МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Видавничий дім «Гельветика» 2025

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджиєв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 8 від 27 березня 2025 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Вонсович С. Г., Кулик В. О.
Концепт сепаратизму в контексті політологічного аналізу..... **9**

Ґеник М. А.
Польсько-українські відносини в політичній думці Александра Кваснєвського..... **14**

Казмірук Д. М.
Інформаційна безпека як складова національної безпеки
в умовах повномасштабної війни **21**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бадер А. В.
Засоби протидії маніпулятивному впливу на імідж держави..... **27**

Білоцерківська О. М.
Легітимність та лімінальний стан: виклики для інститутів публічної влади в умовах війни..... **32**

Заславська О. О., Посвістак О. А., Налімова В. В.
Молодіжне політичне лідерство та місце молоді у процесах демократичного врядування..... **40**

Каменчук Т. О.
Державна політика України у сфері інформаційної безпеки..... **46**

Кириченко Ю. В., Сергієнко Т. І., Курта О. О.
Вплив глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації..... **55**

Моргунюк О. М.
Домінування партії Бгаратія Джаната Парті як чинник
демократичної деконсолідації в Індії..... **62**

Олещук П. М., Салтовський О. І.
Миротворчі місії: види та перспективи застосування для України..... **70**

Попазогло А.С.
Контекст політики регіонального розвитку в аспекті відновлення України..... **76**

Popovych Ya. M., Marakin V. I.
Factors for increasing the efficiency of political communications
in the Ukrainian socio-political space (expert survey results)..... **81**

Руденко Ю. Ю.
Національна ідентичність як підгрунтя формування національних інтересів
у контексті реінтеграції українського соціуму..... **88**

Руцький С. В.
Медіаграмотність як фактор розповсюдження політичної інформації..... **94**

Федорчук В. Я.
Суб'єкт-об'єктний аспект владних відносин за сучасних умов:
вплив на політичний процес..... **100**

Шаріпов Р. Р.
Зміна взаємовпливу засобів масової інформації та влади в умовах
загострення війни між Росією та Україною..... **107**

Шляхтун П. П., Войчук А. Ю.
Конституційний суд як елемент системи стримувань і противаг..... **113**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Ботіка Т. С., Соловей А. О.
Національні особливості політичної культури в Україні як основа збереження історичної пам'яті..... **119**

Коноваленко Є. Л.
Спорт і політика: методологія дослідження двосторонніх впливів у глобальному контексті..... **124**

Лазарович М. В., Гончарук-Чолач Т. В., Докаш О.Ю.
Штучний інтелект у політичних маніпуляціях та трансформація виборчої культури..... **131**

Мигда Є. В.
Медіа та політика: від пропаганди до контрпропаганди..... **136**

Найчук А. В., Черелюк Ю. М.
Сутність основних дефініцій дослідження релігії у контексті суспільно-політичного дискурсу..... **142**

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Bakhshiyeva Yegana Urfan gizi
Threats and provocations posed by Armenia to the ecological security of the South Caucasus: in the context of international relations..... **148**

Бойко В. В.
Гіганти Глобального Півдня та посилення їх ролі у світі..... **153**

Войтович О. І.
Безпековий аспект «особливих» американо-британських відносин (2003–2009 рр.)..... **163**

Gnatiuk M. M., Golichenko T. S.
Security Drivers of European integration: ideas and institutionalization..... **171**

Zeynalova Shabnam
Green energy in Azerbaijan (types and development prospects)..... **176**

Кучик О. С.
Політичні наслідки міграційних процесів у контексті глобальних викликів для країн Східної Європи..... **181**

Ліпкан В. А.
Оцінка сучасних американських аналітичних досліджень щодо потенціалу стратегічного партнерства України та США..... **189**

Марусинець М. М.
Регулювання сфери інформаційно-комунікаційних технологій у контексті забезпечення захисту інформації та персональних даних у Республіці Ірландія..... **202**

Пастовенський А. С.
Політика санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації: інструмент захисту міжнародного правопорядку..... **216**

Пашков В. О.
Революція Гідності та позиція США **226**

Ростецька С. І., Наумкіна С. М.
Регіональна ідентичність як ключовий елемент конструювання соціально-політичної та інституційної систем регіону **234**

Санін О. М.
Трансформація політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни: порівняльний аналіз **239**

Khalilova Fidan Zahir
The factors that influence the foreign policy of Armenia **244**

Хорішко Л. С.
Стратегічні комунікації ЄС у контексті сучасних демографічних викликів **250**

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Кобець Ю. В.
Права кримських татар як корінного народу України: політологічний аналіз **255**

Орлянський В. С.
Волинська трагедія: політичний аспект **262**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Vonsovych S. G., Kulyk V. O.
The concept of separatism in the context of political science analysis **9**

Genyk M. A.
Polish-Ukrainian relations in Aleksander Kwasniewski's political thought **14**

Kazmiruk D. M.
Information security as a component of national security in a full-scale war **21**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Bader A. V.
Means of countering manipulative influence on the image of the state **27**

Bilotserkivska O. M.
Legitimacy and liminal state: challenges for public power institutions under conditions of war **32**

Zaslavska O. O., Posvistak O. A., Nalimova V. V.
Youth political leadership and the role of young people in democratic governance **40**

Kamenchuk T. O.
State Policy of Ukraine in the Field of Information Security **46**

Kyrychenko Yu. V., Sergiienko T. I., Kurta O. O.
The impact of globalization and technological progress on political communication mechanisms **55**

Morgunyuk O. M.
The dominance of the Bharatiya Janata Party as a factor of democratic deconsolidation in India **62**

Oleshchuk P. M., Saltovskyi O. I.
Peacekeeping missions: types and prospects for Ukraine **70**

Popazoglo A. S.
The context of regional development policy in the aspect of Ukraine's recovery **76**

Popovych Ya. M., Marakin V. I.
Factors for increasing the efficiency of political communications in the Ukrainian socio-political space (expert survey results) **81**

Rudenko Yu. Yu.
National identity as a foundation for the formation of national interests in the context of reintegration of Ukrainian society **88**

Rutskyi S. V.
Media literacy as a factor in the dissemination of political information **94**

Fedorchuk V. Ya.
Subject-object aspect of power relations under modern conditions: impact on the political process **100**

Sharipov R. R.
Changes in the interaction between the media and the government in the context of the escalating war between Russia and Ukraine..... **107**

Shliakhtun P. P., Voichuk A. Yu.
The constitutional court as an element of the system of checks and balances..... **113**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Botika T. S., Solovey A. O.
National features of political culture in Ukraine as the basis for preserving of historical memory..... **119**

Konovalenko Ye. L.
Sport and politics: methodology for studying bidirectional influences in a global context..... **124**

Lazarovych M. V., Goncharuk-Cholach T. V., Dokash O. Yu.
Artificial intelligence in political manipulations and the transformation of electoral culture..... **131**

Myhda Ye. V.
Media and politics: from propaganda to counter-propaganda..... **136**

Naichuk A. V., Cherelyuk Yu. M.
The essence of the main definitions during the research of religion in the context of socio-political discourse..... **142**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Bakhshiyeva Yegana Urfan gizi
Threats and provocations posed by Armenia to the ecological security of the South Caucasus: in the context of international relations..... **148**

Boiko V. V.
Giants of the Global South and the strengthening of their role in the world..... **153**

Voytovych O. I.
The security aspect of the «special» US-British relationship (2003–2009)..... **163**

Gnatiuk M. M., Golichenko T. S.
Security Drivers of European integration: ideas and institutionalization..... **171**

Zeynalova Shabnam
Green energy in Azerbaijan (types and development prospects)..... **176**

Kuchyk O. S.
Political implications of migration processes in the context of global challenges for Eastern European countries..... **118**

Lipkan V. A.
Assessment of current American analytical studies on the potential of strategic partnership between Ukraine and the USA..... **189**

Marusynets M. M.
Regulation of information and communication technologies in the context of information and personal data protection in the Republic of Ireland..... **202**

Pastovenskyi A. S.
The European Union's sanctions policy towards the Russian Federation:
a tool for protecting international legal order **225**

Pashkov V. O.
The Revolution of Dignity and the US position **226**

Rostetska S. I., Naumkina S. M.
Regional identity as a key element in structuring the socio-political
and institutional systems of the region **238**

Sanin O. M.
Transformation of national security policy of Sweden and Finland under the influence
of the Russian-Ukrainian war: a comparative analysis **243**

Khalilova Fidan Zahir
The factors that influence the foreign policy of Armenia **244**

Khorishko Liliia Serhiivna
EU strategic communications in the context of modern demographic challenges **250**

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Kobets Yu. V.
The rights of the Crimet Tartars as indigenous people of Ukraine: a political analysis **255**

Orlyanskyi V. S.
Volyn tragedy: political aspect **262**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Вонсович Сергій Геннадійович
Кулик Віталій Олександрович

Концепт сепаратизму в контексті політологічного аналізу

УДК 323.173. 172.174:327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.1

Вонсович Сергій Геннадійович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0000-0001-9657-0902

Кулик Віталій Олександрович
старший викладач кафедри політичних
технологій,
завідувач навчально-наукової
лабораторії протидії дезінформації
Юридичного інституту Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Берестейський, 54/1, Київ,
Україна
ORCID: 0009-0005-0562-2233

У статті досліджено феномен сепаратизму, включаючи його типологію, різноманітні види та форми прояву у країнах Європи. Для досягнення поставлених цілей визначено мету і завдання для її реалізації: проаналізувати основні підходи до визначення поняття «сепаратизм» та специфіку його проявів; з'ясувати причини, особливості та тенденції його розвитку у Європі та в Україні. Висвітлено актуальність дослідження проблематики сепаратизму та його зв'язок із політичним тероризмом як для розвитку демократії у світі загалом, так і зокрема в Україні в умовах повномасштабної війни. Зазначено, що природа сепаратизму формується під впливом багатьох чинників. Існують різні підходи до визначення поняття «сепаратизм», але всі вони виокремлюють головну рису сепаратизму – прагнення відокремлення частини держави від цілого. Виокремлено і проаналізовано різновиди сучасного сепаратизму у Європі. З'ясовано, що інтенсивність сепаратистських рухів залежить від того, чи є етнічні, мовні, релігійні та інші розколи в суспільстві наскрізними або частково перетинаються). Важлива специфічна ознака сепаратизму полягає в тому, що його ініціатором може бути як етнічна меншина, яка зазнає утисків у сусідній державі; так і етнічна більшість, яка прагне об'єднати всіх етнічних родичів в одній державі. Зазначено, що сучасний політичний тероризм, який проводить росія проти України надав суспільству якісного нового алгоритму розвитку – запустив механізм терористичної війни. За цих умов з'ясування природи, ознак, причин, форм, видів сепаратизму є актуальним для політологічного аналізу. Виокремлено специфіку і особливості сепаратизму в Україні за гібридної та повномасштабної війни. В Криму сепаратизм проявився у формі іредентизму (прагнення приєднатися до Російської федерації), а на Донбасі – у формі сецесії (утворення невизнаних державних утворень). На Донбасі Україна має справу з гібридним сепаратизмом, який є частиною гібридної війни РФ. Його основу складає політичний сепаратизм, інспірований та підтримуваний ззовні. Виділено можливі і наявні загрози і ризики сепаратистських тенденцій за умов повномасштабної агресії, які стосуються політичної системи і політичного режиму в Україні. Доведено, що наявність сепаратистських чи автономістських рухів пов'язана з перебігом протистояння гібридним загрозам, зумовлених агресією росії проти України.

Ключові слова: *політична система, політичний режим, тероризм, сепаратизм, політологічний аналіз, гібридний сепаратизм, гібридна війна.*

Вступ. Актуалізація уваги до феномену сепаратизму пов'язана з розширенням різноманітних спектрів його появи у т.ч. й спектру терористичної діяльності в світі. Як показує сучасна практика, тероризм стає одним із методів політичного тиску, впливу та боротьби у кризових ситуаціях. Сучасний політичний тероризм, який проводить росія проти України, інспірував зміну нового алгоритму розвитку суспільства – запустив механізм терористичної війни. За цих умов з'ясування природи, ознак, причин, форм, видів сепаратизму є актуальним для політологічного аналізу. Також на особливості розвитку сепаратизму є поширення автократичних режимів і наростання впливу авторитарних лідерів на світовій арені. «Хаотизація» геополітичних процесів командою президента США Д.Трампа, взяття під сумнів європейської демократії та її цінностей і по суті обнулення Євро-Атлантичної єдності, тенденції до реабілітації тероризму росії стосовно України підтверджують радикалізацію політичних процесів.

Мета **дослідження** полягає в комплексному аналізі особливостей теорії і практики сепаратизму загроз та тенденцій його розвитку в Європі та Україні. Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких **завдань**: проаналізувати основні підходи до визначення поняття «сепаратизм» у різних аспектах та специфіку його проявів; з'ясувати основні причини та тенденції його розвитку у Європі та в Україні.

Методологія дослідження. У статті використані як загальнонаукові методи, так і спеціальнонаукові: системний, структурно-функціональний і порівняльний методи.

Результати дослідження. Єдиного підходу стосовно трактування поняття «сепаратизм» у науковій літературі не існує. Під сепаратизмом розуміють і спосіб розв'язання проблеми, і рух за

територіальне відокремлення, і політику та практику діяльності суспільних та політичних рухів. Найчастіше сепаратизм визначають як політику, теорію і практику відокремлення, відділення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або одержання статусу широкої автономії. У контексті захисту національної безпеки держави сепаратизм – це територіально-політичний рух, метою якого є відокремлення від країни частини її території та створення незалежної держави. Сепаратизм призводить до порушення єдності, суверенітету та територіальної цілісності держави,принципу непорушності кордонів. Під сепаратизмом також розуміються теоретичні розробки (програми, декларації) та будь-які цілеспрямовані дії щодо досягнення певною територією своєї незалежності [9, p. 546]. Серед причин появи сепаратизму варто виокремити: – економіко-географічні; расові; релігійні, релігійно-етнічні чинники; внутрішньополітичні, що включають прагнення регіональних еліт до влади, партійний, ідеологічний розкол країни (КНР і Тайвань, Північна і Південна Корея); зовнішньополітичні як підтримка сепаратистів «наддержавами» і потужними сусідніми країнами. Така підтримка має різну мотивацію: послаблення конкурента, опанування геополітично важливими районами і економікою окремих регіонів; ідеологічний. Важливим мотиваційним аргументом для сепаратистів стала доктрина самовизначення народів, яка набула норми міжнародного права у 1919 р. згідно до Версальської дипломатичної системи. Варіативність сепаратизму як ідеї і політичної практики визначається його цілями. За цілями, які переслідують певні групи людей, виділяють такі варіації сепаратизму [3, с. 81–86]. Сецесія – рух, мета якого полягає у відокремленні та утворенні нової незалежної держави; Іредентизм – сепаратизм, який спрямований на відокремлення та приєднання до іншої держави. До цього різновиду належить і анексія (насильницьке приєднання) територій іншої держави на підставі етнічної належності та/або попереднього володіння (наприклад, анексія Криму росією); Сепаратистські рухи, які прагнуть ширшої автономії за збереження регіону у складі держави.

На сьогодні у світі виокремлюють 6 регіональних різновидів сепаратизму: західноєвропейський (налічує 8 проявів сепаратизму); східноєвропейський (13 проявів сепаратизму); ісламський (6 проявів сепаратизму); азійський (14 проявів сепаратизму); африканський (6 проявів сепаратизму); американський (4 прояви сепаратизму). [1, с. 68–69].

Східноєвропейський різновид сепаратизму охоплює посткомуністичні країни Східної та Центральної Європи та держави, які утворилися на території колишнього СРСР. Цей різновид вирізняється від західноєвропейського недавньої актуалізацією головних осередків сепаратизму (кінець 1980-х років) та прагненням сепаратистських рухів до повної незалежності, а не до автономії.

Питання сепаратизму в Європі стосуються проявів сепаратизму саме в держава-членах ЄС, а не в самій організації [11]. Зокрема, сепаратизм в Іспанії досліджували Р. Касерт, А. Парра [5], у Бельгії – Ш. Обасі [10]. Також є значна кількість публікацій, які розкривають окремі аспекти проявів сепаратизму на європейському континенті. Серед українських дослідників сепаратизму слід відзначити студії Польового М., Хевцуріані А., Мосори М. Окремі сторони цієї проблематики розкриті в роботах О. Ляшенко, В. Панібудьласка, І. Рафальський, В. Рахмайлов, М. Ріпа, Є. Рябінін, В. Стафійчук, С. Сьомін, І. Філоненко, О. Цебенко та ін. Різноманітні теорії, здебільшого зі школи міжнародних відносин, трактують сепаратизм переважно в контексті етнічного конфлікту. Такі теорії доречні не лише тоді, коли йдеться про етнічну приналежність, але й коли існують різні ідеології між групами подібного походження, а також як інструмент гібридної і повномасштабної війни [7]. Природа сепаратизму складна і формується під впливом багатьох чинників. Існують різні підходи до визначення поняття «сепаратизм», але всі вони виокремлюють головну рису сепаратизму – прагнення відокремлення частини держави від цілого. Нині майже в половині країн світу фіксуються рухи, що можуть бути визначені як сепаратистські. Найбільша кількість таких осередків спостерігається в Євразії. Осередки сепаратизму мають певні відмінності, виходячи з яких можна умовно виокремити такі його регіональні різновиди: західноєвропейський; східноєвропейський; близькосхідний; азійський; африканський; американський. На думку фахівців, сучасний сепаратизм, як політичний рух, засновується на помилково трактованому принципі самовизначення. Кожна етнічна група повинна мати свою державно оформлену територію. Його основою є компактне проживання етнічних груп на території іншої національності [8]. Коли держава визначає політику і реалізує її, то одним із варіантів для людей, які протистояли цій політиці, є сепаратизм. Існує ряд чинників, які допомагають оцінити, чи відбудеться варіант розлучення: регіональне багатство; регіональна автономія; етнічна самобутність; групові навички; елітна вертикальна мобільність; знакові історичні ресурси; демонстраційні ефекти. Деякі вчені стверджують, що найбідніші та найменш розвинені етнічно відмінні регіони найбільш схильні до відділення, тоді як до інших відноситься навпаки, тобто найбагатші регіони будуть найбільш сепаратистськими. Щодо інтенсивності, науковці розрізняють латентний сепаратизм у формі вірувань, установок, нормативів, ідеологій, а також колективних спогадів про минулий автономний або незалежний статус, і активний

сепаратизм, який може бути мирним (клопотання, недотримання національних законів, формування сепаратистських рухів, мітингів чи демонстрацій) або насильницький (знищення майна, побиття, заворушення, партизанські напади, терористичні акти та громадянські війни). Інтенсивність сепаратизму також пов'язана з масштабом і характером сепаратистських вимог [4]. Сучасні дослідження визначають три джерела мотивації сепаратистських рухів: 1) структурні умови (макроекономічні показники та міжгрупові відмінності, демографічні тенденції та розподіл етнічного населення, тип державного устрою, етнофедералізм, географія та рельєф); 2) поведінкові мікрооснови (міжгрупові упередження, фрустраційно-агресивна психологія, когнітивні процеси, емоції); 3) інтерактивність (торг або « ігри »всередині та поза державою, конфліктний прецедент, демонстраційні ефекти). З проблемою сепаратизму в сучасних умовах стикаються практично всі держави, на території яких є анклави, що мають етнічну, релігійну та культурну самобутність. Водночас прояви цих проблем і ступінь їх гостроти значно відрізняються в різних за рівнем розвитку регіонах світу. Відповідно, різні й методи та можливості протидії сепаратизму [6].

Зазначимо, що сучасні європейські націоналізми мають різну спрямованість та ідеологічну природу. На відміну від націоналістичних рухів у Шотландії та Каталонії, для яких визначальною є виразна проєвропейська налаштованість і лівоцентристська орієнтація (Шотландія) або поєднання ліберальних і лівореспубліканських програмних вимог (Каталонія), в країнах ЄС сформувалася принципово відмінна політична течія, представлена націоналістичними партіями правого спрямування. До неї належать «Національний фронт» у Франції, «Ліга Півночі» в Італії, «Альтернатива для Німеччини», «Австрійська партія свободи», «Партія свободи» в Нідерландах, партія «Свободи і прямої демократії» в Чехії та ін. При цьому хоча італійська «Ліга Півночі» теж виникла як регіональний політичний рух і на певному етапі маніпулювала сепаратистськими гаслами, після входження до урядової коаліції вона ідентифікує себе як партія домінуючої нації й підтримує концепцію Європи національних держав, зміцнення державного суверенітету, закритих кордонів і християнського традиціоналізму. В країнах Західної Європи автономістські та сепаратистські рухи присутні в ряді провінцій та регіонів Італії, Франції, Іспанії, Великої Британії, Бельгії. Утім, ознак реального фактору політичного процесу вони набули лише в двох політичних ситуаціях у формі рухів за проголошення незалежності Шотландії та Каталонії.

Якщо ґенеза сепаратизму в країнах Європи, що відносяться до високорозвинених, відбувається в основному завдяки внутрішніх чинників, то на постсоціалістичному просторі вагому роль відіграє ескалація міжнародного втручання, заохочення сепаратизму в інтересах сильніших держав і транснаціональних структур. З 2014 р. вогнища сепаратизму, інспіровані росією, спалахнули і в Україні. В Криму сепаратизм проявився у формі іредентизму (прагнення приєднатися до Російської федерації), а на Донбасі – у формі сецесії (утворення невизнаних державних утворень). Формування квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», маріонеткові режими яких повністю контролюються та підтримуються державою-агресором – Російською Федерацією, є одним з елементів розв'язаної проти України гібридної війни. За своєю суттю діяльність т.зв. «ДНР» і «ЛНР» має ознаки сепаратизму, оскільки вона спрямована на зміну меж території або державного кордону України, на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також передбачає фінансування таких дій, публічні заклики або розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Для досягнення зазначених цілей сепаратисти вчиняють терористичних актів і проведення диверсій на території України, особливо на життєво важливих об'єктах інфраструктури, а під час повномасштабної війни утворені військові одиниці увійшли до складу армії агресора. Проте сепаратизм на Донбасі має низку особливостей. По-перше, він не є результатом внутрішньодержавного конфлікту на міжетнічному, міжконфесійному або іншому ґрунті. Протягом усієї історії незалежної України на цій території не спостерігалися системні організовані сепаратистські рухи з визнаними лідерами та широкою підтримкою з боку населення, а також відсутні райони компактного проживання представників окремих народів, етнічної або конфесійної групи. По-друге, ідеологічне, організаційне і фінансове забезпечення та контроль діяльності квазідержавних утворень «ДНР» та «ЛНР» здійснюється з території росії. По суті, на Донбасі Україна має справу з гібридним сепаратизмом, який є частиною гібридної війни РФ. Його основу складає політичний сепаратизм, інспірований та підтримуваний ззовні.

Значну роль на формування і збереження сепаратистських тенденцій в Україні має політична система і політичний режим. Починаючи з 1996 р., Україна балансує між гібридною політичною системою з авторитарним режимом змагання та гібридною політичною системою з електоральним режимом змагання. Специфічне поєднання формальних і неформальних інститутів й формування внаслідок цього специфічних політичних практик і становлять сутність клановo-олігархічного (гібридного, неопатримоніального) політичного режиму [2, с. 8–9]. Загрозами і ризиками сепаратистських тенденцій за умов повномасштабної агресії росії можуть бути: – вірогідність відновлення політичної

участі фінансовопромислових груп та поява нових, які спробують опанувати перевірені схеми політичного впливу; – політична деінституціоналізація і систематичне порушення Конституції та законів України органами влади, що спричиняє дефіцит легітимності влади, який конвертується у зниження керованістю державою; – на фоні фінансово-економічних проблем суспільство вимагатиме простих і «швидких рішень», чим створюватиметься підґрунтя для сплеску популізму, наростання суспільної напруги з переростанням у радикальні дії (з початком війни рівень радикалізму у настроях виріс з 5 до 20%; – збереження в Україні матриці «політичної ексклюзії», звичка до відвертого нехтування механізмами конституційної інженерії на користь політичних торгів з кулуарним предметом торгів, усунення суспільства від ухвалення політичних рішень, дилетантизм і безвідповідальність у проведенні державної політики, а ігнорування причинно-наслідкових зв'язків на тлі зростання громадянської активності потенційно може стати джерелом політичної нестабільності; – відкат у суспільній єдності перед викликами війни. Тому задля нівелювання цих упередженостей і запобігання їх переведенню у соціальні конфлікти держава має дотримуватися базових принципів права і власних законів, не дозволяти знову скотитися в конфлікти ідентичностей (мовні, етнічні, релігійні, історичної пам'яті та ін.), які вкрай складно піддаються врегулюванню, але які здатні розколювати суспільство.

Висновки. Таким чином, протистояння реанімуванню та розвитку сепаратизму за повномасштабної і гібридної війни передбачає необхідність запровадження асиметричних інформаційних дій, покликаних ефективно протистояти масованій пропаганді: роз'яснювальну роботу серед населення окупованих територій; викриття діяльності незаконних збройних формувань; блокування лінгвістичної зброї, насамперед мовного чинника, особливо в потенційному поясі нестабільності (Закарпаття, Чернівецька та Південно-Східні області); формування моральнопсихологічної стійкості суспільства до диверсійних та терористичних дій За нинішніх умов ескалації гібридної агресії на тлі відкритого збройного нападу, що має всі ознаки геноциду українського народу, протидія сепаратизму як інструмента у гібридній війні передбачає: розробку альтернативних стратегій з урахуванням ключової ролі сил спеціальних операцій; спроможність критичної інфраструктури до протистояння зловмисним діям та завданим руйнуванням, до динамічного відновлення; належне використання інформаційно-комунікаційних можливостей (публічної дипломатії; взаємодії держави, військових і громадськості; засобів масової інформації та соціальних мереж; волонтерського руху); формування нової моделі системи національної безпеки і оборони, спроможної відповідати на виклики сьогодення і майбутнього; поєднання асиметричних зусиль різних країн, застосування жорстких економічних санкцій проти агресора; створення коаліції держав з метою захисту демократії та загальнолюдських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мосора М. Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі. *Політологічні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м.Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2017 р.). 2017. С. 68–69.

2. Політика безпеки України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення: аналітична записка. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023.64 с.

3. Романюк Н. І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності *Актуальні проблеми країнознавчої науки* : *матеріали І Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовтня 2014 р.)* / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 81–86.

4. Albin C. Collapsed states: the disintegration and restoration of legitimate authority. Edited by I. William Zartman Boulder, CO, London: Lynne Rienner. 1995. 301 pp.

5. Casert R., Parra A. EU lawmakers lift the immunity of 3 Catalan separatists. 2021. URL: https://www.latimes.com/world-nation/story/2021-03-09/eu-lawmakers-lift-immunity-catalan-separatists (date of access: 26.07.2024).

6. Diani M. The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*. 1992. Vol. 40, no. 1. P. 1–25. URL: https:// doi.org/10.1111/j.1467-954x.1992.tb02943.(date of access: 04.07.2023).

7. Eastern Partnership countries create catalogue of investment projects. URL: https://agenda.ge/en/news/2019/1863 (date of access: 05.01.2021).

8. Gurr T.R. Peoples versus states: minorities at risk in the new century. US Institute of Peace Press, Washington,D.C. 2000. 399 p.

9. Leiss W. Review of Risk Society, Towards a New Modernity, by U. Beck, M. Ritter, S. Lash, & B. Wynne. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie,* 1994. Vol. 19 no. 4, pp. 544–547.

10. Obasi Ch. Belgium: The Case of Flanders and Wallonia. *Harvard Political Review.* 2021. URL: https://harvardpolitics.com/flanders-and-wallonia/ (date of access: 18.09.2024).

11. Pinto J.N. Separatism in Europe March 30. 2018. URL: https://www.gisreportsonline.com/r/independence-movements-europe/ (date of access: 08.03.2023).

REFERENCES:

1. Mosora, M. (2017). Typolohiia separatizmu u suchasnomu politolohichnomu dyskursi. Politolohichni protsesy suchasnosti: hlobalnyi ta rehionalnyi vymiry: proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Ivano-Frankivsk, 68–69 [in Ukrainian].

2. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (2023).

Polityka bezpeky Ukrainy: problemy politychnoho i derzhavnoho pravlinnia. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: analytical note. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 64. [in Ukrainian].

3. Romaniuk, N. I. (2014). Separatyzm yak suspilno-politychne yavyshche suchasnosti. In V. Y. Lazhnik (Ed.), Aktualni problemy krainoznavchoi nauky: proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference. Lutsk: Vezha-Druk, *81–86* [in Ukrainian].

4. Albin, C. (1995). Collapsed states: The disintegration and restoration of legitimate authority. In I. William Zartman (Ed.). Boulder, CO, London: Lynne Rienner.

5. Casert, R., & Parra, A. (2021). EU lawmakers lift the immunity of 3 Catalan separatists. Los Angeles Times. (Online). Available at: https://www.latimes.com/world-nation/story/2021-03-09/eu-lawmakers-lift-immunity-catalan-separatists [Accessed July 26, 2024].

6. Diani, M. (1992). The concept of social movement. The Sociological Review, 40(1), 1–25. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x.

7. Eastern Partnership countries create catalogue of investment projects. (2019, July 11). Agenda.ge. Available at: https://agenda.ge/en/news/2019/1863.

8. Gurr, T. R. (2000). Peoples versus states: Minorities at risk in the new century. Washington, D.C.: US Institute of Peace Press.

9. Leiss, W. (1994). Review of Risk Society, Towards a New Modernity, by U. Beck, M. Ritter, S. Lash, & B. Wynne. The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie, 19(4), 544–547.

10. Obasi, Ch. (2021). Belgium: The case of Flanders and Wallonia. Harvard Political Review. https://harvardpolitics.com/flanders-and-wallonia/

11. Pinto, J. N. (2018, March 30). Separatism in Europe. GIS Reports Online. https://www.gisreportsonline.com/r/independence-movements-europe/

The concept of separatism in the context of political science analysis

Vonsovych Sergiy Gennadiiovych

Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9657-0902

Kulyk Vitalii Oleksandrovych

Senior Lecturer at the Department of Political Technologies,
Head of the Educational and Research Laboratory for Countering Disinformation
Institute of Law of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Beresteyskyi Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-0562-2233

This article explores the phenomenon of separatism, including its typology, various forms, and manifestations across European countries. To achieve the research objectives, the study defines key goals and tasks: analyzing fundamental approaches to the concept of «separatism» and its specific manifestations, as well as identifying the causes, characteristics, and trends of its development in Europe and Ukraine.

The relevance of studying separatism is emphasized, particularly in its connection to political terrorism, as this issue significantly impacts global democratic development, including Ukraine's situation amid full-scale war. It is noted that separatism is shaped by multiple factors. While different definitions of «separatism» exist, they all highlight its core feature-an aspiration to detach a part of a state from the whole.

The study classifies and analyzes contemporary types of separatism in Europe, revealing that the intensity of separatist movements depends on whether ethnic, linguistic, religious, and other societal divisions are deeply rooted or partially intersecting. A key characteristic of separatism is that its initiators may be either an oppressed ethnic minority in a neighboring state or an ethnic majority seeking to unify its kin within a single political entity.

Additionally, the article underscores how modern political terrorism, as executed by Russia against Ukraine, has introduced a new paradigm-triggering the mechanism of terrorist warfare. In this context, understanding the nature, features, causes, and types of separatism remains crucial for political analysis.

The study also examines the specificities of separatism in Ukraine under conditions of hybrid and full-scale war. In Crimea, separatism took the form of irredentism (a desire to join the Russian Federation), whereas in Donbas, it manifested as secession (the establishment of unrecognized state entities). Essentially, Ukraine is dealing with hybrid separatism in Donbas, which is a component of Russia's hybrid warfare. At its core, this separatism is political, externally orchestrated and sustained. It is demonstrated that the presence of separatist or autonomist movements is closely linked to hybrid threats stemming from Russia's aggression against Ukraine.

Key words: *political system, political regime, terrorism, separatism, political science analysis, hybrid separatism, hybrid warfare.*

Ґеник Микола Антонович

Польсько-українські відносини в політичній думці Александра Кваснєвського

УДК 32-027.21; 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.2

Ґеник Микола Антонович
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0002-5716-8299

Важливим етапом польсько-українського примирення стала імплементація його принципів, розроблених еміграційними середовищами, у міждержавних відносинах. Велика заслуга у нормалізації польсько-українських відносин належить польському політикові, журналістові і громадському діячеві Александру Кваснєвському. Концепція польсько-української співпраці в політичній думці А.Кваснєвського містила кілька елементів: усвідомлення вирішального значення осі Варшава-Київ для безпеки регіону, розв'язання історичних суперечок, лібералізація політики щодо національних меншин, досягнення примирення, лобіювання інтеграційних та економічних прагнень України. Нормалізація польсько-українських відносин, інституалізація двостороннього примирення та лобіювання інтересів України на міжнародній арені стали важливими напрямками діяльності Александра Кваснєвського. В період його двох президентських каденцій ініційовано ряд двосторонніх проектів у політичній і економічній галузях. А.Кваснєвський взяв участь у розв'язанні внутріукраїнської кризи 2004 р., виступає радником українських політичних інституцій та експертом в питаннях двостороннього співробітництва. Неодноразово визнавався кращим лобістом України на міжнародній арені.

Президентура А.Кваснєвського вирізняється порівняно з правліннями інших глав держави III Речіпосполитої. За його каденції ухвалено нову Конституцію, Польща вступила в ЄС і НАТО. Започатковані А.Кваснєвським ініціативи: запрошення України до групи центрально-європейських держав, підтримка реформ і демократизації, лобіювання вступу до НАТО і ЄС, декларація про примирення, побудова нафтопроводу Одеса-Ґданськ, щорічний економічний форум в Жешові, створення польсько-українського військового підрозділу, – залишаються актуальними і в сьогоднішній ситуації.

Ключові слова: *польсько-українські відносини, польсько-українське примирення, Александр Кваснєвський, лобіювання.*

Вступ. Важливим етапом польсько-українського примирення стала імплементація його принципів, розроблених еміграційними середовищами, у міждержавних відносинах. Велика заслуга у нормалізації польсько-українських відносин належить польському політикові, журналістові і громадському діячеві Александру Кваснєвському.

Матеріал і методи дослідження. Стаття побудована на дослідженні неопублікованих матеріалів Архіву Президента Польщі, архіву Літературного інституту в Парижі, відділу рукописів Національного закладу ім. Оссолінських, тестах промов А. Кваснєвського. Використано системний, історичний, компаративістський, біхевіористський методи, контент-аналіз і т.п.

Мета дослідження – проаналізувати формування і еволюцію поглядів А.Кваснєвського на польсько-українські відносини і міжнаціональне примирення в контексті міжнародних трансформацій у регіоні Центрально-Східної Європи.

Результати і обговорення. Александр Кваснєвський пройшов складну політичну еволюцію. Народившись 1954 р. в Бялоґарді в сім'ї переселенців з Віленщини, він брав участь у діяльності молодіжних соціалістичних організацій. У період трансформаційних процесів був учасником нарад Круглого стола. Співзасновник та керівник Соціал-демократії Речіпосполитої Польщі. В 1995 р. переміг на президентських виборах діючого главу держави Л. Валенсу.

В одному з інтерв'ю А. Кваснєвський згадував, що в молоді роки зачитувався паризькою «Kulturą», яка була провідним польським інтелектуальним журналом. Певний вплив на формування позиції новообраного польського президента мала обставина, що під час першого закордонного візиту А. Кваснєвського, Є. Ґедройць у Мазон-Ляфіт вручив йому два особисті меморіали стосовно відносин з Росією і Україною [5].

Лобіювання інтересів України стало одним з основних завдань глави польської держави. Президент Польщі зайняв позицію активного просування українського партнера у європейські структури З перемогою на президентських виборах А. Кваснєвського активізувалися польсько-українські контакти, зокрема на рівні Консультативного комітету президентів України і Польщі, який був унікальним інструментом у європейській політичній практиці [9; s. 1, 3]. Важливим кроком на шляху польсько-українського зближення стало запрошення А.Кваснєвським президента Л. Кучми на саміт глав держав Центральної Європи у Ланьцуті у червні 1996 р. Тоді ж було узгоджено питання щодо підписання декларації про міжнаціональне примирення, яке було відкладено на наступний рік і приурочено до 50-ліття акції "Wisła".

Концепція польсько-української співпраці в політичній думці А. Кваснєвського містила кілька елементів: усвідомлення вирішального значення осі Варшава-Київ для безпеки регіону, розв'язання

історичних суперечок, лібералізація політики щодо національних меншин, досягнення примирення, лобіювання інтеграційних та економічних прагнень України. А.Кваснєвський виходив з визначального значення Польщі і України для всього регіону. Виголошуючи тост в Києві 20 травня 1997 р. ствердив, що «коли в польсько-українському діалозі виникали розбіжності, це мало наслідки, які виходили за рамки наших двосторонніх відносин. Однак, коли в нашій співпраці переважає консенсус – Польща і Україна стають основою відносин як у нашому регіоні Європи, так і на всьому континенті. У мирній і процвітаючій Європі не можуть бути відсутніми обидва наші народи і країни».

Цю думку він розвинув під час промови у Верховній Раді України. «Розмір і потенціал наших країн свідчать на користь того, що кожна з них може відігравати важливу роль у стабілізації ситуації в нашому регіоні. Тому ще більш важливим є об'єднання наших зусиль, що виражається у стратегічному партнерстві Польщі та України. Безпека демократичної і незалежної Польщі тісно пов'язана з безпекою демократичної і незалежної України, а мирне і процвітаюче існування Європи навряд чи можна уявити у відриві від безпеки і успішного розвитку обох наших країн» [12].

На відкритті Польсько-українського економічного форуму в Жешові А. Кваснєвський наголосив, що якщо ми хочемо вирішити наші проблеми, якщо ми хочемо побудувати кращу, безпечнішу, більш конкурентоспроможну Центральну Європу, то, безсумнівно, співпраця наших країн стає завданням першочергової важливості. Польща та Україна, які разом мають майже 100 мільйонів громадян, можуть запропонувати одна одній багато різних форм співпраці [7].

Важливим фактором міждержавного зближення вважав розв'язання історичних конфліктів і подолання упереджень і ворожості. А. Кваснєвський звертав увагу на глибоку укоріненість конфліктів та негативний вплив тоталітарного минулого. «Ворожнеча і конфлікти між народами зазвичай мають давнє коріння. Але це також факт, що повоєнні десятиліття не скрізь в Європі були однаково сприятливими для тривалого подолання історичної напруженості та проблем. У країнах, що потрапили під радянське панування після Другої світової війни, дружба і братерство між народами були одними з провідних пропагандистських гасел, але реальність була іншою». Отримання незалежності державами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) та глибинні трансформації дозволили почати формувати відносини між народами на основі загальнолюдських цінностей і поваги до людської гідності. Однак у багатьох регіонах ця трансформація також розморозила небезпечний потенціал націоналістичних настроїв, ксенофобії та ворожих стереотипів. Суперечки і конфлікти на національному ґрунті сьогодні є однією з найсерйозніших загроз європейській безпеці [10].

Під час відкриття пам'ятника жертвам табору в Явожно, польський президент наголосив, що немає такого обґрунтування, немає такої ідеології, немає такої національної чи державної ідеї, яка могла б виправдати порушення основоположних прав, яка могла б пояснити застосування нелюдських методів колективної відповідальності. «Ніхто і ніщо не може виправдати сталінізм, його злочини, злочини і беззаконня». Метою тоталітарного режиму було назавжди розділити поляків та українців. Однак сучасні суспільства не повинні дивитися на історію як на виправдання для ненависті і помсти, для зведення нових рахунків. Вони повинні дивитися на неї як на застереження і урок на майбутнє. «Тільки вільна нація, суверенна нація, зріла нація може дивитися в обличчя своїй історії, бачити її без ухилянь і сумнівних виправдань. Ненависть – поганий порадник. Ми живемо не для того, щоб ненавидіти, а для того, щоб пам'ятати і залишити нашим дітям кращий світ, ніж той, в якому жили наші батьки і діди».

Напередодні саміту президентів Центральної Європи у Львові А. Кваснєвський наводив приклад цього міста як можливість досягнення міжнаціонального співжиття. У Європі є небагато місць, які символізують досвід останніх кількох сотень років, які є місцем зустрічі стількох культур, які насправді найкраще відображають дух європейської співпраці та співробітництва в Центральній Європі. Різноманітність – це не прокляття. «Різноманітність може бути багатством, і я думаю, що Львів доводить, що чим більше ми відрізняємося і чим більше ми можемо працювати разом, тим більше ми можемо творити і тим більше ми можемо відбудовувати».

На переконання А.Кваснєвського, після десятиліття фундаментальних змін, започаткованих у 1989–1991 роках, Центрально-Східна Європа постає як приклад особливого історичного успіху в подоланні міжетнічної напруженості та розбудові регіональної співпраці, зміцненні спільної безпеки і стабільності. «Цей успіх не був нам гарантований, ми завдячуємо йому власними зусиллями, мудрістю та відповідальністю. Адже коли розтанула крига «холодної війни» і мороз ялтинського порядку, постало питання, як суверенні держави цієї частини Європи впораються з багажем важкого минулого. Протягом історії та у спогадах поколінь, що досі живуть тут, людські долі по-різному складалися в киплячій стихії політичних інтересів, національних прагнень, цивілізаційних зіткнень і переплетення культур. Були війни, ворожнеча і конфлікти – залишилися болючі спогади, образи і стереотипи. У вогні розпалених емоцій вони могли б створити вибухонебезпечну суміш. Ми уникнули цієї небезпеки. Ми обрали діалог, від-

критість, важке, але послідовне примирення. Ми показали, що хочемо будувати майбутнє на довірі, повазі відмінності та пошуку спільного блага» [8].

А. Кваснєвський звертав увагу на нерозв'язаність проблем національних меншин у тоталітарних суспільствах. Коли ялтинська мерзлота розтанула, відкрився рухомий і пульсуючий ландшафт. Відносини Польщі з її сусідами стали діалогом незалежних держав, які проводять суверенну політику – з усіма перевагами, але також і труднощами цієї нової ситуації. Національні меншини також отримали можливість повноцінно та автентично виражати свої потреби, почуття та прагнення. Великі досягнення нашого перехідного періоду – демократія, верховенство права, свобода слова, відкритість суспільного життя, плюралізм поглядів – сприяють дебатам. Вони не придушують суперечки і не штучно замовчують конфлікти [11].

Одним з найважливіших та історичних досягнень А.Кваснєвського слід вважати підписання польсько-української декларації про примирення. Напередодні поїздки в Україну президент Польщі зустрівся з групою польської і української молоді у Кракові. Пояснюючи суть декларації, яка готувалася до підписання, А. Кваснєвський ствердив, що «польсько-українська повоєнна історія була сповнена драматичних подій, які залишили слід у свідомості поляків та українців. Необхідно назвати те, що було поганим, і сказати, що це ніколи не може повернутися. Необхідно також показати, як багато хорошого було в нашій спільній історії протягом кількох сотень років».

В інтерв'ю українським ЗМІ польський президент пояснював, що ідея цієї декларації полягає в переконанні, що ми повинні намагатися винести уроки з важкого, драматичного минулого таким чином, щоб це допомогло нам будувати добре майбутнє. Декларація повинна закрити деякі рахунки, створюючи можливість для молодого покоління, щоб польсько-українські відносини були сповнені порозуміння, примирення і багаті на економічні, політичні та культурні контакти. «У цій декларації ми хочемо сказати, що було неправильно, що було трагічно, до чого немає права повернення. Якщо Польща і Україна хочуть жити разом у мирі, в дружбі, то не повинно бути повторення ні драми Волині під час війни, ні операції «Вісла». Це дуже важливо, щоб ми могли подолати погане минуле, щоб ми не будували нових націоналізмів на основі цих подій».

Пояснюючи концепцію польсько-українського примирення під час промови у Верховній Раді України, А.Кваснєвський наголосив, що ми також повинні набратися сміливості говорити про те, що було складним у нашій історії і що досі викликає емоції в деяких колах. «Я впевнений, що завдяки мудрому і сміливому промовлянню правди про важке минуле ми знайдемо шлях до справжнього примирення, яке зміцнить добросусідство між Польщею та Україною. Це підказують нам не лише політичні міркування, але й мораль. Наші народи хочуть дивитися насамперед у майбутнє, в якому домінує молодість і бажання творити, а не зациклюватися на проблемах минулого». Але глибоко людська формула «прощаємо і просимо прощення» має сенс навіть тоді, коли хтось не несе безпосередньої відповідальності за драматичні події минулого. Вона вимагає від нас поваги і співчуття до чужого страждання [12].

Символічним актом польсько-українського порозуміння стала міждержавна декларація про примирення, яка була прийнята на рівні глав держав. 21 травня 1997 р. президенти Польщі і України А. Кваснєвський і Л. Кучма підписали у Києві спільну заяву про порозуміння і примирення. В преамбулі документу відзначалося, що заява ухвалена, опираючись на усвідомлення історичної відповідальності щодо теперішнього і майбутнього покоління українців і поляків та ролі Польщі і України у зміцненні безпеки і стабільності у ЦСЄ, оцінюючи важливість стратегічного партнерства обох країн, керуючись постановами Договору про добросусідство, дружні відносини і співпрацю, будучи переконаними у необхідності будування майбутнього польсько-українських відносин на правді, справедливості, щирому порозумінні і примиренні та прагнучи спільно подолати складну спадщину польсько-українських відносин, щоб тіні минулого не накладалися на теперішні дружні і партнерські зв'язки між обома країнами і народами.

В заяві відзначалося, що протягом багатовікової історії польсько-українського сусідства є багато хвилюючих прикладів щирої дружби, взаємодопомоги, співпраці, братерства зброї, та взаємних культурних впливів, які збагачували обидва народи. Не слід оминати також трагічних сторінок, таких як десятиліття воєн XVII і XVIII ст., прояви антиукраїнської політики польських урядів міжвоєнного періоду, переслідування польського населення на Радянській Україні у період сталінських репресій, польсько-український конфлікт періоду Другої світової війни та перших повоєнних років, події на Волині 1942–1943 рр. та акцію «Вісла». «Замовчування чи одностороннє висвітлення всіх цих фактів не зменшує болю покривджених і їхніх близьких, не сприяє поглибленню взаєморозуміння між нашими народами. Дорога до справжньої дружби веде передусім через правду і взаєморозуміння. Визнаємо, що жодна мета не може становити виправдання для злочинів, насильства і застосування колективної відповідальності». У заяві відзначалося, що інколи джерела конфліктів були поза Україною і Польщею, складалися через незалежні від поляків і українців

обставини та недемократичні політичні системи, нав'язані нашим народам проти їхньої волі.

У заяві заплямовувалося виконавців усіх злочинів, які спричинили терпіння загиблим і примусово переселеним полякам і українцям. Одночасно виражалося вдячність всім, хто протягом тих важких років діяв на користь зближення наших народів.

Оскільки незалежні Україна і Польща є добрими сусідами і стратегічними партнерами, у декларації наголошувалося на важливості подолання кривди, яка залишилася у пам'яті багатьох українців і поляків. «До цього схиляє нас не тільки повага демократичних цінностей, пошана прав людини, основних принципів і норм міжнародного права, але також прагнення побачити Україну і Польщу в об'єднаній Європі».

Інтерпретацією спільного минулого та його складних періодів повинні зайнятися спеціалісти, які в атмосфері відкритості ретельно дослідять факти та підготують їхні об'єктивні оцінки. Для кращого взаєморозуміння між польським і українським народами необхідно стимулювати діалог середовищ, які формують громадську думку. Слід також ширше використовувати можливості польських громадян українського походження і українських громадян польського походження, які своєю працею роблять значний внесок до культурного і економічного розвитку наших держав. Вони повинні стати аніматорами тісної співпраці Польщі і України. Обидві держави повинні опікуватися і підтримувати розвиток польської меншини в Україні і української меншини в Польщі. У декларації стверджувалося, що Польща і Україна докладуть старань, щоб свідомість молодого покоління не була обтяжена спогадами трагічних сторінок історії. Майбутнє покоління повинне жити у спільному європейському домі, в якому не буде місця для упереджень і недовіри. Президенти обох держав обіцяли здійснювати патронування над зміцненням ідеї польсько-українського порозуміння і примирення.

«У давнину наші предки виливали воду на шаблі на знак миру, союзу і братерства. І сьогодні ми, поляки і українці, хочемо влити у наші серця почуття дружби і солідарності. На порозі XXI століття пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!» [4, s. 17].

На зустрічі 7 квітня 2000 р. з прем'єром В. Ющенком А. Кваснєвський висловився за наповнення політики примирення конкретним змістом, що повинно «мати результатом залучення до взаємної співпраці не тільки політиків, але й громадян» [2, k. 74].

Підтримку намаганням польського і українського керівництва досягнути компромісів у сфері політики пам'яті надавав Папа римський. З нагоди 60-ї річниці подій на Волині Іоанн Павло II видав звернення, в якому зазначив, що нове тисячоліття вимагає, щоб українці і поляки не залишалися поневоленими сумними спомінами минулого. «Роздумуючи над минулими подіями в новій перспективі і будуючи краще майбутнє для всіх, нехай подивляться на себе взаємно поглядом примирення. (…) Заохочую обидва братні народи, щоб безмірно і наполегливо прагнули до пошуків співпраці і миру» [14, s. 2].

Згідно з домовленостями 2004 р. був проведений як Рік Польщі в Україні, а 2005 – як рік України в Польщі. Систематично відбуваються зустрічі на найвищому рівні, діє Консультативний комітет. На засіданнях польсько-українського президентського комітету обговорювалися питання європейської і євроатлантичної інтеграції, військово-політичні проблеми, енергетична безпека, хід підготовки до спільного проведення фіналу чемпіонату Європи з футболу 2012 р., культурна і наукова співпраця. Зокрема, 29–30 червня 2000 р. у Львові на засідання Консультаційного комітету Президентів Польщі і України обговорювалися проблеми примирення, будови трубопроводу Одеса-Броди, збереження культурної спадщини [3, k. 89].

Значні результати було досягнуто в економічній галузі. Обгрунтовуючи концепцію трубопроводу Одеса-Броди-Ґданськ, А. Кваснєвський наголошував: «Шлях, що веде з портів Одеси на північний захід, є природним торговельним шляхом, який історично пов'язує Центральну Європу з Близьким Сходом. Саме тут, через Одеський, Іллічівський, Південний причали, найкоротший шлях з Близького та Середнього Сходу веде не лише до Варшави та Гданська, але й до Берліна та Гамбурга, а також до Стокгольма та Лондона. Це шлях, який оминає політично нестабільні регіони, все більш перевантажені середземноморські шляхи та природний комунікаційний бар'єр Карпатських гір».

Лобіювання України здійснювалося А. Кваснєвським на багатьох рівнях і форумах. Звертаючись до польських підприємців, А. Кваснєвський закликав до підтримки України. «Польща має обов'язок підтримувати Україну на міжнародному рівні. Я намагаюся це робити, але ви також маєте багато чого зробити. Україна – молода країна, незважаючи на свою велику історію, країна, чия демократія є свіжою, але країна, яка щодня доводить, що вона займає важливу позицію в міжнародному житті. Однак, часто це є нездоланним бар'єром для розуміння того, що відбувається в Україні і чому такі інституції, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, а також інші міжнародні фінансові організації повинні підтримувати трансформації, які відбуваються в сусідній Україні. Я прошу вас завжди пам'ятати, що наш обов'язок – підтримувати зусилля України. Чим краще буде Україні, тим краще буде Польщі. Чим краще буде нашим українським друзям, тим більше ми будемо впевнені

в майбутньому нашого регіону і всієї Європи. Це надзвичайно важливе завдання, і я хотів би попросити ділових людей, які зібралися тут, у Жешуві, у 1999 році, бути адвокатами, навіть у невеликому масштабі, але щодня, України, яка є не тільки нашим стратегічним партнером, не тільки нашим великим сусідом, але й нашим другом».

Лобіюючи інтереси України, польський президент не був згоден з думкою, що потрібно спочатку дочекатися ефекту від реформ, а потім допомагати Україні фінансово. Без фінансової допомоги реформ не буде. «І відповідальність сьогодні Валютного фонду, Світового банку, Європейського банку якраз в цьому і полягає. Ці інституції мають взяти на себе складні рішення, ми знаємо, ризик ініціативи і ризик підтримки необхідних реформ, які готуються у нашого дружнього сусіда».

Україна, з її людським та економічним потенціалом і особливим розташуванням на карті Європи, буде однією з тих країн, які визначатимуть політичну та безпекову архітектуру нашого континенту на десятиліття вперед. «Ми не просто хочемо допомогти в експертному сенсі. Ми повинні все більше бути присутніми в Україні через інвестиції, в банківській системі, в системі страхування, в тих сферах, які ще не відкриті. Це буде реальна підтримка реформ, які відбуваються в Україні, це також буде чітка підтримка включення України в європейську взаємодію».

А. Кваснєвський наголошував на необхідності підтримки реформ в Україні. «Ми не повинні припиняти працювати разом і включати Україну в міжнародне співробітництво, в європейські структури та організації, які визначають форму сучасного світу». Україна, з її людським та економічним потенціалом, з її особливим місцем на карті Європи, буде однією з країн, які визначатимуть політичну та безпекову архітектуру нашого континенту на десятиліття вперед. Європа буде іншою, якщо Україна буде залучена до дуже тісної співпраці в різних європейських структурах, якщо вона зможе брати участь у європейському ринку, і Європа буде іншою, якщо ці можливості не будуть створені для України, якщо вона фактично має єдину можливість для розвитку, співпрацюючи зі своїми східними партнерами. «Це не лише питання власного вибору України, який вона вже зробила, але й питання нашої спільної відповідальності за майбутнє незалежної, демократичної та суверенної України. Це також наша спільна відповідальність за майбутнє Європи».

А. Кваснєвський наголошував на важливості для України накопиченого польського досвіду економічної та політичної трансформації. «Ми готові ним ділитися, вказуючи на те, що вдалося, і застерігаючи від того, що не вдалося. Такий досвід є повчальним, і ми можемо застерегти від деяких помилок чи упущень наших українських партнерів. Ми не просто хочемо допомогти в експертному сенсі. Я думаю, що ми повинні все більше і більше бути присутніми з інвестиціями в Україні, в банківській системі, в системі страхування, в тих сферах, про які ви говорили, які ще не відкриті, які ще попереду. Це також буде дуже реальна підтримка реформ, які відбуваються в Україні. Це також буде дуже чітка підтримка включення України в європейську співпрацю».

У 2004 р. польський президент взяв активну участь у пошуку шляхів виходу із внутрішньоукраїнської кризи у період президентських виборів. Він організував приїзд до Києва Хав'єра Солани і Валдаса Адамкуса, які виступили як міжнародні посередники на переговорах влади і опозиції. Тоді ж А. Кваснєвський висунув пропозицію Круглого стола для розв'язання внутріукраїнських протиріч.

А. Кваснєвський відзначав польські помилки на українському напрямку, особливо в період правління «Права і справедливості». «Уряд і президент багато років були пасивними щодо України. Певною мірою це стало наслідком очікувань частини електорату ПіС, глибоко вкорінених в історичних питаннях, особливо Волинської різанини. Не було активної політики, яку я проводив і яку продовжували президенти Качинський та Коморовський». На думку А. Кваснєвського, втрата Варшавою ініціативи привела до ослаблення її впливів у західних структурах. «Через ці упущення ми втратили перевагу в ЄС і НАТО, де раніше вважалися експертом в українських справах. Не адвокатом, а саме експертом». Ідеальним розв'язанням, на думку А. Кваснєвського, був би вступ України до ЄС. «Тоді у нас немає кордону, але є спільні інтереси, спільні системи, які працюють. Я можу уявити чудові відносини між Польщею та Україною в рамках ЄС, міцною основою є, наприклад, присутність мільйонів українців у Польщі, які тут мешкають та влаштовують своє життя. Був би не проти, якби Польща та Україна як країни-члени ЄС підписали угоду про дуже тісні стосунки, захист людей, культурний обмін, вивчення мов» [1].

Протягом багатьох років екс-президент Польщі займався лобіюванням інтересів України на міжнародній арені. Згідно з оцінками Інституту світової політики (Київ) А. Кваснєвський визнавався найкращим лобістом України. При цьому враховувалися критерії постійного залучення до української тематики; промування України з міжнародних трибун: під час міжнародних конференцій, на шпальтах закордонної преси тощо; та помітного сприяння європейській інтеграції України.

Після перемоги Д. Трампа на виборах президента США А. Кваснєвський висунув пропозицію, щоб А. Дуда, який мав непогані відносини з новообраним главою держави, здійснив «останню місію», якою було б виконання його обов'язку перед

Польщею, Україною і регіоном, тобто надати йому правдиву інформацію про ситуацію і не допустити узалежнення від ілюзій чи наївності.

А. Кваснєвський переконаний, що з різних варіантів завершення російсько-української війни, заморожений конфлікт був би найгіршим розв'язанням. «Це не є мир, це є лише заморожена війна, яка, на мою думку, буде діяти на користь Путіна – дає йому час на перегрупування армії, на виробництво більшої кількості зброї, а для України це фатальне повідомлення, оскільки Україна не матиме ані повернених територій, ані не зможе думати про своє майбутнє, ніколи не знатиме, коли ця війна може бути розморожена».

Соціологічні опитування 2018 р. засвідчили, що А. Кваснєвський має найвищий рейтинг серед президентів Польщі, набравши 36%, відповідно 25% не змогли визначитися, 11%–Л. Качинський, 11%–А. Дуда, 7%–Л. Валенса, 4% – Б. Коморовський і 1% – В. Ярузельський [6].

Висновки. Президентура А.Кваснєвського вирізняється порівняно з правліннями інших глав держави III Речіпосполитої. За його каденції ухвалено нову Конституцію, Польща вступила в ЄС і НАТО. Започатковані А.Кваснєвським ініціативи: запрошення України до групи центральноєвропейських держав, підтримка реформ і демократизації, лобіювання вступу до НАТО і ЄС, декларація про примирення, побудова нафтопроводу Одеса-Ґданськ, щорічний економічний форум в Жешові, створення польсько-українського військового підрозділу, – залишаються актуальними і в сьогоднішній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Я пообіцяв Януковичу, що оголошу його винним у кровопролитті». Спогади Квасневського про Майдан. URL: ttps://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/21/7173918/ (дата звернення: 21.11.2023).

2. Archiwum Prezydenta RP. Zespół Informacji i Komunikacji Społecznej. Sygn. 420 / 3. t. 2. K. 74. Spotkanie Prezydenta RP z Premierem Ukrainy.

3. Archiwum Prezydenta RP. Zespół Informacji i Komunikacji Społecznej. Sygn. 420 / 3. t. 3. K. 89. Posiedzenie Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Polski i Ukrainy we Lwowie.

4. Les Archives de l'Institut Litteraire a Paris (AILP). 1997. Vol. 2. P. 304. Wspólne oświadczenie prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy o porozumieniu i pojednaniu podpisane w Kijowie 21.V. 1997 r. *Dziennik Związkowy*. 13–15 VI 1997. S. 17.

5. Les Archives de l'Institut Litteraire a Paris (AILP). Les Coupures de Presse (CP). 1996. Vol. 1. P. 59. Rosolak E. Zagraniczny chrzest prezydenta. *Trybuna*. № 12. 15.01.1996.

6. Polacy wybrali najlepszego prezydenta III RP. Olbrzymia przewaga. URL: https://wiadomosci.wp.pl/polacy-wybrali-najlepszego-prezydenta-iii-rp-olbrzymia-przewaga-6247867594126977a (дата звернення: 4.05.2018).

7. Polsko-Ukraiński Szczyt Gospodarczy w Rzeszowie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/polsko-ukrainski-szczyt-gospodarczy-w-rzeszowie,32525,archive (дата звернення: 14.11.2024).

8. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski wziął udział w konferencji «Zapobieganie konfliktom etnicznym w Europie... URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/preezydent-rp-aleksander-kwasniewski-wzial-udzial-w-konferencji-zapobieganie-konfliktom-etnicznym-w-europie,34036,archive (дата звернення: 14.11.2024).

9. Rozmowa z prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim. Rozmawiał B.Osadczuk. *Dziennik Kijowski*. № 4 (59). Luty 1997. S. 1, 3.

10. Statement by Aleksander Kwasniewski, President of the Republic of Poland at the Conference «Coexistence of nations and... URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/statement-by-aleksander-kwasniewski-president-of-the-republic-of-poland-at-the-conference-coexistence-of-nations-and,32286,archive (дата звернення: 14.11.2024).

11. Otwarcie międzynarodowej konferencji «Polska – jej sąsiedzi i jej mniejszości». URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/otwarcie-miedzynarodowej-konferencji-polska-jej-sasiedzi-i-jej-mniejszosci,33875,archive (дата звернення: 14.11.2024).

12. Wizyta państwowa na Ukrainie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/wizyta-panstwowa-na-ukrainie,32204,archive (дата звернення: 14.11.2024).

13. Wizyta państwowa na Ukrainie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/wizyta-panstwowa-na-ukrainie,32204,archive (дата звернення: 14.11.2024).

14. Zakład Narodowy im.Ossolińskich (ZNiO). Dział rękopisów (DR). Akc. 115/06. Npgn. Fax. Katolicka Agencja Informacyjna. Jan Paweł II wystosował list z okazji 60. rocznicy wydarzeń na Wołyniu. 08-07-2003. S. 2.

REFERENCES:

1. «Ya poobitsyav Yanukovychu, shcho oholoshu yoho vynnym u krovoprolytti». Spohady Kvasnevs'koho pro Maydan. URL: ttps://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/21/7173918/ (data zvernennya: 21.11.2023).

2. Archiwum Prezydenta RP. Zespół Informacji i Komunikacji Społecznej. Sygn. 420 / 3. t. 2. K. 74. Spotkanie Prezydenta RP z Premierem Ukrainy.

3. Archiwum Prezydenta RP. Zespół Informacji i Komunikacji Społecznej. Sygn. 420 / 3. t. 3. K. 89. Posiedzenie Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Polski i Ukrainy we Lwowie.

4. Les Archives de l'Institut Litteraire a Paris (AILP). 1997. Vol.2. P.304. Wspólne oświadczenie prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy o porozumieniu i pojednaniu podpisane w Kijowie 21.V. 1997 r. *Dziennik Związkowy*. 13–15. VI 1997. S. 17.

5. Les Archives de l'Institut Litteraire a Paris (AILP). Les Coupures de Presse (CP). 1996. Vol. 1. P. 59. Rosolak E. Zagraniczny chrzest prezydenta. *Trybuna*. № 12. 15.01.1996.

6. Polacy wybrali najlepszego prezydenta III RP. Olbrzymia przewaga. URL: https://wiadomosci.wp.pl/polacy-wybrali-najlepszego-prezydenta-iii-rp-olbrzymia-przewaga-6247867594126977a (data zvernennya: 4.05.2018).

7. Polsko-Ukraiński Szczyt Gospodarczy w Rzeszowie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/polsko-ukrainski-szczyt-gospodarczy-w-rzeszowie,32525,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

8. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski wziął udział w konferencji «Zapobieganie konfliktom etnicznym w Europie... URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/preezydent-rp-aleksander-kwasniewski-wzial-udzial-w-konferencji-zapobieganie-konfliktom-etnicznym-w-europie,34036,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

9. Rozmowa z prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim. Rozmawiał B.Osadczuk. *Dziennik Kijowski*. № 4 (59). Luty 1997. S. 1, 3.

10. Statement by Aleksander Kwasniewski, President of the Republic of Poland at the Conference «Coexistence of nations and... URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/statement-by-aleksander-kwasniewski-president-of-the-republic-of-poland-at-the-conference-coexistence-of-nations-and,32286,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

11. Otwarcie międzynarodowej konferencji «Polska – jej sąsiedzi i jej mniejszości». URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/otwarcie-miedzynarodowej-konferencji-polska-jej-sasiedzi-i-jej-mniejszosci,33875,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

12. Wizyta państwowa na Ukrainie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/wizyta-panstwowa-na-ukrainie,32204,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

13. Wizyta państwowa na Ukrainie. URL: https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-aleksandra-kwasniewskiego/aktualnosci/rok-2000-i-starsze/wizyta-panstwowa-na-ukrainie,32204,archive (data zvernennya: 14.11.2024).

14. Zakład Narodowy im.Ossolińskich (ZNiO). Dział rękopisów (DR). Akc. 115/06. Npgn. Fax. Katolicka Agencja Informacyjna. Jan Paweł II wystosował list z okazji 60. rocznicy wydarzeń na Wołyniu. 08-07-2003. S. 2.

Polish-Ukrainian relations in Aleksander Kwasniewski's political thought

Genyk Mykola Antonovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Political Sciences
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5716-8299

The implementation of the principles of Polish-Ukrainian reconciliation devised by emigrant circles in the practical plane of interstate relations is perhaps one of the most important stages of the reconciliation process itself. Politicians, statesmen and governments have been playing a key role in this. Much of the credit for the Polish-Ukrainian rapprochement goes to the Polish politician, journalist and public figure Aleksander Kwasniewski. The concept of Polish-Ukrainian cooperation in A. Kwasniewski's political thought has included several elements: advocating the crucial importance of the Warsaw-Kyiv axis for the security of the whole region of East and Central Europe, resolving historical disputes, liberalising policies towards national minorities, achieving reconciliation, and lobbying for Ukraine's European integration and economic aspirations.

The normalisation of Polish-Ukrainian relations, the institutionalisation of bilateral reconciliation and the advocacy of Ukraine's interests in the international arena have become important areas of Alexander Kwasniewski's activities. During his two presidential terms, he initiated a number of bilateral projects in the political and economic spheres. A. Kwasniewski took part in resolving the 2004 internal Ukrainian crisis, and currently serves as an adviser to Ukrainian political institutions and an expert in bilateral cooperation. He has been repeatedly recognised as the best lobbyist for Ukraine in the international arena. In the context of Polish-Ukrainian cooperation, A. Kwasniewski's presidency stands out among the presidencies of other heads of state of the Third Rzeczpospolita. During his term, a new Constitution was adopted, and Poland joined the EU and NATO. The initiatives launched by A. Kwasniewski: inviting Ukraine to join the group of Central European states, supporting reforms and democratisation, lobbying for NATO and EU membership, the declaration of reconciliation, the construction of the Odesa-Gdansk oil pipeline, the annual economic forum in Rzeszow, and the creation of a Polish-Ukrainian military unit, have lost none of their relevance in the current situation.

Key words: *Polish-Ukrainian relations, Polish-Ukrainian reconciliation, Aleksander Kwasniewski, lobbying.*

Казмірук Дмитро Миколайович

Інформаційна безпека як складова національної безпеки в умовах повномасштабної війни

УДК 32:004.056
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.3

Казмірук Дмитро Миколайович
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-5763-1665

У статті досліджується необхідність чіткого визначення поняття національна безпека для української науки та державної політики. Автори акцентують увагу на багатовимірному характері цього поняття, яке охоплює військовий, політичний, економічний, енергетичний, інформаційний та соціальний аспекти. У сучасних умовах агресії Російської Федерації, гібридних загроз, кібернетичних атак та економічного тиску формування науково обґрунтованого визначення національної безпеки є критично важливим. Відсутність єдиної дефініції ускладнює розробку ефективних механізмів протидії загрозам і створює правові прогалини в нормативно-правовій базі. Аналізуються підходи різних науковців до трактування національної безпеки, які демонструють її складний та динамічний характер. Зокрема, наголошується на необхідності інтеграції класичних теоретичних моделей із сучасними викликами, що виникають у результаті технологічного розвитку, інформаційних війн та зміни геополітичного ландшафту. У статті також висвітлюється нормативно-правовий контекст, зокрема Закон України «Про національну безпеку», де національна безпека визначається як захищеність суверенітету, територіальної цілісності та демократичного ладу від потенційних загроз. Водночас акцентується увага на необхідності вдосконалення цього законодавства відповідно до актуальних викликів, що стоять перед Україною. Розглянуто важливість міжнародного співробітництва, зокрема взаємодії з НАТО, для зміцнення оборонних можливостей України. Аналізуються сучасні стратегії безпекової політики провідних демократичних держав, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Визначено, що співпраця з міжнародними партнерами є ключовим елементом посилення обороноздатності, економічної стабільності та інформаційної безпеки. Особливу увагу приділено інформаційній безпеці як ключовій складовій національної безпеки в умовах цифрової трансформації та гібридної війни. Окреслено основні підходи до її визначення та зазначено, що інформаційна безпека залишається важливим фактором у забезпеченні стабільності держави та суспільства. Зроблено висновок, що лише системний та інтегрований підхід дозволить створити дієву модель національної безпеки, здатну гарантувати стійкість та стабільний розвиток України в умовах глобальних загроз.

Ключові слова: *інформаційна безпека, національна безпека, комунікації, дезінформація, інформаційна війна, міжнародні відносини.*

Вступ. Важливість дослідження інформаційної безпеки в контексті національної безпеки України є надзвичайно актуальною, зважаючи на сучасні загрози, зокрема військову агресію, гібридні війни та кібератаки. Інформаційна безпека є ключовим елементом у стратегії національної безпеки, оскільки без належного захисту інформаційного простору країна стає вразливою до маніпуляцій, дезінформації та інших форм інформаційного впливу, що можуть підірвати стабільність держави, її демократичні інституції та довіру громадян до уряду.

В умовах цифрової трансформації та розвитку інформаційних технологій забезпечення інформаційної безпеки стає необхідною умовою для збереження суверенітету та територіальної цілісності України. Кіберзагрози, зокрема кібератаки та маніпулювання громадською думкою через медіа та соціальні мережі, можуть мати стратегічний вплив на національні інтереси. Тому важливою складовою стратегії національної безпеки є розробка та імплементація ефективних заходів для захисту інформаційних ресурсів, систем, а також боротьби з інформаційними атаками.

Інформаційна безпека не лише гарантує стабільність внутрішніх процесів, але й підтримує країну в боротьбі з глобальними загрозами, такими як тероризм, екологічні катастрофи та геополітичні зміни. Міжнародне співробітництво, зокрема з НАТО, є важливим аспектом у розвитку здатності України протистояти інформаційним загрозам і зміцнювати власну обороноздатність через обмін досвідом і спільні тренування.

Мета та завдання. Визначення ролі інформаційної безпеки в системі національної безпеки України, з акцентом на вивчення термінологічної компоненти. Основними завданнями дослідження є аналіз концептуальних підходів до інформаційної безпеки, виявлення її ролі в системі національної безпеки України та уточнення термінологічної складової в цьому контексті.

Методи дослідження. У дослідженні використано системний підхід для аналізу інформаційної безпеки в структурі національної безпеки, порівняльний метод для вивчення термінологічної складової, а також контент-аналіз нормативно-правових актів і наукових джерел.

Результати. Сьогодні для української науки існує гостра необхідність у чіткому визначенні поняття «національна безпека», оскільки сучасні загрози мають динамічний і комплексний харак-

тер. В умовах військової агресії Російської Федерації, гібридних викликів, інформаційних атак, економічного тиску та кіберзагроз ефективна політика національної безпеки потребує науково обґрунтованої термінології. Відсутність чіткого визначення ускладнює розробку дієвих механізмів протидії та створює правові прогалини в нормативно-правовій базі, що регулює цю сферу.

Національна безпека охоплює не лише військовий аспект, а й політичну, економічну, енергетичну, інформаційну та соціальну складові, тому її визначення має базуватися на міждисциплінарному підході. Крім того, інтеграція України в європейську та євроатлантичну безпекову систему вимагає узгодженості концептуальних підходів до трактування національної безпеки з міжнародними стандартами, що також зумовлює необхідність її чіткого наукового формулювання. Визначеність цього поняття сприятиме підвищенню рівня наукових досліджень у сфері безпеки, уникненню термінологічної плутанини та створенню ефективних стратегій реагування на сучасні виклики. Таким чином, формування однозначного та науково обґрунтованого визначення «національної безпеки» є важливим завданням для української науки, державної політики та міжнародного співробітництва.

Термін «національна безпека» набув широкого використання після завершення Другої світової війни, хоча концепція захисту держави від зовнішніх загроз існувала задовго до цього. Важливо зазначити, що питання безпеки завжди залишалося актуальним для держав, які здійснювали заходи для захисту власних інтересів. На сучасному етапі в науковій літературі представлено широкий спектр підходів до визначення поняття «національна безпека».

Зокрема, О. Соснін розглядає цей термін на трьох рівнях: по-перше, як безпеку народу, нації, тобто населення країни, що може включати як моноетнічну націю, так і багатонаціональне суспільство, у якому представники різних етносів виступають як громадяни держави; по-друге, як безпеку суспільства, що розглядається як сукупність людей, об'єднаних історично сформованими умовами спільної життєдіяльності; і, по-третє, як безпеку держави, що визначається як організаційно-правова форма об'єднання народів та нації, яка є засобом управління спільними справами [12].

Водночас В. Білий та В. Михальчук визначають національну безпеку як здатність держави зберігати власну цілісність, вирішувати політичні, економічні, соціальні та інші стратегічно важливі питання, а також функціонувати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Аналізуючи політику національної безпеки, ці дослідники наголошують на її спрямованості, а саме – на забезпеченні реалізації національних інтересів шляхом використання всього спектра наявних засобів [1, с. 94].

Іншого підходу дотримуються О. Гончаренко, Р. Джангужин та Е. Лисицин, які розглядають національну безпеку як категорію, що характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод людини, суспільства та держави загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз або, навпаки, як рівень відсутності таких загроз щодо прав і свобод громадян, базових національних інтересів і цінностей [3, с. 43].

Таким чином, аналіз наукових підходів до визначення національної безпеки свідчить про багатовимірність цього поняття, що охоплює безпекові аспекти на рівні особи, суспільства та держави, а також відображає динаміку його еволюції відповідно до сучасних викликів та загроз.

В нормативно-правовому контексті національна безпека охоплює широкий спектр аспектів, включаючи військову безпеку, політичну стабільність, економічну та енергетичну безпеку, кібербезпеку, безпеку засобів масової інформації, безпеку критичної інфраструктури, а також заходи з протидії тероризму, злочинності, збройним конфліктам, пандеміям та іншим загрозам. Згідно із Законом України «Про національну безпеку України», національна безпека визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [11]. Відповідно до зазначеної законодавчої норми, національну безпеку можна розглядати як стан організованого захисту відповідних об'єктів, що забезпечує їхню цілісність та недоторканність. Водночас чинне законодавство не містить вичерпного переліку об'єктів, які входять до структури національної безпеки. Однак, виходячи з наведеного визначення, можна зробити висновок про існування таких ключових об'єктів національної безпеки, як державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші національні інтереси України, які потребують захисту від наявних і потенційних загроз.

Забезпечення національної безпеки є однією з ключових функцій держави [6, с. 146] і має реалізовуватися в межах демократичних цінностей, дотримання прав людини та принципу верховенства права. Водночас у сучасному світі спостерігається зростання уваги до глобального рівня вирішення загальнолюдських проблем, що відображається у зміні підходів до розуміння безпеки та розробленні нових концепцій, таких як «глобальна безпека» та «людська безпека». Здатність колективно ідентифікувати загрози шляхом систематичного консультування, обміну інформацією та розвідувальними даними, здійснення оборонного планування, забезпечення оперативної сумісності та проведення спільних тренувань є фундаментальним чинником для формування ефективного консенсусу в питаннях безпеки. Важ-

ливість цих заходів не зменшується навіть за відсутності досягнутого консенсусу, оскільки вони створюють необхідну основу для стратегічного реагування на сучасні виклики [14, с. 107] [15].

У контексті забезпечення національної безпеки України міжнародне співробітництво, зокрема взаємодія з Північноатлантичним альянсом, відіграє ключову роль. НАТО сприяє розвитку спроможностей держав-членів та партнерів щодо ефективного реагування на загрози через обмін досвідом, впровадження передових стандартів і спільні навчання. Формування відповідних навичок та оборонних практик, що набуваються у межах співпраці з Альянсом, має критичне значення для створення коаліцій, здатних здійснювати операції як у межах НАТО, так і поза його рамками. Для України така взаємодія не лише сприяє зміцненню власної безпеки, а й інтеграції до загальноєвропейської системи колективної оборони, що є необхідним чинником для забезпечення стійкості держави в умовах сучасних геополітичних викликів.

Науковці вважають такий підхід доцільним і необхідним, оскільки лише колективні інтелектуальні зусилля та спільні дії можуть ефективно запобігти масштабним загрозам для людства.

Глобальна безпека має ґрунтуватися на забезпеченні національної безпеки окремих держав, що, у свою чергу, сприяє їхньому стабільному розвитку та запобігає виникненню загроз для інших країн [7]. Водночас традиційна концепція державної або національної безпеки орієнтована переважно на захист інтересів конкретної держави чи нації. Проте зростання глобальних викликів, серед яких тероризм, збройні конфлікти, екологічні катастрофи та інші загрози, зумовило необхідність перегляду усталених підходів до безпеки та визнання взаємозалежності й взаємозв'язку між державами у забезпеченні стабільності та сталого розвитку [9, с. 14].

Особливе місце в системі національної безпеки сучасної держави займає інформаційна безпека, що є невід'ємною складовою стратегічного управління безпековими процесами. В умовах цифрової трансформації, розвитку інформаційних технологій та зростання загроз у кіберпросторі інформаційна безпека набуває особливого значення. Деструктивні інформаційні впливи, кібератаки, маніпуляція громадською думкою та розповсюдження дезінформації становлять серйозні виклики для стабільності держави. Тому забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного підходу, що включає правові, технічні, організаційні та освітні заходи. Інформаційна безпека є важливим фактором не лише для захисту державного суверенітету, а й для збереження демократичних інституцій, забезпечення стабільності суспільства та підтримки довіри громадян до державних інституцій.

Дослідники в галузі національної безпеки приділяють значну увагу поняттю «інформаційна війна». Офіційне введення терміну «інформаційна війна» в обіг відбулося через Директиву Міністерства оборони США від 21 грудня 1992 року, а Збройні сили США вперше застосували новітні інформаційні технології під час війни в Перській затоці в 1991 році. Після цієї війни провідні військові діячі США офіційно сформулювали стратегічні принципи ведення інформаційної війни, що стало новим етапом у розвитку концепції безпеки. З цього ж моменту починається активнний розвиток поняття «інформаційна безпека».

Незважаючи на значну кількість доктринальних визначень інформаційної безпеки, єдиної думки щодо її сутності досі не існує. За визначенням В. Гурковського, інформаційна безпека є системою суспільних відносин, які забезпечують захист життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою для збереження і розвитку духовних і матеріальних цінностей нації, а також її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави [4, с. 74]. О. Данильян, О. Дзьобан та М. Панов визначають інформаційну безпеку як захищеність об'єкта від загроз, пов'язаних з інформацією, та забезпечення таємності державних даних [5, с. 165]. В. Ліпкан пропонує декілька підходів до визначення сутності інформаційної безпеки, включаючи захищеність інформаційного простору, процес протистояння загрозам для забезпечення інформаційного суверенітету України, а також захист національних інтересів в інформаційному середовищі [8, с. 25–30]. І. Бондар трактує інформаційну безпеку як функціонування системи засобів, що забезпечують безпеку інформаційних систем, включаючи державні, фізичні та юридичні особи, а також комплекси програмно-технічних засобів, що здійснюють інформаційні процеси в автоматизованому режимі, гарантують права людини і захищають інтереси суспільства та держави в інформаційній сфері [2, с. 72].

Сучасне українське законодавство не містить детального визначення цього поняття, але нормативні акти, що стосуються інформаційної безпеки, розглядають її в контексті національної безпеки. Наявність достовірної інформації про економічні, політичні та соціальні процеси є критичним чинником для ухвалення ефективних рішень у різних сферах, включаючи геополітику, оборону, науку, освіту та культуру. Інформація та інформатизація суспільства стали факторами, які забезпечують безпеку суспільства, і чим активніше розвивається інформаційна сфера, тим більшою стає залежність національної безпеки від інформаційної безпеки. В майбутньому

ця залежність лише зростатиме з розвитком технологій [10, с. 45].

Таким чином, інформаційна безпека є не лише самостійною складовою національної безпеки, а й важливим компонентом політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки держави. Варто розглядати інформаційну безпеку як постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання і протидію загрозам у інформаційній сфері, з використанням активних заходів інформаційного впливу, а також як систему умов для такої діяльності, що може контролюватися та здійснюватися протягом тривалого часу. І інформаційна безпека повинна включати такі пріоритети, як захист інформаційного простору та охорона культурного генофонду людства в умовах глобалізації [13, с. 139].

Висновки. Аналіз сучасних наукових підходів до визначення національної безпеки засвідчує її багатовимірний характер, що охоплює рівень особи, суспільства та держави. Визначення національної безпеки є важливим завданням для української науки, державної політики та міжнародного співробітництва, оскільки відсутність чіткого формулювання ускладнює розробку ефективних механізмів її забезпечення. В умовах військової агресії, інформаційних атак, економічного тиску та кіберзагроз стратегія національної безпеки повинна базуватися на міждисциплінарному підході та відповідати міжнародним стандартам.

Національна безпека України включає військову, політичну, економічну, енергетичну, інформаційну та соціальну складові, що вимагає комплексного підходу до її гарантування. Законодавче визначення національної безпеки як захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу створює основу для її правового регулювання, проте не охоплює всіх аспектів безпекової політики. Особливу увагу слід приділити інформаційній безпеці як ключовому чиннику стратегічного управління. Інформаційні загрози, включаючи маніпуляцію громадською думкою, дезінформацію та кіберзлочинність, створюють серйозні виклики для державної стабільності та демократичного розвитку. Відсутність єдиного концептуального підходу до трактування інформаційної безпеки вимагає її чіткого наукового обґрунтування та вдосконалення нормативно-правової бази. Міжнародне співробітництво, зокрема інтеграція України до європейської та євроатлантичної безпекової системи, є стратегічно важливим напрямом зміцнення національної безпеки.

Взаємодія з НАТО та іншими міжнародними партнерами сприяє підвищенню обороноздатності держави, розширенню обміну інформацією, проведенню спільних тренувань та впровадженню передових безпекових стандартів. Таким чином, для ефективного забезпечення національної безпеки необхідно продовжити наукові дослідження в цій сфері, удосконалити правове регулювання, зміцнити міжнародну співпрацю та запровадити комплексні механізми реагування на сучасні виклики. Лише системний та інтегрований підхід дозволить створити дієву модель національної безпеки, здатну гарантувати стійкість та стабільний розвиток України в умовах глобальних загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід, 2021. № 17. С. 92–98.
2. Бондар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Mechanism of Economic Regulation, 2014. № 1. С. 68–75.
3. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. Національна безпека України, 2003. № 1. С. 39–46.
4. Гурковський В. І. Безпека як об'єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства. Правова інформатика, 2010. № 2(26). С. 72–77.
5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навчальний посібник. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.
6. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.
7. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам. *Юридичний журнал*, 2006. № 10. С. 79–87.
8. Ліпкан В. А., Харченко Л. С., Логінов О. В. Інформаційна безпека України: Глосарій. Київ: Текст, 2004. 136 с.
9. Маркович Х. М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові* записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична, 2023. Вип. 38. С. 10–15.
10. Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека України в сучасних умовах. *Вісник* Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, 2013. Вип. 30. С. 42–46.
11. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018. № 31, ст. 241.
12. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади (частина 1). URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/ (дата звернення: 21.02.2025).
13. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий* вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 78. С. 134–139.
14. Яковюк І. В., Білоусов Є. М. Національна безпека України в умовах нових викликів європейській та євроатлантичній солідарності: монографія. Харків: ФОП Рубан В. В., 2022. 148 с.

15. Michel L. G. NATO Decision-Making: The 'Consensus Rule' Endures Despite Challenges. In: Mayer S. (ed.) NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security (New Security Challenges). Palgrave Macmillan, 2014. Pp. 107–123.

REFERENCES:

1. Bilyi, V. I., & Mykhalchuk, V. M. (2021). Osnovni napriamy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy [Main directions of ensuring national security of the state]. Investytsii: praktyka ta dosvid, (17), 92–98.

2. Bondar, I. R. (2014). Informatsiina bezpeka yak osnova natsionalnoi bezpeky [Information security as the basis of national security]. Mechanism of Economic Regulation, (1), 68–75.

3. Honcharenko, O., Dzhanguzhyn, R., & Lysitsyn, E. (2003). Hromadianskyi kontrol i systema natsionalnoi bezpeky [Civil control and the national security system]. Natsionalna bezpeka Ukrainy, (1), 39–46.

4. Hurkovskyi, V. I. (2010). Bezpeka yak obiekt pravovidnosyn v umovakh hlobalnoho informatsiinoho suspilstva [Security as an object of legal relations in the conditions of the global information society]. Pravova informatyka, 2(26), 72–77.

5. Danylian, O. H., Dzioban, O. P., & Panov, M. I. (2002). Natsionalna bezpeka Ukrainy: Struktura ta napriamky realizatsii: Navchalnyi posibnyk [National security of Ukraine: Structure and directions of implementation: Textbook]. Folio. 285.

6. Doronin, I. M. (2020). Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: Teoretyko-pravove doslidzhennia [National security of Ukraine in the information era: Theoretical and legal study] (Doctoral dissertation). 12.00.01. Kyiv. 539.

7. Kuzmenko, A. (2006). Problemy vidpovidnosti stratehii ta systemy zabezpechennia bezpeky Ukrainy natsionalnym potrebam [Problems of compliance of Ukraine's security strategy and system with national needs]. Yurydychnyi zhurnal, (10), 79–87.

8. Lipkan, V. A., Kharchenko, L. S., & Lohinov, O. V. (2004). Informatsiina bezpeka Ukrainy: Hlosarii [Information security of Ukraine: Glossary]. Text. 136.

9. Markovych, Kh. M. (2023). Natsionalna bezpeka Ukrainy: Ponatiino-katehorialne osmyslennia [National security of Ukraine: Conceptual and categorical understanding]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna. Seriia yurydychna, (38), 10–15.

10. Prysiazhniuk, M. M. (2013). Informatsiina bezpeka Ukrainy v suchasnykh umovakh [Information security of Ukraine in modern conditions]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky, (30), 42–46.

11. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku No. 2469-VIII [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2469-VIII of June 21, 2018]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, (31), Art. 241.

12. Sosnin, O. (2022). Rozuminnia sutnosti natsionalnoi bezpeky: Svitohliadno-ponatiini y naukovo-teoretychni zasady (chastyna 1) [Understanding the essence of national security: Worldview-conceptual and scientific-theoretical foundations (part 1)]. Retrieved: February 21, 2025, from https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/

13. Shevchuk, M. O. (2023). Do pytannia henezy poniattia informatsiinoi bezpeky yak skladovoi natsionalnoi bezpeky [On the issue of the genesis of the concept of information security as a component of national security]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriia: Pravo, 2(78), 134–139.

14. Yakoviuk, I. V., & Bilousov, Ye. M. (2022). Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh novykh vyklykiv yevropeiskii ta yevroatlantychnii solidarnosti: Monohrafiia [National security of Ukraine in the context of new challenges to European and Euro-Atlantic solidarity: Monograph]. FOP Ruban V. V. 148.

15. Michel, L. G. (2014). NATO decision-making: The 'consensus rule' endures despite challenges. In S. Mayer (Ed.), NATO's post-Cold War politics: The changing provision of security (New security challenges) (pp. 107–123). Palgrave Macmillan.

Information security as a component of national security in a full-scale war

Kazmiruk Dmytro Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-5763-1665

The article examines the need for a clear definition of the concept of national security for Ukrainian science and public policy. The authors emphasise the multidimensional nature of this concept, which covers military, political, economic, energy, information and social aspects. In the current context of the Russian Federation's aggression, hybrid threats, cyber attacks and economic pressure, the formation of a scientifically sound definition of national security is critically important. The absence of a single definition complicates the development of effective mechanisms to counter threats and creates legal gaps in the legal framework. The article analyses the approaches of various scholars to the interpretation of national security, which demonstrate its complex and dynamic nature. In particular, the author emphasises the need to integrate classical theoretical models with modern challenges arising from technological development, information wars and changes in the geopolitical landscape. The article also highlights the legal context, in particular the Law of Ukraine 'On National Security', which defines national security as the protection of sovereignty, territorial integrity and democratic order from potential threats. At the same time, the author emphasises the need to improve this legislation in line with the current challenges facing Ukraine. The importance of international cooperation, in particular cooperation with NATO, for strengthening Ukraine's defence capabilities is considered. The author analyses modern security policy strategies

of leading democratic states that can be adapted to Ukrainian realities. It is determined that cooperation with international partners is a key element in strengthening defence capabilities, economic stability and information security. Particular attention is paid to information security as a key component of national security in the context of digital transformation and hybrid warfare. The main approaches to its definition are outlined and it is noted that information security remains an important factor in ensuring the stability of the State and society. It is concluded that only a systematic and integrated approach will create an effective model of national security capable of guaranteeing Ukraine's sustainability and stable development in the face of global threats.

Key words: *information security, national security, communications, disinformation, information warfare, international relations.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бадер Антон Васильович

Засоби протидії маніпулятивному впливу на імідж держави

УДК 32:316.77:659.3
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.4

Бадер Антон Васильович
доктор політичних наук, професор,
директор
Навчально-наукового інституту
соціальних і гуманітарних наук
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
вул. Івана Банка, 3, Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-3670-5753

У статті зазначено, що у межах підготовки та реалізації як прихованої агресії проти України 2014 р., так і повномасштабного вторгнення 2022 р., російська федерація використовувала широкий спектр технологій маніпулятивного впливу на імідж нашої держави. Підкреслено, що не дивлячись на всі впроваджені контрзаходи росія і сьогодні продовжує реалізовувати свій інформаційний тиск. Наголошено, що залежність України від фінансових потоків із Заходу, вкрай чутливого до громадської думки, роблять заявлену тему критично важливою. Констатовано, що перед вітчизняним науковим середовищем постає соціальний заказ дослідити проблему підтримки позитивного іміджу держави, що неможливо без ґрунтовного аналізу технологій маніпулятивного впливу та засобів протидії їх реалізації.

Зазначено, що метою статті є виявлення та детальне вивчення технік маніпулятивного впливу на імідж держави, що дозволить визначити засоби протидії їх застосуванню в політичному процесі. Заявлено, що головним методом дослідження є порівняльний аналіз наукових робіт дослідників, які займалися тими чи тими аспектами заявленої теми.

У статті зроблено висновок, що технологія маніпулятивного впливу на імідж держави як правило, складається із трьох основних етапів. Серед них названо – спрямування на цільову аудиторію «інформаційного валу», сегментація інформаційного впливу, інтерактивний обмін повідомленнями та формування інформаційної закритості групи. Наголошено, що протистояння зазначеному впливу має ґрунтуватися на проактивній стратегії, що передбачає готовність до інформаційних атак та їхнє упередження. Підкреслено, що окрім державно-правових заходів, важливу роль у цьому процесі відіграють й альтернативні методи, зокрема, поширення власного наративу, спростування та розвінчування фейків, запровадження механізмів суспільної відповідальності за поширення фейкових новин, підвищення рівня медіаграмотності суспільства. Заявлено, що логічним продовженням дослідження може стати пошук ефективного механізму формування критичного мислення громадян.

Ключові слова: *імідж держави, техніки маніпулювання інформацією, засоби протидії маніпулятивному впливу.*

Вступ. На сьогоднішній день є очевидним, що у межах підготовки та реалізації як прихованої агресії проти України 2014 р., так і повномасштабного вторгнення 2022 р., російська федерація використовувала широкий спектр технологій маніпулятивного впливу на імідж нашої держави. Не дивлячись на всі впроваджені контрзаходи, росія і сьогодні продовжує досить ефективно реалізовувати свій інформаційний тиск. Свідченням зазначеного є відсутність єдності стосовно України серед члені Євросоюзу, що обумовлено позицією Австрії, Румунії, Словаччини та, звісно, Угорщини. Враховуючи значну руйнацію економіки та суттєву залежність від фінансових потоків із Заходу, украй чутливого до громадської думки, заявлена тема набуває критично важливого значення. Перед вітчизняним науковим середовищем постає соціальний заказ дослідити проблему підтримки позитивного іміджу держави що, на наш погляд, абсолютно неможливо без ґрунтовного аналізу технологій маніпулятивного впливу та засобів протидії їх реалізації.

Проблеми, дотичні до заявленої, досить широко розкриті в науковій літературі. Проте, серед вітчизняних науковців, які приділяли увагу розкриттю різних аспектів маніпулятивних технологій слід назвати лише декількох. Зокрема, Р. Додонова [1], О. Марунченко [2], Н. Вітюка [3] й В. Тарасюка [4]. Засоби протидії негативному інформаційному впливу шукали С. Соловйов [5], В. Шемчук [6], А. Пелещишин та Р. Гумінський [7]. Проте, комплексної роботи, присвяченої вивченню як технікам маніпулятивного впливу, так і засобам протидії їм, наразі не існує.

Мета. Виходячи з вищевикладеного, метою цієї статті є виявлення та детальне вивчення технік маніпулятивного впливу на імідж держави. Це, своєю чергою, дозволить визначити засоби протидії їх застосуванню в політичному процесі.

Методи дослідження. Виходячи з мети статті, головним методом дослідження є метод порівняльного аналізу наукових робіт дослідників, які займалися тими чи тими аспектами заявленої теми.

Результати. Загальну технологію маніпуляцій з інформацією, що може застосовуватись для впливу на імідж держави найбільш комплексно розкрив О. Чумиков. Дослідник виокремлює три

ключові етапи реалізації цього механізму. Перший етап передбачає спрямування на цільову аудиторію супротивника так званого «інформаційного валу» – потужного, масового, але неструктурованого потоку інформації, що ускладнює критичне сприйняття. Другий етап базується на сегментації інформаційного впливу, яка стає можливою після того, як у цільової аудиторії формується довіра до отримуваного контенту. На третьому етапі відбувається інтеграція об'ємного й інтерактивного обміну повідомленнями з аудиторією, а також закріплення її інформаційної закритості – ситуації, коли людина сприймає лише ті джерела, які відповідають її сформованим поглядам та установкам [2, с. 122].

О. Марунченко звертає увагу на ключові механізми маніпуляції, наголошуючи, що вибір конкретних інформаційних прийомів залежить від цілей прихованого впливу на мислення та поведінку аудиторії. Серед найпоширеніших методів автор виділяє наступні. Уривчасте та вибіркове інформування, коли реципієнт отримує лише фрагментарні відомості, що не дають повної картини подій. «Вал інформації», який створює потік новин, у якому складно розрізнити важливе та несуттєве, що дезорієнтує людину й позбавляє її чітких орієнтирів у сприйнятті реальності. Клішування інформації, тобто використання готових образів і стереотипів, що не потребують осмислення та викликають автоматичну емоційну реакцію. Зрозуміло, що все це значно знижує критичне сприйняття отриманих даних [2, с. 123].

Окрім названих, до поширених прийомів маніпуляції фахівці відносять наступні. «Навішування ярликів» – створення негативних або позитивних асоціацій щодо певних осіб, груп чи явищ шляхом використання емоційно забарвлених кліше. «Експлуатація подвійних стандартів» – оцінка подібних ситуацій за різними критеріями залежно від політичної чи ідеологічної вигоди. Оприлюднення компрометуючої інформації про опонента для дискредитації його позиції та впливу. «Гра цифрами» – маніпуляція статистичними даними, що вводить аудиторію в оману й сприяє викривленому сприйняттю реальності. «Помилкова аналогія» – навмисне створення паралелей між схожими, але суттєво відмінними за своєю природою і наслідками явищами [2, с. 123, 124].

Маніпулятивні технології, подібні до згаданих вище, включають низку додаткових прийомів, що посилюють викривлення сприйняття інформації аудиторією. Одним із таких методів є конструювання повідомлень із змістовною незбалансованістю, коли певні аспекти подій висвітлюються вибірково, а інші свідомо замовчуються. У таких тенденційних матеріалах характерним є високий рівень емоційного забарвлення, де головний акцент робиться не на раціональну аргументацію, а на емоційне сприйняття інформації. Ще одним поширеним прийомом є експлуатація авторитету, коли увага аудиторії концентрується на статусі, посаді, наукових званнях чи досягненнях респондента. Це створює враження достовірності повідомлення, навіть, якщо його зміст є недостатньо аргументованим або суперечливим. Додатково в маніпулятивних повідомленнях активно використовуються існуючі або штучно створені міфи та фейки, що впроваджуються в суспільну свідомість з метою формування заданих наративів і переконань. Ці механізми є ефективними засобами впливу, оскільки вони апелюють не до критичного мислення, а до усталених уявлень і стереотипів.

Ефективність маніпулятивного впливу на формування іміджу держави значною мірою залежить не лише від змісту повідомлень, а й від характеристик аудиторії та контексту їхнього поширення. Так, на думку Н. Вітюка, існує низка обставин, які визначають ефективність подібного інформаційного впливу. Зокрема: можливість охоплення великих груп населення, нестабільна суспільно-політична ситуація, чітке спрямування повідомлень на конкретну цільову аудиторію, фрагментованість суспільства, обмежений доступ до альтернативних джерел інформації, довіра до джерела інформації, низький рівень медіаграмотності, формування у свідомості аудиторії уявлень про нові, незнайомі об'єкти та систематичне повторення маніпулятивних повідомлень [3, с. 32, 33].

На основі проведеного вище аналізу можна визначити найбільш ефективні засоби протидії маніпулятивному впливу на імідж держави. Одним із найдієвіших комплексних заходів у цій сфері є впровадження стратегічної комунікації, що базується на рефлексивному управлінні. Цей підхід спрямований на свідоме формування інформаційної політики, що дозволяє не лише нівелювати маніпулятивні впливи, а й активно формувати бажаний імідж держави. Основними завданнями стратегічної комунікації є наступні. Демонізація та деморалізація супротивника. Легітимізація власних дій в очах громадськості та міжнародної спільноти. Мобілізація цільових груп населення для підтримки державних рішень. Зміцнення та підтримка політичних еліт, що сприяє стабільності всередині країни [10, с. 138].

С. Соловйов у вказаному контексті наголошує, що інформаційна оборона – це не лише реакція на ворожі інформаційні операції, а насамперед проактивна стратегія, яка передбачає готовність до інформаційних атак та їхнє упередження. Дослідник визначає ключові завдання інфооборони. Серед яких зокрема, прогнозування основних характеристик інформаційного нападу, а саме його форми, спрямованості та термінів реалізації. Зменшення наслідків атак, що дозволяє міні-

мізувати їхній уплив на цільову аудиторію. Попередження нападу шляхом створення ефективних механізмів інформаційного захисту. Послаблення інтенсивності ворожого інформаційного впливу, що робить маніпулятивні наративи менш дієвими. Використання інформаційних операцій супротивника проти нього самого [5, с. 7].

Розкриваючи концепцію інформаційної оборони, С. Соловйов визначає низку ключових завдань, спрямованих на ефективне протистояння інформаційним загрозам та формування стійкого інформаційного середовища. Зокрема, увага повинна бути приділена формуванню критичного мислення в цільової аудиторії. Виявлення слабких місць супротивника у інформаційній та віртуальній сферах для їхнього подальшого використання на свою користь. Інформаційний уплив на населення країни-агресора. Розвиток вітчизняної системи міжнародного інформаційного мовлення, що дозволяє формувати позитивний імідж держави у світовому інформаційному просторі. Створення якісних інформаційних та віртуальних продуктів, що можуть конкурувати з пропагандистським контентом супротивника та формувати об'єктивну картину подій. Патріотичне виховання молоді в системі освіти [5, с. 7, 8].

Аналізуючи проблему інформаційної оборони, В. Шемчук виокремлює її основні принципи, що визначають ефективність протидії інформаційним загрозам.

1. Постійність – безперервний моніторинг дій супротивника у фізичному, інформаційному та віртуальному просторах. Цей принцип передбачає: розроблення та реалізацію стратегій упливу на інформаційне середовище супротивника, підготовку спеціалістів у сфері інформаційної безпеки, узгоджену комунікаційну політику між державними органами та громадськими структурами.

2. Комплексність – інтегроване використання різноманітних каналів, методів і стратегій інформаційного впливу. Це забезпечує: синергетичний ефект, максимальне охоплення цільових аудиторій, зменшення варіативності тлумачення повідомлень, що сприяє їх більшій переконливості та ефективності.

3. Оперативність – швидке реагування на зміни в діях супротивника в інформаційному просторі. Зокрема, це включає: вчасне виявлення загроз, використання помилок супротивника на свою користь, мобілізацію фахівців і громадськості до участі в інформаційній обороні.

4. Залучення населення – активне включення громадян у процес інформаційного протистояння. Це передбачає: участь лідерів громадської думки у стратегічних комунікаціях, надання та отримання консультацій щодо інформаційної безпеки, співпрацю цивільного сектору з військовими [6, с. 34].

Наукова література широко висвітлює політико-правові заходи протидії маніпулятивному впливу на імідж держави. Відповідно до положень Юридичної енциклопедії, організація інформаційної безпеки держави ґрунтується на таких ключових критеріях як формування державної інформаційної політики на законодавчому рівні. Забезпечення інформаційної достатності для ухвалення рішень суб'єктами права. Гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації. Розвиток інформаційної інфраструктури. Упровадження безпечних інформаційних технологій. Захист права власності держави на стратегічно важливі об'єкти інформаційної інфраструктури. Охорона державної таємниці та створення загальної системи інформаційного захисту. Захист національного інформаційного простору. Регулювання доступу іноземних держав до національних інформаційних ресурсів. Законодавче визначення порядку поширення зарубіжної інформаційної продукції [11, с. 714].

А. Пелещишин та Р. Гумінський, досліджуючи механізм маніпулятивного впливу соціальних мереж, виокремлюють ключові проблеми інформаційної оборони, які, на нашу думку, характерні для Інтернет-ресурсів загалом. До основних з них слід віднести: відсутність географічних кордонів, анонімність користувачів та змінюваність електронної інформації [7, с. 197].

У межах пошуку механізмів протидії маніпулятивному контенту, що розповсюджується в електронній формі Д. Золотухін наголошує, що, окрім державно-правових заходів, важливу роль відіграють альтернативні методи боротьби. Серед найбільш ефективних заходів дослідник виокремлює поширення власного наративу, що дозволяє формувати альтернативний, правдивий інформаційний порядок денний. Спростування та розвінчування фейків, що допомагає знижувати рівень довіри до дезінформації. Запровадження механізмів суспільної відповідальності за поширення фейкових новин. Учений підкреслює, що одним із ключових способів протидії маніпулятивному впливу є підвищення рівня медіаграмотності суспільства. Це включає превентивні заходи, спрямовані на розвиток у громадян здатності самостійно ідентифікувати фейки та опиратися маніпуляціям [12, с. 82].

Протидія поширенню маніпулятивних повідомлень у соціальних мережах вимагає застосування комплексних заходів, які, за висновками військових експертів, включають наступні. Силові методи – закриття серверів та обмеження доступу до платформ, що поширюють дезінформацію. Юридично-правові методи – притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до інформаційної агресії, а також провайдерів, що сприяють її поширенню. Інтернет-цензура – контроль за розповсюдженням небезпечного контенту

через механізми державного регулювання. Моніторинг соціальних мереж та протидія методами інформаційного впливу, зокрема розвінчування фейків та просування альтернативних наративів [9, с. 191].

Висновки. Таким чином, технологія маніпулятивного впливу на імідж держави як правило, складається із трьох основних етапів. Спрямування на цільову аудиторію «інформаційного валу», сегментація інформаційного впливу, інтерактивний обмін повідомленнями та формування інформаційної закритості групи. Протистояння зазначеному впливу має ґрунтуватися на проактивній стратегії, що передбачає готовність до інформаційних атак та їхнє упередження. Окрім державно-правових заходів, важливу роль у цьому процесі відіграють й альтернативні методи, зокрема поширення власного наративу, спростування та розвінчування фейків, запровадження механізмів суспільної відповідальності за поширення фейкових новин, підвищення рівня медіаграмотності суспільства. На нашу думку, логічним продовженням дослідження може стати пошук ефективного механізму формування критичного мислення громадян, як засобу зміцнити інформаційну стійкість суспільства та зниження рівня впливу маніпулятивних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія / під. заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2017. 412 с.

2. Марунченко О. П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2013. 208 с.

3. Вітюк Н. Особливості дискурсу політичної пропаганди в умовах інформаційно-психологічної війни. *Збірник наукових праць: психологія,* 2019. № 24. С. 29–38.

4. Тарасюк В. М. Політико-правові засади застосування інформаційних технологій в умовах гібридної війни : дис... к. пол. наук: 23.00.02. Київ. 2018. 261 с.

5. Соловйов С. Г. Теоретичні засади інформаційної оборони. Державне будівництво. № 1. 2015. Київ. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_8 (дата звернення: 10.02.2025).

6. Шемчук В.В. Інформаційна безпека та інформаційна оборона в контексті розвитку вітчизняної доктрини й законодавчої основи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського: Серія: юридичні науки.* 2019. Т. 30. № 4. С. 31–37.

7. Пелещишин А.М., Гумінський Р.В. Загрози інформаційної безпеки держави в соціальних мережах. Загальні питання. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*, 2012. № 2. С. 193–199.

8. Бадер А. В. Збройне насилля як фактор впливу на функціонування та зміну політичних систем : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Старобільськ, 2020. 454 с.

9. Штонда Р.М. Паламарчук Н.А. Островський С.М. Соціальні мережі в інтернеті як інструмент загрози в Національній системі кібербезпеки України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*. IX Всеукраїнська науково-практична конференція / Збірник тез наукових доповідей. Київ, 30.03.2018. С. 190–192.

10. Сальнікова О., Сівоха І., Іващенко А. Стратегічні комунікації в сучасних війнах гібридного типу. *Social development & Security.* 2019. Val 9. № 5. С. 133–142.

11. Юридична енциклопедія : у 6 т. / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Укр. енциклопедія, 1998–1999. Т. 2. 744 с.

12. Золотухін Д. Ю. Боротьба із «фейковими новинами»: досвід України та рекомендації. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*. IX Всеукраїнська науково-практична конференція / Збірник тез наукових доповідей. Київ, 30.03.2018. С. 78–82.

REFERENCES:

1. Dodonova. R. O. (ed.) (2017) *Hibrydna viina: in verbo et in praxi : monohrafiia* [Hybrid war: in verbo et in praxi : monograph]. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD». (in Ukrainian).

2. Marunchenko O. P. (2013) Informatsiina viina u suchasnomu politychnomu prostori [Information warfare in the modern political space] (PhD Thesis), Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.

3. Vitiuk N. (2019) Osoblyvosti dyskursu politychnoi propahandy v umovakh informatsiino-psykholohichnoi viiny. [Peculiarities of political propaganda discourse in the context of information and psychological warfare]. *Zbirnyk naukovykh prats: psykholohiia*, no. 24, pp. 29–38.

4. Tarasiuk V. M. (2018) Polityko-pravovi zasady zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii v umovakh hibrydnoi viiny [Political and legal principles of the use of information technologies in hybrid warfare] (PhD Thesis), Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.

5. Soloviov S. H. (2015) Teoretychni zasady informatsiinoi oborony [Theoretical foundations of information defense]. *Derzhavne budivnytstvo* [Public construction] (electronic journal), no. 1, pp. 1–10.

6. Shemchuk V.V. (2019) Informatsiina bezpeka ta informatsiina oborona v konteksti rozvytku vitchyznianoi doktryny y zakonodavchoi osnovy [Information security and information defense in the context of the development of domestic doctrine and legislative framework]. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho: Seriia: yurydychni nauky, vol. 30, no. 4., pp. 31–37.

7. Peleshchyshyn A.M., Huminskyi R.V. (2012) Zahrozy informatsiinoi bezpeky derzhavy v sotsialnykh merezhakh. Zahalni pytannia [Threats to the state's information security in social networks. General issues]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy*, no. 2, pp. 193–199.

8. Bader A. V. (2020) Zbroine nasyllia yak faktor vplyvu na funktsionuvannia ta zminu politychnykh system [Armed violence as a factor influencing the functioning and change of political systems] (Doctor of Political Science Thesis), Starobilsk: State Institution «Luhansk National University named after Taras Shevchenko».

9. Shtonda R.M. Palamarchuk N.A. Ostrovskyi S.M. (2018) Sotsialni merezhi v interneti yak instrument zahrozy v Natsionalnii systemi kiberbezpeky Ukrainy. [Social networks on the Internet as a threat tool in the National Cybersecurity System of Ukraine]. Proceedings of the Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy. IKh Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia. Kyiv, pp. 190–192.

10. Salnikova O., Sivokha I., Ivashchenko A. (2019) Stratehichni komunikatsii v suchasnykh viinakh hibrydnoho typu [Strategic Communications in Modern Hybrid Wars]. *Social development & Security*, vol. 9, no. 5, pp. 133–142.

11. Shemshuchenko Yu. S. (ed.) (1998–1999) Yurydychna entsyklopediia : u 6 t. [Legal Encyclopedia: in 6 volumes]. Vol 2. Kyiv: Ukr. entsyklopediia.

12. Zolotukhin D. Yu. (2018) Borotba iz «feikovymy novynamy»: dosvid Ukrainy ta rekomendatsii [Fighting “fake news”: Ukraine’s experience and recommendations]. Proceedings of the Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy. IKh Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia. Kyiv, pp. 78–82.

Means of countering manipulative influence on the image of the state

Bader Anton Vasylovych

Doctor of Political Sciences, Professor, Director
Educational and Scientific Institute of Social and Humanitarian Sciences
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”
Ivana Banka str., 3, Poltava, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3670-5753

The article states that within the framework of the preparation and implementation of both the covert aggression against Ukraine in 2014 and the full-scale invasion in 2022, the russian federation used a wide range of technologies of manipulative influence on the image of our state. It is emphasized that despite all the implemented countermeasures, russia continues to implement its information pressure today. It is emphasized that Ukraine’s dependence on financial flows from the West, which is extremely sensitive to public opinion, makes the stated problem critically important. It is stated that the domestic scientific community is faced with a social order to investigate the problem of maintaining a positive image of the state, which is impossible without a thorough analysis of the technologies of manipulative influence and means of counteracting their implementation. It is noted that the purpose of the article is to identify and study in detail the techniques of manipulative influence on the image of the state, which will allow us to determine the means of counteracting their use in the political process. It is stated that the main method of the study is a comparative analysis of scientific works of researchers who have dealt with certain aspects of the stated topic.

The article concludes that the technology of manipulative influence on the image of the state, as a rule, consists of three main stages. Among them are: targeting the target audience of the «information wave», segmentation of information influence, interactive exchange of messages and formation of informational closure of the group. It is emphasized that the opposition to the mentioned influence should be based on a proactive strategy, which involves readiness for information attacks and their prevention. It is emphasized that in addition to state and legal measures, alternative methods also play an important role in this process, in particular, the spread of one’s own narrative, refutation and debunking of fakes, the introduction of mechanisms of social responsibility for the spread of fake news, and increasing the level of media literacy of society. It is stated that the logical continuation of the study can be the search for an effective mechanism for the formation of critical thinking of citizens.

Key words: *image of the state, techniques of information manipulation, means of countering manipulative influence.*

Білоцерківська Олександра Михайлівна

Легітимність та лімінальний стан: виклики для інститутів публічної влади в умовах війни

УДК 32.01/323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.5

Білоцерківська Олександра Михайлівна
аспірантка кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
ORCID: 0009-0001-1329-9553

Стаття присвячена дослідженню трансформації легітимності інститутів публічної влади в Україні в умовах повномасштабної війни та правового режиму воєнного стану. Актуальність теми зумовлена тим, що війна стала не лише збройним конфліктом, а екзистенційною загрозою, яка поставила під сумнів саме існування української держави та нації. В умовах кризи традиційні моделі легітимності виявилися неспроможними, що зумовило появу нових вимог до влади та, відповідно, нових суб'єктів легітимності. Метою статті є, використовуючи концепцію лімінальності як методологічний інструмент, здійснити аналіз нових суб'єктів легітимності інститутів влади, дослідити вплив лімінальності на суспільну свідомість та динаміку формування національної ідентичності, а також оцінити здатність політичної системи до стійкості в умовах воєнної кризи. Автор наголошує на науковому обґрунтуванні використання концепції лімінальності як оригінального методологічного інструменту для дослідження легітимності влади в умовах воєнного стану та визначення на її основі ключових факторів легітимності влади.

Дослідження спирається на інтегративний методологічний підхід, що поєднує інституційний та системний аналіз. Ключовим методологічним інструментом виступає концепція лімінальності, розроблена А. ван Геннепом та В. Тернером. Також використовуються системна теорія Н. Лумана, теорія «кризи легітимності» С. Ліпсета, теорія дифузної підтримки Д. Істона та теорія «комунікативної раціональності» Ю. Габермаса. За результатами дослідницької роботи стверджується, що в умовах повномасштабної війни легітимність влади формується через безперервний діалог між інститутами влади та суспільством. В умовах лімінальності ЗСУ, органи місцевого самоврядування та волонтерські рухи стали ключовими інститутами публічної влади, забезпечивши діалог між суспільством та державою. Лімінальний стан актуалізує кризу традиційних форм легітимності та створює потребу у формуванні нових, адаптованих до воєнного контексту. Подальші дослідження мають зосередитися на виявленні специфічних соціально-політичних факторів, що впливають на легітимність влади в умовах воєнного стану, аналізі динаміки трансформації суспільного сприйняття влади та розробці практичних рекомендацій щодо зміцнення легітимності в кризових умовах.

Ключові слова: *воєнний стан, інститути публічної влади, легітимність влади та нові суб'єкти легітимності, лімінальність, національна ідентичність.*

Вступ. Повномасштабна війна Росії проти України стала не просто збройним конфліктом, а екзистенційною загрозою, що поставила під сумнів саме існування української держави та нації. У цих умовах питання легітимності влади набуває особливого значення, адже саме від її рівня залежить здатність держави консолідувати суспільство, мобілізувати ресурси та ефективно протистояти агресору. Війна загострила хронічні проблеми української політичної системи (популізм, корупцію, клановість, поляризацію, неефективне управління) та створила нові виклики для інститутів публічної влади. В умовах кризи традиційні моделі легітимності виявилися неспроможними, що зумовило появу нових вимог до влади та, відповідно, нових суб'єктів легітимності. Ці нові форми потребують всебічного наукового аналізу для забезпечення ефективної адаптації інститутів влади до викликів воєнного часу.

Застосування концепту лімінальності до аналізу легітимності влади в Україні є особливо актуальним з огляду на глибоку кризу, зумовлену війною. У цьому дослідженні ми пропонуємо оригінальний методологічний підхід до аналізу легітимності інститутів публічної влади в умовах кризи, а саме – концепт лімінальності. Лімінальність розглядається як перехідний стан, що характеризується невизначеністю та радикальною трансформацією. Ця трансформація проявляється, зокрема, у консолідації нації в єдину силу, яка активно протистоїть агресору, захищаючи свій суверенітет, ідентичність та демократичні цінності. А також висування нових носіїв легітимності на передній план суспільної довіри, таких як Збройні сили України, органи місцевого самоврядування, волонтерський рух, що забезпечили стійкість інститутів влади та суспільства в умовах воєнного часу. Дослідження спрямоване на вивчення взаємозв'язку між воєнним станом, лімінальністю та легітимністю влади.

Мета та завдання. Стаття має на меті, використовуючи концепцію лімінальності як методологічний інструмент, здійснити аналіз нових суб'єктів легітимності інститутів влади, а також

дослідити вплив лімінальності на суспільну свідомість та динаміку формування національної ідентичності, а також на здатність політичної системи до стійкості в умовах воєнної кризи. Ключове завдання: запропонувати концепцію лімінальності як оригінальний методологічний інструмент для дослідження легітимності влади в умовах воєнного стану та на її основі визначити ключові фактори легітимності влади.

Методи дослідження. Дослідження легітимності інститутів публічної влади в умовах воєнного стану спирається на інтегративний методологічний підхід, що поєднує інституційний та системний аналіз, з метою комплексного дослідження цього явища. Ключовим методологічним інструментом виступає концепція лімінальності, розроблена А. ван Геннепом та В. Тернером, яка дозволяє проаналізувати перехідний стан суспільства, трансформацію визначення пріоритетів та довіри до владних інститутів, а також аналіз факторів формування національної єдності в умовах невизначеності та радикальних змін. Застосування концепції лімінальності надає змогу виявити механізми формування нової легітимності в умовах воєнного стану. Для досягнення мети дослідження застосовуються такі методологічні підходи: системна теорія Н. Лумана, що надає змогу дослідити значення довіри для функціонування влади як складної системи; теорія «кризи легітимності» С. Ліпсета, яка є методологічним підґрунтям для аналізу уявлень громадян про легітимність влади та їх готовності підтримувати існуючі інститути та стабільність режиму; теорія дифузної підтримки Д. Істона, що дозволяє проаналізувати, як воєнний стан впливає на рівень підтримки інститутів влади та політичної системи в цілому; теорія «комунікативної раціональності» Ю. Габермаса, яка слугує для дослідження шляхів досягнення легітимності через механізми діалогу між владою та суспільством в умовах воєнного стану. Поєднання цих методів дозволяє отримати комплексне уявлення про легітимність та її суб'єктів в умовах лімінальності та кризи війни.

Результати. Безпрецедентний рівень геополітичної напруги та поширення гібридних загроз, що характеризують сучасну політичну реальність, актуалізують проблему легітимності інститутів публічної влади та кризи довіри. Війна та запровадження правового режиму воєнного стану кардинально змінюють умови функціонування політичної системи, піддаючи легітимність влади випробуванням зовнішнім та внутрішнім тиском. В умовах екзистенційної загрози для нації, суспільство стає особливо чутливим до ефективності дій влади, її здатності забезпечити безпеку та задовольнити базові потреби громадян. Будь-які помилки чи прорахунки, особливо в критичних ситуаціях, можуть призвести до втрати довіри та підтримки, що, в свою чергу, посилює ризик дестабілізації в країні.

В умовах війни та воєнного стану інститути публічної влади в Україні стикаються з безпрецедентними викликами, що вимагають глибокого аналізу їхньої легітимності та ефективності. Адже політика та її інституційне представництво (парламент, президент, уряд, органи самоврядування, громадські організації та ін.) є не лише відповіддю на нагальні проблеми, але й інструментом формування майбутнього нації. Як зазначають А. Гайденгаймер, Г. Гекло та К. Адама, публічна влада полягає в тому, щоб побачити, як, чому і з якими результатами уряди здійснюють той чи інший курс дій або бездіяльності в державі [18, p. 4] та уточнюють, що політика є значною мірою інтелектуальним конструктом [17, p. 86], а її реалізація здійснюється через інститути публічної влади, які визначають пріоритети розвитку держави та суспільства, встановлюють порядок в суспільно-політичній сфері та впливають на розподіл ресурсів, що набуває особливого значення в періоди криз.

В Україні існує розгалужена система інститутів публічної влади, кожен з яких має свої особливості та виконує певні функції. До інститутів публічної влади належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, судова влада, прокуратура та інші органи, що забезпечують функціонування держави як політичної організації. Інститути місцевого самоврядування, такі як місцеві ради та виконавчі комітети, забезпечують управління на рівні територіальних громад. Інститути громадянського суспільства, включаючи громадські організації, політичні партії та професійні спілки, представляють інтереси громадян та беруть участь у формуванні та реалізації публічної політики [4; 11]. В умовах воєнного стану ключовим завданням інститутів публічної влади є адаптивність до кризових умов, здатність ефективно та швидко реагувати на виклики та діяти раціонально для збереження незалежності, територіальної цілісності та населення. В умовах воєнного стану аналіз публічної політики набуває особливого значення, оскільки дозволяє оцінити здатність інститутів влади адекватно реагувати на кризові виклики та забезпечувати легітимність своїх дій, що є ключовими для досягнення загальнонаціональних цілей.

Проблема легітимності влади завжди перебувала у фокусі дослідницької уваги (М. Вебер, Г. Гегель, Т. Гобс, М. Доган, Д. Істон, І. Кант, Д. Локк, Н. Макіавеллі, Ш.Л. Монтеск'є, П. Розанвалон, Ж.-Ж. Руссо, Д. Хелд та ін.), проте стає особливо актуальною в періоди криз та суспільно-політичних трансформацій, коли виникає необхідність переосмислення традиційних підходів до легітим-

ності. Як слушно зазначає О. Коваль, зацікавленість проблематикою легітимності активізується в періоди політико-правових змін, суспільно-політичної невизначеності, кризи влади й критичного падіння довіри до держави та її владних інститутів [3, с. 24]. У такі моменти дослідження не лише пропонують узагальнені чи авторські теоретичні концепції, але й зосереджуються на встановленні причин кризи легітимності та делегітимації владних інститутів, містять практичні рекомендації, методики й технології подолання кризових явищ та запобігання їх виникненню в майбутньому. Водночас, як підкреслює Л. Яковлева, без вирішення фундаментальних питань щодо створення механізмів політичного визнання, суспільної довіри до влади та юридичного обґрунтування легітимності неможливо уникнути подальших криз, подолати сучасні виклики та зберегти цілісність держави [12, с. 26]. Тільки в умовах забезпечення як легальності, так і легітимності влади суспільство може бути стійким, а держава – вистояти в умовах військової агресії. Легітимність та легальність є ключовими факторами, що забезпечують консолідацію суспільства та ефективне функціонування державних інститутів в умовах кризи. Вони також є необхідними для досягнення спільних цілей збереження суверенітету та нації. В умовах воєнного стану, коли інститути влади стикаються з безпрецедентними викликами, підтримка легітимності стає критично важливою для забезпечення стійкості політичної системи та мобілізації суспільства на захист національних інтересів.

За теорією М. Вебера, влада потребує не лише формального визнання, але й постійного самовиправдання та підтримки з боку суспільства. Легітимність виникає тоді, коли громадяни вірять у законність існуючого політичного порядку та вважають, що їхній добробут залежить від його збереження. За Вебером, легітимність – це не просто регулярність дій влади, а насамперед наявність у суспільстві уявлень про «значимість» соціального порядку, що проявляється у добровільній згоді громадян дотримуватися встановлених норм та правил [26]. Згідно з Х. Лінцом, легітимність – це не стільки ідеальний стан, скільки прагматичний вибір громадян, які в умовах обмежених можливостей обирають той режим, який вони вважають найменш шкідливим [20]. Проте, в умовах воєнного стану, громадяни вимагають не лише відсутності шкоди, але й активної дії, ефективності та дієвості влади. Адже, як зазначає Лінц, на стабільність політичного режиму впливають також такі фактори, як дієвість (efficacy) та ефективність (effectiveness). Дієвість режиму полягає у його здатності знаходити рішення для важливих суспільних проблем, здатності влади знаходити рішення для нагальних проблем та впроваджувати їх з бажаними результатами. Ефективність, у свою чергу, визначається здатністю режиму впроваджувати політичні рішення з бажаними результатами [7, с. 327; 20].

Війна, як лакмусовий папірець, виявляє справжню сутність суспільно-політичного контракту. В умовах кризи, коли традиційні механізми легітимації руйнуються, довіра громадян стає визначальним фактором. І ця довіра ґрунтується не лише на формальних процедурах, але й на відчутті справедливості, відповідальності та здатності влади захистити національні інтереси. Традиційно ключовим аспектом легітимності влади є справедливість, суспільне визнання влади базується не тільки на раціональній оцінці її діяльності, але й на чуттєвому сприйнятті, на відчутті справедливості та відповідності дій влади уявленням людей про належне урядування [23]. Легітимність влади має безпосередній вплив на функціонування інститутів публічної влади. Нелегітимна влада, яка не користується довірою та підтримкою суспільства, не здатна ефективно виконувати свої функції. Її рішення та дії можуть викликати опір та невдоволення, що призводить до соціальної напруги та нестабільності. Навпаки, легітимна влада, яка діє справедливо та відповідає інтересам народу, користується підтримкою та сприяє консолідації суспільства.

Сучасні концептуальні погляди на феномен легітимності влади характеризуються різноманітністю, від структурно-функціонального аналізу Т. Парсонса до соціального конструктивізму М. Фуко, що свідчить про необхідність використання широкого спектру методологічних інструментів [14]. Проте, відповідно до мети та логіки цього дослідження, зосередженого на легітимності в умовах війни та воєнного стану, особливу увагу приділено теоріям Д. Істона, С. Ліпсета, Н. Лумана та Ю. Габермаса. Ці теорії дозволяють глибоко проаналізувати виклики, що постають перед інститутами публічної влади, та дослідити шляхи зміцнення їхньої легітимності в умовах безпрецедентних трансформацій та екзистенційних викликів.

С. Ліпсет у своїй теорії наголошував на тому, що легітимність влади залежить від здатності політичної системи забезпечувати задоволення потреб громадян та підтримувати стабільність. Криза легітимності виникає тоді, коли громадяни втрачають віру в здатність влади ефективно керувати та вирішувати нагальні проблеми. В умовах кризи, особливо воєнної, важливо аналізувати, як громадяни сприймають дії влади, наскільки вони готові підтримувати існуючі інститути та чи не виникає загроза дестабілізації режиму. Теорія Ліпсета дає змогу оцінити, наскільки дії влади відповідають очікуванням громадян, та виявити потенційні загрози для стабільності політичної системи [21]. Д. Істон розрізняв специфічну та дифузну підтримку політичної системи. Специфічна під-

тримка залежить від задоволення конкретних потреб громадян, тоді як дифузна підтримка – це загальна віра в легітимність та цінність політичної системи. В умовах воєнного стану дифузна підтримка набуває особливого значення, оскільки вона дозволяє політичній системі функціонувати навіть тоді, коли специфічна підтримка може знижуватися через обмежені ресурси та складні умови. Тобто аналіз дифузної підтримки дозволяє зрозуміти, наскільки громадяни готові підтримувати політичну систему в цілому, навіть якщо вони не задоволені окремими діями влади [15]. Н. Луман, використовуючи системний підхід, розглядав суспільство як складну систему, що постійно самовідтворюється через комунікацію. В умовах кризи, коли традиційні механізми легітимації влади можуть давати збій, вирішальну роль відіграє довіра. Довіра у Лумана – це механізм зменшення складності, що дозволяє системі функціонувати навіть в умовах невизначеності. Влада, як підсистема суспільства, потребує довіри для ефективного виконання своїх функцій. У кризових ситуаціях, коли звичайні канали комунікації можуть бути порушені, влада повинна активно працювати над відновленням та підтримкою довіри, використовуючи різні форми комунікації та демонструючи свою компетентність та здатність до подолання кризи. Отже, теорія Лумана надає змогу визначати, як влада може підтримувати свою легітимність через ефективну комунікацію та побудову довіри, навіть коли традиційні механізми легітимації ослаблені [22]. Ю. Габермас стверджував, що легітимність влади ґрунтується на добровільній згоді громадян, досягнутій у процесі вільного та раціонального діалогу. У кризові часи, коли довіра до інститутів влади підірвана, відкритий діалог стає не просто бажаним, а необхідним інструментом для відновлення легітимності. Габермас розрізняв інструментальну та комунікативну раціональність, наголошуючи, що саме комунікативна раціональність, спрямована на досягнення взаєморозуміння та консенсусу, є основою для легітимації політичних рішень. Науковець пропонував модель деліберативної демократії, в якій рішення приймаються на основі широкого обговорення та консенсусу, що забезпечує участь громадян у політичному процесі та врахування їхньої думки. За Габермасом, легітимність влади досягається через відкритий та інклюзивний діалог між владою та суспільством [16]. В умовах воєнного стану, коли комунікація може бути обмежена, важливо шукати нові шляхи для забезпечення діалогу та обміну інформацією, влада може використовувати комунікацію для побудови легітимності та забезпечення підтримки своїх дій в умовах кризи.

В умовах війни, коли суспільство опиняється на «пограниччі» між минулим і майбутнім, концепція лімінальності стає не просто актуальною, а життєво необхідною для розуміння процесів, що відбуваються. Перші наукові дослідження лімінальності були здійснені в антропології на початку XX століття (van Gennep, 1977). Згодом дана проблема набула актуальності в психологічній антропології, предметом якої є загальновидові психічні явища людини в конкретних природних умовах та соціальному середовищі (Turner, 1967). Саме тому в середині XX століття лімінальність досліджували переважно як соціальне, а не психологічне явище. Соціальна лімінальність виникає внаслідок соціально-економічних та політичних криз, змін суспільного ладу, природних катаклізмів, техногенних катастроф тощо (Horvathetal., 2009) [6, с. 45].

Лімінальність (від лат. līmen – поріг) як пограничний стан, що характеризується невизначеністю, дезорієнтацією та глибокою трансформацією [13], стає своєрідним «дзеркалом», у якому відображаються глибинні зміни в суспільній свідомості та відносинах між владою і громадянами. В. Тернер говорить про лімінальність як про «моменти у часі та поза часом» [25, p. 95]. У цей період руйнуються звичні соціальні структури та норми, оголюючи екзистенційні питання, що стосуються ідентичності, цінностей та майбутнього нації. Дослідники лімінальності визначають два можливі сценарії розвитку подій: деструктивний, що характеризується застряганням у стані невизначеності, ностальгією за минулим та страхом перед майбутнім, та конструктивний, що стимулює формування нового світогляду та єдності заради спільної мети [19; 24]. Лімінальність пов'язана з моментами символічного оновлення та відчуття спільної людяності, таким чином суспільство, групи та особи стверджує свою колективну ідентичність.

Лімінальний стан є ключовим для розуміння трансформації суспільства та держави в умовах воєнного стану. В умовах війни, коли легітимність влади піддається суворим випробуванням, лімінальність стає ключовим фактором, що визначає здатність суспільства консолідуватися перед зовнішньою загрозою. Адже саме в цей перехідний період, коли старі форми легітимності втрачають свою актуальність, виникає потреба в пошуку нових основ для довіри та підтримки влади, яка здатна забезпечити безпеку та захистити національні інтереси. Лімінальний стан, що характеризується невизначеністю та руйнуванням звичних соціальних структур, сприяє формуванню комунітас – відчуття спільності та солідарності, яке виникає між людьми в умовах кризи. Комунітас, як стан безструктурності, в якому люди відчувають себе єдиним цілим, незалежно від їхнього соціального статусу [24, p. 197], є важливим інструментом для розуміння того, як можна зміцнити легітимність влади в умовах кризи. Спільне переживання війни та боротьби за незалежність

сприяє формуванню національної солідарності, що може стати основою для консолідації суспільства та підтримки влади, яка здатна об'єднати людей навколо спільних цілей. Адже саме відчуття спільності та солідарності, що виникає в лімінальних ситуаціях, сприяє зміцненню легітимності влади, яка здатна об'єднати людей перед викликами воєнного стану

В умовах екзистенційної загрози, українська держава опинилася на межі виживання, українське суспільство пройшло через стан лімінальності – період невизначеності, хаосу та трансформації. Цей лімінальний стан став каталізатором «екзистенційного вибору», визначивши нових носіїв легітимності, які відповідали вимогам часу. На відміну від класичних теорій легітимності, що акцентують увагу на інституційних механізмах та процедурах, в Україні війна висунула на перший план «екзистенційну легітимність», що базується на здатності до виживання, захисту та відновлення. Ця легітимність не є статичною, вона динамічно формується в процесі постійного «екзистенційного діалогу» між владою та суспільством, де критерієм оцінки є не лише ефективність, але й моральна правота.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році стало каталізатором глибоких трансформацій у соціально-політичній структурі українського суспільства. Лімінальний стан, спричинений війною, актуалізував кризу традиційних форм легітимності, вимагаючи формування нових механізмів підтримки влади. В умовах екзистенційної загрози суб'єктами легітимності виступили Збройні Сили України (ЗСУ), органи місцевого самоврядування та волонтерські рухи, що стали ключовими інститутами публічної влади, здатними до ефективного реагування на виклики воєнного часу. Лімінальний стан, у якому опинилася Україна, сприяв суспільній консолідації та національному єднанню. Перед обличчям спільної загрози українська нація відкинула внутрішні розбіжності, об'єднавшись навколо мети захисту держави. Цей процес консолідації став фундаментом для формування нової легітимності влади, що базується на довірі, взаємодопомозі та спільній відповідальності.

Збройні Сили України перетворилися на інституціоналізований символ національного спротиву, втілення «армії-нації», що об'єднала суспільство в боротьбі за виживання нації та суверенітет держави. Їхня легітимність ґрунтується не лише на військових успіхах, але й на моральному авторитеті, самопожертві та здатності захистити національний суверенітет і територіальну цілісність. ЗСУ стали уособленням «екзистенційного вибору» українського народу – вибору боротися за свободу та гідність. В умовах війни та запровадження правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування трансформувалися у форпост громадянської самоорганізації, забезпечуючи життєдіяльність громад та виступаючи ключовими ланками діалогу між владою та суспільством. Їхня легітимність обумовлена здатністю до швидкої адаптації, ефективного реагування на кризові ситуації та безпосередньої комунікації з населенням. Місцеві громади стали соціально-політичними майданчиками, де формувалися нові форми самоорганізації та взаємодопомоги [5] Волонтерський рух став артикуляцією суспільної солідарності, забезпечуючи «армію тилу». Волонтери взяли на себе широкий спектр функцій, від логістичного забезпечення армії до надання гуманітарної допомоги цивільному населенню, демонструючи готовність до самопожертви та здатність до самоорганізації [2]. Легітимність волонтерів та громадських активістів ґрунтується на моральному авторитеті, безкорисливості та здатності до швидкого реагування на суспільні потреби, виступаючи символом суспільної консолідації [1; 8; 9; 10]. В умовах війни та воєнного стану легітимність влади формується через безперервний діалог між інституціями влади та суспільством, що охоплює формальні та неформальні канали комунікації. Ключовими елементами цього діалогу є: транспарентність інституцій, ефективне реагування на кризові ситуації, відповідальність за прийняті рішення та відповідність моральним цінностям суспільства й держави, сприяючи національній консолідації та підтримці стійкості держави перед зовнішньою агресією.

Висновки. Отже, в умовах повномасштабної війни та правового режиму воєнного стану легітимність влади формується через безперервний діалог між державними інституціями та суспільством, що охоплює формальні та неформальні канали комунікації. Ключовими елементами цього діалогу є: транспарентність інституцій, ефективне реагування на кризові ситуації, відповідальність за прийняті рішення та відповідність моральним цінностям суспільства. В умовах лімінальності, ЗСУ, органи місцевого самоврядування та волонтерські рухи стали не просто ключовими інститутами публічної влади, а й символами, що забезпечили діалог між суспільством та державою. Їхні оперативні та ефективні рішення гарантували безпеку та суттєво допомогли в подоланні гуманітарної кризи на місцях. Вони стали символом національного єднання, сприяючи консолідації суспільства та його опору ворогу. Лімінальний стан, спричинений війною, актуалізує кризу традиційних форм легітимності, та створює потребу у формуванні нових, адаптованих до воєнного контексту. Лімінальність є ключовим інструментом аналізу трансформації суспільної свідомості, сприяючи національній консолідації та підтримці суспільної стійкості

перед зовнішньою агресією. З огляду на наведену аргументацію та застосування концепції лімінальності, подальші дослідження мають зосередитися на виявленні специфічних соціально-політичних факторів, що впливають на легітимність влади в умовах воєнного стану, аналізу динаміки трансформації суспільного сприйняття влади та очікувань від неї, а також розробці практичних рекомендацій щодо зміцнення легітимності в кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багаторівневе врядування в Україні в умовах широкомасштабного російського вторгнення. *Звіт восьмого всеукраїнського соціологічного дослідження,* 2024. URL: https://rm.coe.int/coe-kiis-report-oct2024-ukr-f/1680b26e25
2. Докаленко, В. (2022). Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства в Україні в умовах широкомасштабної війни. *Державне управління та регіональний розвиток* , (15), 87–103. https://doi.org/10.34132/pard2022.15.04
3. Коваль, О. Я. (2016). Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*, (5), 21–24. https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/5_2016.pdf#page=21
4. Ковальчук, С., & Пивовар, М. (2022). Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 1 № 1, 173–178. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.32
5. Курепін, В. М. (2024). Акумулювати додаткові ресурси на потреби фронту: право органів місцевого самоврядування на допомогу ЗСУ. *У Правові засади організації та здійснення публічної влади : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 травня 2024 року)* (с. 122–125). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова.
6. Кучеренко, Є. (2022). Лімінальність суб'єкта як відкрита проблема в психології дорослого. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Вип.* 20 (65). С. 44–54. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.20(65).05
7. Мацієвський, Ю. В. (2016). *У пастці гібридності: зиґзаґи трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014).* Чернівці: Книги – ХХІ.
8. ОПОРА. (2024). Легітимність української влади в умовах неможливості проведення виборів*.* URL: https://www.oporaua.org/vybory/legitimnist-ukrayinskoyi-vladi-v-umovah-nemozhlivosti-provedennya-viboriv-25166
9. Рейтинг. (2024). Дев'яте всеукраїнське муніципальне опитування. Соціологічне дослідження групи «Рейтинг» на замовлення Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту. URL: https://iri.org.ua/survey/opytuvannya-mizhnarodnoho-respublikanskoho-instytutu-v-ukrayini-svidchyt-pro-bazhannya
10. Українці довіряють місцевій владі більше, ніж центральній – дослідження «Active Group». URL: https://auc.org.ua/novyna/ukrayinci-doviryayut-misceviy-vladi-bilshe-nizh-centralniy-doslidzhennya-active-group
11. Черниш, В. І. (2022). Стратегії реформування державного управління в умовах інституційних викликів для системи публічної влади. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права,* (6), 198–202.
12. Яковлева, Л. І. (2020). Паритет легітимності та легальності: концептуальні засади політико-правового дискурсу. *Політикус*, № 2, 25–30.
13. Andrews, H., & Roberts, L. (2015). Liminality. У J. D. Wright (Ред.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (с. 131–137). https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.12102-6
14. Cohen, R., & Toland, J. D. (Eds.). (2024). *State formation and political legitimacy.* Taylor & Francis.
15. Easton, D. (1953) *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, New York, Alfred A. Knopf.
16. Habermas, J. (1979). *Communication and the evolution of society*. London : Heinemann Educational Books.
17. Heclo, H. (1972). Review Article: Policy Analysis. *British Journal of Political Science*. Vol. 132. P. 83–108.
18. Heidenheimer, A., Heclo, H., & Adams, C. (1990). *Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan*. New York: St. Martin's Press.
19. Horvath, A.,Thomassen, B., &Wydra, H. (2009). Introduction: Liminality and Cultures of Change. *International Political Anthropology*, 2(1), 3–4.
20. Linz, J. (1988) Legitimacy of democracy and the socioeconomic system, in Dogan, M. (ed.), Comparing Pluralist Democracies: Strains on Legitimacy, Boulder, Westview Press.
21. Lipset, S. (1983) *The Political Man: The Social Bases of Modern Politics*, New York, Doubleday.
22. Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
23. Rawls, J. (2005). *Political Liberalism: Expanded Edition*. New York: Columbia University Press.
24. Turner, V. (1974). Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society. Ithaca, NY: Cornell University Press.
25. Turner, V.W. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Chicago : Aldine Pub.
26. Weber, M. (1968). The Theory of Social and Economic Organization. N.Y.: The Free Press; London: Collier-Macmillan Limited.

REFERENCES:

1. Bahatorivneve vriaduvannia v Ukraini v umovakh shyrokomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia. Zvit vosmoho vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia, 2024. URL: https://rm.coe.int/coe-kiis-report-oct2024-ukr-f/1680b26e25
2. Dokalenko, V. (2022). Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vlady ta instytutiv hromadianskoho suspilstva v Ukraini v umovakh shyrokomasshtabnoi

viiny. *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok* , (15), 87-103. https://doi.org/10.34132/pard2022.15.04

3. Koval, O. Ya. (2016). Pidkhody do rozuminnia lehitymnosti vlady v istorii politychnykh i pravovykh uchen. *Porivnialno-analitychne pra*vo, (5), 21–24. https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/5_2016.pdf#page=21

4. Kovalchuk, S., & Pyvovar, M. (2022). Napriamky reformuvannia hromadianskoho suspilstva ta orhaniv publichnoi vlady v umovakh viiny v Ukraini. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 1 № 1, 173-178. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.32

5. Kurepin, V. M. (2024). Akumuliuvaty dodatkovi resursy na potreby frontu: pravo orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na dopomohu ZSU. *U Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady : materialy VII mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoi svitlii pamiati doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 17 travnia 2024 roku)* (s. 122–125). Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova.

6. Kucherenko, Ye. (2022). Liminalnist subiekta yak vidkryta problema v psykholohii dorosloho. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky*. Vyp. 20 (65). S. 44–54. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.20(65).05

7. Matsiievskyi, Yu. V. (2016). U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991-2014). Chernivtsi: Knyhy – XXI.

8. OPORA. (2024). Lehitymnist ukrainskoi vlady v umovakh nemozhlyvosti provedennia vyboriv. URL: https://www.oporaua.org/vybory/legitimnist-ukrayinskoyi-vladi-v-umovah-nemozhlivosti-provedennya-viboriv-25166

9. Reitynh. (2024). Deviate vseukrainske munitsypalne opytuvannia. Sotsiolohichne doslidzhennia hrupy «Reitynh» na zamovlennia Tsentru analizu ta sotsiolohichnykh doslidzhen Mizhnarodnoho respublikanskoho instytutu. URL: https://iri.org.ua/survey/opytuvannya-mizhnarodnoho-respublikanskoho-instytutu-v-ukrayini-svidchyt-pro-bazhannya

10. Ukraintsi doviriaiut mistsevii vladi bilshe, nizh tsentralnii – doslidzhennia «Active Group». URL: https://auc.org.ua/novyna/ukrayinci-doviryayut-misceviy-vladi-bilshe-nizh-centralniy-doslidzhennya-active-group

11. Chernysh, V. I. (2022). Stratehii reformuvannia derzhavnoho upravlinnia v umovakh instytutsiinykh vyklykiv dlia systemy publichnoi vlady. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, (6), 198–202.

12. Iakovleva, L. I. (2020). Parytet lehitymnosti ta lehalnosti: kontseptualni zasady polityko-pravovoho dyskursu. *Politykus,* № 2, 25-30.

13. Andrews, H., & Roberts, L. (2015). Liminality. У J. D. Wright (Ред.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (с. 131–137). https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.12102-6

14. Cohen, R., & Toland, J. D. (Eds.). (2024). *State formation and political legitimacy.* Taylor & Francis.

15. Easton, D. (1953) *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, New York, Alfred A. Knopf.

16. Habermas, J. (1979). *Communication and the evolution of society*. London : Heinemann Educational Books.

17. Heclo, H. (1972). Review Article: Policy Analysis. *British Journal of Political Science*. Vol. 132. P. 83–108.

18. Heidenheimer, A., Heclo, H., & Adams, C. (1990). *Comparative Public Policy: The Politics of Social Choice in America, Europe and Japan*. New York: St. Martin's Press.

19. Horvath, A.,Thomassen, B., &Wydra, H. (2009). Introduction: Liminality and Cultures of Change. *International Political Anthropology*, 2(1), 3–4.

20. Linz, J. (1988) Legitimacy of democracy and the socioeconomic system, in Dogan, M. (ed.), Comparing Pluralist Democracies: Strains on Legitimacy, Boulder, Westview Press.

21. Lipset, S. (1983) *The Political Man: The Social Bases of Modern Politics*, New York, Doubleday.

22. Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.

23. Rawls, J. (2005). *Political Liberalism: Expanded Edition*. New York: Columbia University Press.

24. Turner, V. (1974). Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society. Ithaca, NY: Cornell University Press.

25. Turner, V.W. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Chicago : Aldine Pub.

26. Weber, M. (1968). The Theory of Social and Economic Organization. N.Y.: The Free Press; London: Collier-Macmillan Limited.

Legitimacy and liminal state: challenges for public power institutions under conditions of war

Bilotserkivska Oleksandra Mykhailivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science, Sociology and Cultural Studies
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Alchevskikh str., 29, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-1329-9553

The article is devoted to the study of the transformation of the legitimacy of public authorities in Ukraine in conditions of full-scale war and the legal regime of martial law. The relevance of the topic is due to the fact that the war has become not only an armed conflict, but an existential threat that questioned the very existence of the Ukrainian state and nation. In the crisis, the traditional models of legitimacy were untenable, which led to the emergence of new requirements for power and, accordingly, new subjects of legitimacy. The article is aimed, using the concept of liminality as a methodological tool, to analyze new subjects of legitimacy of the institutions of power, to study the influence of liminality on the public consciousness and the dynamics of the formation of national identity, as well as to assess the ability of the political system to stability in a military crisis. The author emphasizes the scientific justification for using the concept of liminality as an original methodological tool for studying the legitimacy of power under martial law and determining the key factors of legitimacy of power on its basis.

The research is based on an integrative methodological approach that combines institutional and system analysis. The key methodological tool is the concept of liminality, developed by A. van Gennep and W. Turner. The system theory of N. Luhmann, the theory of the "crisis of legitimacy" by S. Lipset, the theory of diffuse support by D. Easton and the theory of "communicative rationality" by J. Habermas, According to the results of the research work, it is argued that in a full-scale war, the legitimacy of power is formed through a continuous dialogue between the institutions of power and society. In the context of liminality, the Armed Forces of Ukraine, local governments and volunteer movements have become key institutions of public power, ensuring a dialogue between society and the state. The liminal state actualizes the crisis of traditional forms of legitimacy and creates the need for the formation of new ones adapted to the military context. Further research should focus on identifying specific socio-political factors affecting the legitimacy of power under martial law, analyzing the dynamics of the transformation of public perception of power and developing practical recommendations for strengthening legitimacy in crisis conditions.

Key words: *martial law, institutions of public power, legitimacy of power and new subjects of legitimacy, liminality, national identity.*

Заславська Ольга Олександрівна
Посвістак Олеся Анатоліївна
Налімова Вікторія Віталіївна

Молодіжне політичне лідерство та місце молоді у процесах демократичного врядування

УДК 320.01
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.6

Заславська Ольга Олександрівна
кандидатка політичних наук, доцентка, завідувачка кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-1608-1530

Посвістак Олеся Анатоліївна
докторка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-8462-3584

Налімова Вікторія Віталіївна
викладачка кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету
вул. Інститутська, 11,
Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-6540-5197

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого розуміння ролі молоді у сучасному суспільстві та пошуку ефективних механізмів її залучення до процесів демократичного врядування. У світі, що швидко змінюється, молодіжне політичне лідерство є одним з ключових факторів сталого розвитку. Дослідження цієї теми є актуальним для України в контексті євроінтеграції та глобальних трендів демократизації.

Метою дослідження є аналіз місця молоді в процесах демократичного врядування та виявлення ключових чинників, які визначають молодіжне лідерство в суспільно-політичному житті. Використано методи аналізу літератури та порівняльний аналіз. Проведено систематичний огляд наукових публікацій, звітів міжнародних організацій та інших джерел інформації з метою виявлення теоретичних засад, емпіричних даних та існуючих підходів до дослідження даної проблеми. Здійснено порівняння досвіду різних країн у сфері залучення молоді до політичного життя з метою виявлення ефективних практик та адаптації їх до українських умов.

Результати. Дослідження показало, що молодь в Україні має високий рівень зацікавленості до політичних процесів, але відчуває брак ефективних механізмів для участі в них та відчуває відчуження від політичних інститутів. Підтвердилася гіпотеза про те, що низький рівень довіри до політичних інститутів є одним з основних бар'єрів для політичної активності молоді. Основними причинами низької політичної активності є також відсутність інформації про політичні процеси та обмежені можливості для участі в них. Водночас, встановлено, що молодь виявляє високу зацікавленість до використання цифрових технологій для участі в політичному житті та готова до участі в громадських ініціативах та волонтерських проєктах. Отримані результати свідчать про необхідність розробки нових форматів політичної участі молоді, які б відповідали їхнім потребам та інтересам.

Ключові слова: *демократичне врядування, політичне лідерство, сталий розвиток, культура участі, бар'єри участі.*

Вступ. Незважаючи на значний демографічний потенціал молоді та її активну роль у соціальних рухах, рівень політичної участі цієї групи населення залишається недостатнім. Відмінності в політичних цінностях та очікуваннях між молодіжним поколінням та старшими віковими групами створюють додаткові бар'єри для інклюзивної політики. Однак молодь виступає як суб'єкт політичних трансформацій, вносячи нові ідеї та виклики традиційним політичним інститутам і низький рівень інституціоналізованої політичної участі молоді, молодіжного лідерства обмежує їхній вплив на прийняття політичних рішень, що може призвести до дефіциту представництва їхніх інтересів у політичному процесі та, як наслідок, до послаблення легітимності демократичних інститутів. Актуальність цієї проблеми особливо відчутна в умовах України, де в умовах постсоціалістичної трансформації, що супроводжується процесами демократизації та децентралізації влади, актуальність проблеми залучення молоді до прийняття політичних рішень значно зростає. Особливості політичної культури, низький рівень довіри до державних інститутів та обмежені можливості для участі в процесі ухвалення рішень є основними чинниками, що стримують лідерські ініціативи молоді в політиці. Відсутність цілеспрямованих державних програм, спрямованих на розвиток молодіжного лідерства та громадянської активності, поглиблює цю проблему.

Ігнорування потенціалу молоді та подекуди її виключення з процесу прийняття рішень є серйозним викликом для демократичних інститутів. Стереотипи щодо недостатньої компетентності молоді та відсутність механізмів їхньої участі в управлінні призводять до дефіциту представництва інтересів молодого покоління в політичному процесі та створює бар'єр між молодим поколінням і владними структурами, що обмежує можливості для їхньої взаємодії. Як наслідок, молодь залишається осто-

ронь процесів прийняття важливих рішень, що впливають на розвиток суспільства.

Таким чином, проблема залучення молоді до демократичного врядування має не лише теоретичне, а й значне практичне значення. Отримані результати можуть бути використані для розробки ефективних політичних стратегій, спрямованих на підвищення рівня політичної активності молоді та розширення їхньої участі в управлінні державними справами. Інвестування в молодь та забезпечення молодіжного політичного лідерства важливою умовою для забезпечення сталого розвитку демократичних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади громадянської участі молоді знаходять своє відображення у розробках Ради Європи та Європейського молодіжного центру в Страсбурзі. Конкретним прикладом такого теоретичного обґрунтування є Європейська хартія про участь молоді в житті муніципальних та регіональних утворень, ухвалена Конгресом місцевих і регіональних влад Європи у 2003 р. Цей документ слугує фундаментальним нормативним актом, що регламентує залучення молоді до процесу місцевого самоврядування. Проблему громадянського суспільства, політичної участі, практичного використання інструментів демократії досліджують українські вчені Е.А. Афонін, Л.В. Гонюкова, Р.В. Войтович, І.Е. Бекешкіна, О.А. Корнієвський, Г.В. Берченко, В.І. Тимошенко, Н.О. Бондаренко та інші. Серед зарубіжних вчених варто згадати Дж. Беррі, Г. Макклоскі, С. Вербу, Е. Мюллера, Б. Епштейна та інших. Аналіз громадянського суспільства крізь призму учасницької демократії здійснюють Є.І. Головаха, Г.І. Зеленько, Н.В. Паніна, О.І. Романюк та інші [13; 15]. Окремі проблеми молодіжного політичного лідерства розкрито у у щорічних держаних доповідях О.М. Балакірєвою, Т.В. Бондар, Є. І. Бородіним, І.В. Пєша, Ярошенко О.В. та іншими [наприклад, 14]. Н. Тілікіна запропонувала методику вимірювання рівня участі молоді в громадському житті [16]. Зарубіжні науковці підкреслюють важливість розвитку громадянського суспільства та створення умов для участі молоді в громадських ініціативах як ефективного засобу підвищення їхньої політичної свідомості [1; 2; 4; 6]. В контексті нашого дослідження варто звернути увагу на роботи Б. Шин, Ж.Флох, М.Рака та інших науковців, які зосередилися на аналізі цифрових інструментів для участі громадян, в тому числі і молоді [7]. Аналіз міжнародних досліджень, проведених під егідою ООН та ЮНЕСКО, свідчить про позитивний вплив молодіжної участі на демократичні процеси. Так, згадаємо роботи А. Лелвіч-Охеда, Л. Акінтоли, дослідників Європейського демократичного хабу, які аналізують участь молодих людей у демократичних процесах і аналізують ініціативи в усьому світі [1].

Потенціал молоді в Україні залишається значною мірою нереалізованим через низку соціально-політичних обмежень. Необхідно провести більш деталізоване дослідження українського контексту з метою адаптації міжнародного досвіду до національних реалій та розробки ефективних стратегій залучення молоді до політичного лідерства.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз місця молоді в процесах демократичного врядування та виявлення ключових чинників, які визначають молодіжне лідерство в суспільно-політичному житті. Основними завданнями є аналіз ролі молоді у формуванні демократичних інститутів і процесів на національному та місцевому рівнях; визначення основних обмежень, з якими стикається молодь на шляху до політичного лідерства, оцінка ефективності існуючих механізмів залучення молоді до демократичного врядування, таких як вибори, громадські ініціативи та молодіжні ради та розробка рекомендацій для покращення умов для залучення молоді до демократичних процесів та політичного лідерства. Важливим в контексті нашого дослідження є проведений аналіз сучасних міжнародних практик і успішного досвіду залучення молоді до політичного життя в інших країнах.

Методи дослідження. Нами використано методи аналізу літератури та порівняльний аналіз. Проведено систематичний огляд наукових публікацій, звітів міжнародних організацій, проаналізовано дані соціологічної служби Центру Разумкова, матеріали Інституту соціології НАН України та матеріали щорічних доповідей Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні Державного інституту сімейної та молодіжної політики з метою виявлення теоретичних засад, емпіричних даних та існуючих підходів до дослідження даної проблеми. Здійснено порівняння досвіду різних країн у сфері залучення молоді до політики з метою виявлення ефективних практик та адаптації їх до українських умов.

Результати. Оскільки молодь віком від 15 до 29 років нараховує 1,8 мільярда людей і складає 24% світового населення, ця демографічна група має безпрецедентний потенціал для стимулювання трансформаційних ідей на всіх рівнях [4]. Дослідники [4] виокремлюють дві ключові причини інтеграції молоді в політичне життя. По-перше, це збереження та зміцнення демократії. Активна участь молоді є надійним засобом протидії процесам демократичного відкату. Молодь, завдяки своїм унікальним навичкам та світогляду, може сприяти прозорості урядування, захисту прав людини та соціальній згуртованості. Приклад Мальти, де вік виборчого права знижено до 16 років, демонструє ефективність залучення молоді до політичного процесу на національному та місцевому рів-

нях. Таким чином, інтеграція молоді в політичне життя є не лише засобом збереження демократії, але й інвестицією в майбутнє, оскільки вона надає молоді необхідні навички для активної громадянської участі. Другою причиною є те, що залучення молоді до політичного процесу є критичним для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та політичної стабільності. Молодь, як рушійна сила інновацій та соціальних змін, може внести значний вклад у формування та реалізацію національних пріоритетів. Реалізація молодіжних ініціатив та стартапів, спрямованих на вирішення актуальних соціально-економічних проблем, свідчить про потенціал молоді як активних агентів змін. Досвід Непалу, де після тривалого конфлікту було розроблено амбітну молодіжну політику та децентралізовано управління, демонструє ефективність залучення молоді до політичного процесу на всіх рівнях. Аналогічним чином, дослідження на Соломонових Островах підкреслює важливість участі молоді у прийнятті рішень для запобігання конфліктів та побудови миру [4].

Отже, демократія, будучи системою народного самоврядування, повинна забезпечувати рівні можливості для всіх поколінь. Однак низька залученість молоді до політичного життя є серйозною проблемою, яка потребує негайного вирішення. Держава та громадянське суспільство мають створити умови для повноцінної участі молоді в управлінні країною. Демократія, як система управління, має бути інклюзивною і забезпечувати рівні можливості для всіх громадян, зокрема для молодих людей. Проте статистика свідчить про обмеженість участі молоді в процесах врядування, що потребує особливої уваги з боку державних інститутів і громадських об'єднань. Молодь має значний потенціал у формуванні демократичних інститутів і процесів, особливо в умовах сучасних технологій, коли доступ до інформації та можливості для самоорганізації стали безпрецедентно високими [9]. Опитування, проведене соціологічною службою Центру Разумкова восени 2023 р. свідчить, що серед молоді віком від 18 до 29 років в Україні цікавляться політикою не більше половини опитаних (для порівняння, серед тих, кому 60 і більше років – 67%) [9]. Традиційну відчуженість населення від політичних інститутів дослідники пояснюють історичними чинниками: влада в Україні зазвичай була "чужою". Ведучи мову про політичну участь українців, О.Рєзнік пише про найбільш поширену її форму – короткострокову активність. Колективні форми постійної громадянської залученості, які потребують від індивіда стабільного матеріального становища та часу значно менш популярні. Автор стверджує, що у перехідних суспільствах невелика частину суспільства охоплена участю у громадських організаціях, проте виокремлює значне поширення громадсько-політичної активності різного змісту та тривалості [13]. Мова йде про практики, що не вимагають особливих організаційних чи психологічних зусиль: ведення політичних дискусій із друзями, родичами чи знайомими особисто, чи за посередництвом соціальних мереж. До цього типу громадянських практик О. Рєзнік відносить також носіння політичної символіки. Автор виокремлює також громадянські практики, пов'язані з економічними засобами просування своєї позиції: бойкот певних товарів з політичних міркувань, переказ коштів ЗСУ, волонтерам, благодійним організаціям, закупівля матеріалів, приладів для медиків, участь у доброчинних акціях є доволі індивідуалізованими практиками, які, крім фінансових витрат, не потребують якихось організаційних чи колективних зусиль, делегуючи свою волю «професіоналам» [13].

Протягом 2018 року, в результаті спільних зусиль Міністерства молоді та спорту України, ЮНІСЕФ в Україні та активної громадськості (молодіжних консультативно-дорадчих органів, молодіжних громадських організацій, науковців та активної молоді з різних регіонів), було проведено масштабну роботу з розробки інструментів залучення молоді до прийняття рішень на різних рівнях влади. Серед них участь у роботі молодіжних консультативно-дорадчих органів при органах влади; інститутів громадянського суспільства: громадських об'єднань, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; молодіжні політичні громадські організації тощо), органів учнівського та студентського самоврядування та створення молодіжної інфраструктури (наприклад, молодіжних центрів) [15].

Інноваційні підходи до залучення молоді, такі як створення молодіжних рад, молодіжних парламентів; дорадча участь молоді; спільне управління проєктами та використання цифрових інструментів, є ключовими для забезпечення ефективної участі молоді в процесі прийняття рішень. Ці підходи дозволяють молоді не лише висловлювати свою думку, але й впливати на розробку та реалізацію політики [15].

Участь молоді в демократичному врядуванні передбачає її електоральну участь. Емпіричні дані свідчать про низьку виборчу активність молоді в Україні. За даними соціологічної служби Центру Разумкова у 1998 р. у виборах Президента України взяло участь – 67% молодих людей віком 18–29, у 1999 р. – 61%, у 2002 р. – 59%, у 2004 р. – 71%, у 2014 рік – 44%, 2019 р. – 40%. Однак така ситуація не унікальна. European Values Study (EVS) в щорічних звітах показує, що в демократичних країнах у 2000-х роках голосує на виборах національного рівня в середньому 49% молодих людей віком до 29 років [3]. Розрив між теоретичними гарантіями та реальними практиками пояснюється низкою факторів, серед яких недостатній рівень

політичної свідомості, низька довіра до політичних інститутів та відчуття політичної неефективності [5, с. 18]. Відчуття марності власних зусиль у контексті виборчих процесів є одним із ключових чинників, що сприяють зростанню політичної апатії серед молоді.

Підписання петицій – це ще одна форма політичної участі, досить популярна сьогодні в Україні. В демократичних країнах у 2020 р. підписували петиції не більше 39% молодих людей віком 15–29 років [3].

Ведучи мову про інші найбільш популярні в демократичних країнах форми політичної участі молоді, виокремимо відвідування законних демонстрацій (19% молодих людей віком від 15 до 29 років), участь у бойкотах (7%), приєднання до страйків (5%), членство у політичних партіях (3%) [3].

Одним із важливих компонентів інституту демократичної громадянськості є волонтерство. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спровокувало безпрецедентний сплеск волонтерської активності. У 2022 році 74% українців долучилися до допомоги ЗСУ та постраждалим від війни. У 2023 році волонтерську діяльність в Україні здійснювали 37% українців, у 2024 році цей показник зменшився до 27%. Дослідження, проведене Українським центром вивчення громадської думки «СОЦІОІНФОРМ» виявило мотиви і бар'єри молодіжного волонтерства. Загальна мотивація молоді ґрунтується на глобальних цінностях сучасного українського суспільства: патріотизм, вклад у наближення перемоги, почуття єдності, можливість стати частиною спільної справи. Мотивація для участі не-волонтерів вужча. Тут домінуючий чинник – емпатія. Для молодшої цільової аудиторії – певний ідеалізм, бажання змінити світ на краще, для старшої – практичність, розуміння того, що взаємодопомога є механізмом страхування від ризиків у майбутньому.

Науковці також назвали об'єктивні бар'єри, що заважають молоді волонтерити: брак часу через роботу/ навчання, фінансові чинники, сімейні обставини та виокремили суб'єктивні чинники, що випливають з особливостей світогляду: страх нового, відсутність бажання, страх відповідальності, брак віри в себе, емоційне вигорання. Серед актуальних бар'єрів для не-волонтерів інформаційні бар'єри: як і де можна долучитись до волонтерства, які вимоги до волонтерів (скільки часу забирає, які зобов'язання накладає), як розпочати власну ініціативу; відчутний брак інформації про відкриті волонтерські ініціативи; брак довіри до організацій та бенефіціарів [10].

Молодь також відіграє активну роль у громадських рухах, спрямованих на вирішення актуальних соціальних та політичних проблем. Залучення до таких ініціатив дозволяє молодим людям реалізовувати свій громадянський потенціал, формулювати та відстоювати свої інтереси. Особливо важливу роль відіграють молодіжні консультативні ради, які забезпечують прямий діалог між молодіжними організаціями та органами влади [9].

Зауважимо, що цифрові технології суттєво трансформують ландшафт політичної участі, особливо серед молоді. Інтернет-платформи та соціальні мережі стали потужними інструментами для мобілізації, комунікації та впливу на політичні процеси. Завдяки цифровим технологіям молодь отримала безпрецедентні можливості для вираження своїх поглядів, організації колективних дій та взаємодії з державними інститутами.

Водночас дослідники Б.Шин, Ж. Флох, М. Рака [8] виділяють три найбільші бар'єри, які стають на заваді молодіжному політичному лідерству: брак коштів та ресурсів, недостатня політична підтримка та неправильне розуміння участі молоді у процесі прийняття рішень громадськістю та владою. Мова йде про небажання залучати молодь до управління, відсутність чи недостатню кількість платформи для комунікації та співпраці, низьку обізнаність громадськості про цю форму організації влади тощо [15]. Загалом, багато держав, в тому числі Україна, стикаються з дефіцитом інституціоналізованих механізмів для залучення молоді до політичного процесу прийняття рішень. Відсутність формалізованих структур, таких як молодіжні парламенти, консультативні ради при уряді та молодіжні квоти в представницьких органах, обмежує можливості молоді впливати на політичні рішення [3].

Серед бар'єрів молодіжного політичного лідерства також виокремимо низький рівень політичної освіти. Знання про демократичні інститути, права громадян, механізми прийняття рішень та інші аспекти функціонування демократії є необхідними для того, щоб молодь могла брати участь у політичному житті країни. Відсутність знань про права громадян, принципи демократії та механізми політичного впливу призводить до зниження рівня громадянської активності серед молоді [7; 9]. Одним із найбільш значущих бар'єрів для залучення молоді до політичного процесу є низький рівень довіри до політичних інститутів [1; 4]. Соціально-економічні умови суттєво впливають на рівень політичної участі молоді. Високий рівень безробіття, низькі доходи та нестабільність працевлаштування обмежують можливості молодих людей брати активну участь у громадському житті. Зосередження на задоволенні базових потреб часто призводить до того, що політичні питання відходять на другий план [7].

Висновки. Дослідження підтверджують, що молодь є потужним соціальним актором, який активно формує сучасну політичну реальність. Її участь у демократичних процесах виходить

за рамки виборчого права, охоплюючи широкий спектр громадської діяльності. Молодь не лише реагує на існуючі виклики, але й ініціює соціальні зміни, особливо у сферах, що стосуються глобальних проблем, таких як сталий розвиток та соціальна справедливість. Молодіжне політичне лідерство є запорукою розвитку інклюзивної, прозорої та сталого демократії. Для підвищення рівня політичної участі молоді необхідно подолати низку бар'єрів, серед яких: низька політична культура, недовіра до політичних інститутів та відсутність ефективних механізмів інституціоналізації молодіжної участі. Для цього необхідно розробити та впровадити комплекс заходів, спрямованих на підвищення політичної свідомості молоді, зміцнення довіри до державних інститутів та створення умов для активної участі молоді в процесі прийняття рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aichholzer G., Rose G. Experience with digital tools in different types of e-participation *European E-democracy in practice.* Springer Nature, 2020, pp. 93–140.

2. Bevir M. Democratic governance: Systems and radical perspectives. *Public administration review*, 2006, 66(3), p. 426–436.

3. European Values Study (EVS). URL: https://europeanvaluesstudy.eu/

4. Ergazakis K., Metaxiotis K., Tsitsanis T. A state-of-the-art review of applied forms and areas, tools and technologies for e-participation. *International Journal of Electronic Government Research (IJEGR)*, 7 (1), 2011, pp. 1–19.

5. Lelwic-Ojeda A., Akintola L. Youth Participation Strategies for Building Sustainable Democracies. *European Democracy Hub.* 2024, March 19. URL: https://europeandemocracyhub.epd.eu/youth-participation-strategies-for-building-sustainable-democracies/

6. Open Government Partnership (OGP). (n.d.) About Open Government Partnership. Retrieved on June 26, 2023. URL: https://www.opengovpartnership.org/about/

7. Şengul R., Necmi Günal C. Democratic Governance Approach as a New Paradigm in Public Service Provision. *VIII-INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCHAt:* Rome, Italy. August 2023, p. 993–998.

8. Shin B. etc. A systematic analysis of digital tools for citizen participation. *Government Information Quarterly,* Vol. 41, Issue 3, 2024, URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X24000467

9. Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023 р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r.

10. Дослідження «Молодіжне волонтерство в Україні» URL: https://iri.org.ua/survey/doslidzhennya-molodizhne-volonterstvo-v-ukrayini

11. Єфтєні Н. М. Особливості формування політичної свідомості. *Політичне життя*, 2019, № 4, с. 66–70.

12.Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації: монографія / ред. Л. О. Кияшко. Київ: Міленіум, 2014. 216 с.

13. Резнік О. Громадянські практики українців за роки незалежності. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* Вип. 8 (22). Київ: Інститут соціології НАН України, 2023, с. 320–326.

14. Участь молоді в процесах реформування держави. Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні [ред.: Жданов І. О. та ін.]. Київ, 2018. 100 с.

15. Участь молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні: колективна монографія / ред. Ю. В. Палагнюк, Миколаїв: Іліон, 2021. 328 с.

16. Тілікіна Н. Методика вимірювання рівня участі молоді в громадському житті. Věda a perspektivy, 2022, 4 (11), P. 52–70.

REFERENCES:

1. Aichholzer G., Rose G. (2020) Experience with digital tools in different types of e-participation *European E-democracy in practice.* Springer Nature, pp. 93–140.

2. Bevir, M. (2006). Democratic governance: Systems and radical perspectives. *Public administration review*, 66(3), 426-436.

3. European Values Study (EVS). URL: https://europeanvaluesstudy.eu/

4. Ergazakis K., Metaxiotis K., Tsitsanis T. A. (2011). state-of-the-art review of applied forms and areas, tools and technologies for e-participation. *International Journal of Electronic Government Research (IJEGR)*, 7 (1), pp. 1–19.

5. Lelwic-Ojeda A., Akintola L. (2024). Youth Participation Strategies for Building Sustainable Democracies. *European Democracy Hub.* March 19. URL: https://europeandemocracyhub.epd.eu/youth-participation-strategies-for-building-sustainable-democracies/

6. Open Government Partnership (OGP). (n.d.) About Open Government Partnership. Retrieved on June 26, 2023 from https://www.opengovpartnership.org/about/

7. Şengul R., Necmi Günal C. (2023). Democratic Governance Approach as a New Paradigm in Public Service Provision. *VIII-INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCHAt:* Rome, Italy. August 2023. P. 993–998.

8. Shin B. etc. (2024). A systematic analysis of digital tools for citizen participation. *Government Information Quarterly,* Vol. 41, Issue 3, URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X24000467

9. Citizens and politics: interest in politics, civic engagement, political education (September 2023). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r.

10. Research "Youth volunteering in Ukraine". URL: https://iri.org.ua/survey/doslidzhennya-molodizhne-volonterstvo-v-ukrayini

11. Yefteni N. M. (2019). Peculiarities of the formation of political consciousness. *Political life,* № 4, p. 66–70.

12.Political participation of youth of modern Ukraine: psychological factors of activation: monograph (2014) / ed. by L. Kiyashko. Kyiv: Millennium.

13. Reznik O. (2023). Civic practices of Ukrainians during the years of independence. *Ukrainian society: monitoring of social changes.* Issue 8 (22). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, p. 320–326.

14. Youth participation in the processes of state reform. Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (2018). [ed.: Zhdanov I. O. et al.]. Kyiv, 100 p.

15. Youth participation in the development of civil society in Ukraine (2021) / ed. Yu. V. Palahniuk, Mykolaiv: Ilion, 328 p.

16. Tilikina N. (2022). Methodology for measuring the level of youth participation in public life. *Věda a perspektivy,* 4 (11), P. 52–70.

Youth political leadership and the role of young people in democratic governance

Zaslavska Olga Oleksandrivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Head of the Department of International Communication and Political Science
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1608-1530

Posvistak Olesia Anatoliivna

Doctor of Psychology Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Communication and Political Science
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8462-3584

Nalimova Viktoriya Vitaliivna

Lecturer at the Department of International Communication and Political Science
Khmelnytskyi National University
Instytutska str., 11, Khmelnitsky, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6540-5197

The study's relevance is rooted in the need for a deep understanding of the role of youth in contemporary society and the search for effective mechanisms to engage them in democratic governance. In a rapidly changing world, youth political leadership is a key factor in sustainable development. This research is particularly relevant for Ukraine in the context of European integration and global democratization trends.

The aim of the study is to analyze the role of youth in democratic governance processes and to identify the key factors that determine youth leadership in socio-political life. The methods of literature analysis and comparative analysis were used. A systematic review of scientific publications, reports of international organizations, and other sources of information was conducted to identify theoretical foundations, empirical data, and existing approaches to studying this problem. A comparison was made of the experience of different countries in engaging young people in political life in order to identify effective practices and adapt them to Ukrainian conditions.

The results show that young people in Ukraine have a high level of interest in political processes but lack effective mechanisms for participation and feel alienated from political institutions. The hypothesis that a low level of trust in political institutions is one of the main barriers to youth political activity was confirmed. The main reasons for low political activity are also the lack of information about political processes and limited opportunities for participation. At the same time, it was established that young people have a high interest in using digital technologies for political participation and are ready to participate in civic initiatives and volunteer projects. The results obtained indicate the need to develop new formats of youth political participation that would meet their needs and interests.

Key words: *democratic governance, political leadership, sustainable development, political participation, barriers to participation.*

Каменчук Тетяна Олегівна

Державна політика України у сфері інформаційної безпеки

УДК 323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.7

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедрі політичних наук права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-9518-8389

Актуальність дослідження обумовлена насамперед тим, що інформаційна безпека держави належить до найбільш пріоритетних цілей сучасної держави і є однією з найважливіших факторів сталого національного розвитку. Це пов'язано з тим, що сучасний стан розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, яка значною мірою визначає перспективи успішного здійснення соціальних, економічних, культурних і політичних перетворень.

Водночас, в умовах стрімкого розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій, загрози для інформаційної безпеки (і зокрема кібербезпеки) держави суттєво зростають. Це свідчить про необхідність визначення основних загроз і небезпек державі в інформаційному просторі, вжиття необхідних заходів щодо протидії цим загрозам і небезпекам, а також формування та реалізації адекватної сучасним загрозам та небезпекам державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Метою дослідження є встановлення та розкриття характеру державної політики України у сфері інформаційної безпеки.

«Інформаційна безпека держави» – це складне, системне, багаторівневе явище, на стан і розвиток якого безпосередньо впливають зовнішні та внутрішні фактори, серед яких політична ситуація в світі і в самій державі; наявність і характер потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; а також стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку держави тощо.

Координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення інформаційної безпеки України, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації, здійснює Рада національної безпеки і оборони України (відповідно до Конституції України та у встановленому законом порядку).

Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує її інформаційний суверенітет, фінансує програми, націлені на забезпечення її інформаційної безпеки, спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади в інформаційній сфері тощо.

З кінця 2019 р. головним у реалізації інформаційної політики та інформаційної безпеки України визначається Міністерство культури та стратегічних комунікацій (МКСК), яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері медіа, інформаційній та видавничій сфері.

Разом із МКСК, інформаційну безпеку України забезпечують Міністерство закордонних справ, Міністерство оборони, сили оборони, Служба безпеки та інші розвідувальні органи та служби України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення тощо.

Ключові слова: *політичнй процес, політичні інститути, влада, держава, державна політика, інформаційна безпека, кібербезпека, національна безпека, інформаційна політика, інформаційні технології, комп'ютерні технології.*

Вступ. Проблеми забезпечення національної безпеки держави (і насамперед інформаційної безпеки держави як її складової) все більше виходять на перший план у процесі реалізації державної політики та державному управлінні.

Вважається, що інформаційна безпека держави належить до найбільш пріоритетних цілей сучасної держави і є однією з найважливіших факторів сталого національного розвитку. Це пов'язано з тим, що сучасний стан розвитку суспільства характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери, яка значною мірою визначає перспективи успішного здійснення соціальних, економічних, культурних і політичних перетворень.

Водночас, в умовах стрімкого розвитку інформаційних і комп'ютерних технологій, загрози для інформаційної безпеки (і зокрема кібербезпеки) держави суттєво зростають. Це свідчить про необхідність визначення основних загроз і небезпек державі в інформаційному просторі, вжиття необхідних заходів щодо протидії цим загрозам і небезпекам, а також формування та реалізації адекватної сучасним загрозам та небезпекам державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Отже, в останні роки проблеми інформаційної безпеки держави, і зокрема державної політики у сфері інформаційної безпеки, досліджувались вченими особливо активно.

Зокрема, різними аспектами цієї проблеми займались такі українські дослідники як: І.Р. Боднар [1; 2] і О.М. Вовчанська [1], Г.Л. Бондар [3] і Л.О. Ракутіна [3], Ю.В. Гаращенко [4], С. Глобенко [5], В.Ю. Горєлова [6] і С.М. Вихрист [6], М.В. Грановський [7], І. Дацків [8], С.А. Запорожець [10], К.В. Захаренко [11]. М.В. Захаров [12], У. Ільницька [13], Є.В. Кобко [14] і В.А. Кобко [14], Н.А. Литвин [16], В.О. Морозова [17], О. Мотлях [18],

Ю.Л. Мохова [19] і А.І. Луцька [19], В. Негодченко [20], Н.С. Орлова [21], Р.Ю. Прав [23], В. Редзюк [33] і Н. Редзюк [33], А. Стичинська [34], Є. Таран [35: 36], Т.Ю. Ткачук [37], О. Токар [38], А.В. Турчак [39], О. Фурсай [40].

Отже, про наукову затребуваність відповідної проблематики засвідчує значний обсяг досліджень, що безпосередньо чи опосередковано висвітлюють питання державної політики України у сфері інформаційної безпеки.

Теоретичним і концептуальним аспектам державної політики у сфері інформаційної безпеки були присвячені роботи таких дослідників як Н.А. Литвин [16] і О. Токар [38].

Різним аспектам забезпечення кібербезпеки держави в Україні і за кордоном були присвячені роботи таких авторів як Ю.В. Гаращенко [4] і М.В. Грановський [7].

Тісний зв'язок між (державною) інформаційною політикою та інформаційною безпекою (держави), а також між інформаційною безпекою (держави) та національною безпекою, був встановлений в роботах таких дослідників як І.Р. Боднар [1; 2] і О.М. Вовчанська [1], Г.Л. Бондар [3] і Л.О. Ракутіна [3], Н.С. Орлова [21].

Проблеми, пов'язані з дослідженням правового поля держави в контексті захисту його інформаційного простору, були в центрі уваги таких дослідників як С. Глобенко [5] і В.Ю. Горєлова [6].

Державна політика забезпечення інформаційної безпеки США та ЄС, а також вплив (передового) світового досвіду на формування основних засад інформаційної політики України досліджувались в роботах таких авторів як І. Дацків [8], В.О. Морозова [17], Є. Таран [35: 36] і О. Фурсай [40].

Засади державної інформаційної політики України аналізувались в роботах таких авторів як О. Мотлях [18], Ю.Л. Мохова [19] і А.І. Луцька [19] і В. Негодченко [20].

Сучасні проблеми інформаційної безпеки України та напрями їх вирішення (зокрема в умовах інформаційної війни, гібридного та повномасштабного військового протистояння) досліджувались в роботах таких авторів як: С.А. Запорожець [10], М.В. Захаров [12], У. Ільницька [13], Є.В. Кобко [14] і В.А. Кобко [14], Р.Ю. Прав [23], В. Редзюк [33] і Н. Редзюк [33], А. Стичинська [34], Т.Ю. Ткачук [37] і А.В. Турчак [39].

Однак, на нашу думку, представлені дослідження майже не розкривають дискурсивну формацію державної політики України у сфері інформаційної безпеки.

Мета дослідження. Метою дослідження є встановлення та розкриття характеру державної політики України у сфері інформаційної безпеки.

Методи дослідження. В основі дослідження лежать системний, міждисциплінарний, критичний і дискурсивний підходи, а також комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. використання яких, значною мірою, й обумовило оригінальність нашого дослідження. Були застосовані такі загальнонаукові методи пізнання як індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування, а також такі спеціально-наукові методи пізнання як дескриптивний і прогностичний, контент-аналіз і метод деконструкції.

Результати. Як справедливо зазначає Н.А. Литвин, насьогодні існує чимало визначень поняття «державна інформаційна політика». Незважаючи на поширеність поняття «державна інформаційна політика» як в науковому, так і в публічному дискурсі, не припиняються гострі дискусії щодо змісту цього поняття [16, с. 256].

І все ж таки, як зазначає О. Токар, існують два основні підходи до розуміння «державної інформаційної політики» [38, с. 132]. Представники першого підходу розглядають «державну інформаційну політику» у вузькому значенні, «як сукупність напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації» [38, с. 132–133]. Водночас. представники другого підходу, враховуючи розвиток інформаційних технологій і їх проникнення у найважливіші сфери життя суспільства, пропонують звернути увагу на перехід від принципу «безпеки інформації» до принципу «інформаційної безпеки». А отже, пропонують розглядати «державну інформаційну політику» в більш широкому значенні: як сукупність напрямів діяльності держави в інформаційній сфері, зміст якої конкретизується у відповідних концепціях, стратегіях і програмах державної інформаційної політики [38, с. 132–138].

За словами О. Токар, такі поняття як «державна інформаційна політика» та «інформаційна безпека (держави)» тісно пов'язані між собою. Причому інформаційна безпека держави відіграє важливу роль не лише в інформаційній сфері, але і в функціонуванні держави як такої. Адже реалізація державної політики в інформаційній сфері передбачає запобігання загрозам та усунення наслідків їх впливу на інформаційну сферу, а отже й на забезпечення інформаційної безпеки держави і національної безпеки загалом [38, с. 137–138].

Як справедливо вказує Н.С. Орлова, державна політика України щодо забезпечення інформаційної безпеки держави є важливим складником політики національної безпеки. Вона передбачає системну діяльність органів державної влади України щодо надання гарантій інформаційної безпеки особі, соціальним групам і суспільству загалом.

Незважаючи на поширеність терміну «інформаційна безпека (держави)» як в науковому, так і в публічному дискурсі, зміст цього поняття залишається доволі дискусійним.

Зокрема, І.Р. Боднар пропонує розуміти «інформаційну безпеку держави» як сукупність засобів забезпечення її інформаційного суверенітету, а також захисту інформаційної сфери держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз [2, с. 69].

О. Токар визначає «інформаційну безпеку держави» як такий стан захищеності життєво важливих інтересів держави, «за якого зводиться до мінімуму нанесення шкоди внаслідок неповноти, несвоєчасності і недостовірності інформації; несанкціонованого розповсюдження, використання та знищення інформації; негативного інформаційного впливу; негативних наслідків функціонування інформаційних технологій» тощо [38, с. 137–138].

Підсумовуючи, можна сказати, що «інформаційна безпека держави» – це складне, системне, багаторівневе явище, на стан і розвиток якого безпосередньо впливають зовнішні та внутрішні фактори, серед яких політична ситуація в світі і в самій державі; наявність і характер потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; а також стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку держави тощо.

Правове забезпечення інформаційної політики й інформаційної безпеки України міститься у Конституції України [15], а також в інших законодавчо-нормативних актах, які регулюють відносини в інформаційній сфері. Зокрема, в законах України «Про інформацію» [29], «Про національну безпеку України» [30], «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [26], «Про державну таємницю» [25], «Про захист персональних даних» [28], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [27], «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» [31], «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [24] тощо.

Національні інтереси України та пріорітети державної політики в інформаційній сфері, загрози та виклики інформаційній безпеці держави, стратегічні цілі та напрями забезпечення інформаційної безпеки України визначаються в так званій Стратегії інформаційної безпеки України [32].

Згідно з вимогами статті 17 Конституції України, забезпечення інформаційної безпеки України є однією з основних функцій держави і справою всього Українського народу [15].

У Законі України «Про інформацію», у редакції від 15 листопада 2024 р., основними напрямами державної інформаційної політики України визнається: «забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору» [29].

В Стратегії інформаційної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 р., забезпечення інформаційної безпеки України визнається однією з найважливіших функцій держави, а її «інформаційна безпека» визначається як «складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [32].

Стратегія інформаційної безпеки України націлена на забезпечення інформаційної безпеки України, виходячи з тих викликів та загроз (глобальних та національних), які перед нею стоять.

В діючій Стратегії інформаційної безпеки України визначаються такі глобальні виклики та загрози:

– збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, які інспіруються авторитарними урядами та активістами радикальних рухів, загрожуючи демократичному розвитку держав та міжнародній стабільності;

– інформаційна політика Російської Федерації , яка спрямована на ключові демократичні інституції (зокрема виборчі) і посилення внутрішніх протирічь в Україні та інших демократичних державах;

– посилення ролі соціальних мереж у національному та світовому інформаційному просторі, а також їх впливу на внутрішню та зовнішню суспільно-політичну ситуацію;

– недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, що супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації і створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, загрожуючи політичній та економічній стабільності демократичних держав [32].

Серед національних викликів та загроз в діючій Стратегії інформаційної безпеки України визначені наступні:

– інформаційний вплив Російської Федерації на населення України з метою підриву національної безпеки України, її національних інтересів, ліквідацію української державності та знищення української ідентичності, провокування проявів екстремізму, панічних настроїв у суспільстві, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні;

– інформаційне домінування Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України;

– відсутність ефективної системи реагування на дезінформаційні кампанії, що обмежує можливість захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України;

– несформованість системи стратегічних комунікацій, а також відсутність дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, що залучені до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері;

– недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів, що перешкоджає розвитку українського медіа-ринку, зберігає залежність засобів масової інформації від їх власників, не забезпечує додержання професійних стандартів діяльності журналістів тощо;

– спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України шляхом поширення міфів та дезінформаційних (деструктивних) стереотипів щодо ЄС і НАТО;

– неналежний доступ до інформації на місцевому рівні, зокрема через низьку спроможність забезпечення населення послугами з доступу до Інтернет та заангажованість місцевих друкованих ЗМІ;

– недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності для протидії маніпулюванню громадською думкою і проведення деструктивних інформаційних операцій, які становлять потенційні та реальні загрози інформаційній безпеці України [32].

Отже, стратегічними цілями реалізації Стратегії інформаційної безпеки України є наступні:

– протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед Російської Федерації;

– забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності;

– підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства. Українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно. За таких умов українське суспільство зможе більш ефективно протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері;

– забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту;

– інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною;

– створення ефективної системи стратегічних комунікацій, яка б гарантувала ефективну інформаційну взаємодію та діалог між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством з питань, що стосуються кризових ситуацій, а також утвердження позитивного іміджу України та інформаційного сприяння просуванню інтересів держави у світі;

– розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу [32].

Як зазначають Г.Л. Бондар і Л.О. Ракутіна, суб'єктами державної інформаційної політики є органи, організації й особи, уповноважені законом на здійснення інформаційної діяльності. Реалізація державної інформаційної політики забезпечується, насамперед, органами державної влади, в компетенцію яких входить регулювання соціально-політичних відносин в інформаційній сфері, а також недержавними суб'єктами інформаційної діяльності, які залучаються для вирішення завдань державного управління [3, с. 45].

При цьому, держава посідає особливе місце як серед суб'єктів державної інформаційної політики, так і серед суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки держави, оскільки вона володіє унікальними засобами і ресурсами для протидії загрозам в інформаційній сфері [3, с. 45].

Координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення інформаційної безпеки України, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації, здійснює Рада національної безпеки і оборони України (відповідно до Конституції України та у встановленому законом порядку).

Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує її інформаційний суверенітет, фінансує програми, націлені на забезпечення її інформаційної безпеки, спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади в інформаційній сфері тощо [32].

У 2015–2019 рр. державна політика в інформаційній сфері була покладена, насамперед, на центральний орган виконавчої влади – Міністерство інформаційної політики України [3, с. 45–46].

З кінця 2019 р. головним у реалізації інформаційної політики та інформаційної безпеки України визначається Міністерство культури та стратегічних комунікацій (МКСК), яке, як стверджується на офіційному сайті міністерства, «забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері медіа, інформаційній та видавничій сфері» [22].

В положенні про МКСК зазначається, що «МКСК є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України (у частині повноважень з управління цілісними майновими комплексами державного підприємства "Мультимедійна платформа іномовлення України" та Українського національного інформаційного агентства "Укрінформ") та інформаційної безпеки, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах відновлення та збереження національної пам'яті, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, кінематографії» [9].

Разом із МКСК, Міністерство закордонних справ України сприяє популяризації та формуванню позитивного іміджу України у світових і закордонних інформаційних ресурсах тощо [22; 32].

Міністерство оборони України, сили оборони України, Служба безпеки України та інші розвідувальні органи та служби України забезечують інформаційну безпеку України в межах своєї компетенції.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення відповідно до своєї компетенції бере участь у захисті українського інформаційного простору від пропагандистської аудіовізуальної продукції Російської Федерації, а також сприяє розповсюдженню українського телерадіомовлення на тимчасово окуповані території України [32].

Висновки. «Інформаційна безпека держави» – це складне, системне, багаторівневе явище, на стан і розвиток якого безпосередньо впливають зовнішні та внутрішні фактори, серед яких політична ситуація в світі і в самій державі; наявність і характер потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; а також стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку держави тощо.

Правове забезпечення інформаційної політики й інформаційної безпеки України міститься у Конституції України, а також в інших законодавчо-нормативних актах, які регулюють відносини в інформаційній сфері. Зокрема, в законах України «Про інформацію», «Про національну безпеку України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про державну таємницю», «Про захист персональних даних», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» тощо.

Національні інтереси України та пріорітети державної політики в інформаційній сфері, загрози та виклики інформаційній безпеці держави, стратегічні цілі та напрями забезпечення інформаційної безпеки України визначаються в так званій Стратегії інформаційної безпеки України, виходячи з тих викликів та загроз (глобальних та національних), які перед нею стоять.

Держава посідає особливе місце як серед суб'єктів державної інформаційної політики, так і серед суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки держави, оскільки вона володіє унікальними засобами і ресурсами для протидії загрозам в інформаційній сфері.

Координацію діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення інформаційної безпеки України, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації, здійснює Рада національної безпеки і оборони України (відповідно до Конституції України та у встановленому законом порядку).

Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує її інформаційний суверенітет, фінансує програми, націлені на забезпечення її інформаційної безпеки, спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади в інформаційній сфері тощо.

З кінця 2019 р. головним у реалізації інформаційної політики та інформаційної безпеки України визначається Міністерство культури та стратегічних комунікацій (МКСК), яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері медіа, інформаційній та видавничій сфері.

Разом із МКСК, інформаційну безпеку України забезпечують Міністерство закордонних справ, Міністерство оборони, сили оборони, Служба безпеки та інші розвідувальні органи та служби України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднар І.Р., Вовчанська О.М. Державна політика та інформаційна безпека України: післякризові виклики. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна.* 2014. Вип. 46. С. 28–32.

2. Боднар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation.* 2014. № 1. С. 68–75.

3. Бондар Г.Л., Ракутіна Л.О. Інформаційна політика та інформаційна безпека. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2019. № 4(23). С. 42–49.

4. Гаращенко Ю.В. Державна політика у сфері кібербезпеки України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2019. № 1. Т. 30(69). С. 140–145.

5. Глобенко С. Становлення й розвиток правового поля України щодо захисту інформаційного простору держави. *Науковий вісник: Державне управління.* 2023. № 2(14). С. 64–79.

6. Горєлова В.Ю., Вихрист С.М. Правове забезпечення та перспективи розвитку державної політики у сфері інформаційної безпеки. *Legal Bulletin.* 2024. № 3(13). С. 79–85.

7. Грановський М.В. Державна політика у сфері запобігання та протидії кібернетичним загрозам – досвід Республіки Польща. *Теорія та практика державного управління.* 2019. Вип. 4. С. 212–220.

8. Дацків І. Вплив світового досвіду на формування основних засад інформаційної політики країни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія.* 2019. Вип. 2. С. 97–109.

9. Деякі питання діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій : Постанова Кабінету міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885-2019-п. Редакція від 11.02.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text

10. Запорожець С.А. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни. *Збірник наукових праць Житомирського військового інституту ім. С.П. Корольова.* 2019. Вип. 17. С. 52–63.

11. Захаренко К.В. Особливості формування ефективної державної інформаційної політики. *Політичне життя.* 2019. № 3. С. 71–76.

12. Захаров М.В. Концептуалізація підходів до забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2024. Том 34(73). № 1. С. 252–257.

13. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision.* 2016. Vol. 2. № 1. С. 27–32.

14. Кобко Є.В., Кобко В.А. Актуальні проблеми реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. *Право і Безпека.* 2021. № 2. С. 104–110.

15. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

16. Литвин Н.А. *Наукові* підходи щодо визначення поняття державної інформаційної політики в Україні. *Наука і правоохорона.* 2019. № 1. С. 253–261.

17. Морозова В.О. Державна політика та стратегії США у сфері інформаційної безпеки в умовах глобальних викликів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* 2014. Спец. вип. С. 154–159.

18. Мотлях О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа. *Український інформаційний простір.* 2022. Число 10. С. 156–170.

19. Мохова Ю.Л., Луцька А.І. Сутність та головні напрямки державної інформаційної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12.

20. Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 4. С. 77–81.

21. Орлова Н.С. Інформаційна безпека у системі національної безпеки України. *Держава та регіони.* 2019. № 4. С. 166–170.

22. Офіційний веб-сайт Міністерства культури та стратегічних комунікацій України. URL : https://mcsc.gov.ua/

23. Прав Р.Ю. Основи реалізації державної політики органами влади щодо протидії інформаційним загрозам в Україні. *Економічний простір.* 2019. № 142. С. 65–77.

24. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.2006 р. № 3475-IV. Редакція від 28.06.2024. URL : https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3475-15

25. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. Редакція від 30.10.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12

26. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. Редакція від 31.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17

27. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. №80/94-ВР. Редакція від 28.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр

28. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Редакція від 18.01.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

29. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Редакція від 15.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

30. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Редакція від 09.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

31. Про Національну систему конфіденційного зв'язку : Закон України від 10.01.2002 р. № 2919-III. Редакція від 01.01.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2919-14

32. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069

33. Редзюк В.В., Редзюк Н.П. Сучасні проблеми інформаційної безпеки України та напрями їх вирішення. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2023. Вип. 3. С. 59–65.

34. Стичинська А. Теоретичні основи політики інформаційної безпеки. *Науково-теоретичний альманах Грані.* 2021. Том 24. № 6. С. 100–108.

35. Таран Є.І. Політика забезпечення інформаційної безпеки у США та ЄС: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2019. Випуск 25. С. 170–175.

36. Таран Є.І. Державна політика забезпечення інформаційної безпеки у США та ЄС. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2019. Випуск 26. С. 201–207.

37. Ткачук Т.Ю. Державна політика у сфері забезпечення інформаційної безпеки на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2017. Вип. 46(2). С. 39–42.

38. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту. *Політичний менеджмент.* 2009. № 5. С. 131–141.

39. Турчак А.В. Основні засади державної політики забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 11. С. 123–127.

40. Фурсай О. Політика інформаційної безпеки Європейського Союзу. *Літопис Волині.* 2023. Чис. 29. С. 165–170.

REFERENCES:

1. Bodnar I.R., Vovchanska O.M. (2014) Derzhavna polityka ta informatsiina bezpeka Ukrainy: pisliakryzovi vyklyky [State policy and information security of Ukraine : post-crisis challenges]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii. Seriia ekonomichna.* 46: 28–32. [in Ukrainian]

2. Bodnar, I.R. (2014) Informatsiina bezpeka yak osnova natsionalnoi bezpeky [Information Security as the Foundation of National Security]. *Mechanism of Economic Regulation.* 1: 68–75. [in Ukrainian]

3. Bondar H.L., Rakutina L.O. (2019) Informatsiina polityka ta informatsiina bezpeka [Information policy and information security]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia.* 4(23): 42–49. [in Ukrainian]

4. Harashchenko, YU.V. (2019) Derzhavna polityka u sferi kiberbezpeky Ukrainy [State policy on cybersecurity in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia.* 30(69): 140–145. [in Ukrainian]

5. Hlobenko, S. (2023) Stanovlennia i rozvytok pravovoho polia Ukrainy shchodo zakhystu informatsiinoho prostoru derzhavy [Establishment and development of Ukrainian legal field towards protection of the state's information space]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia.* 2(14): 64–79. [in Ukrainian]

6. Horielova V.Y., Vikhryst S.M. (2024) Pravove zabezpechennia ta perspektyvy rozvytku derzhavnoi polityky u sferi informatsiinoi bezpeky [Legal support and prospects for the developmant of state policy in the field of information security]. *Legal Bulletin.* 3(13): 79–85. [in Ukrainian]

7. Hranovskyi, M.V. (2019) Derzhavna polityka u sferi zapobihannia ta protydii kibernetychnym zahrozam – dosvid Respubliky Polshcha [State policy in the field of prevention and counteraction to cyberthreats – Experience of the Republic of Poland]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia.* 4: 212–220. [in Ukrainian]

8. Datskiv, I. (2019) Vplyv svitovoho dosvidu na formuvannia osnovnykh zasad informatsiinoi polityky krainy [World experience as the basic forms of formation of the information policy of the country]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia : Istoriia.* 2. 97–109. [in Ukrainian]

9. Deiaki pytannia diialnosti Ministerstva kultury ta stratehichnykh komunikatsii : Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 16 zhovtnia 2019. Redaktsiia vid 11.02.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian]

10. Zaporozhets, S.A. (2019) Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny [Information security of Ukraine in the conditions of hybrid war]. *Zbirnyk naukovykh prats Zhytomyrskoho viiskovoho instytutu im. S.P. Korolova.* 17: 52–63. [in Ukrainian]

11. Zaharenko, K.V. (2019) Osoblyvosti formuvannia efektyvnoi derzhavnoi informatsiinoi polityky [Problems of formation of an effective public information policy]. *Politychne zhyttia.* 3: 71–76. [in Ukrainian]

12. Zakharov, M.V. (2024) Kontseptualizatsiia pidkhodiv do zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy v umovakh viiny [Conceptualization of approaches to ensuring information security of the state in conditions of war]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia.* 34(73): 252–257. [in Ukrainian]

13. Ilnytska, U. (2016) Informatsiina bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky. zahrozy ta mekhanizmy protydii nehatyvnym informatsiino-psykholohichnym vplyvam [Information security of Ukraine: modern challenges, threats and mechanisms of counteracting negative information-psychological influences]. *Humanitarian vision.* 2016. 2: 27–32. [in Ukrainian]

14. Kobko YE.V.. Kobko V.A. (2021) Aktualni problemy realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Relevant problems of implementing state policy in the field of ensuring information security of Ukraine]. *Pravo i Bezpeka.* 2: 104–110. [in Ukrainian]

15. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996. Redaktsiia vid 01.01.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian]

16. Lytvyn, N.A. (2019) Naukovi pidkhody shchodo vyznachennia poniattia derzhavnoi informatsiinoi polityky v Ukraini [Scientific approaches to the definition of the concept of state information policy in Ukraine]. *Nauka i pravookhorona.* 1: 253–261. [in Ukrainian]

17. Morozova, V.O. (2014) Derzhavna polityka ta stratehii SShA u sferi informatsiinoi bezpeky v umovakh hlobalnykh vyklykiv [State policies and strategies in the U.S. information security in the global challenges]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin.* Special Issue: 154–159. [in Ukrainian]

18. Motliakh, O. (2022) Suchasna derzhavna informatsiina polityka Ukrainy u sferi masmedia [Modern state information policy of Ukraine in the mass media sphere]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir.* 10: 156–170. [in Ukrainian]

19. Mokhova YU.L., Lutska A.I. (2018) Sutnist ta holovni napriamky derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy [The essence and main directions in the government information policy of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia. udoskonalennia ta rozvytok.* 12. [in Ukrainian]

20. Nehodchenko, V. (2016) Osnovni napriamy derzhavnoi informatsiinoi polityky v Ukraini [Main directions of state information policy in Ukraine]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo.* 4: 77–81. [in Ukrainian]

21. Orlova, N.S. (2019) Informatsiina bezpeka u systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Information secu-

rity in Ukraine's national security system]. *Derzhava ta rehiony.* 4: 166–170. [in Ukrainian]

22. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy. URL : https://mcsc.gov.ua/ [in Ukrainian]

23. Prav R.YU. (2019) Osnovy realizatsii derzhavnoi polityky orhanamy vlady shchodo protydii informatsiinym zahrozam v Ukraini [Basis for the realization of the state policy by authorities in respect to contacts to informational threats in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir.* 142: 65–77. [in Ukrainian]

24. Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006. Redaktsiia vid 28.06.2024. URL : https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3475-15 [in Ukrainian]

25. Pro derzhavnu taiemnytsiu : Zakon Ukrainy vid 21.01.1994. Redaktsiia vid 30.10.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12 [in Ukrainian]

26. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 01.07.2010. Redaktsiia vid 31.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17 [in Ukrainian]

27. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh : Zakon Ukrainy vid 05.07.1994. Redaktsiia vid 28.06.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-vr [in Ukrainian]

28. Pro zakhyst personalnykh danykh : Zakon Ukrainy vid 01.06.2010. Redaktsiia vid 18.01.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 [in Ukrainian]

29. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.10.1992. Redaktsiia vid 15.11.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

30. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. Redaktsiia vid 09.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian]

31. Pro Natsionalnu systemu konfidentsiinoho zviazku : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002. Redaktsiia vid 01.01.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2919-14 [in Ukrainian]

32. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky. : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069 [in Ukrainian]

33. Redziuk V.V., Redziuk N.P. (2023) Suchasni problemy informatsiinoi bezpeky Ukrainy ta napriamy yikh vyrishennia [Modern problems of information security of Ukraine and directions of their solution]. *Publichne upravlinnia. kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia.* 3: 59–65. [in Ukrainian]

34. Stychynska, A. (2021) Teoretychni osnovy polityky informatsiinoi bezpeky [Theoretical Fundamentals of Information Security Policy]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani.* 24(6): 100–108. [in Ukrainian]

35. Taran, YE. (2019) Polityka zabezpechennia informatsiinoi bezpeky u SShA ta YeS: dosvid dlia Ukrainy [Policy of providing information security in the US and EU: Experience for Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii.* 25: 170–175. [in Ukrainian]

36. Taran, YE. (2019) Derzhavna polityka zabezpechennia informatsiinoi bezpeky u SShA ta YeS [National information security policy in the USA and the EU]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii.* 26: 201–207. [in Ukrainian]

37. Tkachuk, T.YU. (2017) Derzhavna polityka u sferi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky na suchasnomu etapi [State policy in the sphere of information security at the present stage]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Pravo.* 46(2): 39–42. [in Ukrainian]

38. Tokar, O. (2009) Derzhavna informatsiina polityka: problemy vyznachennia kontseptu [State information policy: problems of defining the concept]. *Politychnyi menedzhment.* 5: 131–141. [in Ukrainian]

39. Turchak, A.V. (2019) Osnovni zasady derzhavnoi polityky zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v Ukraini [Basic bases of the state policy of providing information security in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* 11: 123–127. [in Ukrainian]

40. Fursai, O. (2023) Polityka informatsiinoi bezpeky Yevropeiskoho Soiuzu [Information security policy of the European Union]. *Litopys Volyni.* 29: 165–170. [in Ukrainian]

State Policy of Ukraine in the Field of Information Security

Kamenchuk Tetyana Olehivna

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9518-8389

The relevance of the study is due primarily to the fact, that the information security of the state is one of the most priority goals of the modern state and one of the most important factors of sustainable national development. The development of modern society is characterized by the growing role of the information sphere, which largely determines the prospects for the successful implementation of social, economic, cultural and political transformations.

In the conditions of rapid development of information technologies and computer technologies, threats to information security (and in particular cyber security) of the state are growing significantly. It indicates the demand to identify the main threats and dangers to the state in the information sphere, to counter these threats and dangers, as well as to form and implement an adequate state policy in the field of information security of Ukraine.

The purpose of the study is to find out and to reveal the nature of the state's policy of Ukraine in the field of information security.

"Information security of the state" is a complex, systemic, multi-level phenomenon, development of which is directly influenced by external and internal factors, including the political situation in the world and in the state; the presence and nature of potential external and internal threats; as well as condition of information and communication development of the state, etc.

Coordination of the activities of executive bodies to ensure the information security of Ukraine, in particular using the capabilities of the Center for Countering Disinformation, is carried out by the National Security and Defense Council of Ukraine (in accordance with the Constitution of Ukraine and in the manner established by law).

The Cabinet of Ministers of Ukraine ensures the formation and implementation of the information policy of the state, ensures its information sovereignty, finances programs that ensure its information security, directs and coordinates the activities of executive bodies in the information sphere, etc.

Since the end of 2019, The Ministry of Culture and Strategic Communications (MCSC) has been the main body in the implementation of information policy and information security of Ukraine. It ensures the formation and implementation of state policy in the media, information and publishing sectors.

Together with the MCSC, the information security of Ukraine is ensured by the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Defense, the defense forces, the Security Service and other intelligence agencies and services of Ukraine, the National Council on Television and Radio Broadcasting, etc.

Key words: *political process, political institutions, government, state, state policy, information security, cyber security, national security, information policy, information technologies, computer technologies.*

Кириченко Юрій Вікторович
Сергієнко Тетяна Іванівна
Курта Олександр Олександрович

Вплив глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації

УДК 32.019.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.8

Кириченко Юрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-1212-1622

Сергієнко Тетяна Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-4654-9248

Курта Олександр Олександрович
аспірант спеціальності
052 «Політологія» кафедри політології
та загальноправових дисциплін
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0009-0003-4747-3323

Стаття присвячена аналізу впливу глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації в сучасному суспільстві. Актуальність проблеми обумовлена швидкими змінами, викликаними цифровізацією та розвитком соціальних мереж, які суттєво трансформують взаємодію між владою, громадянами та міжнародними акторами. У цих умовах важливо зрозуміти, як ці зміни впливають на формування політичних цінностей і суспільну думку. Метою статті є аналіз впливу глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації, визначення основних тенденцій їх трансформації, а також окреслення викликів і можливостей, що виникають у зв'язку з цифровізацією та поширенням новітніх інформаційних технологій. Методологічна основа дослідження спирається на комплексний підхід, що поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, системний підхід дозволяє розглянути політичну комунікацію як цілісну динамічну систему, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів і технологічного прогресу. Метод структурно-функціонального аналізу використовується для вивчення ролі різних механізмів політичної комунікації та їхньої взаємодії в умовах цифровізації. Результати дослідження свідчать про те, що цифрові технології створюють нові можливості для швидкого поширення інформації, але також підвищують ризики дезінформації та маніпуляцій. Особливо важливою є роль соціальних мереж у формуванні нових політичних цінностей та участі громадян у політичних процесах. Аналіз показує, що розвиток медіаграмотності та критичного сприйняття інформації є ключовими для збереження політичної стабільності.

Стаття також досліджує, як глобалізаційні процеси трансформують традиційні уявлення про політичну комунікацію, формуючи нові політичні наративи та ідеї. Висновки підкреслюють, що дослідження впливу глобалізації та технологічного прогресу на політичну комунікацію є надзвичайно актуальним і має важливе значення для розуміння сучасних політичних процесів, забезпечуючи основи для подальшого розвитку демократичного діалогу в умовах глобальних трансформацій.

Ключові слова: *глобалізація, технологічний прогрес, політична комунікація, соціальні мережі, дезінформація, медіаграмотність, алгоритми, маніпуляція свідомістю, громадська думка.*

Вступ. Глобалізація та технологічний прогрес кардинально змінюють механізми політичної комунікації, створюючи нові можливості для взаємодії між владою, суспільством та міжнародними акторами. Цифровізація комунікаційних процесів, розвиток соціальних мереж та штучного інтелекту сприяють швидкому поширенню інформації, змінюють традиційні методи політичного впливу та формують нові виклики, пов'язані з маніпуляцією, дезінформацією та інформаційною безпекою. У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження механізмів політичної комунікації, їхньої адаптації до цифрового середовища, а також впливу глобальних технологічних трендів на політичні процеси. Аналіз цих змін дозволить не лише краще зрозуміти сучасні тенденції, але й розробити ефективні стратегії комунікації для забезпечення демократичного діалогу та політичної стабільності.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження політичної комунікації у контексті глобалізації та технологічного прогресу закладені працями Н. Вінера, К. Шеннона, У. Уівера, які сформували фундаментальні уявлення про інформаційні процеси. Вагомий внесок у розуміння суспільних змін, спричинених глобалізацією та цифровізацією, зробили Д. Белл, Г. Блумер, Дж. Гелбрейт, Дж. Гербнер, Н. Луман, А. Моль, Т. Парсонс, Д. Рисмен, А. Тоффлер, Ю. Хабермас, Р. Якобсон, а також Ф. де Соссюр. Дослідження механізмів політичної комунікації як наукового напряму пов'язані з працями Р. Бреддока, Г. Лассуелла, П. Лазарсфельда, М. Маклюена, Р. Парка, які розглядали вплив медіа на суспільні та політичні процеси. Значний внесок у вивчення трансформаційних змін у політичній комунікації зробили західні та українські дослідники, зокрема Е. Аронсон, О. Дубас, О. Зернецька, Ю. Ганжуров, Г. Почепцов, В. Різун, М. Сомов, Ю. Шайгородський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність ґрунтовних напрацювань, залишається актуальною проблема

систематизації понять і термінів, що описують динаміку політичної комунікації в умовах глобалізаційних викликів та технологічного прогресу. Дослідження цих процесів є необхідним для розробки ефективних механізмів комунікації, які сприятимуть демократичному розвитку суспільства та збереженню інформаційної безпеки.

Метою статті є аналіз впливу глобалізації та технологічного прогресу на механізми політичної комунікації, визначення основних тенденцій їх трансформації, а також окреслення викликів і можливостей, що виникають у зв'язку з цифровізацією та поширенням новітніх інформаційних технологій.

Методологічна основа дослідження спирається на комплексний підхід, що поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, системний підхід дозволяє розглянути політичну комунікацію як цілісну динамічну систему, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів і технологічного прогресу. Метод структурно-функціонального аналізу використовується для вивчення ролі різних механізмів політичної комунікації та їхньої взаємодії в умовах цифровізації. Історичний підхід дає змогу простежити розвиток політичної комунікації у контексті змін технологічного середовища. Для аналізу цифрових технологій та їхнього впливу на політичну комунікацію застосовано контент-аналіз, який дозволяє дослідити інформаційні потоки, соціальні мережі та цифрові платформи. Такий комплексний підхід сприяє всебічному аналізу змін у механізмах політичної комунікації під впливом глобалізаційних і технологічних факторів.

Результати. Політична комунікація є ключовим процесом у формуванні суспільної думки, взаємодії влади та громадян, а також у поширенні політичних ідей. У контексті глобалізації та технологічного прогресу цей процес зазнає значних змін, що впливають на механізми взаємодії між різними акторами: державними інституціями, політичними партіями, громадськими організаціями та громадянами. Глобалізація змінює умови обміну інформацією, і формує політичне життя суспільства. Вона сприяє поширенню політичних ідей за межі національних кордонів, що, в свою чергу, ускладнює традиційні механізми політичної комунікації [4, с. 100] Технологічний прогрес, зокрема розвиток цифрових медіа, соціальних мереж та онлайн-платформ, значно розширює можливості політичної взаємодії, забезпечуючи швидкий зворотний зв'язок і ширшу аудиторію. З огляду на ці зміни, політична комунікація сьогодні здійснюється через різні канали, які продовжують еволюціонувати відповідно до нових умов інформаційного суспільства. Політична комунікація охоплює різні способи передачі інформації та взаємодії між суб'єктами політичного процесу. Дослідники виділяють кілька основних каналів політичної комунікації: через засоби масової інформації, через організації (зокрема політичні партії та групи інтересів) і через неформальні мережі, що базуються на особистих зв'язках. Сучасний розвиток політичних комунікацій зумовлений зростаючою складністю механізмів політичної взаємодії. Ефективність участі в політичному дискурсі нині визначається наявністю розвинених каналів комунікації, здатністю використовувати ефективні комунікативні стратегії та доступом до відповідних ресурсів. Володіння засобами політичної комунікації значною мірою впливає на позиції політичних суб'єктів: воно може як посилювати їхню конкурентоспроможність, так і призводити до втрати впливу.

Окреслення концепції політичної комунікації потребує аналізу понять «політика» та «комунікація», які мають широкий і нерідко суперечливий зміст. Політологи пропонують десятки визначень політики, що відображають різні підходи до її тлумачення. Останнім часом у демократичних суспільствах тривають активні дискусії щодо меж політичного простору, що свідчить про динамічність цього поняття та його еволюцію в умовах глобалізації та технологічних змін. За етимологічною природою іменниковий термін «комунікація» походить від латинського commūnicātio («повідомлення, передача»), пов'язаного з дієсловом commūnico («роблю спільним; повідомляю; з'єдную»), що є похідним від commūnis («спільний») [5, с. 545].

У соціально-філософському аналізі феномену комунікації важливим є розуміння її сутності. В. Кривенко визначає комунікацію як шлях повідомлення, зв'язок одного місця з іншим, а також як спілкування, передачу інформації від людини до людини, що є специфічною формою взаємодії у процесах пізнавально-трудової діяльності, здійснюваної переважно за допомогою мови [6, с. 78]. Водночас у сфері менеджменту комунікація розглядається як процес обміну інформацією через слова, символи, жести. Зокрема, П. Мельник, М. Філоненко та Л. Гацька визначають її як засіб отримання інформації, необхідної для прийняття ефективних рішень та їхнього донесення до виконавців [8, с. 53]. Щодо концепції політичної комунікації, то вона пройшла еволюцію від однобічної маніпулятивної моделі реклами до двосторонньої симетричної моделі, що ґрунтується на принципах партнерства та взаєморозуміння із застосуванням різноманітних медіа [14, с. 113]. Загалом політична комунікація – це особливий тип комунікації, що охоплює широкий спектр суб'єктів: виборців, громадян, громадські об'єднання, політичні партії, органи державної влади, міжнародні організації. Вона спрямована на передачу політичної чи політично значущої інформації через засоби масової інформації та інші канали комунікації з метою досягнення певних політичних результатів.

Аналіз термінів «політика» та «комунікація» свідчить про їх багатовимірність і міждисциплінар-

ний характер. У політичному контексті комунікація виходить за межі простого обміну інформацією та набуває ролі інструмента впливу, формування суспільної думки й легітимації влади. З одного боку, традиційні підходи наголошують на її базовій функції передавання інформації. З іншого – сучасні дослідження акцентують на її стратегічній ролі у політичних процесах, управлінні державою та забезпеченні ефективного зворотного зв'язку між владою та суспільством.

Таким чином, політична комунікація може розглядатися як динамічний процес, що не лише відображає суспільно-політичні трансформації, а й активно їх формує. Одним із ключових аспектів цього процесу є його безперервність та багаторівнева структура.

Політична комунікація охоплює всю політичну сферу суспільного життя та забезпечує взаємодію між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями, посадовими особами, виборцями й населенням. Цей процес є безперервним, проте його активізація особливо помітна у виборчий період, коли використовуються різноманітні методи впливу на електорат з метою здобуття його підтримки. Окреме місце серед засобів політичної комунікації займають неформальні канали передачі інформації. У сучасних умовах спостерігається зниження довіри до офіційних джерел, що підвищує роль міжособистісного спілкування. До неформальних засобів політичної комунікації належать чутки, плітки, анекдоти, графіті тощо. Вони часто формують критичне ставлення до політичних лідерів та інституцій, впливаючи на громадську думку, особливо в періоди політичної нестабільності або виборчих кампаній.

Формування позитивного інформаційного простору як надзадача інформаційної стратегії подолання кризових явищ буде корисним й для подальшого розвитку та консолідації української політичної нації та політичного класу. Тож, політична комунікація має бути засобом координації суспільно-політичних інтересів на основі повного інформування, реалізації прав і свобод особистості, демократичної політичної культури та свободи мас-медіа від владних структур. У цьому контексті цифровізація відкриває нові можливості для формування позитивного інформаційного простору, сприяючи ефективнішій комунікації між ключовими політичними акторами та суспільством

Сучасні політики, журналісти, громадські активісти та виборці використовують різноманітні канали для комунікації, що стало можливим завдяки цифровізації. Це призводить до більшої персоналізації комунікації, що впливає на формування політичних уподобань і мобілізацію громадян. У рамках глобалізації, в умовах суперечливих соціальних, економічних і політичних інтересів, стає критично важливим узгодження цих інтересів і створення атмосфери довіри між їх виразниками. Діалог між владою та громадянами, а також їхніми об'єднаннями набуває нових форм, зумовлених технологічними змінами [12, с. 181]. Забезпечення ефективного комунікативного зв'язку між учасниками політичних відносин стає вирішальним фактором у забезпеченні стабільності політичного середовища.

Глобалізаційні процеси суттєво впливають на політичні дискурси, трансформуючи традиційні уявлення про владу, політику та громадську участь. У сучасному світі політичні ідеї та інформація циркулюють між країнами та культурами швидше, ніж будь-коли раніше, створюючи нові можливості для взаємодії та обміну думками [7, с. 116]. Це збагачує політичні дискурси, дозволяючи їм бути більш різноманітними та динамічними. Водночас, глобалізація може призводити до гомогенізації політичних ідей, коли місцеві контексти та традиції втрачають свою унікальність під впливом домінуючих глобальних наративів.

Отже, у сучасному транснаціональному інформаційному просторі політична комунікація зазнає істотних змін [1, с. 89]. Завдяки розвитку цифрових технологій та соціальних медіа інформація може швидко поширюватися по всьому світу, надаючи нові можливості для політичних акторів. Політики, громадські організації та активісти можуть безпосередньо взаємодіяти з аудиторією, минаючи традиційні медіа [11, с. 129]. Це відкриває нові канали для обговорення політичних ідей та проблем, але також підвищує ризик дезінформації та маніпуляцій. У таких умовах важливо забезпечити критичне сприйняття інформації та розвивати медіаграмотність серед громадян.

Також, зазначмо, що інформаційна глобалізація створює нові виклики для суверенітету держав. З одного боку, країни мають можливість залучати міжнародні ресурси та експертів, що може сприяти розвитку. З іншого боку, зростаюча залежність від глобальних інформаційних потоків може підривати здатність держав контролювати інформацію, що впливає на суспільні настрої та політичні процеси [10, с. 77]. Поширення іноземних ідей і технологій може викликати опір з боку населення, що відчуває загрозу своїй культурній ідентичності. У цьому контексті важливо знайти баланс між відкритістю до зовнішніх впливів і захистом національних інтересів, забезпечуючи стабільність політичного середовища [9, с. 137]. Для кращого розуміння зазначених вище аспектів розглянемо в таблиці 1 вплив глобалізації та технологічного прогресу на політичну комунікацію.

Аналіз зазначених аспектів демонструє, що глобалізація та технологічний прогрес суттєво змінюють політичну комунікацію, створюючи нові можливості та виклики для взаємодії між владою і громадянами. У сучасному світі швидкий обмін

Таблиця 1

Вплив глобалізації та технологічного прогресу на політичну комунікацію

Тема	Опис	Вплив
Діалог між владою та громадянами	Формування нових форм комунікації між політичними акторами завдяки технологіям	Підвищення ефективності політичних взаємодій і стабільності політичного середовища
Глобалізація та політичні дискурси	Глобалізація змінює політичні дискурси, що збагачує взаємодію, але може призвести до гомогенізації	Виникнення нових можливостей для обміну думками, але також загроза втрати місцевої унікальності
Транснаціональний інформаційний простір	Розвиток цифрових технологій та соціальних медіа змінює політичну комунікацію	Ризик дезінформації і маніпуляцій, необхідність критичного сприйняття та медіаграмотності
Виклики суверенітету в умовах глобалізації	Інформаційна глобалізація впливає на суверенітет держав, сприяючи міжнародній співпраці, але й створюючи загрози	Підрив національних інтересів, необхідність балансу між відкритістю і захистом національних інтересів

інформацією та ідеями сприяє збагаченню політичних дискурсів, однак також може призвести до гомогенізації думок і загрози суверенітету держав [13, с. 147]. Важливість критичного сприйняття інформації та розвитку медіаграмотності стає актуальнішою, оскільки держави намагаються знайти баланс між відкритістю до зовнішніх впливів та захистом своїх національних інтересів [2, с. 14].

Цифровізація відіграє ключову роль у цих процесах, оскільки забезпечує нові платформи для політичного обміну та взаємодії [3, с. 40]. Соціальні мережі, як інструмент політичної мобілізації та маніпуляції, демонструють, як технології можуть використовуватися для залучення громадян до політичних процесів. Водночас, зростаюче використання штучного інтелекту, Big Data та алгоритмів у політичній комунікації підкреслює необхідність критичного підходу до інформації, оскільки ці технології можуть створювати ризики маніпуляції та дезінформації (див. табл. 2).

Отже, аналіз ризиків, пов'язаних із цифровізацією в політичному дискурсі, показує, що сучасні технології відкривають нові можливості для комунікації між владою і громадянами, але також створюють серйозні виклики. Дезінформація, маніпуляція свідомістю, загроза суверенітету та інші ризики можуть негативно вплинути на якість політичного процесу та довіру суспільства до інститутів влади. У сучасному світі швидкий обмін інформацією та ідеями сприяє збагаченню політичних дискурсів, однак також може призвести до гомогенізації думок і загрози суверенітету держав [4, с. 101]. В умовах швидкого розвитку цифрових технологій важливо приділяти увагу розвитку медіаграмотності та критичного сприйняття інформації, щоб забезпечити більш стійке та демократичне суспільство. Тільки усвідомлюючи ці ризики, держави можуть ефективно реагувати на виклики сучасного інформаційного середовища і зберігати свої національні інтереси. Таким чином, глобалізація та цифровізація змінюють політичний дискурс, надаючи нові можливості для залучення громадян, але також створюючи виклики, які потребують усвідомленого підходу до інформаційного середовища та розвитку медіаграмотності для забезпечення стійкості демократії.

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження зазначимо, що **г**лобалізація та технологічний прогрес значно трансформують механізми політичної комунікації, створюючи нові можли-

Таблиця 2

Ризики маніпуляції та дезінформації в цифрову епоху

Ризик	Опис
Дезінформація	Поширення неправдивої інформації через соціальні мережі, що може вплинути на громадську думку.
Маніпуляція свідомістю	Використання алгоритмів та Big Data для формування контенту, який може маніпулювати виборцями.
Гомогенізація думок	Тенденція до створення одноманітного політичного дискурсу, де менш представлені альтернативні погляди.
Загроза суверенітету	Вплив зовнішніх сил на внутрішню політику через цифрові платформи, що може підривати національні інтереси.
Проблеми приватності	Використання особистих даних для політичних кампаній без згоди громадян, що викликає етичні питання.
Зменшення довіри до медіа	Поширення фейкових новин призводить до зменшення довіри до традиційних медіаресурсів.
Вірусна пропаганда	Використання соціальних мереж для розповсюдження пропагандистських матеріалів, що впливають на політичні настрої.

вості та виклики для взаємодії між владою, суспільством і міжнародними акторами. Цифровізація, розвиток соціальних мереж і штучного інтелекту забезпечують швидкий обмін інформацією, що сприяє активізації політичних дискурсів і мобілізації громадян. Однак ці зміни супроводжуються ризиками дезінформації, маніпуляцій і загрозами суверенітету держав. У сучасному інформаційному середовищі особливо важливим стає розвиток медіаграмотності та критичного сприйняття інформації. Це дозволить громадянам ефективно аналізувати інформаційні потоки і протистояти маніпуляціям. Політичні інститути, у свою чергу, повинні знайти баланс між відкритістю до зовнішніх впливів і захистом національних інтересів, забезпечуючи таким чином стабільність політичного середовища.

Перспективою подальших наукових досліджень є вивчення політичної комунікації як механізму формування та трансляції цінностей у сучасному суспільстві. Це включає аналіз впливу політичної комунікації на формування нових цінностей та їх поширення через різні медіа-платформи. Дослідження цього аспекту допоможе зрозуміти зв'язок між політичними цінностями, суспільною поведінкою та стабільністю демократичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акайомова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів. *Політичний менеджмент.* 2011. № 1. С. 87–91. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000631733

2. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С. 12–15.

3. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус: Науковий журнал*. Видавничий дім «Гельветика». № 2. 2020. С. 36–43.

4. Дубовський О. Особливості світового інформіонний простір в контексті критерію аналіз феномен глобалізації. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI,* 2024. №8. С. 99–107. URL: https://www.researchgate.net/publication/381538264_Osoblivosti_svitovogo_informacijnogo_prostoru_v_konteksti_kriterialnogo_analizu_fenomena_globalizacii

5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 2: Д–Копці / Ред. кол.: О. С. Мельничук. К.: Наукова думка, 1985. 572 с.

6. Кривенко В.В. Комунікація: поняття, сутність, зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 84: частина 1. С. 71–77.

7. Маласай Т.М. Дилема «глобалізм – альтерглобалізм» в контексті кризових тенденцій глобалізації. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 2013. № 1(23), С. 114–118.

8. Мельник П.В., Філоненко М.М., Гацька Л.П. Менеджмент. [Навч. посіб.]. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 154 с.

9. Остапенко М. *Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження*. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144.

10. Проноза І. І. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. *Політикус.* 2021. Вип. 3. С. 75–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2021_3_14

11. Рибачук О. М. Публічна політика як сфера реалізації сучасних соціально-комунікативних практик. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2018. № 3. С. 127–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_3_19

12. Сергієнко Т.І. Політичні комунікації як інструмент подолання кризових явищ. *Проблеми управління економічним потенціалом регіонів: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції:* Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. С. 180–182.

13. Сергієнко Т.І., Курта О.О., Сластін О.В. Політична комунікація в умовах постправди: зміни у політичній культурі та вплив на громадську думку. *Ukrainian science and education in the conditions of European integration: collective monograph* / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2024. С. 144–154.

14. Шиманова-Стефанишин О.В. Політична комунікація в умовах воєнного стану в Україні: політологічний аналіз основних меседжів. *Регіональні студії,* 2022. № 30. С. 112–117.

REFERENCES:

1. Akayomova A. (2011). Politychna komunikatsiya yak protses vzayemodiyi politychnykh sub'yektiv. [Political communication as a process of interaction between political subjects.]. Politychnyy menedzhment. № 1. S. 87–91. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000631733

2. Arabadzhyyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2019). Manipulyuvannya svidomistyu suspil'stva v umovakh informatsiynoyi ta hibrydnoyi viyny v Ukrayini [Manipulation of public consciousness in the conditions of information and hybrid warfare in Ukraine]. Hileya: naukovyy visnyk. K.: «Vydavnytstvo «Hileya». Vyp. 146 (no. 7). CH. 3. Politychni nauky. pp. 12–15.

3. Arabadzhyyev D.YU., Serhiyenko T.I. (2020). Politychna manipulyatsiya ta informatsiyno-psykholohichna bezpeka v politychnykh vidnosynakh [Political manipulation and informational and psychological security in political relations]. Politykus: Naukovyy zhurnal. Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». no. 2. pp. 36–43.

4. Dubovs'kyy O. (2024). Osoblyvosti svitovoho informionnyy prostir v konteksti kryteriyu analiz fenomen hlobalizatsiyi [Peculiarities of the world information space in the context of the criterion analysis of the phenomenon of globalization]. Acta de Historia & Politica:Saeculum XXI. № 8.

S. 99–107. URL: https://www.researchgate.net/publication/381538264_Osoblivosti_svitovogo_informacijnogo_prostoru_v_konteksti_kriterialnogo_analizu_fenomena_globalizacii

5. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy (1985). [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: V 7 t. – T. 2: D–Koptsi / Red. kol.: O. S. Mel'nychuk. K.: Naukova dumka. 572 c.

6. Kryvenko V.V. (2024). Komunikatsiya: ponyattya, sutnist', zmist. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu [Communication: concept, essence, content]. Seriya PRAVO. Vypusk 84: chastyna 1. S. 71–77.

7. Malasay T.M. (2013). Dylema «hlobalizm – al'terhlobalizm» v konteksti kryzovykh tendentsiy hlobalizatsiyi [The dilemma of «globalism – alterglobalism» in the context of crisis trends of globalization]. Epistemolohichni doslidzhennya v filosofiyi, sotsial'nykh i politychnykh naukakh. № 1(23), S. 114–118.

8. Mel'nyk P.V., Filonenko M.M., Hats'ka L.P. (2001). Menedzhment [Management]. [Navch. posib.]. Irpin': Akademiya DPS Ukrayiny, 2001. 154 c.

9. Ostapenko M. (2012). Politychna komunikatsiya: teoretychni aspekty doslidzhennya [Political Communication: Theoretical Aspects of Research.]. Politychnyy menedzhment. № 3. S. 135–144.

10. Pronoza I. I. (2021). Rol' politychnykh komunikatsiy u suchasnomu informatsiynomu prostori [The role of political communications in the modern information space]. Politykus. Vyp. 3. S. 75–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2021_3_14

11. Rybachuk O. M. (2018). Publichna polityka yak sfera realizatsiyi suchasnykh sotsial'no-komunikatyvnykh praktyk [Public policy as a sphere of implementation of modern socio-communicative practices.]. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiya. № 3. S. 127–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_3_19

12. Serhiyenko T.I. (2015). Politychni komunikatsiyi yak instrument podolannya kryzovykh yavyshch [Political communications as a tool for overcoming crisis phenomena]. Problemy upravlinnya ekonomichnym potentsialom rehioniv: zbirnyk naukovykh prats' Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi: Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya: ZNU. S. 180–182.

13. Serhiyenko T.I., Kurta O.O., Slastin O.V. (2024). Politychna komunikatsiya v umovakh postpravdy: zminy u politychniy kul'turi ta vplyv na hromads'ku dumku [Political communication in the post-truth environment: changes in political culture and impact on public opinion]. Ukrainian science and education in the conditions of European integration: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, S. 144–154.

14. Shymanova-Stefanyshyn O.V. (2022). Politychna komunikatsiya v umovakh voyennoho stanu v Ukrayini: politolohichnyy analiz osnovnykh mesedzhiv [Political communication under martial law in Ukraine: political science analysis of the main messages]. Rehional'ni studiyi. № 30. S. 112–117.

The impact of globalization and technological progress on political communication mechanisms

Kyrychenko Yuriy Viktorovych

Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Political Science and General Legal Disciplines
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1212-1622

Sergiienko Tetiana Ivanivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Business and Management
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4654-9248

The article is devoted to the analysis of the impact of globalization and technological progress on the mechanisms of political communication in modern society. The relevance of the problem is due to the rapid changes caused by digitalization and the development of social networks, which significantly transform the interaction between government, citizens and international actors. In these conditions, it is important to understand how these changes affect the formation of political values and public opinion. The purpose of the article is to analyze the impact of globalization and technological progress on the mechanisms of political communication, identify the main trends in their transformation, as well as outline the challenges and opportunities that arise in connection with digitalization and the spread of new information technologies. The methodological basis of the study is based on a comprehensive approach that combines general scientific and special methods. In particular, the systemic approach allows us to consider political communication as a holistic dynamic system that changes under the influence of globalization processes and technological progress. The method of structural-functional analysis is used to study the role of various mechanisms of political communication and their interaction in the conditions of digitalization. The results of the study indicate that digital technologies create new opportunities for the rapid dissemination of information, but also increase the risks of disinformation and manipulation. The role of social networks in the formation of new political values and citizen participation in political processes is particularly important. The analysis shows that the development of media literacy and critical perception of information are key to maintaining political stability. The article also examines how globalization processes transform traditional ideas about political communication, forming new political narratives and ideas. The conclusions emphasize that the study of the impact of globalization and technological progress on political communication is extremely relevant and important for understanding modern political processes, providing

Kurta Olexandr Oleksandrovych

Postgraduate Student in Specialty 052 “Political Science” at the Department of Political Science and General Legal Disciplines
National University “Zaporizhzhia Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0003-4747-3323

the foundations for the further development of democratic dialogue in the context of global transformations.
Key words: *globalization, technological progress, political communication, social networks, disinformation, media literacy, algorithms, mind manipulation, public opinion.*

Моргунюк Ольга Миколаївна

Домінування партії Бгаратія Джаната Парті як чинник демократичної деконсолідації в Індії

УДК 329
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.9

Моргунюк Ольга Миколаївна
аспірантка кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-0932-4154

На сьогодні питання ерозії демократичних процесів є актуальним для більшості світових демократій. Індію називають найчисельнішою демократією світу, водночас упродовж останнього десятиліття і там спостерігаються згадані проблеми. Стаття аналізує процеси демократичної деконсолідації в Індії упродовж 2014-2024 рр.. 2014 року партія Бгаратія Джаната Парті (БДП) вперше отримала перемогу на загальних парламентських виборах в Індії з такою кількістю місць (отримала 282 із 543), яка дозволила їй сформувати уряд без залучення партнерів по коаліції. Після повторної перемоги 2019 року (отримала 303 із 543 місць), а також 2024 року (240 із 543, які утім дали можливість продовжити урядувати лише в складі коаліції), можемо стверджувати, що партійна система Індії отримала нову домінантну партію. Період домінування БДП на федеральному рівні в Індії характеризується процесами демократичної деконсолідації, під якою ми розуміємо багаторівневе розшарування функціональних складових демократії та фактичної політичної практики. Зокрема, упродовж досліджуваного періоду в Індії фіксувалися численні обмеження опозиційних партій (арешти опозиційних лідерів, законодавчі обмеження щодо фінансування партій), спроби втручатися в роботу судової гілки влади, погіршився рівень свободи слова (зростання кількості ув'язнених журналістів, обшуки в офісах), а також погіршення становища релігій, що для країни, де вже раніше спостерігалися протистояння на релігійному ґрунті, критичні зміни. Метою статті є виявити, наскільки домінування партії Бгаратія Джаната Парті мало вплив на процеси демократичної деконсолідації в Індії упродовж 2014-2024 рр. За допомогою інституціонального та порівняльного методологічних підходів, а також політичного та юридичного методів аналізу, стаття демонструє, як домінантний характер урядування БДП мав уплив на погіршення становища демократії в країні. Водночас результат виборів 2024 року, коли попри перемогу БДП не змогла отримати достатню для однопартійного керівництва кількість місць, показує вже наявну в історії незалежної Індії тенденцію об'єднання опозиційних партій на противагу домінантній. Такі опозиційними блоки не є стабільними, але підважують позиції домінантної партії і допомагають демократії вистояти, попри наявні загрози.

Ключові слова: *демократична деконсолідація, домінантна партія, Бгаратія Джаната Парті, політичні партії, Індія, партійна система.*

Вступ. Після здобуття незалежності Індія успадкувала Вестмінстерську модель демократичної політичної системи. Ця система надає великі повноваження виконавчій владі, а в нових демократичних системах часто не надає достатньо інструментів для їхнього обмеження та мінімізує підзвітність. Водночас майже чотири десятиліття домінування Індійського Національного Конгресу, за винятком дворічного періоду надзвичайного стану у 1975–77 рр, не позначилися на рівні демократії Індії. Навпаки за цей час Індія розвинула партійну систему із активними регіональними партіями. Після перемоги партії Бгаратія Джаната Парті (БДП) на загальних парламентських виборах 2014 року (отримала 282 із 543 місць у нижній палаті парламенту), повторної перемоги 2019 року (отримала 303 із 543 місць), а також 2024 року (240 із 543, які утім дали можливість продовжити урядувати лише в складі коаліції), можемо стверджувати, що партійна система Індії отримала нову домінантну партію. Вже після перемоги БДП на виборах 2014 року дослідники відзначали ознаки демократичної ерозії індійської політичної системи. Період електорального домінування БДП після виборів 2019 року характеризувався посиленням тенденцій демократичної деконсолідації, які розпочалися у 2014–2019 рр. Зокрема, йдеться про «підважування» демократичних інститутів, які задумані як інструменти стримування і противаг – свободу слова, свободу релігій, становище опозиції та судової гілки влади. У 2021 році Індія вперше стала «частково вільною», згідно з індексом демократії Freedom House. Індекси, які вимірюють становище інших складників демократії, як от свободи слова, також фіксують погіршення ситуації. З огляду на Вестмінстерську модель демократичної політичної системи, ми припускаємо, що погіршення становища демократії в країні відбувається через характер урядування керівної партії – Бгаратія Джаната Парті як домінантної партії, а також через порушення роботи механізмів вертикальної та горизонтальної підзвітності.

Мета та завдання. Метою роботи є виявити, наскільки домінування партії Бгаратія Джаната Парті мало вплив на процеси демократичної деконсолідації в Індії упродовж 2014-2024 рр. Реалізація дослідницької мети потребує вирішення таких завдань а) дати визначення поняттю демократичної деконсолідації та вказати на його основні ознаки в Індії упродовж 2014–2024 рр.; б) охарак-

теризувати особливості Вестмінстерської моделі демократичної політичної системи в Індії та канали горизонтальної та вертикальної підзвітності у ній в) виокремити особливості партійної системи Індії на сучасному етапі г) співставити електоральне домінування та урядування БДП, внутрішньопарійні процеси та ідеологію, із факторами, що пливають на демократичну деконсолідацію в Індії.

У роботі застосовано інституціональний та порівняльний **методологічні підходи**, а також політичний та юридичний **методи аналізу**, зокрема у дослідженні змін до виборчого та партійного законодавства упродовж досліджуваного періоду.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематика досліджень партій та партійної системи Індії є широко розкрита у роботах як індійських, так і європейських та американських дослідників. Серед індійських дослідників це Р. Котарі, Й. Ядав, П. Чхіббер, Р. Верма, Н. Мехта, С. Палшікар. Серед європейських та американських слід виділити П. Брасса, А. Пілявські, К. Джафрело, Ж. Верньєра та А. Зіґфельда. Водночас вже є також публікації про феномен партії Бгаратія Джаната Парті як нової домінантної партії. Зокрема, про це писали С. Палшікар, А. Зіґфельд, П. Чхіббер та Р. Верма, А. Шакел, Ч. Шарма та Н. Мехта. Демократія в Індії є темою, яка цікавить багатьох дослідників, фактично від часу здобуття країною незалежності. У той же час питання демократичної деконсолідації є доволі свіжою дослідницькою проблемою і поки існує небагато публікацій, які стосувалися б таких процесів в Індії. Коли ж йдеться про домінування БДП як чинник, що впливає на цей процес, то дана робота може стати важливим доповненням до вже наявної дискусії. В Україні ж наразі загалом тема дослідження політичних партій Індії та партій Південноазійського регіону є мало дослідженою. Із наявних публікацій можемо згадати О. Чувпило, О. Борділовську, Н. Стеньгач, О. Моргунюк, Т. Терендій.

Виклад основного матеріалу. Дослідники Р. Фоа, та Я. Мунк називають поняття деконсолідації демократії «недослідженою зоною концептуальної карти» [8; ст. 10]. Ця тема цікавить політологів упродовж вже майже п'ятдесяти років, водночас ширше концептуалізувати її почали саме зараз, коли чимало ліберальних демократій отримали лідерів-популістів, на зразок екпрезидента США Дональда Трампа. Під деконсолідацією демократії розуміють постійне та багаторівневе розшарування функціональних складових демократії та фактичної політичної практики [23; ст. 56].

Про які складові демократії йдеться? Якщо ми говоримо в межах інституційного підходу, то вибори, що дозволяють вільно обирати законодавчу та виконавчу гілку влади, є однією із найважливіших складових. Політична конкуренція – є наступною важливою складовою, бо вона дозволяє вільне і безперешкодне існування політичної опозиції. Окрім цих двох складових, оксфордська дослідниця Майя Тюдор також виділяє автономію уряду, а також громадянські свободи (як де-юре, так і де-факто) та контроль за виконавчою владою [21, ст. 123]. Частиною громадянських свобод вона називає також і незалежну пресу, адже остання дозволяє формувати критичну громадську думку. Важливим елементом також є «сукупність інститутів, які впроваджують практику підзвітності уряду» [там само]. Йдеться про вертикальну та горизонтальну підзвітність. Вертикальна підзвітність, як зазначає дослідниця, проявляється, як правило, через вибори, горизонтальна – між виконавчою владою та незалежними інституціями, «як правило, незалежними законодавчими органами та судами, які можуть стримувати обрану виконавчу владу від попрання громадянських свобод» [21, ст. 123].

Вестмінстерську модель демократичної політичної системи Індія успадкувала від Британської імперії, чиєю колонією була до здобуття незалежності у 1947 році. Вестмінстерська модель (за А. Лейпхартом, ми також у цій статті використовуємо поняття «вестмінстерської моделі» та мажоритарної демократії як взаємозамінні) має свої недоліки, зокрема, коли йдеться про такі багатоскладові суспільства як Індія. Водночас завдяки своїм характерним ознакам, вона дозволяє отримати стабільні уряди, здатні до керівництва упродовж тривалого часу (допоки мають більшість у парламенті) [20; ст. 4]. Для багатоманітних суспільств, на зразок індійського, є небезпека, що влада може сфокусуватися в руках однієї партії, яка необов'язково має пропорційно значнішу підтримку у суспільстві. Ця партія, у свою чергу, може бути сфокусована на певній ідеології чи програмі, яка є неприйнятною для певних суспільних груп, що ми можемо спостерігати сьогодні в Індії і про це згодом йтиметься у цій статті.

Коли ж йдеться про підзвітність, то Вестмінстерська модель великою мірою передбачає колективну підзвітність, тобто уряду в цілому перед виборцями. «Це означає, що підзвітність окремих осіб може бути розмитою, і її дуже важко досягти» [20; ст. 4]. Влада ж у країнах із такою моделлю демократичної політичної системи фокусується в руках міністрів, уряд є відповідальним перед законодавчою гілкою, а виборці ж, у свою чергу, зможуть «притягнути до відповідальності» законодавців із цієї партії на наступних виборах. Власне так в Індії проявляється вертикальна підзвітність. Горизонтальна ж проявляється у діяльності незалежних законодавчих органів та судів, що мають можливість стримування виконавчої влади у її бажанні недотримуватися громадянських свобод.

Верховний суд Індії є найвищим судовим органом країни. Його повноваження закріплені

у статті 124 Конституції Індії [1]. Там також закріплено в широкому сенсі поділ гілок влади між законодавчою, виконавчою та судовою. Так, стаття 50 закріплює незалежність судової гілки влади. Враховуючи американський досвід, автори конституції також передбачили у ній судовий нагляд та білль про права. [5; ст. 7]. Попри справедливі зауваження щодо втручання виконавчої гілки влади у роботу судової під час 21 місяця періоду Надзвичайного стану в Індії у 1975–77 рр., пізніше Верховний суд Індії виправив свою репутацію і навіть здобув звання «найпотужнішого Верховного суду у світі» [18, ст. 249]. Його позиції особливо зміцнилися 1990-х і 2000-х роках, «виступаючи головним стримуючим фактором свавілля виконавчої влади» [17; ст. 4]. Тут слід зазначити, що ці два десятиліття були періодами слабких коаліційних урядів в Індії і деякі дослідники [там само] розглядають це як одну із причин, чому судовій гілці влади вдалося зміцнити свою незалежність.

На сучасному етапі Індія розвинула багатопартійну систему із сильними не лише національними, але й регіональними партіями. Водночас мажоритарна партійна система сприяє тому, що на національному рівні спостерігається домінування однієї партії. Так, було у перші чотири десятиліття після здобуття Індією незалежності, коли Індійський національний конгрес (ІНК) домінував на національному рівні (а в перші два десятиліття, і на національному, і на регіональному). Після періоду нестабільних коаліцій у 1990–2000-х ми знову можемо спостерігати, що *партія Бгаратія Джаната Парті домінує над іншими партіями на національному рівні*, але також коаліції за її керівництва домінують і в більшості індійських штатів (уряди на чолі із БДП, або де партія є частиною урядової коаліції, діють у 20 із 31 територіальних одиниць (28 штатів та 3 союзні території), які мають свої місцеві парламенти).

Попри можливість однопартійного урядування після виборів 2014 та 2019-го років, БДП продовжувала урядувати в рамках коаліції – Національно-демократичного альянсу. На федеральному рівні коаліція вперше сформувалася після виборів 1998 року і успішно урядувала країною у 1998–2004 рр. Загалом під час турбулентного періоду 1989-2014 рр. і ІНК, і БДП могли урядувати лише в рамках коаліційних урядів. Утім, як зазначають дослідники, у той час як коаліції, які упродовж цього часу творив ІНК виявляли свою вразливість, коаліції, створені БДП демонстрували особливу стабільність [6, p. 246].

До 1998 року коаліції за участі БДП формувалися в урядах на рівні штатів. Зазвичай, рушієм до формування таких коаліцій був «антикогресовий» сентимент, тобто партії об'єднувалися на противагу домінуючому на той час ІНК [4, ст. 4]. Цим же принципом партія керувалася і для формування першої коаліції на федеральному рівні після виборів 1998 року. Водночас, тоді у партії зрозуміли, що програма, де ключове місце займатиме ідеологія гіндутви – так званої індуїстської вищості, не дозволить їм отримати більшість, тож політична програма 1998 року була вже значно більш поміркованою [там само, 6–7].

Однак після посилення своїх позицій на виборах 2014 року, БДП знову повертається до курсу, де переважає ідеологія гіндутви. Так, партія не намагається репрезентувати усе багатоманітне індійське суспільство, коли йдеться про релігійну складову. У Лок Сабха (нижня палата індійського парламенту) після виборів 2019 року жоден із обраних 370-ти представників партії не сповідує мусульманство, попри те, що офіційно 15% індійського суспільства мусульмани. Натомість партії вдалося отримати набагато ширшу підтримку в межах кастового чинника (тобто з боку різних індуїстських кастових груп) під керівництвом Н. Моді [15]. Після виборів 2024 року так само жоден із 24 обраних до нижньої палати парламенту мусульман не представляв БДП.

Ця особливість пов'язана як із вже знаданою партійною ідеологією БДП, так і з поглядами її лідера Нарендри Моді. БДП належить до групи індуїстських організацій під назвою Санґх Парівар (мовою гінді «сім'ї Санґх»), куди належать також більш радикальні Раштрія Сваямсевак санґх (РСС, мовою гінді «Союз добровільних слуг Батьківщини») та Шив Сена. Нарендра Моді був активним членом РСС та до переходу в політичну площину ключовим організатором подій РСС у штаті Гуджарат [10]. Пізніше вже як член БДП, він став головним міністром штату Гуджарат. Це ідеологічне підґрунтя та особистість лідера нині впливає на позиції партії та політику уряду. Сама ж Бгаратія Джаната Парті з'явилася у 1980 році як ідеологічна наступниця першої проіндуїстської партії Індії – Бгаратія Джан Санґх, яку у свою чергу було засновано ще у 1951 році як ідеологічну опозицію до домінантної на той час партії Індійський Національний Конгрес. Для ІНК вкрай важливим було позиціонування себе як секулярної партії (секулярність вписано також до Конституції Індії). Альтернативне бачення майбутнього розвитку Індії партією Бгаратія Джан Санґх полягало баченні її як країни із глибоко вкоріненими індуїстськими ідеалами на противагу ідеї першого прем'єр-міністра Індії та одного із її батьків-засновників Джавахарлала Неру, яка розділяла державу та релігійну ідентичність [15, ст. 288]. Водночас у перші десятиліття після незалежності Бгаратія Джан Санґх не мала великої підтримки. У 1980 році БДП утворилася як реінкарнація Бгаратія Джан Санґх. Як зазначають дослідники обох партій [15], [10], інтелектуальні та ідеологічні засновки обох партій надзвичайно переплітаються. Понад те, у партійному маніфесті

напередодні виборів 2019 року зазначено, що БДП була активною протягом десятиліть, «керуючись ідеологічною основою, викладеною доктором Сямою Прасадом Мукерджі» [3, ст. 5] – засновником партії Бгаратія Джана Санґх.

З 1980-х рр. індійський секуляризм втрапив у складне становище через політичні загравання із релігійними групами тоді ще домінантної ІНК на чолі із Індірою Ґанді та пізніше її сином Радживом [11, ст. 53]. Це дозволило БДП продовжувати ці загравання, але на свою користь. Важливим для розвитку електоральної підтримки партії серед населення, що сповідує індуїзм, був рух, завершенням якого стало руйнування індуїстськими активістами мечеті Бабрі у місті Айодг'я (штат Уттар-Прадеш). Для індуїстів це місце було священним, як місце народження бога Рами. Натомість на початку XVI ст. представники імперії Моголів звели там мечеть, яка проіснувала до руйнування у 1992 році.

Ситуація довкола мечеті Бабрі відображалася у партійних маніфестах БДП. Так, у партійному маніфесті 1991 року йдеться, що партія «прагне відновлення Рама Джанмабхумі (місця народження Рами) в Айодх'ї лише шляхом символічного виправлення історичних кривд» [13]. У партійному маніфесті перед виборами 1996 року, які відбулися вже після руйнування мечеті, тон був більш жорстким: «Прийшовши до влади, уряд БДП сприятиме будівництву величного Храму священному Рамі в Джанмастхані в Айодх'ї, який стане даниною пам'яті Матері Індії» [там само]. У пізніших маніфестах тон був більш примирливим. Пом'якшення тону партійного маніфесту збігається із першим успішним урядуванням БДП у складі коаліції Національно-Демократичний альянс. Це може бути пов'язано із тим, що не всі партнери по коаліції, з якими БДП йшла на вибори, підтримували антимусульманські настрої партії.

Загалом ситуація із релігійними свободами, зокрема, коли йдеться про мусульман, зазнала значного погіршення у період урядування кабінету Н. Моді. Останні дані відображені у звіті Freedom House за 2024 рік [9]. Зокрема, у звіті згадано наслідки прийняття у 2019 році контроверсійної поправки до закону про громадянство, який «надає особливий доступ до індійського громадянства немусульманським іммігрантам і біженцям із сусідніх держав з мусульманською більшістю». У той же час непропорційно значна кількість мусульман часто не мають документів, що засвідчують їхнє місце народження.

Із приходом до влади кабінету Нарендри Моді у 2014 році, виконавча влада почала використовувати різноманітні методи та важелі державної влади для тиску та контролю над ключовими демократичними інститутами, зокрема і судовою гілкою [22]. Так, коаліційний уряд Національно-демократичного альянсу (НДА), де основною політичною силою є партія Бгаратія Джаната Парті Нарендри Моді, не раз намагався скасувати так звану Колегіальну систему підбору суддів, яка з'явилася після розгляду серії справ щодо призначення суддів у 1980-90х рр. У 1998 році Верховний суд Індії постановив, що призначення суддів має відбуватися в межах колегіальної системи, згідно з якою з іншими суддями активно консультуються щодо нових призначень суддів. «У 2015 році уряд Національно-Демократичного альянсу ухвалив закон про створення Національної комісії з призначення суддів (НКПС), щоб зробити призначення суддів колективною справою, а не самопризначенням суддів. Суддівський корпус виступив категорично проти такого кроку нового уряду. Незабаром Конституційна колегія Верховного Суду у складі п'яти членів визнала нове законодавство недійсним» [17, ст. 4]. Однак таких прикладів опору було не так багато. У 2018 році чотири найстарших члени Верховного суду Індії провели безпрецедентну прес-конференцію, де застерегли, що незвичний розподіл справ тогочасним головою суду Діпаком Місрою може бути ознакою політичного втручання. Та пресконференція та пізніша петиція від ряду опозиційних партій щодо імпічмента голові Верховного Суду Індії спровокувала фактично кризу довкола Верховного Суду Індії.

Дослідники відзначають, що Верховний суд Індії упродовж останніх років (періоду урядування кабінету Моді) в контексті усіх важливих політичних рішень висловлювався на користь уряду [там само]. Зокрема, це була вже згадана справа щодо території у місті Айодг'я, де на місці зруйнованої у 1992 році групою індуїстських активістів мечеті Бабрі, влада хотіла побудувати храм індуїстському богу Рамі. Окрім того, на користь позиції уряду було рішення 2018 року щодо біометричної системи ідентифікації особи «Аадгар», особливого статусу Кашміру та так званої системи виборчих застав (упродовж 2017–2023 рр). Водночас, напередодні парламентських виборів 2024 року (15 лютого 2024 року) Верховний суд Індії визнав некоституційною систему так званих виборчих облігацій (electoral bonds), таким чином, зважившись на крок усупереч позиції уряду.

Звіт Freedom House за 2024 рік [9] у розділі про політичний плюралізм дає країні 3 з 4 балів, зазначаючи, що «уряд через Центральне бюро розслідувань (ЦБР) та Виконавче управління вибірково проводив антикорупційні розслідування проти опозиційних політиків, ігноруючи звинувачення проти політичних союзників». За підрахунками медіа [7], щодо близько сотні опозиційних політиків проводилися розслідування ЦБР упродовж останніх десяти років – часу урядування БДП. Найгучніші справи – це арешт та призупинення депутатського мандата лідеру найбільшої опозиції партії ІНК – Рагулу Ганді

у 2023 році. Депутатський мандат політику все ж було пізніше поновлено. Другий найбільш скандальний факт – це арешт менше ніж за місяць до початку виборів 2024 року головного міністра Делі та лідера Партії Простої людини (Аам Аадмі Парті) Арвінда Кежрівала за звинуваченням у корупції довкола ліцензії на продаж алкоголю в Делі.

Арешти не єдине, що ускладнювало протягом тривалого часу *діяльність індійської опозиції.* У 2017 році індійський уряд започаткував так звану систему виборчих облігацій (electoral bonds). Згідно із цією системою, донори партій (люди чи корпорації) могли купити такі облігації у встановлених номіналах у Державному банку Індії, а далі передати їх будь-якій політичній партії, яка у свою чергу могла отримати готівковий відповідник у тому ж таки Державному банку [12]. Це створило систему, у якій донори могли підтримувати політичні партії необмеженими сумами анонімно через цю систему. З 2018 року індійські компанії переказали політичним партіям у межах цієї системи близько $2 млрд. Близько половини суми надійшло на рахунки БДП. Також було помічено іншу закономірність: майже половина з 30 найбільших корпоративних донорів перебували під урядовим розслідуваннями приблизно в той самий час, коли купували виборчі облігації [19]. З чого критики такої системи робили висновок, що або великі індійські корпорації намагалися таким чином заплатити хабар і вирішити свої неприємності із законом, або власне уряд БДП використовував слідчі органи для вимагання хабарів і таким чином поповнював партійний бюджет. Слід зазначити, що Індія протягом багатьох років має великі проблеми із корупцією, зокрема у фінансуванні політичних партій, і рішення про запровадження виборчих облігацій було запропоноване як відповідь на засилля готівкових коштів на виборах, які було складно відслідкувати.

Влітку 2023 року опозиційні до керівної БДП партії вперше висунули пропозицію щодо об'єднання на противагу домінантній БДП. Таким чином було створено блок I.N.D.I.A. (англ. Indian National Developmental Inclusive Alliance – Індійський національний інклюзивний альянс розвитку), до якого на початку ввійшли майже сорок політичних партій різного ідеологічного спектру, зокрема найбільша нині опозиційна партія Індійський національний конгрес, партії лівого ідеологічного спектру – Соціалістична партія, Дравідська прогресивна федерація, Комуністична партія Індії та Комуністична партія Індії (марксистська), центристські – Всеіндійський низовий конгрес, Націоналістична партія конгресу, регіональні – Національна Конференція Джамму і Кашміру, Фронт звільнення Джгаркганду та ін. Так само, як в часи домінування Індійського національного конгресу партії об'єднувалися в коаліції за «антиконгресовим» принципом, також напередодні виборів 2024 року партії об'єдналися за принципом «проти БДП». Про це свідчить, зокрема, факт нестабільності цієї коаліції. Так, перші зустрічі опозиційних партій відбувалися також за участі регіональної партії Джаната Дал (об'єднана), яка врешті на вибори 2024 року пішла у складі коаліції Національно-Демократичний альянс разом із Бгаратія Джаната Парті, та маючи після виборів «золоту акцію», завдяки отриманим 12 місцям (див. Таблиця 1). Водночас пропозиції від учасників блоку I.N.D.I.A. лідеру Джаната Дал (об'єднаної) Нітішу Кумару повернутися у склад опозиційного блоку з можливістю отримати прем'єрське крісло [14] у разі достатньої кількості голосів, свідчать про те, що домінування БДП після 2024 року більше не є таким упевненим.

Ситуація зі свободою слова в Індії також значно погіршиламя упродовж останніх років. У частині звіту Freedom House за 2024 рік [9] про свободу слова зазначено, що «нападки на свободу преси різко зросли за часів уряду Моді». Один із прикладів, які виділяє звіт і якому було присвячено чимало уваги у 2023 році, був триденний обшук в офісі BBC у Нью-Делі та Мумбаї. Окрім того, обшуки проводилися в іншому індійському медіа NewsClick. Міжнародна організація, яка займається відслідковуванням свободи слова у світі – «Репортери без кордонів» – у своєму звіті за 2024 рік зазначає, що свобода преси у «найбільшій демократії світу» перебуває у «кризовому стані» [16]. Також, згідно із даними організації, з 2018 року кількість затриманих в Індії журналістів зростає – від 1 у 2019 до 7 станом на 2024 рік.

Висновки. Упродовж останніх десяти років в Індії спостерігається погіршення демократичних показників. Це відображається в різноманітних індексах демократії, наприклад, індексі Freedom House, де у 2021 році оцінка Індії вперше знизилася до рівня «частково вільної» країни, а також в індексах свободи слова. Упродовж останніх років погіршилося становище опозиції через арешти в основному представників опозиційних партій, та законодавчі зміни, які діють на користь керівної партії, як наприклад, запровадження так званих виборчих облігацій; спостерігається втручання виконавчої влади у роботу судової гілки. Погіршилося також становище релігійних меншин, зокрема, мусульман та християн. Все це дозволяє говорити про демократичну деконсолідацію у країні, під якою ми розуміємо багаторівневе розшарування функціональних складових демократії та фактичної політичної практики. Саме до цих складових ми відносимо становище опозиції, судової гілки та свободу слова, свободу релігії. Погіршення цих показників збігається із зміцненням влади в руках керівної нині політичної партії – Бгаратія Джаната Парті, яка перемагала на загальних парламентських виборах у 2014, 2019-

Таблиця 1

Національно-демократичний альянс		**I.N.D.I.A.**	
Партія	***К-сть місць***	***Партія***	***К-сть місць***
Бгаратія Джаната Парті	240	Індійський Національний Конгрес	*99*
Партія землі Телуґу	16	Соціалістична Партія	37
Джаната Дал (Об'єднана)	12	Всеіндійський Низовий Конгрес	29
Шив Сена	7	Дравідська прогресивна федерація	22
Лок джаншакті Парті – Рам вілас	5	Комуністична партія Індії (марксисти)	4
Джаната Дал (Секулярна)	2	Раштрія Джаната Дал	4
Джанасена Парті (Партія народної армії)	2	Шив Сена Удґева Тхакре	9
Раштрія Лок Дал	2	Партія простої людини	3
Союз студентів Джгаркганду (AJSU)	1	Націоналістична партія Конгресу (Шарад-чандпа Павар)	8
Націоналістична партія Конгресу	1	Комуністична партія Індії	2
Об'єднано-ліберальна народна партія	1	Фронт звільнення Джгаркганду	3
Революційний фронт Сіккіму	1	Комуністична партія звільнення Індії (марксистсько-леніністська)	2
Апна Дал (Сонейлал)	1	Мусульманська Ліга Індійського Союзу	3
Асом Ґана Парішад	1	Національна Конференція Джамму і Кашміру	2
Індійський народний фронт (секулярний)	1	Відутхалай Чірутхайґал Катчі (Партія звільнення пантер)	2
		Індійська партія адівасі	1
		Керальський Конгрес	1
		Дравідська прогресивна федерація Відродження	1
		Раштрія Локтантрік Парті	1
		Революційна соціалістина партія	1
Всього	293		234

му та 2024-му роках і упродовж останніх десяти років зміцнила своє владне становище не лише на федеральному рівні, але й на рівні штатів, маючи нині владу у більшості із них. Водночас результат виборів 2024 року, коли попри перемогу БДП не змогла отримати достатню для однопартійного керівництва кількість місць, показує вже наявну під час домінування Індійського національного конгресу тенденцію об'єднання опозиційних партій на противагу домінантній. Такі опозиційними блоки не є стабільними, але підважують позиції домінантної партії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція Індії. URL: https://legislative.gov.in/constitution-of-india/ (дата звернення 15.12.2024)

2. Bharatiya Janata Party. BJP manifesto 2024. URL: https://www.bjp.org/bjp-manifesto-2024 (дата звернення 15.12.2024)

3. Bharatiya Janata Party. (2019). *Sankalp Patra: Lok Sabha 2019*. URL: https://www.bjp.org/files/2019-10/BJP-Election-english-2019.pdf (дата звернення 15.12.2024)

4. Chakrabarty B. Forging Power: Coalition Politics in India. Oxford : Oxford University Press, 2006. 270 p.

5. Chandra A., Hubbard W.H.J., Kalantry S. The Supreme Court of India: A People's Court? *Indian Law Review*, 2017. Vol. 1(2). Pp. 145–181.

6. Chhibber P., Verma R. Ideology and Identity: The Changing Party Systems of India. New York : Oxford University Press, 2018. 320 p.

7. Das K.N., Chaturvedi A., Choudhury S.N., India's opposition becomes financial crime agency's target as Modi rival arrested. Reuters : веб-сайт. URL: https://www.reuters.com/world/india/beyond-modi-indias-opposition-struggles-with-financial-crime-agency-2024-03-22/ (дата звернення 15.12.2024)

8. Foa S. F., Mounk Y. The Signs of Deconsolidation. *Journal of Democracy*, 2017. Vol. 28, Number 1. Pp. 5–15.

9. Freedom in the World 2024. Freedom House Report. India. URL: https://freedomhouse.org/country/india/freedom-world/2024 (дата звернення 15.12.2024)

10. Jaffrelot C. Modi's India: Hindu Nationalism and the Rise of Ethnic Democracy. Princeton: Princeton University Press, 2023. 656 p.

11. Jaffrelot C. The Fate of Secularism in India. *The BJP in Power: Indian Democracy and Religious Nationalism*. Vaishav M. Ed. Washington : Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 100 p. URL: https://carnegieendowment.org/research/2019/04/the-bjp-in-power-indian-democracy-and-religious-nationalism?lang=en&center=russia-eurasia

12. Kaushik K., Kripa J. What were India's electoral bonds and how did they power Modi's party? Reuters : веб-сайт. URL: https://www.reuters.com/world/india/what-were-indias-electoral-bonds-how-did-

they-power-modis-party-2024-02-16/ (дата звернення 15.05.2024)

13. Kishore R. How Temple Movement Helped BJP. Hindustan Times : веб-сайт. URL: https://www.hindustantimes.com/india-news/how-temple-movement-helped-bjp/story-VXQd0EgOAwvY4RStFndbVN.html (дата звернення 15.05.2023)

14. Kulkarni A. INDIA Bloc Offered PM Post To Nitish Kumar: JDU Leader's Explosive Claim. NDTV Elections: веб-сайт. URL: https://www.ndtv.com/india-news/nitish-kumar-was-offered-pm-post-by-india-bloc-claims-his-party-leader-5845856 (дата звернення 07.11.2024)

15. Mehta N. The New BJP: The Remaking of the World's Largest Political Party. Chennai : Westland Publications Private Limited, 2022. 809 pp.

16. Reporters without Borders. 2024 World Press Freedom Index. India. URL: https://rsf.org/en/country/india (дата звернення 15.05.2023)

17. Sahoo N. Ensuring Horizontal Accountability in India: The Role of Judiciary. Working Paper Series: Horizontal Accountability in Asia. 2023. URL: https://www.eai.or.kr/new/en/pub/view.asp?intSeq=21938&board=eng_workingpaper&keyword_option=&keyword=&more= (дата звернення 07.11.2024)

18. Sathe S.P. Judicial Activism in India: Transgressing Borders and Enforcing Limits. New Delhi : Oxford University Press, 2nd Edition, 2003. 406 pp.

19. Shih G. Gupta A. Indian politics roiled as huge donations are linked to investigated firms. The Washington Post : веб-сайт. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2024/03/29/india-politics-bjp-electoral-bonds/ (дата звернення 15.05.2024)

20. Stanbury W.T. Accountability to Citizens in the Westminster Model of Government: More Myth Than Reality. Fraser Institute Digital Publication. February 2003. URL: https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/WestminsterModelofGovernment.pdf (дата звернення 15.05.2024)

21. Tudor M. Why India's Democracy Is Dying. *Journal of Democracy*, 2023. Vol. 34, Number 3. Pp. 121–32.

22. Vaishnav M. The Challenge of India's Democratic Backsliding. *Democracy. The Journal of ideas*, 2021. No. 62. URL: https://democracyjournal.org/magazine/62-special-issue/the-challenge-of-indias-democratic-backsliding/ (дата звернення 15.05.2023)

23. Wojtasik W. Changes in the Party System in the Context of Deconsolidation of Democracy in Poland. Polish Political Science Yearbook, 2020. Vol. 49(1). Pp. 55–66.

REFERENCES:

1. "Constitution of India." February 28, 2025. https://legislative.gov.in/constitution-of-india/

2. Bharatiya Janata Party. (2024). BJP manifesto 2024. URL: https://www.bjp.org/bjp-manifesto-2024

3. Bharatiya Janata Party. (2019). Sankalp Patra: Lok Sabha 2019. URL: https://www.bjp.org/files/2019-10/BJP-Election-english-2019.pdf

4. Chakrabarty, B. (2006). Forging power: Coalition politics in India. Oxford: Oxford University Press. 270 p.

5. Chandra, A., Hubbard, W. H. J., & Kalantry, S. (2017). The Supreme Court of India: A people's court? Indian Law Review, 1. pp. 145–181.

6. Chhibber, P., & Verma, R. (2018). Ideology and identity: The changing party systems of India. Oxford University Press. 320 p.

7. Das, K. N., Chaturvedi, A., & Choudhury, S. N. (2024). India's opposition becomes financial crime agency's target as Modi rival arrested. Reuters: website. URL: https://www.reuters.com/world/india/beyond-modi-indias-opposition-struggles-with-financial-crime-agency-2024-03-22/

8. Foa, S. F., & Mounk, Y. (2017). The signs of deconsolidation. Journal of Democracy, 28(1). Pp. 5–15.

9. Freedom House. (2024). Freedom in the World 2024: India. URL: https://freedomhouse.org/country/india/freedom-world/2024

10. Jaffrelot, C. (2023). Modi's India: Hindu nationalism and the rise of ethnic democracy. Princeton University Press. 656 p.

11. Jaffrelot, C. (2019). The fate of secularism in India. In M. Vaishnav (Ed.), The BJP in power: Indian democracy and religious nationalism (pp. 100). Carnegie Endowment for International Peace. URL: https://carnegieendowment.org/research/2019/04/the-bjp-in-power-indian-democracy-and-religious-nationalism?lang=en&center=russia-eurasia

12. Kaushik, K., & Kripa, J. (2024). What were India's electoral bonds and how did they power Modi's party? Reuters : website. URL: https://www.reuters.com/world/india/what-were-indias-electoral-bonds-how-did-they-power-modis-party-2024-02-16/

13. Kishore, R. (2019). How temple movement helped BJP. Hindustan Times: website. URL: https://www.hindustantimes.com/india-news/how-temple-movement-helped-bjp/story-VXQd0EgOAwvY4RStFndbVN.html

14. Kulkarni, A. (2024). INDIA Bloc offered PM post to Nitish Kumar: JDU leader's explosive claim. NDTV Elections: website. URL https://www.ndtv.com/india-news/nitish-kumar-was-offered-pm-post-by-india-bloc-claims-his-party-leader-5845856

15. Mehta, N. (2022). The new BJP: The remaking of the world's largest political party. Westland Publications Private Limited. 809 p.

16. Reporters Without Borders. (2024). 2024 World Press Freedom Index: India. URL: https://rsf.org/en/country/india

17. Sahoo, N. (2023). Ensuring horizontal accountability in India: The role of judiciary. Working Paper Series: Horizontal Accountability in Asia. URL: https://www.eai.or.kr/new/en/pub/view.asp?intSeq=21938&board=eng_workingpaper&keyword_option=&keyword=&more=

18. Sathe, S. P. (2003). Judicial activism in India: Transgressing borders and enforcing limits (2nd ed.). Oxford University Press. 406 p.

19. Shih, G., & Gupta, A. (2024). Indian politics roiled as huge donations are linked to investigated firms. The Washington Post: website. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2024/03/29/india-politics-bjp-electoral-bonds/

20. Stanbury, W. T. (2003). Accountability to citizens in the Westminster model of government: More myth than reality. Fraser Institute Digital Publication. URL: https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/WestminsterModelofGovernment.pdf

21. Tudor, M. (2023). Why India's democracy is dying. Journal of Democracy, 34(3). Pp. 121–32.

22. Vaishnav, M. (2021). The challenge of India's democratic backsliding. Journal of Democracy, (62). URL: https://democracyjournal.org/magazine/62-special-issue/the-challenge-of-indias-democratic-backsliding/

23. Wojtasik, W. (2020). Changes in the party system in the context of deconsolidation of democracy in Poland. Polish Political Science Yearbook, 49(1) pp. 55–66.

The dominance of the Bharatiya Janata Party as a factor of democratic deconsolidation in India

Morgunyuk Olha Mykolaivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0932-4154

The issue of the erosion of democratic processes is relevant for most of the world's democracies today. Though India is called the world's largest democracy, over the past decade, it has been experiencing problems with it. The article analyzes the processes of democratic deconsolidation in India in 2014–2024. In 2014, the Bharatiya Janata Party (BJP) won the general parliamentary elections in India for the first time with such a number of seats (282 out of 543) that allowed it to form a government without the involvement of coalition partners. After a repeated victory in 2019 (303 out of 543 seats), as well as in 2024 (240 out of 543, which, however, allowed it to continue to govern only as part of a coalition), we can say that India's party system has a new dominant party. The period of BJP's dominance at the federal level in India is characterized by the processes of democratic deconsolidation, by which we mean the multilevel stratification of the functional components of democracy and actual political practice. In particular, during the period under study, India recorded numerous restrictions on opposition parties (arrests of opposition leaders, legislative restrictions on party funding), attempts to interfere in the work of judiciary, a deterioration in freedom of speech (an increase in the number of imprisoned journalists, searches of offices), and a deterioration in the situation of religions, which is a critical change for a country that has previously experienced religious confrontations. The purpose of the article is to identify the extent to which the dominance of the Bharatiya Janata Party influenced the processes of democratic deconsolidation in India in 2014–2024. Using institutional and comparative methodological approaches, as well as political and legal research, the article demonstrates how the dominant nature of BJP governance has had an impact on the deterioration of democracy in the country. At the same time, the outcome of the 2024 elections, when, despite winning, the BJP failed to win enough seats to form a single-party government, shows a trend in the history of independent India when opposition parties united as opposed to the dominant party. Such opposition blocs are not stable, but they undermine the position of the dominant party and help democracy to survive despite the existing threats.

Key words: *democratic deconsolidation, dominant party, Bharatiya Janata Party, political parties, India, party system.*

Олещук Петро Миколайович
Салтовський Олександр Іванович

Миротворчі місії: види та перспективи застосування для України

УДК 327.56
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.10

Олещук Петро Миколайович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1042-4539

Салтовський Олександр Іванович
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1522-4723

Миротворчі місії ООН та інших міжнародних організацій відіграють ключову роль у підтриманні глобальної безпеки та стабільності. Вони спрямовані на запобігання та врегулювання конфліктів, підтримку миру та сприяння постконфліктному відновленню. У статті проведено комплексний аналіз різних видів миротворчих операцій, їх завдань, ефективності та викликів. Основна увага приділена класифікації миротворчих місій, починаючи від традиційних місій з підтримання миру до багатовимірних операцій, що включають елементи примусу до миру. Дослідження базується на порівняльному аналізі робіт провідних фахівців у цій галузі. Окремо розглянуто еволюцію миротворчої діяльності та її вплив на міжнародну безпеку.

Окрему увагу приділено аналізу миротворчих операцій у контексті сучасних міжнародних викликів та їх потенційному застосуванню в Україні. Розглянуто історичні приклади успішних місій, таких як KFOR у Косово, MONUSCO у Демократичній Республіці Конго, UNMIL у Ліберії та UNMISS у Південному Судані. Визначено основні фактори, що впливають на ефективність миротворчих місій, зокрема політичний контекст, рівень міжнародної підтримки та ресурси. Додатково розглянуто питання правових аспектів миротворчої діяльності та її взаємозв'язку з міжнародним правом. Зроблено висновок, що в умовах російсько-української війни ймовірність впровадження місій зі встановлення миру є мінімальною через політичні та військові обмеження. Водночас, місії з підтримання миру або спостереження за дотриманням перемир'я можуть розглядатися як можливий механізм стабілізації. Проте їх ефективність залежатиме від політичного врегулювання та міжнародної підтримки. У статті наголошується на важливості комплексного підходу до миротворчості, який поєднує військові, дипломатичні та економічні механізми для досягнення сталого миру. Також зроблено припущення щодо майбутніх перспектив миротворчих місій у регіоні, їхнього потенційного формату та довгострокового впливу на конфліктну ситуацію.

Ключові слова: *миротворчі місії, конфлікт, Україна, ООН, безпека, стабілізація.*

Вступ. Миротворчі місії ООН та інших міжнародних організацій відіграють важливу роль у забезпеченні глобальної безпеки та стабільності. Вони спрямовані на врегулювання конфліктів, підтримання миру та допомогу країнам у переході від війни до стабільності. Миротворчі місії є ключовим інструментом для вирішення конфліктів, і кожна з них наділяється особливим мандатом відповідно до потреб конкретної ситуації.

Міжнаро́дні опера́ції з підтри́мання ми́ру і безпе́ки – міжнародні дії або заходи, спрямовані на виконання миротворчих чи гуманітарних завдань, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, ОБСЄ, інших міжнародних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, багатонаціональних військових формувань високої готовності, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН.

Наукова література щодо миротворчих місій охоплює широкий спектр тем, включаючи класифікацію операцій, їх ефективність та вплив на постконфліктне відновлення. Алекс Дж. Белламі (Bellamy Alex J.) та Пол Д. Вільямс (Williams Paul) [4] є провідними дослідниками у сфері миротворчих операцій. Їхні роботи значно вплинули на розуміння та розвиток теорії та практики миротворчості у XX та XXI століттях. У своїх дослідженнях Белламі та Вільямс аналізують еволюцію миротворчих операцій, починаючи від традиційних місій з підтримання миру до сучасних багатовимірних операцій, що включають елементи примусу до миру. Вони розглядають різницю між класичними миротворчими місіями, які передбачають нейтральне спостереження та підтримку припинення вогню, та операціями з примусу до миру, де застосовується сила для забезпечення миру. Дослідження [6] Майкла Дойля (Michael W. Doyle) та Ніколаса Самбаніса (Nicholas Sambanis) є одними з найвпливовіших у сфері аналізу ефективності миротворчих операцій ООН. Їхня робота, зокрема книга «Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations» (2006), пропонує ґрунтовне емпіричне дослідження результативності миротворчих місій у постконфліктних суспільствах. Матс Бердаль (Mats Berdal) детально аналізує [5] еволюцію миротворчої діяльності ООН, особливо в постбіполярний період, та розглядає використання силових методів у миротворчих операціях.

Щодо вітчизняних публікацій, то варто виділити дослідження Бані-Насер Фаді [1] щодо миротворчих місій ООН, у якому розглядаються ключові

аспекти миротворчих операцій ООН, зокрема їх міжнародно-правові основи та еволюцію, акцентуючи увагу на змінах у мандатах та завданнях миротворчих контингентів, а також на значенні участі України в цих операціях для підвищення її міжнародного авторитету і безпеки. У статті Ореста Гогоші [2] аналізуються теоретичні аспекти та принципи миротворчої діяльності ООН, зокрема підготовка і проведення миротворчих операцій. Основну увагу приділено визначенню функцій миротворчих сил ООН, принципам їх дії та вимогам до проведення миротворчих місій, а також сучасним викликам та змінам у сфері миротворчості. Стаття Л. Перової [3] присвячена проблемам міжнародно-правового регулювання миротворчих операцій ООН, підкреслюючи відсутність чіткої законодавчої бази та ефективного використання існуючих механізмів у врегулюванні конфліктів. Досліджено значення Статуту ООН як основи для діяльності миротворчих місій та роль Ради Безпеки в забезпеченні миру та безпеки. Запропоновано внесення змін до статей Статуту, що забезпечить кращу правову основу для проведення міжнародних миротворчих операцій.

Метою статті є комплексний аналіз видів миротворчих місій, їхніх завдань, переваг та викликів, а також оцінка можливостей та перспектив їх застосування в Україні у контексті сучасних геополітичних викликів. Дослідження спрямоване на визначення найбільш ефективних форм миротворчої діяльності для забезпечення стабільності та безпеки в постконфліктний період, з урахуванням історичного досвіду інших країн та специфіки українського конфлікту.

Методи дослідження. Дослідження базується на комплексному підході, який поєднує низку методів. Використано порівняльний та критичний аналіз публікацій провідних дослідників миротворчих місій (Bellamy, Doyle, Berdal, Fortna), що дозволило виявити ключові підходи до ефективності операцій. Кейс-стаді: досліджено конкретні приклади миротворчих місій (KFOR, MONUSCO, UNMIL, UNMISS, UNMOGIP, UNSMIS) для виявлення закономірностей та відмінностей у їх реалізації та результатах. Прогностичне моделювання: на основі наявних сценаріїв та історичного досвіду розроблено можливі моделі застосування миротворчих операцій в Україні. Порівняльно-історичний метод: розглянуто історичні умови миротворчих операцій у різних регіонах світу з метою прогнозування потенційних результатів у контексті України.

Результати дослідження. У сучасному світі існують різні види миротворчих мандатів, кожен із яких відповідає певним завданням.

- Місії зі встановлення (сприяння) миру;
- Місії з підтримання миру;
- Місія по спостереженню за дотриманням перемир'я.

Операції зі встановлення (сприяння) миру проводяться за обов'язкової згоди сторін конфлікту з метою вирішення конфліктів, мирного урегулювання або превентивного розгортання військ, встановлення контролю за умовами перемир'я та виконання угоди про припинення вогню, забезпечення дотримання прав людини, надання гуманітарної допомоги населенню.

Такі операції можуть мати більш агресивний характер і передбачають можливість використання сили для примусу сторін до виконання мирних угод або для припинення конфліктів. Вони спрямовані на завершення конфліктів, зазвичай із залученням військових сил.

Яскравим прикладом таких операцій є «Місія НАТО в Косово (KFOR)», яка була розпочата у 1999 році. Місія НАТО в Косово (KFOR) є однією з ключових операцій Альянсу [4], спрямованих на підтримання миру та стабільності на Балканах. Вона була розгорнута у 1999 році у відповідь на гуманітарну кризу та конфлікт у Косово, що призвів до великої кількості жертв серед цивільного населення та масового переміщення осіб [9]. Основною метою KFOR є забезпечення безпечного середовища та підтримка розвитку стабільних демократичних інституцій у Косово.

Основними завданнями місії KFOR є [4]: забезпечення безпечного середовища для всіх громадян Косово; сприяння встановленню стабільних та демократичних інституцій; підтримка верховенства права та забезпечення громадської безпеки; допомога у поверненні та реінтеграції переміщених осіб; сприяння мирному та стабільному розвитку регіону. KFOR діє відповідно до мандату, наданого Резолюцією Ради Безпеки ООН №1244 від 10 червня 1999 року [10].

Протягом понад двох десятиліть діяльності місія KFOR досягла значних результатів у сфері стабілізації ситуації у Косово. Зокрема, вдалося знизити рівень міжетнічного насильства, забезпечити повернення багатьох переміщених осіб та сприяти розвитку місцевих безпекових структур. Однак, місія також стикалася з численними викликами, серед яких: періодичні спалахи міжетнічної напруженості; політична нестабільність у регіоні; питання статусу Косово та його міжнародного визнання.

Іншим прикладом є «Операція ООН в Демократичній Республіці Конго (MONUSCO)», яка є однією з найбільших і найскладніших операцій по встановленню миру. MONUSCO отримала мандат [7] на використання сили для захисту цивільних осіб і підтримки центрального уряду в боротьбі з озброєними угрупованнями. Місія також підтримує політичний процес і розбудову інституцій держави.

MONUSCO була створена на основі місії MONUC (Місія ООН у ДР Конго), яка діяла з 1999 року відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН №1279 [7].

У 2010 році, у зв'язку зі зміною політичної та безпекової ситуації, мандат MONUC було переглянуто та перейменовано на MONUSCO, що відображало нові завдання місії – підтримку стабілізації, консолідації миру та демократичного управління. Основними завданнями MONUSCO є: захист цивільного населення від збройного насильства та порушень прав людини; підтримка реалізації мирних угод та процесів роззброєння, демобілізації та реінтеграції колишніх комбатантів; сприяння організації вільних та справедливих виборів; підтримка реформ у секторі безпеки та судової системи;

забезпечення гуманітарного доступу та допомога у відновленні інфраструктури.

Операції з підтримання миру проводяться зазвичай, після досягнення домовленостей між сторонами конфлікту з метою недопущення відновлення конфлікту та надання допомоги у розвитку процесу мирного врегулювання, роз'єднання збройних формувань, задіяних у конфлікті, припинення та запобігання ескалації воєнних дій, відновлення законності та правопорядку, забезпечення нормального функціонування державних і громадських установ та організацій.

Це одна з найпоширеніших форм миротворчих операцій, спрямованих на підтримку вже досягнутого миру між сторонами конфлікту. Прикладом [10] є «Місія ООН у Ліберії (UNMIL)», яка була розпочата у 2003 році після двох громадянських воєн, що спричинили серйозні руйнування в країні. Мандат UNMIL полягав у забезпеченні підтримки мирного процесу, захисті цивільного населення, підтримці виборчих процесів та реформи безпеки. Ця місія допомогла стабілізувати Ліберію, а у 2018 році вона була завершена, що означало успішне відновлення миру та стабільності .

Ще одним прикладом є «Місія ООН у Південному Судані (UNMISS)» [10], яка була започаткована у 2011 році після незалежності країни. Завданням місії було захистити цивільне населення від насильства, підтримувати зусилля з розбудови держави і сприяти забезпеченню дотримання прав людини. UNMISS залишається однією з найбільших миротворчих місій ООН на сьогодні .

Операції з відбудови миру проводяться у постконфліктний період з метою відновлення життєдіяльності важливих елементів інфраструктури та цивільних інститутів країни, демілітаризації району конфлікту встановленням контролю над озброєнням та військовою технікою сторін, що перебували у конфлікті, забезпеченням проведення інституційних реформ.

Місія по спостереженню за дотриманням перемир'я – це один із найменш агресивних видів миротворчих операцій, що передбачає лише моніторинг дотримання умов перемир'я без прямого втручання у бойові дії або використання сили. Такі місії можуть бути невеликими за масштабом, але відіграють важливу роль у попередженні відновлення конфліктів.

Однією з таких місій є «Група військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані (UNMOGIP)», яка була створена у 1949 році для спостереження за перемир'ям між двома країнами в Кашмірі. Завданням спостерігачів є моніторинг ситуації на лінії контролю, доповіді про порушення і запобігання ескалації конфлікту .

Ще одним прикладом є «Місія ООН зі спостереження в Сирії (UNSMIS)», яка була розпочата у 2012 році з метою спостереження за виконанням умов перемир'я між урядовими силами та опозицією в Сирії. Хоча місія була припинена через загострення ситуації, вона стала важливою частиною міжнародних зусиль з вирішення сирійського конфлікту.

Миротворчі місії, незалежно від їхнього мандату, часто стикаються з численними викликами. Деякі з них включають:

Складність отримання згоди від сторін конфлікту. Деякі місії можуть не мати повної підтримки або взаємної згоди, що ускладнює їх реалізацію.

Безпека миротворців. В деяких випадках миротворці самі стають мішенями для атак, як це траплялося у випадку місій в Конго чи Малі. Це ставить під загрозу їх здатність виконувати свої завдання і знижує довіру до миротворчих операцій.

Обмежені ресурси. Миротворчі місії часто страждають від обмеженого фінансування та нестачі необхідного персоналу, що негативно впливає на їх ефективність.

Політичний вплив. Миротворчі операції можуть бути залежними від політичних рішень країн-членів ООН або інших міжнародних організацій, що може заважати оперативному реагуванню на кризи.

Наприклад, Дойл і Самбаніс проаналізували [6] понад 100 випадків громадянських воєн з 1945 року, зосереджуючись на тих, де діяли миротворчі сили ООН. Вони досліджували, за яких умов миротворчі місії сприяли стабільності та запобігали відновленню конфліктів. Дослідники створили теоретичну та статистичну модель, яка враховує різні фактори, що впливають на успіх миротворчих місій: інтенсивність конфлікту, соціальну структуру країни, політичну волю міжнародної спільноти та рівень економічного розвитку.

Основні висновки, до яких можна прийти на основі подібних узагальнень – миротворчість працює, але не завжди однаково. Миротворчі операції ООН значно знижують ризик відновлення війни, особливо якщо вони мають сильний мандат та належні ресурси.

Типи місій мають значення. Більш складні миротворчі операції (наприклад, з розбудовою інститутів та підтримкою демократичних процесів) є більш ефективними в досягненні сталого миру, ніж традиційні спостережні місії.

Важливість контексту. Етнічна фрагментація, слабкість державних інститутів і відсутність економічних перспектив збільшують ризик відновлення конфліктів, навіть за наявності миротворчих сил.

Для підвищення ефективності миротворчих місій потрібне поєднання військових, політичних та економічних інструментів. Країнам-членам ООН варто забезпечувати миротворців належними повноваженнями та ресурсами для виконання складних завдань з відновлення миру.

На основі всього викладеного вище, можна зробити деякі припущення щодо перспектив подібних місій відносно до реалій сучасної України та гіпотетичного залучення миротворчих місій після завершення бойових дій у російсько-українській війні.

1. Після завершення активних бойових дій в Україні в якості засобу підтримання припинення вогню можуть застосовуватися різноманітні миротворчі місії під егідою різних міжнародних організацій. Водночас, незалежно від формату місії її ефективність буде залежати від інших факторів, які будуть впливати на можливість та ефективність введення миротворчих сил на територію України.

2. Місії зі встановлення миру на території України виглядають малоймовірними, оскільки повинні передбачати силовий тиск на російського агресора, що важко уявити, якщо врахувати, що російська федерація є ядерною державою. Оскільки росія є членом Ради Безпеки ООН, то це означає, що місія зі встановлення миру могла б теоретично відбуватися лише під егідою іншої організації. Наприклад, НАТО, як це було у випадку конфлікту у Косово наприкінці 90-х років XX ст. Водночас, це б означало можливість прямого військового зіткнення НАТО і рф, тому цей сценарій виглядає на даний момент фантастичним. Загалом, місії зі встановлення миру можуть застосовуватися щодо невеликих диктаторських режимів для примусу їх до миру, а тому вони видаються мало прийнятними для умов російсько-української війни.

3. Для проведення місії з підтримання миру потрібне політичне врегулювання та укладання певної міжнародної угоди про припинення вогню, яка б визнавалася одночасно і українською, і російською сторонами. І хоча зараз подібний сценарій видається мало реальним, однак все ж місія з підтримання миру зараз видається все ж більш реалістичною, ніж місія зі встановлення миру. Реалізація місії з підтримання миру могло б відбуватися на основі рішення Ради Безпеки ООН. Водночас, необхідно розуміти, що за наявності згоди усіх сторін, рішення Радбезу ООН та політичного врегулювання конфлікту миротворча місія б виконувала швидше допоміжну, та, значною мірою, символічну функцію. Відповідно, на неї не варто розраховувати як на вагомий фактор припинення війни, оскільки умови її впровадження самі по собі уже б означали припинення війни, а місія просто б слугувала засобом закріплення цього припинення.

4. Щодо місії по спостереженню за дотриманням перемир'я, то на даний момент її впровадження, з одного боку, виглядає найбільш реалістичним. Водночас, досвід роботи місії ОБСЄ щодо спостереження за дотриманням Мінських домовленостей на Донбасі до 2022 року дозволяє характеризувати подібні місії як украй малоефективні та такі, що не сприяють реальному припиненню вогню. Очевидно, що такі місії цілком можна застосовувати і у подальшому, однак питання щодо їхньої ефективності перекреслюють потенційні переваги від простоти впровадження подібної місії.

5. Загалом, будь-які миротворчі місії по відношенню до такого глобального та серйозного конфлікту як російсько-українська війна можуть розглядатися виключно як складова більш загальних та комплексних планів та виконувати суто допоміжну функцію.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити низку важливих висновків щодо різних типів миротворчих мандатів та їх застосування у сучасних конфліктах. Усі види миротворчих операцій – від місій зі встановлення миру до спостережних місій – відіграють ключову роль у підтриманні міжнародної стабільності та безпеки. Проте ефективність таких місій значною мірою залежить від політичного контексту, наявності міжнародної підтримки, рівня ресурсного забезпечення та згоди сторін конфлікту.

Приклад місії НАТО в Косово (KFOR) демонструє ефективність операцій зі встановлення миру у випадках, коли застосування сили та підтримка демократичних інституцій є критичними для стабілізації регіону. Аналогічно, операція MONUSCO у ДР Конго підкреслює важливість широкого мандату та можливості використання сили для захисту цивільного населення й підтримки уряду в боротьбі з озброєними угрупованнями.

Операції з підтримання миру, такі як місії ООН у Ліберії (UNMIL) та Південному Судані (UNMISS), показали ефективність у стабілізації ситуації після досягнення мирних угод. Вони підтверджують, що для забезпечення сталого миру необхідне поєднання безпекових заходів із підтримкою політичних та соціальних процесів. Місії по спостереженню, зокрема UNMOGIP та UNSMIS, доводять свою важливість у попередженні ескалації конфліктів, хоча й мають обмежену ефективність через відсутність можливості втручання у кризові ситуації.

Щодо перспектив застосування миротворчих місій у контексті російсько-української війни, можна зробити наступні припущення:

Місії зі встановлення миру в Україні виглядають малоймовірними через необхідність силового тиску на ядерну державу – Російську Федерацію. Такий сценарій може призвести до прямого вій-

ського зіткнення між НАТО та РФ, що робить його практично нереалістичним.

Місії з підтримання миру мають дещо вищий потенціал, проте їх реалізація потребуватиме досягнення політичного врегулювання та взаємного визнання угоди про припинення вогню. У разі їх впровадження такі місії виконуватимуть радше символічну та допоміжну функцію, закріплюючи вже досягнуті домовленості.

Місії по спостереженню за дотриманням перемир'я мають найвищу ймовірність застосування в українському контексті, проте їх ефективність залишається сумнівною, враховуючи негативний досвід місії ОБСЄ на Донбасі.

Загалом, будь-які миротворчі місії у випадку російсько-української війни можуть розглядатися лише як частина ширших комплексних стратегій з відновлення миру та стабільності. Їх ефективність буде визначатися не стільки самим фактом впровадження, скільки комплексним підходом, що поєднує військові, політичні та економічні інструменти.

Таким чином, миротворчі місії залишаються важливим, але допоміжним інструментом у врегулюванні складних конфліктів, зокрема й у контексті сучасної України. Їх успішність залежатиме від готовності міжнародної спільноти забезпечити належний мандат, ресурси та політичну підтримку для досягнення сталого миру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бані-Насер Ф. Миротворчі операції ООН: теорія і практика // Проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 10–11. С. 24–36.

2. Гогоша О. Формування поняття і принципів миротворчої діяльності ООН // *Вісник* Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 121–127.

3. Перова Л. В. Проблеми міжнародно-правового регулювання миротворчих операцій ООН // *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 4. С. 186–191.

4. Bellamy A. J., Williams P. D. Understanding Peacekeeping. Polity, 2010. 447 p.

5. Berdal M., Ucko D. The Use of Force in UN Peace Operations: Problems and Prospects // Tardy T. (Ed.). Peace Operations After 11 September 2001. 2015. P. 37–56.

6. Doyle M. W., Sambanis N. Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations. Princeton University Press, 2006. 424 p.

7. MONUSCO Mandate // United Nations Documentation. 2010. URL: https://undocs.org/S/RES/1925 (дата звернення: 28.02.2025).

8. NATO. KFOR Mission Objectives. 2022. URL: https://www.nato.int (дата звернення: 28.02.2025).

9. Smith J. NATO's Role in Kosovo: An Overview // International Affairs Journal. 2000. Vol. 76, No. 3. P. 543–567.

10. United Nations Security Council. Resolution 1244. 1999. URL: https://www.un.org (дата звернення: 28.02.2025).

REFERENCES:

1. Bani-Naser F. (2015) Myrotvorchi operatsii OON: teoriia i praktyka [UN Peacekeeping Operations: Theory and Practice]. Problemy mizhnarodnykh vidnosyn, vol. 10–11, pp. 24–36. (in Ukrainian)

2. Hohosha O. (2012) Formuvannia poniattia i pryntsypiv myrotvorchoi diialnosti OON [Formation of the Concept and Principles of UN Peacekeeping Activities]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni vidnosyny, vol. 30, pp. 121–127. (in Ukrainian)

3. Perova L. V. (2019) Problemy mizhnarodno-pravovoho rehuliuvannia myrotvorchykh operatsii OON [Problems of International Legal Regulation of UN Peacekeeping Operations]. Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo, no. 4, pp. 186–191. (in Ukrainian)

4. Bellamy A. J., Williams P. D. (2010) Understanding Peacekeeping. Polity, 447 p.

5. Berdal M., Ucko D. (2015) The Use of Force in UN Peace Operations: Problems and Prospects. In Tardy T. (Ed.), Peace Operations After 11 September 2001, pp. 37–56.

6. Doyle M. W., Sambanis N. (2006) Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations. Princeton University Press, 424 p.

7. United Nations Documentation (2010) MONUSCO Mandate. Retrieved from: https://undocs.org/S/RES/1925 (accessed 28 February 2025).

8. NATO (2022) KFOR Mission Objectives. Retrieved from: https://www.nato.int (accessed 28 February 2025).

9. Smith J. (2000) NATO's Role in Kosovo: An Overview. International Affairs Journal, vol. 76, no. 3, pp. 543–567.

10. United Nations Security Council (1999) Resolution 1244. Retrieved from: https://www.un.org (accessed 28 February 2025).

Peacekeeping missions: types and prospects for Ukraine

Oleshchuk Petro Mykolaiovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1042-4539

Saltovskyi Oleksandr Ivanovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1522-4723

UN peacekeeping missions and other international organizations play a crucial role in maintaining global security and stability. They aim to prevent and resolve conflicts, support peace, and facilitate post-conflict recovery. This article provides a comprehensive analysis of different types of peacekeeping operations, their objectives, effectiveness, and challenges. Particular attention is given to the classification of peacekeeping missions, from traditional peacekeeping operations to multidimensional missions incorporating elements of peace enforcement. The study is based on a comparative analysis of works by leading experts in this field. Additionally, the evolution of peacekeeping activities and their impact on international security are examined.

Special focus is placed on the analysis of peacekeeping operations in the context of modern international challenges and their potential application in Ukraine. Historical examples of successful missions, such as KFOR in Kosovo, MONUSCO in the Democratic Republic of Congo, UNMIL in Liberia, and UNMISS in South Sudan, are examined. Key factors influencing the effectiveness of peacekeeping missions are identified, including political context, international support, and resource allocation. Furthermore, legal aspects of peacekeeping operations and their relationship with international law are discussed.

The article concludes that in the context of the Russia-Ukraine war, the likelihood of peace enforcement missions is minimal due to political and military constraints. However, peacekeeping or ceasefire monitoring missions may be considered as a possible stabilization mechanism. Nevertheless, their effectiveness will depend on political settlement and international backing. The study emphasizes the importance of a comprehensive approach to peacekeeping, combining military, diplomatic, and economic mechanisms to achieve sustainable peace. Additionally, potential future scenarios for peacekeeping missions in the region, their possible formats, and their long-term impact on the conflict are explored.

Key words: *peacekeeping missions, conflict, Ukraine, UN, security, stabilization.*

Попазогло Артур Сергійович

Контекст політики регіонального розвитку в аспекті відновлення України

УДК 332.14:338.22:911.375(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.11

Попазогло Артур Сергійович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0005-6183-8514

У статті детально досліджується значення та особливості регіональної політики в контексті відновлення України після повномасштабного російського вторгнення. Автор наголошує на тому, що сучасна регіональна політика має бути спрямована не тільки на ліквідацію наслідків руйнувань, але й на створення умов для сталого та збалансованого розвитку регіонів, враховуючи європейський вектор інтеграції країни. Визначено, що війна призвела до масштабних руйнувань критичної інфраструктури, гуманітарної кризи, глибокого економічного спаду та безробіття, що потребує термінових та комплексних заходів. Акцентовано, що безпека та мінна небезпека залишаються серйозними викликами для процесу відновлення. Також, окреслено стратегічні пріоритети регіонального розвитку і відзначено, що відновлення критичної інфраструктури, економічне відродження регіонів шляхом залучення інвестицій та підтримки бізнесу, соціальна інтеграція та підтримка ВПО, забезпечення безпеки та гуманітарне розмінування, децентралізація та розвиток місцевого самоврядування, збалансований розвиток регіонів для зменшення диспропорцій. Зазначається необхідність застосування відповідних механізмів та інструментів реалізації політики у цьому напрямку.

У статті також підкреслюється важливість політичної стабільності та інституційного середовища для залучення інвестицій та успішної реалізації проектів з відновлення. Автор наголошує на необхідності зміцнення інститутів регіонального розвитку та вдосконалення ключових інструментів регіональної політики.

Ключові слова: *регіональний розвиток, відновлення України, війна, інфраструктура, економіка, соціальна сфера, європейська інтеграція, інвестиції, децентралізація, стійкий розвиток, збалансований розвиток, інституційний розвиток, політична стабільність.*

Вступ. Регіональна політика України опинилася в центрі уваги в контексті відновлення країни після війни. В сучасних умовах ця політика має бути орієнтована не тільки на ліквідацію наслідків руйнувань, але й на створення умов для сталого розвитку. Основними аспектами цього процесу є модернізація інфраструктури, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, підтримка місцевих економік та соціального забезпечення.

Мета і завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану та особливостей політики регіонального розвитку України в умовах відновлення після війни, визначити її ключові пріоритети та напрями трансформації. Для досягнення мети слід вирішити наступні завдання: дослідити теоретичні та методологічні засади регіонального розвитку, їх адаптацію до умов відновлення країни після збройного конфлікту; визначити ключові пріоритети та напрями трансформації регіональної політики в контексті відновлення; розробити рекомендації щодо удосконалення механізмів та інструментів реалізації регіональної політики, залучення міжнародної допомоги та інвестицій.

Методи дослідження. Аналіз політичної участі: вивчення форм та механізмів політичної участі громадян у процесі відновлення регіонів є важливим для забезпечення демократичності та легітимності цього процесу. Важливо з'ясувати, як громадяни можуть впливати на прийняття рішень, як їхні інтереси враховуються владою. Аналіз політичної комунікації: Дослідження особливостей політичної комунікації між владою, бізнесом та суспільством з питань регіонального розвитку допоможе зрозуміти, як формується громадська думка щодо відновлення регіонів, як влада інформує суспільство про свої плани та дії, як бізнес та громадські організації комунікують свої інтереси. Також було застосовано методи геополітичного аналізу: аналіз зовнішніх факторів: вивчення впливу міжнародної ситуації, геополітичних інтересів різних країн на відновлення України є надзвичайно важливим, адже Україна отримує значну допомогу від міжнародних партнерів. Важливо з'ясувати, як ця допомога впливає на регіональний розвиток, які умови ставлять міжнародні організації та країни-партнери; та аналіз міжнародної допомоги: дослідження форм та механізмів міжнародної допомоги, її впливу на регіональний розвиток допоможе забезпечити ефективне використання цих ресурсів та уникнути залежності від зовнішніх факторів.

Результати. XXI сторіччя стало для України «справжнім випробування на зрілість для української держави та суспільства. Помаранчева революція 2004–2005, Революція Гідності 2013–2014 років, агресія Росії та тимчасова окупація нею Криму і частини Донецької та Луганської областей в 2014 році, а також велика відкрита війна Росії на знищення України в 2022 році. Кожне потрясіння відкривало для України нові можливості, проте також породжувало виклики та завдавало втрат» [4]. На цьому наголошують Ю.Третяк та А. Ткачук.

Я.Пухальська правильно зазначає, що «ослаблення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, викликані війною, зростають ризики щодо вчасності, комплексності та реалістичності підготовлених планів відновлення, тому потрібна ефективна координація зусиль усіх учасників процесу планування. Ця роль може бути виконана Національною радою з відновлення України від наслідків війни, яка водночас не може і не має замінити собою органи виконавчої влади, відповідальні за реалізацію політики відновлення. Війна породила безліч болючих проблем, які потребують вирішення. Ми маємо використати вирішення цих проблем, як можливість для стрімкого входження в європейську сім`ю вільних народів і розвитку України в інтересах українського суспільства, миру і процвітання Європи» [3].

На думку Є.Качмарського саме в «умовах повномасштабного вторгнення склалася нетипова ситуація в управлінні регіональним розвитком, що вимагає нестандартних підходів до вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів, що в свою чергу змушує переглянути довоєнні функції інститутів забезпечення регіонального розвитку та розроблення нових редакцій стратегічних документів регіонального розвитку» [2]. Вчений зазначає, що «державна регіональна політика намагається гнучко реагувати на нові виклики в регіональному розвиткові України, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації та перспективами нашої країни стати країною-членом Європейського Союзу» [2]. Науковець акцентує увагу на тому, що необхідною є «синхронізація інструментів регіональної політики України із інструментами Європейського Союзу та необхідність адаптації європейських підходів типологізації регіонів до вітчизняних умов з метою усунення диспропорцій у розвитку регіонів, спричинених збройною агресією російської федерації». На його думку «чітко простежується намагання держави синхронізувати стратегічні документи в сфері управління регіональним розвитком із регіональними стратегіями розвитку, стратегіями відновлення та розвитку територіальних громад, а також із європейськими підходами до формування та реалізації регіональної політики» [2].

Поширена невизначеність залишається однією з основних перешкод для інвестування в Україну, особливо інвестування з потенційно довгостроковими термінами окупності. Зрозуміло, що ця невизначеність є результатом війни, особливо коли мова йде про інституційне середовище, макроекономічні ризики та впровадження ефективної політики регіонального розвитку. Процеси, які відбуваються в Україні не сприяють політичній стабільності та державному фінансуванню проектів і заходів, які можуть допомогти розблокувати приватні інвестиції та використання потенціалу зростання регіонів і міст України. Тому слід сфокусуватися на аналізі створення більш ефективної політичної структури регіонального розвитку. Цей аналіз слід почати з широкого огляду політики регіонального розвитку та її місця в структурній політиці. Подальші думки повинні бути направлені на розгляд еволюції політики регіонального розвитку в Україні та перейти до аналізу поточних змін, які здійснюються в політиці регіонального розвитку. І тут спочатку потрібно аналізувати на те, як можна зміцнити інститути регіонального розвитку, а потім на потенціал до вдосконалення деяких ключових інструментів регіонального розвитку.

Такий аналіз включає в себе наступні ключові теми. Перша відображає стурбованість та невизначеність і вимагає більшого рівня передбачуваності установ та політики. Агентам приватного чи державного сектору важко наразі брати на себе важливі зобов'язання в умовах політичної та інституційної нестабільності. Друга тема пов'язана з тим, що політика регіонального розвитку не може бути реформована в інституційний вакуум. Справжні покращення результатів політики регіонального розвитку залежать від покращень у більш широкому інституційному середовищі. Проте, це не означає, що слід заперечувати важливість регіональної політики: вона має потенційно важливу роль у покращенні конкурентоспроможності України та сприяння більшій згуртованості. При цьому, слід враховувати надійність макроекономічного управління, верховенство права та гарантії щодо права власності.

Ефективна політика регіонального розвитку потребує широкого бачення. Різні країни визначають сферу діяльності, цілі та інструменти регіонального розвитку політики по різному. Перш ніж перейти до обговорення регіонального розвитку політики в Україні, важливо чітко визначити, що це таке, і встановити традиційні інструменти, які обговорюються в дискусіях про регіональну політику в ширшому контексті.

У багатьох країнах, у тому числі й в Україні, існує поширена тенденція до виділення регіональної політики з досить специфічним набором інструментів, призначених для компенсації міжрегіональних диспропорцій або сприяти появі «полюсів зростання» або «кластерів». Більшість з цих інструментів передбачає фінансові трансферти з вищих рівнів влади фінансувати державні інвестиції в різні форми переважно «жорсткої» інфраструктури. Такі інструменти залишаються дуже актуальними для регіонального розвитку, але вони, швидше за все, можуть досягти успіху, якщо впроваджуватися в більш ширше розуміння регіонального розвитку. Цей зсув має передбачати перехід від політики, орієнтованої на інфраструктуру зверху вниз, зосередженої на відставанні регіонів до більш інтегрованих та ринково-орі-

єнтованих підходів для вирішення проблем, які зростають щодня. Тут слід визначити основні елементи, які потребують зміни регіональної політики для подальшого покрашення: стратегія розвитку, що охоплює широкий спектр прямих і непрямих факторів; вплив на продуктивність місцевих фірм; більша увага до внутрішніх активів, а не до зовнішніх інвестицій; трансфери; наголос на можливостях, а не на недоліках; увага до налаштувань політики («правил гри») та програмної інфраструктури (мережі, платформи знань тощо), а також фізична інфраструктура; колективний/переговорний підхід до управління із залученням національної, регіональної та місцевої влади разом з іншими зацікавленими сторонами. Тобто, політика регіонального розвитку потенційно співрозмірна з економічною політикою, окрім звернення до макроекономічних інструментів. Вона має охоплювати все, від формування людського капіталу та інновацій до конкуренції, розвиток приватного сектору та регулювання ринку. Звичайно, сюди входить і традиційна «регіональна політика» яка стосується інфраструктури та підключення, а також традиційні інструменти, які продовжують відігравати важливу роль. Проте дані свідчать про те, що ці інструменти, швидше за все, дають гарні результати, коли інші елементи політики, інвестиційні проекти, що фінансуються, вбудовані в інтегровану міжсекторальну стратегію зростання. Так, мають кращі результати інструменти, які спрямовані на зусилля щодо створення капіталу та знань. Якщо відповідні можливості недоступні на місці, то бенефіціари інвестиції можуть покинути регіон у пошуках нових можливостей.

Зауважимо, що такий підхід не виключає можливості приділяти особливу увагу конкретним потребам різних типів регіонів. Навпаки, потрібен регіональний підхід саме тому, що універсальні підходи до всієї економіки часто виявляються неефективними. Сучасна регіональна політика стосується зростання та конкурентоспроможності, а не просто «вирівнювання» результатів за допомогою просторово-орієнтованої соціальної політики, і вони стосуються всіх регіонів, а не лише тих, які відстають. Однак іноді стійкість і міцність економічних систем можуть залежати від усіх своїх компонентів, а іноді й від найслабших ланок.

Важливо також визнати обмеження політики регіонального розвитку. Це дуже широке визначення політики регіонального розвитку означає, що потенціал традиційних інструментів політики регіонального розвитку для підвищення продуктивності значною мірою залежить від ширшого інституційного та політичного середовища. Україна має велику кількість зобов'язуючих обмежень для зростання, з якими стикаються українські регіони. Тут важливо оцінити такі ініціативи з реалістичним розумінням того, чого вони можуть досягти.

Бізнес-середовище в Україні зараз знаходиться в надзвичайно складних умовах. Чи не головним викликом є погані рамкові умови для ведення бізнесу, що стоїть перед українськими фірмами в усіх регіонах. Але маємо сильні сторони України щодо таких факторів, як людський капітал і ринок. Серед найбільш проблемних особливостей для ведення бізнесу залишається війна, корупція, збільшення податків, нестабільність політики та трудове законодавство, яке стоїть на захисті лише робітників.

Проблеми, на які найчастіше посилаються підприємці, можна узагальнено згрупувати три категорії: політична невизначеність, правова невизначеність і регуляторна невизначеність. Тобто, поведінка державних інституцій не розглядається ні як стабільна, ні передбачувана, з високим рівнем непередбачуваності, що у багатьох випадках виникає через брак прозорості. Ці чинники, у свою чергу, сприяють поширенню корупції та підривають права власності. Ця проблеми поширені в усіх регіонах України.

Політична нестабільність є основним джерелом небезпеки для бізнесу в Україні. Значною мірою політична нестабільність є продуктом політичної турбулентності, що впливає на коливання у фіскальній політиці, а також на різкі зміни параметрів структурної політики.

Фрагментація виконавчої влади також має тенденцію послаблювати стратегічне управління рамки для розробки політики, тому політика часто дуже реактивна, реагуючи на короткострокові події, а не зосереджуючись на довгострокових цілях. Ця ситуація має безсумнівні наслідки для політики регіонального розвитку. По-перше, відповідальність за різні аспекти регіонального. По-друге, таке середовище значно ускладнює проектування та впровадження комплексної стратегії регіонального розвитку, які передбачають координацію різних галузевих напрямків на різних рівнях влади. Міжсекторальна координація залишається слабким місцем у виробленні української політики. По-третє, така фрагментація лежить в основі багатьох проблем у реалізації політики. Слабкість впровадження є поширеною проблемою в Україні, і проблеми навіть є більшими, якщо потрібна міжсекторальна координація.

Регіональний розвиток є сферою політики, яка потребує «інтенсивного впровадження» та вимагає великої міжгалузевої та вертикальної координації, а також стратегічного потенціалу планування та ефективних механізмів виявлення інформації, моніторингу та оцінки. Таким чином, його ефективність залежатиме від ширших удосконалень потенціалу реалізації.

Як правильно зазначає Я.Пухальська: «відновлення України – це не тільки і не стільки про відбудову зруйнованого ворогом, це відновлення повноцінного життя у містах і селах, формування нової

економіки з урахуванням нових реалій – перманетної загрози війни з боку росії (при цьому ми маємо розуміти, що загроза продовжує існувати і з боку білорусі, яка по суті сьогодні є сателітом росії)» [3].

13 серпня Кабінет Міністрів затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на 2021–2027 роки, яка стане ефективним інструментом подолання наслідків війни, сприяння відновленню та наближенню до членства в ЄС. Стратегія є «важливим кроком на шляху демократизації та європейської інтеграції України, засадами якого є подальша децентралізація влади, відновлення місцевого самоврядування на деокупованих територіях, ефективне багаторівневе врядування та чіткий розподіл повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. ЄС вітає прагнення та зусилля України створити безпечні, економічні та соціальні умови для повернення своїх громадян додому. Тому ЄС підтримує ключові вектори Стратегії, зокрема реінтеграцію ветеранів із сім'ями та відновлення інфраструктури, наголошуючи на забезпеченні вимог безпеки, доступності та врахування інтересів громадян, зокрема вразливих груп» [1].

Протягом 2024 року Міністерство розвитку громад та територій України активно працювало над низкою важливих ініціатив, спрямованих на розвиток регіонів, місцевого самоврядування та громад.

Одним із ключових напрямів роботи Міністерства є підвищення ефективності стратегічного планування. Це дозволить забезпечити тісну співпрацю між державою, регіонами та громадами для досягнення спільних цілей розвитку.

У 2024 році було розроблено Державну цільову програму справедливої трансформації вугільних регіонів до 2030 року. Ця програма має на меті забезпечити сталий розвиток вугільних регіонів, диверсифікувати їх економіку та створити нові робочі місця. Також була розроблена Національна транспортна стратегія, яка наразі готується до розгляду Урядом. Ця стратегія визначає пріоритети розвитку транспортної інфраструктури країни на найближчі роки.

Важливим напрямом роботи Міністерства є також розвиток співпраці з Агенціями регіонального розвитку. У 2024 році було оновлено співпрацю з цими агенціями та забезпечено системну співпрацю з Міністерством фондів та регіональної політики Польщі. В рамках цієї співпраці було проведено 10 навчальних заходів та організовано взаємні візити. Загалом, протягом 2024 року Міністерство розвитку громад та територій України реалізувало низку важливих ініціатив, спрямованих на розвиток регіонів, місцевого самоврядування та громад. Ці ініціативи створюють основу для сталого та збалансованого розвитку країни.

Внаслідок постійного моніторингу реформи місцевого самоврядування та оновлення її концепції, діяльність місцевої влади стає більш ефективною. Повноваження місцевих органів влади регулярно переглядаються та чітко розмежовуються з повноваженнями органів виконавчої влади.тЗавдяки новій концепції розподілу Державного фонду регіонального розвитку та значній міжнародній технічній допомозі, було проведено масштабні роботи з відновлення інфраструктури. Протягом року було відновлено 155 шкіл на суму 48 мільйонів євро, отриманих від міжнародних партнерів. Крім того, було успішно реалізовано понад 640 інфраструктурних проєктів на загальну суму 17,7 мільярдів гривень.

У 2025 році планується продовжити відновлення інфраструктури та розширити підтримку освітніх закладів. Важливим кроком стане впровадження нової моделі вирівнювання доходів місцевих бюджетів та нової моделі спроможності громад.

Крім того, буде запущено три пілотні агломерації та оновлено Концепцію реформи місцевого самоврядування, що сприятиме чіткому розмежуванню повноважень між місцевою владою та органами виконавчої влади. Для покращення аналізу та прийняття рішень буде створено базу місцевої статистики. Важливим аспектом розвитку місцевого самоврядування стане посилення цифрових інструментів, що забезпечить громадянам кращий доступ до інформації та розширить їх можливості участі у житті громад.

Висновки. Відновлення України слід розглядати як довгостроковий та складний процес, який потребує консолідації зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства. Важливість стратегічного підходу, синергії дій та використання інновацій та технологій для прискорення відновлення та модернізації регіонів. Війна в Україні завдала величезної шкоди інфраструктурі, економіці та соціальній сфері країни. Відновлення України потребує комплексного підходу, де політика регіонального розвитку відіграє ключову роль. Ефективні державні програми та стратегії, міжнародна допомога та партнерство, залучення інвестицій та розвиток публічно-приватного партнерства, забезпечення громадського контролю та прозорості використання ресурсів – це все ті необхідні інструменти, які слід активно застосовувати за для відновлення.

Відновлення прифронтових та деокупованих територій потребує особливої уваги через значні руйнування та безпекову ситуацію. Регіони, що прийняли ВПО, потребують додаткових ресурсів для забезпечення їх інтеграції. Регіони з особливим потенціалом розвитку можуть стати драйверами відновлення економіки країни.

Слід підкреслити важливість зміцнення інститутів регіонального розвитку, забезпечення політичної стабільності та сприятливого інвестицій-

ного клімату для успішної реалізації проектів з відновлення. Ще один важливий момент, це те, що відновлення України відбувається в контексті євроінтеграційних прагнень країни, що потребує гармонізації регіональної політики з європейськими стандартами та вимогами.

Зрозуміло, що ефективна регіональна політика потребує широкого бачення та інтегрованого підходу, який охоплює різні аспекти розвитку, від інфраструктури до людського капіталу. Особлива увага приділяється необхідності синхронізації інструментів регіональної політики України з інструментами Європейського Союзу. Відновлення України – це довгостроковий та складний процес, який потребує консолідації зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства. Успішна реалізація політики регіонального розвитку сприятиме не лише відновленню економіки та інфраструктури, але й зміцненню демократичних інститутів, підвищенню якості життя населення та європейській інтеграції країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ЄС стратегічно підтримує регіональний розвиток в Україні (14 серпня 2024). https://mtu.gov.ua/news/35851.html (дата звернення 28.12.2024)

2. Качмарський Є. Регіональна політика в умовах військового стану в Україні. Політичне життя, 2023, №4, с. 37–43.

3. Пухальська Я. Відновлення та регіональний розвиток України після війни з росією. Актуальні проблеми економіки, № 7 (265), 2023, с. 88–95.

4. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. Інститут громадянського суспільства. 2022. https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/ (дата звернення 28.12.2024)

REFERENCES:

1. YeS stratehichno pidtrymuie rehionalnyi rozvytok v Ukraini [EU strategically supported regional development in Ukraine]. (14 serpnia 2024). https://mtu.gov.ua/news/35851.html (data zvernennia 28.12.2024) [in Ukrainian]

2. Kachmarskyi Ye. Rehionalna polityka v umovakh viiskovoho stanu v Ukraini. [Regional policy in the conditions of martial law in Ukraine.] Politychne zhyttia, 2023, №4, s. 37–43. [in Ukrainian]

3. Pukhalska Ya. Vidnovlennia ta rehionalnyi rozvytok Ukrainy pislia viiny z rosiieiu. [Restoration and regional development of Ukraine after the war with russia]. Aktualni problemy ekonomiky, № 7 (265), 2023, s. 88–95. [in Ukrainian]

4. Tkachuk A., Tretiak Yu. Pro vidnovlennia ta rehionalnyi rozvytok pislia viiny. Instytut hromadianskoho suspilstva. [On reconstruction and regional development after the war. Institute of Civil Society]. 2022. https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/ (data zvernennia 28.12.2024) [in Ukrainian]

The context of regional development policy in the aspect of Ukraine's recovery

Popazoglo Artur Serhiyovich

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0005-6183-8514

The article examines in detail the importance and features of regional policy in the context of Ukraine's recovery after the full-scale Russian invasion. The author emphasizes that modern regional policy should be aimed not only at eliminating the consequences of destruction, but also at creating conditions for sustainable and balanced development of regions, taking into account the European vector of the country's integration. It has been determined that the war has led to large-scale destruction of critical infrastructure, a humanitarian crisis, a deep economic recession and unemployment, which requires urgent and comprehensive measures. It was emphasized that safety and mine hazard remain serious challenges for the recovery process. Also, strategic priorities of regional development are outlined and it is noted that the restoration of critical infrastructure, economic revival of regions by attracting investments and business support, social integration and support for IDPs, ensuring security and humanitarian demining, decentralization and development of local self-government, balanced development of regions to reduce disparities. The need to apply appropriate mechanisms and tools for policy implementation in this direction is noted.

The article also emphasizes the importance of political stability and the institutional environment for attracting investment and the successful implementation of recovery projects. The author emphasizes the need to strengthen regional development institutions and improve key instruments of regional policy.

Key words: *regional development, recovery of Ukraine, war, infrastructure, economy, social sphere, European integration, investments, decentralization, sustainable development, balanced development, institutional development, political stability.*

Popovych Yana Maksymivna
Marakin Vitalii Igorovych

Factors for increasing the efficiency of political communications in the Ukrainian socio-political space (expert survey results)

UDC 327.36
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.12

Popovych Yana Maksymivna
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science and General Legal Disciplines
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7509-0459

Marakin Vitalii Igorovych
Postgraduate Student at the Department of Political Science and General Legal Disciplines
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0009-0002-3496-5364

The article highlights the leading factors for increasing the efficiency of political communications in the Ukrainian socio-political space.
The methodological basis of the dissertation is general scientific methods of cognition of social phenomena and processes and sociological methods of obtaining empirical data.
The purpose of the study is to identify the leading factors in increasing the effectiveness of political communications in the Ukrainian socio-political space.
Political communication is defined as a communicative process of exchanging political information and broadcasting political discourse among political entities, government bodies, and civil society aimed at achieving consensus in making political and managerial decisions, legitimizing power and maintaining the stability of the democratic political system through the media and social media. Based on the expert survey results, the leading factors for forming an effective model of political communication are: 1) forming a new political space with the involvement of civil society; 2) forming well-functioning communication in the interaction between the state and society in the political sphere; 3) regulatory and legislative support for the implementation of political communications in the Ukrainian socio-political space; 4) factors related to the modernization and reform of the public administration and management system. It has been revealed that among different professional groups of experts there are differences in their views on the factors that contribute to increasing the effectiveness of political communications in the Ukrainian socio-political space: for scientists, the formation of a model of deliberative democracy and good governance; for representatives of the public sector, the factors that normalize and create conditions for well-established interaction between the state and civil society; for representatives of political parties, reforms in the sphere of public administration and the political system of Ukraine; for representatives of the mass media, the improvement, standardization and regulation of the national information space.
Key words: *political communication, socio-political space, deliberative democracy, good governance, civil society, electronic democracy, information space.*

Introduction. Political communication is an integral part of political governance, regardless of the type of political system, but differs in the level of feedback and the smoothness of the consensus dialogue between government agencies and society, as well as the openness of the exchange of information between the political and social subsystems. Thus, in totalitarian and authoritarian societies, political communication occurs predominantly vertically – from the authorities to citizens and is one-sided in nature through the power monopoly on political discourse on the development of the country, the adoption of political and managerial decisions and channels for transmitting information. It should be added that the higher the information monopoly of the authorities, the more political communication turns into a propaganda tool (according to G. Lasswell, propaganda is presented as manipulation – the expression of thought or action, consciously directed by an individual or group with the aim of influencing the thought or action of another individual or group with a certain ultimate goal). L. Pai, studying the processes of political communication in traditional societies, notes that it is the information monopoly that determines the direction and nature of communication as strictly hierarchical, and the amount and content of information recipients receive depending on their status position in society [10, p. 59; 12]. In democratic societies, as I. Pronoza notes, political communication is two-way and has a high level of openness and transparency [8, p. 76], which allows society to exercise social control over the activities of government structures and political institutions, and the authorities to take into account the socio-political interests of citizens and coordinate state-in-accordance with state. In scientific circles, it is noted that it is the openness and two-way nature of political communication that characterize the concept of "government of public opinion", reflecting democracy as a reverse information exchange between government and citizens, the state and society [3, p. 55].

Consequently, political communication is an integral part of the political sphere of society and reflects the peculiarities of political relations in society, therefore, for Ukraine as a democratic state, it is necessary to create conditions for the formation of an effective model for the implementation and functioning of political communications.

Analysis of the latest research and publications. Among the publications on the problems of political communication of such authors as: M. Azhazha, A. Akayomova, Yu. Bokoch, A. Budanova, A. Vayer,

T. Voronova A. Dorofeyev, A. Vinnichuk, V. Dabizha, A. Danko-Sliptsova, A. Maiboroda, I. Pronoza, Fanishin, T. Shlemkevich, I. Tsikul, D. Yakovlev and many others.

Purpose and Objectives. The purpose of the study is to identify the leading factors in increasing the effectiveness of political communications in the Ukrainian socio-political space.

Research Methods. The methodological basis of the dissertation is general scientific methods of cognition of social phenomena and processes and sociological methods of obtaining empirical data. The following methods were used in the research: logical-historical, structural-functional and comparative analysis; analysis and synthesis.

Results. The methodological basis for the study of political communications are various scientific approaches and concepts. Thus, J. Habermas in the context of the theory of communicative action considers the interaction of society and politics as a public space, where a politically active public is constituted, forming public opinion and transmitting it to the political sphere through a system of communicative actions and interactions [4]. The concept of social constructivism by T. Luckmann and P. Berger has significant methodological potential in understanding communication in politics. Communicative interaction in the political sphere acts as a certain reality, which is constructed by an individual both through the interpretation of sign-symbolic communication and the awareness of the objectively existing structures of social reality as a whole. The authors note that political reality is constructed through the interpretation of personal experience and the assimilation of the experience of others and has an institutional structure, mechanisms of legitimation based on ritual, material and sign symbols. Consequently, the basis for the construction of political reality and the political system as its institutional manifestation is precisely communicative interaction and communication [6]. Later, N. Luhmann pointed out that it is the information and communication processes in a post-industrial society that are becoming the main form of exercising power, where information and its transmission channels are the means of obtaining and retaining power [2, p. 49].

In turn, K. Deutsch believes that the political space and the political system are formed as a network of communication and informational relationships and exchanges, and therefore the regulation of such communication interaction in the political system is a tool for achieving and maintaining power through communication mechanisms between political institutions and citizens based on consensual interaction taking into account interests and social needs [9, p. 28].

In modern scientific discourse, there are many definitions of the concept of "political communication". Yes, the most famous and widespread definition of R.-J. Schwarzenberg is "the process of transmitting political information, through which information circulates between elements of the political system, as well as between the political and social systems. The continuous process of information exchange is carried out both between individuals and between those who govern and those who are governed, with the aim of reaching agreement" [1, p. 89].

In domestic political opinion, there are many interpretations of the concept of "political communication". According to V. Dabizha, "political communications are a complex set of processes, methods, acts, circulation, transfer, exchange and interaction between various elements of the political system: the state, political forces, civil society, population groups and individuals, etc. Yu. Tishchenko defines systemic political communication as a process that covers the political sphere of human life, through which communication occurs between government bodies, political parties, public organizations and movements, officials, voters, and the population. The establishment and reproduction of communication processes between political parties and voters, and voters' awareness of the activities of political parties contribute to the legitimization of political entities in society, which is an integral part of the institutionalization of democracy and its consolidation" [11, p. 10].

Pronoza, analysing the existing definitions of the concept of "political communication", identified the following characteristic features and groups of interpretations [8, p. 76–77]: 1) political communication is a public discussion primarily about the distribution of the budget and powers; 2) political communication acts as a targeted action through the use of various forms of communication by political competitors; 3) political communication as a dynamic element of the political system, completely forming socio-political attitudes in the mass consciousness; 4) political communication is considered as a communication process consisting of such elements as political subjects and institutions, mass media, audience, media messages, and such a level of their interaction; 5) political communication as a plane of influence on the recipient of the message. Consequently, the functioning and constancy of the political system depend on the well-established system of political communications. K. Deutsch, defining the political system as a network system of informational mutual influences and communications, pointed out that it is this system and the totality of information flows that influences the adoption of political and public administration decisions [1, p. 88]. In this aspect, political institutions depend on the ability to create conditions for establishing dialogic communication between political subjects and civil society (and citizens in a broader sense) to ensure their functioning through effective and transparent feedback between polit-

ical communicators and addressees. On the other hand, political communication should be based on the socio-cultural values of society and the political and ideological orientations of public consciousness, that is, take into account the social environment in which it circulates. This requires compliance with certain principles of the mechanism for implementing political communication, to which scientists include the following: "1) priority of the qualities and values of culture (hierarchy); 2) equal rights of all citizens to receive information (democracy); 3) proximity to the culture of the nation, ethnic group, confession, class, etc. (identity); 4) taking into account moral and ethical standards (morality)" [7, p.269]. Of course, such a division does not fully reflect the principles of implementing political communications in modern society, since social changes, the development of information and communication technologies, the processes of political globalization and localization also affect the structural and functional properties of political communication as communicative interaction in the political system. influence the formation of the political culture of society and determine the main functions of political communication. To identify the most significant and relevant factors for increasing the effectiveness of the implementation of political communications in the Ukrainian political space, an expert survey was conducted (August 2024 – December 2024, n = 158). Given the martial law and the full-scale Russian-Ukrainian war, the expert survey was conducted via the Internet (e-mail correspondence, Facebook social network, Telegram channels). The sample was random, randomized by the professional status of the expert (scientist, university teacher; public figure, representative of a public organization; deputy of a regional or city council, representative of a political party; journalist, media representative, blogger).

The experts were offered a list of some factors for increasing the effectiveness of the implementation of political communications in the Ukrainian socio-political space and to select 10 (ten) most significant, in their opinion, in the context of modern changes in social development (Fig. 1).

In general, the following groups of factors can be distinguished by percentage values:

1) the formation of a new political space with the involvement of civil society (the formation of a new political space during the post-war reconstruction period (69%), the involvement of civil society in the process of making state and political decisions (63%);

2) the formation of well-established communication in the interaction of the state and society in the political sphere (protection of freedom of speech and the press (59%), ensuring transparency and accessibility of political information (59%), the introduction and application of deliberative democracy tools in political communication as a process of dialogue and discussion (59%), support for the course;

3) regulatory and legislative support for the implementation of political communications in the Ukrainian socio-political space (compliance with the principles of legality and the rule of law in socio-political interaction (58%), legislative and state support for national independent media (57%), the introduction of state management of communications as a way of protection against hostile propaganda and disinformation (56%), improvement of the regulatory framework for socio-political interaction (55%);

4) factors related to the modernization and reform of the public administration and management system (development of e-government and democracy (51%), incorporation of best practices of political communications into the national political space (50%), development of information infrastructure (44%), continuation of the decentralization process (44%).

The differences in identifying the leading factors for increasing the effectiveness of political communications among various professional groups of experts were analysed (Table 1).

Conclusions. The results of the comparative analysis revealed the following features and differences:

– for scientists, the determining factors are the formation of a new political space (74%), the introduction of mechanisms for implementing political communications based on the deliberative model of democracy (70%), the incorporation of good governance principles into the public administration system (67%), ensuring the political participation of civil society in making public and political decisions (63%), and support. It should be noted that for scientists, the formation of a deliberative democracy model and good governance are the key to the effectiveness of the mechanism for implementing political communications in the national political space;

– for representatives of the public sector, the main factors in the formation of an effective system of political communications in the Ukrainian political space are the factors that normalize and create conditions for well-established interaction between the state, public administration bodies and civil society – ensuring the political participation of civil society in making public and political decisions (75%) and legislative regulation of this process%). This creates conditions for the formation of a new political space based on increasing the political participation of civil society institutions (67%);

– representatives of political parties and deputies at the regional and local levels consider the main factors for increasing the effectiveness of the implementation of political communications to be the transformations in the sphere of public administration and the political

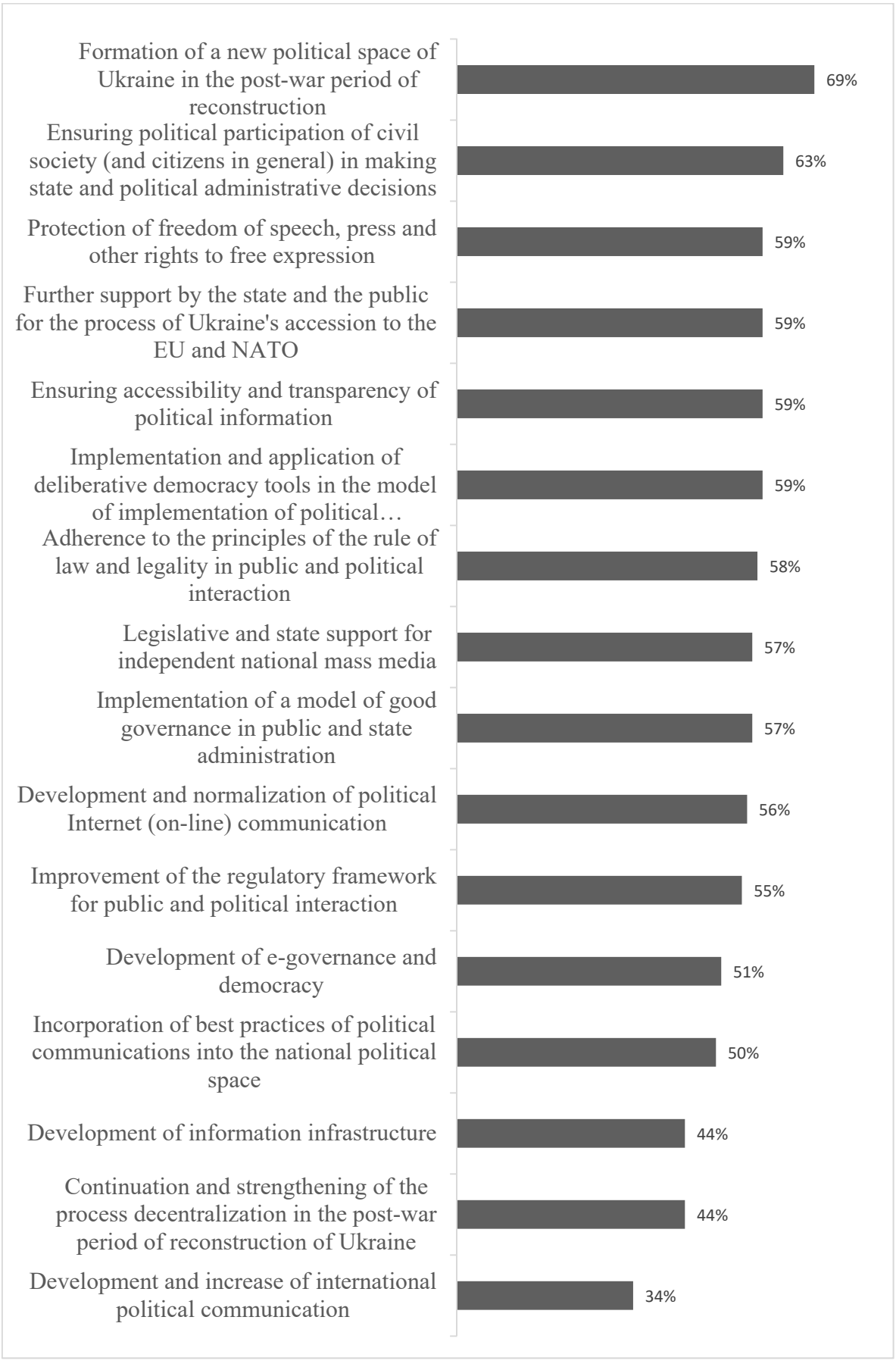

Fig. 1. Factors for increasing the effectiveness of political communications in the Ukrainian socio-political space (10 answers could be selected)

Table 1

Factors for increasing the effectiveness of political communications in the Ukrainian socio-political space depending on the professional status of experts (10 answers could be selected)

	Scientist, university lecturer	Public figure, representative of a public organization	Deputy of a regional or city council, representative of a political party	Journalist, media representative, blogger
Improving the regulatory framework for public-political interaction	48%	72%	53%	47%
Development of e-governance and democracy	53%	48%	64%	39%
Implementation of a model of good governance in public and state administration	67%	58%	55%	48%
Development and normalization of political Internet (online) communication	56%	38%	62%	65%
Adherence to the principles of the rule of law and legality in public-political interaction	41%	67%	68%	54%
Incorporation of best practices of political communications into the national political space	57%	39%	59%	46%
Implementation and application of deliberative democracy tools into the model of implementation of political communications in Ukraine	70%	52%	54%	59%
Legislative and state support for independent national mass media	62%	41%	47%	76%
Formation of a new political space of Ukraine in the post-war period of reconstruction	74%	67%	76%	59%
Ensuring accessibility and transparency of political information	48%	61%	58%	67%
Further support by the state and the public for the process of Ukraine's accession to the EU and NATO	52%	59%	66%	58%
Development and increase of international political communication	37%	29%	39%	31%
Ensuring political participation of civil society (and citizens in general) in making state-political management decisions.	63%	75%	58%	56%
Continuation and strengthening of the decentralization process in the post-war period of reconstruction of Ukraine	36%	28%	65%	45%
Development of information infrastructure	42%	31%	35%	66%
Protection of freedom of speech, press and other rights of citizens to free expression	50%	54%	57%	73%

system of Ukraine. Among such factors, the most significant for this group of experts are: the formation of a new political space in Ukraine (76%), compliance with the principles of the rule of law and legality in the socio-political sphere (68%), support by the state and citizens for joining the EU and NATO (66%), continuation of the decentralization process in the post-war period (65%), development of electronic; – representatives of the mass media focus their attention on factors related to the development, improvement, standardization and regulation of the national information space (legislative and state support for independent media (76%), protection of freedom of speech (73%), ensuring the availability and transparency of political information (67%) and information (65%).

Thus, the factors identified by the experts can act as trends for the formation of a new model of political communication, where the main mechanism for implementation is the process of deliberation, ensuring the availability and transparency of political information and increasing the role of civil society in political and communication processes.

Conclusions and prospects for further research. Thus, summarizing the results of the study, the following conclusions can be made:

– firstly, political communication acts as a communicative process of mutual exchange of political information and transmission of political discourse among political entities, government bodies, civil society, aimed at achieving consensus in making political and managerial decisions, legitimizing power and maintaining the stability of a democratic political system through the media;

– secondly, the leading factors in the formation of an effective model of political communication are defined as: 1) the formation of a new political space with the involvement of civil society; 2) the formation of well-established communication in the interaction of the state and society in the political sphere; 3) regulatory and legislative support for the implementation of political communications in the Ukrainian socio-political space; 4) factors related to the modernization and reform of the system of public administration and management;

– thirdly, among various professional groups of experts there are differences in ideas about the factors that contribute to increasing the effectiveness of the implementation of political communications in the Ukrainian socio-political space: for scientists, the formation of a model of deliberative democracy and good governance are the key to the effectiveness of the mechanism for implementing political communications in the national; for representatives of the public sector, the main factors are the factors that normalize and create conditions for the well-established interaction of the state and civil society; representatives of political parties are considered the main factors of reform in the sphere of public administration and the political system of Ukraine; representatives of the mass media focus their attention on factors related to the development, improvement, standardization and regulation of the national information space.

A promising direction for further research is to identify areas for increasing the effectiveness of the mechanism for implementing political communications in Ukraine.

BIBLIOGRAPHY:

1. Акайомова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 87–91.

2. Бокоч Ю.М. Дослідження політичної комунікації у контексті трансформації суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2017. Випуск 21. С. 47–52.

3. Бондар Г.Л. Комунікативна політика в діяльності державного службовця : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2015. 300 с.

4. Габермас Ю. *Залучення іншого: студії з політичної теорії.* Львів : Астролябія, 2006. 416 с.

5. Дабіжа В. Політичні комунікації: аспекти розвитку. *Політичний менеджмент*. 2012. №4-5. С. 173–179.

6. Данько-Сліпцова А.А. Політико-комунікаційні процеси формування сучасного інформаційного суспільства: дис. …к.політ наук; 23.00.02 – політичні інститути та процеси. К., 2021. 223 с.

7. Недбай В. Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект. О. : Фенікс, 2009. 328 с.

8. Проноза І.І. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Випуск 3. С. 58–63.

9. Семигіна Т. В. Інформаційно-кібернетична модель К. Дойча. *Політична думка XX–XXI століть: методологічний і доктринальний підходи*: у 2-х т. Львів: «Новий світ-2000», 2016. Т. 1. С. 50–52.

10. Тесфайє Л.А. Процесуальна модель політичної комунікації в умовах інтернет-простору. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Випуск 4. С. 58–63.

11. Тищенко Ю., Байор П., Товт М., Горобчишина С. Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство. К. : Агентство «Україна», 2010. 148 с.

12. Pye L. Political Communication : The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions. Oxford ; N.Y., 1987.

REFERENCES:

1. Akayomova, A. (2011). Politychna komunikatsiya yak protses vzayemodiyi politychnykh sub"yektiv [Political communication as a process of interaction between political subjects]. *Politychnyy menedzhment. №1*. Pp. 87–91 [in Ukrainian].

2. Bokoch, YU.M. (2017). Doslidzhennya politychnoyi komunikatsiyi u konteksti transformatsiyi suspil'stva [Research on political communication in the context of societal transformation]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Vypusk 21*. Pp. 47–52 [in Ukrainian].

3. Bondar, H.L. (2015). Komunikatyvna polityka v diyal'nosti derzhavnoho sluzhbovtsya [Communicative policy in the activities of a civil servant]: *navchal'nyy posibnyk*. Mykolayiv : Vyd-vo CHDU imeni Petra Mohyly. 300 p. [in Ukrainian].

4. Habermas, YU. (2006). *Zaluchennya inshoho: studiyi z politychnoyi teoriyi [The Involvement of the Other: Studies in Political Theory].* L'viv : Astrolyabiya. 416 p. [in Ukrainian].

5. Dabizha, V. (2012). Politychni komunikatsiyi: aspekty rozvytku [Political communications: aspects of development]. *Politychnyy menedzhment.* № 4–5. Pp. 173–179 [in Ukrainian].

6. Dan'ko-Sliptsova, A.A. (2021). Polityko-komunikatsiyni protsesy formuvannya suchasnoho informatsiynoho suspil'stva [Political and communication processes of the formation of a modern information society]: *dys. …k.polit nauk; 23.00.02 – politychni instytuty ta protsesy*. K. 223 p. [in Ukrainian].

7. Nedbay, V. (2009). *Suchasni politychni komunikatsiyi: mediyno-tekhnolohichnyy aspekt [Modern political communications: media and technological aspect]*. O. : Feniks. 328 p. [in Ukrainian].

8. Pronoza, I.I. (2021). Rol' politychnykh komunikatsiy u suchasnomu informatsiynomu prostori [The role of political communications in the modern information space]. *Naukovyy zhurnal «Politycus». Vypusk 3*. Pp. 58–63 [in Ukrainian].

9. Semyhina, T.V. (2016). Informatsiyno-kibernetychna model' K. Doycha [Information-cybernetic model of K. Deutsch]. *Politychna dumka KHKH-KHKHI stolit': metodolohichnyy i doktrynal'nyy pidkhody: u 2-kh t.* L'viv: «Novyy svit-2000». T. 1. Pp. 50–52 [in Ukrainian].

10. Tesfayye, L.A. (2021). Protsesual'na model' politychnoyi komunikatsiyi v umovakh internet-prostoru [Process model of political communication in the conditions of the Internet space]. *Naukovyy zhurnal «Politycus». Vypusk 4.* Pp. 58–63 [in Ukrainian].

11. Tyshchenko, YU., Bayor, P., Tovt, M., Horobchyshyna, S. (2010). *Modeli politychnoyi komunikatsiyi: politychni partiyi ta hromadyans'ke suspil'stvo [Models of political communication: political parties and civil society]*. K. : Ahent·stvo «Ukrayina». 148 p. [in Ukrainian].

12. Pye, L. (1987). *Political Communication : The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions*. Oxford ; N.Y. [in USA].

Чинники підвищення ефективності політичних комунікацій в українському суспільно-політичному просторі (результати експертного опитування)

Попович Яна Максимівна

кандидат філософських наук, доцент, доцента кафедри політології та загальноправових дисциплін Національного університету «Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0001-7509-0459

Маракін Віталій Ігорович

аспірант кафедри політології та загальноправових дисциплін Національного університету «Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя, Україна
ORCID: 0009-0002-3496-5364

Стаття присвячена факторам підвищення ефективності політичних комунікацій в українському суспільно-політичному просторі. Політичну комунікацію визначають як комунікативний процес обміну політичною інформацією та трансляції політичного дискурсу між політичними суб'єктами, державними органами та громадянським суспільством, спрямований на досягнення консенсусу в прийнятті політичних та адміністративних рішень, легітимацію влади та підтримку стабільності демократичної політичної системи через ЗМІ та соціальні мережі. У науковому доробку представлено, що серед різних професійних груп експертів існують відмінності у поглядах на чинники, що сприяють підвищенню ефективності політичних комунікацій в українському суспільно-політичному просторі: для науковців – формування моделі деліберативної демократії та доброго врядування; для представників громадського сектору – чинники нормалізації та створення умов для налагодженої взаємодії держави та громадянського суспільства; для представників політичних партій – реформи у сфері державного управління та політичної системи України; для представників ЗМІ – удосконалення, стандартизація та регулювання національного інформаційного простору.

Із результатів опитування було виявлено, що серед різних професійних груп експертів існують розбіжності в уявленнях про фактори, що сприяють підвищенню ефективності реалізації політичних комунікацій в українському суспільно-політичному просторі: для науковців формування моделі деліберативної демократії та доброго врядування є запорукою ефективності механізму реалізації політичних комунікацій у національному; для представників громадського сектору головними є чинники, які нормалізують і створюють умови для налагодженої взаємодії держави та громадянського суспільства; представники політичних партій вважаються головними чинниками реформування сфери державного управління та політичної системи України; представники ЗМІ зосереджують свою увагу на факторах, пов'язаних із розвитком, удосконаленням, стандартизацією та регулюванням національного інформаційного простору.

Ключові слова: *політична комунікація, соціально-політичний простір, дорадча демократія, належне врядування, громадянське суспільство, електронна демократія, інформаційний простір.*

Руденко Юлія Юріївна

Національна ідентичність як підгрунтя формування національних інтересів у контексті реінтеграції українського соціуму

УДК 323.13
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.13

Руденко Юлія Юріївна
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
вул. Михайла Максимовича, 22, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-5292-5334

Розглядається поняття «національний інтерес», його витоки та класифікація. Зокрема, за характером; ступенем черговості; масштабом; ступенем важливості; строком дії; видами політики; сферами прояву тощо Стверджується, що національний інтерс та національна ідентичність є тісно пов'язаними феноменами. Зокрема, нехтування національними інтересами веде до розмивання національної ідентичності і, навіть, до втрати державного суверенітету. А національна ідентичність, своєю чергою, яка є органічним поєднанням громадянської, державницької, етнічної ідентичності, має бути надійним підґрунтям формування національних інтересів.

Зазначається, що національний інтерес у демократичних країнах – це узагальнений відповідно до існуючих процедур інтерес людей, що формує політичну націю. Остання «виростає» з договірних концепцій утворення держави, де до політичної нації належать всі, хто приймав участь у її заснуванні. Громадянам, у такому випадку, належить право на управління державою. З такого проєвропейського розуміння нації, як наслідок, мають формуватися «комплексні», інтегруючи інтереси як держави, так і суспільства, – національні інтереси.

Стверджується, що структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня її сконсолідованості.

Аргументується, що сьогодні однією з нагальних потреб та пріоритетним національним інтересом українського суспільства та держави є підведення міцного підґрунтя під процес реінтеграції всіх громадян, які вимушено чи свідомо (намагаючись врятувати себе та близьких) знаходяться за межами України. Це підґрунтя – неписана угода між громадянами і владою – образ повоєнного майбутнього країни, який буде включати всі категорії та групи громадян.

Зазначається, що відтермінування процесу реінтеграції громадян може призвести до непоправних наслідків... Останнє зазначають як науковці, так і практики, які, в своїй більшості, підкреслюють факт важливості не тільки «механічного» повернення територій, а й реінтеграції та реконсолідації українських громадян, налагодження з ними діалогу, захист їх прав та з'ясування потреб тощо.

Ключові слова: *національний інтерес, національна ідентичність, реінтеграція, нація, громадянське суспільство.*

Вступ. Чимало списів вітчизняних та зарубіжних науковців та аналітиків зламано навколо поняття «національні інтереси». Інколи воно здавалось майже невловним, інколи наповнювалося суб'єктивним змістом. Єдине, що було і є зрозумілим, як для науковців, так і для практиків, і, безумовно, важливо для нашого дослідження, – що нехтування національними інтересами призводить до розмивання національної ідентичності. Політична нація, у такому випадку, усвідомлює себе приналежною до чужої держави, і саме так сприймається світовою громадськістю. У випадку розмивання національної ідентичності до того рівня, коли в суспільстві створюються кілька самостійних центрів, що втратили відчуття національної єдності, спільну історичну пам'ять і вважають себе окремими спільностями, – тоді формується і інше поняття суверенітету держави.

То що ж тоді представляють собою національні інтереси, чому вони такі важливі для формування національної ідентичності і, навпаки, як національна ідентичність впливає на органічну кристалізію національних інтересів? Зазначені питання не є пустими, оскільки перед сучасною Україною стоїть нагальна потреба щодо реконсолідації та реінтеграції, перш за все, громадян, які добровільно (намагаючись врятувати себе і близьких) покинули Україну або вимушено знаходяться за її межами. Від того, яка модель національної ідентичності буде закладена в основу цих процесів буде залежати їх ефективність та результативність.

Отже, повертаючись до поняття «національні інтереси», маємо зазначити наступне. Лише при демократичному режимі, існують більш або менш надійні запобіжники того, що егоїстичні інтереси окремих осіб, соціальних груп, партій не будуть представлені як загальнонаціональні. Різні політичні сили пропонують громадянам свої уявлення про долю країни та визначають пріоритети в сфері національних інтересів, а отримавши владу, намагаються реалізовувати свої політичні програми. Проте, якщо з'ясується, що політика тієї чи іншої політичної сили суперечить об'єктивним інтересам нації, то ця сила повинна втратити легітимне право на владу. Є неприпустимим, щоб будь-яка політична сила в державі намагалась порушити територіальну цілісність країни або

змінити її ідентичність, зламати конституційний устрій, поступитись державним суверенітетом і т. ін.

Мета та завдання. Тож, перед нами стоїть завдання обгрунтувати взаємозв'язок та взаємообумовленість феноменів національної ідентичності та національних інтересів. Метою статті є доведення можливості реінтеграції українського соціуму на основі національної ідентичності, сформованої відповідно до загальнонаціональних інтересів (і навпаки) та таких, що відповідають сучасним викликам.

Стан наукової розробленості проблеми. В 1935 р. термін «національні інтереси» був уперше включений в Оксфордську енциклопедію соціальних наук. З цього часу дослідження даної проблематики незмінно зберігає свою актуальність, оскільки є однією з підвалин концептуальної розробки проблеми демократії», – слушно зазначає українська дослідниця Н. Москальова [12, с. 32].

Питання національних інтересів розроблялося такими зарубіжними авторами як Р. Арон, В. Вільсон, Дж. Кеннан, Г.Моргентау, Р.Нібур, Дж.Розенау, Н. Спайкмен та інші.

Розгляду національних інтересів присвячено праці українських науковців Р. Ковалюка, А. Колодій, І.Кукси, В.Ліпкана, М. Мальського, Ф. Медвідя, Н. Москальової, Г. Ситніка М.Шульги, М.Юрія та ін.

Результати. «У англомовній літературі, це поняття вживається у значенні «державний інтерес». Під національними інтересами розуміють переважно інтереси держави, оскільки західні країни у соціально-політичному аспекті є мононаціональними державами. Нація являє собою єдність громадянського суспільства і держави, тому національний інтерес стає узагальнюючим інтересом, який знімає суперечність між інтересами держави і громадянського суспільства. Національний інтерес у демократичних країнах – це передусім узагальнений відповідно до існуючих процедур інтерес людей, що формують політичну націю. Формування національного інтересу передбачає узгодження інтересів усіх громадян країни, хоча іноді це зводиться до врахування думки найбільш численних соціальних груп», – відмічає Н. Москальова [12, с. 29]. Однак, на нашу думку, подібне розуміння національного інтересу також цілком задовольняє і український соціум, включаючи як елітарні прошарки, так і «пересічне» громадянство. Оскільки, на нашу думку, українська нація є комплексним поняттям, яка грунтуючись на політичному проекті, включає етносоціальні ознаки. Тож національна ідентичність теж поняття інтегративне, яке включає, перш за все, громадянську ідентичність, а також державницьку ідентичність, державну ідентичність, етнічну ідентичність тощо. Не будемо зупинятися на характеристиці кожної з перерахованих типів ідентичності, відмітимо лише те, чому громадянська ідентичність є ключовою, якщо ми хочему формувати власну національну ідентичність та національні інтереси у межаї європейських демократичних цивілізаційних цінностей.

Тож, в чому секрет європейської громадянської ідентичності, засади якої ми намагаємося осмислити і реалізовувати в Україні? Саме в тому, що національна ідентичність тут ґрунтується на громадянській ідентичності не просто у розумінні належності до держави, а у розумінні набуття активного членства в громадянському суспільстві і дієвої співучасті в управлінні державою.

Дж. Кін наголошує на значущості відчуття національної ідентичності в процесі становлення громадянського суспільства й утвердження демократичних цінностей. «Заклик до самоуправління нації», – зауважує дослідник, – «звучить демократично, адже він звернений до всіх, хто належить до нації, закликаної до дій…

Національна ідентичність окреслена у такий спосіб є специфічно європейським винаходом. Це дар європейців (власне, греків) усьому світові. Його важливість для переосмислення теорії громадянського суспільства в тому, що така ідентичність дає громадянам почуття потрібності, впевненості в собі, власної гідності – заохочуючи їх «почувати у себе вдома», допомагаючи легко прочитувати знаки інституційного та буденного життя» [4, с. 87, 88].

Мова йде про те, що сучасна європейська громадянська ідентичність ґрунтується на самоуправлінні народу (тобто всіх громадян, які складають сучасні нації) та його залученості до процесу прийняття політичних рішень. Така ідентичність народилася з теорій суспільного договору, які ґрунтується на тому, що всі громадяни, які заключають між собою угоду на створення держави, приймають участь в її управлінні нею.

Очевидно, що саме за такого інтегруючого розуміння нації та національної ідентичності можуть формуватися «комплексні», інтегруючі інтереси як держави, так і громадянського суспільства, національні інтереси.

Тому, сьогодні, нагальною потребою та можливим нині шляхом поєднання інтересів усіх груп населення України є переосмислення консенсусного суспільного договору, що зміг би вирішити основні протиріччя сучасного націо- та державотворення і, таким чином, закласти міцне підґрунтя для реінтеграції всіх громадян, які вимушено чи свідомо сьогодні знаходяться за її межами. Адже, членами цього переосмисленого договору, фактично, мають право стати всі громадяни, що приймали участь у створенні України, за їх бажання.

Коли мова йде про договор, це не обов'язково – про формалізовану юридичну форму. Мова йде,

передусім, про певну неписану угоду, в якій можуть прийняти участь представники громадянського суспільства, аналітики, експерти тощо. Це, фактично, образ післявоєнної України…

З огляду на вище зазначене, гострою потребою є осмислення та становлення національної ідентичності, що враховували потреби громадян всіх етнічних, культурних, релігійних, мовних тощо груп населення та регіонів України. Оскільки це поліпшить комунікацію між різними регіонами та групами, а суспільство вважається більш-менш консолідованим, якщо окремі його елементами (соціальні групи, етноси, окремі особи) орієн товані більше на зв'язки між собою, ніж на зв'язки з зовнішніми – щодо всього суспільства – структурами. Тому ідея, що сприяє посиленню внутрішніх суспільних зв'язків, є важливим державотворчим, державоукріплюючим чинником, і може бути підгрунтям національних інтересів.

Тож, повернемося у цьому контексті до поняття національних інтересів, акцентуючи увагу на підходах до його змісту. Українські дослідники М. Мальський та М. Мацях зазначають, що всі ідеї та концепції, пов'язані з дослідженням інтересу, можна поділити на два головні напрями, які за розумінням його природи, називають психологічним (суб'єктивістським) та об'єктивістським [9].

Психологічний підхід поєднує погляди науковців, що визначають інтерес як суб'єктивне явище, пов'язане зі свідомістю людей. Тобто йдеться про сприйняття особами, що приймають політичні рішення, інформації щодо

реальності. Інтерес, з огляду на це, є радше їхньою позицією, розумінням, що спрямоване до зовнішніх об'єктів.

Інформація не завжди повністю відповідає реальності, а з іншого боку, ці особи, переважно, зважають лише на ту її частину, яка відповідає їхнім стереотипам, ідеологічним, релігійним чи етичним переконанням [9, с. 135].

Суб'єктами національних інтересів є також будь-які суспільні групи, що беруть участь у формуванні зовнішньої політики держави та свідомо впливають на діяльність своїх урядів. Політичні партії, ТНК, громадські рухи та організації сприймають потреби держави з власного погляду та намагаються чинити тиск на владні інституції, щоб спрямувати їхню діяльність у тому напрямі, який вони вважають найкращим. Ідеї, якими керуються ці групи, за певних обставин, стають національним міфом**,** оволодівають умами людей, і довести їхню помилковість надзвичайно важко.

Для прихильників психологічного напряму загальноприйнятим є твердження, що інтересом будь-якого учасника міжнародних відносин є не реальні потреби, якими він керується, а лише його уявлення про них.

Об'єктивістський підхід виводить інтерес із реальної потреби і надає цим двом поняттям об'єктивного характеру. Він визначається як похідна від потреби, яку розуміють як брак (недостатність) чогось, що доконечне для існування та розвитку того чи іншого учасника міжнародних відносин. Інтерес як об'єктивна категорія може бути усвідомленим або залишатися поза межами свідомості людей. Його трактують як явище, незалежне від рефлексії осіб, що приймають політичні (як і будь-які інші) рішення [9, с. 136].

Р. Арон вважав поняття національного інтересу занадто багатозначним і тому недостатньо корисним для аналізу цілей і засобів міжнародних відносин. Разом з тим, його тези про «вічні цілі» держави фактично збігаються із традиційним розумінням національного інтересу, властивим школі політичного реалізму. З погляду Р. Арона, вічні цілі можуть проявлятися як абстрактним, так і конкретним чином. У першому випадку, вони постають як прагнення до безпеки, сили й слави, а в другому виражаються в прагненні розширення простору (території, займаної тією або

іншою політичною одиницею), збільшення населення держави й поширення ідеології й цінностей певного політичного актора [2]. Тут варто оговоритися, що ми вже зазначали про небезпеку формування національної ідентичності на інтересах одного політичного актора у розуміння одноосібного лідера чи групи осіб, що можуть узурпувати таке право у громадян. Адже Г. Моргентау вважав національну ідентичність невід'ємним елементом національного інтересу [17].

Тож, «національні інтереси можемо трактувати як цінності й потреби конкретних держави та суспільства, реалізація яких приводить до ефективного розвитку та повноцінного існування як окремих індивідів, так і суспільства й держави в цілому» [8, с. 23].

В. Ліпкан стверджує, що становлячи першооснову національної безпеки, національні інтереси можуть розглядатися як усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності

існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму [7].

С. Андрущенко зазначає, що «національний інтерес – це зазвичай інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, яке реалізується через політичну систему та поєднує інтереси кожної людини, інтереси соціальних, національних, політичних груп з інтересами держави» [1, с. 85].

Таким чином, підсумовуючи стислий огляд поняття «національні інтерси» у роботах українських науковців, зазначимо ще одне визначення національних інтересів: «національні інтереси є інтегральною інтерпретацією сукупності збалансованих інтересів (потреб) людини (громадянина),

суспільства, держави в різних сферах їхньої життєдіяльності, реалізація яких гарантує, наприклад, збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність, прогресивний суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток» [14, с. 68].

А згідно з чинним законодавством України, під її національними інтересами розуміють «життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [3].

Важливо, що майже в усіх визначеннях, національні інтереси є інтегральними інтересами громадянського суспільства та держави, що забезпечує їх розвиток. А не окремих політичних гравців, і навіть, окремо, держави. Очевидно, що таке розуміння національних інтересів ґрунтується на консолідуючий моделі національній ідентичності [13].

В працях українських та зарубіжних авторів можна також знайти числені класифікації національних інтересів. Це питання не становить предмет наукового пошуку, але задля «повноти картини», наведемо одну з них, яка є, доволі, інтегральною.

Отже, фахівці класифікують національні інтереси за різними критеріями, зокрема, за:

– характером (наприклад, коаліційні, національні);

– взаємністю (однобічні, взаємні);

– ступенем черговості (першочергові, невідкладні інші);

– масштабом (глобальні, регіональні, локальні);

– ступенем важливості (фундаментальні, стратегічні, життєво важливі, інтереси виживання, актуальні, істотні, другорядні тощо);

– строком дії (постійні, довгострокові, середньострокові, поточні);

– видами політики (зовнішні, внутрішні);

– сферами прояву (політичні, економічні, соціальні тощо) [14, с. 70].

Втім, попри те, що у визначеннях щодо національних інтересів переважають такі суб'єкти як особа, громадянське суспільство, держава. об'єднавчим поняттям, як ми пояснювали вище, може стати поняття «нація». Ф. Медвідь та Р. Буга стверджують, що «категорія «національні інтереси», її тлумачення тісно пов'язані, на їх погляд, з розумінням процесів етногенези і націогенези, базової категорії «нація», яка, віддзеркалюючи багатство етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства, уособлює його горизонтальну диференціацію [11, с. 112]. Саме нація, на відміну від соціальної страти, класу, демографічної, конфесійної чи інших груп є наймасштабнішою найбільш стійкою, внутрішньоструктурованою групою інтересів, що здатна створювати окреме суспільство [5, с. 36–40].

«Нація як спільнота етнополітична характеризується високим рівнем консолідації, самоусвідомлення і прагнення до творення власної національної держави. В силу цього для нації як етнополітичної спільноти інтереси зосередженні передусім у сферах політики і культури. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї. Звідси, пріоритетні національні інтереси у політичній сфері спрямовані на подальшу консолідацію нації, на створення чи збереження власної національної держави та налагодження взаємовідносин з іншими націями держави» [11, с. 113].

А серцевиною національних інтересів є збереження і зміцнення національного суверенітету, що означає «повновладдя нації, оволодіння нею всіма можливостями розпоряжатися власною долею», – зазначає українська вчена А. Колодій [6].

Оскільки «структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її сконсолідованості» [Медвідь Ф.М. Історія та теорія становлення системи національних інтересів: правові колізії. Наукові записки ІПШЕНД імені І.Ф. Кураса. Вип. 42. С. 210–221, с. 213], то сьогодні на порядку денному стоїть одне із найважливіших завдань – реінтеграція та реконсолідація українського соціуму. На чому наголошують українські вчені та практики.

«На даний момент в Україні є потужний запит на запровадження послідовної, комплексної політики реінтеграції як невід'ємної складової державної етнонаціональної політики. Реінтеграція повинна стати консолідаційною ідеєю, що об'єднає поліетнічну українську націю, незалежно від етнічного походження та місця проживання», – наголошує українська дослідниця В. Явір [15, с. 65].

Про такий запит дослідниця писала ще у 2017 році, а сьогодні він не тільки не втратив своєї актуальності, але й став більш «рельєфнішим».

Про необхідність реінтеграції українського соціуму в сучасних умовах пишуть філософи ті соціологи, демографи та психологи та, безумовно політологи. Серед українських вчених, що опікуються цією проблемою сьогодні: В. Горбатенко, Е. Лібанова, І. Кресіна, В. Перевезій, В. Явір та інші.

Важливо, що дослідники акцентують увагу на тому, що «відтермінування процесу реінтеграції може призвести до непоправних етнополітичних наслідків... На цьому наголошують як науковці, так і чиновники» [16, с. 348].

Останні, в своїй більшості, підкреслюють факт важливості не тільки «механічного» повернення територій, а й реінтеграції та реконсолідації укра-

їнських громадян, налагодження з ними діалогу, захист їх прав та з'ясування потреб тощо.

Очевидно, що зазначене може відбутися на основі переосмислення проекту «національної ідентичності» та механізмів консолідації суспільства до нових умов функціонування української державності. Зазначене може стати предметом наших подальших розвідок.

Висновки. Проблема формування національних інтересів завжди була у центрі уваги дослідників. Але, пріоритетність тих чи інших національних інтересів змінюється в залежності від того, на якому етапі розвитку та функціонування знаходиться українська нація і які завдання стоять перед нею. Сьогодні одним з важливих завдань, які стоять перед українською нацією, є її реінтеграція та реконсолідація у єдиний національний простір. Від того, які механізми будуть задіяні у цьому процесі, та на основі якої моделі національної ідентичності буде відбуватися зазначений процес, багато в чому залежить успішність результату. Тож, надаємо, у цьому контексті перевагу механізмам демократичної консолідації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі: монографія. К.: Логос, 2005. 286 с.

2. Арон Р. Мир і війна між націями. К.: МП Юніверс, 2000. 688 с.

3. Закон України «Про національну безпеку країни».*Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2018. № 31. ст. 241.

4. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення/ Пер. з англ. О. Гриценка. К: К. І. С.; Аналітично-дослідницький центр «АНОД», 2000. 192 с.

5. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття. Львів: Астролябія, 2008. 368 с.

6. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. Львів : Кальварія, 1997. 55 с.

7. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. К.: Текст, 2006. 600 с.

8. Літвін Л.А. Теоретичні засади дослідження національних інтересів. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Сер.: Політичні науки. 2017. № 2. С. 20–23.

9. Мальський М. Теорія міжнародних відносин: підручник. / М. Мальський, М. Мацях: Знання. 2007, 461 с.

10. Медвідь Ф.М. Історія та теорія становлення системи національних інтересів: правові колізії. *Наукові записки ІПіЕнД імені І.Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 42. С. 210–221.

11. Медвідь Ф.М., Буга Р.І. Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози. *Наукові праці МАУП.* 2010. Вип. 3 (26). С. 113–117.

12. Москальова Н. Концепції національного інтересу в науковій літературі. *Вісник Донецького національного університету*. Сер. «Політичні науки». 2016. № 1. С. 29–32.

13. Руденко Ю.Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: монографія. К.: «Видавництво Людимила». 2020. 364 с.

14. Ситник Г.П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник/ За ред Г.П. Ситника. К.МАУП. 2021. 372 с.

15. Явір В.А. Реінтеграція: до проблеми визначення, суті та позиціонування у політиці України. *S.P.A.C.E (Society, Politics, Administration in Central Europe)*. 2017. Вип. 6. С. 64–67.

16. Явір В.А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт: монографія. К.: Логос. 2018. 468 с.

17. Morgentau H. Politics among Nations. The struggle for power and peace. N.Y.: mCgRAW-Hill, 1993. 419 s.

REFERENCES:

1. Andrushchenko S.V. (2005) Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu seredovyshchi (Ukraine in the modern geopolitical environment): monohrafiia. K.: Lohos. 286 s. [in Ukrainian]

2. Aron R. (2000) Myr i viina mizh natsiiamy (Peace and war between nations). K.: MP Yunivers. 688 s. [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku krainy» («On the National Security of the Country») (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. № 31. st. 241. [in Ukrainian]

4. Kin Dzh. (2000) Hromadianske suspilstvo: stari obrazy, nove bachennia (Civil society: old images, new vision)/ Per. z anhl. O. Hrytsenka. K: K. I. S.; Analitychno-doslidnytskyi tsentr «ANOD». 192 s. [in Ukrainian]

5. Kolodii A. F. (2008) Natsionalnyi vymir suspilnoho buttia (National dimension of social life). Lviv: Astroliabiia. 368 s. [in Ukrainian]

6. Kolodii A. (1997) Natsiia yak subiekt polityky (The nation as a subject of politics). Lviv : Kalvariia. 55 s. [in Ukrainian]

7. Lipkan V.A. (2006) Teoretychni osnovy ta elementy natsionalnoi bezpeky Ukrainy (Theoretical foundations and elements of national security of Ukraine): monohrafiia. K.: Tekst. 600 s. [in Ukrainian]

8. Litvin L.A. (2017) Teoretychni zasady doslidzhennia natsionalnykh interesivm (Theoretical foundations of national interest research). *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa.* Ser.: Politychni nauky. № 2. S. 20–23. [in Ukrainian]

9. Malskyi M. (2007) Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn (Theory of international relations: a textbook): pidruchnyk / M. Malskyi, M. Matsiakh. K: Znannia. 461s. [in Ukrainian]

10. Medvid F.M. (2008) Istoriia ta teoriia stanovlennia systemy natsionalnykh interesiv: pravovi kolizii (History and Theory of the Formation of the System of National Interests: Legal Collisions). *Naukovi zapysky IPiEnD imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy.* Vyp. 42. S.210-221 [in Ukrainian]

11. Medvid F.M., Buha R.I. (2010) Natsionalni interesy Ukrainy ta yikh priorytety v umovakh hlobalizovanoho svitu: nebezpeky ta zahrozy (National interests of Ukraine and their priorities in the globalized

world: dangers and threats). *Naukovi pratsi MAUP.* Vyp. 3 (26). S. 113–117 [in Ukrainian]

12. Moskalova N. (2016) Kontseptsii natsionalnoho interesu v naukovii literature (Concepts of national interest in scientific literature). Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Ser. «Politychni nauky». № 1. S. 29–32 [in Ukrainian]

13. Rudenko Yu.Iu. (2020) Konsolidatsiina model natsionalnoi identychnosti: vid teorii suverenitetu do teorii politychnoi modernazatsii (Consolidation model of national identity: from the theory of sovereignty to the theory of political modernization):monohrafiia. K.: «Vydavnytstvo Liudymyla. 364 s. [in Ukrainian]

14. Sytnyk H.P., Orel M. H. (2021) Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy (National security in the context of the European integration of Ukraine): pidruchnyk / Za red H.P. Sytnyka. K.: MAUP. 372 s. [in Ukrainian]

15. Iavir V.A. (2017) Reintehratsiia: do problemy vyznachennia, suti ta pozytsionuvannia u politytsi Ukrainy (Reintegration: to the problem of definition, essence and positioning in the politics of Ukraine). *S.P.A.C.E (Society, Politics, Administration in Central Europe)*. Vyp. 6. S. 64–67 [in Ukrainian]

16. Iavir V.A. (2018) Etnopolitychna intehratsiia ta dezintehratsiia u suchasnomu svti: polityko-pravovyi kontsept (Ethnopolitical integration and disintegration in the modern world: a political and legal concept): monohrafiia. K.: Lohos. 468 s.

17. Morgentau H. (1993) Politics among Nations. The struggle for power and peace. N.Y.: mCgRAW-Hill. 419 s. [in English]

National identity as a foundation for the formation of national interests in the context of reintegration of Ukrainian society

Rudenko Yuliia Yuryivna

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher of the Scientific and Organizational Center
National Academy of the Security Service of Ukraine
Mykhailo Maksymovicha str., 22, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5292-5334

The concept of «national interest», its origins and classification are considered. In particular, by character; by the degree of priority; scale; degree of importance; validity period; types of politics; spheres of manifestation, etc. It is claimed that national interest and national identity are closely related phenomena. In particular, the neglect of national interests leads to the erosion of national identity and even to the loss of state sovereignty. And national identity, in turn, which is an organic combination of civic, state, and ethnic identity, should be a reliable basis for the formation of national interests.

It is noted, that the national interest in democratic countries is the generalized interest of the people forming a political nation in accordance with existing procedures. The latter «grows» from the contractual concepts of the formation of the state, where all those who took part in its foundation belong to the political nation. Citizens, in such a case, have the right to govern the state. From such a pro-European understanding, nations should be formed «complex», integrating the interests of both the state and society – national interests. It is claimed that the structure of national interest changes depending on the tasks of the nation and the degree of its consolidation.

It is argued that today one of the urgent needs and the priority national interest of Ukrainian society and the state is to lay a solid foundation for the process of reintegration of all citizens who are forcibly or deliberately (trying to save themselves and their loved ones) outside of Ukraine. This is the basis – an unwritten agreement between citizens and the authorities – an image of the post-war future of the country, which will include all categories and groups of citizens. It is noted that postponing the process of reintegration of citizens may lead to irreparable consequences... The latter is noted by both scientists and practitioners, who, in their majority, emphasize the fact of the importance of not only the «mechanical» return of territories, but also the reintegration and reconsolidation of Ukrainian citizens, establishing a dialogue with them, protecting their rights and clarifying their needs, etc.

Key words: *national interest, national identity, reintegration, nation, civil society.*

Руцький Сергій Васильович

Медіаграмотність як фактор розповсюдження політичної інформації

УДК 316.774:004.5]-047.22:070.16»364»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.14

Руцький Сергій Васильович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0008-2420-9745

Статтю присвячено проблемам формування та оцінювання медіаграмотності, як фактору розповсюдження політичної інформації під час війни в Україні, що є актуальними сьогодні практично для всіх напрямів і рівнів модернізації політичного та освітнього процесів. Поняття медіаграмотності з кожним роком стає все більш затребуваним у наукових виданнях. Освіту у сфері масової інформації (медіаосвіту) пропонується розглядати як основний механізм формування медіакомпетентності та невід'ємну частину всієї системи освіти сучасної людини, а медіакомпетентність стає одним із центральних понять у новій освітній парадигмі. У статті досліджено розуміння медіакомпетентності в аспекті медіаосвіти, що дозволило розглянути дане поняття в двох аспектах, які доповнюють один одного: як з боку особистості яка розвивається та самоактуалізується, так і з боку тих соціальних інститутів, які несуть функцію виховання особистості в сучасному суспільстві (включаючи інформаційну та медійну складові освіти і медіаосвіти в цілому). Зроблено висновок, що медіаграмотність сьогодні стає частиною професійної субкультури фахівців, умовою політичної соціалізації особистості в сучасному медіасвіті, фактором успішності людини в суспільстві, яке швидко змінюється; це засіб пізнання полікультурного світу та отримання нових знань; це спосіб самопрезентації та реалізації потенціалу особистості.

Ключові слова: *медіаграмотність, медіаосвіта, політична культура, засоби масової інформації, політичний процес, політичні технології, дезінформація, гібридні війни, соціально-комунікативні технології, інформаційне протиборство, цифрова реальність, інформаційна війна.*

Вступ. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у житті кожної людини, формуючи цінності, соціальні норми, установки, моделі поведінки, життєві сценарії та картину світу в цілому. При цьому не тільки виробництво, а й споживання медіаінформації стає самостійним видом діяльності сучасної людини. Особливе значення засоби масової інформації мають наразі не лише для молоді, практично всі вікові категорії задіяні в медіасередовищі, де здійснюється велика частина особистих комунікацій. Враховуючи роль засобів масової інформації в сучасному суспільстві, дослідники та громадськість все частіше акцентують увагу на необхідності розвитку медіаосвіти на всіх освітніх рівнях (від дошкільної до післядипломної освіти). Медіаграмотність та медіакомпетентність сьогодні є важливими практично для всіх сфер життя, до того ж освіта у сфері масової інформації розглядається як невід'ємна складова освіти сучасної людини.

У період діджиталізації та медіатизації політична комунікація дедалі більше залежить від особистих навичок та здібностей окремих осіб споживати політичний контент із різних джерел інформації. Останнім часом політична комунікація стала значною мірою залежною від медіаграмотності (або медіакомпетентності) громадськості. Сучасне медіанасичене суспільство буквально напряму залежить від цифрової грамотності користувачів, які фільтрують інформацію та орієнтуються в медіапросторі відповідно до цифрових навичок та рівня критичного мислення. На противагу цьому, вивченню навичок медіаграмотності приділяється дуже мало уваги.

Медіаграмотність сьогодні має велике значення для ЗМІ та громадської думки. Разом з тим, бракує досліджень у сфері зв'язків з громадськістю та медіаграмотності. Ця тема, безсумнівно, має великий потенціал, оскільки медіаграмотність безпосередньо впливає на суспільні відносини. Ефективність PR-стратегій, тактик та інструментів напряму залежить від того, як цільові групи фільтрують та перевіряють медіаконтент. Дослідження у сфері медіаграмотності та зв'язків з громадськістю сьогодні також мають певний потенціал для сприяння громадській дискусії щодо розвитку медіаграмотності та підвищення обізнаності серед фахівців зі зв'язків з громадськістю щодо теми відповідальної агітації.

Мета і завдання. Метою статті є дослідження медіаграмотності в умовах війни, визначення специфіки підвищення рівня медіаграмотності. Для досягнення мети слід вирішити наступні завдання: визначити розуміння медіаграмотності; окреслити основні проблемні напрямки дослідження, такі як маніпуляція масовою свідомістю; пропаганда та дезінформація; поляризація суспільства; роль соціальних мереж; медіаграмотність політиків.

Методи дослідження. Дослідження передбачає використання матеріалів українських та зарубіжних досліджень з проблеми медіакомпетентності, медіаосвіти, медіакультури, медіаграмотності того. З цією метою використовуються методи аналізу наукової літератури та технологічні

принципи організації емпіричного дослідження, придатні для української аудиторії. Аналіз літератури показав, що в даний час науковий інтерес до проблем формування медіакомпетентності тільки зростає, до вивчення зазначених проблем залучаються фахівці суміжних галузей наукових знань, розробляються і впроваджуються програми в галузі медіаосвіти, медіаосвітні курсів, збільшується кількість дисертацій з проблеми медіакомпетентності, розвивається грантова підтримка наукових досліджень у сфері формування та розвитку медіакомпетентності. На основі узагальнення пропозицій та теоретичних уявлень сучасних авторів з питання критеріїв медіаграмонтності, виявлення значущих параметрів та показників проведено аналіз технології оцінювання та систематизації сучасних практик розвитку медіаграмотності, сутність якої полягає у створенні та застосуванні операційної моделі медіаграмотності, на основі якої було визначено основні сфери компетенції та показники оцінювання медіаграмотності.

Результати. Сучасні засоби масової інформації впливають на всі сфери людського життя, на всі процеси у сфері політики, культури та освіти. Зростаючий потік інформації вимагає від людини не тільки адекватного сприйняття, ефективної обробки інформації, а й творчого осмислення та критичного аналізу повідомлень ЗМІ.

Концепції інформаційного суспільства, розроблені в роботах К. Шеннона, Н. Вінера, А. Тюрінга, Д. Белла, М. Кастельса, Е. Тоффлера та інших, припускають високий рівень інформаційної культури сучасної людини, перш за все, її медіакультури, з метою ефективного використання переваг засобів масової інформації, і в той же час, протистояння негативним впливам медіа світу. У цьому контексті метою медіаосвіти як невід'ємної складової сучасної освіти є формування медіаграмотності та медіакомпетентності особистості. Медіакомпетентність, на нашу думку, не може бути відокремлена від формування загальної культури особистості. Інформатизація освіти, розвиток критичного мислення щодо «медіаповідомлень», які транслюються через різні засоби масової інформації, визначення загальної стратегії освітнього процесу в контексті формування єдиного інформаційного простору, розвиток понять «медіакомунікативні здібності», «інформаційна культура», «інформаційна картина світу» – ці та суміжні теми знаходяться в центрі наукових інтересів.

Протягом багатьох років було створено багато визначень медіаграмотності, які відображають різні точки зору, різні підходи, цілі та різні аудиторії. Загалом, медіаграмотність – це здатність застосовувати навички критичного мислення до повідомлень, знаків і символів, що передаються через ЗМІ. Це дає нам змогу робити кращий вибір щодо того, що ми хочемо читати, дивитися та слухати, і допомагає нам стати розумнішими та проникливішими членами суспільства.

Термін медіаграмотність з кожним роком стає все більш популярним і часто зустрічається в наукових публікаціях, переважно в роботах політиків, соціологів, журналістів та педагогів. Медіакомпетентність у науковій літературі розглядається як елемент і як кінцевий результат медіаосвіти. Вона стає частиною професійної субкультури фахівців, умовою соціалізації особистості в сучасному медійному просторі, фактором успішності людини в суспільстві, яке швидко змінюється. У той же час медіакомпетентність виступає як засіб пізнання полікультурного світу, засіб отримання знань, спосіб самопрезентації та реалізації потенціалу особистості. Тут слід погодитися з думкою, що саме «вміння критично мислити і не піддаватися на інформаційні провокації ворога сьогодні серед обов'язкових для українців. Воно точно допоможе зберегти психоемоційне здоров'я, суспільну злагоду і забезпечить колективну невразливість до російських атак. Українські медіа втілюють різноманітні проєкти, щоб навчити співгромадян відрізняти правду від вигадки, перевіряти факти, не вестися на емоційні хвилі у соцмережах. Це, як продукти власного виробництва, так і втілені за допомогою інших фахівців цієї тематики» [2].

Термін «медіаграмотність» часто використовується як взаємозамінний з іншими термінами, пов'язаними з медіа та медіатехнологіями. Медіа означає всі електронні чи цифрові засоби та друковані чи художні візуальні засоби, які використовуються для передачі повідомлень. Грамотність – це здатність кодувати й декодувати символи, а також синтезувати й аналізувати повідомлення. Медіаграмотність – це здатність кодувати та декодувати символи, що передаються через медіа, а також синтезувати, аналізувати та створювати опосередковані повідомлення. Медіаосвіта – це вивчення медіа, включаючи «практичний» досвід і виробництво медіа. Освіта медіаграмотності – це освітня галузь, присвячена навчанню навичок, пов'язаних із медіаграмотністю.

Медіаграмотність спирається на традиційну грамотність і пропонує нові форми читання та письма. Медіакомпетентність розглядається, з одного боку, як якість особистості, з іншого – як система вимог до певного типу соціальної поведінки в медіапросторі. Медіаграмотність дає людям змогу бути критичними мислителями та творцями, ефективними комунікаторами та активними громадянами. Дійсно, в сучасних умовах інформаційної війни медіаграмотність набуває характеристики не лише інструмента «для захисту від маніпуляцій, але й вона стає критичним елементом стійкості суспільства та національної безпеки» [5]. Це відбувається тому, що «здатність населення аналізувати та відрізняти правдиву інформацію від фейкової

стала необхідною умовою для збереження стабільності та єдності країни» [5].

Медіаграмотність є необхідною, неминучою та реалістичною відповіддю на складне, постійно мінливе електронне середовище та комунікаційний потік. Щоб стати успішним студентом, відповідальним громадянином, продуктивним працівником або компетентним і сумлінним споживачем, люди повинні набути досвіду роботи з дедалі складнішими інформаційними та розважальними медіа, які звертаються до нас на мультисенсорному рівні, впливаючи на те, як ми думаємо, відчуваємо та поводимося.

Сучасні інформаційні та розважальні технології спілкуються з нами за допомогою потужної комбінації слів, зображень і звуків. Таким чином, нам потрібно розвинути ширший набір навичок грамотності, які допоможуть нам як розуміти повідомлення, які ми отримуємо, так і ефективно використовувати ці інструменти для розробки та розповсюдження наших повідомлень. Бути грамотним у епоху ЗМІ вимагає навичок критичного мислення, які дають нам змогу приймати рішення, особливо це стосується політичних процесів.

Сучасні медіа-технології надають індивідам величезні потенційні можливості для обміну інформацією, «віртуального» знайомства з різними країнами та їх культурами, для розширення кругозору, підвищення професійного і загальнокультурного рівня особистості, але в той же час розширення сфери масової інформації призводить до інформаційного перевантаження особистості, психологічних маніпулятивних впливів, «віртуалізації свідомості» і зростання стереотипізації в міжособистісному спілкуванні. Для цього потрібен особливий розвиток системи медіаосвіти та підвищення рівня медіаграмотності. Можна пов'язати пріоритетність та актуальність медіаосвіти в сучасному світі з такими причинами, як високий рівень медіаспоживання та насиченість сучасних суспільств засобами масової інформації; ідеологічне значення ЗМІ та їх вплив як індустрії на свідомість аудиторії; стрімке зростання обсягу медіаінформації, посилення механізмів її управління та поширення, – інтенсивність проникнення ЗМІ в основні демократичні процеси; підвищення важливість візуальної комунікації та інформації в усіх сферах; необхідність освіти школярів/студентів з орієнтацією на виконання майбутніх вимог; зростаючі національні та міжнародні процеси приватизації інформації.

Зрозуміло, що під час війни різноманітні маніпуляції набувають нових форм. Як правильно зазначено групою авторів в їх спільній праці «спільність, опірність, підтримка власної армії та влади, створює фундаментальні елементи стабільності та успішності країни за таких умов. Противник цілеспрямовано намагається підірвати цю спільність, активно використовуючи стратегії інформаційної маніпуляції, щоб розхитати єдність, впроваджуючи негативні сторони життя та співіснування» [4, с. 8]. Науковці зазначають, що «під час таких періодів відрізняти маніпулятивну, неправдиву, упереджену чи спотворену інформацію від достовірної стає майже неможливим» [4, с. 8]. Автори пояснюють це тим, що «маніпулятори прямо використовують такі ж способи подання новин, як і традиційні медіа, залишаючи людей в стані невпевненості, збудженості, роздратування. За умов війни або кризи, коли питання безпеки та задоволення основних потреб загострюються, широке тлумачення цих понять відкриває можливість ворогові прямо втручатися в будь-які інформаційні процеси. Так інформація, що виникає з реальних потреб та поширюється реальними людьми, стає знаряддям маніпуляції» [4, с. 8].

Одним із ключів до медіаграмотності є вільне поширення інформації. Це право гарантується всім без винятку громадянам країни. Це означає, що ви можете збирати, поширювати та обмінюватися інформацією, якщо це не порушує закон та права інших осіб. Важливо використовувати достовірні джерела, до яких належать офіційні сайти, заяви прес-служб, відповіді на запити, а також бази даних.

Слід звернути увагу на міжнародні принципи, які важливі для медіаграмотності. Вони були сформульовані Європейським судом з прав людини, і, незважаючи на те, що не є обов'язковими до виконання, широко використовуються в практиці як ефективний посібник. Наприклад, якщо публікація в пресі або соціальних мережах присвячена політичним питанням або питанням суспільної важливості, то журналісти та читачі мають право приділяти темі більше уваги, шукати істину та важливі деталі. Наприклад, у передвиборчий період громадяни будуть активно цікавитися кандидатами, хотіти отримати про них більше інформації, в тому числі особистої. Або якщо подія викликає інтерес суспільства (наприклад, чиновника підозрюють у розкраданні бюджетних коштів), то інтерес до його персони, безсумнівно, зросте. Але не варто плутати суспільний інтерес з банальною цікавістю: бажання покопатися в брудній білизні зірок і артистів не дає права втручатися в їх особисте життя.

Навчання медіаграмотності може допомогти людям краще розпізнати правдивість заяв ЗМІ, дозволяючи їм виявляти «фейкові новини» та приймати більш обґрунтовані рішення. Тут можна виділити відповідні виміри: когнітивний: інформація, яка передається; емоційний: глибинні почуття, які виражаються; естетичний: загальна точність і художність повідомлення; мораль: цінності, які передаються через повідомлення. На мою думку, ці виміри можна використовувати як відправну точку для вдосконалення наших навичок медіаграмотності.

З огляду на когнітивний вимір можна оцінити, яку інформацію реклама передає нам, поставивши деякі з наступних запитань: що реклама обіцяє зробити? За емоційним виміром ми можемо оцінити почуття, які творець реклами хоче, щоб ми відчували. З естетичного аспекту ми можемо визначити, як реклама використовує повідомлення та зображення, щоб змусити нас повірити, що продукт виконає свої обіцянки. Щодо морального виміру, ми можемо дослідити те, що хотіли сказати автори реклами.

Медіаграмотність не тільки дозволить виявляти, аналізувати та оцінювати негативні чи фальшиві медіа-повідомлення, вона фактично дозволить більше розуміти медіа, тому що вона повертає контроль над медіа у ваші руки. Медіаграмотність допомагає виявляти та протидіяти ворожим наративам, які поширює російська пропаганда, зберігаючи єдність та стійкість суспільства.

Науковці Ю.Горбань та О.Олійник зазначають, що в останні роки «середовище масових комунікацій і способи залучення громадян до політичної культури докорінно змінилися. Взаємозв'язок між споживанням, здатністю використовувати, інтерпретувати медіапродукцію та політичною залученістю став складним. Наявні кілька тенденцій, які створюють нагальну потребу в розвитку медіаграмотності для сприяння кращому функціонуванню демократії. Ці тенденції, зокрема, охоплюють зміну середовища засобів масової інформації, поширення дезінформації, а також зниження довіри до професійних медіа та журналістики» [1, с. 203]. Вчені акцентують увагу на тому, що «ситуація в цій сфері виявилася досить напруженою під час війни, коли росія використовувала інформаційні потоки як засіб просування пропаганди й інформаційної агресії, насадження наративів. У міру того як Україна продовжує захищати свій суверенітет і демократичні цінності від зовнішньої агресії, здатність її громадян критично аналізувати та реагувати на медійний контент стала вирішальним складником національної безпеки та стійкості. На майбут-нє Україна залишається відданою розвитку медіаграмотності як од-ній із основних стратегій інформаційної безпеки» [1, с. 203]. А.Пехник говорить про те, що «ЄС також вживає конкретних заходів для посилення стійкості шляхом покращення своїх можливостей усвідомлювати, аналізувати та реагувати на гібридні загрози через Центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам або шляхом створення системи швидкого сповіщення для протидії дезінформації» [6].

Наразі, Європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO) опублікувала посібник для успішної реалізації ініціатив з медіаграмотності, який було розроблено Робочою групою EDMO зі стандартів та найкращих практик медіаграмотності за участю 14 національних та багатонаціональних центрів EDMO, а також понад 100 практиків та експертів з понад 50 країн світу. Посібник має на меті допомогти зробити ініціативи з медіаграмотності в Європі більш ефективними для підвищення стійкості суспільств до дезінформації та дезінформації в Інтернеті.

Науковці Ю.Горбань та О.Олійник визначають медіаграмотність, як «можливість доступу, аналізу, оцінки та створення медійного контенту в різних формах. Будь-яке ви-значення медіаграмотності відображає широке поняття, що містить різноманітні навички та компетенції, зокрема критичне мислення, ефективну комунікацію та творчий вираз» [1, с. 202]. На думку експертів до аспектів медіаграмотності можна віднести: «відчуття комфорту з усіма наявними медіа, від газет до віртуальних спільнот; активне використання медіа, наприклад, через інтерактивне телебачення, використання пошукових систем в інтернеті або участь у віртуальних спільнотах; використання потенціалу медіа для доступу до культури, міжкультурного діалогу, навчання та повсякденного застосування, наприклад, через бібліотеки; усвідомлення авторських прав, які є важливими для культури законності, особливо для молодого покоління в його подвійній ролі споживачів та виробників контенту; творче використання медіа; розуміння медійної економіки; критичний підхід до медіа щодо якості та точності контенту – здатність оцінювати інформацію, взаємодія з рекламою в різних медіа, розумне використання пошукових систем» [1, с. 202].

У. Кірієнко вважає, що медіаграмотність складається з таких складових: «естетичні та креативні навички: здатність бачити, чути, створювати та інтерпретувати медіаконтент; інтерактивні навички: здатність спілкуватися за допомогою медіа та уявляти себе в різних медіаролях. Ці навички можуть бути розвинені в рамках взаємодії під час навчання й практики та дають можливість висловлювати своє розуміння й думки; навички критичного аналізу: вміння інтерпретувати і розуміти значення різноманітних медіаконтентів, використовуючи різні аналітичні інструменти. Навички краще розвивати через вивчення медіаконтентів і жанрів; навички безпеки: вміння знаходити вихід зі скрутних ситуацій і уникати їх. Найважливішими навичками безпечної поведінки у віртуальному просторі є захист особистої інформації і вміння уникати шкідливих контактів і контенту» [3, с. 5].

Систему медіаосвіти можна розглядати в двох взаємодоповнюючих аспектах: як з боку особистості, яка розвивається, так і з боку тих соціальних інститутів, які несуть функцію освіти людини (в тому числі і самого інституту освіти). В процесі медіаосвіти відбувається формування медіакомпетентності суб'єкта, рівень якої може визначатися значенням параметрів трьох основних складових

медіакомпетентності особистості в широкому розумінні. Ці три складові можна охарактеризувати таким чином: медіаосвіта, яка передбачає, що суб'єкт має достатні знання про медіасвіт, його особливості, структуру, форми та мультикультурний контент; медіакомпетентність, яка передбачає ефективну поведінку у світі медіа, тобто розвиток нових медіатехнологій та моделей поведінки, включаючи комунікацію через медіасистеми (Інтернет тощо); медіабезпека або наявність медіаімунітету, як здатність зберігати та відстоювати особисту ідентичність у мінливих медіапросторах, у тому числі при перетині культурних кордонів.

Прикладом успішної ініціативи у сфері медіаграмотності стала Всеохопна інформаційно-просвітницька кампанія з протидії дезінформації, яка проходила з червня 2023 року по серпень 2024 року!" [5].

Також можна відзначити ініціативу в рамках проєкту «Інформаційна безпека: медіаграмотність в умовах воєнного часу». Так, за допомогою благодійного фонду «Академія української преси» на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» протягом двох місяців проведено 23 заходи в яких взяло участь більше 2000 осіб. Було проведено «одноденний семінар для усіх бажаючих області та регіону, де взяло участь 291 особа, 14 областей України та створено медіаосвітній контент, який включає в себе 6 відеороліків». Ці матеріали було «розміщено в соціальних мережах, на сайті Університету Ушинського та на курсах підвищення кваліфікації у Південноукраїнському центрі професійного розвитку керівників та фахівців соціономічної сфери. Організатором виступив Південноукраїнський центр професійного розвитку керівників та фахівців соціономічної сфери Університету Ушинського» [3].

Систему медіаосвіти можна розглядати в двох взаємодоповнюючих аспектах: як з боку особистості, яка розвивається, так і з боку тих соціальних інститутів, які несуть функцію освіти людини (в тому числі і самого інституту освіти). В процесі медіаосвіти відбувається формування медіакомпетентності суб'єкта, рівень якої може визначатися значенням параметрів трьох основних складових медіакомпетентності особистості в широкому розумінні. Ці три складові можна охарактеризувати таким чином: медіаосвіта, яка передбачає, що суб'єкт має достатні знання про медіасвіт, його особливості, структуру, форми та мультикультурний контент; медіакомпетентність, яка передбачає ефективну поведінку у світі медіа, тобто розвиток нових медіатехнологій та моделей поведінки, включаючи комунікацію через медіасистеми (Інтернет тощо); медіабезпека або наявність медіаімунітету, як здатність зберігати та відстоювати особисту ідентичність у мінливих медіапросторах, у тому числі при перетині культурних кордонів.

Висновки. Розвиток інформаційної культури та модернізацію освіти слід розглядати як необхідні умови формування високого рівня медіграмотності, забезпечення ефективності міжкультурної комунікації та прийняття полікультурного характеру сучасного життя. При цьому медіаграмотність розглядається як елемент медіаосвіти. В той же час медіаграмотність виступає як засіб пізнання полікультурного світу; як засіб отримання нових знань; як спосіб самопрезентації та реалізації потенціалу особистості. Концепція медіакомпетентності як особистісного результату медіаосвіти представляє собою ментальну рефлексію та формування (адекватних) соціальних уявлень про медіапростір. Також, це поведінка та оволодіння новими формами поведінки та поведінкових патернів, включаючи групову поведінку. Це відбувається за допомогою механізмів конформізму, наслідування, зараження та власної ідентифікації. Сьогодні спостерігаємо процеси, коли медіакомпетентності виходять далеко за межі вміння використовувати медіа як технічного засобу: знання про використання медіа замінюються знаннями про те, як орієнтуватися в медіапросторі, а це передбачає вміння аналізувати політичні проблеми, що виникають при використанні медіатехнологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбань, Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінфомації в час війни. Український інформаційний простір, 2024, № (1(13), с. 194–205. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50717/https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896 (дата звернення 20.01.2025).

2. Медіаграмотність в умовах війни: як українські медіа працюють на інформаційний захист. Наші регіональні новини. 31.10.2024. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/mediagramotnist-v-umovah-vijny-yak-ukrayinski-media-pratsyuyut-na-informatsijnyj-zahyst/ (дата звернення 20.01.2025)

3. Медіаграмотність для освітян в умовах війни: інформаційно-аналітичні матеріали. Освіта і наука в умовах війни. Віртуальний читальний зал освітянина ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / упоряд. У. Кірієнко. Київ, 2023, 15 с.

4. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив / Довженко О., Єгорова А., Іванова Т., Міський В., Потапова В., Юричко А. / за загал. ред. О. Волошенюк, В. Іванова. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2023, 68 с.

5. Медіаграмотність як ключовий захист в умовах інформаційної війни. Національний проєкт з медіаграмотності "Фільтр". 31.08.2024 URL: https://filter.mkip.gov.ua/mediagramotnist-yak-klyuchovyj-zahyst-v-umovah-informaczijnoyi-vijny/ (дата звернення 20.01.2025)

6. Пехник А. В. Допомога Україні від міжнародної спільноти в галузі освіти під час війни: регіональний

та глобальний аспекти. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 175–178.

7. Триває мініпроєкт від АУП «Інформаційна безпека: медіаграмотність в умовах воєнного часу. 10.08.2023. Портал медіаосвіти та медіаграмотності. URL: https://medialiteracy.org.ua/miniproyekt-vid-aup-informatsijna-bezpeka-mediagramotnist-v-umovah-voyennogo-chasu/ (дата звернення 20.01.2025)

REFERENCES:

1. Horban, Yu., & Oliinyk, O. Mediahramotnist yak chynnyk zakhystu informatsiinoho prostoru vid vorozhoi dezinfomatsii v chas viiny. [Media literacy as a factor in protecting the information space from enemy disinformation during wartime]. Ukrainskyi informatsiinyi prostir, 2024, № (1(13), s. 194–205. https://elibrary.kubg.edu.ua/ id/eprint/50717/https:// doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896 [in Ukrainian] (data zvernennia 20.01.2025).

2. Mediahramotnist v umovakh viiny: yak ukrainski media pratsiuiut na informatsiinyi zakhyst. [Media literacy in the conditions of war: how Ukrainian media works for information protection]. Nashi rehionalni novyny. 31.10.2024. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/mediagramotnist-v-umovah-vijny-yak-ukrayinski-media-pratsyuyut-na-informatsijnyj-zahyst/ [in Ukrainian] (data zvernennia 20.01.2025)

3. Mediahramotnist dlia osvitian v umovakh viiny: informatsiino-analitychni materialy. [Media literacy for educators in conditions of war: information and analytical materials]. Osvita i nauka v umovakh viiny. Virtualnyi chytalnyi zal osvitianyna DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho / uporiad. U. Kiriienko. Kyiv, 2023, 15 s. [in Ukrainian]

4. Mediahramotnist pid chas viiny: teoriia, metodyka, interaktyv [Media literacy during the war: theory, methodology, interactive] / Dovzhenko O., Yehorova A., Ivanova T., Miskyi V., Potapova V., Yurychko A. / za zahal. red. O. Volosheniuk, V. Ivanova. K. : Akademiia ukrainskoi presy, Tsentr vilnoi presy, 2023, 68 s. [in Ukrainian]

5. Mediahramotnist yak kliuchovyi zakhyst v umovakh informatsiinoi viiny. [Media literacy as a key defense in the conditions of information warfare] Natsionalnyi proiekt z mediahramotnosti “Filtr”. 31.08.2024 URL: https://filter.mkip.gov.ua/mediagramotnist-yak-klyuchovyj-zahyst-v-umovah-informaczijnoyi-vijny/ [in Ukrainian] (data zvernennia 20.01.2025)

6. Pekhnyk A. V. Dopomoha Ukraini vid mizhnarodnoi spilnoty v haluzi osvity pid chas viiny: rehionalnyi ta hlobalnyi aspekty. [Aid to Ukraine from the international community in the field of education during the war: regional and global aspects]. Yevropeiski oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitnikh ta tekhnolohichnykh rishen: materialy Mizhnar. nauk.- prakt. konf. (m. Odesa, 19 travnia 2023 r.) Odesa: Vydavnytstvo «Yurydyka», T. 1. S. 175–178. [in Ukrainian]

7. Tryvaie miniproiekt vid AUP «Informatsiina bezpeka: mediahramotnist v umovakh voiennoho chasu. [The AUP mini-project “Information security: media literacy in wartime conditions” is ongoing.] 10.08.2023. Portal mediaosvity ta mediahramotnosti. URL: https://medialiteracy.org.ua/miniproyekt-vid-aup-informatsijna-bezpeka-mediagramotnist-v-umovah-voyennogo-chasu/ [in Ukrainian] (data zvernennia 20.01.2025)

Media literacy as a factor in the dissemination of political information

Rutskyi Serhii Vasylovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0008-2420-9745

The article is devoted to the problems of formation and assessment of media literacy as a factor in the dissemination of political information during the war in Ukraine, which are relevant today for almost all areas and levels of modernization of political and educational processes. The concept of media literacy is becoming more and more in demand in scientific publications every year. Education in the field of mass media (media education) is proposed to be considered as the main mechanism for the formation of media competence and an integral part of the entire education system of a modern person, and media competence is becoming one of the central concepts in the new educational paradigm. The article studies the understanding of media competence in the aspect of media education, which made it possible to consider this concept in two aspects that complement each other: both on the part of the developing and self-actualizing personality, and on the part of those social institutions that carry the function of educating the individual in modern society (including the information and media components of education and media education in general). It is concluded that media literacy today is becoming part of the professional subculture of specialists, a condition for the political socialization of an individual in the modern media world, a factor of human success in a rapidly changing society; it is a means of learning about the multicultural world and obtaining new knowledge; It is a way of self-presentation and realization of the potential of the individual.

Key words: *media literacy, media education, political culture, mass media, political process, political technologies, disinformation, hybrid wars, social and communication technologies, information confrontation, digital reality, information war.*

Федорчук Володимир Ярославович

Суб'єкт-об'єктний аспект владних відносин за сучасних умов: вплив на політичний процес

УДК 323.2.02 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.15

Федорчук Володимир Ярославович
здобувач
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-3548-0336

У статті досліджуються особливості суб'єкт-об'єктного аспекту владних відносин та визначається їх вплив на політичний процес за сучасних умов. Зокрема аналізується зміст суб'єкт-об'єктної взаємодії владних відносин, виокремлюються чинники, що обумовлюють суб'єкт-об'єктну природу владних відносин. Для дослідження проблематики статті автор використовує міждисциплінарний підхід, із застосуванням знань політичної, філософської, психологічної, соціологічної наук. За допомогою методів аналізу і систематизації наукових джерел розглядається специфіка суб'єкт-об'єктної взаємодії, виокремлюється діалектична єдність суб'єкта і об'єкта відносин, а також розглядається вплив чинників, які визначають особливості владних відносин і політичних процесів за сучасних умов.

Акцентується увага на динамічному характері цих відносин, передусім через вплив безпекових загроз, технологічного розвитку, глобалізаційних змін, трансформацій на рівні політичних систем окремих суспільств. Автор наголошує на тому, що відбувається адаптація політико-владних відносин та їх структурних компонентів до нових реалій, що позначається загалом на особливостях політичних процесів. Окремо приділяється увага питанню політичної суб'єктності. Аналізується положення про активізацію нових можливостей для суб'єктів щодо політичної участі через соціальні медіа та використання інших цифрових технологій. Разом з цим, це спричиняє нові виклики у вигляді політичних маніпуляцій та інших проблем, що можуть негативно позначатися на процесах демократичного розвитку суспільства. Динамічність владних відносин актуалізує потребу в переосмисленні підходів та напрямів управління, які спрямовані на зміцнення демократичних інститутів та практики. Наголошується, що аналіз взаємодії суб'єктів і об'єктів владних відносин, їхнього впливу на сучасний політичний процес, закладають перспективи для подальшого наукового дослідження проблеми політичної влади, владних відносин, політичної суб'єктності в сучасних реаліях.

Ключові слова: *влада, владні відносини, політика, суб'єкти владних відносин, об'єкти владних відносин, політичний процес, політичні відносини, політична участь, політичні зміни, трансформація, демократія.*

Вступ. Відносини влади за сучасних реалій зазнають впливу низки чинників, серед яких безпекові загрози, глобалізаційні процеси, розвиток інформаційно-комунікативних та інших технологій, соціальні та політичні трансформації, що позначаються на характері політичних процесів. Сучасні держави стикаються з новими викликами в управлінні політичними процесами, де важливу роль відіграють взаємозв'язки між державними органами, міжнародними акторами, громадянським суспільством, економічними суб'єктами тощо. Дослідження суб'єкт-об'єктного аспекту владних відносин спрямовує увагу на осмислення змін у політичних процесах. Зокрема потребує осмислення суб'єкт-об'єктна природа владних відносин, вивчення питання політичної суб'єктності та чинників, які впливають на ефективність політичної влади та управління. Урахування цих аспектів є важливим для розвитку демократії, забезпечення демократичної участі громадян та інших напрямів, що сприяють адаптації держави і суспільства до сучасних змін.

Мета статті – розкрити особливості суб'єкт-об'єктного аспекту владних відносин та визначити їх вплив на політичний процес за сучасних умов розвитку суспільства. Відповідно, *завданнями* наукової розвідки є аналіз змісту суб'єкт-об'єктної взаємодії владних відносин, виокремлення чинників, що впливають на суб'єкт-об'єктну природу владних відносин, а також на демократичні практики та ефективність політичних рішень.

Методи дослідження. Для дослідження проблематики статті використано міждисциплінарний підхід, із використанням знань політичної, філософської, психологічної, соціологічної та правової наук. За допомогою методів аналізу і систематизації наукових джерел розглянуто специфіку суб'єкт-об'єктної взаємодії, виокремлено діалектичну єдність суб'єкта і об'єкта відносин, а також розглянуто вплив чинників, що визначають особливості владних відносин і політичних процесів за сучасних умов. Феномен влади, його різні вияви досліджується у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Для висвітлення питання суб'єкт-об'єктного аспекту було проаналізовано напрацювання вітчизняних вчених, зокрема В. Бабки, У-Ю. Богайчук, А. Краснякової, П. Кузьміна, О. Мироненка, Т. Нагорняк, Н. Наталіної, М. Польового. О. Третяка, О. Чальцевої та інших дослідників, у яких розкриваються питання владних відносин, їх суб'єкт-об'єктної природи, політичного впливу, політичної суб'єктності.

Виклад основного матеріалу. Одним із аспектів владних відносин є наявність їх суб'єкт-

об'єктного характеру. У політичній науці феномен влади розглядається як один із видів соціальної взаємодії, до якої залучені різні актори. У цій взаємодії виокремлюється суб'єкт, який прагне здійснити вплив на дії і поведінку іншого – об'єкта, з метою отримати очікуваний результат. Саме здатність і можливість суб'єкта впливати на поведінку інших є однією із базових умов реалізації влади. Як можна побачити, одним із ключових питань у відносинах влади є вплив. У сучасній науці акцентується увага на універсальності поняття впливу, що дозволяє дослідникам використовувати його для позначення множинності взаємодій, які відбуваються у суспільстві й визначаються законами і закономірностями його розвитку. Відповідно, науковці виокремлюють і різні види суспільного впливу: економічний, медійний, соціальний, культурний, психологічний та інші. Політичний вплив також є одним із видів суспільних впливів й стосується розмаїття взаємодії у політичній сфері суспільства, зумовлюється закономірностями політичного розвитку.

У політичній науці політичний вплив розглядається як центральний елемент влади та управління [1, с. 10]. В.Бабка надає таке визначення політичного впливу: «це процес взаємодії суб'єктів політичної системи, виражений в діях агента впливу, метою та/або наслідком яких є зміна поведінки, поглядів, почуттів адресата впливу в середовищі політичного буття чи зміна самого середовища» [1, с. 11]. У розрізі обраної проблематики статті слушною є думка вищезгаданого дослідника про те, що «з одного боку категорія політичного впливу «розкриває зміст реалізації влади, а з іншого – є способом взаємодії суб'єктів політичного життя» [1, с. 11].

Досліджуючи співвідношення між поняттями влади, впливу і управління, науковець доходить висновків про те, що: «влада передбачає можливість впливу, водночас «не кожний прояв впливу є владою в прямому значенні цього слова»; владі притаманна диспозиція, здатність впливати, а політичний вплив пов'язаний із дією, процесом; вплив має універсальний характер і притаманний будь-якій взаємодії; суб'єктом політичного впливу може бути носій владних повноважень і суспільство, соціальні групи; вплив може бути нетривалим і не має механізми прямого силового примусу; вплив має деперсоналізований харатер; результат політичного впливу – зміни стану, дій об'єкта, його оточення; результат влади – підкорення об'єкту [2, с. 359–360].

Владні відносини, як вже вище зазначено, у своїй структурі мають суб'єкта (ініціатор взаємодії; агент впливу) і об'єкта (адресат впливу). Відповідно, суб'єкт влади втілює в собі «початок» влади та владних відносин. У політичній науці виокремлюють поняття суб'єкт і об'єкт політики. Перше поняття в енциклопедичній літературі тлумачиться як «діюча особа, соціальна група, організація, які, керуючись тими чи іншими інтересами й використовуючи певні політичні засоби, виявляють себе у сфері політики» [9, с. 342]. Також у розумінні суб'єкта політики дослідниками наголошується, що це «ініціатор і носій предметно-практичної діяльності, що спричиняє певні зміни в політичних відносинах суспільства; особа, організація або соціальна група, які усвідомлюють цілі і завдання політичної діяльності, відносно самостійно беруть участь у політичному житті» [5, с. 4]. Відповідно, об'єктом політики є «особа, соціальна група, організація, а також суспільні явища, процеси й ситуації, на які спрямовані діяльність і вплив політичних суб'єктів» [9, с. 342]. Серед об'єктів політичної влади «сфери суспільного життя (економічна, духовна, соціальна, науково-технічна та інші), загалом суспільство» [3, с. 70].

Зазначимо, що проблематика суб'єктності у політичній сфері привертає увагу філософів, психологів, соціологів, дослідників інших наук. Це позначається на розмаїтті підходів та поглядів у наукових дискусіях. Так, А.Краснякова виокремлює декілька підходів серед науковців, у межах яких розглядається питання становлення політичної суб'єктності. Ці групи, на наш погляд, формують декілька аспектів дослідження: загальнотеоретичний (філософське, політологічне, соціально-філософське осмислення, де акцентується увага на сутності самого поняття політичної суб'єктності, а також ознаках та структурних елементах, чинниках та особливостях процесу її становлення та розвитку); психологічний, у межах якого вивчається особистість як суб'єкт політичної активності (участі, дії, взаємодії); соціологічний, де політична суб'єктність досліджується на рівні соціальних груп і інститутів (соціальні спільноти, політичні партії, громадські об'єднання тощо); комунікативний (де аналізується вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на політичну соціалізацію та політичну культуру, «становлення політичної суб'єктності кіберпокоління» [5, с. 2–3].

На деяку дискусійність поглядів науковців у вивченні питання політичної суб'єктності вказує філософське і політологічне його трактування. Водночас вище згадана науковиця спільним у обох науках називає визначення належності до суб'єкта політики «окремого громадянина і певної соціальної групи, яка цілеспрямовано діє в політиці» і те , що «провідним критерієм … є результативна політична дія, в процесі якої здійснюється вплив суб'єкта на політичні процеси, а під політичною суб'єктністю розуміють здатність суб'єкта викликати політичні зміни» [5, с. 4].

Продовжуючи цю логіку, У-Ю. Богайчук підкреслює, що «суб'єктом політичної влади є безпосередній носій влади, який організовує поведінку об'єкта

владними засобами відповідно до інтересів цього об'єкта» [3, с. 70].

Проблему теоретико-методологічного осмислення поняття політичної суб'єктності та дотичних категорій у сучасній науці розглядають Т.Нагорняк, Н.Наталіна, М.Польовий. Також дослідники доводять доцільність використання синергетичної парадигми для вивчення суб'єктності політичних акторів у новому світопорядку й визначають для характеристики нелінійності сучасних політичних процесів тренд «безсуб'єктності», обгрунтовуючи методологію його дослідження [7].

Аналізуючи політичні відносини, відносини влади через призму суб'єкт-об'єктної взаємодії, варто підкреслити, що суб'єкт і об'єкт політики співіснують у діалектичній єдності. Науковці пояснюють це тим, що взаємодія відбувається за реальних умов, які пов'язані з різними сферами суспільства – економічною, правовою, соціальною, культурною, які здатні до змін і, відповідно впливають на дії й діяльність суб'єкта, який під впливом цих умов може набути статусу об'єкта впливу цих умов. Також, розглядаючи політичну сферу як конкуренцію різних політичних сил, суб'єкт політики може отримати статус об'єкта впливу інших політичних сил, які є його опонентами. Це стосується і взаємодії між правлячими та опозиційними політичними силами. Також різні соціальні групи (територіальні, регіональні, класові, демографічні тощо) та окремі громадяни є суб'єктами політики. Разом з цим, вони самі і відносини, до яких вони долучені, можуть виступати як об'єкти владного впливу. Трансформація об'єкта на суб'єкт політики може бути обумовлена низкою причин, серед яких демократизація політичної системи і політичних відносин; кризи, війна, революційні події в державі та інші.

Якщо мова йде про демократичну систему політичних відносин, то їх характер обумовлює довіра до влади, ступінь легітимності влади у суспільстві. Останнє позначається на сприйнятті органів влади та підтримці їх політики з боку громадян у вигляді виконання владних розпоряджень, також у показниках соціальної напруги та протестних настроїв у суспільстві та інших.

У науковій літературі існують різні підходи щодо класифікації суб'єктів. Автори «Політологічного енциклопедичного словника» до суб'єктів і об'єктів політики відносять: особу; політичних лідерів; політичну еліту; соціальну спільноту; етнонаціональну спільноту; громадські організації і рухи; політичні партії; державу [9, с. 342]. Кожний із учасників суб'єкт-об'єктної взаємодії здатний виявляти активність у діалектичній єдності як суб'єкта, так і об'єкта політики.

Згідно іншого підходу виокремлюють первинні і вторинні суб'єкти влади. До групи первинних суб'єктів відносять «народ як єдине джерело влади в державі, що здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування» [3, с. 70]. Також науковці зауважують про неоднорідність поняття народ і включають до нього великі соціальні спільноти. Групу вторинних суб'єктів влади утворюють малі соціальні групи, асоційовані групи, групи інтересів тощо [3, с. 70].

Викликає науковий інтерес класифікація суб'єктів політичного впливу, запропонована В. Бабкою. Науковець виокремлює інституціоналізовані і неінституціоналізовані суб'єкти. До перших зараховує постійно діючі інститути та організації [1, с. 13]. До групи неінституціоналізованих, які характеризуються певною епізодичністю політичного впливу, дослідник включає соціальні спільноти та соціальні групи, представників експертного середовища, лідерів думок та інших [1, с. 13].

Вище згаданий дослідник звертається до ідей Р. Мертона. Зокрема, до типології індивідуальних агентів впливу за масштабом їхньої впливовості. Мова йде про локальний тип агентів впливу, у фокусі уваги яких «місцеві проблеми та задоволення своїх інтересів на регіональному рівні (місцеві, регіональні еліти)» [цит за: 1, с. 13]. Другий тип – «космополітичний тип агентів впливу, які зорієнтовані на широке коло проблем та інтересів (еліти й лідери загальнодержавного та світового рівня)» [цит за: 1, с. 13]. Також за сферами впливу Р.Мертон вказує на «мономорфний (експерти певної сфери діяльності, компетенція яких не поширюється на інші галузі ухвалення рішень) та поліморфний (персон найвищого рангу, які користуються впливом у різних, часто не пов'язаних між собою сферах типи впливових осіб)» [Цит. за: 1, с. 13].

Залежно від рівня впливу, функцій та сфери діяльності, можна виокремити такі групи суб'єктів владних відносин: за рівнем повноважень (державні органи влади (законодавча, виконавча та судова гілки влади); органи місцевого самоврядування; громадські об'єднання, політичні партії; за сферою впливу: політичні (уряд, партії, організації громадянського суспільства); економічні (бізнес-структури, фінансові установи); соціальні (неурядові організації, профспілки); за рівнем легітимності: офіційні, що діють на підставі законодавства; тіньові або неформальні групи впливу.

За ступенем реалізації потенційної суб'єктності у політико-владних відносинах громадяни можуть виконувати такі типи політичних ролей: громадяни як об'єкти політики; громадяни, які епізодично долучаються до політичної практики; громадяни, які є членами суспільно-політичної організації; громадські та політичні діячі; професійні політики; політичні лідери [12].

За характером дій виокремлюють таких учасників політичного процесу: лідери, активісти, послідовники і лідери громадської думки. Лідери здатні очолити політичні рухи через свою мотивацію,

авторитет або соціальний статус. Активісти діють як посередники між лідерами та їхніми послідовниками. Вони впливають на політичне життя та пересічних учасників політичного процесу, здатні змінити стратегію і тактику політичної діяльності й активно підтримують діяльність політиків. Послідовники висловлюють прихильність та підтримку ідей свого лідера, водночас можуть не мати чітко сформованої власної політичної позиції, є менш активними порівняно з активістами. Лідери думок (журналісти, блогери, експерти, аналітики) здатні привернути увагу завдяки експертним оцінкам, визначати напрями політичних дискусій, формувати суспільні настрої, впливати на політичні процеси, підсилити емоційне сприйняття політичних питань, використовуючи засоби масової комунікації [12].

Політична суб'єктність може набувати індивідуальної та колективної форми. До індивідуальної форми суб'єктності в політичних відносинах можна віднести громадянську активність і політичну участь; вплив лідерів думок і громадських активістів; політична мобілізація (окремі індивіди можуть брати на себе роль «агітаторів» чи «мобілізаторів», залучаючи інших до участі у політичних діях). Варто додати, що мобілізація учасників може стимулювати до нових форм політичної активності й змінювати структуру політичної участі. Колективні форми політичної суб'єктності відображають вплив груп, організацій, партій чи інших соціальних об'єднань на політичні процеси. Мова йде про колективну мобілізацію ресурсів, співпрацю суб'єктів та їхню спільну діяльність. Це: політичні партії, громадські організації та соціальні рухи, ідеологічні рухи та організації, інститути громадянського суспільства як колективна суб'єктність.

Важливу роль у формуванні політичної суб'єктності в останні часи відіграють соціальні мережі та цифрові платформи. Вони створюють нові можливості для окремих громадян, сприяють трансформації індивідуальних форм політичної суб'єктності у колективні, появі нових форм політичної участі, зокрема онлайн-активізм, підписання електронних петицій, краудфандинг та інші. У цьому контексті В.Беннетт та О.Сегерберг відмічають поєднання логіки колективних дій і колективної ідентичності й менш знайомої – логіки з'єднувальної дії на основі персоналізованого обміну повідомленнями у мережах [15].

Особливості політичних і владних відносин визначаються низкою чинників, що безпосередньо впливають й на суб'єктів владних відносин. Зокрема це політичні умови (тип політичного режиму; політична стабільність у державі та особливості функціонування політичних інститутів; вплив зовнішньої політики та міжнародних організацій); економічна ситуація (рівень розвитку національної економіки; проблема економічної прозорості; вплив глобальних ринків та економічних криз); соціальні чинники (рівень довіри громадян до владних органів; ступінь активності та участі громадян у політичному житті; освіченість та обізнаність населення; вплив мас-медіа тощо); правове середовище (механізми контролю та підзвітності влади; ефективність судової системи, дотримання принципів верховенства права; захист прав і свобод людини); культурні чинники (досвід формування та реалізації політичної влади; традиції та національні особливості реалізації публічної політики; вплив релігії та культурних норм на політичні та управлінські процеси); розвиток сучасних технологій (діджиталізація управлінських процесів; забезпечення кібербезпеки та захисту інформаційних систем; розвиток електронного урядування) тощо. Дослідники виокремлюють низку трансформацій у соціальній організації, символічній структурі та функціях публічної сфери під впливом цифровізації й розвитку соціальних мереж [16].

Сучасні українські реалії характеризуються помітним впливом низки викликів, серед яких варто виокремити такі: війна та безпекові загрози, вплив глобальних процесів та криз (економічних, соціальних, екологічних); корупційність та політичний тиск; обмеженість ресурсів для реалізації програм розвитку; недосконалість законодавства, що створює можливості для маніпуляцій та інші. Конкретизуючи особливості суб'єкт-об'єктної взаємодії у системі політико-владних відносин в Україні та спираючись на суб'єктно-діяльнісний і конфліктно-дискурсний підходи, П.Кузьмін вказує на складність та суперечливий характер становлення і розвитку інституціональних суб'єктів владних відносин у вітчизняних умовах. Зокрема, дослідник виокремлює проблеми фаховості, мотивації суб'єктів політичної діяльності, асинхронність дій [6, с. 13]. Також спостерігається проблема з оновленням діяльності владних і управлінських органів держави, продовжується стереотипне виконання певних функцій і задач новоствореними політичними структурами. Актуальною залишається проблема взаємодії інституціональних суб'єктів політичної діяльності, коли суб'єкти владних відносин національного і регіонального рівнів стикаються із недосконалістю нормативно-правової бази, зміною апарату владних структур, нестабільністю суспільно-політичної ситуації тощо [6, с. 13]. З огляду на специфіку українського політичного поля, П.Кузьмін приділяє увагу явищам, що позначаються на владних відносинах, зокрема бюрократії, корпоративізму, ролі груп інтересів. На його думку простежується «тенденція політизації бюрократії, що пов'язується … з можливостями бюрократії брати участь у розподілі та розміщенні ресурсів, … з професіоналізмом цієї соціальної групи» [6, с. 14].

Необхідно зауважити, що соціальні групи можуть посилювати свою політичну суб'єктність,

ставати більш активними у системі політико-владних відносин у зв'язку зі зміною політичної системи, її демократизацією, збільшенням можливостей для участі у політичному житті країни. Заслуговує на увагу у цьому питанні роль держави у формуванні та розвитку політичної суб'єктності громадян, що виявляється у забезпеченні правових умов для участі громадян у політичному житті, створенні інструментів для навчання, інформування та мотивації громадян до активної політичної діяльності. Серед пріоритетних аспектів цього питання можна виокремити зокрема:

– створення правового поля, яке визначає та забезпечує реалізацію і захист політичних прав та свобод громадян, прозорість, справедливість та рівність у виборчому процесі, стимулює політичну активність;

– значення політичної освіти та виховання, розвиток та підтримка діяльності освітніх інститутів та установ; проведення просвітницьких кампаній з політичної проблематики; проведення освітніх заходів, що сприяють політичній обізнаності громадян та стимулюють усвідомлення свого значення у прийнятті політичних рішень, відповідальності за політичний вибір тощо;

– забезпечення прозорості та підзвітності влади через проведення моніторингу політичних процесів, підзвітність органів влади та взаємодія з громадянським суспільством (громадські обговорення і консультації, громадські ради, національні форуми та інші), що формує довіру до політичної влади з боку громадян і сприяє ефективній комунікації між державою та суспільством, розширює межі політичної активності та формує практичний досвід участі у політичному житті;

– створення соціальних умов для розвитку політичної суб'єктності, а саме підтримка та забезпечення принципів, цінностей демократії та правової держави, забезпечення стабільності інститутів демократії, визначення правового статусу опозиційних сил, свободи мас-медіа, подолання соціальних бар'єрів, що у комплексі формують і забезпечують середовище для вільного та усвідомленого політичного вибору;

– сприяння розвитку та використанню технологій для підвищення політичної суб'єктності (створення онлайн-платформ для подачі петицій, електронних голосувань, організації громадських слухань, доступу до онлайн-ресурсів для політичної самоосвіти, до інформації про діяльність державних установ та політичних партій, що підвищує рівень як інформаційної, так і політичної грамотності та сприяє участі громадян у політичних дискусіях).

Вирішення вище окреслених та інших питань з боку держави впливає на розвиток індивідуальної та колективної політичної суб'єктності, усвідомленню можливостей і значення ролі громадян, громадянського суспільства, їх партнерської взаємодії з державою, що загалом відповідає демократичним принципам та є необхідною умовою для розвитку стабільної демократії. Реалізація визначених вище аспектів потребує реалізації вже започаткованих реформ, перегляду та певного оновлення принципів і механізмів управління, що у комплексі створюють умови для ефективної взаємодії між громадянами та державою.

Висновки. Суб'єкт-об'єктний аспект владних відносин є одним із важливих для розуміння політичних процесів у сучасному світі. Динамічний характер владних відносин зумовлюється низкою чинників, серед яких безпекові загрози, технологічний розвиток, глобалізаційні зміни, трансформації політичних систем окремих суспільств та інші. Взаємодія між суб'єктами і об'єктами цих відносин не є статичною: постійно відбувається адаптація до нових реалій, що позначається безпосередньо і на сторонах цієї взаємодії, й загалом на політичних процесах. Політичні суб'єкти, від окремих громадян до організацій, мають вплив на політику через різноманітні канали зв'язків. Врахування цього сприяє розумінню характеру та напрямів політичних змін та процесів. Для демократичних режимів притаманний процес розширення політичної суб'єктності, що супроводжується виникненням нових можливостей для участі через соціальні медіа та використання інших цифрових технологій. Разом з цим, це спричиняє нові виклики, серед яких політичні маніпуляції, політизація медіа, тенденції зменшення прозорості в управлінні та інші, що може негативно позначатися на демократичних процесах.

Сучасні тренди політичного життя, особливості владних відносин актуалізують потребу швидкого реагування на виклики та загрози, проведення реформ, що загалом сприятиме адаптованості та ефективності взаємодії суб'єктів і об'єктів окреслених відносин. Зокрема, для українських реалій це стосується регулювання нормативно-правової сфери, питань виборчого процесу, механізмів забезпечення прав людини, антикорупційної діяльності, зміцнення демократичних інститутів та інших.

Осмислення взаємодії суб'єктів і об'єктів владних відносин, їхнього впливу на політичний процес закладають перспективи для подальшого дослідження проблеми політичної суб'єктності в сучасних умовах, серед яких вивчення впливу таких чинників, як безпекові загрози та вплив міжнародних акторів, на політико-владні відносини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабка В.Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 – політична культура та ідеологія. Ніжин, 2016. 249 с.

2. Бабка В.Л. Політичний вплив: характерні риси та особливості. *Науковий* часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Спец. вип. С. 358–366.

3. Богайчук У.-Ю.В. Сутнісні характеристики поняття «влада». *Науковий* часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 5. С. 67–72.

4. Гнатюк М.М. Міжнародний актор та політична суб'єктність у дискурсі реалістського і ліберального підходів. *Наукові* записки НаУКМА. 2014. Т. 160: Політичні науки. С. 44–48.

5. Краснякова А.О. Політична суб'єктність: умови становлення та ознаки розвитку. Проблеми політичної психології. 2014. Вип. 1. С. 45–55. URL: https://surl.li/dcwosq

6. Кузьмін П. Політична діяльність: теоретичні засади та практика сучасної України: автореф. дис. … д-ра політ. наук. Одеса, 2008. 34 с.

7. Нагорняк Т.Л., Наталіна Н.О., Польовий М.А. Політична суб'єктність в умовах формування нового світопорядку. Політологічний вісник. 2021. № 87. С. 218–240.

8. Петренко І.І.,Салтовський О.І., Федорченко В.М., Коршук Р.М. Політична суб'єктність та десуверенізація: уроки гібридної агресії Росії проти України. Регіональні студії. 2023. Випуск 32. С. 134–139.

9. Політологічний енциклопедичний словник / упорядн. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. К.: Генеза, 1997. 736 с.

10. Постоловська О.О. Суб'єктність політичної еліти: до визначення поняття. *Науковий* часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 18. С. 59–64.

11. Суб'єктність України в сучасному світі: оцінки, стратегії, прогнози. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.

12. Сучасні політичні технології: що це, які особливості і зв'язок з маркетингом. Українське радіо. Міжнародний фонд «Відродження». 27.08.2019 р. URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=90070

13. Третяк О. Політичні інститути, владні відносини, політичні комунікації та політичні трансформації: контексти взаємодії в класичному понятєвому просторі публічної сфери політики. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2023. Вип. 6(2). С. 150–157.

14. Чальцева О. Публічні актори: у пошуках суб'єктності. Evropský politický a právní diskurz. 2017. Sv. 4, Vyd. 2. С. 14–20.

15. Bennett W.L., Segerberg, A. (2012) The logic of connective action. Information, Communication & Society, 15(5), 739–768.

16. Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. (2022). The Digital Transformation of the Political Public Sphere: a Sociological Perspective, in: Institutional Change in the Public Sphere. PP. 99–117. URL: https://doi.org/10.1515/9783110546330-006

REFERENCES:

1. Babka V.L. Istorychna pam'iat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini : dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.03 – politychna kultura ta ideolohiia. Nizhyn, 2016. 249 s. [Ukrainian].

2. Babka V.L. Politychnyi vplyv: kharakterni rysy ta osoblyvosti. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2014. Spets. vyp. S. 358–366. [Ukrainian].

3. Bohaichuk U.-Yu.V. Sutnisni kharakterystyky poniattia «vlada». Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin.. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2011. Vyp. 5. S. 67–72 [Ukrainian].

4. Hnatiuk M.M. Mizhnarodnyi aktor ta politychna subiektnist u dyskursi realistskoho i liberalnoho pidkhodiv. Naukovi zapysky NaUKMA. 2014. T. 160: Politychni nauky. S. 44–48 [Ukrainian].

5. Krasniakova A.O. Politychna subiektnist: umovy stanovlennia ta oznaky rozvytku. Problemy politychnoi psykholohii. 2014. Vyp. 1. S. 45–55. URL: https://surl.li/dcwosq [Ukrainian].

6. Kuzmin P. Politychna diialnist: teoretychni zasady ta praktyka suchasnoi Ukrainy: avtoref. dys. … d-ra polit. nauk. Odesa, 2008. 34 s. [Ukrainian].

7. Nahorniak T.L., Natalina N.O., Polovyi M.A. Politychna subiektnist v umovakh formuvannia novoho svitoporiadku. Politolohichnyi visnyk. 2021. № 87. S. 218–240 [Ukrainian].

8. Petrenko I.I.,Saltovskyi O.I., Fedorchenko V.M., Korshuk R.M. Politychna subiektnist ta desuverenizatsiia: uroky hibrydnoi ahresii Rosii proty Ukrainy. Rehionalni studii. 2023. Vypusk 32. S. 134-139 [Ukrainian].

9. Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / uporiadn. V.P. Horbatenko; za red. Yu.S. Shemshuchenka, V.D. Babkina, V.P. Horbatenka. K.: Heneza, 1997. 736 s. [Ukrainian].

10. Postolovska O.O. Subiektnist politychnoi elity: do vyznachennia poniattia. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2015. Vyp. 18. S. 59–64. [Ukrainian].

11. Subiektnist Ukrainy v suchasnomu sviti: otsinky, stratehii, prohnozy. Analitychna dopovid / za red. O.M. Maiborody. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2020. 88 s. [Ukrainian].

12. Suchasni politychni tekhnolohii: shcho tse, yaki osoblyvosti i zviazok z marketynhom. Ukrainske radio. Mizhnarodnyi fond «Vidrodzhennia». 27.08.2019 r. URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=90070 [Ukrainian].

13. Tretiak O. Politychni instytuty, vladni vidnosyny, politychni komunikatsii ta politychni transformatsii: konteksty vzaiemodii v klasychnomu poniattievomu prostori publichnoi sfery polityky. Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh. 2023. Vyp. 6(2). S. 150–157. [Ukrainian].

14. Chaltseva O. Publichni aktory: u poshukakh subiektnosti. Evropský politický a právní diskurz. 2017. Sv. 4, Vyd. 2. S. 14–20. [Ukrainian].

15. Bennett, W.L., Segerberg, A. (2012) The logic of connective action. Information, Communication & Society, 15(5), 739–768.

16. Enjolras, B., Steen-Johnsen, K. (2022). The Digital Transformation of the Political Public Sphere: a Sociological Perspective, in: Institutional Change in the Public Sphere. PP. 99–117. URL: https://doi.org/10.1515/9783110546330-006

Subject-object aspect of power relations under modern conditions: impact on the political process

Fedorchuk Volodymyr Yaroslavovych

Applicant
Dragomanov Ukrainian State University
Pirogova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-3548-0336

The article examines the features of the subject-object aspect of power relations and determines their impact on the political process under modern conditions of social development. In particular, the content of subject-object interaction of power relations is analyzed, factors that determine the subject-object nature of power relations are identified. To study the problems of the article, the author uses an interdisciplinary approach, using knowledge of political, philosophical, psychological, sociological and legal sciences. Using methods of analysis and systematization of scientific sources, the specifics of subject-object interaction are considered, the dialectical unity of the subject and object of relations is identified, and the impact of factors that determine the features of power relations and political processes under modern conditions is also considered.

The emphasis is on the dynamic nature of these relations, primarily due to the impact of security threats, technological development, globalization changes, and transformations at the level of political systems of individual societies. The author emphasizes that these relations and their structural components are adapting to new realities, which generally affects the features of political processes. Separate attention is paid to the issue of political subjectivity. The provision on the emergence of new opportunities for subjects regarding political participation through social media and the use of other digital technologies is analyzed. At the same time, this causes new challenges in the form of political manipulations and other problems that can negatively affect the processes of democratic development.

The dynamism of power relations actualizes the need to rethink approaches and directions of governance aimed at strengthening democratic institutions and practices. It is emphasized that the analysis of the interaction of subjects and objects of power relations, their influence on the modern political process, lays the foundations for further scientific research into the problem of political power, power relations, and political subjectivity in modern realities.

Key words: *power, power relations, politics, subjects of power relations, objects of power relations, political process, political relations, political participation, political changes, transformation, democracy.*

Шаріпов Руслан Рафітович

Зміна взаємовпливу засобів масової інформації та влади в умовах загострення війни між Росією та Україною

УДК 32:654.19
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.16

Шаріпов Руслан Рафітович
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-5953-9926

У статті аналізується роль державної комунікаційної політики в умовах сучасного інформаційного суспільства, акцентуючи увагу на її впливі на громадську думку, суспільну консолідацію та ефективність державного управління. Досліджено структурні особливості формування та реалізації комунікативних стратегій, а також окреслено ключові аспекти взаємодії держави, засобів масової інформації та громадянського суспільства. Сучасні реалії інформаційного простору характеризуються високою динамічністю, що обумовлює необхідність розбудови інтегрованої системи державних комунікацій. Така система має ґрунтуватися на принципах відкритості, транспарентності, наукової обґрунтованості та відповідності національним інтересам. Важливим аспектом є ефективність комунікаційної політики, яка оцінюється за допомогою комплексних критеріїв, зокрема рівня довіри громадян, впливу інформаційних кампаній, оперативності реагування на кризові ситуації та адаптивності державних органів до змінних інформаційних умов.

Засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні суспільного дискурсу, забезпечуючи не лише трансляцію офіційної інформації, а й виконуючи функцію посередника між державою та громадянами. Держава, у свою чергу, має розробляти механізми ефективної співпраці із медіа, враховуючи ризики інформаційних маніпуляцій, виклики медіакратії та вплив цифрових технологій на масову свідомість. Зокрема, важливим є використання сучасних підходів до державних комунікацій, включаючи цифрову дипломатію, стратегічну комунікацію та кризове інформування. Окрему увагу приділено інформаційній політиці України в умовах війни, що стала важливим фактором забезпечення національної безпеки, формування громадської єдності та протидії інформаційним атакам. Розглядається трансформація інформаційного простору під впливом воєнних дій, зростання ролі незалежних медіа та соціальних мереж у протидії ворожій пропаганді, а також використання комунікаційних технологій для мобілізації суспільства та міжнародної підтримки. Визначено перспективи подальшого розвитку державної інформаційної політики з урахуванням глобальних тенденцій у сфері комунікацій.

Ключові слова: *комунікація, інформаційна війна, засоби масової інформації, медіа, демократія.*

Вступ. Засоби масової інформації виконують не лише інформаційну, а й ідеологічну функцію, формуючи громадську думку та політичний дискурс. У демократичному суспільстві вони є необхідним елементом комунікативної стратегії держави, водночас потребуючи захисту від надмірного державного контролю та маніпуляційних впливів. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнної агресії Російської Федерації, важливим завданням державної політики є підтримка інформаційної стійкості суспільства, розвиток багатоканальних механізмів комунікації та посилення критичного мислення громадян. Консолідація суспільства через ефективну комунікацію стає важливим інструментом зміцнення державності та формування сприятливого середовища для демократичного розвитку. Серед провідних дослідників, які заклали теоретичні основи для вивчення політизації засобів масової інформації, слід виокремити таких учених, як Й. Стромбек, Ф. Ессер, Т.Е. Кук, С. Хіарвард, Б. Шульц, Р. Ислам, Т. Сіверстен та інших. У контексті української науки можна зазначити праці О. Маруховського, О. Гайдур, І. Костирі, Д.С. Дроботуна, Т.П. Попова та інших дослідників. Важливий внесок у вивчення соціальної комунікації та ролі мас-медіа зробили такі автори, як К. Ширкі, Д. Мак-Квейл, Л. Джеймс, Дж. Курран та інші. Серед вітчизняних науковців, що досліджували ці питання, особливо варто відзначити В. Блінцову, О. Боднарчука та П. Вербицького.

Мета та завдання. Проаналізувати трансформацію взаємодії між засобами масової інформації та владою в умовах загострення війни між Росією та Україною. Ключовим завданням стало – визначити ключові тенденції впливу медіа на політичні рішення, суспільну думку та національну безпеку.

Методи дослідження. Методологія дослідження передбачає використання контент-аналізу для вивчення змін у медіа-продуктах, зокрема новинах та публікаціях, що відображають політичні та воєнні наративи, а також пропагандистські елементи, спрямовані на легітимацію влади. Порівняльний аналіз дозволяє визначити зміни в медіа-дискурсі до та під час війни, виявити основні тенденції у відображенні влади та війни в українських та російських медіа.

Результати. У сучасному інформаційному суспільстві держава відіграє ключову роль у формуванні ефективної комунікаційної політики, що має забезпечувати збалансований вплив на суспільні

процеси, сприяти формуванню громадської думки та зміцненню соціальної взаємодії. Комунікаційна політика держави є стратегічним інструментом у процесі управління суспільними настроями, забезпечення довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також реалізації національних інтересів у політичній, соціальній та економічній сферах.

В умовах інтенсифікації інформаційних потоків та зростання впливу цифрових технологій комунікативна політика набуває особливого значення для забезпечення стабільності державного управління, ефективності прийняття політичних рішень та консолідації суспільства. Зокрема, ефективне функціонування державних інститутів значною мірою залежить від якості інформаційної взаємодії між владою, засобами масової інформації, громадянським суспільством та бізнес-середовищем.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку державної комунікативної політики є формування інтегрованої системи комунікацій, що ґрунтується на принципах відкритості, транспарентності, наукової обґрунтованості та відповідності стратегічним національним інтересам. Для досягнення цієї мети необхідно зосередитися на комплексній трансформації прикладних знань, що забезпечують розробку та імплементацію державної комунікаційної політики. До ключових аспектів цієї трансформації належать:

• Визначення структури та моделі комунікаційної політики як системи цілеспрямованих заходів, спрямованих на управління інформаційними потоками;

• Аналіз характеристик змісту та форми комунікаційної взаємодії з урахуванням особливостей цільових аудиторій, інформаційних каналів та технологій поширення даних;

• Формування принципів управління комунікативними процесами, що передбачає налагодження ефективних механізмів взаємодії між державними інститутами, засобами масової інформації та громадськістю;

• Розробка стратегії комунікативної політики, що включає визначення стратегічних пріоритетів, ключових цілей, цінностей та методів розв'язання суспільних проблем;

• Запровадження індикаторів оцінки ефективності комунікативної політики, які дозволять відстежувати рівень суспільної довіри, ступінь впливу інформаційних кампаній та ефективність інформаційних інтервенцій;

• Модернізація нормативно-правових, організаційних та фінансових механізмів управління комунікаційною сферою, що сприятиме підвищенню її стійкості до зовнішніх загроз та інформаційних маніпуляцій [1, с. 79–80].

Державна комунікаційна політика повинна базуватися на системному підході до управління інформаційними потоками, інтеграції новітніх технологій та розбудові ефективних механізмів взаємодії між органами влади та громадянським суспільством. Її подальший розвиток є ключовою передумовою забезпечення суспільної консолідації, посилення демократичних інститутів та підвищення стійкості держави в умовах сучасних глобальних і регіональних викликів.

Засоби масової інформації відіграють роль основного носія та поширювача інформаційного контенту, зокрема у політичній сфері. Вони виступають платформою для публічної трансляції суспільно значущої інформації широкій аудиторії [2, с. 132]. У науковій літературі існують різні підходи до оцінки взаємозв'язку між мас-медіа та політикою. Так, відповідно до концепції Л. Хілбінка та В. Рамоса, у майбутньому можлива еволюція суспільства в напрямі медіакратії – панівної ролі засобів масової інформації. Дослідники стверджують, що реципієнт не лише отримуватиме інформацію, а й сприйматиме її відповідно до визначених мас-медіа комунікативних стандартів [14, с. 249]. Водночас інші науковці, зокрема С. Барнард, акцентують увагу на позитивних аспектах впливу мас-медіа, розглядаючи їх як інструмент формування освіченого громадянського суспільства та вирішення суспільних суперечностей. Дослідник також наголошує на амбівалентному характері мас-медіа, що поєднує як конструктивні, так і потенційно маніпулятивні аспекти інформаційного впливу [12, с. 85].

Раціональне використання засобів масової інформації (ЗМІ) є невід'ємним елементом комунікативної стратегії органів державної влади. ЗМІ виконують функцію основного каналу поширення інформації в системі державного управління, забезпечуючи двосторонній зв'язок між владою та суспільством. Взаємодія між органами державної влади та засобами масової інформації суттєво впливає як на рівень інформованості громадян щодо діяльності державних інституцій, так і на формування позитивного іміджу державного апарату [11].

Важливим компонентом державної комунікативної стратегії є комунікаційна політика, яка передбачає цілеспрямовану та системну діяльність органів влади, спрямовану на розвиток та ефективне функціонування інформаційно-комунікаційних систем. До її ключових складових належать інформаційні технології (ІТ), інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), зокрема широкосмуговий доступ до Інтернету, а також технічне забезпечення медіаінфраструктури, включаючи телекомунікаційні системи та мовлення [5].

Громадянське суспільство, засоби масової інформації та політична система перебувають у постійній взаємодії, функціонуючи як взаємозалежні підсистеми єдиної соціальної структури.

У контексті інформаційної доби ЗМІ виступають головним інструментом комунікації, через який політична система формує суспільну підтримку та реагує на запити громадян. Засоби масової інформації охоплюють широкий спектр медійних платформ, включаючи друковані видання, телебачення, радіомовлення, Інтернет-ресурси та соціальні мережі, які використовуються для поширення інформації, трансляції новин, оприлюднення результатів досліджень і опитувань, а також надання розважального контенту. Окрім інформаційної функції, медіа виконують ідеологічну роль, формуючи громадську думку, поширюючи певні ідеї, політичні програми та активно залучаючись до процесів соціального управління [3].

Аналіз впливу засобів масової інформації на політичний ландшафт України є актуальною та нагальною проблемою сучасної політичної науки. Функціонування демократичного процесу неможливе без розвитку конструктивних взаємин між суб'єктами політичної системи, інтенсивного інформаційного обміну та безперервної комунікації. У цьому контексті засоби масової інформації виступають не лише активними посередниками у політичній взаємодії, а й ключовими соціальними інститутами, що сприяють демократизації суспільних процесів. Вони виконують важливу функцію формування політичного дискурсу, репрезентації політичної сфери та забезпечення механізмів її відтворення.

Взаємини між органами влади та засобами масової інформації в Україні зазнали суттєвих трансформацій, проте ще не досягли рівня, характерного для ліберальних чи соціально відповідальних моделей демократії. Однією з визначальних рис сучасного українського медіапростору є високий рівень політичного активізму частини мас-медіа. Водночас актуальною проблемою залишається створення умов, що відповідали б демократичним принципам і сприяли реформуванню політичної системи [9, с. 34]. Політичний досвід засвідчує, що питання цензури у засобах масової інформації залишається дискусійним навіть у демократичних державах. З одного боку, конституції демократичних країн забороняють цензуру як засіб політичного тиску та інструмент контролю над інформаційними потоками. З іншого боку, забезпечення національної безпеки може зумовлювати необхідність обмеження певних аспектів публічного дискурсу, впровадження механізмів фільтрації інформації та підвищення відповідальності мас-медіа.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну питання інформаційної безпеки та оптимізації взаємодії між державними інституціями та засобами масової інформації набули особливої актуальності. У цьому контексті О. Гоцур зазначає, що війна підтвердила три ключові тенденції. По-перше, традиційні медіа перестали бути основним джерелом інформації для населення, яке перебуває у воєнних умовах. По-друге, змінилася сама концепція інформаційного контенту, що зумовлено посиленням впливу державної політики на функціонування медіа. Це проявилося не лише у створенні загальнонаціонального телемарафону «Єдині новини», а й у розгортанні масштабних інформаційних кампаній на різних платформах, орієнтованих на забезпечення національної безпеки. По-третє, перевірка інформації, отриманої як із традиційних, так і з цифрових медіа, стала звичним елементом поведінки споживачів інформації [6, с. 49].

У період збройного конфлікту засоби масової комунікації мають функціонувати відповідно до спеціалізованих стандартів висвітлення подій, дотримуючись принципів достовірності та офіційності поширюваної інформації. Водночас механізми державного регулювання цього інформаційного простору не повинні мати надмірно обмежувальний характер, оскільки це може призвести до звуження можливостей для суб'єктів медіаринку та створення передумов для авторитарних практик управління [10, с. 306]. Зростання рівня довіри громадян до засобів масової інформації майже вдвічі в умовах війни, попри певне обмеження медіапростору та посилення ролі альтернативних інформаційних платформ, які активно використовуються політичними інститутами держави, свідчить про зростання впливовості влади на громадську думку. Це, у свою чергу, сприяє формуванню позитивного суспільного ставлення до діяльності державних органів та їхньої ефективності.

На думку В. Жугая, інформаційний простір України зазнав суттєвих змін під впливом повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. До ключових тенденцій цих трансформацій належать: консолідація українського суспільства, політичного істеблішменту, власників медіа та журналістської спільноти; підвищення об'єктивності та адекватності висвітлення воєнної тематики в українських медіа; зростання значущості соціальних мереж як інструменту поширення журналістського контенту; активізація інформаційних війн проти України з боку Росії; посилення уваги міжнародних медіа до української проблематики; підвищення ролі якісної преси як на національному, так і на глобальному рівнях [8, с. 850].

Згідно з аналітичним звітом «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні» (2022), державним інституціям вдалося створити ефективну багатоканальну систему комунікації з суспільством, реалізуючи підхід one voice. Це сприяло консолідації громадян, запобіганню масовій паніці в перші дні війни та підвищенню стійкості суспільства до інформаційно-психологічних операцій з боку противника [7 та ін.,

2022, с. 8]. Ці висновки свідчать не лише про зміни в медіасфері, а й про зростання рівня довіри до засобів масової інформації, які змогли адаптуватися до нових умов і викликів.

Таким чином, завдяки розбудові ефективних багатоформатних і багатоканальних механізмів комунікації між державними органами та суспільством вдалося зберегти інформаційну стабільність і протидіяти інформаційним атакам Росії на Україну. Це є не менш важливим завданням, ніж ведення конвенційних бойових дій. Крім того, державні інституції скористалися цим періодом для посилення легітимації власної діяльності, що сприяло зростанню громадської підтримки ключових внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень.

Українські незалежні медіа та журналісти відіграли ключову роль у викритті пропагандистських наративів після початку гібридної агресії проти України. Шляхом проведення журналістських розслідувань, фактчекінгу та аналізу дезінформаційних кампаній вони сприяли спростуванню маніпулятивних повідомлень, що активно поширювалися російськими медіа. Таким чином, засоби масової інформації стали важливим інструментом у протидії інформаційним загрозам та виявленні пропагандистських стратегій [13]. Трансформація інформаційного простору України створила складні умови для функціонування медіа. З одного боку, спостерігається поступ у напрямі підвищення незалежності та об'єктивності журналістики. З іншого боку, загрози, пов'язані з інформаційною війною та поширенням пропагандистських матеріалів, стали серйозним викликом для медіасфери. У цьому контексті роль засобів масової інформації у виявленні та протидії дезінформації є критично важливою для забезпечення інформаційної безпеки та збереження громадянських свобод в Україні. Актуальність дослідження впливу мас-медіа на політичні трансформації зумовлена його складністю та багатовимірністю, що вимагає комплексного підходу й багатофакторного аналізу [4, с. 256]. Водночас засоби масової інформації продовжують відігравати важливу роль у процесах формування політичного ландшафту та розвитку громадянського суспільства в Україні.

Висновки. Отже, аналіз взаємозв'язку між державними інститутами, засобами масової інформації та громадянським суспільством засвідчує необхідність інтегрованого підходу до управління інформаційними потоками. Впровадження принципів відкритості, транспарентності та наукової обґрунтованості комунікативної політики сприятиме її ефективному функціонуванню та відповідності стратегічним національним інтересам. Значна роль у комунікаційному процесі належить засобам масової інформації, які виконують як інформаційну, так і ідеологічну функцію, впливаючи на громадську думку та формування політичного дискурсу. У воєнних умовах інформаційна безпека набуває особливого значення, а багатоканальна система комунікації сприяє збереженню стабільності та протидії дезінформаційним кампаніям. Розвиток комунікаційної політики держави вимагає подальшої модернізації нормативно-правових механізмів, адаптації до цифрових технологій та удосконалення механізмів взаємодії між владою, медіа та суспільством. Використання сучасних медійних технологій у державному управлінні дозволяє підвищити рівень довіри громадян, забезпечити ефективне функціонування демократичних інститутів та сприяти стійкості держави у сучасних глобальних і регіональних викликах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажажа М., Пеліова Я., Несторенко Т. Комунікативна політика держави в контексті посилення суспільного впливу. Modeling the Development of the Economic Systems, (2), 2023. с. 79–88.

2. Булгаков Д. О. Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. Політичне життя, 2024. № 2. С. 131–136.

3. Волос Н. Політика та медіа: взаємодія та вплив на громадську думку. 2024. PhD Thesis. ВНТУ. URL: http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41474/19548.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 5.02.2025).

4. Волянський В. В. Проблеми політичного менеджменту у сфері ЗМІ. ІІ Збірка наукових праць. Книга перша – Проблеми сучасного управління: економічні, екологічні, політико-правові, історичні, ментальні аспекти : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 01 МАУП. 2011. С. 252–259.

5. Ганущин С. Теоретико-методологічні засади становлення комунікативної системи публічного управління. *Науковий* вісник «Демократичне врядування», Вип. 21. Доступно з: http://surl.li/iugbr (дата звернення: 12.06.2023).

6. Гоцур О. Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). Communications and Communicative Technologies, 22, 2022. С. 47–53. https://doi.org/10.15421/292205

7. Дуцик Д., Орлова Д., Будівська Г. Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні: Аналітичний звіт. 2022. Український інститут медіа та комунікації. URL: https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Transformation-medialiteracy_UA-1.pdf

8. Жугай В. Висвітлення російсько-української війни 2022 року у ЗМІ. В Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття. Матеріали конференції від 17 червня 2022, Гельветика: Т. 1, с. 847–851.

9. Матвієнків С., Кирничний С. Мас-медіа України в контексті політичних трансформацій суспільства. *Вісник* Прикарпатського університету. Серія: Політологія, 2024. № 1.16. С. 34–41.

10. Міщенко А., Теремко В. Вплив медіа на формування довіри громадян до влади в період війни. Український інформаційний простір, (1(11). 2023. С. 301–312.

11. Чукут С.А., Джига Т.В. Комунікативна політика в органах державної влади: Навчальний посібник. К.: Секретаріат КМУ, 2007. С. 8. Доступно з: http://surl.li/iugaf (дата звернення: 11.06.2023).

12. Barnard S. Hacking Hybrid Media: Power and Practice in an Age of Manipulation. Oxford University Press, 2024. 212 с.

13. Dvorovyi M., Cherevko A., Benequista N. Summit for democracy: Trends in news media's future, forged in Ukraine. URL: https://www.justsecurity.org/85791/summit-for-democracy-trends-in-news-medias-future-forged-in-ukraine/ (дата звернення: 26.11.2023).

14. Hilbink L., Ramos V. Citizen awakening? Exploring legal consciousness in a context of mass political mobilization. Law & Society Review, 2024. № 58.2. P. 243–269.

REFERENCES:

1. Azhazha, M., Peliova, Ya., & Nestorenko, T. (2023). Komunikatyvna polityka derzhavy v konteksti posylennia suspilnoho vplyvu [State communication policy in the context of strengthening public influence]. Modeling the Development of the Economic Systems, (2), 79–88.

2. Bulhakov, D. O. (2024). Manipuliatsii u mas-media yak instrument politychnoi borotby [Manipulations in mass media as a tool of political struggle]. Politychne zhyttia, (2), 131–136.

3. Volos, N. (2024). Polityka ta media: Vzaiemodiia ta vplyv na hromadsku dumku [Politics and media: Interaction and influence on public opinion] (PhD thesis). VNTU. Retrieved February 5, 2025, from http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41474/19548.pdf?sequence=3&isAllowed=y.

4. Volianskyi, V. V. (2011). Problemy politychnoho menedzhmentu u sferi ZMI [Problems of political management in the media sphere]. In Problemy suchasnoho upravlinnia: ekonomichni, ekolohichni, polityko-pravovi, istorychni, mentalni aspekty [Problems of modern management: Economic, ecological, political-legal, historical, and mental aspects] (pp. 252–259). Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv: MAUP.

5. Hanushchyn, S. (n.d.). Teoretyko-metodolohichni zasady stanovlennia komunikatyvnoi systemy publichnoho upravlinnia [Theoretical and methodological foundations of the formation of the communicative system of public administration]. Naukovyi visnyk "Demokratychne vriaduvannia", (21). Retrieved June 12, 2023, from http://surl.li/iugbr.

6. Hotsur, O. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannia mediiarynku Ukrainy v umovakh viiny (liutyi–veresen 2022 roku) [Features of the functioning of the Ukrainian media market during the war (February–September 2022)]. Communications and Communicative Technologies, (22), 47–53. https://doi.org/10.15421/292205.

7. Dutsyk, D., Orlova, D., & Budivska, H. (2022). Transformatsiia sfery mediahramotnosti v umovakh povnomasshtabnoi viiny v Ukraini: Analitychnyi zvit [Transformation of the media literacy sphere in the conditions of full-scale war in Ukraine: Analytical report]. Ukrainian Institute of Media and Communication. Retrieved from https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Transformation-medialiteracy_UA-1.pdf.

8. Zhugai, V. (2022). Vysvitlennia rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku u ZMI [Coverage of the Russia-Ukraine war in 2022 in the media]. In Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia [European choice of Ukraine, development of science, and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century] (Vol. 1, pp. 847–851). Helvetica.

9. Matviienkiv, S., & Kyrnychnyi, S. (2024). Mas-media Ukrainy v konteksti politychnykh transformatsii suspilstva [Mass media of Ukraine in the context of political transformations of society]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia, (1.16), 34–41.

10. Mishchenko, A., & Teremko, V. (2023). Vplyv media na formuvannia doviry hromadian do vlady v period viiny [The influence of media on the formation of citizens' trust in the government during the war]. Ukrainskyi informatsiinyi prostir, (1(11)), 301–312.

11. Chukut, S. A., & Dzhyha, T. V. (2007). Komunikatyvna polityka v orhanakh derzhavnoi vlady: Navchalnyi posibnyk [Communication policy in public authorities: Textbook]. Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved June 11, 2023, from http://surl.li/iugaf.

12. Barnard, S. (2024). Hacking hybrid media: Power and practice in an age of manipulation. Oxford University Press.

13. Dvorovyi, M., Cherevko, A., & Benequista, N. (2023). Summit for democracy: Trends in news media's future, forged in Ukraine. Retrieved November 26, 2023, from https://www.justsecurity.org/85791/summit-for-democracy-trends-in-news-medias-future-forged-in-ukraine/.

14. Hilbink, L., & Ramos, V. (2024). Citizen awakening? Exploring legal consciousness in a context of mass political mobilization. Law & Society Review, 58(2), 243–269.

Changes in the interaction between the media and the government in the context of the escalating war between Russia and Ukraine

Sharipov Ruslan Rafitovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-5953-9926

The article analyses the role of the state communication policy in the modern information society, focusing on its impact on public opinion, social consolidation and efficiency of public administration. The structural features of the formation and implementation of communication strategies are studied, and the key aspects of interaction between the state, mass media and civil society are outlined. The modern realities of the information space are characterised by high dynamism, which necessitates the development of an integrated system of public communications. Such a system should be based on the principles of openness, transparency, scientific validity and compliance with national interests. An important aspect is the effectiveness of the communication policy, which is assessed using comprehensive criteria, including the level of public trust, the impact of information campaigns, the efficiency of crisis response and the adaptability of government agencies to changing information conditions.

The media play a key role in shaping public discourse, not only by broadcasting official information, but also by acting as an intermediary between the state and citizens. The state, in turn, should develop mechanisms for effective cooperation with the media, taking into account the risks of information manipulation, challenges of mediaocracy and the impact of digital technologies on the mass consciousness. In particular, it is important to use modern approaches to government communications, including digital diplomacy, strategic communication and crisis communication. Particular attention is paid to Ukraine's information policy in times of war, which has become an important factor in ensuring national security, building public unity and countering information attacks. The transformation of the information space under the influence of hostilities, the growing role of independent media and social networks in countering enemy propaganda, and the use of communication technologies to mobilise society and international support are considered. Prospects for the further development of the state information policy in view of global trends in the field of communications are determined.

Key words: *communication, information warfare, mass media, media, democracy.*

Шляхтун Петро Панасович
Войчук Аліна Юріївна

Конституційний суд як елемент системи стримувань і противаг

УДК 342.4:342.565.2(477)]:005.58
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.17

Шляхтун Петро Панасович
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-7420-7325

Войчук Аліна Юріївна
доктор філософії в галузі соціальних
та поведінкових наук
зі спеціальності Політологія,
асистент кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-1925-1307

Інститут конституційного суду як органу судового конституційного контролю розглядається в системі стримувань і противаг під кутом зору правових засобів його впливу на вищі органи державної влади – президента, парламент, уряд та можливостей їх зворотного правового впливу на функціонування конституційного суду. Метою даної статті є з'ясування місця і ролі в системі стримувань і противаг конституційного суду як органу судового конституційного контролю. Методами наукової статті є інституціональний, порівняльний та конкретно-історичний. На основі аналізу конституцій республік колишнього СРСР, що стали незалежними державами, та деяких інших країн виокремлюються типові функції і повноваження конституційного суду та особливості органу судового конституційного контролю в окремих країнах. Головною функцією конституційного суду є перевірка на відповідність конституції (конституційність) актів органів публічної влади – президента, парламенту, уряду, представницьких органів суб'єктів федерації, автономних утворень, місцевого самоврядування. До інших повноважень конституційного суду належать або можуть належати: тлумачення конституції; реалізація конституційної відповідальності президента (в порядку імпічменту); розгляд і вирішення спорів щодо компетенції між вищими органами державної влади: вирішення питань щодо конституційності референдуму, парламентських і президентських виборів, утворення і діяльності політичних партій. Свої функції і повноваження конституційні суди реалізують, як правило, не з власної ініціативи, а за зверненнями конституційно уповноважених на них органів і посадових осіб, якими є або можуть бути: президент, парламент (палата двопалатного парламенту), певна частина парламентаріїв, уряд, верховний суд, представницькі органи суб'єктів федерації, автономних утворень, громадяни (в порядку конституційної скарги). Проаналізовано зміни в повноваженнях Конституційного Суду України у процесі реформування судової системи України. Окреслено можливі шляхи подальшого удосконалення інституту Конституційного Суду України.
Ключові слова: *поділ державної влади, система стримувань і противаг, конституція, конституційний контроль, судовий конституційний контроль, конституційний суд, повноваження.*

Вступ. У політичній і політико-правовій науках під системою стримувань і противаг розуміється «інтегрована сукупність повноважень гілок державної влади в системі поділу влади, яка дозволяє їм урівноважувати та обмежувати одна одну» [4, с. 466–467]. Основними елементами системи стримувань і противаг, що представляють гілки законодавчої, виконавчої і судової влади, є вищі органи державної влади, відповідно, парламент, глава держави (президент чи монарх), конституційний статус якого у більшості країн світу ідентифікується з виконавчою владою, уряд і верховний суд.

Уперше система стримувань і противаг була запроваджена у США Конституцією, прийнятою 1787 року. Організація і функціонування державної влади в США, як історично першій класичній президентській республіці, ґрунтується на принципі жорсткого поділу влади, відповідно до якого гілки державної влади та органи, що їх представляють, функціонально не пов'язані і діють відносно незалежно одні від одних. Конгрес США як орган законодавчої влади і Президент США, який очолює виконавчу владу, діють відносно незалежно один від одного, а Верховний Суд США, який втілює судову владу, діє незалежно і від Конгресу, і від Президента.

Водночас ці вищі органи державної влади США конституційно наділені певними повноваженнями, які дають їм змогу взаємно впливати на діяльність один одного і в разі необхідності стримувати її. Так, відповідно до вимог жорсткого поділу влади Президент США не наділений правом законодавчої ініціативи і правом дострокового припинення повноважень, тобто розпуску, Конгресу США. Водночас він наділений правом відкладального вето щодо прийнятих Конгресом США законопроектів. Конгрес США, у свою чергу, може подолати вето Президента США щодо прийнятого ним законопроекту кваліфікованою більшістю голосів. Уряд (адміністрація Президента США) діє відносно незалежно від Конгресу США, не несе перед ним політичної відповідальності і не може бути відправлений ним у відставку. Водночас члени уряду (міністри) призначаються на посади Президентом США «за порадою і згодою Сенату» (верхньої палати Конгресу США). Без такої згоди Президент США призначити міністра не може. Конгрес США функціонально не впливає на політику Президента США та його адміністрації. Водночас він може усунути Президента США з поста в порядку імпічменту, але не за його політику, а тільки у разі вчинення ним правопорушення.

Верховний Суд США, який виконує також функцію судового конституційного контролю, діє незалежно і від Президента США, і від Конгресу США і може визнавати неконституційними їхні акти, що означатиме втрату ними чинності. Водночас Президент США призначає на посади суддів Верховного Суду США «за порадою і згодою Сенату», а Конгрес США може усунути суддю Верховного Суду США з посади в порядку імпічменту.

Конституційні повноваження, які дають вищим органам державної влади змогу взаємно впливати на діяльність один одного, і становлять систему стримувань і противаг. Від збалансованості повноважень вищих органів державної влади в системі поділу влади, досконалості системи стримувань і противаг значною мірою залежать стабільність, ефективність і демократизм державної влади. У разі зміщення повноважень зі здійснення державної влади на користь якоїсь однієї із її гілок, порушення балансу їхніх повноважень загострюються відносини між органами різних гілок державної влади, передусім між парламентом та урядом, або між парламентом і президентом чи між урядом і президентом, виникає політична нестабільність, загроза зосередження державної влади в якомусь одному її органі, встановлення в країні авторитарного політичного режиму.

Система стримувань і противаг притаманна будь-якій формі державного правління, що ґрунтується на принципі поділу влади. Найбільше значення вона має для президентської республіки, що ґрунтується на принципі жорсткого поділу державної влади. За парламентарних форм правління (парламентарна республіка, парламентарна монархія) система стримувань і противаг має інший, ніж у президентській республіці, механізм дії. Певні особливості має система стримувань і противаг за змішаної республіканської форми правління.

Система стримувань і противаг є об'єктом досліджень українських і зарубіжних науковців, зокрема О. Валевський, Н. Гайдаєнко, Х. Забавська, В. Ребкало, І. Сало, Л. Силенко, В. Сурнін тощо. **Метою** даної статті, що тематично і змістовно відрізняє її від інших наукових публікацій, є з'ясування місця і ролі в системі стримувань і противаг конституційного суду як органу судового конституційного контролю. Зробити це доцільно на прикладі конституцій республік колишнього СРСР, що стали незалежними державами, однією з яких є Україна. Розроблення в 90-х роках конституцій в цих державах здійснювалося з урахуванням світового конституційного досвіду.

Методи дослідження. У статті використовуються такі методи дослідження: інституціональний, порівняльний та конкретно-історичний. Інституціональний метод застосовується для виокремлення й аналізу інституту конституційного суду. Порівняльний метод застосовується в аналізі та узагальненні досвіду функціонування конституційного суду в зарубіжних країнах та в Україні, а конкретно-історичний – в аналізі повноважень Конституційного Суду України у процесі реформування судової системи України.

Результати. Конституційний контроль – це перевірка на відповідність конституції актів і дій органів публічної влади. Розрізняють два основні види конституційного контролю – політичний і юридичний. Політичний конституційний контроль здійснюється органами і посадовими особами держави, що формуються і діють під впливом політичних партій, – президентом, парламентом, урядом, парламентським уповноваженим з прав людини та ін.

Юридичний конституційний контроль здійснюється тією чи тією мірою спеціалізованими і політично нейтральними органами – судами загальної юрисдикції, конституційними судами або подібними до них органами (конституційними радами), тому є судовим конституційним контролем. Є дві основні моделі судового конституційного контролю – американська і європейська.

За американської моделі конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції у розгляді конкретних цивільних чи кримінальних справ. Якщо суд визнає закон, на основі якого розглядається конкретна судова справа, неконституційним, тобто таким, що суперечить конституції держави, закон втрачає для цього суду чинність і не може бути застосований у вирішенні конкретної судової справи. Остаточне рішення щодо неконституційності закону, яке має значення для всієї правової системи держави, ухвалює її верховний суд.

За європейської моделі, яка склалася в країнах континентальної Європи, конституційний контроль здійснюється спеціальним конституційним судом або подібним до нього органом (конституційною радою). В Естонії судовий конституційний контроль здійснює верховний (Державний) суд (п. 3 ст. 149) [9].

Повноваження конституційного суду в різних країнах неоднакові. Але повсюди його головною функцією є перевірка на відповідність конституції (конституційність) актів органів публічної влади – президента, парламенту, уряду, представницьких органів суб'єктів федерації, автономних утворень, місцевого самоврядування. До інших повноважень конституційного суду належать або можуть належати: тлумачення конституції; реалізація конституційної відповідальності президента (в порядку імпічменту); розгляд і вирішення спорів щодо компетенції між вищими органами державної влади: вирішення питань щодо конституційності референдуму, парламентських і президентських виборів, утворення і діяльності політичних партій.

Останні з повноважень до компетенції конституційного суду в пострадянських державах належать відносно рідко: щодо перевірки конституційності референдуму і виборів – у Вірменії, Грузії, Казахстані, Литві, щодо перевірки конституційності утворення і діяльності політичних партій – у Вірменії і Грузії.

Свої функції і повноваження конституційні суди реалізують, як правило, не з власної ініціативи, а за зверненнями конституційно уповноважених на них органів і посадових осіб, якими є або можуть бути: президент, парламент (палата двопалатного парламенту), певна частина парламентаріїв, уряд, верховний суд, представницькі органи суб'єктів федерації, автономних утворень, громадяни (в порядку конституційної скарги).

Здійснюваний конституційним судом конституційний контроль може бути зобов'язальним і консультаційним. Рішення конституційного суду в порядку зобов'язального контролю є юридично обов'язковим до виконання всіма суб'єктами права, як правило, остаточним і таким, що не може бути оскарженим.

Цим зумовлена одна із суперечностей статусу конституційного суду в системі стримувань і противаг: конституційний суд фактично наділений найвищою владою в державі (може визнати неконституційним, фактично – скасувати, акт будь-якого органу державної влади), але не має противаги в правовій системі держави (рішення конституційного суду не може бути ні скасованим, ні оскарженим).

Повноваження конституційного суду щодо тлумачення конституції і законів, його висновки і роз'яснення у цьому зв'язку набувають сили законів і навіть стоять над ними, що перетворює конституційний суд у надпарламентський орган законодавчої влади. Тому до повноважень конституційного суду має належати лише тлумачення конституції, але не законів, автентичне тлумачення яких має надавати той орган, який їх прийняв, тобто парламент. Повноваженням щодо тлумачення законів конституційний суд наділений лише конституціями Азербайджану (п. IV ст. 130) [8] і Узбекистану (п. 5 ст. 133) [7], а також Конституцією України в редакції 1996 року (п. 2 ч. 1 ст. 150) [1].

Хоча склад конституційного суду формується і діє в особливому порядку, відмінному від того, як формуються і діють суди загальної юрисдикції, а судді конституційного суду користуються широкими конституційними гарантіями щодо незалежності і недоторканності, вони можуть діяти і під впливом політичних чинників, ухвалювати рішення під тиском тих чи тих політичних сил, найчастіше – на догоду існуючій владі, чому є багато прикладів як у зарубіжних країнах, так і в Україні. Іноді рішення конституційного суду мають доленосне і не завжди сприятливе для країни значення. Тому існує об'єктивна потреба в конституційному обмеженні повноважень конституційного суду, створенні правових застережень щодо можливого негативного впливу його рішень на державу і суспільство.

Найбільш суттєвим обмеженням повноважень конституційного суду та можливих негативних наслідків його рішень є наділення суду лише функцією попереднього контролю, який полягає у перевірці на відповідність конституції лише проектів, але не чинних правових актів. У деяких країнах конституційний суд за зверненнями уповноважених суб'єктів може перевіряти на відповідність конституції прийняті парламентом, але ще не промульговані (підписані та оприлюднені) президентом закони.

Наприклад, Конституція Казахстану передбачає, що Конституційний Суд за зверненням Президента Республіки Казахстан, Голови Сенату, Голови Мажилісу, не менше однієї п'ятої частини від загального числа депутатів Парламенту, Прем'єр-Міністра розглядає до підписання Президентом прийняті парламентом закони на їх відповідність Конституції Республіки (п. 2 ст. 72) [6]. Конституція Румунії передбачає, що Конституційний Суд «а) висловлюється про конституційність законів до їх промульгації за клопотанням Президента Румунії, голови однієї з Палат, Уряду, Верховного Суду Правосуддя, не менше 50 депутатів або не менше 25 сенаторів…» (ст. 146) [10]. У Франції обов'язковій перевірці Конституційною радою на конституційність до промульгації підлягають органічні закони, а за зверненнями уповноважених суб'єктів – інші закони (п. 1 ст. 61) [5].

Своєрідним обмеженням повноважень органу судового конституційного контролю є наділення верховного суду функцією конституційного контролю (Естонія). У такому разі противагою рішенню органу судового конституційного контролю може бути рішення пленуму верховного суду.

У незалежній Україні інститут Конституційного Суду з типовим обсягом його повноважень запроваджено Конституцією України 1996 року. Згідно з редакцією Конституції України 1996 року «До повноважень Конституційного Суду України належить: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим… 2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України. З питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 150) [1].

Крім того, Конституційний Суд України «дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих

міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість… дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ст. 151) [1].

Конституційний Суд України не наділений повноваженнями вирішувати питання щодо відповідності Конституції і законам України проведених в Україні парламентських і президентських виборів, утворення і діяльності політичних партій.

Найважливішим засобом впливу Конституційного Суду України на вищі органи державної влади в системі стримувань і противаг є його повноваження щодо перевірки конституційності актів Верховної Ради України, Президента України і Кабінету Міністрів України, наслідком якої може стати втрата ними чинності. Причому рішення Конституційного Суду України є остаточними і не можуть бути оскаржені ні Верховною Радою України, ні Президентом України, ні Кабінетом Міністрів України, а судді Конституційного Суду України не несуть юридичної відповідальності за прийняті ними рішення. Це означає, що Конституційний Суд України не має противаги в системі органів державної влади України.

За час свого існування Конституційний Суд України неодноразово приймав політично вмотивовані і далеко не безспірні у правовому відношенні рішення, які мали негативні наслідки для держави і суспільства. Такі рішення можуть і мають бути предметом окремих наукових досліджень. Тут назвемо тільки одне, найбільш резонансне: рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року про неконституційність Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [3], яким фактично було скасовано конституційну реформу 2004 року, що значно обмежувала конституційні повноваження Президента України. Причому рішення Конституційного Суду України про неконституційність цього закону ґрунтувалося не на суперечності цього закону Конституції України, а на порушеннях процедури його розгляду і прийняття.

Політична опозиція сприйняла рішення Конституційного Суду України про неконституційність Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV як повернення тодішнім Президентом України Віктором Януковичем собі «диктаторських повноважень», узурпацію ним влади, що стало однією з причин масових акцій протесту на Майдані Незалежності в Києві взимку 2013/2014 років (Революції Гідності, другою причиною Революції Гідності стала відмова влади від підписання Договору про асоціацію України з Європейським Союзом).

Конституційна реформа 2004 року не стосувалася статусу Конституційного Суду України. Зміни в статус Суду було внесено Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [2].

Законом повноваження Конституційного Суду України щодо тлумачення законів України не передбачено. Запроваджено інститут конституційної скарги: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» (ст. 151-1). В контексті інституту конституційної скарги Конституційний Суд України є противагою Верховній Раді України, яка прийняла оскаржуваний закон, і Верховному Суду України, який як найвища судова інстанція розглянув справу в касаційному порядку.

Ще однією новацією конституційної судової реформи 2016 року є встановлення того, що «Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою» (ч. 2 ст. 151) [2]. Це, зокрема, означає, що в разі невідповідності пропонованого народом для винесення на всеукраїнський референдум питання Конституції України референдум з цього питання не призначається. На нашу думку, таке положення суперечить закріпленому в Конституції України принципу народного суверенітету, згідно з яким носієм суверенітету, тобто верховної влади, і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ч. 2 ст. 5) [1].

Висновки. Конституційний суд як орган судового конституційного контролю є необхідною складовою частиною конституційного ладу в країні. Водночас наділення конституційного суду необмеженими повноваженнями щодо перевірки на відповідність конституції (конституційність) правових актів вищих органів державної влади з можливістю фактичного скасування їх чинності ставить його над цими органами, тоді як інститут конституційно суду не має противаг у правовій системі держави. Такими противагами могли б бути повноваження президента, парламенту чи верховного суду щодо скасування або зупинення дії рішень конституційного суду, однак в конституціях вони, як правило, не передбачаються.

Проблеми статусу і функціонування Конституційного Суду України з усією очевидністю проявились в незалежній Україні. Однак натомість

обмеження повноважень Конституційного Суду України та можливостей негативного впливу його рішень на державу і суспільство в Україні у процесі реформування судової системи відбулось розширення обсягу повноважень суду. Найсуттєвішим з нових повноважень Конституційного Суду України є його повноваження надавати висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою. Це повноваження фактично дає владі можливість заблокувати з допомогою Конституційного Суду України проведення будь якого не бажаного для неї референдуму за народною ініціативою. Раніше таке блокування здійснювалось за допомогою Центральної виборчої комісії шляхом пошуку нею порушень у проведенні організаційних заходів щодо референдуму (наприклад, у разі спроб проведення всеукраїнського референдуму з питання щодо вступу України до НАТО чи з питання щодо відкриття в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення).

Запровадження інституту конституційної скарги не означає суттєвого розширення повноважень Конституційного Суду України. Такий інститут не є вагомою гарантією конституційних прав і свобод особи, оскільки ґрунтується на визнанні за заявою особи неконституційності якогось закону, яке трапляється вкрай рідко.

З урахуванням зарубіжного конституційного досвіду, обмеження повноважень Конституційного Суду України з метою уникнення можливого негативного впливу прийнятих ним рішень на державу і суспільство може бути здійснено шляхом: залишення за Конституційним Судом України тільки функції попереднього контролю прийнятих Верховною Радою України, але не підписаних Президентом України законів (поки що попередній конституційний контроль Конституційним Судом України здійснюється тільки щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України); наділення Верховної Ради України правом зупиняти дію рішень Конституційного Суду України про неконституційність закону кваліфікованою більшістю у дві третини голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (щодо будь-якого рішення Конституційного Суду України про неконституційність закону або тільки щодо того рішення, яке ґрунтується на порушеннях процедури розгляду і прийняття закону); скасування інституту Конституційного Суду України і запровадження як органу судового конституційного контролю Конституційної палати Верховного Суду України з наділенням Пленуму Верховного Суду правом зупиняти дію її рішень; скасування інституту Конституційного Суду України і наділення функцією судового конституційного контролю Верховного Суду України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: Преса України, 1997. 80 с. URL: wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/ua/ua013uk.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. *Голос України*. 2016. 29 червня. URL: http://www.golos.com.ua/article/271528 (дата звернення: 11.01.2025).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10 (дата звернення: 12.01.2025).

4. Шляхтун П.П. Політологічний термінологічний словник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. 543 с.

5. Constitution of the Fifth Rebublic of 4 October 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf (date of application:12.01.2025).

6. Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August 1995. URL: akorda.kz/en/constitution-of-the-Republic-of-Kazakhstan-50912 (date of application:12.01.2025).

7. Constitution of the Republic of Uzbekistan of 2 December 1992. URL: constitution.uz/en/clause/index#section23 (date of application:12.01.2025).

8. The Constitution of the Republic of Azerbaijan on 12 November 1995. URL: president.az/en/pages/view/Azerbaijan/constitution. (date of application:12.01.2025).

9. The Constitution of the Republic of Estonia on 28 June 1992. URL:https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide (date of application: 12.01.2025)

10. The Constitution of Romania of 21 November 1991. URL: presidency.ro/en/the-Constitution-of- Romania (date of application:12.01.2025).

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. (1997). K.: Presa Ukrainy. 80 s. URL: wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/ua/ua013uk.pdf (data zvernennia: 11.01.2025). [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia) : Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. (2016). № 1401-VIII. Holos Ukrainy. 29 chervnia. URL: http://www.golos.com.ua/article/271528 (data zvernennia: 11.01.2025). [in Ukrainian].

3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 252 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy» vid 8 hrudnia 2004 roku № 2222-IV (sprava pro doderzhannia protsedury vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy) № 20-rp/2010 vid 30 veresnia 2010 roku. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/

v020p710-10 (data zvernennia: 12.01.2025). [in Ukrainian].

4. Shliakhtun P.P. (2015). Politolohichnyi terminolohichnyi slovnyk. K. : VPTs «Kyivskyi universytet». 543 s. [in Ukrainian].

5. Constitution of the Fifth Rebublic of 4 October 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf (date of application:12.01.2025). [in English].

6. Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August 1995. URL: akorda.kz/en/constitution-of-the-Republic-of-Kazakhstan-50912 (date of application:12.01.2025). [in English].

7. Constitution of the Republic of Uzbekistan of 2 December 1992. URL: constitution.uz/en/clause/index#section23 (date of application: 12.01.2025). [in English].

8. The Constitution of the Republic of Azerbaijan on 12 November 1995. URL: president.az/en/pages/view/Azerbaijan/constitution. (date of application: 12.01.2025). [in English].

9. The Constitution of the Republic of Estonia on 28 June 1992. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013003/consolide (date of application:12.01.2025). [in English].

10. The Constitution of Romania of 21 November 1991. URL: presidency.ro/en/the-Constitution-of-Romania (date of application:12.01.2025). [in English].

The constitutional court as an element of the system of checks and balances

Shliakhtun Petro Panasovych

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Political Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7420-7325

Voichuk Alina Yuriivna

PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1925-1307

The institute of the constitutional court as a body of judicial constitutional control is considered in the system of checks and balances from the perspective of legal means of its influence on the supreme bodies of state power – the president, the parliament, the government – the possibilities of their reverse legal influence on the functioning of the constitutional court. The purpose of this article is to clarify the place and role of the constitutional court as a body of judicial constitutional control in the system of checks and balances. The methods used in this research article are institutional, comparative and specific historical. Based on the analysis of the constitutions of the former Soviet republics which became independent states and some other countries, the author distinguishes the typical functions and powers of a constitutional court and the specific features of the body of judicial constitutional control in certain countries. The primary function of the constitutional court is to assess the compliance (constitutionality) of acts issued by public authorities – president, parliament, government, representative bodies of federal entities, autonomous formations, and local self-government – with the constitution. Other powers of the constitutional court include or may include: interpreting the constitution; exercising the constitutional responsibility of the president (impeachment proceedings); consideration and resolution of disputes over competence between higher state authorities; resolving issues related to the constitutionality of referendums, parliamentary and presidential elections, and the formation and operation of political parties. The constitutional courts exercise their functions and powers, as a rule, not on their own initiative but upon requests from constitutionally authorized bodies and officials. These may include: the president, parliament (or a chamber in the case of a bicameral parliament), a specific fraction of parliamentarians, the government, the supreme court, representative bodies of federal entities, autonomous formations, and citizens (through constitutional complaints). The author analyzes the changes in the powers of the Constitutional Court of Ukraine in the process of reforming the judicial system of Ukraine. Possible ways of further improvement of the institution of the Constitutional Court of Ukraine are outlined.

Key words: *separation of state power, system of checks and balances, constitution, constitutional control, judicial constitutional control, constitutional court, powers.*

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Ботіка Тетяна Степанівна
Соловей Анатолій Олександрович

Національні особливості політичної культури в Україні як основа збереження історичної пам'яті

УДК 94:323.1(477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.18

Ботіка Тетяна Степанівна
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Соловей Анатолій Олександрович
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0047-0179

У запропонованій статті досліджуються питання, які простежують еволюцію поняття «політичної культури» в умовах збереження історичної пам'яті. Доведено, що уявлення про минуле власного народу, а також вивчення його національних особливостей є важливою основою для згуртування народу на шляху вирішення консолідуючих проблем, які постають перед державою у певний період її розвитку. Визначено, що політична культура є досить впливовим інструментом політичного життя будь-якого суспільства. Зокрема, виявлені основні передумови та етапи її становлення. Зазначається, що політична культура – це вагомий історичний чинник політичного, соціального, економічного та культурного розвитку країни. Доведено, що політична культура складає важливий компонент парламентаризму та відображає специфічну взаємодію низки системоутворюючих чинників і загальних закономірностей. Політична культура являє собою сукупність історично зумовлених відносно стійких переконань, уявлень, ціннісних орієнтацій, моделей поведінки в діяльності суб'єктів політичного процесу. Описується явище політичної культури, визначається її стан, роль та подальші перспективи у державотворчих процесах українського суспільства. Крім того, доведено, що від історичної пам'яті залежить не тільки подолання внутрішньополітичних стереотипів, але й формування цілісного репрезентаційного образу країни на її зовнішньополітичному рівні. Саме тому політична культура виступає певним феноменом, що допомагає виявити не тільки політичні процеси, але й формувати конструктивні відносини, як в межах держави, так і на міжнародному рівні. Враховуючи складність, неоднозначність та поширення впливу процесів глобалізації в сучасній Європі, у досліджені розглянуто взаємозв'язок національних особливостей та загальних закономірностей політичної культури та історичної пам'яті.
Ключові слова: *Україна, політична культура, історична пам'ять, національна ідентичність, державотворення, історія.*

Вступ. Важливою складовою державотворчих процесів сучасного розвитку будь-якого суспільства є політична культура. В умовах сьогодення у світі спостерігається тенденція щодо підвищення інтересу науковців, а також широких кіл громадськості до питань політичної культури, які разом з викликами історичної пам'яті постають джерелом аргументації численних ідеологічних дискусій. Нині простежуються деякі маркери, що характеризують інтеграційний розвиток національних держав у XXI ст. Насамперед, це зростання інтересу до минулого свого народу, його переосмислення в контексті викликів теперішнього та гостре затребування нових політичних, соціально-економічних і культурних стереотипів.

Можна з упевненістю стверджувати, що сучасність характеризується значною трансформаційністю. Практично всі країни відчувають серйозні зміни, адаптуються до нових умов світової динаміки, що, в свою чергу, впливає як на характер взаємозв'язків з іншими державами, так і на відносини між суб'єктами політичної взаємодії в середині країни на рівні політичних інститутів, соціально-політичних спільнот, окремих особистостей. Така поведінка обумовлює нові правила гри для всіх учасників світового співіснування без винятку. Зазначені реалії потребують нових підходів, знань та навичок політичної культури [7, с. 3–4], яка не тільки віддзеркалює наявні суспільні труднощі та суперечності, але й суттєво впливає на перебіг соціально-економічних і політичних подій. Будь-яка соціокультурна трансформація (а саме таку ми переживаємо наразі) пов'язана із усвідомленням себе в різнобарвному світу.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз ключових аспектів політичної культури в Україні в умовах збереження історичної пам'яті.

Методи дослідження. Дослідження здійснюється із застосуванням загальнонаукових методів, зокрема таких, як: аналіз і синтез, порівняння та узагальнення. У статті також використано метод історичного аналізу, за допомогою якого розкриваються національні особливості та загальні закономірності політичної культури як засобу впливу на основні засади формування історичної пам'яті.

Вивченням питань політичної культури та історичної пам'яті займаються сучасні українські дослідники: Т. Бевз, В. Бурдяк, І. Вільченко, М. Головатий, Ж. Деркач, І. Жадан, Т. Зубро, А. Іванченко, Ю. Кравченко, О. Кисельова, С. Кисельов, А. Коло-

дій, С. Мігалікова, Л. Нагорна, М. Остапенко, С. Пархоменко, Л. Півнева, Т. Пояркова, О. Проскуріна, С. Рябов, М. Хилько та ін. [2, с. 134]. Проаналізувавши роботи науковців, знаходимо широкий простір для подальших розробок. Але попри наявність значної кількості досліджень, зазначений аспект не має однозначного трактування. Розгляду проблеми політичної культури з точки зору основ збереження історичної пам'яті суспільства та її ролі в сучасних процесах, в літературі майже не приділяється достатньої уваги. Наприклад, у своїх роботах автори звертаються до вже запропонованих класифікацій щодо трактування поняття «політичної культури». Крім того, всі розглядають її з позицій існуючої політичної системи та суспільних взаємовідносин. А це неможливе без певної перспективи бачення, без оцінки історії.

Результати. Незважаючи на те, що вказана проблематика чимдалі більше стає предметом детальних досліджень, яке обумовлено вже зазначеною її безперечною значущістю, і досі залишаються поширеними спрощені та навіть перекручені визначення цього питання. І якщо власне поняття «історична пам'ять» отримало змістовне наповнення, то зміст поняття «політична культура» все ще викликає наукові суперечки та складнощі. Найчастіше останнє тлумачать у термінах підтримки народом правлячого режиму, прихильності громадян до певної ідеології або політичної сили. Нерідко можна бачити, як спроби оцінити стан політичної культури суспільства обмежуються побудовою конкретних рейтингів довіри населення до органів влади або окремих політичних діячів. При цьому усталилося констатувати низький рівень політичної культури в Україні [3, с. 5]. Виправдань для цього можна знайти чимало: і структурна неоднорідність соціуму, і неспівпадіння групових інтересів еліт, і недосформованість національної та громадянської ідентичності, які стоять на заваді виробленню загальноприйнятних запитів до минулого.

Політична культура як соціальне явище виникла раніше, ніж оформилось саме поняття, зокрема з формуванням перших у світі державних утворень IV–III ст. до н.е. Свої витоки проблема бере в працях стародавніх мислителів, які неодноразово звертались до питань традицій, моралі, етики, принципів ідеального правління. Перші згадки про політику зустрічаємо ще в античній Греції. Трактування поняття «політика» знаходимо у Платона та Аристотеля. Так, Платон розглядав особливості політичної поведінки окремих особистостей у демократичному суспільстві, що на той час вважалося цілком інноваційною точкою зору. Аристотель, своєю чергою, вказав на те, що людина за своєю природою є істотою політичною. Цим філософ практично заклав соціальне та культурне підґрунтя політичної науки. З точки зору Аристотеля, вказані обставини перетворили політику в «царську науку» – науку, за допомогою якої можна поліпшити життя та створити гідне суспільство. Цікавими вважаємо думки французького мислителя Ж.-Ж. Руссо, який доводив, що політична свобода можлива лише в тій державі, де законодавцем є народ. За визначенням Ж.-Ж. Руссо, свобода полягає в тому, щоб громадяни знаходилися під захистом законів і самі їх обирали. Виходячи з цього, він сформулював і визначення закону, як результат політичної категорії, відповідно до якої будь-який закон, якщо народ не затвердив його безпосередньо сам, є недійсним.

Термін «політична культура» вперше був запропонований у XVIII ст. німецьким просвітником І. Гердером. Показово, що він не вкладав нинішнього змісту в це поняття і навіть не припускав, що концепція політичної культури може так суттєво впливати на політичну науку та практику.

Багато науковців попередником терміну «політична культура» вважали поняття «національний характер» і певний час у науці, особливо в XIX ст., елементи політичної культури досліджувалися в контексті аналізу національного характеру. Згодом, особливо в кінці XIX – на початку XX ст., це поняття почало використовуватися багатьма політичними школами різних напрямів. Причиною активізації уваги до питань політичної культури стало проникнення в науку після Другої світової війни різних концепцій культури, збільшення кількості спроб розглядати політичні вектори в культурних, соціокультурних і соціально-психологічних аспектах.

Однією з причин посиленого інтересу до політичної культури крізь призму історичної пам'яті стали власне безпрецедентні політичні проблеми, що виникали протягом усього XX ст. Можна виділити три періоди найбільшого інтересу до цього явища: по-перше, 20–30-ті рр., коли провідною стала тема досягнення соціальної стабільності; по-друге, це 60-ті рр., що поставили на порядок денний реформу політичної системи відповідно до соціальної перебудови; по-третє, кінець 80 – початок 90-х рр., який характеризується розпадом СРСР та процесами в Східній і Центральній Європі.

Історична пам'ять є результатом культурного, соціального, політичного конструювання, але також своєю чергою сама постає засобом конструювання культурної, соціальної, політичної, релігійної ідентичностей, котрі в епоху націоналізму синтезуються в ідентичність національну [4, с. 135].

Дослідники виділяють дві ключові концепції політичної культури. Перша була розроблена американським політологом Г. Алмондом у 1956 р., надрукована у статті «Порівняльні політичні дослідження», де політична культура розглянута як відповідний зразок орієнтирів на політичні дії, що відбиває особливості кожної політичної системи. Подальше розуміння розвинуто у праці Г. Алмонда

і С. Верби «Громадянська культура» (1963 р.) [8]. У ній показано, як національна політична культура може розвиватися у напрямі громадянської, тим самим створюючи міцний фундамент стабільності державотворення. Даний підхід тяжіє до ототожнення політичної культури й політичної свідомості. Прибічники так званої всеосяжної інтерпретації включають в політичну культуру поряд з психологічними настановами і відповідні їм форми поведінки суб'єктів. Цю концепцію пізніше підтримали у своїх роботах А. Браун, Д. Елазар, Л. Пай, С. Хантінгтон та ін.

У постмодерну епоху політична культура набуває дещо іншого значення: «завданням політики пам'яті є інтеграція української історії у світову та європейську, а також сприяння позитивного іміджу України як європейської держави, що має давню історію та культуру» [6, с. 82–84]. Тобто і політична культура, і історична пам'ять в глобалізованому світі мають відігравати ще й важливі репрезентативні функції, від яких врешті-решт залежить успішність країни як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівні.

Проте, можна поглянути на питання, як на більш загальне явище, що включає наступні складові: знання про політику, знайомство з історичними фактами, інтерес до них, оцінку політичних явищ, думки про те, як повинна здійснюватися влада, емоційну сторону політичних позицій, наприклад, любов до Батьківщини, ставлення до проявів будь-яких негативних настроїв, визнані у суспільстві зразки політичної поведінки, фінансові зв'язки та ін. Привертає увагу позиція філософа та історика XX ст. М. Фуко, який припускав, що політична культура присутня в будь-якому концепті нашого життя, впливаючи (безпосередньо або опосередковано) на певні дії чи думки.

На наш погляд, при вивченні політичної культури варто говорити про досвід різних дослідницьких традицій. Зокрема, не слід зводити політичну культуру лише до індивідуальних позицій. Необхідно враховувати суб'єктність політичної культури. У той же час її детермінація сталими економічними відносинами не дає змоги бачити політичні культури різних країн як особливі й унікальні. Також не слід розглядати політичну культуру суто в оцінному ключі, оскільки це призводить до розуміння вищості одних культур над іншими [1, с. 113–114].

В. Лісовий [5, с. 117], кажучи про політичну культуру, зводить її до наступних критеріїв: а) політична свідомість – уявлення, погляди, ідеї про суспільство та державу; б) політична поведінка – поведінка, пов'язана з використанням влади або з намаганням вплинути на державу; в) політичні інститути – а саме їх вплив на попередні два елементи (наприклад, законодавство сильно коригує і свідомість, і поведінку).

З часу здобуття незалежності та зміни політичного режиму в Україні відбувається переосмислення й переоцінка як громадянами, так і суспільством ключових для політичної культури понять: держава, свобода, особистість, право, патріотизм тощо. Показовим є те, що розвиток політичної освіти в Україні нероздільно пов'язаний з процесами розбудови національної державності та її інститутів, змін ціннісної системи українського суспільства у процесі пострадянських трансформацій, вибору оптимальної моделі суспільної організації та геополітичного вектору розвитку. Прикладами втіленням даної ідеї є розвиток Київської Русі, сейми Польсько-Литовської держави, козацькі ради часів Гетьманщини. Окремо підкреслимо значення Української Центральної Ради (УЦР) – своєрідного національного протопарламенту, який пройшов еволюційний шлях від громадсько-політичного об'єднання до представницького органу українського народу. Її поява та діяльність стали великим кроком консолідації українського народу на шляху до державної незалежності у XX ст. Багатоаспектність цих процесів зумовила поєднання у сучасній політичній освіті нашої держави різних складових – як успадкованих від часів минулого, так і тих, що виникли в різні періоди незалежності України, як на власне українському ґрунті, так і з використанням зарубіжного досвіду. Однією із суттєвих особливостей процесу демократизації в Україні є наявність різних політичних поглядів, плюралізм ідеологій і концепцій. Однак, попри відносну розвинутість окремо взятих складових, ми поки що не можемо говорити про наявність в Україні цілісної системи політичної культури. Відродження історичної пам'яті має на меті не лише поглиблення власного самоусвідомлення, але й консолідації українського суспільства з метою вирішення гострих соціально-економічних та соціокультурних проблем.

Разом з тим досвід України кінця XX – початку XXI ст., усвідомлення власної гідності й сили громадянського суспільства суттєво позначилися на структурі суспільних цінностей, сприяють прагненню до свободи, посилюють відчуття патріотизму й потребу власної участі в процесах державотворення. Проте, українські реалії державотворення в силу умов, що диктує глобалізований світ, створюють ситуацію, коли культурні зміни відстають від вимог часу і здебільшого хронологічно не збігаються зі змінами у затребуваних механізмах функціонування політичної системи.

Відтак, для України особливо актуальним є завдання створити цілісну систему політичної освіти, розраховану на всі категорії громадян, яка ґрунтувалася б на концептуальних засадах, що відповідають завданням створення української політичної нації, громадянського суспільства і правової демократичної держави. На шляху подаль-

шого розвитку України першочергового значення набуває формування демократичної політичної свідомості, отримання досвіду та навичок активної політичної поведінки, подолання існуючої фрагментарності історичної пам'яті та становлення на цій платформі грамотної громадянської політичної культури.

Висновки. Таким чином, політична культура є складним, динамічним концептом, який формується під впливом історичних, економічних, суспільно владних, духовних, культурних чинників. Політична культура – це частина загальнонаціональної культури, яка представляє собою систему багатьох соціально значущих орієнтирів, що характеризують синтез політичного світосприйняття, політичної дії та впливу на посідання стратегічної позиції політичною системою країни та її культурою у світовому співтоваристві. Політична культура, особливо якщо розглядати її в контексті збереження історичної пам'яті, є багаторівневим і нечітко відокремлюваним предметом дослідження. Виходячи з вищевикладеного, потрібно відмітити, що об'єднати українське суспільство в єдину націю можна лише тоді, якщо буде реалізована споконвічна мрія, – існування єдиної Соборної України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григорчук Т., Зубко О. Соціально-філософський феномен політичної культури. *Молодий вчений.* 2017. № 11. С. 113–118.

2. Дмитренко М. Особливості сучасної української політичної культури: проблема визначення. Політичний менеджмент. 2005. № 5. С. 134–138.

3. Жадан І., Кісельов С., Кісельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в України. Аналітичний звіт. Київ, 2004. 80 с.

4. Касьянов Г. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. Український історичний журнал. 2016. № 2. С. 118–137.

5. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. Київ, 1997. 352 с.

6. Мусієнко І. Політика пам'яті та проблеми європейського сприйняття України. Культурні трансформації в синхронії та діахронії: теорія і практика: тези доповідей міжнародної наукової конференції, 24–27 вересня Київ, 2012. С. 82–84.

7. Остапенко М. Політична культура суспільства. Київ, 2008. 96 с.

8. Соловей А., Ботіка Т., Мамроцька О. Історико-філософські засади політичної культури в Україні як основа державотворення та соціальна відповідальність. Гілея: науковий вісник. 2021. Вип. 165. С. 73–76.

REFERENCES:

1. Hryhorchuk T., Zubko O. (2017) Sotsialno-filosofskyi fenomen politychnoi kultury [Socio-philosophical phenomenon of political culture]. *Molodyi vchenyi*, no. 11. Pp. 113–118.

2. Dmytrenko M. (2005) Osoblyvosti suchasnoi ukrainskoi politychnoi kultury: problema vyznachennia [Peculiarities of modern Ukrainian political culture: the problem of definition]. *Politychnyi menedzhment*, no 5. Pp. 134–138.

3. Zhadan I., Kiselov S., Kiselova O., Riabov S. (2004) Politychna kultura ta problemy hromadianskoi osvity v Ukrainy. Analitychnyi zvit [Political culture and problems of civic education in Ukraine. Analytical report]. Kyiv. 80 p. (in Ukrainian).

4. Kasianov H. (2016) Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu y henealohiiu poniat [Historical memory and historical politics: to the question of terminology and genealogy of concepts]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, no 2. Pp. 118–137.

5. Lisovyi V. (1997) Kultura – ideolohiia – polityka [Culture – ideology – politics]. Kyiv. 352 p. (in Ukrainian).

6. Musiienko I. (2012) Polityka pamiati ta problemy yevropeiskoho spryiniattia krainy [Politics of memory and problems of European perception of Ukraine]. Kulturni transformatsii v synkhronii ta diakhronii: teoriia i praktyka: tezi dopovidey mizhnarodnoi naukovoi konferentsii *(Kyiv, September 24–27, 2012).* Kyiv. Pp. 82–84.

7. Ostapenko M. (2008) Politychna kultura suspilstva [Political culture of society]. Kyiv. 96 p. (in Ukrainian).

8. Solovei A., Botika T., Mamrotska O. (2021) Istoryko-filosofski zasady politychnoi kultury v Ukraini yak osnova derzhavotvorennia ta sotsialna vidpovidalnist [The historical and philosophical bases of the political culture in Ukraine as the foundation of the state formation and social responsibility]. *Hileia: naukovyi visnyk*, no 165. Pp. 73–76.

National features of political culture in Ukraine as the basis for preserving of historical memory

Botika Tetiana Stepanivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Solovey Anatoliy Oleksandrovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0047-0179

The questions which observe the evolution of the concept «political culture» in the conditions of preserving historical memory are investigated in the proposed article. It is proved that the understanding of the past of your own nation and the study of its national characteristics is an important basis for uniting of the people on the way of solving consolidating problems which appear before the state in the certain period of its development. It is determined that the political culture is a very important instrument in the political life of any society. Particulary, the main preconditions and the stages of its formation are depicted. It is shown, that the political culture is the important historical component of the political, social, economic and cultural development of the country. It is proved, that the political culture is an important component of parliamentarism and reflects the specific interaction of a number of system-forming factors and general patterns. Political culture is a complex of historically determined relatively stable beliefs, ideas, valuable orientations and behavioral models in the activities of subjects of the political process. It is described the phenomenon of political culture, its state, role and further prospects in the state-building processes of Ukrainian society are determined. Besides that, it is proved that from the historical memory depends not only the overcoming of internal political stereotypes but forming of a whole representative image of the country on its foreign policy level. That's why political culture is a certain phenomenon that helps to identify not only political processes but also to form constructive relations both inside the state and on the international level. Considering the complexity, contradiction and procession of influence of the globalization processes in modern Europe the relationship of the national peculiarities and general patterns of the political culture and historical memory are examined in the investigation.

Key words: *Ukraine, political culture, historical memory, national identity, state-building, history.*

Коноваленко Євгеній Леонідович

Спорт і політика: методологія дослідження двосторонніх впливів у глобальному контексті

УДК 327.57
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.19

Коноваленко Євгеній Леонідович
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0002-0651-200X

Спортивна дипломатія слугує засобом культурного обміну, а спорт сприяє взаємному розумінню, підкреслюючи його важливість як інструменту культурної дипломатії. Великі спортивні події мають значний економічний вплив на країну-господаря. Спортивний маркетинг відіграє важливу роль у формуванні національної гордості та патріотизму, а корпоративне фінансування спорту й інвестиції вимагають високих стандартів прозорості та нульової толерантності до корупції. Інклюзивний спорт, подолання дискримінації, спортивна активність молоді формують громадянську позицію, дозволяють розвиватися патріотизму та соціальній активності. На цій основі посилюється соціальна єдність, а різні глобалізаційні рівні впливають на політичну й економічну сфери суспільства. Взаємозалежність політики і спорту та методологічні питання, пов'язані з вивченням цього впливу, мають вирішальне значення для розуміння глобалізації суспільних процесів. Спеціалізація на цій темі є важливою не лише для наукових, але й для практичних досліджень, оскільки взаємодія між цими двома сферами відбувається на різних рівнях – від соціальної поведінки громадян до рівня державної політики.

Цілями цієї статті є дослідження механізму двонаправленого впливу політики та спорту, аналіз того, як взаємодія між цими двома сферами впливає на різні аспекти суспільного життя в умовах глобалізації, а також визначення найбільш ефективних способів аналізу взаємодії з метою кращого розуміння природи та наслідків такої взаємодії. У статті визначено основні підходи та методи дослідження взаємодії спорту та політики. Окреслено ключові приклади політичного впливу на минулі та сучасні спортивні події. Визначено питання впливу спорту на політику. Окреслено культурні, соціальні та економічні наслідки взаємодії між спортом і політикою в умовах глобалізації. Надано рекомендації для подальших досліджень і практики, які можуть бути застосовані до спортивної дипломатії та спортивного менеджменту.

Ключові слова: *спорт, політика, методологія дослідження, двосторонні впливи, глобалізація, спортивна дипломатія.*

Вступ. Історія спорту – це сфера, де часто застосовується політична влада, де робляться спроби зміцнити національну ідентичність і використовуються інструменти пропаганди. З іншого боку, політичні рішення мають вплив на спорт. Вони можуть змінювати умови проведення спортивних заходів, обмежувати або підтримувати певні види спорту, а також суттєво впливати на зміст культурного та соціального життя громадян.

Сьогодні питання глобалізації, яка об'єднує весь світ, ще інтенсивніше відкриває цю сферу взаємодії, породжуючи нові виклики, а також досліджуючи роль міжнародних відносин і соціальних структур. У методологіях, які вивчають контекст взаємодії спорту та політики, великий інтерес викликає наявність державних рішень щодо конкретних спортивних подій, їх учасників і професійної діяльності спортсменів. Прикладами можуть слугувати політичні бойкоти Олімпійських ігор і санкції, що обмежують доступ спортсменів до певних спортивних подій. Такі випадки показують, що політика безпосередньо втручається у спортивне життя країни.

Натомість спорт є популярним, має здатність об'єднувати мільйони людей і тому класифікується як інструмент впливу для політичних лідерів і корпорацій. Компанії можуть використовувати спортивні події для підвищення свого іміджу та вирішення складних дипломатичних проблем, які неможливо вирішити в інший спосіб. Це свідчить про необхідність вивчення спорту як сфери, що може допомогти вирішити етичні та соціальні проблеми, такі як рівний доступ до можливостей, повага до прав і свобод людини та сприяння соціальній справедливості. Ці цінності виражаються через спорт, оскільки він є доступним і зрозумілим на інтуїтивному рівні. Значна кількість спортсменів мають можливість використовувати медіа-платформи для політичних заяв, що також підкреслює двосторонній характер взаємовпливу.

Дослідження є важливим для розуміння того, як спорт і політика взаємодіють, стаючи елементами соціальних змін, і як це впливає на повсякденне життя. Взаємозалежність політики і спорту та методологічні питання, пов'язані з вивченням цього впливу, мають вирішальне значення для розуміння глобалізації суспільних процесів. Це важливо не лише для наукових, але й для практичних досліджень, оскільки взаємодія між цими двома сферами відбувається на різних рівнях – від соціальної поведінки громадян до рівня державної політики.

Метою цієї статті: дослідити механізми двонаправленого впливу політики і спорту; проаналізувати, як взаємодія між цими двома сферами впливає на різні аспекти суспільного життя в умовах

глобалізації; визначити найефективніші способи аналізу взаємодії з метою кращого розуміння природи та наслідків такої взаємодії.

Основні **завдання** статті: визначити основні підходи та методи дослідження взаємодії спорту та політики; описати приклади політичного впливу на минулі та сучасні спортивні події, спробувати виявити відповідні тенденції та закономірності; визначити, чи може спорт впливати на політику, і якщо так, то яким чином; окреслити культурні, соціальні та економічні наслідки взаємодії між спортом і політикою в умовах глобалізації; надати рекомендації для подальших досліджень і практики, які можуть бути застосовані до спортивної дипломатії та спортивного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Clift, & Bustad [5, с. 1–3] показує, що з 1980-х років вивчення спорту та політики стало міждисциплінарним полем, що охоплює такі теми, як міжнародні відносини, ідеологія, етнічність, гендер, права людини, екологія. Sam [10, с. 1] розглядає основні питання у сфері політики та спорту, такі як розподіл ресурсів (масовий або елітний спорт), регулювання (допінг, договірні матчі) та управління (підзвітність, модернізація). Автор також аналізує теоретичні підходи (плюралістичний, інституційний, ідеалістичний), їхній внесок у розуміння політичних процесів, імплементацію програм і результати політики.

Дослідження Budiasa [3, с. 465–467] фокусується на зв'язку між політичною комунікацією та спортивними подіями. Зазначається, що великі спортивні заходи, такі як Олімпійські ігри та чемпіонати світу, використовуються для просування політичних ідей як на національному, так і на міжнародному рівнях. Cashmore [4, с. 1–3] досліджує зміни у політиці спорту після 2020 року: більшість уболівальників визнають здатність спорту впливати на соціальні зміни, хоча частина вважає, що спорт повинен залишатися незалежним від політичних і соціальних сфер. Dichter [6, с. 7] досліджує використання спорту в дипломатії та те, як взаємодія спортивних організацій і дипломатів сприяє досягненню політичних цілей. Meeuwsen & Kreft [9, с. 3–7] висвітлюють суперечності в дискурсі Олімпійських ігор, підкреслюючи, що, попри заяви про аполітичність спорту, він історично підтримував консервативні ідеології: у дослідженні розглядається позиція спорту щодо війни в Україні та обмеження політичного самовираження спортсменів.

Розглянемо, як науковці окреслюють різні рівні взаємодії аналізованих сфер у світовій практиці. Деякі дослідження висвітлюють роль спорту як платформи для політичної діяльності у США. Ритуали і термінологія, що мають націоналістичні та мілітаристські корені, впливають на політичну поляризацію та спрощують політичні процеси до гри в «переможців і переможених». Крім того, розглядається вплив спортивного активізму на політичну атмосферу [12, с. 1–5].

Рішення Суду ЄС щодо автономії спорту в Європі, на переконання García [7, с. 4], підтверджують ключові особливості європейської моделі спорту, але обмежують незалежність спортивних організацій, а також підкреслюють проблеми політики, підзвітності та критикують примусовий арбітраж, вказуючи на перевагу законів ЄС над політичними аспектами спортивного регулювання.

У дослідженні Lesch [8, с. 7–13] проаналізовано зв'язок між гендерним складом органів управління спортом і державною політикою в Німеччині: склад парламенту та уряду впливає на представництво жінок у спортивних організаціях, вказуючи на так звані «ефекти перетікання». У статті Schüpbach [11, с. 5–7] досліджується взаємозв'язок політики та спорту під час Холодної війни через призму гендерної політики у художній гімнастиці Швейцарії, а також аналізуються архівні джерела та усні історії, які демонструють, як швейцарська федерація адаптувалася, інтегруючи східні методики, водночас дистанціюючись від політичного ідеалу Сходу.

Глава з книги Alpan [1, с. 17–34] показує, як спорт у Туреччині тісно переплітався з політикою у різні історичні періоди: автор аналізує такі аспекти, як політика, інституції та ідентичність, щоб зрозуміти, як спорт впливав на суспільство під час різних політичних режимів. Книга Begovic [2, с. 1–4] досліджує, як у Західних Балканах спорт використовувався як інструмент державної політики та націотворення та спонукає до вивчення взаємозв'язку між спортивною політикою, державним управлінням і викликами, зокрема клієнтелізмом, корупцією та політичною залежністю.

Однак навіть попри значну кількість прямих або опосередкованих досліджень у сфері, усе ж маємо невирішене питання методології взаємодії політики й спорту, зважаючи на їх неперервний векторний вплив. У статті перед нами постає потреба окреслити недостатньо вивчені в попередніх дослідженнях рівні взаємозв'язків між спортом і політикою. Матеріал будемо розглядати на таких векторах. Перший – взаємний вплив політики і спорту. Значна кількість попередніх досліджень вивчають одностороннє спрямування – або політики на спорт, або спорту на політику. Однак досі не вивченими є механізми, які окреслюють двосторонній характер взаємодії та процеси, у яких ця взаємодія відбувається. Необхідно проаналізувати, як формується така взаємодія та які нові політичні та культурні тенденції вона продукує. По-друге, сприйняття політичних подій населення саме через призму спорту. Недостатньо дослідженою темою є сприйняття громадянами політичних подій, які мають місце в спортивному контексті. Вболівальники і спортсмени мають різні

думки та реакції, вони можуть різнитися від ситуації в країні, особливо в умовах сучасних політичних та економічних криз. По-третє, недостатньо вивченою є роль приватного бізнесу в спорті, а також його вплив на політичні рішення. Значна кількість корпорацій фінансово підтримують спортивну сферу і в такий спосіб можуть впливати на політичні рішення, особливо якщо вони в подальшому отримують глобалізаційне забарвлення. Економічний тиск приватних корпорацій на політику, коли вони підтримують спортивні заходи й організації, також значною мірою перегукується із проблематикою нашого дослідження.

Методи дослідження. Для того, щоб окреслити основні підходи та методи дослідження взаємодії політики та спорту, необхідно розуміти, що ми заглиблюємося у значну кількість багатопрофільних методів і підходів, які повинні враховувати і соціокультурні, і політичні аспекти. Наприклад, історичний підхід, де нам вдається розглянути спортивні події еволюційно в контексті політичних змін. Яскравим прикладом будуть відносини між США і СРСР, які вплинули на розвиток спорту в часи Холодної війни. Такий приклад допомагає виявляти закономірності застосування політичного тиску або пропаганди у спорті.

Варто виокремити соціологічний аналіз, до якого належать опитування та аналіз громадської думки. Це допомагає вивчати сприйняття мешканцями країни подій суспільно-політичного значення, що відбуваються у спортивному контексті. Громадська думка щодо політичних акцій у спорті може допомогти зрозуміти, як саме суспільство аналізує такі явища, як бойкоти подій чи висловлювання / коментування соціальних проблем спортсменами. Згідно з опитуванням Pew Research Center (США, 2021), 54% американців вважають, що спортсмени мають право висловлювати свої політичні позиції у спорті. Однак 43% виступають проти таких дій, наголошуючи на необхідності «тримати спорт подалі від політики». У Великій Британії опитування YouGov (2020) показало, що 67% людей підтримують поведінку «Життя чорношкірих важливі» у спорті, включно з агресивним жестом «стояння на колінах», який демонструють гравці Прем'єр-ліги. Опитування Gallup (2022) щодо бойкоту спортсменами Олімпійських ігор у Пекіні через порушення прав людини в Китаї: 48% американців вважають, що США повинні були підтримати бойкот на офіційному рівні, тоді як 44% не згодні з цим, а важливість «політичного нейтралітету в спорті» є Це підкреслює важливість політичної нейтральності спорту. В Україні (опитування GfK Ukraine (2021)) 72% респондентів вважають спортсменів важливими послами держави на міжнародній арені. Водночас 51% респондентів висловили незадоволення тим, що спортсмени не коментують важливі суспільно-політичні події, такі як війна та корупція. Згідно з опитуванням Statista (ЄС, 2021), 34% громадян ЄС підтримують ідею запровадження санкцій проти країн, які використовують спорт у політичних цілях (наприклад, Росії після анексії Криму).

Важливий підхід – контент-аналіз медіа, що дозволяє науковцям оцінювати, як політики і медіа використовують спортивні події для формування громадської думки. Це аналіз концепції спортивних змагань у медіа, щоб зрозуміти, як політика і її підтекст можуть впливати на популярність певних спортсменів і видів спорту. Наприклад, матеріали «Медіатизація спорту як каталізатор гуманізму, миру та дружби» представлено контент-аналіз українських спортивних видань: «Динамо» (1928–1933, Харків) «Футбол» (2009–2022, Київ) «Футбольний стиль» (2010–2013, Київ) «Шахтар» (2006-2014, Донецьк). Цей аналіз допомагає зрозуміти, як ЗМІ висвітлюють спортивні події та використовують їх для формування громадської думки.

Окреслимо також кейс-стаді – аспект, який дозволяє проаналізувати конкретні приклади, такі як Олімпійські ігри або Чемпіонат світу з футболу, щоб отримати відомості про унікальні аспекти політичного впливу на спорт і спортивного впливу на політику. Ми аналізуємо кожен спортивний випадок саме в політичному контексті, охоплюючи як глобальні тенденції, так і регіональні відмінності. Наприклад, Олімпійські ігри 1980 року в Москві стали одним з найяскравіших прикладів використання спорту як інструменту політичного впливу. Понад 65 країн, включаючи США, бойкотували Ігри на знак протесту проти радянського вторгнення до Афганістану. Радянський Союз використовував Ігри для просування своєї влади, а бойкот продемонстрував, що спорт може бути потужним інструментом дипломатичного тиску в міжнародній політиці. Другим прикладом можуть бути Олімпійські ігри 2018 року в Пхьончхані, що стали символом примирення між Північною та Південною Кореєю. Незважаючи на міжнародний успіх об'єднаних жіночих хокейних команд двох країн, реакція південнокорейської громадськості була неоднозначною. Одні побачили в цьому жест мирних намірів, інші розкритикували політичні маніпуляції за допомогою спорту. Турнір допоміг налагодити діалог між Північною і Південною Кореєю і показав, що спорт може бути дипломатичним інструментом навіть у найжорстокіших протистояннях. Чемпіонат світу з футболу 2014 року в Бразилії показав, як великі спортивні події можуть спровокувати соціальний протест. Великі витрати на підготовку до турніру викликали громадське обурення, і громадяни закликали до подальших інвестицій у соціальну сферу. Водночас турнір привернув увагу до футболу як важливої частини національної ідентичності Бразилії, але також оголив соціально-економічні проблеми, такі як корупція під час

проведення турніру. Ці приклади ілюструють багатогранний вплив спорту на політику і навпаки. Ці приклади ілюструють багатогранний вплив спорту на політику і навпаки.

Результати та дискусії. Для повнішого окреслення теми статті необхідно звертатися до ключових прикладів впливу політики на спортивні події, виявляти тенденції та закономірності в цій сфері. Такі приклади простежуємо у значній кількості випадків, які стають знаковими. Наприклад, олімпійські бойкоти: США бойкотували Олімпіаду в Москві в 1980 році через вторгнення СРСР в Афганістан; натомість радянська влада бойкотувала Ігри в Лос-Анджелесі у 1984 році. Ці події стають яскравими прикладами політичного використання спорту, характеризують його як засіб міжнародного тиску, що підтверджено дослідженням Clift & Bustad [5, с. 1–3] про тісний зв'язок спорту з глобальними політичними процесами.

Важливо також розглядати спортивну дипломатію. Наприклад, участь об'єднаної корейської команди у Олімпіаді 2018 року сприяла міжнародному діалогу та показала, що спорт може стати засобом мирних переговорів навіть між країнами з політичною напругою. Такий вид дипломатії, зокрема через спорт, є способом демонстрації готовності країн до співпраці. Саме його у своїй розвідці розглядає й аналізує Dichter [6, с. 1–7], у висновку наголошуючи, що саме спорт відіграє важливу роль у створенні нових форматів діалогу в конфліктах.

У контексті методології важливо пам'ятати, що корпоративний вплив на спорт також має значний ефект. Наприклад, компанії Adidas або Coca-Cola фінансують спортивні заходи, формують політичний імідж команди та країни, підтримуючи спортивні події. Це не лише підвищує популярність брендів, але й може впливати на політичні рішення, про що зазначає Cashmore [4, с. 8] у своєму дослідженні спортивного маркетингу.

Динамічною тенденцією, що підтримується висновками Shen & Shrimpton [12, с. 1], у політичній активності є також поширення протестів у спорті в контексті політики. Відомий приклад – колінопреклоніння Коліна Каперника під час гімну США як протест проти расової дискримінації. Такі акції набувають популярності серед спортсменів, підкреслюючи, що спорт стає потужною платформою для вираження не лише політичних, а й соціальних позицій.

Невід'ємною складовою нашого аналізу є теза, що спорт здатний впливати на політику різними способами і механізмами. Серед них ключову роль відіграє формування національної ідентичності. Символами об'єднання нації стають успіхи спортсменів на міжнародних аренах, що посилює почуття патріотизму та сприяє національній єдності. Це якісно впливає на внутрішню політику, дозволяючи політикам використовувати спортивні досягнення для підвищення власного рейтингу.

Другим важливим механізмом є зниження соціальної напруги під час проведення масштабних спортивних подій, які об'єднують громадян. У 2014 році Чемпіонат світу в Бразилії відволік увагу від політичних і соціальних конфліктів, що дозволило уряду зміцнити свої позиції перед виборами. Спорт також стає платформою для соціальних протестів. Зокрема, Колін Каперник висловлював свій протест проти дискримінації саме під час своїх виступів. Це свідчить, що спортсмени можуть вносити корективи в політичний порядок і виступати «рупорами» важливих соціальних питань.

Спорт у зовнішній політиці часто використовується державами при ініціюванні спортивних заходів із метою покращення міжнародних відносин. Наприклад, у 1971 році візит китайських спортсменів до США сприяв зміцненню міждержавних зв'язків і слугував механізмом зниження напруги.

Необхідно також говорити про культурні, економічні, соціальні наслідки взаємодії політики і спорту. Ця взаємодія продукує численні культурні наслідки, сприяючи взаємному розумінню, обміну цінностями та досвідом між країнами. Найяскравішим прикладом є Олімпійські ігри, які символізують не тільки культурний обмін, а й культурне примирення навіть між країнами з напруженими політичними відносинами.

Як зазначають Begovic [2, с. 7] та García [7, с. 11], соціальний аспект спорту допомагає формувати національну гордість і єдність. Спортивні досягнення можуть ставати символами національної гордості, як ми це бачимо на прикладі українських спортсменів. Економічний вплив спорту проявляється, зокрема, у впливі спортивних заходів на економіку країни. Наприклад, Чемпіонат світу з футболу в Південній Африці приніс значні інвестиції, створив велику кількість робочих місць і стимулював розвиток інфраструктури. Отже, спорт є не тільки культурним, а й економічним двигуном, що впливає на міжнародну політику і бізнес.

Можемо надати також практичні рекомендації, які допоможуть розвивати подальші дослідження.

Необхідно розширювати вивчення дипломатії спорту в міжнародних конфліктах. Спортивна дипломатія є важливим елементом міжнародних відносин, особливо коли йдеться про політичний конфлікт. Необхідно розглядати механізми, які зроблять спорт інструментом мирного діалогу між країнами, що дозволить створювати нові способи досягнення політичної стабільності. Вивчати олімпійське перемир'я буде корисно, якщо ми хочемо знайти основу нових дипломатичних ініціатив. Це допоможе зрозуміти, як спортивні заходи такого рівня можуть впливати на геополітичну ситуацію.

Важливим є дослідження впливу міжнародних спортивних організацій на політику країн. МОК

та ФІФА мають значний вплив на рішення урядів, що стосуються спорту. Країни можуть вносити зміни в законодавство для того, щоби вимоги до організацій були відповідними та зберігали право на участь у змаганнях. Дослідження нормативно-правової бази допоможе виявляти рівень впливу на національні політики та правила гри глобальних спортивних структур. Це може стати базою аналітики співпраці держав та міжнародних спортивних організацій.

Необхідно вивчати економічний вплив спортивних подій на територію, де вони відбуваються. Олімпійські ігри та чемпіонати світу дозволяють висунути тезу, що проведення великої спортивної події – це витрати і доходи. Їхній глибокий аналіз дозволить прогнозувати наслідки організації такої події. У цьому контексті допоможе розробка економічної моделі, що дозволить оцінити доцільність інвестицій у такі заходи. Це дозволить державі ухвалити правильні рішення щодо організації змагань.

Пропонуємо аналізувати і вплив спортивного маркетингу на громадську думку. Образ національної гордості та патріотизму, щоб просунути бренд, часто застосовується у спортивному маркетингу. Необхідно зрозуміти, як комерційна компанія може впливати на рівень громадської думки через спонсорську кампанію, підтримуючи національну команду. Це зміцнює національну ідентичність, а також формує етичні підходи до маркетингу для уникнення маніпуляцій думкою суспільства.

Наступне: рекомендуємо поглиблювати аналіз ролі медіа під час висвітлення політичної активності спортсменів. Медіа є платформою для висловлення поглядів, і спортсмени часто використовують її, щоб привертати увагу до суспільних питань. Це допомагає зрозуміти, як медіа трансформують сприйняття політичних подій через спорт. Аналіз реакції аудиторії та формування поведінки спортсмена й організацій може забезпечити перспективи регулювання політичної активності.

Важливо також розробляти рекомендації, щоб мінімізувати тиск політики на спортсменів. Тиск може негативно впливати на їхню кар'єру та репутацію. Захист прав спортсменів на законодавчому рівні дозволить забезпечити свободу слова та унеможливити загрози переслідувань. Це також запобігатиме зловживанням владою, забезпечуючи безпечне середовище для спортсменів, особливо в авторитарних країнах. Права спортсменів є важливим елементом забезпечення прозорості у спорті, а захист їхніх прав – необхідний крок до збереження цієї прозорості.

Аналіз політичного іміджу, створеного через національні спортивні успіхи, допоможе зрозуміти, як перемога спортсмена може бути використана для формування іміджу держави. Часто досягнення у спорті асоціюють із успіхом політичного керівництва, і уряд може використовувати спортивні перемоги для підвищення довіри до політичних інститутів.

Також необхідно досліджувати спортивну дипломатію у межах культурного обміну. Спортивна подія – це сприятлива умова для культурних обмінів, що може допомогти зміцнити взаємозв'язки між країнами та стати інструментом зниження міжнародної напруги. Спорт є важливим інструментом культурної дипломатії.

Рекомендуємо розробляти стандарти прозорості фінансування спортивних організацій. Фінансування спорту часто має ризики корупції. Стандарти прозорості забезпечують справедливий розподіл ресурсів і утверджують нульову толерантність до корупції.

Визначення впливу спортивних подій на туристичні потоки також є важливим аспектом. Спортивні заходи стимулюють приплив туризму, підвищуючи міжнародний імідж країни. Це може стати основою для стратегії розвитку туризму через спортивні події.

Аналітика впливу спорту на інтеграцію етнічних меншин також важлива. Спорт сприяє інтеграції різних етнічних груп, розкриваючи його соціальну функцію та значення міжетнічних відносин. Це допоможе розробити нові підходи для інтеграції меншин через спорт. Дослідження механізмів подолання дискримінації у спорті важливе для створення рівноправного середовища. Дискримінація за расою, статтю або іншими ознаками є значною проблемою, і справедливе спортивне середовище можна забезпечити, лише подолавши її.

Важливо поглиблювати вивчення ролі приватного бізнесу у фінансуванні спортивної інфраструктури. Бізнес може інвестувати у спорт і впливати на його розвиток, тому необхідно підвищувати прозорість та етичні стандарти у відносинах між корпораціями та спортивними організаціями.

Також важливо досліджувати соціальну роль спортивних клубів у громадах. Спортивні клуби, зокрема в об'єднаних територіальних громадах, сприяють підвищенню громадської активності та формуванню соціальних зв'язків, знижуючи конфліктність.

В умовах війни, особливо в Україні, необхідно розробляти рекомендації для підтримки інклюзивного спорту. Спорт має бути доступним для всіх, і залучення до нього людей з інвалідністю сприятиме зниженню рівня соціальної ізоляції та підвищенню толерантності.

Вивчення впливу політичних конфліктів на спортивні союзи та федерації дозволяє отримати інформацію про роботу міжнародних спортивних організацій, що реагують на глобальні виклики. Це сприяє розробці політики, яка знижує залежність спорту від політики.

Також важливо досліджувати вплив спорту на психологічне здоров'я спортсменів. Психо-

логічний тиск на спортсменів, особливо на міжнародних змаганнях, негативно впливає на їхнє професійне та особисте життя, тож необхідно створювати умови для підтримки їхнього психологічного здоров'я.

Нарешті, аналіз тенденцій спортивної та політичної взаємодії в умовах глобалізації є важливим. Глобалізація змінює відносини між політикою і спортом, що стає основою для формування стратегії захисту незалежності спорту. Управління конфліктами на рівні федерацій та союзів сприятиме стабільності і прозорості у спорті на локальному та міжнародному рівнях.

Політична активність молоді та аналіз впливу спорту також мають визначальне значення. Спорт сприяє формуванню національної свідомості молоді і стає основою для розробки програм, що заохочують молодь до соціальної активності через спорт.

Висновки. Опрацювавши окреслені завдання, можемо зробити висновок, що питання взаємозв'язку спорту і політики відображає тезу про те, що спорт є не лише платформою персональних досягнень, а й засобом дипломатії та впливу на міжнародній арені. Політичний конфлікт та стратегічний інтерес держави можуть відображатися в спортивних подіях. На цій підставі спорт використовується як елемент послаблення напруженості та підвищення рівня взаємодії між державами. Історичні приклади, зокрема бойкоти Олімпійських ігор, відображають, що спорт є каналом вираження політичної позиції держави.

Медіа та їхня роль у висвітленні спортивних подій свідчать про значний вплив на суспільну думку, адже вони формують не лише уявлення громадян, а й створюють умови для зміни суспільного настрою. Спортивна дипломатія слугує засобом культурного обміну, а спорт сприяє взаємному розумінню, підкреслюючи його важливість як інструменту культурної дипломатії. Великі спортивні події мають значний економічний вплив на країну-господаря. Спортивний маркетинг відіграє роль у формуванні національної гордості та патріотизму, а корпоративне фінансування спорту й інвестиції вимагають високих стандартів прозорості. Інклюзивний спорт, подолання дискримінації, спортивна активність молоді формують громадянську позицію, дозволяють розвиватися патріотизму та соціальній активності. На цій основі посилюється соціальна єдність, а різні глобалізаційні рівні впливають на політичну та економічну сфери суспільства.

Перспективними напрямами подальших досліджень можуть бути вивчення впливу спортивних санкцій і бойкотів, аналіз впливу спортивного маркетингу, глибше вивчення питання інклюзивного спорту, соціальної функції спортивних клубів у громадах. Важливим є також розробка стандартів прозорості фінансування спорту, а також дослідження міжетнічної взаємодії у спорті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Alpan, B. (2024). Sport and politics in Turkey. https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474492515.003.0051
2. Begovic, M. (2023). Sports policy and politics in the Western Balkans. https://doi.org/10.4324/9781003246992
3. Budiasa, M. (2024). Communication politics in sports events (politicization or political sports event). Pena Justisia Media Komunikasi dan Kajian Hukum, 23, 461–471.
4. Cashmore, E., Dixon, K., & Cleland, J. (2023). The new politics of sport. Sport in Society, 26, 1–10. https://doi.org/10.1080/17430437.2023.2170786
5. Clift, B., & Bustad, J. (2019). Sport and politics. https://doi.org/10.1093/obo/9780199756223-0294
6. Dichter, H. (2021). The diplomatic turn: The new relationship between sport and politics. The International Journal of the History of Sport, 38, 1–15. https://doi.org/10.1080/09523367.2021.1894135
7. García, B. (2024). Down with the politics, up with the law! Reinforcing EU law's supervision of sport autonomy in Europe. The International Sports Law Journal, 23, https://doi.org/10.1007/s40318-024-00264-x
8. Lesch, L., Kerwin, S., & Wicker, P. (2022). State politics and gender diversity in sport governance. Economics of Governance, 23(1), 1–25. https://doi.org/10.1007/s10101-022-00275-0
9. Meeuwsen, S., & Kreft, L. (2022). Sport and politics in the twenty-first century. Sport, Ethics and Philosophy, 17, 1–14. https://doi.org/10.1080/17511321.2022.2152480
10. Sam, M. (2022). Sport, policy, and politics. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197519011.013.4
11. Schüpbach, Y. (2024). Negotiating the space between East and West: Sport and gender politics in Swiss women's artistic gymnastics in the Cold War era. The International Journal of the History of Sport, 41, https://doi.org/10.1080/09523367.2024.2384549
12. Shen, J., & Shrimpton, C. (2021). Sports at play in American politics. Journal of Student Research, 10, https://doi.org/10.47611/jsrhs.v10i3.1876

Sport and politics: methodology for studying bidirectional influences in a global context

Konovalenko Yevgenii Leonidovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-0651-200X

Sport diplomacy serves as a means of cultural exchange, and sport promotes mutual understanding, highlighting its importance as a tool of cultural diplomacy. Major sporting events have a significant economic impact on the host country. Sports marketing plays an important role in building national pride and patriotism, and corporate sports funding and investment require high standards of transparency and zero tolerance for corruption. Inclusive sports, overcoming discrimination, sports activity of young people form a civic position, allow the development of patriotism and social activity. On this basis, social unity is strengthened, and different levels of globalization affect the political and economic spheres of society. the interdependence of politics and sports and methodological issues related to the study of this influence are crucial for understanding the globalization of social processes. Specialization on this topic is important not only for scientific, but also for practical research, since the interaction between these two areas occurs at different levels – from the social behavior of citizens to the level of state policy.

The goals of this article are to study the mechanism of the bidirectional influence of politics and sports and to analyze how the interaction between these two spheres affects various aspects of social life in the context of globalization; as well as determining the most effective ways of analyzing interaction in order to better understand the nature and consequences of such interaction. The article defines the main approaches and methods of research on the interaction of sports and politics. Key examples of political influence on past and present sports events are outlined. The question of the impact of sports on politics is determined. The cultural, social and economic consequences of the interaction between sports and politics in the conditions of globalization are outlined. Recommendations are provided for further research and practice that can be applied to sport diplomacy and sport management.

Key words: *sport, politics, research methodology, bilateral influences, globalization, sports diplomacy.*

Лазарович Микола Васильович
Гончарук-Чолач Тетяна Вікторівна
Докаш Оксана Юріївна

Штучний інтелект у політичних маніпуляціях та трансформація виборчої культури

УДК 327:316.722
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.20

Лазарович Микола Васильович
доктор політичних наук,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0001-5640-2605

Гончарук-Чолач Тетяна Вікторівна
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0001-5640-2605

Докаш Оксана Юріївна
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-2064-8934

Актуальність проблеми, пов'язаної з використанням штучного інтелекту (ШІ) в політичних маніпуляціях, зумовлена стрімким розвитком технологій, які змінюють спосіб взаємодії політиків з виборцями, а також впливають на демократичні процеси в сучасному світі. Сьогодні ШІ здатний автоматизувати процеси збору та обробки інформації, прогнозування поведінки виборців, а також формування політичних наративів і маніпулювання громадською думкою через персоналізовані інформаційні кампанії. Вплив цих технологій на політичні процеси стає все більш значущим, що ставить під сумнів традиційні принципи виборчої культури, справедливості виборів та прозорості політичних кампаній. Метою дослідження є вивчення впливу штучного інтелекту на політичні маніпуляції та трансформацію виборчої культури. Для досягнення мети дослідження застосовуються комплексні методи, серед яких контент-аналіз політичних кампаній, порівняльний аналіз виборчих процесів до і після впровадження ШІ, а також соціологічні опитування, що дозволяють оцінити зміну поведінки виборців і їх ставлення до використання ШІ в політиці. Особливу увагу приділено вивченню впливу штучного інтелекту на політичну рекламу, виявленню методів автоматизованої генерації контенту та персоналізованої пропаганди, а також ролі технологій у створенні політичних маніпуляцій. Результати дослідження показують, що ШІ суттєво змінює виборчу культуру, створюючи нові форми політичних маніпуляцій. Зокрема, технології персоналізованої політичної реклами дозволяють виборцям бачити тільки ту інформацію, яка відповідає їхнім поглядам і переконанням, що може призвести до «камер ехо» та поляризації суспільства. Водночас, використання алгоритмів для фальсифікації інформації та створення фальшивих новин стало серйозною загрозою для демократичних виборчих процесів. Автоматизація політичних кампаній та створення ботів для маніпуляції громадською думкою підвищує ефективність негативних кампаній та інтерференцію в політичні процеси інших країн. У висновках підкреслюється важливість розробки етичних стандартів для використання ШІ в політиці, а також необхідність міжнародного регулювання та контролю за впливом новітніх технологій на виборчі процеси. Тільки таким чином можна зберегти основи демократичного вибору та забезпечити справедливість і прозорість виборчих кампаній у майбутньому.

Ключові слова: *штучний інтелект, політичні маніпуляції, трансформація, виборча культура, політична реклама, вибори, консолідація.*

Вступ. У сучасному світі штучний інтелект (ШІ) не тільки змінює індустрії та побут людей, але й набуває дедалі більшого впливу на політичні процеси. Завдяки своїм здатностям до обробки великих обсягів даних і прогнозування людської поведінки, ШІ на сьогоднішній день є важливим інструментом у руках політиків та державних структур, які використовують його для впливу на електоральні настрої, маніпуляцій громадською думкою і навіть зміни результатів виборів. Сучасні технології дозволяють створювати нові форми політичних стратегій, що використовують алгоритми для персоналізації політичної реклами, автоматизованого створення новин або соціальних кампаній, а також для маніпулювання інформаційними потоками. У свою чергу, це впливає на зміну виборчої культури, руйнуючи традиційні уявлення про відкритість і справедливість виборчого процесу.

Мета та завдання. Метою дослідження є вивчення впливу штучного інтелекту на політичні маніпуляції та трансформацію виборчої культури. У процесі дослідження буде розглянуто основні способи використання ШІ у політичних кампаніях, визначено ризики та можливості, які ці технології надають політичним суб'єктам для впливу на виборчі результати. Зокрема, звернеться увага на питання автоматизованого аналізу великих масивів даних, застосування алгоритмів для прогнозування електоральних настроїв, а також маніпулювання інформаційними потоками через фальшиві новини, створення «echo chambers» та інших засобів психологічного впливу.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовуються комплексні методи, серед яких контент-аналіз політичних кампаній, порівняльний аналіз виборчих процесів до і після впровадження ШІ, а також соціологічні опитування, що дозволяють оцінити зміну поведінки виборців і їх ставлення до використання ШІ в політиці. Особливу увагу приділено вивченню впливу штучного інтелекту на політичну рекламу, виявленню методів автоматизованої генерації контенту та персоналізованої пропаганди, а також ролі технологій у створенні політичних маніпуляцій.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект (ШІ) швидко змінює політичний ланд-

шафт, відкриваючи нові можливості для політичних стратегій та маніпуляцій. З його допомогою політики здатні значно точніше аналізувати електоральні настрої, прогнозувати результати голосувань і автоматизувати взаємодію з виборцями. Технології, що стоять за штучним інтелектом, дозволяють обробляти величезні обсяги даних, визначати приховані патерни в поведінці виборців і навіть впливати на їхні політичні погляди. Це надає новий рівень можливостей для персоналізованої політичної реклами та створення спеціально адаптованих наративів, що можуть змінити сприйняття виборців. Одним із основних інструментів, що використовує ШІ у політичних маніпуляціях, є персоналізація контенту, зокрема через соціальні мережі. Алгоритми аналізують поведінку користувачів, їх інтереси, історію пошуків і вподобань, що дозволяє створювати рекламу та повідомлення, які максимально відповідатимуть індивідуальним переконанням виборців. Така таргетована комунікація стає дедалі ефективнішою, адже вона не просто інформує, а й формує емоційні зв'язки та поглиблює розрив між різними групами виборців, підвищуючи ризик поляризації суспільства. Завдяки цьому ШІ дозволяє не лише впливати на електоральні вподобання, але й створювати нові форми політичних маніпуляцій, таких як автоматизоване створення контенту чи навіть фальсифікація новин [3]. Боти, які генерують і поширюють дезінформацію, стають важливими інструментами для політичних сил, що намагаються вплинути на громадську думку або дискредитувати опонентів. Маючи можливість створювати численні фальшиві облікові записи в соцмережах і розповсюджувати маніпулятивний контент, ШІ здатен значно змінити політичну ситуацію, не залишаючи слідів. Ці технології мають значний вплив на виборчі кампанії та загалом на політичну культуру. Традиційні методи виборчих кампаній, такі як дебати, прес-конференції чи публічні виступи, стають менш важливими, оскільки частина електорального процесу тепер переміщується у цифрове середовище. І це не просто зміна формату взаємодії з виборцями, а й глибока трансформація самої суті виборчої культури, де особисті уподобання та емоції важать більше за інтелектуальні або логічні аргументи [2, с. 45].

З розвитком технологій штучного інтелекту, політичні кампанії все більше орієнтуються на індивідуалізовану взаємодію з виборцями, що не лише зміщує акценти в політичному дискурсі, а й має серйозний вплив на виборчі процеси. Персоналізовані політичні стратегії, засновані на даних і алгоритмах ШІ, дозволяють політичним акторам точно налаштовувати свої кампанії під конкретні потреби та інтереси кожного виборця, що значно підвищує ефективність маніпуляцій. Цей етап технологічної трансформації виборчої культури піднімає важливі питання стосовно етичності та прозорості виборчого процесу, адже не кожен виборець усвідомлює, що його емоції та рішення можуть бути спрямовані за допомогою цифрових інструментів [12, с. 370]. Алгоритми ШІ використовують величезні обсяги даних про поведінку користувачів в Інтернеті, що дозволяє створювати «цифрові портрети» виборців, базуючись на їхній активності в соцмережах, покупках, перегляді контенту та інших онлайн-діях. Відтак, політичні кампанії можуть не лише передбачити, яку саме інформацію виборець хоче отримати, а й коли і в якому форматі вона буде найбільш ефективною. Це дозволяє автоматизувати процеси не тільки збору даних, але й створення персоналізованих повідомлень, що можуть націлюватися на найслабші місця електоральних переконань або, навпаки, посилювати вже сформовані політичні уподобання [4].

Технології ШІ дозволяють також вести контроль за виборцями на кожному етапі кампанії – від початкового етапу збору даних до безпосереднього націлювання політичних послань. Зокрема, при використанні «психографії» – аналізу психологічних особливостей виборців – можливе формування таких меседжів, які сприяють формуванню певного емоційного настрою чи політичної орієнтації. Це може включати в себе все: від адаптованих політичних рекламних оголошень до навмисного поширення фейкових новин, котрі працюють на посилення певних емоцій або страхів. Один з найбільших викликів цього етапу полягає в тому, що політичні маніпуляції через ШІ часто здійснюються без явного усвідомлення їхнього впливу на суспільство. Багато виборців не знають, як саме алгоритми працюють з їхніми даними і як це може змінити їхні політичні погляди [8, с. 167]. З цієї причини постає питання про регулювання таких технологій, щоб не допустити зловживання ними і захистити право громадян на справедливий вибір. Перехід від традиційних виборчих методів до цифрових технологій створює нові горизонти для політичних маніпуляцій, але й ставить перед суспільством складні етичні питання. Як далеко можна заходити в використанні особистих даних для політичних цілей? Чи існує межа між легітимною маніпуляцією та маніпулюванням, яке шкодить демократичним процесам? Відповіді на ці питання визначатимуть подальший розвиток виборчих практик у епоху цифровізації та ШІ.

Штучний інтелект має величезний потенціал для зміни політичних стратегій, але також створює нові загрози для демократичних процесів. Одним із таких викликів є використання технологій ШІ для поширення фальшивих новин та дезінформації, що може не тільки впливати на політичні погляди виборців, а й суттєво підривати довіру до виборчої системи в цілому [5, с. 234]. Оскільки алгоритми ШІ дозволяють швидко створювати контент,

який виглядає абсолютно правдоподібно, навіть якщо він є повною вигадкою, це відкриває широкі можливості для маніпулювання інформацією. Це явище, відоме як «інформаційне втручання», стає все більш поширеним, і політичні кампанії використовують ШІ для створення і поширення фальшивих новин або маніпуляційних матеріалів, які можуть підривати політичну стабільність. Наприклад, створення фейкових статей або відео, що виглядають як правдиві новини, може мати серйозні наслідки для сприйняття виборцями кандидатів, партій або цілих політичних систем [11]. Боти та автоматизовані акаунти у соціальних мережах можуть поширювати ці матеріали, збільшуючи їхній вплив через велику кількість переглядів та репостів. Це не лише проблема для конкретних виборчих кампаній, а й глобальна загроза для демократичних процесів. Вибори можуть бути значно спотворені, якщо виборці отримують неправдиву інформацію або маніпулюються емоціями через фальшиві новини. Одним із найбільших ризиків є те, що цей процес може стати настільки автоматизованим, що його буде складно виявити або зупинити до моменту, коли шкода вже буде нанесена [5, с. 294].

Але не лише фальсифікація інформації є проблемою. Важливою частиною етапу технологічних маніпуляцій є створення так званих «ефектів ехокамер» – ситуацій, коли виборці отримують лише ту інформацію, яка підтверджує їхні власні переконання та погляди. ШІ за допомогою алгоритмів таргетингу формує емоційно забарвлені повідомлення, орієнтуючись на особисті уподобання користувачів і їхні попередні взаємодії з контентом. Це створює ілюзію, що виборець належить до певної політичної «камери», де інформація ідеально підходить під його світогляд, а всі альтернативні точки зору ігноруються або відкидаються. Таке середовище не тільки ускладнює ведення цивілізованої політичної дискусії, а й сприяє поляризації суспільства. Не менш важливим є вплив на виборчі результати через маніпуляції з даними, які можуть призводити до зміщення голосів або навіть фальсифікації результатів голосування [10]. Алгоритми ШІ можуть бути використані для маніпулювання результатами соціологічних опитувань або навіть для автоматичного створення позитивних чи негативних новин, що можуть вплинути на електоральну поведінку в останні моменти кампанії. Такі технології здатні радикально змінити вектор електоральних процесів, порушуючи принципи чесності та відкритості виборів.

Технології штучного інтелекту, попри свої переваги, також ставлять під загрозу саму суть демократичних процесів. Вони значно спрощують доступ до маніпуляцій, підриваючи довіру громадян до виборчих систем і політичних інститутів. Одним із найбільш помітних прикладів використання ШІ в політичних маніпуляціях є «Brexit» 2016 року, де технології аналізу даних і персоналізованої політичної реклами відіграли важливу роль у формуванні громадської думки [1, с. 234]. Кампанія «Leave» активно використовувала дані про виборців, зокрема через компанію Cambridge Analytica, щоб точніше таргетувати своє послання на окремі соціальні групи, використовуючи емоційно забарвлену рекламу, яка грала на страхах і нестабільності. Це не лише допомогло мобілізувати виборців, а й створило ефект, при якому багато людей зробили свій вибір, не маючи повної інформації [7]. Цей приклад підкреслює, наскільки небезпечним може бути використання ШІ для маніпулювання виборцями, коли технології використовуються не лише для прогнозування електоральних настроїв, а й для їх зміни. Але вплив ШІ на політичні процеси виходить далеко за межі маніпуляцій із новинами. Наприклад, технології дозволяють автоматизувати процеси збору даних про виборців, що дає змогу кампаніям краще адаптувати свої стратегії під різні групи. Але це також означає, що особисті переконання та уподобання виборців можуть бути використані для цілеспрямованих маніпуляцій, які впливають на їхнє рішення.

Важливо розуміти, що в епоху цифрових технологій політична кампанія більше не обмежується лише традиційними методами, такими як дебати чи пряма комунікація з виборцями. Все більше значення має аналіз поведінки людей в Інтернеті, їх активність у соціальних мережах, історія пошуків і взаємодії з різним контентом. Алгоритми можуть створювати портрети виборців, дозволяючи точніше прогнозувати їхні реакції на конкретні політичні меседжі [6]. Наприклад, Facebook, використовуючи свої алгоритми, дозволяє політичним кампаніям таргетувати виборців з максимальною точністю, створюючи персоналізовані оголошення, які можуть формувати громадську думку. Однак за цією ефективністю приховуються серйозні етичні проблеми [9, с. 34]. Використання ШІ для впливу на виборців без їхнього відома, а також маніпулювання громадською думкою в такий спосіб, ставить під сумнів саму ідею демократичного процесу. Це змушує задуматися над тим, чи є межі для використання таких технологій у політиці, і чи можемо ми довіряти результатам виборів, коли за їх результатами стоять потужні алгоритми, які можуть маніпулювати свідомістю виборців. Щоб запобігти цьому, необхідно ввести чіткі етичні стандарти і правові рамки для використання ШІ в політичних кампаніях. Більше того, важливо забезпечити прозорість в тому, як ці технології застосовуються, і гарантувати, що виборці матимуть можливість усвідомлено приймати рішення, а не бути жертвами маніпуляцій. Цифрові технології, безумовно,

мають величезний потенціал для поліпшення політичних процесів, але для цього необхідно забезпечити їх етичне використання, щоб не зруйнувати саму основу демократичного суспільства. З огляду на ці виклики, постає потреба в розробці нових етичних та правових стандартів, які могли б обмежити маніпуляції за допомогою ШІ. Важливо знайти баланс між використанням технологій для покращення виборчих процесів та захистом від зловживань, що можуть призвести до серйозних наслідків для демократичної системи. Підвищення прозорості, контроль за використанням даних та запровадження відповідальних норм у сфері політичних технологій є необхідними кроками для забезпечення чесності та справедливості в майбутніх виборах.

Висновки. Використання технологій штучного інтелекту в політиці, зокрема в виборчих кампаніях, значно трансформує традиційні механізми взаємодії з виборцями. ШІ надає можливість більш точно налаштовувати політичні стратегії під конкретні потреби громадян, підвищуючи ефективність комунікації та персоналізуючи повідомлення. Однак цей розвиток несе з собою низку серйозних етичних, правових та соціальних викликів. Однією з головних проблем є маніпулювання емоціями виборців через використання персоналізованої політичної реклами. Алгоритми ШІ здатні не тільки прогнозувати електоральні вподобання, а й активно коригувати поведінку виборців. Це створює ситуацію, коли політична реклама перестає бути просто інформацією, а стає інструментом маніпуляції, яка активно впливає на прийняття рішень. Виборці часто не усвідомлюють, що їхні переконання та емоції можуть бути керовані спеціально адаптованими меседжами, що, в свою чергу, підриває принципи чесності виборчого процесу. Завдяки технологіям штучного інтелекту можливість маніпулювати громадською думкою значно зростає. Прикладом цього є не лише вибори, а й більш глобальні втручання, як, наприклад, втручання в президентські вибори в США в 2016 році. Використання фейкових новин та автоматизованих акаунтів у соціальних мережах для поширення маніпуляційної інформації стало звичним інструментом політичних операцій. Це показує, наскільки сильно нові технології можуть змінити саму природу політичних процесів, перетворюючи їх на цифрові ігри, де боротьба за електоральні голоси йде не лише за допомогою програмних стратегій, а й через підрив довіри до інформаційних джерел та самих виборів. Іншою небезпекою є явище ехо-камер, коли через алгоритми соціальних мереж виборці потрапляють у замкнуті інформаційні простори, де вони отримують тільки ті повідомлення, які підтверджують їхні погляди. Цей ефект підсилює поляризацію суспільства, оскільки окремі групи починають жити в різних інформаційних реальностях, що ускладнює ведення політичного діалогу та створює конфлікти між різними соціальними та політичними групами. Це може привести до того, що політичні рішення будуть прийматися не на основі об'єктивної інформації, а на основі емоційно забарвлених наративів, створених для впливу на конкретні групи людей. Загрозу становить також автоматизація збору даних і їх використання для маніпуляцій. Алгоритми здатні не тільки виявляти електоральні настрої, а й сприяти створенню фальшивих соціологічних досліджень або маніпулювати результатами через фальсифікацію онлайн-опитувань. Це ставить під сумнів справедливість і прозорість виборчого процесу, оскільки політичні кампанії можуть використовувати ці технології для цілеспрямованого формування результатів голосування, що може призвести до порушення демократичних норм. Для того щоб ці технології не стали інструментом руйнування демократії, необхідно розробити чіткі етичні норми та правові механізми, що забезпечать їх відповідальне використання. Регулювання використання ШІ в політичних кампаніях має бути одним із ключових аспектів сучасного законодавства. Необхідно створити систему моніторингу, яка дозволить виявляти зловживання з даними та маніпуляціями, що можуть впливати на результати виборів. Однак найважливішим є збереження довіри до виборчих процесів, адже саме на ній базується легітимність влади. Політичні сили повинні бути готові до того, що технології ШІ будуть використовуватися не тільки для підвищення ефективності виборчих кампаній, але й для маніпулювання громадською думкою. У той самий час, виборці повинні мати доступ до правдивої і неупередженої інформації, щоб мати можливість приймати інформовані рішення. Тільки таким чином можна забезпечити справедливість і прозорість виборчого процесу в епоху цифрових технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асірян С. Р. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 232–235.

2. Бернейз Е. Пропаганда. К.: Сварог, 2023. 128 с.

3. Ферг'юсон Ніл. Приреченість: політика і катастрофи. Пер. Катерини Диса. К.: Наш Формат, 2022. 496 с.

4. Bates Lee. How to Winan Election: An Ancient Guidefor Modern Politicians. URL:

5. Denton Robert, Voth Ben, Trend Judith, Friedenberg Robert. Political Campaign Communication: Principles and Practices. Rowman & Littlefield, 2019. 416 p.

6. Hale Catherine. Misinformation and the Weaponization of Social Media. URL: https://clubofrome.org/wpcontent/ uploads/2 -v2.

7. Nikiforov A. Brexit Economic Impact: 5 Ways It Affects US Stocks, Trade, Currency And More. International Business Times. 2016. URL: http://www.ibtimes.com/brexit-economic-impact-5-ways-it-affects-us-stockstrade-currency-more-opinion-2397478

8. Rid Thomas. Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. London: Profile Books, 2020. 448 p.

9. Sandervander Linden. Foolproof: Why We Fall for Misinformation and How to Build Immunity. New York: Harper Collins Publishers, 2023. 336 c.

10. Vianelli Donata, Pegan Giovanna, Patriziade Luca. International Marketing Strategy: The Country of Origin Effecton Decision-Makingin Practice. Springer, 2020. 188 p.

11. Wilson T. Digital Politics: Mobilization, Engagement, and Participation. New York: Taylor & Francis, 2020. 136 p.

12. Wilson T. The Impact of Social Mediaon Political Communication. Journal of Communication.Vol. 62. Is. 2. April 2023. P. 363–379.

REFERENCES:

1. Asiryan S. R. (2018). Vykhid Velykoyi Brytaniyi z Yevropeyskogo Soyuzu: peredumovy, prychyny ta naslidky. Molodyy vchenyy. № 5. S. 232–235.

2. Berneyz E. (2023). Propahanda. K.: Svarog. 128 s.

3. Ferg'yuson Nil. (2022). Pryrechenist': polityka i katastrofy. Per. Kateryny Dysa. K.: Nash Format. 496 s.

4. Bates Lee. (2020). How to Winan Election: An Ancient Guidefor Modern Politicians. URL: https://www.clubofrome.org/wp-ENCI_NewNarrativesDec2020_A4-v1-1

5. Denton Robert, Voth Ben, Trend Judith, Friedenberg Robert. (2019). Political Campaign Communication: Principles and Practices. 416 p.

6. Hale Catherine. (2021). Misinformation and the Weaponization of Social Media. URL: https://clubofrome.org/wpcontent/ uploads/2 -v2.

7. Nikiforov A. (2016). Brexit Economic Impact: 5 Ways It Affects US Stocks, Trade, Currency And More. International Business Times. URL: http://www.ibtimes.com/brexit-economic-impact-5-ways-it-affects-us-stockstrade-currency-more-opinion-2397478

8. Rid Thomas. (2020). Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. London. 448 p.

9. Sandervander Linden. (2023). Foolproof: Why We Fall for Misinformation and How to Build Immunity. New York. 336 c.

10. Vianelli Donata, Pegan Giovanna, Patriziade Luca. (2020). International Marketing Strategy: The Country of Origin Effecton Decision-Makingin Practice. Springer. 188 p.

11. Wilson T. (2020). Digital Politics: Mobilization, Engagement, and Participation. NewYork. 136 p.

12. Wilson T. (2023). The Impact of Social Mediaon Political Communication. Journal of Communication. Vol. 62. Is. 2. P. 363–379.

Artificial intelligence in political manipulations and the transformation of electoral culture

Lazarovych Mykola Vasylovych

Doctor of Political Sciences,
Professor at the Department
of Information and Socio-Cultural Activities
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5640-2605

Goncharuk-Cholach Tetyana Viktorivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Serhiy Konoval Department
of Political Science and Philosophy
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5640-2605

Dokash Oksana Yuriivna

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Serhiy
Konoval Department of Political Science
and Philosophy
Western Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2064-8934

The relevance of the issue related to the use of artificial intelligence (AI) in political manipulations is driven by the rapid development of technologies that are changing the way politicians interact with voters and influencing democratic processes in the modern world. Today, AI is capable of automating processes of information collection and processing, predicting voter behavior, and forming political narratives and manipulating public opinion through personalized information campaigns. The impact of these technologies on political processes is becoming increasingly significant, raising questions about traditional principles of electoral culture, fairness in elections, and transparency of political campaigns. The purpose of this study is to examine the impact of artificial intelligence on political manipulations and the transformation of electoral culture. To achieve this goal, comprehensive methods are employed, including content analysis of political campaigns, comparative analysis of electoral processes before and after the introduction of AI, as well as sociological surveys that allow assessing changes in voter behavior and their attitudes towards the use of AI in politics. Particular attention is given to studying the impact of artificial intelligence on political advertising, identifying methods of automated content generation and personalized propaganda, as well as the role of technologies in creating political manipulations. The results of the study show that AI significantly changes electoral culture by creating new forms of political manipulation. Specifically, personalized political advertising technologies allow voters to see only the information that aligns with their views and beliefs, which may lead to «echo chambers» and polarization of society. At the same time, the use of algorithms for falsifying information and creating fake news has become a serious threat to democratic electoral processes. The automation of political campaigns and the creation of bots for manipulating public opinion increases the effectiveness of negative campaigns and interference in political processes of other countries. The conclusions emphasize the importance of developing ethical standards for the use of AI in politics, as well as the need for international regulation and control over the impact of new technologies on electoral processes. Only in this way can the foundations of democratic choice be preserved and the fairness and transparency of electoral campaigns be ensured in the future.

Key words: *artificial intelligence, political manipulation, transformation, electoral culture, political advertising, elections, consolidation.*

Мигда Євгеній Васильович

Медіа та політика: від пропаганди до контрпропаганди

УДК 32.019.5:316.77
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.21

Мигда Євгеній Васильович
аспірант спеціальності 052 Політологія
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
вул. Графська, 2, Ніжин,
Чернігівська область, Україна
ORCID: 0009-0004-8751-5556

У сучасному глобалізованому світі, де інформація стала одним із найважливіших активів, роль медіа у формуванні політичної дійсності не може бути недооціненою. Засоби масової інформації відіграють ключову роль у впливі на громадську думку, формуванні політичних наративів та визначенні напрямків громадського розуміння. Основними інструментами медіа в цьому контексті є пропаганда та контрпропаганда, які є вирішальними у веденні інформаційних воєн. Важливість розвитку інформаційної політики та контрпропаганди особливо зростає в умовах, де військові дії супроводжуються інтенсивними інформаційними операціями, вимагаючи від державних інституцій активного підходу до регулювання та управління інформаційними потоками. В таких умовах, стратегічне використання інформаційних ресурсів та технологій дозволяє не тільки захищати, але й активно формувати відповідні національні наративи, які протистоять спробам зовнішнього впливу і маніпуляцій.

Метою статті є аналіз впливу пропаганди та контрпропаганди у контексті стратегій державної інформаційної політики України, особливо враховуючи сучасний стан гібридної війни, спричиненої збройною агресією Росії.

Результати дослідження. У статті проаналізовано, що одним з найбільш пріоритетних завдань в інформаційному протиборстві є формування відповідної державної стратегії контрпропаганди та безпеки в інформаційному середовищі. Стаття вносить вклад в розуміння механізмів пропаганди та контрпропаганди у сучасних медіа. Допомагає ідентифікувати нові стратегії медійного впливу на політику, що є актуальним у контексті постправди та інформаційних воєн. Висвітлює, що в умовах глобалізації та постійних інформаційних атак, здатність держави ефективно використовувати медійні ресурси і технології для захисту національних інтересів є однією з ключових умов її стабільності та процвітання. Обґрунтовано, що аналіз медіа та політики, від пропаганди до контрпропаганди, є необхідним для забезпечення інформаційної безпеки, зміцнення демократичних інституцій та захисту національних інтересів у сучасному світі.

Ключові слова: *медіа, політика, пропаганда, контрапропаганда, інформація, вплив, комунікація.*

Вступ. У сучасному глобалізованому світі, де інформація стала одним із найважливіших активів, роль медіа у формуванні політичної дійсності не може бути недооціненою. Засоби масової інформації відіграють ключову роль у впливі на громадську думку, формуванні політичних наративів та визначенні напрямків громадського розуміння. Основними інструментами медіа в цьому контексті є пропаганда та контрпропаганда, які є вирішальними у веденні інформаційних воєн. Пропаганда, як основний інструмент інформаційних воєн, спрямована на розповсюдження певних політичних ідей та ідеологій. Вона є формою комунікації, використовуваною для маніпуляції громадською думкою та впливу на емоційно-вольову сферу масової свідомості, що підкреслює її впливовість та потенційну небезпеку. Через свої навіювальні техніки, пропаганда здатна впроваджувати певні психічні стани без ясного усвідомлення з боку приймаючої сторони. Пропаганда є ключовим елементом у формуванні політичної реальності, вона спрямована на вплив на політичне самовизначення громадян, їх поведінку та світоглядні орієнтири у суспільно-політичному контексті. Така орієнтація на минуле особливо помітна в періоди тривалих соціально-економічних труднощів, політичних криз і військових конфліктів, коли політична реальність і майбутнє сприймаються з побоюванням і страхом.

В цьому контексті, контрпропаганда виступає як відповідь на пропагандистські дії, намагаючись нейтралізувати їх впливи та захищати національні інтереси, включаючи розкриття облудності пропаганди, спрямованої проти держави, та забезпечення населення достовірною інформацією.

Важливість розвитку інформаційної політики та контрпропаганди особливо зростає в умовах, де військові дії супроводжуються інтенсивними інформаційними операціями, вимагаючи від державних інституцій активного підходу до регулювання та управління інформаційними потоками. В таких умовах, стратегічне використання інформаційних ресурсів та технологій дозволяє не тільки захищати, але й активно формувати відповідні національні наративи, які протистоять спробам зовнішнього впливу і маніпуляцій.

Мета та завдання. Дослідити вплив медіа на політичні процеси в контексті пропаганди та контрпропаганди, аналізуючи як зміна медіа-стратегій впливає на громадську думку та політичні рішення.

Методи дослідження. Робота базується на методах аналізу, включаючи аналіз медіа-повідомлень, опитування експертів та аналіз наукових

робіт, які ілюструють зміни в медіа-ландшафті та їх політичні наслідки.

Наукова новизна. Дослідження вносить вклад в розуміння механізмів пропаганди та контрпропаганди у сучасних медіа. Це допомагає ідентифікувати нові стратегії медійного впливу на політику, що є актуальним у контексті постправди та інформаційних воєн.

Результати дослідження. Розглядаючи пропаганду, як інструмент інформаційної війни, стає помітно, що вона спрямована на розповсюдження певних політичних ідей та ідеологій за допомогою засобів масової комунікації. Це форма комунікації, яка використовується для маніпуляції громадською думкою, впливаючи на емоційно-вольову сферу масової свідомості, що підкреслює її впливовість та потенційну небезпеку. Пропаганда часто використовує навіювання як метод для впровадження певних психічних станів або установок, без ясного усвідомлення з боку приймаючої сторони. Ключовий елемент пропаганди полягає в тому, що вона часто має сенсаційний характер. «Загрози» з боку «чужих», які створюють пропагандисти, як правило, навмисно є перебільшеними, щоб спровокувати занепокоєння [8].

Пропаганда є ключовим елементом у формуванні політичної реальності, спрямована на вплив, на політичне самовизначення громадян, їхню поведінку та світоглядні орієнтири у суспільно-політичному контексті. Самовизначення особи, яке може бути цивілізаційним, політичним, культурним чи соціальним, базується на раціональному та інтуїтивному виборі власного бачення основних життєвих концепцій, таких як минуле, сучасність та майбутнє. Ставлення до цих феноменів та зосередженість на одному з них значною мірою формують спосіб мислення, світогляд, ціннісні установки та політичні переваги особистості. Зазвичай такий вибір опирається на минуле, яке завдяки його ясності в уявленнях людей та його визначеності серед суспільних авторитетів та пропагандистів, здавалося б, надає простіші відповіді на питання про нашу ідентичність та що нас об'єднує. Ця орієнтація на минуле особливо помітна в періоди тривалих соціально-економічних труднощів, політичних криз і військових конфліктів, коли політична реальність і, тим паче, майбутнє, сприймаються з побоюванням та страхом, і тому менше можуть відігравати ідентифікаційну роль. Таким чином, нашу увагу приваблює спеціалізована ніша пропагандистської діяльності – цілеспрямоване поширення вибіркової інформації про минуле, яка потенційно може об'єднувати людей або, навпаки, руйнувати стабільні суспільно-політичні спільноти і навіть загрожувати державній цілісності [3].

Це питання набуває особливої актуальності в сучасних соціополітичних реаліях пострадянського простору, де спостерігається розрив відносин між колишніми союзниками та пошук нових ціннісних орієнтирів розвитку. Про пошуки людиною свого місця в політичному житті, про зіткнення зовнішніх та внутрішніх, інституційних та ідеологічних, кількісних та якісних, історичних, реальних та потенційних чинників, що впливають на цей вибір, пишуть О. Бабкіна, В. Горбатенко, Г. Зеленько, Н. Латигіна, М. Михальченко, Л. Нагорна, О. Новакова, Н. Ротар та інші. Пропаганда як окремий метод політичної боротьби також викликає значний науковий інтерес серед вітчизняних політологів, таких як Д. Арабаджиєв, Б. Дем'яненко, С. Денисюк, О. Докаш, Т. Кремень, І. Побочий, Г. Почепцов, Є. Тихомирова, Ю. Шайгородський та інші. Нас особливо цікавлять окремі різновиди пропаганди, які, здебільшого у прихованій формі, можуть провокувати девіантні форми політичної поведінки та розпалювати ворожнечу на тлі політичних цінностей і смислів [1].

Пропаганду традиційно розглядають як «м'яку силу», яку використовують політики, громадські активісти та державні діячі для поширення різноманітних ініціатив, таких як здоровий спосіб життя, освітні програми, культуру взаєморозуміння, а також конкретні напрямки соціального розвитку. Ці ініціативи часто мають на меті формування спільного бачення майбутнього та досягнення визначених цілей. Водночас пропагандисти часто звертаються до минулого, не стільки пропонуючи шляхи розвитку, скільки занурюючи аудиторію у конкретні інтерпретації минулих подій, акцентуючи на необхідності боротьби за певні ідеї. Цей аспект у науковій літературі іноді описують як історичну політику, «терор спогадів» чи «одержимість минулим», проте пропоноване термінологічне визначення «меморіальна пропаганда» більш точно відображає наполегливий характер цих явищ, їхню механіку та інструментальність [4].

Політика в своєму класичному розумінні полягає в пошуку шляхів злагодження різних інтересів і підходів, розробці ефективних інтеграційних програм. У контексті пропаганди, особливо щодо минулого, маємо справу з нав'язливим повторенням односторонньої версії історії, що виключає можливість зворотного зв'язку від одержувачів цієї інформації. В історичному контексті термін «пропаганда» зазвичай зустрічався при описі таких режимів як радянський, сталінський, фашистський чи нацистський. Але сьогодні ми бачимо його актуалізацію та нову інтерпретацію в контекстах гібридної війни, інформаційної агресії та історичної пропаганди. Багато сучасників прагнуть до поширення власних переконань, у тому числі у меморіальній сфері, які мають бути серйозними за змістом та захоплюючими за формою донесення, що часто здійснюється за допомогою сучасних технологій і методик пропаганди. В умовах сучасних соціополітичних реалій класичне поняття пропа-

ганди вимагає нових уточнень та деталізації, адже йдеться про активне формування стійких переконань, спрямованих на конкретні політичні дії чи бездіяльність, варто більш чітко виокремлювати теми, сфери та напрямки, які часто використовуються у пропагандистських цілях. Дискусії про пропаганду завжди пов'язані з питаннями дотримання свободи слова у громаді, можливостями держави визначати рамки та проводити межі між пропагандистськими та інформаційними/просвітницькими повідомлення тощо. Приміром, осуджуючи будь-які форми пропаганди війни у світі, ООН одночасно «вимагає розвитку загальної поваги до основних свобод, в тому числі до свободи слова, і їх дотримання» [6].

Згадана післявоєнна Резолюція вочевидь вкотре актуалізувала тривалі інтелектуальні суперечки про межі й мистецтво пропаганди. У лекції Б. Рассела (1872–1970) «Вільнодумство та офіційна пропаганда» це мистецтво осмислюється як успішний, схожий на рекламу, метод діяльності урядів й політиків усіх розвинених країн, джерелом якого є емоції, а результатом − прогнозована громадська думка. Втім, як зауважує вчений, найважливіше заперечення проти пропаганди (питання, що й досі залишається відкритим), викликане не стільки зверненням пропагандистів до людської нерозсудливості, скільки тими перевагами, пріоритетом, яке мають багатії та можновладці перед пересічними громадянами в організації пропаганди і контрпропаганди [2].

Досвід української державності засвідчує зростання уваги до нормативного регулювання у сфері меморіальної пропаганди. Якщо у 1990-х роках законотворці практично відмовилися від оперування в офіційних документах поняттям «пропаганда», то вже на початку 2000-х рр. термін періодично з'являється. Зокрема у контексті «підтримки пропаганди України за кордоном» з 2006 р. йдеться й про меморіальну складову цього питання, передбачається: проведення заходів, пов'язаних з ознайомленням іноземної молоді українського походження з національними традиціями, українською історією; придбання навчально-методичної літератури для шкіл/класів за кордоном, в яких вивчається українська мова, література, історія та культура України; забезпечення виготовлення та встановлення за кордоном пам'ятників (пам'ятних знаків, меморіальних дошок) видатним діячам української історії, науки та культури [7]. Втім подібна практика саме з підтримки меморіальної пропаганди не набула поширення, а її реалізація потребує окремого дослідження.

Міжнародна спільнота вже з 1947 року, коли Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Резолюцію «Заходи проти пропаганди війни та підбурювачів нової війни», різко засуджує будь-яку форму пропаганди, яка проводиться в будь-якій країні і може створити чи посилити загрозу миру чи акт агресії. Проте війна досі залишається частиною соціополітичної реальності, навіть в європейському контексті, а пропагування та підтримка війни реалізується за допомогою комплексу сценаріїв, сюжетів та інструментів, які є досить ефективними. Тому засудження певних видів пропаганди і свідомість суспільства про їх небезпечний потенціал не означає відмови від цього методу політичної боротьби. Ворожі інформаційні акції, відомі як контрпропаганда, часто лише загострюють взаємне непорозуміння і закріплюють непримиренні політичні позиції. Це явище потребує системного та глибокого дослідження [7].

З іншого боку, контрпропаганда служить як відповідь на пропагандистські дії, намагаючись нейтралізувати їх впливи та захищати національні інтереси. Вона включає розкриття облудності пропаганди, спрямованої проти держави, та забезпечення населення достовірною інформацією. У випадку України, контрпропаганда виступає як необхідний засіб захисту в умовах гібридної війни, де інформаційні атаки є одним із засобів агресії.

Контрпропаганда – це форма інформаційного впливу, спрямована на дискредитацію цінностей, які пропагуються з позицій відмінних від домінантних ідеологій. Як і пропаганда, контрпропаганда має на меті сформувати в масовій аудиторії певний стиль мислення та поведінки. У сучасному суспільно-політичному дискурсі поняття «контрпропаганда» зміщується терміном «маніпуляція», оскільки контрпропаганда набуває прихованих форм і часто корелюється з інформаційною політикою держави, що включає цілеспрямовану діяльність у різних сферах суспільного життя.
Останнім часом активно розвивається поняття стратегічних комунікацій як системних зв'язків, орієнтованих на довготривалу взаємодію між державами, урядовими та неурядовими організаціями, різними аудиторіями для досягнення визначених цілей.

Контрпропаганда, як і пропаганда, виступає інструментом інформаційно-психологічних воєн, які розгортаються на тлі конфлікту інтересів і включають навмисний вплив на свідомість противника з метою його когнітивного придушення або підпорядкування. Ці процеси включають заходи інформаційно-психологічного захисту для нейтралізації такого впливу. За словами А. Баровської, пропаганда являє собою систематичну діяльність, спрямовану на формування потрібного сприйняття і маніпулювання роздумами аудиторії, щоб направляти її поведінку у бажаному напрямку. Головною задачею пропаганди є вплив на систему ідейних, суспільних і політичних установок людини, який може відбуватися через формування нових установок чи зміцнення або послаблення існуючих [1].

Теоретичний аналіз інформаційної війни включає в себе вивчення механізмів управління та використання інформації для досягнення тактичних переваг над противником. Важливим аспектом появи гібридних інформаційних воєн є глобалізація, яка дозволяє одночасно використовувати різні методи боротьби, такі як кіберпростір, економічні санкції, інформаційні війни. Це сприяє формуванню умов для ведення гібридних воєн, які використовують комплексні важелі тиску, зокрема дезінформацію та дезорієнтацію, з метою підриву авторитету владних структур. В умовах законодавчого регулювання, контрпропаганда включається в систему заходів, спрямованих на протидію деструктивним впливам в інформаційному просторі та забезпечення національної безпеки загалом.

Обговорюючи аналіз контрпропаганди, слід відмітити, що довгий час її не виділяли окремо від звичайної пропаганди. Таке злиття пояснювалось тим, що контрпропаганду розглядали виключно як пропаганду, націлену проти опонента. Проте новітні дослідження демонструють невірність такого підходу. Наприклад, дослідники М. Душкін, М. Колтунов, М. Малішевський та Е. Янборісова у своїх працях виокремлюють та аналізують контрпропаганду в рамках різноманітних політичних кампаній. Вітчизняні науковці А. Баровська та С. Петряєв фокусуються на ролі контрпропаганди в умовах гібридної війни. Хоча наукових праць, присвячених цій темі, існує багато, вони часто зосереджуються на методах і інструментах контрпропаганди, не розкриваючи особливостей їх застосування під час гібридної війни. Тому необхідно глибше осмислення цієї проблеми, що дозволить не тільки висунути теоретичні узагальнення, але й ефективно застосувати їх на практиці, наприклад, для оптимізації системи контрпропаганди в умовах гібридної агресії [5].

Державна інформаційна політика України в умовах інформаційної війни зазнала істотних змін, що включають прийняття законів для захисту національних інтересів і визначення стратегічних напрямів в інформаційній сфері. Однією з основних задач інформаційної політики є формування ефективної системи стратегічних комунікацій, що сприяє налагодженню діалогу між урядом та громадськістю, забезпеченню прозорості та доступності інформації, а також розвитку медіаграмотності суспільства. Ці заходи мають на меті зміцнити інформаційну безпеку, мінімізувати маніпулятивні впливи та підвищити загальну обізнаність населення. Завдання, що стоять перед Україною у сфері інформаційної політики, вимагають комплексного підходу та активної співпраці з міжнародними партнерами для обміну досвідом та ресурсами. Ефективна реалізація стратегій протидії пропаганді та контрпропаганді є ключовою для забезпечення національної безпеки і стабільності в умовах сучасних глобальних викликів.

Висновки. Отже, медіа та політика займають вирішальні позиції у формуванні сучасної соціополітичної дійсності. Від пропаганди до контрпропаганди – ці інструменти масової комунікації визначають напрямки політичних наративів, впливають на громадську думку і формують колективне свідомість. У контексті інформаційної війни, яка набуває особливої актуальності в умовах гібридних конфліктів і міжнародної напруженості, як Україна відповідає на зовнішні виклики через державну інформаційну політику, стає питанням національної безпеки. Сучасна державна інформаційна політика України адаптується до складнощів гібридної війни, вносячи корективи, що включають законодавчі ініціативи для захисту національних інтересів та стратегічних напрямків у інформаційній сфері. Ці зміни спрямовані на формування ефективної системи стратегічних комунікацій, яка б сприяла діалогу між урядом та громадськістю, забезпечувала прозорість і доступність інформації, а також сприяла розвитку медіаграмотності. В таких умовах, стратегічне використання інформаційних ресурсів та технологій дозволяє не тільки захищати, але й активно формувати відповідні національні наративи, які протистоять спробам зовнішнього впливу і маніпуляцій.

Контрпропаганда виступає не просто як захист, а як необхідний засіб активної боротьби з інформаційними атаками, забезпечуючи об'єктивне інформування громадян і розкриття недостовірності даних, що розповсюджуються противником. Важливість розвитку інформаційної політики та контрпропаганди особливо зростає в умовах, де військові дії супроводжуються інтенсивними інформаційними операціями.

Розуміння та глибоке аналітичне осмислення ролі медіа в політиці, від пропаганди до контрпропаганди, виявляється критично важливим для підтримки демократії та забезпечення національної безпеки. Медіа є потужним інструментом, що здатний не лише інформувати громадян, але й формувати їхні ціннісні орієнтири, політичні переконання та суспільну поведінку. Зіткнення з викликами сучасного інформаційного середовища вимагає від державних інституцій активного підходу до регулювання та управління інформаційними потоками. У цьому контексті, ефективна контрпропаганда та стратегічні комунікації стають запорукою інформаційної безпеки. Вони допомагають протистояти деструктивним впливам, зберігаючи при цьому довіру суспільства до державних структур. Важливим є також міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки, що дозволяє обмінюватися досвідом та ресурсами для створення більш стійкої інформаційної інфраструктури.

Історичний досвід показує, що пропаганда, як інструмент політичної боротьби, може бути використана для маніпуляції масами, поширення ідеологічних установок та мобілізації суспільства на підтримку певних політичних рішень. У сучасних умовах, коли інформаційні технології стають дедалі складнішими, важливо розуміти не лише механізми дії пропаганди, але й розробляти ефективні стратегії контрпропаганди, які б дозволяли нейтралізувати її негативні ефекти. Зважаючи на це, дослідження ролі медіа в політиці, від пропаганди до контрпропаганди, має не лише теоретичне, але й практичне значення. Воно допомагає виявити та осмислити основні виклики і загрози, що постають перед сучасними демократичними суспільствами, і виробити адекватні відповіді на них. В умовах глобалізації та постійних інформаційних атак, здатність держави ефективно використовувати інформаційні ресурси і технології для захисту національних інтересів є однією з ключових умов її стабільності та процвітання.

Таким чином, аналіз медіа та політики, від пропаганди до контрпропаганди, є необхідним для забезпечення інформаційної безпеки, зміцнення демократичних інституцій та захисту національних інтересів у сучасному світі.

Перспективи подальших досліджень у сфері медіа та політики включають дослідження методів та інструментів пропаганди та контрпропаганди, їх впливу на громадську думку та стійкість до дезінформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баровська А.В. Стратегічні комунікації vs пропаганда та контрпропаганда. Інформаційне суспільство в Україні: стан, проблеми, перспективи : *Матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю «Дні інформаційного суспільства-2015», Київ, Україна 19–20 травня 2015 р.* С. 60–63.

2. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 136–141.

3. Дарморіз О.В. Війна як концепт соціальної міфології. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2017. Вип. 18. С. 33–35.

4. Дубов Д.В. Державна інформаційна політика України в умовах гібридного миру та війни. Стратегічні пріоритети. 2016. № 3(40). С. 86–93.

5. Куц Г.М. Пріоритетні стратегії інформаційної політики у контексті національних інтересів України: ліберальний ракурс*. Політичне життя*. 2017. № 3. С. 52–58.

6. Литвиненко О.В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія. Київ : Сатсанга, 2000. 222 с.

7. Лукашенко А.І. Ментальні структури агресора в інформаційній війні на прикладі російської федерації: погляд із минулого в сучасність, виклики західному суспільству. *Збірник наукових праць «Гілея»*. 2019. Вип. 144. С. 72–75.

8. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. (2021). Liberties.eu. https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850.

9. Propaganda as a “language” of communication (2021). Utblick.org. https://www.utblick.org/2021/10/28/propaganda-as-a-languageof-communication/

REFERENCES:

1. Barovska A.V. (2015). Stratehichni komunikatsii vs propahanda ta kontrpropahanda [Strategic communications vs propaganda and counter-propaganda] Informatsiine suspilstvo v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy: *Materialy shchorichnoi naukovo-praktychnoi konferentsii za mizhnarodnoiu uchastiu «Dni informatsiinoho suspilstva-2015»,* Kyiv, Ukraine. pp. 60–63 [in Ukraine].

2. Horban’ Yu. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby ii vedennia [Information war against Ukraine and means of its conduct] *Visnyk Natsional’noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. No. 1, pp. 136–141 [in Ukraine].

3. Darmoriz O.V. (2017). Viina yak kontsept sotsial’noi mifolohii [War as a concept of social mythology]. *Aktual’ni problemy filosofii ta sotsiolohii*. vol. 18, pp. 33–35 [in Ukraine].

4. Dubov D.V. (2016). Derzhavna informatsiina polityka Ukrainy v umovakh hibrydnoho myru ta viiny [State information policy of Ukraine in conditions of hybrid peace and war]. *Stratehichni priorytety*. no. 3, vol. 40, pp. 86–93 [in Ukraine].

5. Kuts H.M. (2017). Priorytetni stratehii informatsiinoi polityky u konteksti natsional’nykh interesiv Ukrainy: liberal’nyi rakurs [Priority strategies of information policy in the context of national interests of Ukraine: a liberal perspective]. *Politychne zhyttia*. no. 3, pp. 52–58. [in Ukraine].

6. Lytvynenko O.V. (2000). Spetsial’ni informatsiini operatsii ta propahandysts’ki kampanii: monohrafiia [Special information operations and propaganda campaigns: monograph]. Kyiv: Satsanha, pp. 222. [in Ukraine].

7. Lukashenko A.I. (2019). Mental’ni struktury ahresora v informatsiinii viini na prykladi rosiiskoi federatsii: pohliad iz mynuloho v suchasnist, vyklyky zakhidnomu suspilstvu [Mental structures of the aggressor in the information war on the example of the Russian Federation: a view from the past to the present, challenges for Western society]. *Zbirnyk naukovykh prats’ «Hileia»*. vol. 144. pp. 72–75. [in Ukraine].

8. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. (2021). Liberties.eu. https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850. [in English].

9. Propaganda as a “language” of communication (2021). Utblick.org. https://www.utblick.org/2021/10/28/propaganda-as-a-languageof-communication [in English].

Media and politics: from propaganda to counter-propaganda

Myhda Yevhenii Vasylovych

Postgraduate Student of Specialty
052 Political Science
Mykola Gogol Nizhyn State University
Hradska str., 2 Nizhyn, Chernihiv region,
Ukraine
ORCID: 0009-0004-8751-5556

In today's globalised world, where information has become one of the most important assets, the role of the media in shaping political reality cannot be underestimated. The media play a key role in influencing public opinion, shaping political narratives and defining the direction of public understanding. The main media tools in this context are propaganda and counter-propaganda, which are crucial in the conduct of information wars. The importance of developing information policy and counter-propaganda is especially growing in an environment where military operations are accompanied by intensive information operations, requiring state institutions to take an active approach to regulating and managing information flows. In such circumstances, the strategic use of information resources and technologies allows not only to protect but also to actively shape relevant national narratives that resist attempts of external influence and manipulation.

The purpose of the article is to analyse the impact of propaganda and counter-propaganda in the context of the state information policy strategies of Ukraine, especially given the current state of the hybrid war caused by Russia's armed aggression.

Results of the study. The article analyses that one of the top priorities in the information confrontation is the formation of an appropriate state strategy for counter-propaganda and security in the information environment. The article contributes to the understanding of the mechanisms of propaganda and counter-propaganda in modern media. It helps to identify new strategies of media influence on politics, which is relevant in the context of post-truth and information wars. It highlights that in the context of globalisation and constant information attacks, the ability of the state to effectively use information resources and technologies to protect national interests is one of the key conditions for its stability and prosperity. It is proved that the analysis of media and politics, from propaganda to counter-propaganda, is necessary to ensure information security, strengthen democratic institutions and protect national interests in the modern world.

Key words: *media, politics, propaganda, counter-propaganda, information, influence, communication.*

Найчук Антон Віталійович
Черелюк Юрій Миколайович

Сутність основних дефініцій дослідження релігії у контексті суспільно-політичного дискурсу

УДК 32.01+316.3]:2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.22

Найчук Антон Віталійович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0000-0002-9906-6645

Черелюк Юрій Миколайович
аспірант кафедри політології
та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, Кам'янець-
Подільський, Хмельницька область,
Україна
ORCID: 0009-0006-9212-145X

У статті розкриваються основні дефініції дослідження релігії в контексті суспільно-політичного дискурсу. Вказується на те, що релігія залишається одним із ключових соціальних інститутів, що формують суспільні норми, цінності та ідентичність громадян. Вона здійснює значний вплив на політичні процеси, зокрема вибори, підтримку партій та формування державної політики у сферах моралі, культури і соціального забезпечення. У сучасних умовах глобальних викликів, таких як міграційні кризи та релігійний екстремізм, дослідження релігійного чинника є особливо актуальним.

Мета статті передбачає аналіз, визначення та характеристику ключових категорій, що стосуються релігії, їх адаптацію до сучасного суспільно-політичного контексту.

Методи дослідження включають концептуальний аналіз, що зосереджено на наукових підходах до визначення та тлумачення основних понять, пов'язаних із релігією в контексті її соціальних функцій та впливу на політичні процеси, синтез, завдяки якому забезпечується інтеграція отриманих результатів у цілісну систему, а також системний підхід, оскільки релігія розглядається у взаємозв'язку з політичними процесами, культурою, мораллю та соціальними відносинами.

Результати дослідження показують, що релігію в суспільно-політичному контексті варто розглядати як комплексну систему вірувань, ритуальних практик та соціальних структур, яка сприяє соціальній згуртованості, відіграє ключову роль у формуванні змісту соціально-політичних дій, виступає значним стабілізуючим чинником, але водночас може бути джерелом конфліктів. Вона залишається важливим фактором суспільно-політичного життя. Релігійні спільноти мобілізують маси для підтримки чи протесту проти політичних рішень, що робить релігію інструментом політичного впливу.

Окрему увагу приділено типам релігійних організацій, зокрема, еклезії, деномінації, секті, культу, що мають специфічний вплив на релігійну ідентифікацію та їхню роль у соціальній динаміці.

Ключові слова: *релігія, суспільно-політичні процеси, релігійний вплив, політика, секта, культ, еклезія, деномінація.*

Вступ. У багатьох сучасних державах релігія досі відіграє важливу роль як у визначенні цінностей, моральних норм так й ідентичності громадян. Водночас релігійний фактор має значний вплив й на їх політичні процеси, зокрема, вибори, підтримку політичних партій чи лідерів, а також формування державної політики щодо питань, пов'язаних із мораллю, культурою, соціальним забезпеченням тощо. У певних країнах релігійні організації здійснюють безпосередній вплив на формування та реалізацію державної влади, що проявляється у характері політичних рішень та регулюванні різних сфер суспільного життя.

Релігійні спільноти здатні виступати важливими гравцями у суспільно-політичних процесах, мобілізувати значні маси людей на підтримку або протести проти певних владних рішень, що перетворює релігію на важливий інструмент у руках політичних сил, які прагнуть впливати на суспільну думку та політичне спрямування держави.

Дослідження релігійного фактора є достатньо актуальним в умовах сучасних глобальних викликів, таких, зокрема, як міграційні кризи, етнічні конфлікти, релігійний екстремізм тощо. Релігія в таких випадках може бути як фактором стабілізації суспільства, так і джерелом конфліктів у ньому. Відповідно, дослідження релігії та релігійного фактора в цих процесах дозволяє зрозуміти механізми їх розвитку та знайти ефективні шляхи вирішення конфліктів та забезпечення стабільності в державі.

Мета статті полягає в аналізі та визначенні ключових категорій, що стосуються релігії, з метою їх адаптації до сучасного суспільно-політичного контексту.

Методи дослідження включають концептуальний аналіз, що зосереджено на наукових підходах до визначення та тлумачення основних понять, пов'язаних із релігією в контексті її соціальних функцій та впливу на політичні процеси; синтез, завдяки якому забезпечується інтеграція отриманих результатів у цілісну систему; системний підхід, оскільки релігія розглядається у взаємозв'язку з політичними процесами, культурою, мораллю та соціальними відносинами.

Результати. Релігія супроводжує людство впродовж значної частини його історії та охоплює сьогодні близько 80% населення земної кулі. Її роль є визначальною у контексті формування духовності та культурних традицій різних націй, народностей та спільнот. Не менш важливим є її

вплив на формування моралі людської поведінки, що зумовлює соціальну стабільність і зниження деструктивних форм соціальної поведінки. Релігія – це те, що утримує людство від беззаконня у соціальних поведінкових конструктах. У межах релігії створюються норми моральної поведінки. Вона також забезпечує соціальну згуртованість та солідарність при доланні тягот життя, що можуть проявлятись у різних природних катаклізмах, явищах, що не належать до людського контролю.

Сучасна наука по різному підходить до визначення поняття «релігія». Сам термін має латинське походження, де «religio» означало благочестя, святиню та предмет культу. У європейській культурі це слово починає поширюватися приблизно з XVI століття. До цього часу воно зустрічалось епізодично, без усталеного значення, замість якого часто вживалися різні синоніми – «віра», «вірування» чи «побожність» [13, с. 8].

Релігія є однією з найдавніших форм духовного життя людства, особливим типом світогляду, світосприйняття та практик індивіда чи групи осіб, що ґрунтується на вірі в реальне існування надприродного – Бога, божеств, духів, істот чи енергій. Вона пропонує особливі засоби взаємодії з надприродним, зокрема молитви, жертвоприношення, богослужіння тощо [9].

Як стверджує Н. Пивоварова, релігія виникає, розвивається та функціонує в соціумі, є одночасно соціальним і особистісним феноменом. Вона сприймається на індивідуальному рівні, проходячи крізь призму свідомості конкретного індивіда. Віра, у свою чергу є не лише ознакою релігійної свідомості, а й інтелектуальною та психологічною властивістю людської природи [7, с. 52].

З наукової точки зору поняття «релігія» означає віру, специфічний світогляд, а також систему обрядово-культових дій, зумовлених переконанням у існуванні надприродного. Водночас воно охоплює також об'єднання вірян у певну структуру. При цьому, в різних культурах цей концепт може позначатися іншими термінами. Так, наприклад, у санскриті побутує слово «дхарма», що означало вчення, чесність, моральність, закон, взірець, порядок, світогляд тощо. Дхарма позначає цінності, норми й правила, що визначали повсякденну діяльність людини, її поведінку в суспільстві та життєві цілі відповідно до місця, яке вона займала у Всесвіті з моменту народження. Разом із тим, в ісламі використовується термін «дін», що означає абсолютну відданість Аллаху та віру в те, що всі події в житті людини зумовлені його волею. Воно передбачає неухильне дотримання основних релігійних приписів, таких як щоденна п'ятикратна молитва чи заборона вживати свинину [13, с. 8].

В концепції Е. Дюркгейма релігія розглядається як система вірувань та ритуалів, що знаходять вираження через колективні дії, пов'язані зі священними речами. Центральну роль у релігії Е. Дюркгейм відводив релігійним організаціям, які забезпечують підтримку функціонування вірувань. Він наголошував, що кожна релігія передбачає регулярні церемоніальні та ритуальні дії, коли спільнота віруючих збирається разом. У таких колективних заходах змінюється почуття солідарності групи.

У свою чергу М. Вебер розглядав релігію як соціокультурний інститут, що поєднав у собі риси культурної системи та функціонує як самостійний соціальний інститут. На його думку, релігія виступає первинною основою цінностей, визначаючи зміст соціальних дій, їх значущість та цілі. Релігійні установки формують психологічні стимули, що визначають напрями життєвої поведінки індивідів, спонукаючи їх дотримання. Ці стимули обумовлені релігійними уявленнями та пов'язані з практичними релігійними інтересами, що дозволяє релігії впливати на соціальну поведінку [8, с. 72].

Одним з ключових елементів суспільства, на думку П. Сорокіна, є об'єднання індивідів в основу якого покладено релігійний чинник. Він стверджував, що релігія індивіда – не результат його свідомого вибору, а лише наслідок історичного розвитку. У більшості випадків вона успадковується соціальним середовищем. П. Сорокін підкреслював, що релігія, становлячи продукт соціального життя, з моменту свого виникнення перетворюється на одну з сил, що впливають на нього. Вона зумовлює певні ефекти як у поведінці окремих індивідів, так і в суспільному житті загалом [8, с. 73].

Релігія як соціальний інститут виконує низку важливих функцій, таких, зокрема, як виховання та суспільну консолідацію, вона постає ключовим і системоутворюючим чинником культури, істотно впливає на самоідентифікаційні процеси та націєтворення. Її роль варіюється залежно від історичних чи соціальних контекстів, виступаючи як чинник примирення або джерело суспільних потрясінь і конфліктів. У XXI столітті релігія не полишає прагнень й надалі перебувати у глобальній, регіональній та національній політиці, продовжуючи впливати на поведінку спільнот. Вона є помітним фактором у сучасних збройних конфліктах, де протистояння між представниками різних релігій часто загострюється, навіть якщо першопричиною конфлікту виступають територіальні, ресурсні чи політичні суперечності [2, с. 87–88].

Духовну основу будь-якої релігії становить віра у надприродне, що протиставляється природному, тобто усьому, що відповідає законам розвитку суспільства, логічному, зрозумілому та систематично змінюваному, що не є результатом впливу зовнішніх факторів чи надприродних сил. Натомість надприродне охоплює явища, що виходять за межі видимого світу, але можуть бути сприйняті через чуття. Це віра у існування потойбічних сил у формі

божеств, ангелів, демонів та інших надприродних істот. Релігійний світогляд відкриває іншу реальність, недосяжну безпосередньому спостереженню, проте таку, що визначає загальні чинники та закономірності функціонування суспільства, що ґрунтуються на вірі.

У більшості релігійних вчень надприродне персоніфікується через образ Бога або богів (у політеїстичних релігіях). Бог виступає центральною постаттю та сенсом кожної релігії. Згідно з релігійними уявленнями Бог є верховною, надприродною сутністю, наділеною, абсолютним розумом, досконалістю та всемогутністю. Він постає творцем світу й зумовлює все, що відбувається в ньому [14, с. 39].

Релігійні спільноти формуються та розвиваються різними шляхами, створюючи власні установи та структури, розробляючи різноманітні практики тощо. Більшість їх проходять через різні етапи організаційного становлення, поступово еволюціонуючи від незначних об'єднань до масштабних інституцій.

У науковому дискурсі для опису різних типів релігійних організацій переважно використовують такі терміни, як еклезія, деномінація, секта та культ. Культ (з латинської cultus – догляд, поклоніння) являє собою сукупність релігійних практик, пов'язаних із віросповідними уявленнями віруючих. Ці уявлення сформовані у релігійних догматах, канонах, міфах, традиціях, правилах тощо. Культові дії реалізуються за допомогою спеціальних предметів і символів у певній послідовності. Організація та проведення їх здійснюється кліриками чи спеціально підготовленими віруючими, що забезпечує дотримання усталених релігійних норм і традицій. Їхня кінцева мета передбачає задоволення релігійних потреб, а також регламентацію побуту чи знакових подій життя суб'єктів культової діяльності [10].

Культові дії охоплюють різноманітні релігійні практики, що здійснюють віруючі, включаючи обряди, святкові заходи, молитви, жертвоприношення, пости та інші форми релігійної активності. Культова діяльність поєднує як духовні, так і матеріальні аспекти, зокрема спорудження культових об'єктів, використання спеціальних предметів (свічки, ікони, облачення священнослужителів тощо), що створюють унікальну духовну атмосферу.

Секта (з латинської мови іменник secta означає вчення, напрямок, школу та походить від дієслова sequor – слідувати) є одним із типів релігійної чи філософської організації, що має власну систему вірування або вчення. У латинському перекладі Біблії терміном secta переклали грецьке слово αἵρεσις (єресь), яким спочатку позначали вибір, особливе вчення, особливу релігійну чи філософську школу.

Секти вирізняються своєю опозиційністю до певного релігійного чи філософського напряму. Зазвичай вони утворюються внаслідок відходу невеликої групи вірян від більшої релігійної течії, протиставляючись останній. Серед особливостей сект виділяють невелику кількість членів порівняно з групою від якої вони відокремились, а також недоброзичливе ставлення до останньої. Історично термін секта використовувався для позначення груп, чиє вчення відхилилось від офіційної церковної доктрини або вступило з нею в конфлікт. Сектантство проявляється у відмові від загального церковного вчення на користь вчення певного вчителя чи групи вірян. Зазвичай такі групи демонструють агресивне ставлення до інших віруючих і з часом можуть повністю розірвати єдність із церквою. У крайніх формах сектантство здатне дійти до проголошення вчень окремих лідерів рівними вченням Христа та Євангелії [11].

Відповідно до походження секти поділяють на кілька умовних груп: 1) західні секти, що мають християнське походження та у вченні яких центральне місце належить викривленому або доповненому елементами інших релігій християнському вченню; 2) східні секти, основа віровчення яких ґрунтується на елементах східних релігій, таких як індуїзм, буддизм, іслам та інших; 3) секти нового часу, що сформувалися переважно під впливом сучасного неогностичного руху «New age», для яких характерним є синкретизм – поєднання своєрідно трактованих елементів християнства, східного містицизму та окультизму; 4) неоязичницькі секти, вчення яких зосереджуються на поверненні до язичницьких коренів та базується на крайньому націоналізмі [1, с. 15–16].

Часто терміни «секта» і «культ» застосовуються як синоніми, проте між ними існують відмінності. Культу**,** порівняно з сектою, притаманна більш жорстка ієрархічна структура з чітко вираженим лідером чи групою лідерів, які контролюють та маніпулюють своїми послідовниками. Він часто характеризується ізоляцією від зовнішнього світу, маніпулятивними та контролюючими методами, надмірною прив'язаністю до лідера чи ідеології тощо [12].

Культи, подібно до сект, становлять особливі релігійні групи. Водночас їх розуміння з кінця XX століття втрачає нейтральне забарвлення та останнім часом часто подається у негативному сенсі. Разом із тим, варто відзначити, що більшість релігій розпочинали своє існування як культи, поступово трансформуючись у більш масштабні й організовані форми. Іноді терміни «культ» та «секта» застосовуються як синонім до поняття «нові релігійні рухи», хоча цей термін був введений у наукових обіг саме для того, щоб замінити їх.

Згідно з релігійним трактуванням поняття **«**деномінація**»** подається у двох значеннях:

1) у християнстві як тип релігійної організації, що становить проміжну ланку між сектою та церквою, або як церква на стадії її становлення; 2) конфесія чи віросповідання [3]. Як відзначає Х. Казанова, цим терміном користуються переважно в Сполучених Штатах для позначення релігійної приналежності чи самоідентифікації віруючих. Деномінація не є ні церквою, ні сектою, а натомість відображає рівноправну категорію релігійної організації, позначаючи усі релігії рівними та конкуруючими між собою. «Деномінація, – наголошує він, – означає просто ім'я, яким я сам себе називаю і за яким мене розпізнають інші» [5]. Відповідно, можна відзначити, що деномінація становить велику релігійну організацію, що не претендує на офіційне чи державне визнання. Вона є однією з багатьох релігійних груп, таких зокрема як баптисти, африканська методистська єпископальна церква, католики, адвентисти сьомого дня тощо.

Еклезія (від грец. «зібрання», «збори») – багатозначний термін, який вживався у різних історичних і релігійних контекстах, таких як: 1) всенародні збори чи віче у Стародавній Греції; 2) ранньохристиянські громади як зібрання віруючих у Стародавньому Римі; 3) у християнстві – церква як об'єднання людей, вибраних та покликаних Богом; згромадження, що формує та гуртує спільноту одновірців [4]. У соціології поняття «еклезія» вживається при описі релігійної групи, до якої належить більшість членів суспільства.

Релігійні організації відіграють значну роль у формуванні впливу на суспільство загалом та на окремих віруючих, зокрема. Одним із ключових аспектів їхньої діяльності є вплив релігійних норм на сучасне правове регулювання, що становить важливу складову суспільного розвитку та становлення громади. Як соціальна як цінність релігія пропонує відповіді на різні життєві ситуації, сприяючи ефективному управлінню суспільними процесами.

Невід'ємною властивістю релігійних вірувань є релігійна свідомість, яка відображає ставлення віруючих до світу через систему поглядів та почуттів, заснованих на вірі в надприродне. Вона становить концептуальний аспект релігії, охоплюючи міфи, концепції, ідеї, теорії, уявлення про надприродне, зміст священних текстів та легенд, молитви, догмати тощо, які визнаються як визначені Богом вічні й незмінні істини.

Релігійна свідомість має два взаємопов'язані, хоча й, водночас, автономні рівні: релігійну психологію та релігійну ідеологію. Перша становить сукупність релігійних уявлень, емоцій, настроїв, звичок і традицій, які віруючі засвоюють та реалізують впродовж свого життя, передаючи їх із покоління в покоління. Вона проявляється переважно у повсякденному рівні релігійної свідомості. Друга, у свою чергу, є стійкою системою релігійних концепцій, розроблених і пропагованих релігійними організаціями через діяльність професійних богословів та служителів. Вона охоплює теоретичний аспект релігійної свідомості, формуючи концептуальну основу релігійних вірувань.

Залучення релігійного чинника до політичної боротьби, надання релігії ключового значення у зовнішньополітичних процесах (наприклад, легітимації мирних угод чи обґрунтування військових дій), зростання фундаменталістських тенденцій та потужний суспільний запит масової свідомості на такі проєкти як альтернатива моделі «мультикультуралізму» в умовах глобалізації – усе це, як стверджує О. Козловський, визначає специфіку ролі релігії в сучасному світі. Опосередковане розуміння сутності релігійної свідомості суттєво впливає на формування політичних рішень, пов'язаних із конфесійними питаннями, що підкреслює її важливість у сучасному політичному процесі [6, с. 20–21].

Релігія також відіграє значну роль у формуванні політичної культури суспільства. Так, у країнах із високим рівнем релігійності вона здатна впливати на виборчу поведінку громадян та легітимізацію владних рішень. Водночас надмірна політизація релігії може спричиняти й соціальну поляризацію та конфлікти.

Висновки. Враховуючи існуючі підходи до дефініювання релігії в науковому дискурсі, її варто тлумачити як систему вірувань, ритуалів та соціальних структур, що забезпечують інтеграцію суспільства й визначають зміст соціальних дій. Релігія тривалий час залишається важливим чинником формування моральних норм, суспільних цінностей та ідентичності громадян паралельно впливаючи на політичні процеси, виборчі кампанії та державну політику щодо питань моралі, культури, соціального забезпечення тощо. Як соціальний інститут вона виконує низку функцій, серед яких виховання, суспільна консолідація та регулювання поведінкових норм. У різних історичних і політичних контекстах вона може відігравати як стабілізаційну, так і конфліктогенну роль, оскільки політичні сили активно використовують релігійний чинник для мобілізації підтримки та впливу на державне управління.

Значний вплив на свідомість вірян мають релігійні організації, зокрема, секти, культи, деномінації та еклезії, що мають свої особливості, які впливають на соціальну динаміку та механізми релігійної ідентифікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боровець Т. Є. Деструктивний вплив на молодь християнських неорелігійних рухів (на прикладі руху «Діти Бога»). *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Серія «Психологія і педагогіка».* 2014. Вип. 27. С. 14–17. URL : https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3604/1/6.pdf

2. Войналович В. Роль релігійного комплексу України у процесах соціальних змін: динаміка суспільних уявлень. *Політичні дослідження.* 2022. № 2(4). С. 85–102. URL : http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/269225/265215

3. Деномінація. Велика Українська Енциклопедія. URL : https://vue.gov.ua/Деномінація

4. Еклезія. Велика Українська Енциклопедія. URL : https://vue.gov.ua/Еклезія

5. Карп'як О. Погляд збоку: релігійна система України нагадує американську. BBC NEWS УКРАЇНА. 26.06.2013. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/science/2013/06/130626_jose_casanova_int_ko

6. Козловський О. Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу. Київ, 2007. 187 с. URL : https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2007/kozlovski.pdf

7. Пивоварова Н. П. Проблема інтерпретації та операціоналізації термінів «релігія», «віра», «релігійність»: огляд наукових підходів. *Український соціум.* 2014. № 1(48). С. 44–55. URL : https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/44-55__no-1__vol-48__2014__UKR.pdf

8. Пташник-Середюк О. Концептуальні підходи до розуміння релігійної ідентифікації. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2018. Вип. 21. С. 71–77. URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/21_2018/12.pdf

9. Релігія. Велика Українська Енциклопедія. URL : https://vue.gov.ua/ Релігія

10. Саган О. Н. Культ. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL : https://esu.com.ua/article-51444

11. Секта. RISU. Релігійно-інформаційна служба України. 18.11.2013. URL : https://risu.ua/sekta_n65822

12. Секта – що це таке, суть, ознаки, характеристика і основні риси. TERMIN IN UA. URL : https://termin.in.ua/sekta/

13. Шаталович І. В., Байрак Л. Ю. Історична еволюція релігії : навч. посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2013. 60 с. URL : https://nmetau.edu.ua/file/religieznavstvo_1.doc

14. Яковенко А. І. Трансцендентний інтелігибельно-сенсибельний Бог – Свята Трійця. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2014. № 1. С. 37–42. http://apfs.nuoua.od.ua/archive/1_2014/2014_1.pdf

REFERENCES:

1. Borovets T. YE. (2014). Destruktyvnyy vplyv na molod khrystyyanskykh neorelihiynykh rukhiv (na prykladi rukhu «Dity Boha») [The destructive influence of Christian new religious movements on youth: the case of the «Children of God» movement]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka Akademiya». Seriya «Psykholohiya i pedahohika».* Vyp. 27. P. 14–17. URL : https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3604/1/6.pdf [In Ukrainian].

2. Voynalovych V. (2022). Rol relihiynoho kompleksu Ukrayiny u protsesakh sotsialnykh zmin: dynamika suspilnykh uyavlen [The role of Ukraine's religious complex in social change processes: dynamics of public perceptions]. *Politychni doslidzhennya.* № 2(4). P. 85–102. URL : http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/269225/265215 [In Ukrainian].

3. Denominatsiya [Denomination]. Velyka Ukrayinska Entsyklopediya. URL : https://vue.gov.ua/Деномінація [In Ukrainian].

4. Ekleziya [Ecclesia]. Velyka Ukrayinska Entsyklopediya. URL : https://vue.gov.ua/Еклезія [In Ukrainian].

5. Karpyak O. (2013). Pohlyad zboku: relihiyna systema Ukrayiny nahaduye amerykansku [An outside view: Ukraine's religious system resembles the American one]. BBC NEWS UKRAYINA. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/science/2013/06/130626_jose_casanova_int_ko [In Ukrainian].

6. Kozlovskyy O. R. (2007). Relihiyna svidomist i relihiyni praktyky naselennya suchasnoyi Ukrayiny yak predmet sotsialno-filosofskoho analizu [Religious consciousness and religious practices of the population of contemporary Ukraine as an object of socio-philosophical analysis]. Kyyiv. 187 p. URL : https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2007/kozlovski.pdf [In Ukrainian].

7. Pyvovarova N. P. (2014). Problema interpretatsiyi ta operatsionalizatsiyi terminiv «relihiya», «vira», «relihiynist»: ohlyad naukovykh pidkhodiv [The problem of interpreting and operationalizing the terms «religion», «faith», «religiosity»: a review of scholarly approaches]. *Ukrayinskyy sotsium*. № 1(48). P. 44–55. URL : https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/44-55__no-1__vol-48__2014__UKR.pdf [In Ukrainian].

8. Ptashnyk-Seredyuk O. (2018). Kontseptualni pidkhody do rozuminnya relihiynoyi identyfikatsiyi [Conceptual approaches to understanding religious identification]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoloh. studiyi.* Vyp. 21. P. 71–77. URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/21_2018/12.pdf [In Ukrainian].

9. Relihiya [Religion]. Velyka Ukrayinska Entsyklopediya. URL: https://vue.gov.ua/Релігія [In Ukrainian].

10. Sahan O.N. (2016). Kult [Cult]. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny / redkol.: I.M. Dzyuba, A. I. Zhukovskyy, M. H. Zheleznyak [ta in.]. Kyyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrayiny. URL : https://esu.com.ua/article-51444 [In Ukrainian].

11. Sekta [Sect]. (2013). RISU. Relihiyno-informatsiyna sluzhba Ukrayiny. URL : https://risu.ua/sekta_n65822 [In Ukrainian].

12. Sekta – shcho tse take, sut, oznaky, kharakterystyka i osnovni rysy [Sect – what is it, essence, signs, characteristics and main features]. TERMIN IN UA. URL : https://termin.in.ua/sekta/ [In Ukrainian].

13. Shatalovych I. V., Bayrak L. YU. (2013). Istorychna evolyutsiya relihiyi : navch. posibnyk [The historical evolution of religion: a textbook]. Dnipropetrovsk : NMetAU. 60 p. URL : https://nmetau.edu.ua/file/religieznavstvo_1.doc [In Ukrainian].

14. Yakovenko A. I. (2014). Transtsendentnyy intelihybelno-sensybelnyy Boh – Svyata Triytsya [The transcendent intelligible-sensible God – the Holy Trinity]. *Aktualni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi.* № 1. P. 37–42. http://apfs.nuoua.od.ua/archive/1_2014/2014_1.pdf [In Ukrainian].

The essence of the main definitions during the research of religion in the context of socio-political discourse

Naichuk Anton Vitaliyovych

Candidate of Philosophy Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Politological and Philosophical
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9906-6645

Cherelyuk Yuriy Mykolayovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko
National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnytskyi region, Ukraine
ORCID: 0009-0006-9212-145X

The article deals with the main definitions of the research of religion in the context of socio-political discourse. It is indicated that religion remains one of the key social institutions that shape social norms, values, and the identity of citizens. It has a significant impact on political processes, in particular elections, party support, and the formation of state policy in the areas of morality, culture, and social security. In the current conditions of global challenges, such as migration crises and religious extremism, the study of the religious factor is particularly relevant.

The purpose of the article involves the analysis, definition, and characterization of key categories related to religion, their adaptation to the modern socio-political context.

The research methods include conceptual analysis, which focuses on scientific approaches to defining and interpreting the main concepts related to religion in the context of its social functions and influence on political processes, synthesis, which ensures the integration of the obtained results into a holistic system, as well as a systemic approach, since religion is considered in connection with political processes, culture, morality and social relations.

The results of the research show that religion in a socio-political context should be considered as a complex system of beliefs, ritual practices and social structures, which contributes to social cohesion, plays a key role in shaping the content of socio-political actions, acts as a significant stabilizing factor, but at the same time can be a source of conflicts. It remains an important factor in socio-political life. Religious communities mobilize the masses to support or protest against political decisions, which makes religion an instrument of political influence.

Special attention is paid to the types of religious organizations, in particular ecclesia, denomination, sect, cult, which have a specific impact on religious identification and their role in social dynamics.

Key words: *religion, socio-political processes, religious influence, politics, sect, cult, ecclesia, denomination.*

Bakhshiyeva Yegana Urfan gizi

Threats and provocations posed by Armenia to the ecological security of the South Caucasus: in the context of international relations

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.23

Bakhshiyeva Yegana Urfan gizi
Doctor of Philosophy in Political Sciences,
Senior Researcher at the Department
of Armenian Studies
Institute of Caucasian Studies
of the Azerbaijan National Academy
of Sciences
Huseyn Javid Ave., 117, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0001-7922-5955

The aim of this article is to reveal the threats and dangers that Armenia poses to the environmental security of the South Caucasus, including Azerbaijan. It is noted that in order to ensure the sovereign integrity and sustainable national security of the South Caucasus states, it is essential to align their strategies with broader environmental processes. Since environmental sustainability should be considered the cornerstone of sovereignty.
It is emphasized that Armenia's attitude to nature and natural resources has increased and reached its apogee in the 21st century. The state policy of Armenia is based on acts of aggression, such as pollution of the Araks River, destruction of mineral springs belonging to the Republic of Azerbaijan, plundering of forests, illegal exploitation of mineral resources.
Methodology and methods. When writing the article, the methods of identifying facts related to the event and process, analyzing and dissecting facts, analyzing and synthesizing were used.
The novelty of the article lies in the first disclosure of the environmental disaster inflicted by Armenia on the countries of the South Caucasus. For this purpose, periodicals were distributed and the facts contained in them were presented. At the same time, information is provided on the scale of the blow that the Armenian side inflicted on the nature and freshwater basins of the Karabakh region of Azerbaijan over many years.
Main result: Summing up, it is noted that throughout the world, humanity is already facing the negative consequences of global warming. Since, strong anthropogenic exploitation of nature has led to a reduction in water resources, an increase in temperature and an increase in environmental risks. It is emphasized that although the countries of the world are taking significant measures in this direction, we are witnessing that the negative trends of climate change are increasing every year.
In this sense, Armenia's ecocidal activities are a crime not only against the region, but also against the environment of the entire world. There are facts that Armenia has deliberately and purposefully created an ecological disaster zone in the region. Not long ago, during the occupation, the Karabakh region was a gray zone of the South Caucasus.
Key words: *green energy, hydro resources, clean ecology, human rights, energy security.*

Introduction. One of the global problems that concern the world today is climate change. Environmental issues related to ecological security have become the object of discussion, with the idea that climate change can threaten security. Thus, during the 20 years since the adoption of the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), humanity has achieved very little in the direction of stabilizing the concentration of greenhouse gases in the atmosphere.

Armenia's ecocide activity in the region has become widespread. In particular, during the occupation, the water resources of the Republic of Azerbaijan became the object of Armenia's hydro-terrorism and hydro-sabotage, and the crisis in transboundary rivers continues today. During the last 30 years, Armenia has been carrying out an active armed terrorist war against Azerbaijan using various methods. This terrorist policy carried out by Armenia was of an ideological, scientific, cultural, spiritual, and social nature and rose to the level of transnational terrorism. The once-flourishing city of Aghdam has been destroyed in such a way that even international media representatives call it the «Hiroshima of the Caucasus».

The aim of this article is to reveal the threats and dangers that Armenia poses to the environmental security of the South Caucasus, including Azerbaijan. It is noted that in order to ensure the sovereign integrity and sustainable national security of the South Caucasus states, it is essential to align their strategies with broader environmental processes. Since environmental sustainability should be considered the cornerstone of sovereignty.

The novelty of the article lies in the first disclosure of the environmental disaster inflicted by Armenia on the countries of the South Caucasus. For this purpose, periodicals were distributed and the facts contained in them were presented. At the same time, information is provided on the scale of the blow that the Armenian side inflicted on the nature and freshwater basins of the Karabakh region of Azerbaijan over many years.

Main text. Armenia depends on imported hydrocarbons, including transportation fuel, and gas for residential and industrial purposes, as well as a third of its electricity production. Armenia's energy system primarily depends on natural gas, nuclear, and hydroelectric power. In particular, its energy supply is dominated by natural gas, almost all of which is imported from Russia. Natural gas is the largest contributor to total energy supply (TES) as well as the main energy carrier in total final consumption (TFC). Domestic energy production comes mainly from Armenia's Soviet-era nuclear power plant (Armenia Atomic Power Station [ANPP]) and hydroelectricity. Since Armenia does not produce fossil fuels, all-natural gas and oil products used in the country are imported.

Regional environmental crisis caused by Armenia

Armenia, landlocked in the South Caucasus, is a middle-income country with low human development. The country's sustainable development is still affected by gender inequality, rural poverty, overexploitation of natural capital, and dependence on imported hydrocarbons. Geographical features combined with climate change factors make the country one of the most prone to natural hazards in the region, where more than 80 percent of the population is exposed.

At the beginning of the 1990s, Armenia's economy, which experienced a long-term crisis, began to partially transform from a centralized structure left over from the Soviet era to a market-oriented economy. Thus, after the transition to the parliamentary system in 2016, the level of poverty in Armenia, where a high level of instability was observed, is higher than 30% [6].

In the South Caucasus region, Armenia ranks second after Georgia in terms of water resources. 3,000 m^3 of waterfalls per person per year in the country (approximately 3.5 times more than the average annual indicator for Azerbaijan). The population of Armenia uses 66% of its water for irrigation purposes, 30% for household purposes, and only 4% for industry. However, as a result of the current economic crisis in Armenia for more than 10 years, as well as the continuous use of the Metsamor NPP, which operates due to the large amount of water of the Aras River, and the complete suspension of the operation of 19 water treatment plants in the country, water consumption has decreased from 220 million m^3 to 50 million m^3 has descended [2, p. 327].

American researchers Y. Winston, Rita E. Cesti, and Ju Yung Lee co-authored the research work «Towards Integrated Water Resources Management in Armenia» in which Armenia's total water resources are approximately 9.169 billion m^3, surface water resources are 4.8 billion m^3, and underground water resources are 4 billion m^3. It is noted that it is 3 billion m^3 and that the drinking water needs of the population of Armenia are met at the expense of internal waters [3]. However, against the background of these investigated facts, Armenia kept the water resources, which make up 25% of Azerbaijan's water environment, under occupation for 30 years and has biasedly and purposefully facilitated the expansion of the hydrocrisis situation in the region [13, p. 36].

Armenia is the country with the biggest share of pollution in the Araxes. 74% of its area is located around the Aras River basin, and 24% is directly connected to the Kura basin. Even the ecological danger in the Aras River is more evident than in the Kura River. 8 million people live on the banks of this river basin. The tributaries of the Araz River starting from Gyumri are continuously polluted by domestic and industrial wastes from many industrial cities of Armenia [13, p. 36–41].

Also, 4 of the 13 rivers flowing through the Karabakh region of Azerbaijan are formed in the territory of Armenia. Kondalanchay, Hekarichay, Okchuchay, Bazarchay, Khonashenchay, Basitchay, Gargarchay, Tartarchay and Khachinchay, which take their source from the territory of Armenia, belong to the upper reaches of the Aras River, and the level of water pollution has increased through these rivers. Among them, the most polluted river is Okchuchay (the 46-km section falls on the territory of Armenia), followed by Kadarchay, Bargushad, and Arpachay. The very low level of oxygen in these rivers has reduced the acidity index in river water to pH 2.4 (the norm of acidity index in water is pH 7.5-8.5). At the same time, the microflora decreased by 180–200 times, and the vegetation on the river banks was destroyed [13, p. 36–41].

In connection with this problem, on November 1, 2007, in the Armenian press, the applications of several non-governmental organizations of both Georgia and Armenia expressing their legitimate dissatisfaction with the official bodies regarding the discharge of toxic substances from the Teghut mine into the transboundary Debed River, as well as the 2019 [9]. At the meeting of the Iran-Armenia Joint Working Group held in Tabriz in November of 2018, the protests and warnings of the Iranian Ministry of Foreign Affairs regarding the further pollution of Aras by Armenia on the border with Iran did not come true as a result [8]. The representative of the UN Human Rights Council, Hilal Elver, who recorded such cases of hydro crisis in the transboundary rivers of the region during his visit to Azerbaijan and Armenia, in his report submitted to the Council on this issue, emphasized that Armenia pollutes the transboundary rivers flowing into Azerbaijan and that such a situation causes great complications in the work of farmers in Azerbaijan [4].

Despite the signing of an agreement between Armenia and Georgia on joint cooperation on environmental protection and natural resources protection on May 3, 1997 (the Armenian government ratified this document on November 30, 1999),

these documents have not been applied in practice. Thus, in 2015, the Ministry of Environmental Protection of Armenia revealed some law violations and shortcomings related to the company's activities regarding the damage caused by the Akhtala company to the environment [10, p. 88].

Unfortunately, during the 30-year occupation period, some Western countries justified Armenia's activities against international law, and no sanctions were imposed on the Armenian government by international institutions, as a result, Armenia succeeded in carrying out its barbaric and provocative activities for many years.

In the ecology of the South Caucasus, the ecology of Lake Urmia is of great importance for the safety of the region's population. The Urmia problem is directly related to the crisis created by Iran and Armenia in the region. Iran has sometimes supported Armenia in this field, and sometimes stopped cooperation, calling it an unreliable partner.

The relevant UN conventions on hydro security provide that all projects and plans that will take place in transboundary rivers can be realized only based on the principle of respect for the interests and needs of the coastal states. Analyzing the problem from the aspect of international law, as well as regional agreements, the result is that the Araz River is not only within the sovereign territory of Iran, and the joint use of this river can be carried out under conditions of mutual agreement with the regional states. However, the Republic of Azerbaijan and the state of Türkiye have not given official permission to Iran for any project related to the Aras River.

2. Environmental activities of Armenia against international law

Analyzing Armenia's environmental policy from the perspective of international legislative norms is a very important issue. Because in modern times, international environmental law plays a decisive role in protecting environmental security.

The documents of the International Law Commission of the UN mention the legal behaviour of the occupying state during the war. In the documents, it is emphasized that the occupying state must respect and protect the environment of the occupied territory by international law, take into account environmental considerations in the management of this territory, and take appropriate measures to prevent significant damage to the environment of the occupied territory, the health and well-being of the population of the occupied territory.

In several international legal acts, there are some norms related to the protection of the ecosystem in times of war and the protection of the rights of the civilian population. The Hague Convention of 1907 «On the Laws and Customs of War on Land» [12], the Geneva Convention of 1949 «On the Protection of Victims of War» and Additional Protocols I and II to this convention (1977 and 2005), «Environmental Modification Means» examples include the 1976 Convention on the Prohibition of Their Use for Military or Any Other Hostile Purposes, and the 1980 Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be extremely injurious or have indiscriminate effects [11, p. 69].

According to the 1907 Hague Convention on the Laws and Rules of War, if one of the warring parties targets the territory of an enemy state, and destroys its civil infrastructure facilities, this situation is considered a deliberate violation of the rules and norms of humanitarian law. The acts of occupation and hydro sabotage carried out by Armenia in the territories belonging to the Republic of Azerbaijan are completely contrary to the provisions of this convention. For 30 years, Armenia has carried out ecocide activities in the occupied Karabakh region of Azerbaijan. The information given by local and foreign press agencies, which observe such illegal actions of Armenia, and international organizations visiting the region confirms that Armenia has not refrained from provocative acts, disregarding the provisions of the Hague Convention, as well as agreements that provide for other humanitarian norms and principles [1, p. 25].

In the past two years, the fact that Armenia has been looting the environment and polluting transboundary rivers in the Karabakh region, even under the control of the Russian peacekeeping contingent, has become a continuous phenomenon, and as a result of the weakening of the activities of the European Union's civilian mission and the failure of the Russian peacekeeping mission to take any practical measures related to this issue, the state of Azerbaijan is concerned with the problem. on January 15, 2023, based on the collected documents, it rightly applied to the arbitration court under the Berne Convention. It should also be noted that this arbitration process is considered the first interstate arbitration in history [5].

In February 2024, 49 NGOs and eco-activists representing 22 countries showed solidarity by voting for the non-governmental organizations of Azerbaijan and Armenia. They issued a statement that the activities carried out in Armenia's mining industry in violation of international environmental norms and standards are disrupting the ecosystem of the world. Their goodwill statement calls for environmental justice for the South Caucasus region. The statement states: «*We, the civil society organizations and activists of the undersigned foreign countries, express our deep concern about the serious damage caused to the environment by the works carried out in violation of international environmental norms and standards in the mining*

industry of the Republic of Armenia. Although air and water pollution in Armenia's mining industry was once local, its consequences have become a serious threat not only to the South Caucasus but to the whole world. Armenia's mining industry continues to pollute transboundary rivers and cause some environmental problems in a wide geography from Eastern Europe to Central Asia» [7].

Conclusion. Researches show that Armenia's ecocide activity is not only a crime against the region, but against the natural environment. Armenia deliberately and purposefully created an ecological disaster zone in the region. The Karabakh region became the gray zone of the South Caucasus during the occupation. The region was a place where Armenia and its «allies» illegally exploited natural resources, and buried radioactive substances and waste. During the years of occupation, Armenia spoiled and mercilessly exploited the natural environment with acts of vandalism. Cities and villages inhabited by up to a million people were completely wiped out and destroyed.

BIBLIOGRAPHY:

1. Allahverdiyev, Ə. Beynəlxalq Hüquqda İnsanlıq Əleyhinə Cinayətlər. Dərs Vəsaiti. Bakı. 2017. s. 25. http://anl.az/el/Kitab/2018/02/cd/2017-1752.pdf

2. Baxşıyeva, Y. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və ekoloji təhlükəsizlik problemləri. Qafqazşünasların I Beynəlxalq Forumu (elmi məqalələr toplusu). Bakı: 2017, s. 327–331.

3. Baxşıyeva, Y. Ermənistan Araz çayı hövzəsini çirkləndirir. http://kaspixeber.az/ustm/10829-ermnistan-araz-ay-hvzsini-irklndirir.html.

4. BMT-nin xüsusi məruzəçisi Ermənistanın Azərbaycana axan çayları çirkləndirdiyini bəyan edib. oktyabr 11, 2019. https://apa.az/az/xarici_siyaset/bmt-nin-xususi-meruzecisi-ermenistanin-azerbaycana-axan-caylaricirklendirdiyini-beyan-edib-554188

5. Bern Konvensiyası tarixində ilk dövlətlərarası çəkişmə: Azərbaycan Ermənistana qarşı yeni iddia qaldırıb. 19.01.2023. https://apa.az/az/xarici-siyaset/bern-konvensiyasi-tarixinde-ilk-dovletlerarasi-cekisme-azerbaycan-ermenistana-qarsi-yeni-iddia-qaldirib-743137

6. Ermənistanda yoxsulluq səviyyəsi çox yüksəkdir 4 yanvar, 2018. https://gunaz.az/dunya/23473-ermenistanda-yoxsulluq-seviyyesi-chox-yuksekdir-parlamentn-vtse-spker.html

7. Ermənistan Cənubi Qafqazı ekoloji fəlakət bölgəsinə çevirib 20 fevral, 2024. https://xalqqazeti.az/az/sosial-heyat/166625-ermenistan-cenubi-qafqazi-ekoloji-felaket

8. Armenia obliged to block, fully remove flow of pollutants into Aras River: Official. november, 2019. https://en.irna.ir/news/83564182/Armenia-obliged-to-block-fully-remove-flow-of-pollutants-into

9. Georgian and Armenian ecologists against Teghut deposit exploitation. february 22, 2011. https://www.ecolur.org/en/news/teghout/--/2071/.

10. Gurbanov, A. Hydro problems of Azerbaijan Republic: threats and ways out. Global and regional hydropolitical problems in the context of international cooperation and security, international conference. Baku, 2014. p. 88–103.

11. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949. 69 p. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/doc.33_gc-iv-en.pdf.

12. Hague Conventions. http://hrlibrary.umn.edu/instree/hagueconventions.html.

13. Matthews, Mary M. Presentation Title: Building transboundary cooperation in the Kura River basin through shared water resources management // Global and regional hydro-political problems in the context of international cooperation and security International Conference. Baku, 2014. p. 36–41.

14. The environmental cost of conflict 26 November 2020. https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/the-environmental-cost-of-conflict/

Загрози та провокації екологічної безпеки Південного Кавказу з боку Вірменії: контекст міжнародних відносин

Бахшиєва Єгана Урфан гизи

доктор філософії з політичних наук, старший науковий співробітник відділу вірменознавства
Інституту кавказознавства Національної академії наук Азербайджану
просп. Гусейна Джавида, 117, Баку, Азербайджан
ORCID: 0000-0001-7922-5955

Метою даної статті є виявлення загроз і небезпек, які становить Вірменія для екологічної безпеки Південного Кавказу, в тому числі Азербайджану. Зазначається, що для забезпечення суверенної цілісності та сталої національної безпеки держав Південного Кавказу важливо узгодити їхні стратегії з більш широкими екологічними процесами. Оскільки екологічна стійкість повинна вважатися наріжним каменем суверенітету.

Підкреслюється, що ставлення Вірменії до природи і природних ресурсів зросло і досягло свого апогею в 21 столітті. Державна політика Вірменії базується на таких актах агресії, як забруднення річки Аракс, знищення мінеральних джерел, що належать Азербайджанській Республіці, розграбування лісів, незаконна експлуатація мінеральних ресурсів.

Методологія та методи. При написанні статті використовувалися методи виявлення фактів, що стосуються події та процесу, аналізу та розбору фактів, аналізу та синтезу.

Новизна статті полягає в першому розкритті екологічної катастрофи, завданої Вірменією країнам Південного Кавказу. З цією метою розповсюджувалися періодичні видання та викладалися в них факти. Водночас наводиться інформація про

масштаби удару, який вірменська сторона завдала протягом багатьох років природі та прісноводним басейнам Карабахського регіону Азербайджану.

Висновки. Підсумовуючи, зазначається, що в усьому світі людство вже стикається з негативними наслідками глобального потепління. Оскільки сильна антропогенна експлуатація природи призвела до скорочення водних ресурсів, підвищення температури та зростання екологічних ризиків. Наголошується, що хоча країни світу вживають значних заходів у цьому напрямку, ми є свідками того, що негативні тенденції зміни клімату з кожним роком посилюються.

У цьому сенсі екоцидна діяльність Вірменії є злочином не тільки проти регіону, але й проти довкілля всього світу. Є факти, що Вірменія свідомо і цілеспрямовано створила в регіоні зону екологічного лиха. Не так давно, під час окупації, Карабах був сірою зоною Південного Кавказу.

Ключові слова: *зелена енергетика, гідроресурси, чиста екологія, права людини, енергетична безпека.*

Бойко Володимир Володимирович

ГІГАНТИ ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ЇХ РОЛІ У СВІТІ

УДК 327(4)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.24

Бойко Володимир Володимирович
аспірант кафедри політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0000-3853-9157

Стаття аналізує зростання ролі країн Глобального Півдня, таких як Китай, Індія, Бразилія та ПАР, у сучасних міжнародних відносинах. Автор детально досліджує історичні, економічні та політичні передумови, які сприяли трансформації цих держав із регіональних лідерів у глобальні центри впливу. Особлива увага приділена їхньому впливу на світовий порядок через участь у таких організаціях, як БРІКС, ШОС, Новий банк розвитку та інші об'єднання, які стають альтернативою західним структурам. Стаття висвітлює взаємозв'язки між послабленням позицій традиційних центрів сили, таких як США та ЄС, і активізацією країн Глобального Півдня. Автор аналізує, як ці країни формують нові політичні та економічні тенденції, долаючи внутрішні проблеми, такі як соціальна нерівність, бідність, корупція та екологічні виклики. Розглянуто їхні економічні успіхи, зокрема розвиток промисловості, торгівлі, сільського господарства, а також політичну стратегію, спрямовану на багатовекторність і балансування між різними центрами сили.

У контексті Російсько-Української війни автор висвітлює амбівалентну роль цих країн. З одного боку, вони залишаються ключовими торговими партнерами Росії, що підтримує її економіку під час санкційного тиску. З іншого боку, їхній вплив на Росію через економічні й політичні інструменти може стати важливим фактором у забезпеченні миру.

Окремий розділ присвячено перспективам співпраці України з гігантами Глобального Півдня. Підкреслено значення їхніх інвестицій для післявоєнної відбудови України, можливості взаємовигідної торгівлі та спільного вирішення екологічних проблем. Автор пропонує розглядати ці країни як ключових партнерів для забезпечення сталого економічного зростання України, а також як важливий інструмент у формуванні нового світового порядку, що ґрунтується на принципах багатовекторності та рівноправності.

Робота завершується висновками про необхідність активного залучення країн Глобального Півдня до мирного врегулювання в Україні. Автор наголошує, що їхні економічні інтереси в регіоні можуть стати дієвим засобом стримування агресії Росії, а їхній внесок у післявоєнну відбудову сприятиме формуванню довготривалого миру.

Ключові слова: *Глобальний Південь, Китай, Індія, Бразилія, ПАР, БРІКС, ШОС, Російсько-Українська війна, співпраця, сталий мир, багатовекторність, гарантії безпеки, Трамп.*

Вступ. Ми живемо в епоху глобальних змін. Після розпаду Радянського Союзу та закінчення Холодної війни біполярна система світоустрою відійшла у небуття. На початку 90-х років 20-го сторіччя США залишились єдиним центром глобального впливу, але зараз все змінилось. Сполучені Штати хоча й відіграють провідну роль, але все ж таки їх вплив відчутно зменшився. Особливо свої позиції США втратили під час президенства Байдена та його адміністрації. Вихід американських військ з Афганістану, нездатність, або небажання США надати достатню кількість зброї, щоб докорінно змінити хід Російсько-Української війни, а також втрата впливу на Близькому Сході значно похитнули позиції США як світового лідера. Можливо, багато що зміниться під час президенства Трампа, якого нещодавно було обрано. Ще навіть не вступивши на свою посаду, Трамп значною мірою впливав на світові процеси і почав повертати США втрачені позиції та посилювати їх вплив. Одним з прикладів цього є його погроза країнам БРІКС про те, що він обкладе стовідсотковим митом товари, які походять з цих країн, у випадку, якщо БРІКС відмовиться від долара як валюти для внутрішніх розрахунків [13]. Але на даному етапі говорити про те, наскільки посилиться позиція США за президенства Трампа, ще зарано.

Останнім часом зменшився вплив не лише Америки. Багато в чому проявив свою слабкість Захід в цілому, особливо в контексті Російсько-Української війни. Нескінченні заяви про засудження та стурбованість, не підкріпленні реальними діями, затягування з передачею озброєнь та дозволів на його використання по території Російської Федерації, неспроможність повністю відмовитись від співпраці з Росією, а також багато інших факторів показали, що Захід є нерішучим, слабким та багато в чому керується лише власними безпековими та економічними інтересами. Навіть нещодавній дозвіл США на використання своїх ракет ATACAMS по території Росії [3] виглядає не як крок, спрямований на реальну військову підтримку України, а як політичний крок спрямований на ескалацію війни, перед інавгурацією Трампа.

Говорячи про Захід в цілому, слід згадати про Європейський Союз. На нашу думку, це об'єднання, враховуючи його економічний та людський потенціал, могло б чинити значно більший

вплив на світову політику, але, на жаль, так сталось, що через низку факторів цього не відбувається. Внутрішня криза в ЄС дає про себе знати. Вихід Великої Британії з цього об'єднання, відсутність сильних лідерів, на кшталт Тетчер, Де Голя чи Черчілля, економічні проблеми пов'язані з відмовою від дешевих російських енергоносіїв та численні проблеми з емігрантами даються взнаки. Особливо слабкість і відсутність єдності в середині ЄС проявила Російсько-Українська війна. ЄС так і не зміг виробити спільної позиції щодо війни в України, через позицію урядів Фіцо та Орбана. Німеччина так і не передала Україні далекобійні ракети, і навіть нещодавно, у своєму виступі, Шольц вчергове повторив [20], що цього не буде робити. Не можна сказати, що ЄС не допомагає Україні у війні проти Росії. ЄС прийняв мільйони українських біженців, забезпечивши їх житлом та соціальною допомогою, допомагає Україні озброєнням і багатьма іншими способами, але все ж таки, якщо порівнювати допомогу, яку надають Росії значно менш розвинені країни, а саме Іран та Північна Корея, то допомога ЄС на тлі поставок зброї з цих країн виглядає мізерною.

Серед інших країн які умовно можна віднести до Глобального Заходу є Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія, Японія та інші. І хоча й усі ці країни підтримують нашу державу в її боротьбі за свободу, все ж таки їх допомога в багатьох аспектах не є такою, яка значним чином впливає на перебіг війни. Було дуже багато сподівань на рішучі дії Південної Кореї після того, як Північна Корея відправила своїх солдатів для участі у війні. Але Південна Корея не тільки не передала Україні зброю, а навіть відмовилась продати її нам [21], побоюючись відкритої військової конфронтації зі своїм північним сусідом.

Паралельно з послабленням позицій США та Заходу на світовій арені, все відчутнішою стає роль Глобального Півдня, а особливо Китаю, Бразилії, Індії та ПАР. Вже зараз ці країни мають величезний вплив на світові процеси, а також змушують Захід рахуватися з їх думкою та позицією. Різні міжнародні організації створені цими країнами, такі як МЕРКОСУР, БРІКС, ШОС, Новий банк розвитку, стають альтернативою західним організаціям. Вищезазначені держави давно прагнуть зайняти своє місце в багатополярному світі та бути одним з центрів глобального впливу відповідно до свого потенціалу. Велику роль в утвердженні нового світового порядку зіграла Російсько-Українська війна. Найпотужніші країни Глобального Півдня чітко продемонстрували, що можуть мати відмінну від Заходу позицію, проводити політику, яка може не влаштовувати Захід, а також чинити значний вплив не лише на регіональні, але й на світові процеси.

В даній статті мова буде йти про найбільші країни Глобального півдня, про роль, яку ці країни відіграють у сучасному світі, про їх вплив на політичні та економічні процеси, а також про фактори, які призвели до значного посилення їх ролі.

Мета статті – дослідження ролі найбільших країн Глобального Півдня у світових процесах, перспектив співпраці України з цими країнами та того, як ця співпраця може сприяти встановленню міцного та тривалого миру в нашій державі.

У статті застосовано комплекс **методів наукового дослідження**, зокрема аналіз і синтез для розгляду економічних, політичних і соціальних аспектів ролі країн Глобального Півдня у світових процесах; порівняльний метод для вивчення їхніх характеристик та впливу на міжнародні відносини; історичний метод для аналізу передумов формування Глобального Півдня; прогностичний метод для оцінки перспектив співпраці України з цими країнами та їхнього потенціалу у встановленні тривалого миру. Також використано дедукцію й індукцію для побудови висновків, метод порівняльної політології для аналізу політичних систем і зовнішньої політики, що дозволило створити цілісне уявлення про вплив Глобального Півдня на сучасний світовий порядок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для написання статті використано широкий спектр сучасних досліджень та публікацій, що висвітлюють роль країн Глобального Півдня у світових політичних та економічних процесах. Зокрема, було проаналізовано статистичні дані Світового банку та Міжнародного валютного фонду щодо економічного розвитку Китаю, Індії, Бразилії та ПАР, що дало змогу оцінити їхній внесок у глобальну економіку. Використано матеріали провідних світових видань, таких як BBC, Reuters, та Foreign Policy, які висвітлюють сучасні тенденції міжнародних відносин, зокрема участь країн Глобального Півдня у таких об'єднаннях, як БРІКС.

Розглянуто наукові праці, присвячені історичним аспектам формування поняття «Глобальний Південь» та його значення в контексті багатополярного світу, зокрема дослідження Карла Огдесбі. Використано аналітичні матеріали, які стосуються впливу Російсько-Української війни на позиції цих країн у міжнародних відносинах та їхній взаємодії з Росією. Також проаналізовано прогнози розвитку економік цих країн до 2050 року, представлені Світовим економічним форумом.

Публікації та дослідження, присвячені співпраці країн Глобального Півдня у рамках ініціативи «Один пояс – один шлях» та діяльності Нового банку розвитку, дозволили детальніше розкрити їхню роль у формуванні нових міжнародних механізмів. Значну увагу приділено аналізу екологічних, соціальних та економічних викликів, що стоять перед цими країнами, а також їхнім зусиллям у подоланні цих проблем через внутрішні реформи та міжнародну співпрацю.

Ці джерела стали основою для комплексного аналізу ролі країн Глобального Півдня у сучасному світі, а також перспектив їхньої співпраці з Україною задля забезпечення сталого миру та економічного розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена глобальними змінами у світовій політиці, економіці та безпеці, які відбуваються в умовах послаблення позицій традиційних центрів сили, таких як США та ЄС, і зростання ролі країн Глобального Півдня. Китай, Індія, Бразилія та ПАР перетворюються на важливих гравців у багатополярному світі, формуючи нові політичні, економічні й безпекові тенденції. Вони відіграють ключову роль у реформуванні міжнародного порядку та створенні альтернативних механізмів співпраці, таких як БРІКС і Новий банк розвитку.

У контексті Російсько-Української війни актуальність цього дослідження зростає через необхідність пошуку нових міжнародних партнерів для України. Співпраця з провідними країнами Глобального Півдня може не лише сприяти післявоєнній відбудові України завдяки інвестиціям та торгівлі, але й стати важливим чинником досягнення тривалого миру, зважаючи на їхній економічний і політичний вплив на Росію.

Дослідження також має практичну значущість у розробці стратегій багатовекторної зовнішньої політики України, яка враховуватиме сучасні тенденції світової геополітики та сприятиме економічному зростанню, стабільності й безпеці.

1. Поняття Глобального Півдня і його найбільші країни

Термін **«**Глобальний Південь**»** з'явився в другій половині двадцятого сторіччя. Вперше його використав Карл Огдесбі ще в 1969 році [18, с. 158], але значного поширення цей термін набув в останні роки. Цікавим фактом є те, що під цим поняттям кожен розуміє щось своє, адже в сучасній науці до нашого часу немає єдиного загальноприйнятого визначення цього терміну. Країни Глобального Півдня не можна об'єднати за географічною приналежністю, оскільки найбільші країни Глобального Півдня знаходяться у північній півкулі, а саме Індія та Китай. При цьому такі країни Заходу, як Австралія та Нова Зеландія, які не належать до Глобального Півдня, знаходяться у південній. Також не можна їх об'єднати за рівнем економічного розвитку, оскільки до країн Глобального Півдня відносять найбідніші країни Африки, але в той же час країни Перської затоки, де ВВП на душу населення перевищує рівень багатьох розвинених європейських країн. Не є спільним для цих країн і політичний устрій, оскільки серед них є демократичні республіки та військові диктатури.

Що ж собою являє Глобальний Південь? Умовно до країн Глобального Півдня можна віднести держави Азії, Африки та Латинської Америки, які розвиваються, не належать до так званого Заходу і здебільшого мають колоніальне минуле. Найбільш цікавими, на нашу думку, є найбільші країни Глобального Півдня, зокрема Індія, Китай, Бразилія та Південно-Африканська Республіка (ПАР).

Китай. В першу чергу, говорячи про найпотужніших гравців Глобального Півдня, варто згадати Китай. Завдяки реформам Дена Сяопіна та його послідовників, на початку XXI століття Китай перетворився з аграрної держави на могутню індустріальну країну з ВВП понад 17 трильйонів доларів, і цей показник продовжує зростати. За багатьма виробничими показниками Китай є світовим лідером. Лише за останні 20 років він став найбільшим виробником автомобілів у світі [5]. Крім того, Китай займає провідне місце у світі за видобутком вугілля, виплавкою сталі та виробництвом електроенергії. Після вступу до СОТ у 2001 році країна активно інтегрувалася в глобальні економічні мережі та розширила свої торговельні зв'язки. Нині Китай є другою економікою світу і продовжує стрімкий розвиток. У рамках своєї ініціативи «Один пояс – один шлях» він інвестує в інфраструктурні проєкти в країнах Європи, Азії та Латинської Америки, посилюючи свій вплив у цих державах і стаючи їхнім стратегічним економічним партнером. Для багатьох країн світу Китай є найбільшим ринком збуту, а також ключовим джерелом імпорту різноманітних товарів.

Попри високий рівень розвитку, Китаю властиві типові проблеми багатьох країн Глобального Півдня. Одна з них – нерівність у розвитку регіонів. Прибережні індустріальні райони з виходом до моря значно випереджають у розвитку аграрні провінції в центрі країни. Крім того, у суспільстві існує великий розрив між багатими та бідними прошарками населення. Однією з найгостріших проблем є забруднення навколишнього середовища.

Китай за своїм політичним устроєм є республікою. Провідною політичною силою в країні є Комуністична партія, а її генеральний секретар фактично виступає головною політичною фігурою та лідером держави. Зовнішню політику Китай реалізує через активну участь у багатьох міжнародних організаціях, зокрема БРІКС, G20, ШОС, АТЕС тощо. Також Китай є постійним членом Ради Безпеки ООН. Основним напрямом зовнішньої політики Китаю є розширення співробітництва та поглиблення міжнародних зв'язків.

Однак не все так безхмарно. Відносини Китаю із багатьма західними країнами періодично перебувають у стані напруженості через звинувачення у порушенні прав і свобод людини. Західні країни критикують Китай, зокрема, за дії проти уйгурів, які, за деякими оцінками, підпадають під визначення геноциду [7], а також за репресії в Тибеті [6].

Найгострішою політичною проблемою для КНР залишається питання Тайваню, який Китай вва-

жає своєю територією. На думку багатьох аналітиків, Китай прагне вирішити «тайванське питання» силовим шляхом, однак від цього його довгий час стримують США. Вашингтон, маючи економічні та політичні інтереси в регіоні, готовий захищати Тайвань навіть із використанням військової сили [4].

Індія. Індія є другою за розміром економікою Глобального Півдня та найбільшою країною за чисельністю населення у світі. За офіційними даними, населення Індії перевищує 1,4 млрд осіб, а ВВП становить понад 4 трлн доларів. Ця аграрно-індустріальна держава, завдяки чисельності населення та типу економіки, розглядається експертами як майбутня наддержава.

Стрімке зростання економіки Індії зумовлене низкою факторів: збільшенням кількості економічно активного населення, наявністю великого внутрішнього ринку, проведенням успішних реформ, а також розвитком технологічного сектора. Основу індійської економіки становлять аграрний сектор і промисловість. Примітно, що поруч із сучасними технологічними виробництвами досі існують примітивні промисли. Важливою галуззю є також туризм, який забезпечує понад 6% ВВП країни.

Як типовій країні Глобального Півдня, Індії притаманні значні виклики, серед яких соціальна нерівність, бідність та корупція. Велику проблему становить обмежений доступ до медицини, санітарії та чистої води для значної частини населення. Не менш гострим питанням є забруднення навколишнього середовища. Водночас уряд Індії під керівництвом Нарендри Моді поставив перед собою амбітну мету досягти нульових викидів вуглецю до 2070 року [14].

Індія є найбільшою демократією світу та відіграє важливу роль на міжнародній арені. Країна є членом таких об'єднань, як G20, БРІКС та Рух неприєднання. Вона активно підтримує ідею багатополярного світу та виступає за рівність країн Глобального Півдня. Індія є не лише регіональним лідером, а й одним із ключових лідерів Глобального Півдня. Завдяки своїй економічній і політичній вазі, а також демократичному устрою, Індія розглядається багатьма західними країнами як місток до Глобального Півдня. Демократичний устрій Індії робить її більш привабливим партнером для багатьох держав порівняно з певною мірою тоталітарним Китаєм.

Бразилія. В останні десятиліття назва цієї країни все частіше лунає у світових ЗМІ. Це є свідченням того, що Бразилія з кожним роком набирає все більшої ваги на міжнародній політичній арені. Якщо ще кілька десятиліть тому Бразилія була виключно регіональною державою, то вже сьогодні можна сказати, що Бразилія є повноцінним глобальним гравцем, який впевнено рухається до того, щоб зайняти одне з провідних місць у новому світовому порядку. Стрімке посилення впливу Бразилії на світовій арені забезпечують економічні та політичні фактори.

Бразилія є найбільшою за площею та населенням країною Південної Америки та регіональним лідером. Величезні поклади корисних копалин, розвинений аграрний сектор та велика кількість працездатного населення забезпечують стрімкий ріст бразильської економіки, яка, за прогнозами, увійде в топ-5 економік світу до 2050 року [16]. Бразилія виробляє близько 10% світового продовольства [1], є найбільшим у світі виробником та експортером кави, сої, кукурудзи, цукру та апельсинів. Тобто вона відіграє величезну роль у забезпеченні продовольчої стабільності у світі.

Але не лише аграрний сектор рухає бразильську економіку вперед. Бразилія – це також потужна промислова країна. Третину бразильського ВВП складає промисловість. В країні виробляються різноманітні товари, а саме нафтопродукти, автомобілі, комп'ютери та багато іншого. Бразилія є одним з найбільших виробників біопалива у світі, також у країні працюють заводи таких всесвітньо відомих компаній, як Фольксваген, Мерседес, Джон Дір, Нью Холанд та інші. Справжньою гордістю Бразилії є компанія «Ембраєр», яка є третім за розміром виробником літаків у світі [9]. Крім того, Бразилія має потужну металургійну, видобувну та хімічну промисловість.

Іншим важливим фактором, який штовхає Бразилію вперед, є її виважена міжнародна політика, особливу роль у якій відігравав і продовжує відігравати після свого переобрання чинний президент Бразилії Лула да Сілва. У своїй зовнішній політиці Бразилія не орієнтується на певне військове чи політичне об'єднання країн, натомість вдаючись до багатовекторності. В першу чергу на регіональному рівні вона намагається об'єднати навколо себе країни Латинської та Центральної Америки. Навіть у її конституції йдеться про те, що Бразилія повинна прагнути до інтеграції та об'єднання народів Латинської Америки [8, с. 14]. Надзвичайно дієвими інструментами у цьому є південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР), УНАСУР та СЕЛАК. Але все ж таки політичні інтереси Бразилії сягають далеко за межі її регіону. Бразилія розвиває відносини по лінії Південь – Південь, особливо у рамках БРІКС, а також вдало балансує між США та Китаєм, які є її найбільшими торговельно-економічними партнерами.

Бразилія, як і Китай та Індія, потерпає від типових проблем. Існує величезний розрив між рівнем розвитку південно-східної Бразилії та її північної та центральної частин, адже саме на південному сході розташовані такі економічні та промислові гіганти, як Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Курітіба та Мінас-Жерайс. Крім того, існує прірва між рівнем достатку різних прошарків населення. Напри-

клад, у Ріо-де-Жанейро розкішні райони межують із фавелами, де значна частина населення живе за межею бідності. Обмеженим залишається доступ до медичних та освітніх послуг. Уряд Лули да Сілви робив і продовжує робити зусилля для вирішення цих питань. Говорячи про проблеми Бразилії, не можна не згадати про значний рівень корупції на найвищому державному рівні. Навіть Лула да Сілва кілька років тому відбував тюремний термін за звинуваченнями у корупції.

Серйозним викликом для Бразилії є екологічні проблеми, зокрема незаконна вирубка лісів Амазонії, які є найбільшими у світі. Ця ситуація створює загрози не лише для Бразилії, а й для екологічної стабільності всієї планети. Розвинені країни світу регулярно привертають увагу до цієї проблеми та закликають до її вирішення.

ПАР. Останній гігант Глобального Півдня, про який буде йти мова в нашій статті, – Південно-Африканська Республіка. ПАР є унікальною та складною країною на африканському континенті. Її багате колоніальне минуле, з одного боку, стало поштовхом до економічного й інфраструктурного розвитку, але з іншого – залишило глибокий негативний слід через політику апартеїду. Сьогодні ПАР – одна з найбільших економік Африки, яка має значний вплив не лише на своєму континенті, але й у світі в цілому.

Економіка ПАР характеризується значним розвитком промисловості, а саме гірничо-видобувної, автомобільної та металургійної галузей. ПАР є одним з найбільших у світі виробників золота, платини та вугілля. Крім цього, ця країна має багаті поклади мінералів, а також розвинену систему портів та доріг, що робить її важливим транспортним хабом Африканського континенту. Також в країні розвивається аграрний сектор та сфера фінансових послуг. Сільське господарство є важливою частиною економіки ПАР. В країні виробляють овочі, фрукти, зернові культури та розводять худобу. Водночас, незважаючи на високий рівень розвитку сільського господарства, аграрний сектор страждає через зміни клімату та неефективне використання земель.

Основними проблемами економіки ПАР є високий рівень безробіття, який перевищує 30%, а також величезний розрив між доходами різних верств населення. Високий рівень корупції, нестабільність політичних інститутів і низька довіра до них також негативно впливають на економічний розвиток країни.

Політичне життя в Південно-Африканській Республіці значно змінилося після скасування режиму апартеїду [10]. Перемога на президентських виборах Нельсона Мандели, який став першим чорношкірим президентом в історії країни, а також прихід до влади АНК (Африканського національного конгресу) значною мірою символізували завершення расової дискримінації. АНК до цього дня є провідною політичною силою ПАР. Після 1994 року країна продовжила свій демократичний шлях, і в ній неодноразово проходили вибори за демократичними стандартами. Попри це, політична ситуація в ПАР залишається напруженою через високий рівень корупції державних інститутів, несправедливий розподіл національного багатства та невиконання соціальних обіцянок. Багато в чому саме проблеми соціального характеру гальмують розвиток ПАР. Через спадщину апартеїду багато чорношкірих громадян мають проблеми з доступом до освіти, медицини та можливістю працевлаштування. Надзвичайно болючою темою, яка викликає соціальні суперечки, є те, що більшість землі знаходиться у володінні білошкірого населення.

Але, незважаючи на всі вищезазначені проблеми, ПАР показує стабільний розвиток, є активним посередником у вирішенні конфліктів між африканськими державами, а також проводить активну зовнішню політику у рамках ООН, БРІКС та інших міжнародних організацій, відстоюючи не лише свої інтереси, але й інтереси усього африканського континенту в цілому

2. Індія, Китай, Бразилія та ПАР як рушійні сили Глобального Півдня та їх роль в Російсько-Українській війні

Звичайно, Глобальний Південь не обмежується державами, про які йшлося у попередньому розділі, але саме ці держави мають найбільшу економічну та політичну вагу у світі серед інших. Багато в чому саме вони формують нові політичні та економічні тенденції на міжнародній арені. Ці країни мають багато спільних рис. Китай та Індія є найбільшими за населенням країнами світу й найбільшими економіками Азії. Бразилія є найбільшою та найпотужнішою країною Південної Америки, а ПАР – Африканського континенту. Усі ці країни демонструють стрімкий економічний розвиток, є центрами політичного та економічного впливу у своєму регіоні, а також у багатьох питаннях проводять спільну політику на міжнародній арені. Усі вони є членами організації БРІКС.

БРІКС було створено у 2009 році як платформу для співпраці великих економік, які не входять до Групи Семи, і для просування інтересів Глобального Півдня. Також через БРІКС країни-члени прагнуть змінити існуючий світовий порядок, зменшити вплив західних країн та створити нові механізми міждержавної співпраці. З моменту свого створення БРІКС значно розширився та наростив свій вплив. Нещодавно до БРІКС приєдналися Ефіопія, Іран, Єгипет та ОАЕ [11]. Організація перетворилася на потужний геополітичний блок, що охоплює близько 45% населення Землі. Цікаво, що Туреччина виявила бажання приєднатися до БРІКС [12]. Якщо це станеться, вона стане першою країною – членом НАТО в цій організації. Це може мати зна-

чні геополітичні наслідки, адже Туреччина має стратегічне розташування і відіграє важливу роль у міжнародних відносинах.

Усі ці великі країни об'єднують не лише величезні людські та економічні ресурси, членство в БРІКС і схожі політичні позиції щодо багатьох міжнародних питань. Загальними для них також є певні проблеми. Вони стикаються з такими соціальними та економічними викликами, як бідність, нерівність та безробіття. Для вирішення цих проблем країни впроваджують внутрішні реформи, залучають інвестиції та сприяють економічному зростанню. Крім того, ці держави стикаються з екологічними викликами. Індія та Китай мають проблеми із викидами вуглецю, Бразилія – з вирубкою лісів Амазонії, а ПАР бере активну участь у збереженні природних ресурсів Африки.

На жаль, є ще одна спільна риса. Хоча жодна з вищезгаданих країн відкрито не підтримала Росію у її вторгненні в Україну, вони відіграють ключову роль у здатності Росії продовжувати війну. Після повномасштабного вторгнення багато західних держав запровадили санкції проти Росії та припинили співпрацю з нею. Водночас Китай, Індія, Бразилія та ПАР не лише не припинили співпрацю з агресором, а й наростили її. Вони стали основними ринками збуту дешевих російських енергоносіїв і товарів, що наповнюють російську економіку грошима. Наприклад, товарообіг Росії з Китаєм зріс до рекордних 240 мільярдів доларів [2], а з Індією – до 66 мільярдів доларів [15]. Бразилія стала одним із найбільших імпортерів російського дизеля, закупивши понад 6,1 млн тон [17], і значною мірою залежить від імпорту російських добрив. Ці країни не лише зберегли російську економіку на плаву, а й стали постачальниками високотехнологічного обладнання для російського ВПК в обхід західних санкцій.

Окрім економічної підтримки, ці країни допомогли уникнути міжнародної ізоляції Росії. Це яскраво продемонстрував XVI саміт країн БРІКС, що відбувся у Казані в жовтні 2024 року [19]. Окрім представників країн-членів, на саміті були присутні Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш і голови держав 22 країн.

Говорячи про найбільші країни Глобального Півдня, варто згадати також Шанхайську організацію співробітництва (ШОС). ШОС – це міжурядова організація, яка об'єднує країни Євразії з метою зміцнення співпраці у сфері безпеки, економіки та культури. Вона була створена у 2001 році на основі Шанхайської п'ятірки, до складу якої входили Китай, Росія, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Сьогодні її членами є вісім країн, включаючи Індію, Пакистан, Узбекистан та Іран, а також низка країн зі статусом спостерігачів і партнерів.

Основними цілями ШОС є забезпечення регіональної безпеки, боротьба з тероризмом, екстремізмом і сепаратизмом, а також розвиток економічного співробітництва. Зокрема, ініціатива «Один пояс – один шлях» отримала підтримку багатьох країн ШОС, сприяючи розвитку інфраструктури, транспорту та торгівлі в регіоні.

З огляду на все вищезазначене, можна зробити висновок, що вплив гігантів Глобального Півдня вже відчутний і продовжує зростати. Зростання економік і збільшення населення цих країн призведуть до того, що в найближчі десятиліття саме вони визначатимуть подальший вектор розвитку людства. Крім того, побудова нової безпекової архітектури світу неможлива без урахування позицій цих країн.

3. Україна та найбільші гравці Глобального Півдня

Перспективи співпраці з гігантами Глобального Півдня. Гіганти Глобального Півдня є надзвичайно привабливими з точки зору співпраці, і для цього є низка причин.

По-перше, це інвестиції. Економіки гігантів Глобального Півдня належать до тих, що розвиваються. Це створює величезну кількість проєктів, у які Україна могла б інвестувати. Водночас, враховуючи економічні можливості цих країн, вони також могли б інвестувати свій капітал в Україну та брати участь у повоєнній відбудові нашої держави.

Іншою перспективною сферою співпраці є взаємовигідна торгівля. Враховуючи кількість населення, що проживає в цих країнах, можна сказати, що їхній внутрішній ринок практично необмежений. Україні варто нарощувати присутність своїх товарів у цих державах. Окрім того, зважаючи на географічне розташування України, вона може стати важливим транспортним хабом для Індії та Китаю на шляху їхніх товарів до Європи.

У нашій статті ми згадували, що однією з ключових проблем для великих країн Глобального Півдня є забруднення навколишнього середовища. Водночас ці країни потребують енергоресурсів для своєї промисловості та нарощування виробничих можливостей. Тому досвід України у сфері зеленої енергетики може бути для них дуже цінним.

Також, через Російсько-Українську війну, Україна здобула гіркий, але безцінний досвід у веденні бойових дій, виробництві озброєнь і розвитку безпілотних систем. Цей унікальний досвід, який мають небагато країн у світі, може бути корисним державам Глобального Півдня.

Зростання населення, особливо в Китаї та Індії, створює значний попит на продовольство, який Україна здатна задовольнити завдяки своєму потужному аграрному сектору. Це принесло б значну користь нашій державі, адже після втрати частини територій на сході, де було зосереджено чимало промислових об'єктів, аграрний сектор стає все більш важливим для української економіки.

Ще одним ресурсом, який може зацікавити гігантів Глобального Півдня, зокрема Китай, є родовища корисних копалин в Україні, такі як літій і титан. Ці метали вважаються «металами XXI століття», адже вони широко застосовуються у виробництві високоточних технологій у космічній, медичній та інших галузях.

Не менш важливою є співпраця з Китаєм, Індією, Бразилією та ПАР у сфері політичних відносин. Ці країни мають реальний вплив на Росію і можуть здійснювати тиск на неї для завершення війни та встановлення справедливого миру. Крім того, підтримка цих держав значно посилила б позиції України на міжнародній арені.

Китай, Індія, Бразилія та ПАР, як ключ до сталого розвитку України. Останнім часом, особливо після обрання Дональда Трампа президентом, усе частіше у світових ЗМІ точаться розмови про переговори України та Росії задля завершення війни. Численні експерти на різних медійних платформах висувають свої варіанти завершення війни, але одним із найбільших побоювань багатьох із них є те, що Росія, після відновлення своєї економіки та військового потенціалу, знову вторгнеться до нашої держави. Саме тому ключовим питанням є не те, як завершити війну, а як досягти сталого та тривалого миру в Україні.

Офіційна позиція нашої держави полягає в тому, що запорукою безпеки в майбутньому є безпекові гарантії та членство в Північноатлантичному альянсі. Проте з цим виникають певні проблеми, вирішення яких є малоймовірним у найближчій перспективі.

Передусім, як показав історичний досвід, безпекові гарантії не завжди є запорукою безпеки. Після порушення Росією умов Будапештського меморандуму країни-гаранти не вжили негайних заходів для стримування Росії та збереження територіальної цілісності України.

Ще складнішою є ситуація з НАТО. Як би нам цього не хотілося, членство України в НАТО не виглядає реальним у близькій чи навіть середньостроковій перспективі. По-перше, багато країн побоюються бути втягнутими у прямий військовий конфлікт із Росією і тому не готові прийняти Україну (Simmons, 2024). По-друге, у деяких країнах НАТО при владі перебувають відверто проросійські сили, які відкрито заявляють про наміри заблокувати вступ України до Альянсу.

До того ж саме НАТО переживає не найкращі часи. Дональд Трамп погрожує виходом США з Альянсу, якщо окремі європейські країни-члени не почнуть виділяти достатньо коштів на власну оборону. Реальність така, що вихід США з НАТО може призвести до колапсу цієї організації.

Як показує практика й історичний досвід, запорукою миру є не стільки гарантії безпеки на папері чи членство у військово-політичних союзах, скільки гроші та економічні інтереси, якими б банальними ці слова не здавалися.

Прикладом того, як економічна стабільність може забезпечити мир, є Швейцарія. Ця країна зберігає військовий нейтралітет і не брала участі у військових конфліктах із 1815 року, коли її нейтралітет був встановлений Паризьким договором. Існують різні версії, чому Гітлер відмовився реалізувати план «Таненбаум», суть якого полягала в окупації Швейцарії. Одна з них стверджує, що в банках Швейцарії зберігалися капітали багатьох впливових людей, що й стало стримуючим фактором для Гітлера.

Іншим прикладом є Тайвань. Китай вважає його своєю територією, і, враховуючи військову міць та можливості материкового Китаю, він із легкістю міг би вирішити «тайванське питання». Проте цього не відбувається, насамперед через те, що Тайвань перебуває під протекторатом США. США не раз відкрито заявляли, що захищатимуть Тайвань у разі вторгнення Китаю. Така «занепокоєність» США долею Тайваню продиктована тим, що ця країна є великим виробником та постачальником високоточних чіпів, які США самі не виробляють.

То яким же все-таки чином гіганти Глобального Півдня можуть сприяти закінченню війни та встановленню тривалого миру в Україні?

По-перше, Китай, Індія, Бразилія та ПАР є членами БРІКС, як і Росія. Це дає їм можливість впливати на Росію в рамках цієї організації. По-друге, ці країни мають значні важелі впливу на Росію та її лідера, адже економіка Росії значною мірою підтримується завдяки співпраці з ними. Без їхньої підтримки та перебуваючи під західними санкціями, економіка Росії зазнала б великих труднощів.

Окрім того, Китай, зважаючи на його вплив на Північну Корею, міг би сприяти припиненню постачання зброї до Росії.

Якщо говорити про повоєнну відбудову України та сталий і довготривалий розвиток, саме співпраця з цими країнами та їхні інвестиції в українську економіку можуть стати запорукою успіху. Україна, як уже було зазначено, може стати величезним логістичним хабом для китайських та індійських товарів на їхньому шляху до Європи. Українські корисні копалини та виробничі потужності становлять значний інтерес для економік цих країн. Крім того, Україна може бути житницею та великим постачальником продовольчих товарів для зростаючого населення цих держав.

Тобто економічна присутність гігантів Глобального Півдня в Україні є найкращою гарантією сталого розвитку та запобіжником повторення війни. Навряд чи Росія наважиться розв'язати військовий конфлікт, наслідком якого може стати руйнування відносин із її ключовими партнерами. Враховуючи залежність Росії від цих чотирьох країн, малоймовірною виглядає ситуація, за якої Росія обстрілю-

вала б морські порти – основні транзитні хаби для Індії та Китаю на шляху до Європи, чи руйнувала б енергосистему, яка забезпечує їхню діяльність. Недарма кажуть, що найкращим засобом ППО урядового кварталу є посольство Китаю, розташоване поруч.

Результати дослідження. Дослідження ролі країн Глобального Півдня у сучасних міжнародних відносинах показало значне зростання їхнього впливу на формування багатополярного світового порядку. Китай, Індія, Бразилія та ПАР перетворилися на ключових гравців, чиї економічні, політичні та соціальні досягнення суттєво впливають на глобальні процеси. Їхня участь у таких організаціях, як БРІКС, ШОС, Новий банк розвитку, підтверджує прагнення до створення альтернативних механізмів співпраці, які конкурують із традиційними західними структурами.

Значні економічні успіхи цих країн забезпечили їм провідну роль у своїх регіонах і дозволили формувати нові економічні тенденції. Китай демонструє лідерство у промисловості, інфраструктурних проєктах та експорті технологій. Індія, з її величезним внутрішнім ринком і швидким економічним зростанням, стає провідним світовим гравцем, зокрема у сферах технологій та агропромисловості. Бразилія, завдяки розвиненому аграрному сектору та індустрії, виконує роль постачальника продовольства для значної частини світу, а ПАР забезпечує стратегічний розвиток африканського континенту завдяки багатству природних ресурсів і транспортній інфраструктурі.

Попри успіхи, країни Глобального Півдня стикаються з низкою спільних викликів. Серед них – соціальна нерівність, корупція, екологічні проблеми та нерівномірний розподіл доходів. Проте завдяки вдалим реформам та міжнародній співпраці ці країни поступово долають зазначені проблеми, зміцнюючи свої позиції на світовій арені.

У контексті Російсько-Української війни країни Глобального Півдня відіграють амбівалентну роль. З одного боку, вони залишаються важливими економічними партнерами Росії, сприяючи підтримці її економіки. З іншого боку, їхній політичний та економічний вплив може стати важливим інструментом у врегулюванні конфлікту.

Співпраця України з країнами Глобального Півдня має значний потенціал. Інвестиції з боку цих країн можуть стати ключовими для післявоєнної відбудови України, тоді як взаємовигідна торгівля та співпраця у сфері зеленої енергетики відкривають нові перспективи. Окрім цього, економічна присутність країн Глобального Півдня в Україні може слугувати ефективною гарантією тривалого миру, враховуючи їхній інтерес у стабільності регіону.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що Китай, Індія, Бразилія та ПАР не лише змінюють глобальні політичні та економічні процеси, але й мають потенціал стати ключовими партнерами України у забезпеченні її післявоєнного розвитку та тривалого миру.

У **висновках** доцільно зазначити, що ми живемо у час тектонічних змін у світовій політиці, економіці та безпеці. Багато наддержавних організацій та блоків, які довгий час були провідними у світі, стикаються з внутрішньою кризою, демонструючи слабкість і неспроможність до рішучих дій. Руйнування біполярної системи світоустрою після розпаду СРСР, а також Ялтинсько-Потсдамської безпекової системи після анексії Криму докорінно змінили світ. На світовій арені все голосніше звучать голоси великих країн Глобального Півдня, зокрема Китаю, Індії, Бразилії та ПАР.

Ці країни вже досягли такого рівня, що у багатьох питаннях міжнародної політики та безпеки вони можуть займати самостійну позицію і очікувати, що з їхньою думкою рахуватимуться. Потужні та перспективні економіки цих держав забезпечують їм вплив не лише у своєму регіоні, а й далеко за його межами. Попри численні виклики, країни Глобального Півдня успішно вирішують свої проблеми завдяки вдалим реформам і продовжують зростати. Згідно з прогнозами, три з чотирьох цих країн увійдуть до топ-5 економік світу до 2050 року, а Китай та Індія навіть перевершать США.

Вони поглиблюють економічні та політичні зв'язки між собою, беруть участь у спільних інфраструктурних і безпекових проєктах, створюючи власні об'єднання на противагу західним структурам, такі як БРІКС і Новий банк розвитку. Через ці організації гіганти Глобального Півдня прагнуть становлення нового, більш справедливого світового порядку, у якому їм буде відведено місце відповідно до їхнього економічного потенціалу. Останні тенденції свідчать, що все більше країн починають цікавитися участю в цих об'єднаннях і стають їхніми членами. Таким чином, сфера впливу цих держав стрімко розширюється, особливо серед інших країн Глобального Півдня. Цю тенденцію неможливо ігнорувати.

Для України життєво необхідно перейти до багатовекторності у своїй зовнішній політиці та всіма силами розвивати стосунки з гігантами Глобального Півдня, беручи з них приклад у багатьох аспектах. Це невідворотно сприятиме значному економічному зиску, а також, враховуючи вплив цих держав на Росію, пришвидшить завершення війни та встановлення сталого й справедливого миру, про який мріють мільйони наших співгромадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Araujo, G. (2021, March 4). Brazil feeds some 10% of the world's population, research finds. Reuters. Retrieved from https://www.reuters.com/article/

markets/commodities/brazil-feeds-some-10-of-worlds-population-research-finds-idUSL2N2L23F6/

2. Anqi, F. (2024, December 19). Russia-China ties at 'unprecedented level,' says Putin, predicting trade volume set to reach between $220 billion to $240 billion. Global Times. Retrieved from https://www.globaltimes.cn/page/202412/1325411.shtml#:~:text=Everything%20that%20Russia%20and%20China,projects%20demonstrating%20a%20secure%20future.

3. Biden, J. (2024, November 17). Biden gives Ukraine permission to use U.S.-supplied missiles for deeper strikes inside Russia. PBS NewsHour. Retrieved from https://www.pbs.org/newshour/world/biden-gives-ukraine-permission-to-use-u-s-supplied-missiles-for-deeper-strikes-inside-russia

4. Brunnstrom, D. (2022, September 18). Biden says U.S. forces would defend Taiwan in the event of a Chinese invasion. Reuters. Retrieved from https://www.reuters.com/world/biden-says-us-forces-would-defend-taiwan-event-chinese-invasion-2022-09-18/

5. Car Production by Country. (2024). World Population Review. Retrieved from https://worldpopulationreview.com/country-rankings/car-production-by-country

6. Chinese Occupation of Tibet. (n.d.). Free Tibet. Retrieved from https://freetibet.org/freedom-for-tibet/occupation-of-tibet/

7. Chinese Persecution of the Uyghurs. (n.d.). United States Holocaust Memorial Museum. Retrieved from https://www.ushmm.org/genocide-prevention/countries/china/chinese-persecution-of-the-uyghurs

8. Constitution of the Federative Republic of Brazil. (2010). Brasília: Government of Brazil.

9. Embraer. (2024). Retrieved from https://aire.aero/members/embraer/#:~:text=Embraer%20is%20the%20world's%20third,Singapore%2C%20and%20the%20United%20States

10. End of Apartheid. (2009). U.S. Department of State. Retrieved from https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/pcw/98678.htm#:~:text=Apartheid%2C%20the%20Afrikaans%20name%20given,a%20democratic%20government%20in%201994

11. Five new countries officially join BRICS. (2024, January 2). RBC News. Retrieved from https://newsukraine.rbc.ua/news/five-new-countries-have-officially-joined-1704209074.html

12. Helne, J. (2024, October 23). Turkey's BRICS Balancing Act. Foreign Policy. Retrieved from https://foreignpolicy.com/2024/10/23/turkey-brics-application-summit-erdogan-gaza-ukraine-nonalignment/

13. Honderich, H. (2024, December 1). Trump threatens 100% tariff on BRICS nations if they try to replace the dollar. BBC News. Retrieved from https://www.bbc.com/news/articles/cgrwj0p2dd9o

14. India is committed to achieving the Net Zero emissions target by 2070, as announced by PM Modi. (2023, September). Press Information Bureau. Retrieved from https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1961797

15. India-Russia trade hits USD 66bn in 2024; target of USD 100bn by 2030 on track: Russian envoy. (2024, November 27). The Economic Times. Retrieved from https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/india-russia-trade-hits-usd-66bn-in-2024-target-of-usd-100bn-by-2030-on-track-russian-envoy/articleshow/115734758.cms

16. Martin, W. (2017, December 6). These will be the most powerful economies in the world by 2050. World Economic Forum. Retrieved from https://www.weforum.org/stories/2017/12/these-will-be-the-most-powerful-economies-in-the-world-by-2050/

17. Mann, R. (2024, February). Brazil tops Russian diesel imports amid EU sanctions. The Rio Times. Retrieved from https://www.riotimesonline.com/brazil-tops-russian-diesel-imports-amid-eu-sanctions/

18. Oglesby, C. (1969). Vietnamism has failed... The revolution can only be mauled, not defeated. Commonweal, 90.

19. Outcome of the 16th BRICS Summit in Kazan, Russia. (2024, November 8). European Parliament. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2024)766243

20. Scholz refuses to send Taurus missiles to Ukraine for political reason (2024, November 19). Retrieved from https://english.nv.ua/nation/german-opposition-claims-scholz-withholds-long-range-missiles-from-ukraine-for-political-reasons-50467567.html

21. South Korea rejected Ukraine's request to buy weapons – SBS News. (2024, November 28). RBC News. Retrieved from https://newsukraine.rbc.ua/news/south-korea-rejected-ukraine-s-request-to-1732806287.html

22. Simmons, K. (2024, September 25). Turkey will not 'be rushed' on Ukraine NATO membership, Erdoğan tells NBC News. NBC News. Retrieved from https://www.nbcnews.com/news/world/turkey-erdogan-urkaine-nato-israel-hamas-war-biden-putin-russia-brics-rcna172414

23. Why is Turkey blocking Sweden from joining NATO? (2023, July 10). The Economist. Retrieved from https://www.economist.com/the-economist-explains/2023/07/10/why-is-turkey-blocking-sweden-from-joining-nato

24. World Bank Group. (n.d.). China. Retrieved from https://data.worldbank.org/country/china

25. World Bank Group. (n.d.). India. Retrieved from https://data.worldbank.org/country/india

Giants of the Global South and the strengthening of their role in the world

Boiko Volodymyr Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Dragomanov Ukrainian State University
Pirogova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-3853-9157

The article analyzes the growing role of Global South countries, such as China, India, Brazil, and South Africa, in contemporary international relations. The author examines in detail the historical, economic, and political conditions that contributed to the transformation of these states from regional leaders into global centers of influence. Special attention is given to their impact on the world order through participation in organizations such as BRICS, the New Development Bank, and other unions, which are becoming alternatives to Western structures.
The article highlights the relationship between the weakening positions of traditional centers of power, such as the USA and the EU, and the activation of Global South countries. The author analyzes how these countries are shaping new political and economic trends while overcoming internal issues such as social inequality, poverty, corruption, and environmental challenges. Their economic successes are discussed, including the development of industry, trade, agriculture, and political strategies aimed at multi-vectorism and balancing between various power centers.
In the context of the Russo-Ukrainian war, the author highlights the ambivalent role of these countries. On the one hand, they remain key trade partners of Russia, supporting its economy during the pressure of sanctions. On the other hand, their influence on Russia through economic and political instruments could be an important factor in ensuring peace.
A separate section is dedicated to the prospects of Ukraine's cooperation with the giants of the Global South. The importance of their investments for the post-war reconstruction of Ukraine, the possibilities for mutually beneficial trade, and the joint resolution of environmental problems are emphasized. The author suggests considering these countries as key partners for ensuring sustainable economic growth in Ukraine, as well as an important tool in shaping a new world order based on the principles of multi-vectorism and equality.
The paper concludes with findings on the need for active involvement of Global South countries in the peaceful settlement of the situation in Ukraine. The author emphasizes that their economic interests in the region could become an effective means of deterring Russian aggression, and their contribution to post-war reconstruction will contribute to the formation of lasting peace.
Key words: *Global South, China, India, Brazil, South Africa, BRICS, SCO, Russo-Ukrainian War, cooperation, sustainable peace, multi-vectorism, security guarantees, Trump.*

Войтович Олексій Іванович

Безпековий аспект «особливих» американо-британських відносин (2003–2009 рр.)

УДК 94(73:410):327”2003/2009”
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.25

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Розглядається безпековий аспект «особливих відносин» США та Великобританії у період 2003–2009 рр. Метою статті є дослідження протистояння американо-британського союзу міжнародному тероризму після подій 11 вересня у Сполучених Штатах. При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати думку політичних діячів про «особливі» американо-британські відносини і дати оцінку результатів діяльності двох країн крізь призму антитерористичної війни в Афганістані та війни в Іраку. Методами дослідження є порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Міжнародні відносини, в зазначений період, були насичені подіями, які набули особливого драматизму навколо Афганістану та Іраку, політичні режими яких звинувачувались в підтримці міжнародного тероризму. Аналіз політичної думки про «особливі відносини» США та Великобританії свідчить про високий рівень співробітництва і взаємозалежність двох країн. Однак оцінка діяльності і співпраці президента Дж.В. Буша і прем'єр-міністрів Т. Блера та Г. Брауна неоднозначна. Боротьба з міжнародним тероризмом була нагальною світовою проблемою. Але на її розв'язанні відбився крайній консерватизм правлячих кіл США та Великобританії. Їх інтереси вплинули на вибір силових засобів боротьби за рахунок політичних, на пояснення причин і кінцевої мети війн в Афганістані та Іраку. Це в свою чергу позначилось на розумінні широкою громадськістю дій своїх урядів: від широкої підтримки їх на початку боротьби до негативного сприйняття потім. Сполучені Штати і Великобританія продемонстрували життєздатність двохстороннього альянсу (важливого, але не єдиного вагомого фактору сучасних міжнародних відносин), але поставленої мети не досягли.

Ключові слова: *американо-британський союз, «особливі відносини», стратегія, антитерористична коаліція, міжнародний тероризм, зброя масового знищення, міжнародна безпека.*

Вступ. «Якщо ви не можете розраховувати на британців, то ви дійсно одинокі», – писала про «особливі відносини» Сполучених Штатів і Великобританії радник президента Дж.В. Буша з національної безпеки К. Райс [18, p. 37]. Після подій 11 вересня 2001 року віце-президент США Р. Чейні так оцінив «ліберала від Лейбористської партії» прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера: «У Америки не було більшого союзника під час нашого перебування при владі» [6, p. 372]. Такої ж думки був і міністр оборони Сполучених Штатів Д. Рамсфельд, високо ставлячи зусилля Блера, попри шалену внутрішню критику, у створенні коаліції для війни з тероризмом [20, p. 495]. Зі свого боку політики в Лондоні не відставали від колег у Вашингтоні в різкій зміні сприйняття загрози та у звинуваченні політичних режимів в Афганістані та Іраку в підтримці тероризму. Міністр закордонних справ Великобританії лейборист Дж. Стро хоча і писав, що «його (Буша. – *О.В.*) політика – не моя», але поділяв точку зору відповідно до якої «Саддам (Хусейн. – *О.В.*) дійсно представляє серйозну загрозу міжнародному миру й безпеці» [22, p. 368, 397].

Свого часу представник лівого крила Лейбористської партії К. Лівінгстон писав, що після Другої світової війни європейським поміркованим лівим партіям була притаманна надмірна («рабська») підтримка американської зовнішньої політики [11, p. 186–187]. Для «нових лейбористів», через брак ідеологічної опори, мало що змінилось наприкінці XX – початку XXI ст.ст. «Червоний Кен» Лівінгстон, мер Лондона, згадував, що тривалий час обманювався в своїх припущеннях ніби Блер намагався використати свій вплив, щоб стримати Буша та «яструбів» навколо нього [12, p. 169, 475, 661].

Однак, з початком війни в Іраку у березні 2003 р. зовнішньополітичний курс республіканця Дж.В. Буша і лейбориста Т. Блера, викликав критику в середині двох країн і поза їх межами. Р. Кук, міністр закордонних справ у першому уряді Блера, писав, що війна, у якій Британія виступила молодшим партнером США, збентежила його та багатьох прихильників Лейбористської партії. За його словами, Блер ніколи не розумів як позначиться на лейбористах надійне партнерство із «найреакційнішою американською адміністрацією сучасності» [8, p. 2]. Проти війни в Іраку виступав і кандидат в сенатори США від Демократичної партії, а потім – в президенти Б. Обама, назвавши діяльність глави Білого дому «провальною політикою Джорджа Буша» [16, p. 47, 100, 115]. Зовнішньополітичний курс адміністрації Дж.В. Буша (особливо за порушення стратегічного ядерного балансу у Східній Європі) був жорстко розкритикований колишнім канцлером ФРН соціал-демократом Г. Шмідтом, давнім опонентом адміністрації Рейгана [15, s. 306].

Метою статті є дослідження протистояння американо-британського союзу міжнародному тероризму після подій 11 вересня у Сполучених Штатах. При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** проаналізувати думку політичних діячів про «особливі» американо-британські відносини і дати оцінку результатів діяльності двох країн крізь призму антитерористичної війни в Афганістані та війни в Іраку.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи:** порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Стаття доповнює публікацію автора в журналах «Політичне життя» (2023, № 3) і «Політикус» (2023, випуск 4).

Результати. Виступ прем'єр-міністра Т. Блера у Конгресі США 17 липня 2003 р., як і державний візит президента Дж.В. Буша у Великобританію (у супроводі державного секретаря К. Пауелла і К. Райс) в листопаді того ж року, покликані були продемонструвати, в умовах війни в Іраку, високий рівень «особливих відносин». К. Райс вважала, що тісні контакти Дж.В. Буша і Т. Блера свідчили не тільки про їх ідеологічну спорідненість і загальні цінності, а й про готовність робити «важкі і суперечливі речі», що радикально вплинуть на статус-кво у світовій політиці [18, p. 40]. Іншої думки був президент Франції Жак Ширак, який виступав категорично проти цієї війни і очолив проти неї опозицію [7, p. 263], [17, p. 6]. Він безуспішно попереджав Буша про проблеми, з якими обов'язково зіткнеться коаліція після взяття Багдаду: країну охопить громадянська війна між сунітами, шиїтами і курдами [7, p. 261]. Ширак критикував Блера за швидку і необачливу підтримку Америки, оскільки вважав, що Британія мала неабиякий політичний досвід у справах Близького Сходу і зокрема в Іраку. Прем'єр-міністр, за словами французького президента, таким чином позбавив себе можливості впливати на аналіз адміністрацією США регіональної ситуації, яку вона знала гірше, ніж Британія. «Він (Т. Блер. – *О.В.*) брав на себе важку відповідальність з точки зору історії», – підвів невтішний підсумок Ж. Ширак [7, p. 266].

У своїй промові перед американськими законодавцями британський лідер заявив, що обидві країни, ведучи боротьбу з міжнародним тероризмом, відстоюють поширення свободи, бо це найкраща безпека для всіх, «це наша остання лінія оборони і наша перша лінія атаки» [2, p. 457]. Погляди Блера цілком поділяв його найближчий соратник, міністр фінансів Г. Браун, який не мав сумнівів щодо загрози «регіональній стабільності і глобальному порядку» з боку Іраку [3, p. 250]. «Доктрину Буша» і особисто прем'єр-міністра Блера підтримав Д. Кемерон, на той час один з лідерів Консервативної партії. Він вважав, що «розповсюдження демократії у всьому світі сприяє миру і процвітанню», тому без С. Хусейна Ірак має шанс на краще майбутнє і виправдав поспішне американо-британське втручання в країну [5, p. 60, 145–146]. Йому вторила К. Райс, поділяючи підхід президента-«яструба» Буша на «неослабний тиск» щодо Багдаду та інших країн-ізгоїв [18, p. 159].

Перебування американського президента в британській столиці, разом з тим, супроводжувалось масовими антивоєнними демонстраціями. Ще у лютому 2003 р. близько двох мільйонів людей в Лондоні вийшли на мирний марш за мир і проти війни в Іраку, що насувалась [12, p. 475]. (Після початку антитерористичної операції в Афганістані у жовтні 2001 р. 79 процентів лондонців були налякані можливим нападом у відповідь [12, p. 455].) А в листопаді мирні демонстранти на Трафальгарській площі повалили гігантське опудало Буша, як Хусейна у Багдаді [12, p. 488]. Поширювались критичні настрої щодо політичних еліт обох країн. Британський журналіст із Бі-бі-сі Дж. Сімпсон зауважив, що нанесення ударів по країнам, які виглядали суворими, але насправді були слабкими, щоб завдати удару у відповідь, «стало спеціалізацією президентів-республіканців від Рейгана до Джорджа Буша-молодшого» [21, p. 71]. (Генеральний секретар ООН К. Аннан писав, що у Іраку не було зброї масового знищення, але С. Хусейн підтримував страх ніби він мав її, для стримування Ірану та Ізраїля [1, p. 344].) Р. Кука турбувала прихильність Блера до війни Буша з Іраком, яка велась без будь-якої міжнародної підтримки. На його думку, довіру виборців лейбористи зможуть повернути лише тоді, коли чесно визнають, що зробили помилку [8, p. 2–3]. Давній соратник Блера та один з ключових керівників Лейбористської партії П. Мандельсон заявив йому у червні 2003 р. про те, що «Ірак розвалився», а політичні наслідки дедалі гірші, і тому він прийняв рішення не балотуватись до парламенту на наступних виборах. За його словами, проблеми з Іраком переслідуватимуть Блера упродовж всього його прем'єрства. Потім Мандельсон напише: «Ми виграли війну, але втратили мир в Іраку» [13, p. 18, 185, 365].

Після взяття військами коаліції Багдаду, окупаційною владою масово звільнялись державні службовці – члени партії Баас, багато офіцерів-сунітів колишньої іракської армії приєднались до збройного руху опору, а країну охопили масові пограбування [21, p. 335–336]. Про зруйноване іракське суспільство і «нерозумну та норовливу американську окупацію, яка не усвідомлювала складнощів Іраку» писав К. Аннан [1, p. 316, 354]. Однак Д. Рамсфельд стверджував, що інформація у ЗМІ про пограбування спеціально роздувалась

і використовувалась противниками війни в Іраку, але визнав за американцями прорахунки в політиці «дебаасифікації» – коли шиїтська більшість зводила рахунки з сунітською меншістю, правлячою за часів Хусейна [20, p. 475, 515]. Як «несправедливе» вважатиме Д. Кемерон твердження, що «вторгнення Буша і Блера в Ірак у 2003 році безпосередньо призвело до підйому ІДІЛ». «Безумовно», писав він, воно сприяло «поширенню антизахідних настроїв», які були використані екстремістами, «але більш вагомим був той факт, що суніти Іраку були маргиналізовані, ображені і проігноровані їх шиїтським прем'єр-міністром Нурі аль-Малікі» [5, p. 537–538].

В самих Сполучених Штатах безпрецедентно обмежувався доступ до інформації про Ірак. Колишній віце-президент У. Мондейл писав, що Р. Чейні та його офіс «грав центральну роль у безсовісній кампанії по втягуванню Америки у війну проти Іраку», а коли брехня про причини війни відкрилась, – доклав зусиль, щоб «скрити всю правду і примусити критиків замовчати» [14, p. 174]. Такої ж думки про «пихатих» Діка Чейні і Дона Рамсфельда був Б. Обама [16, p. 64]. Дійсно, саме Чейні наполягав на тому, що С. Хусейн мав зв'язок з «Аль-Каїдою», відновив виробництво зброї масового знищення та ядерну програму і тільки його усунення буде розв'язанням проблеми [6, p. 391–393]. Неабияку роль віце-президента в адміністрації Дж.В. Буша підтвердив Д. Рамсфельд. Він писав, що «Дік Чейні мав виключний вплив», бо представляв «свої ідеї вміло, переконливо і своєчасно» [20, p. 320]. Але виявилось, що Ірак не мав зброї масового знищення, і президент Дж.В. Буш змушений був визнати, що «ми всі помилилися» [4, p. 262]. Держсекретар К. Пауелл потім зізнався, що його «відома» або «сумнозвісна промова» в ООН 5 лютого 2003 року про «іракські програми створення зброї масового знищення не спиралася на факти», бо цієї зброї не було [17, p. 116, 218, 221]. (Цю промову підтримав британський міністр закордонних справ Дж. Стро [22, p. 384].) На зізнання держсекретаря Д. Рамсфельд відреагував цинічною заявою, що ніхто нікого не обманював, а «набагато менш драматична істина полягає в тому, що ми були неправі» [20, p. 449]. У свою чергу Р. Чейні (він не вважав Пауелла ефективним держсекретарем), хоча і визнав інформацію про зброю масового знищення в Іраку помилковою, але одразу ж додав, що «світ явно став більш безпечним після усунення Саддама», а його затримання «було великим досягненням» [6, p. 411, 417, 420, 425]. Абсолютно переконаними у правильності саме такого варіанту досягнення безпеки і вирішення політичної долі С. Хусейна залишались Дж.В. Буш і Т. Блер [4, p. 267], [2, p. 380]. Такий результат був логічним втіленням безкомпромісної політики Вашингтону щодо Багдаду. «Про це часто забувають, – згадував директор ЦРУ Дж. Тенет, – але зміна режиму в Іраку була чітко заявлена політикою адміністрації Клінтона і була метою Закону про звільнення Іраку, прийнятого Конгресом у 1998 році» [23, p. 302]. Такої ж думки був старший радник президента Дж.В. Буша К. Роув. Він писав: «В 1990-х роках сформувався двопартійний консенсус, відповідно до якого Саддам вважався небезпечним, і що зміна режиму в Іраку була політикою США» [19, p. 300].

«Кабул і Багдад швидко впали», – констатував К. Пауелл [17, p. 207]. Повалення талібів в Афганістані у листопаді 2001 р., які підтримували міжнародний тероризм і С. Хусейна в Іраку в квітні 2003 р. були першими і відносно короткими фазами війн, що вела міжнародна коаліція країн на чолі зі Сполученими Штатами і Великобританією. «Менш ніж через два роки після подій 11 вересня, – писав Д. Рамсфельд, – американські військові змінили режими в Афганістані та Іраку – двох найбільших світових спонсорах тероризму» [20, p. 469]. Т. Блер оптимістично стверджував, що після краху талібану «коаліція ще була непорушна, авторитет громадської думки був на нашому боці, наші цілі – ясні» [2, p. 361–362]. Хоча вже наприкінці жовтня 2001 р. Дж. Стро висловив у Вашингтоні Р. Чейні і К. Пауеллу своє занепокоєння щодо стратегії: як довго вони зможуть утримувати широку коаліцію разом. Згодом він напише, що чим далі, неадекватність загальної політичної стратегії ставала очевидною [22, p. 341–342]. Це пояснювалось тим, що після взяття Кабулу, лідеру «Аль-Каїди» У. бен Ладену і його численним прихильникам дали можливість, без суттєвих перешкод, втекти з Афганістану, тому що Буш вже зосередився на плануванні війни проти Іраку [12, p. 672]. Одночасно американці з британцями були у пошуках нового лідера для Афганістану, який би сформував уряд [21, p. 257]. Невдовзі ним став Х. Карзай.

Щодо другої фази – відбудови Афганістану та Іраку, забезпечення стабільності й безпеки, розбудови в них демократії на західний зразок і т. п., за свідченням К. Пауелла, все це не було чітко сплановано, про це «мало думали» і тому стало важкодосяжним [17, p. 162, 207]. За словами Т. Блера, саме на цій стадії війська коаліції та місцеве цивільне населення «зазнали найбільших втрат» [2, p. 391]. Неготовність до затяжних війн і людські втрати стануть згодом причиною тертя між Великобританією і США. Крім того Т. Блер вважав, що після військової фази «політичний процес повинен перебувати під контролем ООН» [2, p. 445]. Його підтримували К. Пауелл і К. Аннан [1, p. 342,]. Г. Браун писав, що їм не вдалось переконати США у перевагах адміністрації під керівництвом Об'єднаних Націй, наприклад, в Іраку [3, p. 259]. Р. Чейні і Д. Рамсфельд були проти. Чейні – бо був переконаний в тому, що регіон Перської затоки, через родовища

нафти, завжди мав стратегічне значення для США [6, p. 181]. Д. Рамсфельд, посилаючись на досвід співпраці сил коаліції в Афганістані, вважав, що реконструкція там, значною мірою, через нескоординовану роботу всіх та погане оснащення, була серією невиконаних обіцянок країн-партнерів [20, p. 483]. (Незначні успіхи коаліції К. Аннан пояснював тим, що американці відволікали власні ресурси і особовий склад з Афганістану для підготовки війни проти Іраку [1, p. 343]. Г. Браун мав аналогічний погляд [3, p. 270–271].) Однак Рамсфельд, «занепокоєний» тим, що «люди у всьому мусульманському світі повірять ніби Сполучені Штати намагаються встановити окупацію колоніального типу з метою захопити іракську нафту» чи вкрасти її (тут варто згадати, що у червні 1972 р. С. Хусейн відновив нафтову незалежність Іраку, поклавши кінець іноземним концесіям [7, p. 55]), вважав за потрібне створити тимчасову адміністрацію з іракців, яка мала б певну незалежність [20, p. 493, 676]. Таку адміністрацію створили під керівництвом США і Великобританії, які, за словами Г. Брауна, по суті перетворились в окупаційні держави [3, p. 259]. Саме такий статус своєї країни в Іраку вразив К. Райс. «Я не очікувала, – писала вона, – як наївно припускав віце-президент та інші, що іракці з радістю зустрінуть нас, як визволителів. Але я не очікувала, що Сполучені Штати вважатимуть окупантом». За її словами, британці не мали подібних сумнівів і знали, що ми разом окупували Ірак [18, p. 240–241]. Ж. Ширак був правий в своїх оцінках.

К. Аннан писав, що Організація Об'єднаних Націй так і не отримала «життєво важливої ролі» в Іраку, де повстале населення вимагало повернення політичного контролю над своєю країною. На його ж зауваження, що війну проти цієї країни було розпочато проти волі Ради Безпеки і вона не відповідала Статуту ООН, а відтак – мала «незаконний характер», у Вашингтоні і Лондоні реагували «швидко та люто» [1, p. 355, 357–358, 364]. Т. Блер вирішив довести, оскільки вони не змогли отримати достатньої підтримки своїх дій з боку Ради Безпеки, що саме Рада, а не вони, виявилась нелегітимною [1, p. 364].

Наприкінці червня 2004 р. під час самміту НАТО у Стамбулі Дж.В. Буш і Т. Блер отримали звістку, що влада в Іраку перейшла до тимчасового уряду. У Вашингтоні і Лондоні вважали окупаційний період завершеним, а Ірак розглядали, як «суверенний». Два лідера були переконані в правоті курсу, який вони разом проводили [18, p. 278].

Складність другої фази полягала і в тому, що американці разом з британцями, розпочавши війну з тероризмом в інтересах міжнародної безпеки, дедалі більше відхилялись від первинно задекларованих планів, переслідуючи свої стратегічні, політичні і економічні інтереси.

У 1980-х рр. США та Великобританія в своїх інтересах фінансували ісламських фундаменталістів в Афганістані, а С. Хусейна вважали «західним активом» [12, p. 535, 672], підтримуючи у війні з сусіднім Іраном. А після нападу Іраку на Кувейт, Хусейн вже розглядався ними, як небезпечний для країн-сусідів. Дж. Тенет, посилаючись на свого британського колегу Р. Дірлава, писав що війна 2003 р. насправді була спричинена не зброєю масового знищення, яку ніби мав Ірак, а бажанням змінити політику на Близькому Сході [23, p. 310]. В чиїх інтересах?

Свого часу П. Мандельсон попереджав, що завдання світової спільноти після 11 вересня полягало не у тому, щоб розпочати «зіткнення цивілізацій», а у перемозі над тероризмом, тому потрібно всім діяти разом [13, p. 352–353]. Переслідуючи в Афганістані та Іраку інтереси виключно своїх країн, Буш і Блер відштовхували від себе соратників і союзників по широкій коаліції, особливо серед арабських країн. Останні все більше сприймали війну проти Іраку, як «хрестовий похід проти арабської держави» [13, p. 353]. На такий стан речей негативно вплинула і гучна справа про насильство в цій країні з боку американців (йдеться про тортури над затриманими іракцями у в'язниці Абу-Грейб) [20, p. 545]. Президент Буш потім згадував, що разом з наслідками урагану «Катріна» і крахом реформи системи соціального забезпечення, справа про насильство «зробили осінь 2005 року руйнівним періодом мого президентства» [4, p. 330]. На думку К. Аннана, поступаючи таким чином, у тому числі з правами людини, Сполучені Штати створили у багатьох у світі, навіть у давніх союзників, уявлення про те, що вони стають більшою загрозою глобальній безпеці, ніж все, що міг створити С. Хусейн. «Це була нанесена самим собі рана історичного масштабу, яка завдала непомірної і, можливо, довготривалої шкоди становищу США у світі», – зробив такий висновок колишній генсек ООН [1, p. 366].

Під тиском правдивих фактів почав переглядати свої погляди на іракську війну майбутній прем'єр-міністр Г. Браун. Фатальне рішення про її початок у 2003 р. проти суверенної держави, яка не мала зброї масового знищення, він вважатиме самим суперечливим зовнішньополітичним кроком Великобританії після завершення Другої світової війни [3, p. 249–250]. Браун зазначав, що його країна та Америка не змогли покращити життя абсолютної більшості іракців, щоб успішно протистояти збройній опозиції та насиллю. Зростала загроза того, що американо-британські війська сприйматимуться місцевими жителями як іноземні поневолювачі.

У 2005 році в самій Британії серед військових і державних діячів відчувалось занепокоєння, що в Іраку їх політика рухається до «стратегічного

провалу» [3, p. 260]. Лідер консерваторів Д. Кемерон писав, що зросло відчуття ніби в Іраку «неправильна війна», на відміну від афганської війни, оскільки «не має нічого спільного з боротьбою проти ісламського екстремізму і насправді може його заохочувати» [5, p. 162–163]. Така оцінка дисонувала з певним оптимізмом державного секретаря К. Райс під час візитів до Великобританії у січні і жовтні того ж року [18, p. 320, 406]. Т. Блер був змушений констатувати «зупинку прогресу» в Іраку та Афганістані, і, що збройна опозиція відчула межі британської витривалості для ведення затяжної війни і зрозуміла, що «ми не готові до боротьби, яка може призвести до значних втрат» [2, p. 364]. За його словами, американці визнали, що їхні «плани реконструкції були погані», а кампанія в Іраку у середині 2006 р. зайшла в «глухий кут» [2, p. 441, 472].

Показово, що підтвердить думку про помилкову стратегію Сполучених Штатів в Іраку і К. Райс [18, p. 465]. Не дивлячись на невизначеність у ході дискусій між Держдепартаментом, Пентагоном і Радою національної безпеки влітку–восени 2006 р., писала вона, «одне було ясно: Ірак був на грані катастрофи» [18, p. 507]. Б. Обама був переконаний в тому, що через три роки після початку війни, адміністрація Буша більше не могла заперечувати, що її політика призвела до катастрофи в Іраку, до кривавого релігійного конфлікту [16, p. 63]. Р. Чейні був змушений визнати, що Вашингтон реально занепокоївся зростанням насилля в Іраку [6, p. 442]. Але його більше турбувало можливе відчуття американцями того, що вони не доведуть справу в Іраку до кінця. Це пояснювалось перемогою демократів в листопаді на виборах у Конгрес США. Вони виступали за вивід військ, до того ж додалась і відставка його друга та однодумця Рамсфельда [6, p. 444]. Сам Чейні, залишався переконаним в тому, що національна безпека Америки залежить від перемоги в Іраку. «Це була просто правда», – констатував він і зміг, вже у котре, переконати в ній президента Буша, а разом з ним і прем'єр-міністра Блера, який наприкінці 2006 р. перебував з візитом у США [6, p. 448].

Д. Рамсфельд пов'язував свою відставку з падінням серед американців підтримки війни в Іраку, перемогою демократів і вважав, що тепер його діяльність на посаді міністра оборони буде непродуктивною через постійні виклики на слухання у конгрес, де демократи проводитимуть виключно свою партійну лінію. Він до кінця відстоював свою правоту щодо причин війни: «Близький Схід був би більш небезпечним», якби Хусейна не усунули [20, p. 705, 717]. Рамсфельд підтримав свого наступника, колишнього директора ЦРУ, Р. Гейтса – «яструба», але який вважав, що стабільність в Іраку залишається недосяжною, а ситуація погіршується [20, p. 707–708], [6, p. 443]. Однак, Гейтс залишався переконаним в тому, що поразка Сполучених Штатів означала б катастрофу: Ірак порине у громадянську війну, яка ймовірно дестабілізуюче вплине на країни регіону, що в свою чергу збільшить могутність і престиж Ірану [10, p. 44]. У Білому домі не могли цього допустити. Тому Р. Чейні наполягав на агресивній стратегії щодо Тегерану, але не тільки через могутню іранську ядерну програму і постачання зброї талібам в Афганістані, а й тому, що всі повинні розуміти: США «будуть агресивні в розширенні кордонів вільного світу» [6, p. 470, 515].

Слухання в Сенаті наприкінці року з призначення глави оборонного відомства свідчили, що багато сенаторів від обох партій, вважали справи адміністрації Буша в Афганістані і особливо в Іраку поганими. Новий міністр оборони Р. Гейтс потім згадував: «Я прийшов на цю посаду в середині грудня 2006 року з однією метою: зробити все можливе, щоб врятувати місію в Іраку від катастрофи» [10, p. ix–x, 13–20]. І сам президент був переконаний, що «Гейтс буде жорстко підтримувати Ірак» [20, p. 707]. Ще до призначення на посаду Гейтс виступав за збільшення там американського контингенту [10, p. 37], а у січні наступного року президент Буш віддав наказ про відправлення в Ірак 20 тисяч військових, що відвернуло катастрофічну поразку Америки [17, p. 215], [6, p. 455], [10, p. 48].

На початку 2007-го Т. Блер заявив, що протягом року піде у відставку і виразив бажання присвятити себе близькосхідному врегулюванню [18, p. 581–582]. На думку К. Лівінгстона правління Блера було більше розчаруванням, як і його проект «нові лейбористи», він мало знав економіку і життя робітничого класу, а його другий термін правління був пригнічений війною в Іраку [12., p. 575, 659–662]. У лютому британський уряд оголосив про скорочення британського контингенту в Іраку [18, p. 560].

У березні Р. Гейтс та інші «яструби» в адміністрації президента висловились за довготривалу присутність в Іраку і нарощування військ, що на їх думку повинно було змінити ситуацію на користь коаліції [10, p. 56]. Іншого вони не могли запропонувати, оскільки такий підхід випливав з ідеї американського месіанізму. Навіть поміркований К. Пауелл вважав, що Америка повинна завжди залишатись месіанською нацією, оскільки світ довіряє їй і сподівається на американську допомогу [17, p. 229].

Зміцненню «особливих відносин» сприяло святкування у травні 2007 р. 400-річчя заснування Джеймстауна – першого англійського поселення в Північній Америці. Президент Дж.В. Буш (він доводився нащадком 14-го президента США Ф. Пірса [9, p. 556]), запросив на урочистості королеву Єлизавету II та принца Філіпа і підкреслив тим самим важливість значення цієї події не тільки в історії взаємовідносин двох країн (часом крива-

вих), але й для американо-британських відносин у XXI ст. [4, p. 284].

27 червня 2007 р. Г. Браун очолив британський уряд. Він дійшов висновку, що Британія повинна завершити чотирирічне військове перебування в Іраку і зробити це якомога швидше, до кінця 2008 року. У грудні 2007 р. очікувалось повернення однієї тисячі військових. Упродовж його прем'єрства між Лондоном і Вашингтоном, не дивлячись на єдину воєнно-політичну мету щодо Багдаду (припинення війни і національне примирення), сформувалось два підходи відносно засобів її досягнення. На Даунінг-стріт виступали за «іракізацію», тобто за виведення своїх військ з Іраку і якнайшвидше проведення виборів на всіх рівнях. Підхід Білого дому полягав у тому, що обидві країни повинні діяти разом, виступали за збільшення військової присутності і вважали, що передчасні вибори можуть дестабілізувати ситуацію в країні [3, p. 221, 261–263].

Перший дзвінок керівникам зарубіжних країн прем'єр-міністр Браун зробив президенту Бушу. В їх десятихвилинній розмові домінувала тема Афганістану та Іраку [3, p. 199]. Незабаром, в липні, прем'єр-міністр відправився з першим візитом до Сполучених Штатів. На переговорах у Кемп-Девіді йшлось про Ірак. Браун не бажав бачити «безкінечну британську окупацію» Іраку, а Буш наполягав не тільки на подальшому перебуванні британських військ, а й на збільшенні їх кількості. «Президенту дуже хотілось, – згадував Браун, – примусити мене залишити британські війська в Іраку. За приватною дружньою вечерею це переросло в дружню, але різку розмову про цифри і час» [3, p. 213]. Водночас прем'єр-міністр, попри тертя між двома країнами, підтвердив прихильність Великобританії до «нашого альянсу» зі Сполученими Штатами; не розглядав заяву про вивід військ, як розрив відносин і не створював враження про дистанціювання від Вашингтону, навіть в умовах, коли інтервенція вже була непопулярною [3, p. 260].

З метою зміцнити відносини не тільки з Республіканською, а й з Демократичною партією (США були напередодні президентської кампанії) прем'єр-міністр відвідав Капітолійський пагорб і зустрівся з законодавцями-демократами, мав бесіду з екс-президентом Б. Клінтоном [3, p. 213–214, 260]. Втім, проблеми, пов'язані з Афганістаном та Іраком, і в подальшому «відкидали довгу тінь», як на двосторонні відносини, так і на внутрішню політику Британії [3, p. 224]. Лейбористи намагались укласти з ліберал-демократами політичну угоду, щоб пройти останню стадію реформ. У бесіді з їх лідером М. Кемпбеллом Г. Браун заявив, що розбіжності між ними скоро будуть позаду: британські війська залишать Ірак [3, p. 218].

Протиріччя між британськими партіями щодо політики в Афганістані почались з 2006 р. Заявлені союзниками цілі в країні постійно змінювались: від війни з терористичною «Аль-Каїдою» і талібаном (причетним ще й до виробництва наркотиків) до спроби досягти мінімального управління країною і забезпечення військами коаліції власної безпеки. У грудні 2007 р. Г. Браун заявив у Палаті громад про «афганізацію» війни [3, p. 274–275, 277], що не заважало його міністру закордонних справ Д. Мілібенду разом з держсекретарем К. Райс відвідати Афганістан у лютому наступного року. К. Райс вважала проблему координації дій всіх союзників в Афганістані нагальною, тому відправились в цю країну, щоб продемонструвати єдність американо-британських цілей [18, p. 635–636]. Упродовж 2007–2008 рр. Р. Гейтс наполягав на збільшенні американського контингенту в Афганістані і очікував адекватних зусиль від всіх країн коаліції. Це все відповідало прийнятій союзниками по НАТО Заяві про стратегію «комплексного підходу» щодо Афганістану: залишатись упродовж тривалого часу, вести бойові дії, відбудовувати економіку і покращувати управління країною [10, p. 215–216].

Однак, на американо-британські можливості в Афганістані та Іраку почала негативно впливати економічна криза 2008 року. Г. Браун вбачав її походження в вадах (спекуляції) неолібералізму. За його словами, під керівництвом Уолл-стріт, де діяли виключно для власної наживи, світ більше не прислуховувався до уроку Адама Сміта: «ринкова економіка повинна спиратись на правильну етику», коли на першому місці «рука милосердя», а не «невидима рука ринку» [3, p. 299, 344, 424]. Інтенсивність обговорення президентом і прем'єр-міністром фінансово-економічного становища в своїх країнах і в світі протягом року (детальна телефонна розмова 6 лютого, візит Г. Брауна у США 15 квітня, телефонна розмова 11 вересня, візит Г. Брауна у США 26 вересня, телефонна розмова 12 жовтня та інші контакти) теж була свідоцтвом «особливих відносин» двох країн [3, p. 301–320].

Тема Афганістану та Іраку була чи не головною в президентській кампанії 2008 р. Б. Обама критикував адміністрацію Буша за те, що вона за рахунок Афганістану більше уваги приділяла Іраку (там вирувало міжконфесійне насильство). Він закликав згорнути кампанію в Іраку і сконцентруватись на війні з терористичними організаціями в Афганістані, зокрема з талібаном і на ліквідації бен Ладена. [16, p. 155, 216, 284, 677]. У вересні 2008 р. президент Буш оголосив так зване «тихе нарощування сил»: скорочення американського контингенту в Іраку і паралельно збільшення його в Афганістані [3, p. 279], а 20 січня 2009 р., після восьми років президентства, залишив Білий дім.

Висновки. Міжнародні відносини, в зазначений період, були насичені подіями, які набули

особливого драматизму навколо Афганістану та Іраку, політичні режими яких звинувачувались в підтримці міжнародного тероризму. Аналіз політичної думки про «особливі відносини» США та Великобританії свідчить про високий рівень співробітництва і взаємозалежність двох країн. Однак оцінка діяльності і співпраці президента Дж.В. Буша і прем'єр-міністрів Т. Блера та Г. Брауна неоднозначна. Боротьба з міжнародним тероризмом була нагальною світовою проблемою. Але на її розв'язанні відбився крайній консерватизм правлячих кіл США та Великобританії. Їх інтереси вплинули на вибір силових засобів боротьби за рахунок політичних, на пояснення причин і кінцевої мети війн в Афганістані та Іраку. Це в свою чергу позначилось на розумінні широкою громадськістю дій своїх урядів: від широкої підтримки їх на початку боротьби до негативного сприйняття потім. Сполучені Штати і Великобританія продемонстрували життєздатність двохстороннього альянсу (важливого, але не єдиного вагомого фактору сучасних міжнародних відносин), але поставленої мети не досягли.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Annan K. with N. Mousavizadeh. Interventions: A Life in War and Peace. London: Allen Lane, 2012. xiv, 383 p.

2. Blair T. A Journey. London: Hutchinson, 2010. xvii, 718 p.

3. Brown G. My Life, Our Times. London: Vintage, 2018. vii, 500 p.

4. Bush G.W. Decision Points. London: Virgin Books, 2010. xii, 497 p.

5. Cameron D. For the Record. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, 2019. xix, 732 p.

6. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.

7. Chirac J. My Life in Politics. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 344 p.

8. Cook R. The Point of Departure. London: Simon & Schuster, 2003. xiv, 368 p.

9. First Ladies. Second Edition / by Betty Boyd Caroli. New York: Doubleday Book & Music Clubs, inc. Garden City, 1993. 605 p.

10. Gates R.M. Duty: Memoirs of a Secretary at War. New York: Alfred A. Knopf, 2014. x, 618 p.

11. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.

12. Livingstone K. You Can't Say That: Memoirs. London: Faber and Faber_Limited, 2012. x, 710 p.

13. Mandelson P. The Third Man: Life at the Heart of New Labour. London: Harper Press, 2010. xxiii, 584 p.

14. Mondale W.F. with D. Hage. The Good Fight: A Life in Liberal Politics. New York: Scribner, 2010. vii, 375 p.

15. Noack H.-J. Helmut Schmidt. Die Biographie. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2016. 318 s.

16. Obama B. A Promised Land. London: Viking, 2020. xvi, 751 p.

17. Powell C.L. with T. Koltz. It worked for me. In Life and Leadership. New York: HarperCollins *Publishers,* 2012. xii, 283 p.

18. Rice C. No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington. London: Simon & Schuster, 2011. xvii, 766 p.

19. Rove K. Courage and Consequence: My Life as a Conservative in the Fight. New York: Threshold Editions, 2010. xi, 596 p.

20. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.

21. Simpson J. We chose to Speak of War and Strife: The World of the Foreign Correspondent. London: Bloomsbury Publishing, 2016. xvii, 366 p.

22. Straw J. Last Man Standing: Memoirs of a Political Survivor. London: Macmillan, 2012. 582 p.

23. Tenet G. with B. Harlow. At the Center of the Storm: My Years at the CIA. London: HarperCollins *Publishers*, 2007. xxii, 549 p.

REFERENCES:

1. Annan, K. with N. Mousavizadeh. (2012). Interventions: A Life in War and Peace. London: Allen Lane, xiv, 383 p.

2. Blair, T. (2018) A Journey. London: Hutchinson, 2010. xvii, 718 p.

3. Brown, G. (2018). My Life, Our Times. London: Vintage, vii, 500 p.

4. Bush ,G.W. (2010). Decision Points. London: Virgin Books, xii, 497 p.

5. Cameron, D. (2019). For the Record. London: William Collins, HarperCollins *Publishers*, xix, 732 p.

6. Cheney, D. with L. Cheney. (2012). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.

7. Chirac, J. (2012). My Life in Politics. New York: Palgrave Macmillan, 344 p.

8. Cook, R. (2003). The Point of Departure. London: Simon & Schuster, xiv, 368 p.

9. First Ladies. (1993). Second Edition / by Betty Boyd Caroli. New York: Doubleday Book & Music Clubs, inc. Garden City, 605 p.

10. Gates, R.M. (2014). Duty: Memoirs of a Secretary at War. New York: Alfred A. Knopf, x, 618 p.

11. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.

12. Livingstone, K. (2012). You Can't Say That: Memoirs. London: Faber and Faber_Limited, x, 710 p.

13. Mandelson, P. (2010). The Third Man: Life at the Heart of New Labour. London: Harper Press, xxiii, 584 p.

14. Mondale, W.F. with D. Hage. (2010). The Good Fight: A Life in Liberal Politics. New York: Scribner, vii, 375 p.

15. Noack, H.-J. (2016). Helmut Schmidt. Die Biographie. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 318 s.

16. Obama, B. (2020). A Promised Land. London: Viking, xvi, 751 p.

17. Powell, C.L. with T. Koltz. (2012). It worked for me. In Life and Leadership. New York: HarperCollins *Publishers,* xii, 283 p.

18. Rice, C. (2011). No Higher Honour. A Memoir of My Years in Washington. London: Simon & Schuster, xvii, 766 p.

19. Rove, K. (2010). Courage and Consequence: My Life as a Conservative in the Fight. New York: Threshold Editions, xi, 596 p.

20. Rumsfeld, D. (2012). Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.

21. Simpson, J. (2016). We chose to Speak of War and Strife: The World of the Foreign Correspondent. London: Bloomsbury Publishing, xvii, 366 p.

22. Straw, J. (2012). Last Man Standing: Memoirs of a Political Survivor. London: Macmillan, 582 p.

23. Tenet, G. with B. Harlow. (2007). At the Center of the Storm: My Years at the CIA. London: HarperCollins *Publishers*, xxii, 549 p.

The security aspect of the «special» US-British relationship (2003–2009)

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences, Associate Professor
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The security aspect of the «special relationship» between the USA and Great Britain in the period 2003–2009 is considered. The aim of the article is to study the confrontation of the American-British alliance with international terrorism after the events of September 11 in the United States. At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the following tasks: to analyze the opinion of political figures about the «special» American-British relations and to assess the results of the activities of the two countries through the prism of the anti-terrorist war in Afghanistan and the war in Iraq. The research methods are comparative-historical and systemic, which allow for objective coverage of the subject of scientific development. International relations, in the specified period, were saturated with events that acquired a special drama around Afghanistan and Iraq, whose political regimes were accused of supporting international terrorism. Analysis of political opinion on the «special relationship» between the USA and Great Britain indicates a high level of cooperation and interdependence of the two countries. However, the assessment of the activities and cooperation of President J.W. Bush and Prime Ministers T. Blair and G. Brown is ambiguous. The fight against international terrorism was an urgent global problem. But its solution was affected by the extreme conservatism of the ruling circles of the USA and Great Britain. Their interests influenced the choice of forceful means of struggle at the expense of political ones, and the explanation of the causes and ultimate goal of the wars in Afghanistan and Iraq. This, in turn, affected the understanding of the actions of their governments by the general public: from their broad support at the beginning of the struggle to a negative perception later. The United States and Great Britain demonstrated the viability of a bilateral alliance (an important, but not the only significant factor in modern international relations), but did not achieve the goal.

Key words: *American-British alliance, «special relationship», strategy, anti-terrorist coalition, international terrorism, weapons of mass destruction, international security.*

Gnatiuk Mykola Mykolaiovych
Golichenko Tetyana Samoilivna

Security Drivers of European integration: ideas and institutionalization

UDC 32.01:327.57:061.1EU
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.26

Gnatiuk Mykola Mykolaiovych
Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9530-7229

Golichenko Tetyana Samoilivna
PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0008-9197-9192

European integration is a complex and multifaceted process that has been shaped throughout history by a variety of factors, with security have been playing a key role. Despite the successes of the European integration project, security challenges remain relevant, especially in the context of current geopolitical changes. The article examines the stages of formation of the security dimension of European integration, identifying key motives and mechanisms that contributed to the unification of European states and its institutionalization. The study is based on a historical analysis that allows us to trace the evolution of European integration through the prism of security motives. The author uses a wide range of sources, including the works of famous European thinkers, politicians and historians. The main findings of the study show that at least four main stages can be identified with deferent security properties: (1) early projects of European unity based on the ideas of political unification to avoid conflicts; (2)the era of nation-states, when the balance of power became the main mechanism for maintaining peace; (3) the period after the First World Wars, when the idea of European federalization gained new meaning; (4) and the stage of economic and political institutionalization as a security tool. After World War II, European integration gained a new impetus as European countries realized the need to create supranational institutions to prevent new conflicts. The creation of the European Coal and Steel Community (ECSC) was the first step in this direction, and the further expansion of integration structures consolidated the political and security character of the European project. The conclusions of the article emphasize that the security motives of European integration have always been of fundamental importance. The European Union, as a special mechanism for addressing security issues, continues to play a key role in maintaining peace and stability on the continent. Current geopolitical challenges demonstrate that security issues remain relevant and require further development of the EU's institutional mechanisms to effectively counter new threats.
Key words: *security, European integration, European Union, integration policy, cooperation, sovereignty, theories of political science, collective security, political analysis.*

Introduction. Attempts to achieve peace in Europe and to create an effective system of security are the key motive for launching the integration process in Europe. The idea of a European community whose members would not consider the possibility of war among themselves has always been the driving force behind European unification [10]. For a long time, when the echoes of large-scale interstate wars in Europe seemed to have been forgotten, the security motives of European integration seemed to have lost their significance and the EU became a victim of its own success in building the project of peace [5; 7].

With the accession of less developed countries to the EU, which primarily seek to modernize their own economies, security lost its meaning, initially also for Ukraine [1], and international politics in Europe was seen as «post-Westphalian». Europe became accustomed to peace, while the threat of war stimulates counteraction. If war becomes impossible, it may return [3; 14].

Objective. The aggression against Ukraine has once again made security the number one issue in Europe and demonstrated that the rules of interstate cooperation in Europe remain relevant, and so do the strategies for achieving security. This article is an attempt to examine security as a factor and motive that prompted European states to unite and establish supranational structures to support cooperation.

Methods. The research methodology is based on historical analysis, which allows to trace the evolution of European integration through the prism of security motives. The author uses a wide range of sources, including earlier project of European integration and the works of well-known European thinkers, politicians and historians, such as Lipgens W. [8; 9], Spinelli A. [13], Milward A. [11] among others. The research also incorporates an institutional approach to analyze the role of supranational structures in shaping the security order in Europe. The key data for this research was obtained in the Project run by the Jean Monnet Chair of the National University of Kyiv-Mohyla Academy with the support of the European Union (Jean Monnet actions, Erasmus+ program) and is available in the project's results repository.[1]

Results. European integration projects dating back to the 14th century demonstrate the dominance of the security component, although it may not always be immediately apparent, particularly at the current stage of the European project's development. Several stages can be identified in the evolution of the security

[1] See: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content

Co-funded by the European Union
Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

dimension of European integration, each emerging as a response to contemporary challenges and significantly contributing to joint efforts to address the security concerns facing European countries.

Different stages of Europe's historical development are characterized by different driving forces and motives for unification, as well as its political nature and scope.

(1) *early projects of European unity: security and political unity:*

The idea of «Europe» as a historical and cultural community, as well as a geographical construct that the EU claims to represent today, is a highly debated concept [14]. The understanding of this concept has been shaped by historical events and the competition of views among statesmen and thinkers. The projects of uniting Europe into a single political system, which have their roots in the formation of European civilization, reproduce these contradictions.

The first stage concerns the projects of European unity, which were driven by security considerations and concerned mainly the unification of European states within a single political system. Integration was seen as a useful tool to overcome internal contradictions of European countries and to satisfy their selfish interests by creating a political union or confederative association.

During the Middle Ages, Europe's feudal system shaped the distribution of political power, which was largely non-territorial. Political obligations were hierarchically structured, culminating in the authority of the Pope, and conflicts bore little resemblance to modern territorial wars. Within this system, faith was integral to the concept of European unity, and during the High Middle Ages, Europeans were further united by the idea of Crusades, which were perceived as more likely to succeed with a unified European effort.

(2) the era of the nation-state: security and balance of power:

The further strengthening of the nation-states and the spread of the ideas of individualism and republicanism in general contributed to pushing the idea of regional unity in Europe to the periphery of political thought. In the seventeenth century, when the European dynastic states were locked in perennial rounds of diplomatic crises and military conflicts, Duke Sully in his «Grand Design» for Europe recommended changing the territorial boundaries of states to equalize their power and thus create conditions for maintaining peaceful relations between them [12]. Similar projects to counteract territorial disputes and form institutions to maintain continental peace shaped the discussion of European political unification in the following centuries.

The flourishing of the balance of power system that emerged in Europe hardly contributed to the realization of such plans. The triumph of populism as the basis of politics, which emerged after the French Revolution of 1789, only encouraged the strengthening of territorial nationalism in Europe. The nation-state and the principle of national self-determination finally took hold and shaped the political process for centuries to come. The nation-state seemed to be an effective solution to the urgent tasks of political modernization and economic development, but as the events of the twentieth century showed, security implications could overshadow such progress.

(3) security and the «European question» in world politics:

Even the aftermath of the First World War, which was the result of the pursuit of national greatness, could not change the interstate principles of organizing political life. The efforts the Pan-European movement succeeded in actualizing the «federalist solution» to the dangerous division of Europe into autarkic and belligerent nation-states. Its founder Richard von Coudenhove-Kalergi pointed out that the preservation of such a division would inevitably lead to another war in Europe and proposed a solution in the form of the United States of Europe [2].

The development of Europe in the postwar period demonstrated that neither the elites nor the public were ready to accept the idea of political reorganization in Europe to achieve peace. Despite the fact that the pan-European movement influenced political initiatives to conclude an agreement on the renunciation of war (1928, the Kellogg-Briand Pact) and the development of the project of the European Federal Union (1930), a wave of nationalism swept across Europe and once again led to war.

The Second World War had an extraordinary impact on rethinking the ways of achieving security in Europe. Its aftermath questioned the acceptance of anarchy as a natural state of international relations, which stimulated the search for other solutions to security problems. According to W. Lipgens, the actual self- destruction of European states in 1939-1945 was a turning point in modern European history [8]. The issue of European integration ceased to be a secondary issue and became an integrating theme for solving political and security problems, and it remains so to this day.

The prestige of the Resistance movements, which, among other things, advocated the idea of forming a new European society and not returning to pre-war conditions [9, p. 5], raised federalist ideas on the European political agenda. The political platform of the resistance movements, as noted by A. Spinelli, clearly demonstrated an awareness of the danger of nationalist victories and national fragmentation in Europe [13].

The idea of a European federation was clearly prominent in the political manifestos of this period, but this does not mean that a consensus was reached on a common project of peace building. In postwar Europe, two supranational approaches to the prospects for

further integration were clearly outlined, both of which viewed the European nation-state as the key problem in achieving peace. The alternative functional approach viewed the idea of a European federation as a transfer of the nation-state problem to a higher level. According to the representatives of this direction, fundamental changes in international politics and the elimination of the link between power and territory, which is formed by a national sovereign state, are needed. Only strengthening mutually beneficial international cooperation with the participation of international agencies can form the basis for a «positive peace.»

(4) security through integration and the first integration structures:

The radical change in international politics in Europe proposed by the federalists and functionalists looked more like an idea for discussion than a plan for political change. However, it is difficult to deny the thesis that such a discussion laid the foundation for a change in the course of European politics and the guidelines for the development of the modern European integration project. National states remained the dominant political actors, so the idea of integration was seen as improving their interaction, forming a complex network of agreements, institutions, and norms that impose restrictions and transform their behavior. Alan Millward points out that this is the trajectory of European states in the process of economic recovery that eventually led to the formation of the European Communities [11].

The changing geopolitical landscape in Europe significantly influenced the initiation of the integration process. The dominance of external powers, the United States and the USSR, and the new postwar order they established, considerably narrowed Europe's options for the future. This new international context transformed traditional relations between major European powers, leading to the consolidation of Western Europe within the American sphere of influence. This, in turn, fostered increased political support for closer regional cooperation, although, as David Ellwood argues, without a clear consensus on its ultimate form. [4].

The creation of the first integrative entity, the European Coal and Steel Community (ECSC), while significant, did not represent a radical transformation of the European political system in the way that earlier proposals for reducing or eliminating nation-states in Europe had envisioned. This initial project of regional integration focused on the specific issue of Franco-German reconciliation, aiming to prevent a recurrence of the security dilemma between the two countries. However, the concept of sectoral integration was revolutionary in the context of traditional interstate relations, as it involved establishing a supranational body to control a strategic resource.

With the establishment of two additional communities, the European Economic Community (EEC) and Euratom, and the political failure of the third, the European Defence Community, the trajectory of European integration became clearly defined in the 1950s. The existing institutions held powers only in areas of limited political scope, leaving broader political issues to sovereign states. However, this regional formation also possessed a political and security dimension, and was not exclusively economic. Its political character was reinforced by continuous efforts to deepen and broaden the integration process, including the eventual incorporation of foreign and security policy issues.

Integration initiatives, both those that have been implemented and those that have been rejected, help to define more clearly the nature of the European integration project. For example, the failure to create a European army within the European Defense Community and the assignment of defense functions to the North Atlantic Treaty Organization and the receipt of US security guarantees have determined the trajectory of the EU's development as a special non-military force and today define its model for achieving security [6].

The emergence of an intergovernmental cooperation mechanism alongside the existing integration communities transformed the European Union into a political union. Beginning in the 1970s, EEC member states established a mechanism for coordinating their foreign policy, the European Political Cooperation, which later evolved into the Common Foreign and Security Policy. This was further augmented by the Common Security and Defence Policy under the Lisbon Treaty of 2007. The political and security motivations for integration, the historical context, the unavoidable acquisition of a foreign policy role, and its unique internal political structure make the European Union a distinctive mechanism for addressing security issues.

Conclusions. The stages of European integration outlined above reveal a specific vision of security challenges and the mechanisms developed to address them. Despite the distinct characteristics of each stage, political and security motives have consistently been paramount. The European communities that emerged after the war were never solely focused on trade or economic growth. Security motives have always been fundamental to European integration and continue to shape European policy, whether in the context of creating an effective European security order or establishing a unified «European voice» on the international stage.

BIBLIOGRAPHY:

1. Anghel V., Džankić J. Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. Journal of European Integration. 2023. № 3 (45). С. 487–501.

2. Coudenhove-Kalergi, R. Pan-Europe. New York: Alfred A. Knopf, 1926. 215 p.
3. Della Sala V. Ontological security, crisis and political myth: the Ukraine war and the European Union. Journal of European Integration. 2023. № 3 (45). С. 361–375.
4. Ellwood D. Rebuilding Europe: Western Europe, America and Postwar Reconstruction. Harlow: Routledge, 1992. 286 p.
5. Gnatiuk M. European Peace Project: Federalist Perspective. National Interest Vol. 2, No.8 May – July 2022. 12–27.
6. Gnatiuk M. Integration and the European Security Solution: Overcoming the Security Dilemma. Ukrainian Policymaker, Volume 10, 2022. 18–26.
7. Koppa M. The evolution of the Common Defence and Security Policy: critical junctures and the quest for EU strategic autonomy. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. 250 p.
8. Lipgens W. A History of European Integration, 1945–1947. London: Oxford University Press, 1982. P. 44–52.
9. Lipgens W. European Federation in the Political Thought of Resistance Movements during World War II. Central European History. 1968. Vol. 1, No. 1 P. 5–19.
10. Maurer H., Raube K., Whitman R. G. “Zeitenwende” as coming of age? EU foreign & security policy through war & peace. European Security. 2024. № 3 (33). С. 345–363.
11. Milward A. The reconstruction of western Europe, 1945-51. Berkeley : University of California Press, 1984. 527 p.
12. Ogg D. Sully’s Grand Design of Henry IV: From the Memoirs of Maximilien de Béthune Duc de Sully (1559–1641). Forgotten Books, 2018. 64 p.
13. Spinelli A. European Union in the Resistance. Government and Opposition. 1967. Vol. 2. P. 321–329.
14. Zwolski K. Researching European security integration. Cham: Palgrave Macmillan, 2024. 233 p.

REFERENCES:

1. Anghel, V., & Džankić, J. (2023). Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. Journal of European Integration, 45(3), 487–501.
2. Coudenhove-Kalergi, R. (1926). Pan-Europe. Alfred A. Knopf.
3. Della Sala, V. (2023). Ontological security, crisis and political myth: the Ukraine war and the European Union. Journal of European Integration, 45(3), 361–375.
4. Ellwood, D. (1992). Rebuilding Europe: Western Europe, America and Postwar Reconstruction. Routledge.
5. Gnatiuk, M. (2022). European Peace Project: Federalist Perspective. National Interest, 2(8), 12–27.
6. Gnatiuk, M. (2022) Integration and the European Security Solution: Overcoming the Security Dilemma. Ukrainian Policymaker, 10, 18–26.
7. Koppa, M. (2022). The evolution of the Common Defence and Security Policy: critical junctures and the quest for EU strategic autonomy. Palgrave Macmillan.
8. Lipgens, W. (1982). A History of European Integration, 1945–1947. Oxford University Press, pp. 44–52.
9. Lipgens, W. (1968). European Federation in the Political Thought of Resistance Movements during World War II. Central European History, 1(1), 5–19.
10. Maurer, H., Raube, K., & Whitman, R. G. (2024). “Zeitenwende” as coming of age? EU foreign & security policy through war & peace. European Security, 33(3), 345–363.
11. Milward, A. (1984). The reconstruction of western Europe, 1945–51. University of California Press.
12. Ogg, D. (2018). Sully’s Grand Design of Henry IV: From the Memoirs of Maximilien de Béthune Duc de Sully (1559–1641). Forgotten Books.
13. Spinelli, A. (1967). European Union in the Resistance. Government and Opposition, 2, 321–329.
14. Zwolski, K. (2024). Researching European security integration. Palgrave Macmillan.

Безпекові фактори європейської інтеграції: проєкти та інституціоналізація

Гнатюк Микола Миколайович
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9530-7229

Голіченко Тетяна Самойлівна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-9197-9192

Європейська інтеграція є складним та багатогранним процесом, який протягом історії формувався під впливом різноманітних факторів, серед яких безпека відігравала одну із ключових ролей. Незважаючи на успіхи європейського інтеграційного проекту, безпекові виклики залишаються актуальними, особливо в умовах сучасних геополітичних змін. У статті розглянуто етапи формування безпекового виміру європейської інтеграції, визначено ключові мотиви та механізми, які сприяли об’єднанню європейських держав, а також інституціоналізацію. Дослідження базується на історичному аналізі, який дозволяє простежити еволюцію європейської інтеграції через призму безпекових мотивів. Автор використовує широкий спектр джерел, включаючи праці відомих європейських мислителів, політичних діячів та істориків.
Основні результати дослідження показують, що безпекові мотиви були одними із ключових у процесі європейської інтеграції, хоча їх значення змінювалося в залежності від історичного контексту. Автор виділяє чотири основні етапи розвитку безпекового виміру європейської інтеграції: (1) ранні проекти європейської єдності, засновані на ідеях політичного об’єднання для уникнення конфліктів; (2) епоха національних держав, коли баланс сил став основним механізмом підтримання миру; (3) період після Першої світової війни, коли ідея федералізації Європи набула нового значення та (4) етап економічної та політичної інституціоналізації як інструмент забезпечення безпеки. Після Другої світової війни європейська інтеграція набула нового імпульсу, оскільки країни Європи усвідомили необхідність створення наднаціональних інституцій для запобігання новим конфліктам. Створення Європейської спільноти вугілля

та сталі (ЄСВС) стало першим кроком у цьому напрямку, а подальше розширення інтеграційних структур закріпило політичний та безпековий характер європейського проекту. Висновки статті підкреслюють, що безпекові мотиви європейської інтеграції завжди мали фундаментальне значення. Європейський Союз, як особливий механізм вирішення безпекових питань, продовжує відігравати ключову роль у підтриманні миру та стабільності на континенті. Однак сучасні виклики, зокрема загострення геополітичного протистояння, демонструють, що безпекові питання залишаються актуальними і вимагають подальшого розвитку інституційних механізмів ЄС для ефективного протидіяння новим загрозам.

Ключові слова: *безпека, європейська інтеграція, Європейський Союз, політика інтеграції, співпраця, суверенітет, теорії політичної науки, колективна безпека, політологічний аналіз.*

Zeynalova Shabnam

Green energy in Azerbaijan (types and development prospects)

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.27

Zeynalova Shabnam
PhD in Political Science, Associate Professor
Azerbaijan Tourism and Management University
Keroghly Rahimova str., 822/23, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-2665-4753

Aim of the article. The global shift towards renewable energy sources (RES) is an inevitable consequence of the depletion of fossil fuel reserves. As countries seek to mitigate the environmental impact of traditional energy production, the transition to "green energy" becomes a critical factor in sustainable development.
The novelty of this article. The author provides a comprehensive exploration of Azerbaijan's transition to green energy, with a particular focus on the country's distinctive use of hydropower, solar, wind, and tidal energy solutions.
Methodology and methods. The methodology employed includes a comprehensive review of the existing literature, analysis of energy policy documents, and evaluation of renewable energy projects implemented in Azerbaijan. Additionally, comparative analysis is applied to understand the distinctive approaches Azerbaijan has taken in advancing green energy compared to other countries in the region.
Main results. The results indicate that Azerbaijan is making substantial progress in utilizing green energy resources. Key initiatives include the expansion of hydropower projects, significant investments in solar and wind energy infrastructure, and the exploration of tidal energy potential in the Caspian Sea. Notably, the country has also prioritized the rehabilitation of territories liberated from occupation, integrating green energy solutions into the reconstruction process. Author concludes by highlighting the crucial role of green energy in Azerbaijan's economic development and environmental sustainability. The study emphasizes the importance of enhancing the regulatory and legal framework to foster further growth of renewable energy. The findings suggest that Azerbaijan's experience may offer valuable insights for other countries, particularly in regions with similar energy challenges. Author also provides a roadmap for the future of green energy in Azerbaijan, underscoring the need for continuous innovation, investment, and international collaboration.
Key words: *energy production, renewable energy sources (RES), energy transition, green energy, advantages of green energy, challenges of RES utilization, RES development.*

Introduction. One of the key directions of human societal development is closely linked to the energy transition, which entails the gradual replacement of fossil fuel-based energy with alternative energy sources, primarily through the use of renewable and environmentally friendly resources.

As is well known, the concept of the "green" economy, which envisions a gradual transition to renewable energy sources (RES) for the sustainable development of human society, was first formulated and introduced by British economist M. Jacobs in his work *Green Economy: Environment, Sustainable Development, and Future Policy* [1]. However, M. Jacobs' ideas gained widespread recognition only after the global economic crisis of 2008. During this period, the green economy began to be viewed as an important tool for global economic recovery. Issues related to green energy started to gain significant international relevance. Consequently, the concept of the green economy was incorporated into the United Nations Environment Programme (UNEP) and was recognized as a means of "enhancing human well-being and social equity while significantly reducing environmental risks and ecological deficits."

In the modern era, the significance of green energy for the further development of human society is becoming paramount. Among the key objectives of sustainable development outlined in the *2030 Agenda for Sustainable Development* adopted by the United Nations, the transition to green energy is considered one of the most crucial goals, as its achievement will facilitate progress toward all other sustainable development objectives. This document was adopted at the Sustainable Development Summit, held from September 25–27, 2015 [2].

As evident, green energy, by gradually replacing traditional energy sources, has the potential to become a fundamental mechanism for restructuring the global economy and a key instrument for mitigating various global challenges.

Many countries, particularly economically developed ones, are taking concrete steps toward transitioning their economies to renewable energy sources. For instance, the United States plans to transition to an economy that is 100% reliant on clean energy and to achieve carbon neutrality no later than 2050. Similarly, the European Union is taking decisive action in this direction. On December 11, 2019, the European Commission adopted the so-called *European Green Deal*. This initiative aims to achieve complete greenhouse gas neutrality by 2050 by transitioning away from fossil fuels to renewable energy sources [3].

At the same time, the study of RES development processes in various countries, particularly in the post-Soviet space, presents significant scientific

interest. In this regard, examining the development and utilization of RES in the Republic of Azerbaijan is of particular relevance from the perspective of gaining insights and conducting research in this field.

The significance of global energy consumption. One of the key characteristics of human societal development is the continuous increase in global energy consumption. Although traditional industries and the service sector are becoming increasingly energy-efficient, factors such as population growth, rising demands for electricity and thermal energy, advancements in science and various industries, as well as the emergence of new sectors, contribute to the overall increase in energy consumption.

According to the International Energy Agency, global energy consumption in 2015 amounted to 20.76 trillion kWh. Although it experienced a temporary decline due to the COVID-19 pandemic, it has since resumed a steady upward trajectory. In line with economic trends, global energy consumption growth in percentage terms slowed significantly in 2022 (from +4.9% in 2021, reaching 23.7 trillion kWh, to +2.1% in 2022). However, this remained above the average annual growth rate of 1.4% observed from 2010 to 2019. Overall, between 2018 and 2022, the total capacity of alternative energy sources increased by 21% compared to traditional energy sources [4]. Projections indicate that global energy consumption will reach approximately 33.4 trillion kWh by 2030 and could rise to 41.3 trillion kWh by 2050.

It is well known that fossil fuel reserves are finite and will eventually be depleted. The world must prepare for the so-called energy transition, which will inevitably follow the depletion of fossil fuel reserves. As a result, increasing global emphasis is being placed on the utilization of renewable energy sources (RES). To describe these energy sources, terms such as “renewable” or “regenerative” energy are commonly used. However, in scientific research, international legislation, and public discourse, the term “green energy” is being increasingly adopted in reference to renewable energy sources.

Green energy and its global development. Green energy refers to energy derived from natural sources that replenish more quickly than they are consumed. Examples include solar energy, wind energy, and other renewable resources capable of generating substantial amounts of electricity. To meet the growing global demand for energy, fundamental changes in this field are necessary. Green energy is essentially derived from renewable, or inexhaustible, sources. The core principle of green energy utilization lies in harnessing energy from continuous natural processes or renewable organic resources over time.

Green energy is obtained from natural resources such as sunlight, various water flows (hydropower), oceanic tides, wind, and, to some extent, geothermal energy – all of which are renewable in nature. Additionally, green energy is produced from various types of biofuels, including wood, vegetable oil, and ethanol. In 2010, renewable energy sources accounted for 16.7% of global energy consumption. By 2015, renewable energy sources supplied approximately 19.3% of the world’s final energy consumption [5]. According to the International Energy Agency, in 2019, renewable energy sources provided 26.8% of global energy consumption, with hydropower constituting the largest share (16%), followed by wind energy (5.3%), solar energy (2.6%), biofuels and other waste (2.4%), and geothermal energy (0.5%) [6].

According to some estimates, by 2050, up to 80–90% of the world’s electricity will be sourced from renewable energy. Efficient and reliable renewable energy technologies will help create a system that is less vulnerable to macroeconomic and political challenges [7]. The leading countries in the production of energy from non-traditional sources include Iceland (geothermal energy), Denmark (20.6%, wind energy), Portugal (18%, wave, solar, and wind energy), Spain (17.7%, solar energy), and New Zealand (15.1%, geothermal and wind energy).

In Germany, renewable energy sources accounted for 38% of electricity production in 2018. However, by 2023, renewables provided a record share of approximately 60% of Germany’s total clean electricity production. Brazil has implemented one of the world’s largest renewable energy programs, focused on producing ethanol fuel from sugarcane. Ethanol accounts for 18% of the country’s automotive fuel supply [8]. As a result, Brazil, which previously had to import most of the oil required for domestic consumption, has achieved full self-sufficiency in oil production [9]. Ethanol fuel is also widely used in the United States.

Development of green energy in Azerbaijan. Azerbaijan is endowed with abundant traditional energy resources, such as oil and gas, which not only fully meet the country’s energy consumption needs but also constitute a significant portion of its exports. Nevertheless, increasing attention is being directed toward the development and utilization of various types of renewable energy sources. This shift is driven by objective factors. According to some estimates, Azerbaijan’s state-owned oil company, SOCAR, aims to achieve decarbonization within the next decade. However, other projections suggest that this transition may take longer, given the country’s substantial natural gas reserves and the potential discovery of additional oil fields. Regardless, the global transition to renewable energy is inevitable, as fossil fuels are finite resources. The world is gradually entering a new phase of the energy transition, marked by the widespread adoption of renewable energy sources and the gradual displacement of fossil fuels.

Azerbaijan possesses significant natural resources for the development of alternative energy sources. The country has the potential to utilize various types of renewable energy, including hydropower, solar energy, wind energy, tidal energy, biomass energy, and geothermal energy. Moreover, research is underway on the production and transportation of hydrogen through the Trans Adriatic Pipeline (TAP), including the generation of green hydrogen via electrolysis of Caspian Sea water using electricity from offshore wind turbines, as well as the production of blue hydrogen from natural gas extracted from the Caspian shelf [10].

The establishment of a green energy zone in the Republic of Azerbaijan has been designated as a strategic objective. In this regard, the Presidential Decree of the Republic of Azerbaijan on the approval of the "National Priorities for Socio-Economic Development: Azerbaijan 2030," issued on February 2, 2021, enshrines the formation of a "Clean Environment and Green Growth Country" as one of the five national priorities for the country's socio-economic development until 2030 [11]. These national priorities play a crucial role in fulfilling commitments outlined in the United Nations document "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development".

Furthermore, the available resources have the capacity to address key objectives, such as enhancing the reliability of electricity supply, establishing reserve capacities, compensating for losses, ensuring energy provision to remote areas, and exporting surplus energy abroad.

In this context, Azerbaijan is preparing for the implementation of the so-called Green Energy Corridor project. This corridor will connect the Caspian Sea with Europe through a deep-sea cable laid along the seabed of the Black Sea.

The feasibility study for this Green Energy Corridor project from Azerbaijan to Europe is expected to be completed by the end of 2024. In general, the process of conducting an international tender, obtaining the necessary approvals for financing, and concluding contracts for project execution may take approximately another year. Preliminary estimates suggest that the project will require an investment of between €2 billion and €2.5 billion. The construction phase could take up to three years. Thus, the Green Energy Corridor is projected to become operational around 2028. To regulate activities in the field of alternative and renewable energy sources, Azerbaijan established the State Agency for Renewable Energy Sources, which has been operating under the Ministry of Energy of Azerbaijan since September 22, 2020.

It is noteworthy that by the autumn of 2023, the share of renewable energy in Azerbaijan's total electricity production had already reached 8%. According to government forecasts, the share of renewable energy in Azerbaijan's installed electricity generation capacity is expected to reach 30% by 2030.

One distinctive feature of energy production development in Azerbaijan's wind and solar power sectors is that these fields are expanding exclusively through foreign investment. It is essential to emphasize that large-scale green energy projects have already been launched in Azerbaijan in collaboration with foreign partners as part of the country's energy transition. In 2024 alone, the total installed capacity of wind and solar energy projects will amount to 1,300 MW.

Numerous contracts have been signed with foreign companies for the implementation of these renewable energy projects. For example, a wind power plant with a capacity of 240 MW is being constructed by ACWA POWER (Saudi Arabia), with construction having commenced in January 2024 [12]. A 230 MW solar power plant, built by MASDAR (United Arab Emirates), was commissioned on October 20, 2023. Additionally, a 240 MW solar power plant is under development by BP (United Kingdom), with design work ongoing for the "Shafag" solar power station in Jabrayil. These projects are being implemented in accordance with the Presidential Decree of the Republic of Azerbaijan "On Measures for the Implementation of Pilot Projects Using Renewable Energy Sources," issued on December 5, 2019.

Development of green energy in Azerbaijan: Challenges and prospects. It should also be noted that the rapid development of green energy allows for savings in domestic natural gas consumption. This, in turn, creates an additional opportunity to export these natural gas resources.

Undoubtedly, the issue of using renewable energy sources (RES) is also linked to the problem of environmental cleanliness and preservation. In this regard, Azerbaijan is taking practical measures to combat climate change and ensure the planet's environmental well-being. By decree of the country's president, 2024 has been declared the "Year of Solidarity for a Green World" in Azerbaijan. Karabakh, East Zangezur, and the Nakhchivan Autonomous Republic have been designated as green energy zones. Overall, Azerbaijan plans to reduce emissions from industrial activities by 35% by 2030 and by up to 40% by 2050. Several examples can be cited. One of the priority areas during the restoration and reconstruction of territories liberated from Armenian occupation is the overall restoration of the ecosystem of these lands, as well as environmental protection. Notably, real steps are being taken to turn these territories into a net-zero emissions zone by 2050, with plans for the complete transition of the Karabakh and East Zangezur economic regions of Azerbaijan to renewable energy sources.

Following a study of the hydro-energy potential of the Karabakh and East Zangezur economic regions, the Joint-Stock Company "Azerenergy" (the primary

entity in the energy sector) prepared and presented a report on the restoration of hydroelectric power plants (HPPs) destroyed during the occupation, as well as the construction of new HPPs in compliance with environmental standards. According to the report, 72 small HPPs with a total capacity of 467 MW will operate in the region.

In our view, attracting leading foreign producers of electrical energy equipment, including from Ukraine, could play a significant role in the implementation of these projects, given the friendly and strategic nature of relations between Ukraine and Azerbaijan. Ukrainian companies could potentially participate in the construction of new or reconstruction of small HPPs in the East Zangezur economic region of Azerbaijan. Overall, the total power generation from existing plants in the region is expected to reach 270 megawatts (MW) by the end of 2024. By 2027, the total HPP capacity will reach 500 MW. Naturally, this will be an important contribution to Azerbaijan's transition to green energy.

It is particularly noteworthy that, for the first time in Azerbaijan's energy system history, the electricity needs of the Karabakh and East Zangezur regions are now 100% met by green energy [13]. Moreover, the surplus electricity is supplied to the national grid. If we consider both current and planned projects, the total expected renewable energy capacity in the Karabakh and East Zangezur economic regions will reach 1100 MW, which is approximately 12–15 times their current energy needs. It is crucial to highlight that the adoption of green energy technologies and the increase in its share in the overall electricity supply system allows for a gradual reduction in reliance on traditional energy sources such as oil, petroleum products (e.g., fuel oil), and natural gas. Azerbaijan has already ceased using oil and petroleum products for electricity generation, and the volume of gas used for this purpose is also steadily decreasing. This enables the country to redirect the freed-up resources for export. It is believed that this experience could also be applied in Ukraine after the de-occupation of its territories and the country's economic development in the near future.

It is also particularly noteworthy that, for the first time in the post-Soviet space, Azerbaijan hosted the COP29 conference in the fall of 2024. Among other topics, the conference addressed the further development of green energy worldwide in connection with environmental protection issues.

Conclusion. The challenges facing countries worldwide and the anticipated structural transformations in the global energy balance have set forth key tasks, such as increasing sustainable and clean energy capacities in the region and identifying new energy routes. Azerbaijan as one of the key players in ensuring global and, to a greater extent, regional energy security, is implementing sustainable projects, particularly in the development of green energy. The country also maintains close integration with the energy systems of neighboring states such as Georgia, Iran, and Turkey.

Summarizing this study, we can conclude that the prospects for developing green energy are determined by the following key points:

A clear and steady trend towards increasing the production and consumption of green energy within the overall energy generation and consumption system is evident. Although oil and gas will remain among the primary energy sources for at least the next two decades, renewable energy generation is an essential direction for the future of the energy sector.

The energy transition is inevitable. However, it must be carried out gradually, without disrupting existing economic ties, while also considering environmental protection issues.

Green energy aims to ensure the efficient consumption of depletable resources (such as fossil fuels – oil and gas) and the rational use of inexhaustible resources, including solar, wind, hydro, and tidal energy.

The Republic of Azerbaijan, despite its abundant oil and gas resources, is making serious efforts to transition to renewable energy sources. At the same time, it is necessary to take appropriate measures to improve the regulatory and legal framework supporting the development of renewable energy, primarily through the adoption of a law on RES.

Thus, one of the main directions of Azerbaijan's future economic development is closely linked to the use of environmentally friendly technologies, clean energy sources, waste recycling, and measures for the rehabilitation of polluted areas.

BIBLIOGRAPHY:

1. Jacobs M. 1992. *The Green Economy: Environment, Sustainable Development and the Politics of the Future*. Paperback. 336 p.

2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. https://sdgs.un.org/2030agenda (10.05.2024)

3. European Green Deal. A growth strategy that protects the climate. https://ec.europa.eu/stories/european-green-deal

4. McKinsey Technology Trends Outlook 2023. 2023. https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech#new-and-notable (accessed 12.05.2024).

5. Renewables 2017 Global Status Report. 01 Global Overview/ REN 21, 24 May 2024. URL: https://www.ren21.net/gsr-2017/chapters/chapter_01/chapter_01 (accessed 12.04.2024).

6. Electricity Information: Overview. Electricity production. 2024. International Energy Agency, 25 May. URL: https://www.iea.org/reports/electricity-information-overview/electricity-production. (accessed 15.05.2024)

7. McKinsey Technology Trends Outlook 2023. 2023. https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-top-trends-in-tech#new-and-notable (accessed 12.05.2024).

8. America and Brazil Intersect on Ethanol. (2006). *Bioenergy. Renewable energy world.* May 15. //https://www.renewableenergyworld.com/baseload/bioenergy/america-and-brazil-intersect-on-ethanol-44896 / (accessed 14.05.2024).

9. Lorenzi B.R., Andrade T.H.N. Second generation ethanol in Brazil: Policies and socio-technical networks. *Revista Brasileira de Ciências Sociais* 34 (2019): https://www.scielo.br/j/rbcsoc/a/j5wbmgNHJcNh8YDM7L98Gzx/abstract/?lang=en# (accessed 19.05.2024).

10. TAP receives results of first tests on pipeline materials for hydrogen transportation (2025) https://en.trend.az/business/energy/3995599.html (accessed 24.02.2024)

11. EU4Environment supports Azerbaijan in achieving its "green" priorities for 2030 (2021) https://www.eu4environment.org/ru/news/eu4environment-supports-azerbaijan-in-achieving-its-priorities-for-2030(accessed 24.02.2024)

12. Azerbaijan wind IPP https://acwapower.com/en/projects/azerbaijan-wind-ipp (accessed 24.02.2024)

13. Green road of Azerbaijan – solar energy-based 'smart' Karabakh (2024) https://en.trend.az/business/green-economy/3915751.html (accessed 24.02.2024)

Зелена енергія в Азербайджані (типи та перспективи розвитку)

Зейналова Шабнам
PhD по політичним наукам, доцент
Азербайджанського університету
туризму та менеджменту
вул. Керогли Рагімова, 822/23, Баку,
Азербайджан
ORCID: 0000-0002-2665-4753

Мета статті. Глобальний перехід до відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) є неминучим наслідком вичерпання запасів викопних видів палива. Оскільки країни прагнуть зменшити екологічний вплив традиційного виробництва енергії, перехід до «зеленої енергії» стає критичним фактором сталого розвитку.

Новизна цієї статті. Автор надає всебічне дослідження переходу Азербайджану до зеленої енергії, з особливою увагою до унікального використання гідроенергії, сонячної, вітрової та приливної енергії в контексті країни.

Методологія та методи. Використовувана методологія включає всебічний огляд існуючих наукових праць, аналіз енергетичних політик та оцінку реалізованих проектів відновлюваної енергетики в Азербайджані. Крім того, застосовується порівняльний аналіз для розуміння унікальних підходів, які Азербайджан використовує для розвитку зеленої енергії порівняно з іншими країнами регіону.

Основні результати. Результати показують, що Азербайджан робить суттєвий прогрес у використанні ресурсів зеленої енергії. Основні ініціативи включають розширення проектів гідроелектростанцій, значні інвестиції в інфраструктуру сонячної та вітрової енергії та дослідження потенціалу приливної енергії в Каспійському морі. Важливою є також пріоритетність відновлення територій, звільнених від окупації, з інтеграцією рішень з зеленої енергії в процес реконструкції. Автор підсумовує, підкреслюючи вирішальну роль зеленої енергії у економічному розвитку Азербайджану та забезпеченні екологічної сталості. Дослідження акцентує на важливості посилення регуляторної та правової бази для сприяння подальшому розвитку відновлюваних джерел енергії. Знайдені результати свідчать, що досвід Азербайджану може бути корисним для інших країн, зокрема в регіонах із подібними енергетичними проблемами. Автор також пропонує дорожню карту для майбутнього розвитку зеленої енергії в Азербайджані, підкреслюючи необхідність постійних інновацій, інвестицій та міжнародної співпраці.

Ключові слова: *виробництво енергії, відновлювальні джерела енергії (ВДЕ), енергетичний перехід, зелена енергія, переваги зеленої енергії, проблеми використання ВДЕ, розвиток ВДЕ.*

Кучик Олександр Сергійович

Політичні наслідки міграційних процесів у контексті глобальних викликів для країн Східної Європи

УДК 32:314.74(4-11):327.5
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.28

Кучик Олександр Сергійович
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародної безпеки
та стратегічних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9767-9520

Міграційні процеси в Східній Європі набувають особливого значення в умовах глобалізації та сучасних викликів, таких як економічна нерівність, демографічна криза та політична нестабільність. Регіональний контекст міграції є специфічним через історичні, соціально-економічні та політичні особливості, але він залишається недостатньо дослідженим. У науковій літературі питання впливу міграційних процесів на політичну систему країн Східної Європи досі не отримало належного висвітлення, що зумовлює необхідність комплексного аналізу цього явища. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій міграційних процесів у Східній Європі, визначення факторів, які їх спричиняють, та оцінювання політичних наслідків міграційних процесів для країн регіону. Для досягнення мети дослідження використано комплексний підхід, який охоплює кількісний та якісний аналіз, систематизацію даних, порівняльний метод, а також методи аналізу та синтезу. Основну увагу приділено визначенню деструктивних і конструктивних політичних наслідків міграційних процесів. Результати дослідження продемонстрували, що міграційні процеси в Східній Європі мають як позитивні, так і негативні політичні наслідки. До позитивних належать формування міжнародної кооперації та залучення висококваліфікованих кадрів, що сприяє інноваційному розвитку. Негативні наслідки стосуються загострення соціальної напруженості, ризику зростання популізму та поглиблення політичної поляризації. Виявлено, що вплив міграційних процесів є неоднорідним і залежить від економічної та політичної стабільності країн-реципієнтів і країн-донорів. У статті зроблено висновок щодо необхідності розробки комплексних політик управління міграційними процесами, які враховують регіональні особливості Східної Європи. Подальше дослідження політичних наслідків міграційних процесів має сприяти створенню умов для мінімізації ризиків і максимізації потенціалу міжнародної міграції.

Ключові слова: *міграційна політика, соціокультурна адаптація, демографічні зміни, регіональна стабільність, країни-донори, країни-реципієнти.*

Актуальність дослідження. Міграційні процеси є одним із найбільш значущих явищ сучасного світу, які мають суттєвий вплив на соціально-економічний, культурний та політичний розвиток країн. У контексті глобалізації ці процеси посилюються новими викликами, такими як економічна нерівність, політична нестабільність, військові конфлікти, кліматичні зміни та пандемії.

Для країн Східної Європи міграційні процеси мають особливе значення. Регіон виступає транзитною зоною для мігрантів зі Східної Європи, Азії, Близького Сходу та Африки, одночасно постаючи перед проблемою власних хвиль еміграції, що спричиняє втрату людського капіталу. Такі тенденції створюють нові виклики для національної безпеки, внутрішньої політики та міжнародних відносин. Водночас політичні наслідки міграційних процесів можуть бути як деструктивними (зростання соціальної напруги, радикалізація суспільства, посилення популізму), так і конструктивними (зміцнення міждержавної співпраці, реформування політичних систем для адаптації до нових реалій).

Однак у науковій літературі відсутній ґрунтовний аналіз політичних наслідків міграційних процесів для країн Східної Європи. Більшість досліджень зосереджуються на економічних або соціокультурних аспектах, залишаючи поза увагою політичні трансформації, які відбуваються у зв'язку з міграцією. Розв'язання цієї проблеми є важливим для формування ефективних державних політик, спрямованих на мінімізацію ризиків і використання можливостей, пов'язаних із міграційними процесами.

Мета статті – дослідити політичні наслідки міграційних процесів для країн Східної Європи в умовах глобальних викликів, а також визначити їхній вплив на політичну стабільність, державну безпеку та міжнародні відносини регіону.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

1) проаналізувати сучасні тенденції міграційних процесів у Східній Європі в контексті глобалізації та світових викликів;

2) визначити фактори, що зумовлюють міграційні процеси в Східній Європі;

3) оцінити деструктивні та конструктивні політичні наслідки міграційних процесів для країн Східної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри посилюваний інтерес до проблематики міграційних процесів у Східній Європі в умовах глобалізації, більшість досліджень зосереджується на аналізі загальносвітових тенденцій або специфіки міграційних потоків у Західній Європі та Північній Америці. Унаслідок цього особливості міграційних процесів у країнах Східної Європи залишаються недостатньо дослідженими, що створює значні наукові прогалини в розумінні їхнього характеру та наслідків.

Основи сучасного підходу до вивчення міграції закладено в роботах П. Чаньї (P. Csanyi) [1] та В. Маркоса (V. Markos), які акцентують на впливі глобалізаційних чинників на міграційні процеси та їхньому значенні для соціально-економічного розвитку. Свою чергою, такі дослідники, як Н. І. Варга, Б. Г. Гвоздецька, Н. О. Нікон [3], М. А. Бучин і Н. О. Мархайчук [4], аналізували міграційні процеси в окремих країнах Східної Європи, однак їхні роботи здебільшого присвячені економічним аспектам і впливу трудової міграції. Політичний вимір міграційних процесів залишається на периферії академічного інтересу.

Незначна кількість досліджень, таких як праці Ю. В. Яковенка [5], О. А. Пробоїва та І. М. Білецької [6], присвячених політичним наслідкам міграції, переважно висвітлюють загальні тенденції без врахування регіональної специфіки. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу міграції на політичну стабільність, формування міжнародної кооперації та зміну політичних пріоритетів у країнах Східної Європи.

Ця стаття спирається на наявні теоретичні напрацювання та має на меті подолання вказаних прогалин. У роботі проаналізовано соціально-економічні та політичні наслідки міграційних процесів, а також запропоновано новий підхід до оцінювання їхнього конструктивного та деструктивного впливу в регіональному контексті.

Таким чином, стаття покликана не лише відповісти на актуальні виклики, але й сприяти розширенню наукових знань про специфіку міграційних процесів у Східній Європі, усуваючи прогалини, наявні в сучасних дослідженнях

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж тривалого часу дослідження міграційних процесів перебувало здебільшого в полі зору економістів, соціологів та демографів, тоді як їхній політичний аспект залишався недостатньо вивченим [7, с. 318]. Вплив міграції на структуру й політику сучасних держав часто залишався в тіні інших, більш помітних проблем. Водночас міграція є невіддільною частиною складної системи внутрішньодержавних і міждержавних відносин, що формуються в умовах загострення глобальної конкуренції та транснаціоналізації політичного й економічного простору. Цей процес істотно впливає на сутність політичних систем і характер політичних процесів, перетворюючись на один із визначальних чинників сучасної політичної динаміки.

Зміни в глобальному середовищі, викликані посиленням міграційних потоків, змусили наукову спільноту переглянути підходи до вивчення цього явища. Від середини 1980-х років політичний аспект міграційних процесів стає предметом досліджень у галузях політології та права. Поступово утверджується розуміння того, що міграція населення – це не лише соціальний або економічний феномен, але й потужний чинник, який впливає на стабільність, безпеку та політичну стійкість держав.

Як зазначає П. Д. Денисюк, уперше поняття «міграція» було використано в кінці XIX століття англійським ученим Е. Равенштейном у роботі «Закони міграції». Дослідник визначав цей процес як постійний рух, спричинений взаємодією кількох груп чинників – економічних, соціальних, політичних і особистих. Його висновки стали основою для подальшого вивчення закономірностей транскордонних переміщень і аналізу їхнього впливу на держави та суспільства [7, с. 319].

Сучасне розуміння міграції виходить далеко за межі пересування людей через кордони або в межах однієї країни. Вона трактується як реакція на зміни в політичному, соціальному та економічному житті суспільства. Міграційні рухи часто є індикатором стабільності або, навпаки, нестабільності політичних та економічних процесів у країні. Таким чином, вивчення політичних наслідків міграції є надзвичайно актуальним у контексті сучасних глобальних викликів і потребує комплексного підходу.

Історичний розвиток міграційних процесів тісно пов'язаний із хвилями глобалізації, які змінювали характер і масштаби переселення людей. Для більш глибокого розуміння цього явища в таблиці 1 представлено причинно-наслідковий зв'язок між міграцією та глобалізацією в різні періоди (табл. 1).

Сучасна міграційна політика Європейського Союзу базується на низці важливих угод і конвенцій, ухвалених упродовж останніх десятиліть. Серед найважливіших документів варто згадати Шенгенські угоди 1985 і 1990 років, які заклали основу для створення зони вільного пересування. Дублінська конвенція 1990 року визначила принципи відповідальності держав-членів за розгляд заяв про надання притулку. Маастрихтський договір 1992 року сприяв розширенню інтеграції в міграційній політиці, а Амстердамський договір 1997 року закріпив співпрацю у сфері юстиції та внутрішніх справ, включаючи питання управління міграційними потоками [8, с. 136].

Свобода переміщення громадян залишається одним з основних принципів та найвагоміших здобутків європейської інтеграції й функціонування Європейського Союзу. У статті 3 Договору про Європейський Союз чітко зазначено, що ЄС прагне створити «простір свободи, безпеки та справедливості без внутрішніх кордонів» [9], що забезпечить право на вільне пересування осіб у поєднанні з ефективними заходами контролю на зовнішніх кордонах. У документі також передбачено комплексний підхід до питань надання притулку, управління імміграцією, а також протидії злочинності. Це гарантує баланс між збереженням основних сво-

Таблиця 1

Причинно-наслідковий зв'язок між міграцією та глобалізацією в різні періоди

Період	Глобалізаційні процеси	Причини міграції	Наслідки міграції
XIX – початок XX ст.	Перша хвиля глобалізації (1870–1914): розвиток міжнародної торгівлі, промислова революція.	Розвиток економіки в США, відкриття нових робочих місць, зростання кількості й ролі транспорту та комунікацій.	Масова еміграція з Європи до США (60% мігрантів). Відкриття нових територій для заселення.
1914–1950 рр.	Сповільнення глобалізації через Першу світову війну, економічну нестабільність та інфляцію.	Політична та економічна нестабільність, упровадження жорсткіших заходів міграційної політики, особливо в США.	Зменшення обсягів міграції, обмеження доступу європейських мігрантів до США, посилення контролю над міграцією.
1950–1980 рр.	Друга хвиля глобалізації: економічне зростання, розвиток технологій, інтеграція ринків.	Розрив між рівнями економічного розвитку країн. Міграція з менш розвинених країн (Афганістан, Індія, В'єтнам) до більш розвинених.	Переселення низькокваліфікованих працівників до країн Заходу. Збільшення кількості міжнародних мігрантів до 99 млн осіб.
1980–1990 рр.	Початок третьої хвилі глобалізації: активізація міжнародної співпраці.	Запит на дешеву робочу силу в Західній Європі, США, Канаді та інших країнах.	Різке збільшення кількості мігрантів до 155 млн осіб, активізація європейської політики залучення робочої сили.

Джерело: складено автором на основі [7, с. 319].

бод громадян та підтриманням безпеки, що є фундаментом для функціонування об'єднаного європейського простору.

Завдяки принципу свободи переміщення громадян кількість іноземців, які проживають на території Європейського Союзу, досягла 21,8 мільйона осіб, що становить близько 5% усього населення ЄС. Значна частина цих людей, зокрема 13,3 мільйона, є громадянами інших країн-членів Союзу, що підкреслює активне використання права на вільне пересування. Наприклад, понад 3 мільйони румунів, близько 1,5 мільйона поляків, 1,4 мільйона італійців і майже 1 мільйон португальців знайшли нове місце проживання в інших державах-членах ЄС. Це свідчить про високий рівень інтеграції європейської спільноти, де свобода пересування слугує важливим інструментом для соціальної, економічної та культурної взаємодії між державами. Така мобільність сприяє не лише особистому розвитку громадян, але й посиленню взаємозв'язків у межах Союзу, роблячи ЄС більш згуртованим і динамічним у світовому масштабі [10, с. 94].

Особливості міграційної політики країн Східної Європи відображають як локальні виклики, так і загальноєвропейські тенденції. Упродовж останніх десятиліть регіон пережив значні зміни, зумовлені внутрішньою трансформацією держав та зовнішніми впливами, зокрема кризою біженців 2015–2016 років. Ці події стали яскравим індикатором серйозних проблем у реалізації спільної міграційної політики ЄС, висвітливши її низьку ефективність у критичних ситуаціях. Це явище було зумовлено низкою чинників, серед яких світова фінансово-економічна криза, «арабська весна», загострення ситуації в Лівії та війна в Сирії. Це змусило десятки тисяч біженців, переважно з Близького Сходу та Африки, шукати притулку в Європі, часто ризикуючи життям під час небезпечних подорожей через Середземне море [11].

За даними Міжнародної організації з міграції, у 2015 році на маршрутах до Європи загинули 4054 особи, а у 2016 році ця кількість збільшилася до 5143 осіб. У 2015 році на зовнішніх кордонах ЄС було затримано 1,8 мільйона мігрантів, тоді як кількість поданих клопотань про притулок перевищила 1,2 мільйона [12]. Ці цифри стали серйозним випробуванням для системи управління міграційними процесами та надання притулку, що продемонструвало неготовність Європи ефективно реагувати на такі виклики. У цьому контексті країни Східної Європи, попри власні труднощі, були змушені адаптувати свою міграційну політику до умов, які значною мірою визначалися кризовою ситуацією на рівні всього ЄС.

Країни Східної Європи опинилися в центрі суперечок щодо розподілу мігрантів і біженців у межах Європейського Союзу. Однією з найбільш резонансних подій стала відмова держав Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) приймати квоти на переселення біженців, які активно підтримували Німеччина та інші західноєвропейські країни. Польща особливо гостро реагувала на цей план, запроваджуючи обмеження, які мінімізували можливість прихистку біженців із Близького Сходу та Африки [13, с. 77].

Проте в країнах регіону спостерігається різноманіття підходів до міграційної політики. Чехія, наприклад, реформувала законодавство щодо перебування іноземців, розширивши можливості довгострокового проживання, уточнила права на отримання віз і створила спеціалізовані платформи для іммігрантів. Румунія полегшила імміграційні процедури, давши можливість отримувати дозвіл на проживання строком до трьох років,

а також спростила шлях до громадянства для осіб, які сприяють збереженню румунської культури.

Словаччина також модернізувала свою міграційну політику через поправки до законів про працевлаштування, які забезпечують прозорість процесу найму мігрантів і встановлюють чіткі вимоги до роботодавців. У Болгарії ж прийнятий закон про мобільність, спрямований на рівність у правах працівників незалежно від громадянства, що передбачає як захист сезонних робітників, так і перспективу отримання постійного місця проживання після п'яти років легального перебування.

Таким чином, країни Східної Європи реагують на міграційні виклики по-різному, балансуючи між необхідністю захисту національних інтересів, вимогами ЄС та потребою адаптуватися до нових реалій глобалізації. Це відображає широкий спектр підходів до регулювання міграції – від жорстких обмежень до створення сприятливих умов для іммігрантів.

Східноєвропейські країни, такі як Україна, Польща та Румунія, характеризуються значними обсягами еміграції, що формують одну з найбільших груп емігрантів у регіоні. За даними 2022 року, Україна посіла перше місце серед європейських країн з приблизно 6 мільйонами осіб, які виїхали за межі країни. Польща та Сполучене Королівство зайняли друге та третє місця відповідно, маючи по 4,8 і 4,7 мільйона емігрантів. Російська Федерація за даними рапорту з міграції Міжнародної Організації з міграції, що була віднесена також до європейських країн, лідирувала за кількістю населення, яке проживало за кордоном, із майже 11 мільйонами емігрантів [14].

Окремо варто згадати Боснію і Герцеговину, яка у 2020 році мала найбільшу частку населення, що емігрувало. Значна кількість громадян залишила країну під час розпаду колишньої Югославії. Португалія, Болгарія та Румунія, що мають тривалу історію еміграції, також демонструють високий відсоток громадян, які проживають за кордоном. Ці тенденції вказують на складну соціально-економічну ситуацію в регіоні та особливості міграційних процесів, що мають значний вплив на демографічний стан країн Східної Європи.

У 2022 році Україна переживала стрімкі демографічні зміни, що вплинули на соціально-економічну сферу, обороноздатність та міжнародну позицію країни. Як зазначає О. Марущак, від початку повномасштабного воєнного вторгнення росії, населення України скоротилося на 6,7 млн осіб. Станом на травень 2023 року постійне населення країни становило близько 29 млн осіб [15]. Проте М. Науменко стверджує, що, за даними Міністерства охорони здоров'я, кількість населення станом на липень 2024 року склала 35,8 млн осіб [16]. За даними ООН, чисельність населення України станом на січень 2024 року склала 37 млн 441 тисячу осіб. При цьому в ООН, за словами В. Андрєєвої, передбачають збільшення кількості населення до 2026 року з наступним скороченням до 2100 року до 15,2 млн осіб [17]. Це зайвий раз підтверджує важливість вивчення міграційних процесів та їхнього прогнозування.

Основний напрямок української міграції – країни Європи. Станом на листопад 2022 року, за даними ООН, майже 7,9 млн українців залишили країну, і понад 4,8 млн із них отримали тимчасовий

Таблиця 2

Класифікація політичних наслідків міграційних процесів для країн-донорів

Позитивні наслідки	**Негативні наслідки**
Збільшення кількості прямих іноземних інвестицій через грошові перекази та накопичення капіталу мігрантами	Втрата висококваліфікованих кадрів («відтік мізків»), що послаблює конкурентоспроможність держави
Покращення міжнародного іміджу країни завдяки співпраці з державами, що приймають мігрантів	Політична нестабільність через залежність від грошових переказів і міграційних потоків
Можливість покращення якості політичних інститутів завдяки досвіду мігрантів, що повертаються	Погіршення якості державних інститутів через втрату освічених і активних громадян
Посилення міждержавної співпраці в питаннях міграції та безпеки	Зміна демографічного балансу, що може призвести до політичної поляризації
Можливості	Загрози
Формування діаспор, які сприяють розвитку політичних, економічних і культурних зв'язків із країнами, що приймають мігрантів	Політичний вплив діаспори, що може провокувати конфлікти між урядом країни-донора та країнами, що приймають мігрантів
Використання міграційних процесів для зміцнення міждержавних відносин і залучення інвестицій	Посилення контрабандних потоків і корупції в країнах-донорах та транзиту
Зміцнення транскордонної політичної співпраці через спільні політики управління міграцією	Надмірна залежність від політичних рішень країн, які приймають мігрантів, що зменшує суверенітет країни-донора
Можливість використання досвіду мігрантів у реформуванні політичної системи	Ескалація внутрішньої політичної нестабільності через незбалансовану міграційну політику

Джерело: власна розробка автора.

захист в інших країнах. Найбільшу кількість мігрантів прийняли Польща (1,5 млн осіб) та Німеччина (1 млн осіб). Інші країни, які надали прихисток українцям, це Чехія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія, Франція, Словаччина та Молдова.

Залежно від того, до якої групи належить країна з огляду на міграційні тенденції, політичні наслідки будуть відрізнятися. З огляду на це, важливо систематизувати відповідні наслідки міграції для країн-донорів і країн-реципієнтів. У таблиці 2 представлено класифікацію політичних наслідків міграційних процесів для країн-донорів.

Для розуміння комплексного впливу міграційних процесів на політичну ситуацію в різних країнах необхідно проаналізувати їхні наслідки не лише для країн-донорів, але й для країн-реципієнтів. Ці наслідки суттєво відрізняються за своєю природою, ураховуючи специфіку держав, що приймають мігрантів, їхній соціально-економічний та політичний стан, а також масштаби й характер міграційних потоків. У таблиці 3 представлено класифікацію політичних наслідків для країн-реципієнтів.

Аналізуючи основні політичні наслідки міграційних процесів для країн-донорів та країн-реципієнтів, можна зробити висновок, що вони є багатогранними та неоднорідними.

Для країн-донорів міграція має як позитивні, так і негативні політичні наслідки. З одного боку, відплив робочої сили може сприяти зміцненню міжнародних зв'язків та політичній інтеграції через формування спільних політик та заходів. Крім того, емігранти здатні впливати на політичний устрій своєї батьківщини, зберігаючи зв'язок із країною походження та сприяючи політичному оновленню. З іншого боку, втрата висококваліфікованих кадрів часто ускладнює реалізацію довгострокових політичних стратегій розвитку, а також може підривати стабільність політичних інститутів через скорочення кваліфікованого людського капіталу.

Для країн-реципієнтів міграційні процеси також мають змішані наслідки. Позитивними аспектами є збільшення кількості висококваліфікованих фахівців, які сприяють інноваційному розвитку, технологічним удосконаленням та формуванню міжнародних ділових мереж. Водночас негативні наслідки пов'язані з культурною та соціальною роздробленістю, яка може призводити до політичної нестабільності, посилення соціального напруження та конфліктів.

Таким чином, міграційні процеси мають значний вплив на політичну сферу як країн-донорів, так і країн-реципієнтів. Для максимізації позитивних ефектів і мінімізації ризиків необхідно розробляти та впроваджувати збалансовані політики, які враховують інтереси як емігрантів, так і суспільств, що їх приймають.

Висновки. Аналіз сучасних тенденцій міграційних процесів у Східній Європі в контексті глобалізації доводить, що регіон перебуває під значним впливом глобальних процесів. Основними особливостями є зростання масштабів трудової міграції, інтенсифікація потоків біженців через воєнні дії та соціально-економічні кризи, а також посилення залежності країн від міжнародних міграційних політик. Це свідчить про складну взаємодію локальних та глобальних чинників у формуванні міграційних викликів.

Основні чинники, що зумовлюють міграційні процеси в Східній Європі, охоплюють економічні, соціальні, демографічні та політичні аспекти. До ключових причин належать прагнення до вищого рівня доходів, поліпшення умов життя, забезпечення політичної стабільності, а також наслідки воєнних дій у регіоні. Додатково політики відкритих кордонів та інтернаціоналізації ринків праці в Європейському Союзі сприяють інтенсифікації міграційних потоків.

Оцінювання політичних наслідків міграційних процесів для країн Східної Європи виявило їхню двохаспектність. З одного боку, міграція сприяє

Таблиця 3

Класифікація політичних наслідків міграційних процесів для країн-реципієнтів

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Збільшення кількості висококваліфікованих працівників, що сприяє підвищенню технологічного потенціалу	Культурне різноманіття може призводити до етнічної роздробленості та конфліктів
Оптимальний рівень різноманітності населення сприяє взаємодоповнюваності навичок та підвищенню продуктивності праці	Низька інтеграція іммігрантів через мовні бар'єри та соціальні обмеження
Можливості	Загрози
Формування міжнародних ділових мереж за участю висококваліфікованих іммігрантів	Соціальний демпінг і розвиток прихованого ринку праці
Розширення міжнародного інвестування через використання досвіду та контактів іммігрантів	Виведення фінансових ресурсів іммігрантами до країн походження
Стимулювання інновацій та технологічних удосконалень завдяки іммігрантам-науковцям та інженерам	Зростання соціального напруження через нерівномірний розподіл ресурсів, таких як житло

Джерело: власна розробка автора.

міжнародній інтеграції, розвитку міждержавної співпраці та обміну досвідом у сфері управління міграційними потоками. З іншого боку, вона може створювати деструктивні наслідки, такі як політична нестабільність через посилення соціального напруження, зростання впливу радикальних політичних сил та необхідність адаптації політичних інститутів до нових викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Csanyi P. Impact of immigration on Europe and its approach towards the migration (European Union states vs Visegrad group countries). *Journal of Comparative Politics.* 2020. Vol. 13. №2. P. 4–23. URL: https://www.proquest.com/docview/2416481842?fromopenview=true&pq-origsite=gscholar&sourcetype=Scholarly%20Journals (date of access:18.12.2024).

2. Markos V. Az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók családi hátterének és munkaérték preferenciáinak vizsgálata. *Ped Acta.* 2018. Vol. 8. № 2. P. 1–16. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/593623 (date of access: 18.12.2024).

3. Варга Н. І., Гвоздецька Б. Г., Нікон Н. О. Еміграційні настрої молоді Центральної-Східної Європи. *Габітус.* 2020. Вип. 12. № 1. С. 92–96. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.15

4. Бучин М. А., Мархайчук Н. О. Міграція як інструмент гібридної війни. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 3(55). С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269540

5. Яковенко Ю. В. Сучасні тенденції розвитку міграційних процесів: глобальні особливості та наслідки для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна».* 2020. Вип. 98. DOI: 10.26565/2311-2379-2020-98-08

6. Пробоїв О. А., Білецька І. М. Україна в контексті глобальних міграційних процесів. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 10. С. 54–60. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/11.pdf (дата звернення: 18.12.2024).

7. Денисюк П. Д. Основні тенденції міграційних процесів країн Європи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. №4. С. 318–321. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/77

8. Андрейко В. І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія».* 2019. Вип. 2 (41). С. 134–142. DOI: 10.24144/2523-4498.2(41).2019.185419

9. Договір про заснування Європейської Спільноти від 7 лютого 1992 року (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 18.12.2024).

10. Малиновська О. А. Сучасний розвиток міграційної політики ЄС та міграційні перспективи України. *Демографія та соціальна економіка.* 2021. Вип. 2 (44). С. 92–109. DOI: https://doi.org/10.15407/dse2021.02.092

11. Risk Analysis for 2016. Frontex, 2016. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf (date of access: 18.12.2024).

12. Number of recorded deaths of migrants in the Mediterranean Sea from 2014 to 2020. *Statista: website.* URL: https://www.statista.com/statistics/1082077/deaths-of-migrants-in-the-mediterraneansea/ (date of access: 18.12.2024).

13. Цевух Ю. О., Крупиця А. С. Сучасний стан міграційних процесів у країнах Вишеградської четвірки. *30 років Вишеградської четвірки – економічна оцінка розвитку країн: досягнення, перспективи та уроки для України: Збірник матеріалів круглого столу кафедри менеджменту та Інституту права, економіки та міжнародних відносин, присвячений 30-річчю Вишеградської четвірки* (м. Одеса, 19 лютого 2021 року). Одеса, 2021. С. 77–82.

14. McAuliffe M., Triandafyllidou A. (eds.). World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM). Geneva, 2021. 574 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022-EN_1.pdf (date of access: 18.12.2024).

15. Марущак О. Скільки залишиться українців після війни: експерти про скорочення населення та катастрофічне співвідношення жінок і чоловіків. *ТСН.ua: вебсайт.* 27.07.2023. URL: https://tsn.ua/exclusive/skilki-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skorochuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html (дата звернення: 18.12.2024).

16. Науменко М. В липні цього року чисельність населення України склала 35,8 млн людей, – уряд. *Еспресо: вебсайт.* 2024. URL: https://espreso.tv/suspilstvo-v-lipni-tsogo-roku-chiselnist-naselennya-ukraini-sklala-358-mln-lyudey-uryad (дата звернення: 18.12.2024).

17. Андрєєва В. ООН прогнозує скорочення населення України до 15 млн у 2100 році: що на це кажуть в інституті демографії. *Українська правда: вебсайт.* 2024. URL: https://life.pravda.com.ua/society/naselennya-ukrajini-mozhe-skorotitis-do-15-milyoniv-u-2100-roci-prognoz-oon-302668/ (дата звернення: 18.12.2024).

REFERENCES:

1. Csanyi, P. (2020). Impact of immigration on Europe and its approach towards the migration (European Union states vs Visegrad group countries). *Journal of Comparative Politics,* 13(2), 4–23. Retrieved from https://www.proquest.com/docview/2416481842?fromopenview=true&pq-origsite=gscholar&sourcetype=Scholarly%20Journals [in English].

2. Markos, V. (2018). Az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók családi hátterének és munkaérték preferenciáinak vizsgálata. *Ped Acta,* 8 (2), 1–16. Retrieved from https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/593623 [in Hungarian].

3. Varha, N. I., Hvozdetska, B. H., Nikon, N. O. (2020). Emihratsiini nastroi molodi Tsentralnoi-Skhidnoi Yevropy [Emigration sentiments of the youth of Central and Eastern Europe]. *Habitus – Habitus*, 12 (1), 92–96. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.15 [in Ukrainian].

4. Buchyn, M. A., Markhaichuk, N. O. (2022). Mihratsiia yak instrument hibrydnoi viiny [Migration as a tool of hybrid war]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI". Political sci-*

ence. Sociology. Law, 3(55), 42–47. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.3(55).269540 [in Ukrainian].

5. Yakovenko, Yu. V. (2020). Suchasni tendentsii rozvytku mihratsiinykh protsesiv: hlobalni osoblyvosti ta naslidky dlia Ukrainy [Modern trends in the development of migration processes: global features and consequences for Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia «Ekonomichna» – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Economic"*, 98. DOI: 10.26565/2311-2379-2020-98-08 [in Ukrainian].

6. Proboiv, O. A., Biletska, I. M. (2017). Ukraina v konteksti hlobalnykh mihratsiinykh protsesiv [Ukraine in the context of global migration processes]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 10, 54–60. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/11.pdf [in Ukrainian].

7. Denysiuk, P. D. (2021). Osnovni tendentsii mihratsiinykh protsesiv krain Yevropy [Main trends in migration processes in European countries]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 318–321. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/77 [in Ukrainian].

8. Andreiko, V. I. (2019). Rozvytok mihratsiinykh protsesiv v Yevropi ta Ukraina [Development of migration processes in Europe and Ukraine*]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, seriia «Istoriia» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University, series «History»,* 2 (41), 134–142. DOI: 10.24144/2523-4498.2(41).2019.185419 [in Ukrainian].

9. *Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty vid 7 liutoho 1992 roku (konsolidovana versiia stanom na 1 sichnia 2005 roku) [Treaty establishing the European Community of February 7, 1992 (consolidated version as of January 1, 2005)].* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 [in Ukrainian].

10. Malynovska, O. A. (2021). Suchasnyi rozvytok mihratsiinoi polityky YeS ta mihratsiini perspektyvy Ukrainy [Modern development of EU migration policy and migration prospects of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy,* 2 (44), 92–109. DOI: https://doi.org/10.15407/dse2021.02.092 [in Ukrainian].

11. *Risk Analysis for 2016.* (2016). Frontex. Retrieved from https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf [in English].

12. Number of recorded deaths of migrants in the Mediterranean Sea from 2014 to 2020. *Statista: website.* Retrieved from https://www.statista.com/statistics/1082077/deaths-of-migrants-in-the-mediterraneansea/ [in English].

13. Tsevukh, Yu. O., Krupytsia, A. S. (2021). Suchasnyi stan mihratsiinykh protsesiv u krainakh Vyshehradskoi chetvirky [Current state of migration processes in the Visegrad Four countries]. *30 rokiv Vyshehradskoi chetvirky – ekonomichna otsinka rozvytku krain: dosiahnennia, perspektyvy ta uroky dlia Ukrainy: Zbirnyk materialiv kruhloho stolu kafedry menedzhmentu ta Instytutu prava, ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn, prysviachenyi 30-richchiu Vyshehradskoi chetvirky – 30 years of the Visegrad Four – economic assessment of the development of countries: achievements, prospects and lessons for Ukraine: Collection of materials of the round table of the Department of Management and the Institute of Law, Economics and International Relations, dedicated to the 30th anniversary of the Visegrad Four* (Odessa, February 19, 2021) (pp. 77–82). Odesa [in Ukrainian].

14. McAuliffe, M., &Triandafyllidou A. (eds.) (2022). World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM). Geneva. Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022-EN_1.pdf [in English].

15. Marushchak, O. (2023). Skilky zalyshytsia ukraintsiv pislia viiny: eksperty pro skorochennia naselennia ta katastrofichne spivvidnoshennia zhinok i cholovikiv [How many Ukrainians will remain after the war: experts on population reduction and catastrophic ratio of women to men]. *TSN.ua: vebsait – TSN.ua: website.* Retrieved from https://tsn.ua/exclusive/skilki-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skorochuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html [in Ukrainian].

16. Naumenko, M. (2024). V lypni tsoho roku chyselnist naselennia Ukrainy sklala 35,8 mln liudei, – uriad [In July of this year, the population of Ukraine amounted to 35.8 million people, – the government.]. *Espreso: vebsait – Espresso: website.* Retrieved from https://espreso.tv/suspilstvo-v-lipni-tsogo-roku-chiselnist-naselennya-ukraini-sklala-358-mln-lyudey-uryad [in Ukrainian].

17. Andrieieva, V. (2024). OON prohnozuie skorochennia naselennia Ukrainy do 15 mln u 2100 rotsi: shcho na tse kazhut v instytuti demohrafii [The UN predicts a reduction in the population of Ukraine to 15 million in 2100: what the Institute of Demography says about it]. *Українська правда: вебсайт – Ukrainian Pravda: website.* Retrieved from https://life.pravda.com.ua/society/naselennya-ukrajini-mozhe-skorotitis-do-15-milyoniv-u-2100-roci-prognoz-oon-302668/ [in Ukrainian].

Political implications of migration processes in the context of global challenges for Eastern European countries

Kuchyk Oleksandr Serhiiovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the the Department of International Security and Strategic Studies
Ivan Franko Lviv National University
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9767-9520

Migration processes in Eastern Europe are gaining particular importance in the context of globalization and modern challenges, such as economic inequality, demographic crisis and political instability. The regional context of migration is specific due to historical, socio-economic and political features, but it remains insufficiently researched. In the scientific literature, the issue of the impact of migration processes on the political system of Eastern European countries has not yet received adequate coverage, which necessitates the need for a comprehensive analysis of this phenomenon. The aim of the article is to analyze current trends in migration processes in Eastern Europe, identify key factors that determine them, and assess the political consequences of migration processes for the countries of the region. To achieve the goal of the study, a comprehensive approach was used, which includes quantitative and qualitative analysis, data systematization, a comparative method, as well as methods of analysis and synthesis. The main attention is paid to the assessment of destructive and constructive political consequences of migration processes. The results of the study showed that migration processes in Eastern Europe have both positive and negative political consequences. Positive consequences include the formation of international cooperation and the attraction of highly qualified personnel, which contributes to innovative development. Negative consequences include the exacerbation of social tensions, the risk of growing populism and deepening political polarization. It was found that the impact of migration processes is heterogeneous and depends on the economic and political stability of recipient and donor countries. The article concludes that it is necessary to develop comprehensive policies for managing migration processes that take into account the regional characteristics of Eastern Europe. The authors emphasize that further research into the political consequences of migration processes should contribute to creating conditions for minimizing risks and maximizing the potential of international migration.

Key words: *migration policy, socio-cultural adaptation, demographic changes, regional stability, donor countries, recipient countries.*

Ліпкан Володимир Анатолійович

Оцінка сучасних американських аналітичних досліджень щодо потенціалу стратегічного партнерства України та США

УДК [303.442.3»313»(73):[327:005.591.452:005.21(477+73)]]-047.44
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.29

Ліпкан Володимир Анатолійович
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Академії праці, соціальних відносин і туризму
вул. Кільцева дорога, 3А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7411-2086

Стаття присвячена оцінці сучасних американських аналітичних досліджень щодо потенціалу стратегічного партнерства України та США. Констатовано на: некомпетентність, відсутність уміння працювати з україномовними аналітичними дослідженнями, заангажованість, упередженість в американських аналітичних дослідженнях. Виявлено, що окремі аналітичні дослідження носять: маніпулятивний, сугестивний, та антиукраїнський характер; щодо останньої категорії встановлено та оприлюднено прізвища таких американських авторів. Висновується про відсутність консенсусних та науково розроблених засад здійснення аналітичних досліджень щодо України з боку американської школи аналітики.

Із позицій публічної дипломатії як елемента стратегічних комунікацій, виділено дії Росії проти США, які впливають на стратегічне партнерство України та США: 1) відкрита дипломатія; 2) пропаганда та лобіювання; 3) громадська дипломатія; 4) культурна дипломатія. Проаналізовано кожний напрям. Здійснено аналіз артикульованих в американських аналітичних дослідженнях п'яти видів змінних для аналізу військової могутності України та РФ в разі активізації збройного конфлікту і його переростання у відкриту війну. Встановлено, що у чисельних американських публікаціях безпідставно і без належної наукової експертизи відбувалося фактичне тиражування та реклама, масштабування потрібних РФ ідей, брендинг.

Встановлено, що неправильна і завищена оцінка рівня російського військового мислення, порівняно із заниженням рівня військового мислення і військової думки в Україні унеможливили правильно визначити американським дослідникам формат війни, що також вплинуло на інтенсивність та потенціал розвитку стратегічного партнерства України та США у воєнній сфері. Аналіз американських досліджень свідчить про поверховість у наукових підходах, бажання пристосувати факти до наперед підготовлених висновків, надмірне захоплення методом case study із подальшою його некоректною екстраполяцією на інші театри бойових дій та інших геостратегічних акторів. До 2022 року виявлено достатньо незначну кількість наукових джерел, в яких принаймні порушувалося б питання щодо більш коректного та обережного ставлення до формулювання оцінок щодо „могутності" армії РФ та ефективності проведених реформ.

Констатовано на відверту упередженість та зверхність американських авторів як до українського досвіду, так і до української військової та геостратегічної думки. Визначено пул псевдоекспертів, які навмисно спотворювали інформацію щодо справжньої військової могутності України, надавали необґрунтовані висновки, що суттєвим чином вплинули на інтенсивність військової допомоги України щодо протидії збройній агресії РФ.

Науково необґрунтована діяльність окремих псевдоекспертів з України в США цілком негативно вплинула на песимістичні прогнози щодо шансів України у війні проти Росії. Через суттєвий брак агентурної розвідки і як наслідок первинної агентурної інформації, непроведення власних активних заходів, фактичну бездіяльність ODNI щодо запобігання війни проти України, спотворені негативні оцінки підтримувалися на рівні Державного департаменту США, Пентагону, а також окремими європейськими політиками та аналітичними центрами, які переважно розглядали зовнішню політику України лише в контексті зовнішньої політики РФ, і фактично в реальній політиці не зважали на міжнародну суб'єктність України. А такі впливові журнали, як: 1) Foreign Affairs; 2) Foreign Policy; 3) Politico; 4) RUSI Journal – стали хабом формування антиукраїнської доктрини на науковому рівні із подальшою екстраполяцією на реальну зовнішню політику.

Ключові слова: *аналітичні дослідження, аналітичний наратив, стратегічне партнерство, стратегічна політика, провал американських аналітичних досліджень, стратегічний курс держави, зовнішня політика, міжнародна безпека, геостратегія Української Держави, українська цивілізаційна ідентичність, війна РФ проти України.*

Вступ. Руйнування суверенної держави починається не з порушення державного кордону та територіальної цілісності. Воно формується заздалегідь через:

1) системний інструментарій стратегічних комунікацій;

2) зменталення нації;

3) позбавлення її цивілізаційного виміру;

4) дезорієнтація в цивілізаційній ідентичності,

5) дискредитація національних лідерів,

6) знецінення науки та стратегічного мислення,

7) знеславлення історичних постатей;

8) індоктринація чужих стратегічних наративів;

9) масштабування токсичності до стратіархів;

10) девальвація державності.

Справжня аналітика не досліджує того, що є предметом обговорення в соціальних мережах на етерах телебачення, або ж серед тих псевдоекспертів, бажання стати інфлюєнсерами яких утворило таке явище як *експертократія* [1].

Руйнація держави, демонтаж державності та позбавлення цивілізаційної орієнтації відбувається тими, про кого мало хто пише, а навіть в тих роботах, де у вигляді наукових дискусій відбувається презентація пропозицій або гіпотез, то їм дорівнюють участь в конспірологічних теоріях, теоріях заколоту і таким чином дезавуюють цінність їхніх досліджень, нівелюючи інтелектуальний статус та здатність впливати на прийняття органами державної влади відповідних національним інтересам рішень.

Зважаючи на таку ментальну особливість українського народу, як неможливість підкорення водночас теоретична імовірність повного знищення, архітектори світової національної фрагментації і тотального хаосу, формують умови для продовження тотальної геноцидної війни, знищення генофонду української нації з метою стратегічної неможливості відтворення українського населення та зменшення стратегічного потенціалу української нації, передусім інтелектуального, духовного і матеріального.

Питання формування національної держави ворогами України відверто асоціюють і дорівнюють до порушень «демократії», тим самим індоктринуючи алгоритми дестабілізації зсередини суспільства, розрив українського етносу, зменшення пасіонарності титульного етносу та викривлення доіптріїв гуманітарної аури української нації [2, с. 306–326], зміну коду нації.

Таким чином архітекторам хаосу на постійній основі пропагуються та підживлюються міжусобні війни з метою взаємного знищення. Однак, в контексті триваючої українсько-російської війни за умови збереження парадигмальної матриця західними стратегами, відмічу: ані Україна, ані Росія не стануть на засадах суверенної рівності:

1) повноправними членами ЄС;

2) повноправними членами НАТО.

Перманентна та екзистенційна ворожнеча між українською нацією та російським політичним режимом утворюють солідний пласт для всебічного наукового осмислення. Тому не варто очікувати на швидкі рішення із боку вчених західного світу (*історія країн більшості з яких набагато скромніша як за своїм віком, так і за досвідом державоґенези*), адже вони не розуміють і не можуть розібратися в докорінних причинах вікової боротьби російського політичного режиму проти Української соборної держави та українства в цілому [2, с. 62–70].

Водночас замість концептуального діалогу та вироблення засад стратегічної взаємодії, ЄС та НАТО повністю ізолювало Україну, лишивши на цивілізаційному узбіччі.

Тож становлення суб'єктності, формування власного українського цивілізаційного виміру виступає ключовим завдання сучасних політологів та політиків. Без вирішення питання із національною та державною ідентичністю, наші нащадки не зможуть зорієнтуватися в буремному світі, де ключовою засадою міжнародних відносин стає сила, ідеологія, рішення засновані на силі.

Національний суверенітет підкреслює та увиразнює національну ідентичність, і саме на цих постулатах має будуватися національна держава. Україна має усвідомити власну суб'єктність через власні осмислені дії, секторальні стратегії та українську геостратегію як генеральний напрям стратегічного розвитку Української Держави.

Мета і завдання дослідження. Дане дослідження виконане з *метою* формування засад для самовизначення на підставі національних цінностей та традицій формування орієнтирів української цивілізаційної ідентичності.

Практична необхідність дослідження полягає у необхідності усвідомлення корінь формування політичних рішень щодо України з боку американського політичного керівництва згідно з результатами аналітичних досліджень. У *теоретичній царині*: уможливить прагматично підходити до «аналітичних досліджень» будь-яких think tank (аналітичних спільнот), включаючи RAND, CSIS та інших, усвідомлюючи їхню гіпотетичну чи то заангажованість, чи то упередженість, чи некомпетентність окремих аналітиків.

Методи та принципи дослідження. *Методологія дослідження*: політична лінгвістика, аналітична наратологія, національнобезпекознавство, теорія ігор, політичний аналіз, теорія геостратегії.

Принципами даної розвідки витупають: україно-, безпеко, державо-, європоцентризм, що в сукупності мною пропонується називати синтетичним терміном: ***геостратегоцентризм***.

Маяком дослідження виступає чітка та однозначна категорійно-понятійна система. Чіткість дефініції увиразнює ясне розуміння політичного явища та відображення його на рівні семантичних одиниць. Ключовою лексемою виступає дефініція «стратегічне партнерство».

Результати. Стратегічне партнерство – система міжнародних відносин між державами, реалізація яких передбачає досягнення спільних стратегічних та пріоритетних національних інтересів обох країн, відповідним розподілом ризиків, відповідальності та міжнародно-правових зобов'язань, безпекових гарантій між ними, *з метою* досягнення спільних стратегічних пріоритетів держав, взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у формуванні (відновленні) якісно нових та/або модернізації (рекон-

струкції) наявних міжнародних відносин, об'єктів та послуг, які потребують залучення стратегічного потенціалу обох держав, та у користуванні (експлуатації) такими об'єктами та послугами з урахуванням впливу геостратегічних чинників на засадах визнання національних цінностей партнерів та суверенної рівності.

На підставі проведеного мною дослідження, власного досвіду правотворчої та політичної, консультативної та аналітичної діяльності, а також проходження навчання в Університеті Делаверу США за програмою «Глобальне лідерство і міжнародна безпека», в тому числі в аналітичних центрах США формулюю оціночні критерії для ідентифікації позанаукових, сугестивних та антиукраїнських досліджень із використанням аналітичного наративу, теорія якого розробляється в рамках моєї наукової школи [3].

Здійснений аналіз еволюції як самого стратегічного партнерства, так і його рефлексії у відповідних документах різного рівня, інформаційних матеріалах уможливлює дійти висновку про відсутність у переважній більшості із них чітко визначеної **методології проведення дослідження.** Якщо щодо результатів і прогнозів стосовно війни РФ проти України в аналітичних спільнотах США та України не було суттєвих розбіжностей, то в питаннях методології спостерігалися значні прогалини. Існують вони і зараз, після приходу до влади у 2025 році Д. Трампа і маніфестації імперативу нової адміністрації ***«міць Америки через силу»***.

Сучасна зовнішня політика США продовжує будуватися на геостратегічній думці Г. Кіссінджера та його послідовників, які навіть і зараз після другого приходу Д. Трампа до влади продовжують вважати Китай найбільшою загрозою для США, ніж Росію, хоча **саме Росія**: здійснює постійні цілеспрямовані реальні та конкретні системні дії, прямо спрямовані проти національних інтересів США, руйнування їх глобального лідерства, підрив довіри до НАТО та його фрагментація, посилення координації між країнами БРІКС, об'єднання антизахідної коаліції держав, а також структурування геостратегічного ландшафту відповідно до месіанської ідеї неоімперіалізму.

Небажання бачити це політиками, не звільняє науковців від надання науково обґрунтованих досліджень, складання аргументованих стратегічних прогнозів щодо можливостей Росії спричинити реальну шкоду США. Адже некоректна методологія щодо аналізу діяльності геостратегічних акторів, спричинює невалідність і наукову необґрунтованість висновків щодо ролі стратегічного партнерства України та США в умовах трансформації світового порядку в умовах відцентрових тенденцій: самозбереження, розвитку, експансії, глобалізації, стратегічної автономії.

Домінування і надалі позиції невизнання РФ своїм ворогом прямо впливає як на розвиток аналітичних досліджень у США щодо України, так і на можливості самої Америки ефективно будувати та реалізовувати власну геостратегію в початкових умовах стратегічної помилковості щодо прагматичного аналізу геостратегічного ландшафту. Ненависть до США та України – це те, що матеріально увиразнюється в будь-яких російських наукових дослідженнях і виховують змалку у будь-якого громадянина цієї країни.

Застосування інструментарію стратегічних комунікацій, уможливлює стверджувати про наявність суттєвих методологічних перешкод для реалізації стратегічного партнерства України та США за умови подальшого нехтування і зневажання на змінювану реальність, того чорного лебедя [4], який дедалі глибше руйнує засади Deep State, впроваджуючи та індоктринуючи до системи державного управління елементи хаосу та дезорганізації конституційного ладу США.

Технофашизм, який причаївся за спиною Трампа, має не маті руйнування державного апарату, дестабілізацію усієї системи національної безпеки, Це робиться для того, щоб коли американці колись одного дня прокинуться і забажають змінити владу, їм цього не дадуть зробити, бо вся система безпеки буде під імперативною владою технофашистів: дискредитація ЦРУ, скорочення ФБР, передусім відділів контррозвідки, рішення щодо припинення кібероперацій проти РФ, звільнення та суттєві скорочення співробітників Державного департаменту, створення Федеральної поліції – це дії, прямо спрямовані на шкоду США, на підрив їхньої державності. Це серйозний виклик системі стримувань та противаг іспит демократії на стійкість.

Тож, розвиток аналітичних досліджень має суттєве значення для того, щоб вчасно ідентифікувати здатність аналітичних спільнот передбачати зміну політичного режиму та формулювати коректні геостратегічні висновки щодо зовнішньої політики США.

Так, з позицій публічної дипломатії [5, с. 450], як елемента страткому, виділю ***дії Росії проти США, які впливають на стратегічне партнерство України та США***:

1) відкрита дипломатія – на відкритих заходах РФ та США, перші завжди маніфестували та артикулювали свої імперські настрої, світогляд, поступово переконуючи дипломатів США у тому, що розвал СРСР став найбільшою геополітичною катастрофою XX столітті для Росії. За таких умов, за російською інтерпретацією усі квазідержави, є природним «пострадянським простором», який РФ хоче просто об'єднати, виправляючи «помилку»1991 року, тому ніяких порушень міжнародного права в цьому, на думку РФ не виявлено.

На жаль серед українських дослідників також превалює підхід послуговування терміном *«постградянський простір»*, який є деструктивним наративом віковічного творення української державності. Рефлексія даних посилів у США віднайшла свій відгомін у виступі Дж. Г. У. Буша старшого, знаного як *«котлета по-київські»*, на якому він закликав українську владу відмовитись від незалежності і перебувати далі під загарбанням і рабством у складі Радянської імперії (під назвою СРСР); однак пізніше – 27 листопада 1991 року – ухвалив неочікуване рішення (зумовлене електоральними мотивами та виборами в США) негайно визнати незалежність України;

2) пропаганда та лобіювання – здійснення жорсткого впливу з боку РФ на керівництво та аналітичні спільноти США з метою формування вигідного для РФ ставлення до Української Держави: починаючи від підроблення, переписування та привласнення історії, формування міфологем, насаджуючи культ «людожерного Бандери», завершуючи брендингом ЗС України або окремих його підрозділів «нацистським угрупованням», та влади України – новою Хазарією, яка прагне знищити українців із подальшим переселенням богообраних на українську землю, яка їм не буде належати;

3) громадська дипломатія – вплив інститутів громадянського суспільства, аналітичних спільнот на громадськість США, журнал National Interest курується колишнім російським громадянином і формулює потрібні Кремлю антиукраїнські наративи;

4) культурна дипломатія – розроблення і просування культурних продуктів, передусім через кіно, мистецтво. Найбільш характерним є аналіз політичних серіалів, зокрема драми каналу CBS «Мадам державний секретар» Барбари Хіл. У даному серіалі в одній із серій 4 сезону (було знято у 2018 році) лунає фраза матері вбитого американського солдата в Україні: «Навіщо посилати американських солдат до тієї країни, яку на мапі можна навіть не одразу знайти». У другому сезоні серіалу, який було знято у травні 2016 року, тобто на другий рік після анексії окремих територій Української Держави, у 8 серії взагалі обмірковується розподіл України на частини, які до речі, сьогодні можна побачити в різноманітних інтерпретаціях «мирних планів» для України, які в значній кількості представлені в публічному доступі. Однак дані пропозиції та узагальнення складені без урахування українських стратегічних національних інтересів, не відповідають Конституції України і не будуть визнані, щоб не трапилося, на рівні природного права та реалізації концепції державної ідентичності на власну державу.

Але у цих пропозиціях зовсім ***не йдеться*** про:

розподіл Росії (про це існують ґрунтовні роботи українського вченого Ю. Липи [6], Я. Бугайський [7]);

• державну політику рашизму (про сутність якої досить яскраво викладено в книзі відомого українського дипломата Ю. Щербака [8]);

• репресії, депортації (зокрема примусового виселення українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини) [9];

• масовий комуністичний терор [10];

• геноцидні війни Леніна – Сталіна Путіна в Україні (про які є ґрунтовні дослідження українського вченого М. Дорошка [11]), адже М. Дорошко ставить влучне запитання: «Чому попри розпад СРСР у 1991 році, Російська імперія досі жива?» [11, с. 6];

• встановлення контролю над ядерними об'єктами Росії, дії, спрямовані на Росію. Навіть в кіноіндустрії, Росія подається хоч і не завжди надійним, але партнером США у майбутній потенційній війні проти КНР. Війна проти КНР сценарно подається лише в рамках кіно, однак в реальності шкоду національним інтересам завдає саме Росія, а не КНР, адже реальні дії РФ маю наступні прояви: вплив на вибори, кібератаки, пошкодження трансатлантичних кабелів, розвідувальна діяльність, підкуп державних чиновників, арктична маніфестація домінування тощо.

І це питання також стосується стратіархів у США, адже глобальне лідерство США передбачає глобальну відповідальність, в тому числі і за унеможливлення генерування нових імперій, нових вісей Зла. Поки режим Трампа плануватиме економічні вигоди від реалізації власних рішень, неоімперіалізм проковтне США через інші проєкти, в яких геостратегія завжди є вищою за геоекономіку.

Роль *«розумних росіян»* також тиражується і в багатьох інших серіалах, зокрема «Зоряний шлях», де одним із «космічних та математичних геніїв» є росіянин із прізвищем російського письменника, при цьому насправді ігноруються історичні факти, а не домисли та видумки сценаристів, про те що всі космічні програми СРСР трималася на українцях. Зокрема Є. Масляк стверджує: «Вся теорія космічних польотів створена геніем української нації» [12, с. 162]. Про це є чимало окремих досліджень. Без України космічна програма СРСР була б неможливою. Без України Росія назавжди буде закута ланцюгами євразійської цивілізації.

Таким чином на рівні кіномистецтва формується чітке уявлення про «сильну, розумну, військово могутню державу РФ, з якою США, як така ж аналогічна, рівноправна держава, має взаємодіяти». водночас не зрозумілим чином описується Україна, яка, начебто, перебуває на шляху «перманентного становлення своєї державності» або якийсь шматок території, розподіл якого і є питанням лише часу і політичної волі центрів сили та геостратегічних акторів.

Тож не слід брати до уваги не обґрунтовані та безпідставні заяви окремих осіб, котрі стверджують про відсутність зв'язку між *культурною та відкритою і прихованою дипломатією* як складовими частинами державної політики США. Роками в американських серіалах, фільмах, телепрограмах формувалося викривлене спотворене уявлення про українців, одним із наслідків чого і стала агресивна війна, відсутність стратегічного бачення у США параметрів справжнього стратегічного партнерства.

Якщо у українців таке бачення завжди було: стратегія набуття повноправного членства України в НАТО (п. 88 Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (далі – ЗПД) [13]), стратегія євроатлантичного співробітництва, набуття повноправного членства України в ЄС (п. 73 Стратегії ЗПД), і це було чітко унормовано в актах стратегічної правотворчості, зокрема США чітко визначено «стратегічним партнером» (пп. 99-102 Стратегії ЗПД), то такої синхронності, рівнозначності, рівноправності та спільності у ставленні США щодо України не існує.

Бракує його і зараз, хоча саме Україна довела, що вона найбільше за будь-яку країну, яка зараз входить до НАТО, є готовою стати пліч-о-пліч із США і бути глобальним форпостом дотримання цінностей та балансу добра і зла на планеті, дотримання міжнародного миру та безпеки, примушення до миру порушників міжнародного права, стати **«Спартою Європи!»**

Певним чином підтверджує подану думку і проведена в грудні 2024 в Дубаї під головуванням Китаю зустріч п'яти ядерних держав: Великої Британії, США, Франції, Китаю та РФ з метою обговорення змісту ядерних доктрин, уточнення чіткого та ясного спільного розуміння їхніх положень з метою запобігання непорозумінням і прорахунків у цій сфері. П'ятірку було створено за ініціативою Великої Британії у 2009 році для підтримки дії Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Це єдина площадка, де в закритому форматі на регулярній основі п'ять офіційний ядерних держав обговорюють питання міжнародної безпеки стратегічного порядку. Важливість звернення до даного питання полягає у тому, що в оновленому Дж. Байденом документі «Керівництво з використання ядерної зброї (Nuclear Employment Guidance)» чітко визначено в ієрархічному розташуванні «потенційні супротивники» одночасне стримування ядерних амбіцій яких становить пріоритет стратегічної політики США: Росія, Китай, Північна Корея [14].

Тобто попередня адміністрація Байдена чітко поставила **Росію на перше місце серед загроз для США.**

Масштабування світового безладу, дезінтеграція світового порядку зумовлюють не лише зміну вагомості та військової могутності геостратегічних акторів (центрів сили, ядерного потенціалу ядерних держав, розширення кола держав, що володіють ядерною зброєю або є «сплячими»), а й передусім необхідність парадигмальних змін в тому числі в рамках американських безпекових досліджень, де власно і формуються засадничі положення щодо глобального лідерства США, форматів та сценаріїв його досягнення та утримання, а також стратегічних партнерів (альянсів, блоків тощо) на цьому шляху.

Прийшов час змінити ставлення до України як «постраднянської країни, підрадянської колонії, російського ментального простору», слід позбутися меншовартості в американських розвідках щодо усвідомлення українців як самодостатньої історичної, сильної та вольової державотворчої нації, яка має власну національну сильну та ефективну державу.

Відзначу, що під час навчання в Університеті Делаверу США з міжнародної безпеки я достатньо серйозно ознайомився із можливостями недержавних аналітичних спільнот впливу на формування державної безпекової політики, а також розроблення та корекцію геостратегії США. Слід визначити, що більшість цих спільнот фінансово залежить від певних політичних партій (сил, спонсорів, донаторів), а науково-дослідна робота в університетах і викладачі завжди формують свої дослідження в розрізі правлячої на даний момент партії. Тож формування висновків відбувається не завжди в умовах очевидної неупередженості та об'єктивності, врахування всього спектра геостратегічних факторів, що чинять вплив на українсько-американські відносини, становлять їхній зміст та формують умови для диференціації з метою виділення стратегічного змісту.

Найбільш маститими аналітичними спільнотами в США виступає RAND та CSIS, вивчення аналітичних досліджень яких, окрім власного аналізу, і було покладено в основу авторських висновків у даній статті. Існують, звичайно, й інші поважні організації, але докладний аналіз їхньої діяльності виходить за межі та предмет цієї статті і є окремим об'єктом самостійних досліджень.

Отже далі проаналізую політичний зміст американських політичних досліджень

Характерологічною особливістю формування аналітичного супроводження процесів СП виступав аналіз значної кількості фактологічного матеріалу, застосування значного спектру моделей, в тому числі генеративного штучного інтелекту. Однак здебільшого ці висновки носили одноманітний та викривлений характер. Дослідники з CSIS використовували п'ять видів змінних для аналізу військової могутності України та РФ в разі активізації збройного конфлікту і його переростання у відкриту війну [15, с. 43].

1. Кількісні – яка саме точно обчислена кількість солдатів та якої техніки армії РФ потрібна для перемоги над ЗСУ і завоювання та подальшого утримання Східної та Південної України [16].

2. Якісні – якісна перевага армії РФ, була скоріше констатована, ніж доведена, і здебільшого, ґрунтувалася на російських заявах, в тому числі і щодо порівняння із провальними наземними операціями в Ічкерії та Грузії [17], припущеннях щодо точності та прицільності із досягненням максимального ефекту російських ударів із великої відстані, а не на реальних оцінках, не кажучи же про дані Офісу національної розвідки (ODNI). Так, фахівцями RAND напередодні війни 24 лютого 2022 року було визнано помилковим підходи щодо зосередження на зброї відносно малої дальності, що не враховувало вирішальної ролі, яку можуть зіграти російські повітряні та протиповітряні ракетні удари (що згодом і трапилося в 2024 році, коли через критичний брак дальнобійної зброї Україна втратила значну кількість території та зазнала шкоди значної кількості об'єктам стратегічної інфрастурктури, в тому числі і цивільної) [18].

23 лютого 2022 року М. Кофман заявив, що «російські війська мають значну кількісну та якісну перевагу, натомість Кремль страждає від високого ступеню воєнного оптимізму – типової помилки агресорів протягом всієї історії [19]. Як би там не було, але в рамках відкритих американських досліджень мною не встановлено валідних відкритих наукових розвідок, в яких би за допомогою чітко визначеної та релевантної методології було визначено **якість армії РФ**.

Так само, в іншій своїй статті у впливовому журналі *М. Кофман* відзначав: «Україна має величезну територію, що робить неможливим для слабких збройних сил цієї країни організувати ефективну оборону проти вторгнення» [20]. Тобто констатуємо на повну упередженість і маніпулятивний та сугестивний характер даних, які подавалися в якості *«експертного висновку»* і чинили вплив на ухвалення рішень щодо реальної воєнної допомоги з боку США його керівництвом.

3. Доктринальні. Важливим доктринальним брендингом стала розтиражована, міфічна, так звана «доктрина Герасимова», яка насправді повторювала окремі фрагменти американських досліджень щодо силової складової страткому та ведення гібридних війн, концепції м'якої сили Дж. Ная. Однак широка популяризація окремих ідей, які гучно та безпідставно були масштабовані та гіпертрофовані до статусу «військових доктрин РФ», сприяли некоректній оцінці американськими військовими фахівцями доктринального рівня військового стратегічного мислення. Він був безпідставно завищений та перебільшений.

Більше того в американському мілітарному дискурсі поступово почали з'являтися публікації щодо брендингу РФ як «законодавця мод» у військовій доктрині [21; 22]. Причому такі дослідження щодо прославляння «могутності» армії РФ носили системний та скоординований характер, оскільки дані наративи впроваджувалися у американських дослідженнях як стосовно сухопутної могутності, так і морської [23; 24] і повітряної [25–28]. Окрема «реклама» була здійснена російським гіперзвуковим ракетам «Кінжал» [29], адже в наукових публікаціях стверджувалося про фактичну неможливість щодо їхньої нейтралізації звичайними силами ПРО, але практика війни і діяльність ППО ЗСУ показали інше: **все, що летить проти України – ЗСУ приземляє**.

Як не дивно, але такі окремі хвалебні оди, перекладені англійською і тиражовані згодом у мілітарному геостратегічному дискурсі США (корпорація RAND робила посилання на це джерело) були підготовлені також і українцями: Тетяною Маляренко та Борисом Кормичем, які фактично вихваляли та індоктринували російські воєнні доктрини як «сучасні взірці світової мілітарної думки», впроваджували в дискурс назви захоплених українських територій на кшталт *«народних республік»,* а також назвали війну *«конфліктом»* [30]. Це питання вже окреме до правоохоронних органів щодо кваліфікації дій даних осіб за ч. 3 ст. 111[1] «Колабораційна діяльність»: «Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти».

У чисельних американських публікаціях безпідставно і без належної наукової експертизи відбувалося фактичне тиражування та реклама, масштабування потрібних РФ ідей, брендинг [31–34], який був потрібний для подальшого залякування світу «глибиною своїх військових доктрин», зокрема винаходом у вигляді батальйонно-тактичних груп – невеликі піхотні батальйони або їх частини, посилені бронетанковою артилерією та іншими артилерійськими системами та ракетним озброєнням, які, за свідченням «експертів» перевершили можливості США за дальністю і ефективністю [35–37].

Натомість саме моделі, а також роками впроваджуваний міф про «другу армію світу», глибину та потужність військової думки, військового мислення (доктринальний рівень, активна оборона) унеможливив об'єктивно оцінити бойовий потенціал армії РФ, її реальну здатність в перші часи війни до ефективних та активних наступальних дій, а також до політичної волі застосування тактичної ядерної зброї проти України.

Незважаючи на розрекламовані *«сучасні військові доктрини»*, зброю *«якої не бачив світ»,* фахівці з RAND стверджують, що українські військові на перших етапах впоралися з повно-

масштабним вторгненням із більшою ініціативою і творчістю, однак в 2024 році вони стикаються із найбільш тяжкими проблемами із початку війни [38]. Таким чином неправильна і завищена оцінка рівня російського військового мислення, порівняно із заниженням рівня військового мислення і військової думки в Україні унеможливили правильно визначити американським дослідникам формат війни, що також вплинуло на інтенсивність та *потенціал розвитку СПУС* у воєнній сфері.

4. Емпіричні. Маніпуляції із емпіричними даними наперед унеможливили до об'єктивної оцінки боєздатності армій України та РФ. Здійснений мною аналіз американських досліджень свідчить про поверховість у наукових підходах, бажання пристосувати факти до наперед підготовлених висновків, надмірне захоплення методом case study із подальшою його некоректною екстраполяцією на інші театри бойових дій та інших геостратегічних акторів [38]. Одним із таких досліджень є робота Dara Massicot, яка використовували приклад Сирії для того, щоб довести, що «російські сухопутні війська продемонстрували значне вдосконалення» [39; 40].

До 2022 року мною виявлено достатньо незначну кількість наукових джерел, в яких принаймні порушувалося питання щодо більш коректного та обережного ставлення до формулювання оцінок щодо *«могутності»* армії РФ та ефективності проведених реформ [41; 42].

Із цього приводу влучно зазначає Бетіна Ренз: «Війна лежить у площині непередбачуваності та невизначеності. Її перебіг мінливий, а результати непередбачувані, відтак критичні невдачі на ранніх етапах, засновані на хибних припущеннях, можуть мати більш довгострокові наслідки, ніж помилки на більш пізніх етапах» [14].

Однак, в 2024 році в своїй аналітичній доповіді щодо провалів американських авторів та аналітичних спільнот в аналізі українсько-російської війни, фахівці корпорації RAND формулюють дуже критичні, але важливі для українського геостратегічного дискурсу висновки: «Усі вихваляння російського досвіду вдосконалення та маневрів у Сирії виділяються тим, що аналітики дуже по-різному ставилися до **українського досвіду на Донбасі.** Незважаючи на те, що українці, які воюють на Донбасі, продемонстрували помітне бойове вдосконалення в умовах, набагато ближчих до тих, що будуть у 2022 році, американські аналітики загалом відкинули цей досвід як такий, що не допоможе їм виправити величезну різницю в силі, яка нібито існувала між Україною та Росією» [15, с. 45].

Таким чином констатується відверта упередженість та зверхність американських авторів як до українського досвіду, так і до української військової та геостратегічної думки. Державний секретар Марко Рубіо 30 січня 2025 року дуже чітко висновував: « …the more I read people who claim to know about foreign policy, the more I realize that a lot of the people we believe are experts have no idea what they're talking about» [43].

5. Політичні і соціальні. Досліджуючи соціальні проблеми в Україні та Росії, автори в окремих американських дослідженнях доволі однобічно стверджували про наявність тотальної корупції в Україні [44], яка унеможливить системний опір РФ, і навіть її прийняття до ЄС [45]. Водночас нехтували існуючою тотальною корупцією в РФ, яка також стосувалася і армії цієї країни, її озброєння, оснащення та бойової готовності, логістики. Згодом це знайде своє підтвердження, коли буде усунено з посади міністра оборони РФ С. Шойгу, а проти його заступників буде порушено низку кримінальних справ за вчинення корупційних злочинів.

У контексті становлення цивілізаційної ідентичності варто відзначити і на ті публікації, в яких американські дослідники, не цитуючи жодного україномовного джерела (спираючись на російськомовні джерела, дослідження Валдайського клубу РФ) надають власні сфальсифіковані суб'єктивні оцінки щодо відсутності української національної ідентичності, будучи фактично, несвідомо, зброєю та інструментом російської пропаганди, адже чимало західних аналітиків пройшли підготовку як фахівці з Росії, а не з України. Певним чином на цьому шляху опинився і відомий політичний оглядач та коментатор Такер Карлсон, який почав тиражувати промосковські наративи.

Передусім це стало наслідком застосування політики страткому, зокрема публічної дипломатії, коли в рамках неоімперської політики рашизму на всіх рівнях впроваджувався термін *«пострадянський простір», «республіки колишнього СРСР»*, тощо. Тим самим віковічний шлях державотворення, історія незалежних держав, зрабованих радянською імперією, закатованих комуністичним терором, голодомором, репресіями, геноцидними війнами, розшматуванням територій, депортаціями тощо фактично стиралися та зникали із геостратегічного дискурсу, лишаючи РФ «спадкоємцем великої держави СРСР, розпад якої став найбільшою геополітичною катастрофою для лідерів московського режиму» [46].

Американські дослідники не прагнули дослідити історію утворення СРСР як імперії, тож помилково відправною та початковою точкою своїх досліджень щодо геополітичної могутності вважали існування СРСР.

Але якщо для Росії руйнація СРСР – катастрофа, то для інших незалежних держав, і всіх країн світу, передусім для України – шлях до відновлення національної державності, творення власної цивілізаційної ідентичності.

Відзначу, що названа категорія американських *«експертів»* безвідповідально тиражували поверхові висновки щодо сумнівів у самобутності та окремішності української нації, мінімізуючи та анігілюючи мовні, культурно-історичні, етноментальні та політичні відмінності між суверенними і незалежними державами, які відновили свою державність після краху радянської імперії. Вони їх просто не знали. Відтак такі дослідження мають суто маніпулятивний характер, не мають достатнього рівня наукової цінності і не можуть верифікуватися валідаторами на предмет можливості послуговування при формуванні зовнішньої політики США щодо України.

Таким чином, наведення даних описових ознак, органічним чином підводило до сформульованої думки в рамках окремих американських досліджень про відсутність у України суб'єктності і наявності в українсько-російських відносинах суб'єкт-об'єктного підходу, де Росія виступає суб'єктом, а Україна – об'єктом.

Так, в публікації Є. Румера на кшталт З. Бжезинського, але в інший спосіб відзначається, що **Україна для РФ виступає коронним діамантом**, через: свій розмір і населення; положення між Росією та іншими великими європейськими державами; роль як центрального елемента імперської російської та радянської економіки; її глибокі культурні, релігійні та мовні зв'язки з Росією. Особливо автори акцентують на історії Києва як колиски російської державності [47].

Напевно даються взнаки і неможливість американських дослідників усвідомити факт тисячолітньої історії українського народу, його віковічного прагнення до державотворення, звідси і намагання до брутального редукціонізму і фактичного заперечення історії Української Держави. Такий підхід не є науковим, він може мати місце у публіцистичному дискурсі, але аж ніяк не в науковому, особливому мілітарному та геостратегічному.

Висновки. Зважаючи на викладене, потребує корінної зміни формат підготовки аналітичних досліджень щодо України в рамках функціонування американських аналітичних спільнот.

Таким чином, висновую, що **стратегічне партнерство в практичній площині між Україною та США відбувається через викривлене дзеркало**: ті автори, які мають вплив на формування загальної думки і ухвалення рішень в США (передусім : Державний департамент), не мають достатньої кваліфікації для розуміння державотворчих процесів в Україні, вони не аналізують сучасні українські військові дослідження, а формулюють висновки, ґрунтуючись на уподобаннях та емпіричних даних, пристосовуючи їх до власних, наперед сформованих, результатів або ментальних узвичаєних парадигм (в тому числі і закладених свого часу Г. Кіссінджером та З. Бжезинським). Одним із таких авторів, у якого встановлено системні помилки та неправильні тлумачення виступає Dara Massicot, яка системно возвеличувала РФ, приписувала без належної аргументації неіснуючі якості армії РФ, надавала суттєву перевагу оціночним судженням замість відвертого наукового діалогу із наданням доказів та наукових обґрунтувань власним науковим гіпотезам. Однак саме ця особа і надалі (станом на березень 2025 року) позиціонується одним із ключових експертів щодо армії РФ та війни в Україні [48].

У статті Тараса Кузьо також здійснено ретельний персональний аналіз доробку конкретного експерта у США у викривлене розуміння змісту державності України і як наслідок формування неправильних висновків та оцінок, які було покладено в основу концепції «невтягування США у війну» [49].

До таких псевдоекспертів, склад яких також має стати об'єктом вивчення для українських розвідувальних, а також правоохоронних органів спеціального призначення на предмет співпраці з іноземними спеціальними службами проти інтересів України, належать: Анжела Стент, Анатоль Лівен, Роберт Легволд, Ієн Бреммер, Роберт Джервіс, Джек Снайдер, Вільям К. Волфорт, Мері С. Саротт, Кіт Дарден і Валері Банс. Дарден, який писав у New York Times, Чарльз А. Купчан у Washington Post і Стівен М. Уолт у Foreign Policy – усі вони **рішуче виступали проти надсилання зброї в Україну**, вважаючи, що це було б великою помилкою.

Уолт стверджував, що відправка зброї в Україну була б *«справді, дуже поганою ідеєю»*. Майкл Кофман заявив у New York Times, що «для США озброєння України може бути смертельною помилкою». Раджан Менон, Юджин Румер, Джон Дж. Міршаймер і Семюель Чарап, були ще рішучіше проти постачання зброї в Україну. Чарап писав у Foreign Policy, що надсилання зброї все одно нічого не змінить, оскільки Україна зазнає поразки від Росії [50]. Далі Чарап закликав Захід до стриманості (яку українці та інші розглядали як умиротворення) щодо Росії, а також до того, щоб Україна погодилася на територіальні компроміси, відмовившись від своєї територіальної цілісності [50].

Як влучно визначає професор Еліот Коен «викликає занепокоєння, те, що аналітичні помилки можуть повторитися в будь-якій ситуації, де невеликі групи експертів у конкретній країні мають величезний вплив» [51].

Порівняння війни РФ в Сирії, Ічкерії та Грузії, відсутність достовірних даних джерел щодо формування об'єктивних висновків сприяли суб'єктивації мілітарного дискурсу в США, що значним чином не наблизило до об'єктивної оцінки спроможностей ЗСУ та підрозділів ТРО щодо відсічі збройній агресії РФ. Це, своєю чергою, уповільнило темпи реалізації стратегічного партнерства України та США,

окреслення власної стратегічної мети США у цій війні.

У цьому аспекті влучною є думка Т. Кузьо: «Західні експерти продовжують вважати, що вони є експертами **як з Росії, так і з решти СРСР**. Такого немає в жодному іншому регіоні світу. Експерт з Аргентини, наприклад, не є експертом з Латинської Америки, а експерт з Японії не є експертом зі Східної Азії. Експерти з Росії вважають, що вони також володіють досвідом щодо України та інших неросійських республік колишнього СРСР» [49].

Цей підхід категорично неприпустимий та концептуально помилковий.

На підставі здійсненого наукового аналізу **констатую**: науково необґрунтована діяльність псевдоекспертів з України в США цілком негативно вплинула на песимістичні прогнози щодо шансів України у війні проти Росії. Через суттєвий брак агентурної розвідки і як наслідок первинної агентурної інформації, непроведення власних активних заходів, фактичну бездіяльність ODNI щодо запобігання війни проти України, спотворені негативні оцінки підтримувалися на рівні Державного департаменту США, Пентагону, а також європейськими політиками та аналітичними центрами, які переважно розглядали зовнішню політику України лише в контексті зовнішньої політики РФ, і фактично в реальній політиці не зважали на міжнародну суб'єктність України. А такі впливові журнали, як: 1) Foreign Affairs; 2) Foreign Policy; 3) Politico; 4) RUSI Journal – стали хабом формування антиукраїнської доктрини на науковому рівні із подальшою екстраполяцією на реальну зовнішню політику.

Однак відмічу, що американці вміють аналізувати та визнавати публічно власні помилки. Тому я вітаю здійснений аналіз невдач та відвертих провалів американських аналітиків, проведений корпорацією RAND [14] щодо рівня наукового дослідження в рамках стратегічного партнерства, в якому засвідчено необхідність перезавантаження українсько-американських відносин не лише в частині фінансування подальшого озброєння, а й у частині передусім доктринальної синхронізації і розуміння сутності стратегічного партнерства, його форм та методів, стратегічної корисності для обох країн глибшого вивчення інтересів та цінностей та його практичного наповнення. Варто уникати підбору ілюстративного матеріалу до наперед заготовлених аргументів, натомість надавати перевагу справді науковим дослідженням із наперед визначеною методологією.

Важливе місце посідають академічні обміни, але не в однобічному порядку, коли українці виступають в ролі слухняних студентів та слухачів, яких американські колеги зверхньо повчають, а рівноцінні та рівноправні обміни, адже нам є чим і ким пишатись.

Нам є чому навчити американців.

У нас є реальний практичний досвід війни проти Росії. Пізнання української геостратегічної та військової думки має відбуватись через опанування першоджерел, тобто *українських* розвідок, підготовлених *українськими* авторами, *українською* мовою та дослідниками, *українськими* (такими, що не фінансуються у будь-який спосіб США) недержавними аналітичними організаціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ліпкан В. Деінституціоналізація як шлях до руйнування державності. Korrespondent.net. Блоги читачів. 2019. 18 листопада. URL: https://blogs.korrespondent.net/blog/politics/4161872/

2. Ліпкан В. А. Політичні засади геостратегії сучасної Української Держави : монографія. Одеса : Гельветика, 2024. 830 с.

3. Мандзюк О. А. Аналітична діяльність в Україні: адміністративно-правові засади регулювання : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 488 с.

4. Nassim Nicholas Taleb The Black Swan. Penguin Random House UK, 2008. 446 p.

5. Трофименко М. В. Публічна дипломатія в умовах глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2023. 511 с.

6. Липа Ю. Розподіл Росії. – Ню Йорк : Українська Книгарня «Говерля», 1954. 116 с.

7. Бугайський Я. Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії. Видання друге. Київ: АРК ЮЕЙ, 2024. 480 с.

8. Щербак Ю. Вбити імперію зла: Росія – вічний ворог України. Київ : Дух і Літера, 2023. 296 с.

9. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv

10. Дорошко М. Геноцидні війни Леніна – Сталіна – Путіна в Україні. Київ : Ніка-Центр, 2023. 272 с.

11. Масляк П. Менталітетна база геостратегії Росії й України: теорія і практика в XXI ст. Українознавство. 2002. № 3. С. 162–164.

12. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України : затв. указом Президента України від 26 серп. 2021 р. № 448/2021. Офіційний вісник Президента України. 2021. № 22. Ст. 1056.

13. David E. Sanger Biden Approved Secret Nuclear Strategy Refocusing on Chinese Threat. 20 August 2024. URL: https://www.nytimes.com/2024/08/20/us/politics/biden-nuclear-china-russia.html

14. Cohen A. Eliot, O`Brien P. The Russia-Ukraine War. A Study in Analytic Failure. CSIS, 2024. 78 p.

15. Kofman M. Putin's Wage Putin's Wager in Russia's Standoff with the West. 24 January, 2022. URL: https://warontherocks.com/2022/01/putins-wager-in-russias-standoff-with-the-west/

16. Massicot D. Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks. URL: https://www.rand.

org/pubs/commentary/2022/01/ukraine-needs-help-surviving-airstrikes-not-just-killing.html

17. Massicot D. Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks. A Russian invasion would likely start with a punishing bombardment intended to induce quick capitulation. URL: https://www.defenseone.com/ideas/2022/01/ukraine-needs-help-surviving-airstrikes-not-just-killing-tanks/360898/

18. Kofman M. An Expert on Russia's armed forces, explains why the Kremlin will seek regime change in Ukraine The Economist. URL: https://www.economist.com/by-invitation/2022/02/23/michael-kofman-an-expert-on-russias-armed-forces-explains-why-the-kremlin-will-seek-regime-change-in-ukraine

19. Michael Kofman and Jeffrey Edmonds, "Russia's Shock and Awe: Moscow's Use of Overwhelming Force Against Ukraine,» Foreign Affairs, February 22, 2022. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-21/russias-shock-and-awe

20. James Hackett, Nick Childs, and Douglas Barrie, "If New Looks Could Kill: Russia's Military Capability in 2022,» Military Balance Blog, International Institute for Strategic Studies, February 15, 2022. URL: https://www.iiss.org/online-analysis/ military-balance/2022/02/if-new-looks-could-kill-russias-military-capability-in-2022.

21. Russian Military Forces Dazzle after a Decade of Reform,» The Economist, November 2, 2020. URL: https://www.economist.com/europe/2020/11/02/russian-military-forces-dazzle-after-a-decade-of-reform

22. Konstantin Bogdanov and Ilya Kramnik, The Russian Navy in the 21st Century: The Legacy and the New Path (Arlington, VA: Center for Naval Analysis, October 2018). URL: https://www.cna.org/reports/2018/10/ IOP-2018-U-018268-Final.pdf; Hackett et al., "If New Looks Could Kill»

23. Sidharth Kaushal and Sam Cranny-Evans, "How Russia's Black Sea Fleet Could Change the Equation in Ukraine,» RUSI, December 14, 2021. URL: https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-russias-black-sea-fleet-could-change-equation-ukraine

24. Justin Bronk, "Ukrainian Air Defence Options in the Event of a Russian Attack,» RUSI, February 8, 2022. URL: https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/ukrainian-air-defence-option s-event-russian-attack.

25. RUSI and RAND have published reports on the modernization of the Russian air force. Justin Bronk, "Russian and Chinese Combat Air Trends: Current Capabilities and Future Threat Outlook,» RUSI,October 30, 2020. URL: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/whitehall-reports/russian-and-chinese-combat-air-trends-current-capabilities-and-future-threat-outlook.

26. Bronk, "Ukrainian Air Defence Options»; Dara Massicot, "Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks,» RAND Blog, RAND, January 19, 2022. URL: https://www.rand.org/blog/2022/01/ukraine-needs-help-surviving-airstrikes-not-just-killing.html.

27. Michael Simpson et al., Road to Damascus: The Russian Air Cam- paign in Syria, 2015 to 2018 (Santa Monica, CA: RAND, May 2022). URL: https://www.rand.org/pubs/research_ reports/RRA1170-1.html

28. Valeriy Akimenko, Russia and Strategic Non-Nuclear Deterrence: Capabilities, Limitations and Challenges (London: Chatham House, July 2021), 13. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-08/202 1-07-29-russia-strategic-non-nuclear-akimenko.pdf

29. Malyarenko T., Kormych B. The Barbarism of Hybrid Warfare. URL: https://www.wilsoncenter.org/blog-post/barbarism-hybrid-warfare

30. Hackett J. If New Looks Could Kill: Russia's military capability in 2022. URL: https://www.iiss.org/online-analysis/military-balance/2022/02/if-new-looks-could-kill-russias-military-capability-in-2022/.

31. Dunigan and Connable Russian Mercenaries in Great-Power Competition Strategic Supermen or Weak Link? URL: https://www.rand.org/pubs/commentary/2021/03/russian-mercenaries-in-great-power-competition-strategic.html.

32. Bredesen, M. G., & Friis, K. (2020). Missiles, Vessels and Active Defence: What Potential Threat Do the Russian Armed Forces Represent? The RUSI Journal, 165(5–6), 68–78. URL: https://doi.org/10.1080/03071847.2020.1829991.

33. Massicot D. Anticipating a New Russian Military Doctrine in 2020: What It Might Contain and Why It Matters. URL: https://www.rand.org/pubs/commentary/2019/09/anticipating-a-new-russian-military-doctrine-in-2020.html

34. R. D. Hooker Jr., "Major Theatre War: Russia Attacks the Baltic States,» RUSI Journal 165, no. 7 (November 2020): 85–94, URL: https://doi.org/10.1080/03071847.2021.1895548.

35. Andrew Radin, Hybrid Warfare in the Baltics: Threats and Potential Responses (Santa Monica, CA: RAND, February 2017). URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1577.html.

36. Clint Reach, Edward Geist, Abby Doll, and Joe Cheravitch, Competing with Russia Militarily: Implications of Conventional and Nuclear Conflicts (Santa Monica, CA: RAND, 2021). URL: https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE330.html.

37. Bowen J. Hard choices as Ukraine faces worst crisis since war began. URL: https://www.bbc.com/news/videos/cg33nzygez5o.

38. Boston S., Massicot D. The Russian Way of Warfare. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE231/RAND_PE231.pdf.

39. Ofer Fridman, Russian 'Hybrid Warfare': Resurgence and Politicisa- tion (London: Hurst and Co., 2019); Bettina Renz, Russia's Military Revival (Cambridge: Polity, 2018).

40. Renz, Bettina. (2018). Russia's Military Revival. Cambridge : Polity.

41. Oscar Jonsson, The Russian Understanding of War: Blurring the Lines between War and Peace (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2019

42. Bettina Renz, "Western Estimates of Russian Military Capabilities and the Invasion of Ukraine,» Problems of Post-Communism 71, no. 3 (2024), 219–31. URL: https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2253359.

43. Secretary Marco Rubio with Megyn Kelly of The Megyn Kelly Show. January 30, 2025. URL: https://www.state.gov/secretary-marco-rubio-with-megyn-kelly-of-the-megyn-kelly-show/

44. Lieven A. Ending the Threat of War in Ukraine: A Negotiated Solution to the Donbas Conflict and the Crimean Dispute. URL: https://quincyinst.org/research/ending-the-threat-of-war-in-ukraine/#

45. Dr Jack Watling, Nick Reynolds The Plot to Destroy Ukraine. URL: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/plot-destroy-ukraine

46. Samuel Charap and Mikhail Troitskiy, U.S.-Russia Relations in Post-Soviet Eurasia: Transcending the Zero-Sum Game, Working Group Paper 1 (Cambridge, MA: Working Group on the Future of U.S.-Russia Relations, September 2011). URL: https://futureofusrussiarelations.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/us-russiafuture_working_group_paper_1.pdf

47. Rumer E., Weiss Andrew S. Ukraine: Putin's Unfinished Business,Carnegie Endowment for International Peace, November 12, 2021. URL: https://www.techtarget.com/searchcio/definition/transactional-leadership.

48. Dara Massicot on Battlefield Developments in Ukraine and the Threat of Escalation. URL: https://podcasts.apple.com/ru/podcast/dara-massicot-on-battlefield-developments-in-ukraine/id1112258664?i=1000679516094&l=uk.

49. Kuzio T. How Western Experts Got the Ukraine War So Wrong. URL: https://www.geopoliticalmonitor.com/how-western-experts-got-the-ukraine-war-so-wrong/.

50. Samuel Charap and Scott Boston, "The West's Weapons Won't Make Any Difference to Ukraine,» *Foreign Policy*, January 21, 2022. URL: https://foreignpolicy.com/2022/01/21/weapons-ukraine-russia-invasion-military/.

51. Cohen A. Eliot, O`Brien P. How Defense Experts Got Ukraine Wrong. 27 September 2024. URL: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/09/how-defense-experts-got-ukraine-wrong/680045/.

REFERENCES:

1. Lipkan, V. (2019). *Deinstitutsionalizatsisa yak shliah do ruinuvannia derjavnosti [Deinstitutionalization as a way to destroy statehood]. blogs.korrespondent.net.* Retrieved from https://blogs.korrespondent.net/blog/politics/4161872/ [in Ukrainian].

2. Lipkan, V. A. (2024). *Politychni zasady heostratehii suchasnoi Ukrainskoi Derzhavy [Political Foundations of the Geostrategy of the Modern Ukrainian State]*. Odesa : Gelvetika. [in Ukrainian].

3. Mandziuk, O. A. (2019). *Analitychna diialnist v Ukraini: administratyvno-pravovi zasady rehuliuvannia [Analytical Activity in Ukraine: Administrative and Legal Basis of Regulation]*. Kherson: Gelvetika [in Ukrainian].

4. Taleb, Nassim Nicholas. (2008). The Black Swan. Penguin Random House UK, 2008. 446 p.

5. Trofymenko, M. V. (2023). *Publichna dyplomatiia v umovakh hlobalizatsii [Public Diplomacy in the Context of Globalization.].* Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv national University [in Ukrainian].

6. Lypa, Yu. (1954). *Rozpodil Rosii [Division of Russia].* New York : Goverlia [in Ukrainian].

7. Buhaiskyi, Ya. (2024) *Nespromozhna derzhava. Instruktsiia z rozshmatuvannia Rosii [An insolvent state. Instructions for dismembering Russia.]*. Kyiv: ARK UA [in Ukrainian].

8. Shcherbak, Yu. (2023). *Vbyty imperiiu zla: Rosiia – vichnyi voroh Ukrainy [Kill the evil empire: Russia is the eternal enemy of Ukraine].* Kyiv: Duh I Litera [in Ukrainian].

9. Pamiataimo pro deportatsii 1944–1951 rokiv [*Let us remember the deportations of 1944–1951*]. Retrieved from https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv [in Ukrainian].

10. Doroshko, M. (2023). *Henotsydni viiny Lenina – Stalina – Putina v Ukraini [The genocidal wars of Lenin-Stalin-Putin in Ukraine*]. Kyiv: Nike-Center [in Ukrainian].

11. Masliak, P. (2002). Mentalitetna baza heostratehii Rosii y Ukrainy: teoriia i praktyka v KhKhI st. [Mental Base of the Geostrategy of Russia and Ukraine: Theory and Practice in the XXI Century]. *Ukrayinoznavstvo – Ukrainian Studies*. 3. 162–164 [in Ukrainian].

12. Stratehiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy [Strategy of foreign policy activities of Ukraine]: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 serp. 2021 r. № 448/2021. *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy – Official Gazette of the President of Ukraine*. 2021. № 22. Ст. 1056. [in Ukrainian].

13. David, E. (2024). Sanger Biden Approved Secret Nuclear Strategy Refocusing on Chinese Threat. 20 August 2024. Retrieved from https://www.nytimes.com/2024/08/20/us/politics/biden-nuclear-china-russia.html.

14. Cohen, A. Eliot & O`Brien P. (2024). The Russia-Ukraine War. A Study in Analytic Failure. CSIS, 78 p.

15. Kofman, M. (2022). Putin's Wage Putin's Wager in Russia's Standoff with the West. 24 January, 2022. Retrieved from https://warontherocks.com/2022/01/putins-wager-in-russias-standoff-with-the-west/.

16. Massicot, D. (2022). Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/commentary/2022/01/ukraine-needs-help-surviving-airstrikes-not-just-killing.html

17. Massicot, D. (2022). Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks. A Russian invasion would likely start with a punishing bombardment intended to induce quick capitulation. Retrieved from https://www.defenseone.com/ideas/2022/01/ukraine-needs-help-surviving-airstrikes-not-just-killing-tanks/360898/.

18. Kofman, M. (2022). An Expert on Russia's armed forces, explains why the Kremlin will seek regime change in Ukraine. *The Economist.* Retrieved from https://www.economist.com/by-invitation/2022/02/23/michael-kofman-an-expert-on-russias-armed-forces-explains-why-the-kremlin-will-seek-regime-change-in-ukraine

19. Kofman, M. & Edmonds, J. (2022). Russia's Shock and Awe: Moscow's Use of Overwhelming Force Against Ukraine. *Foreign Affairs*. February 22. Retrieved from https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-02-21/russias-shock-and-awe

20. Hackett James, Childs, Nick, & Barrie, Douglas (2022). If New Looks Could Kill: Russia's Military Capability in 2022. *Military Balance Blog, International Institute for Strategic Studies*. February 15. Retrieved from https://www.iiss.org/online-analysis/ military-balance/2022/02/if-new-looks-could-kill-russias-military-capability-in-2022.

21. Russian Military Forces Dazzle after a Decade of Reform. (2020). *The Economist*. November 2. Retrieved

from https://www.economist.com/europe/2020/11/02/russian-military-forces-dazzle-after-a-decade-of-reform.

22. Bogdanov, K. & Ilya Kramnik, I. (2018). The Russian Navy in the 21st Century: The Legacy and the New Path. Arlington, VA : Center for Naval Analysis, October. *www.cna.org.* Retrieved from https://www.cna.org/reports/2018/10/ IOP-2018-U-018268-Final.pdf; Hackett et al., "If New Looks Could Kill».

23. Kaushal, Sidharth & Cranny-Evans? Sam. (2021). How Russia's Black Sea Fleet Could Change the Equation in Ukraine. *RUSI (*Royal United Services Institute*)*. December 14. Retrieved from https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-russias-black-sea-fleet-could-change-equation-ukraine

24. Bronk, Justin. (2022). Ukrainian Air Defence Options in the Event of a Russian Attack. *RUSI (*Royal United Services Institute*)*. February 8. Retrieved from https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/ukrainian-air-defence-option s-event-russian-attack.

25. RUSI and RAND have published reports on the modernization of the Russian air force. (2020). Justin Bronk. "Russian and Chinese Combat Air Trends: Current Capabilities and Future Threat Outlook.» *RUSI (*Royal United Services Institute*)*. October 30. Retrieved from https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/whitehall-reports/russian-and-chinese-combat-air-trends-current-capabilities-and-future-threat-outlook.

26. Bronk, Justin. (2022). "Ukrainian Air Defence Options»; Dara Massicot, "Ukraine Needs Help Surviving Airstrikes, Not Just Killing Tanks.» *RAND Blog, RAND*. January 19. Retrieved from https://www.rand.org/blog/2022/01/ukraine-needs-help-survivin g-airstrikes-not-just-killing.html.

27. Simpson, M. et al. (2022). Road to Damascus: The Russian Air Cam- paign in Syria, 2015 to 2018. Santa Monica, CA: RAND. *RAND*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_ reports/RRA1170-1.html

28. Akimenko, V. (2021). Russia and Strategic Non-Nuclear Deterrence: Capabilities, Limitations and Challenges. London: Chatham House, July, 13. Retrieved from https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-08/202 1-07-29-russia-strategic-non-nuclear-akimenko.pdf

29. Malyarenko, T. & Kormych, B. The Barbarism of Hybrid Warfare. *wilsoncenter.org.* Retrieved from https://www.wilsoncenter.org/blog-post/barbarism-hybrid-warfare

30. Hackett, J. If New Looks Could Kill: Russia's military capability in 2022. www.iiss.org. Retrieved from https://www.iiss.org/online-analysis/military-balance/2022/02/if-new-looks-could-kill-russias-military-capability-in-2022/.

31. Dunigan, Molly & Connable, Ben. (2021). Russian Mercenaries in Great-Power Competition Strategic Supermen or Weak Link? *RAND*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/commentary/2021/03/russian-mercenaries-in-great-power-competition-strategic.html.

32. Bredesen, M. G., & Friis, K. (2020). Missiles, Vessels and Active Defence: What Potential Threat Do the Russian Armed Forces Represent? *The RUSI Journal*, 165 (5–6), 68–78. DOI: https://doi.org/10.1080/03071847.2020.1829991.

33. Massicot, D. (2020). Anticipating a New Russian Military Doctrine in 2020: What It Might Contain and Why It Matters. *RAND*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/commentary/2019/09/anticipating-a-new-russian-military-doctrine-in-2020.html

34. Hooker Jr., R. D. (2020). Major Theatre War: Russia Attacks the Baltic States. *The RUSI Journal*, 165, (7), 85–94. DOI: https://doi.org/10.1080/03071847.2021.1895548.

35. Radin, Andrew. (2017). Hybrid Warfare in the Baltics: Threats and Potential Responses. Santa Monica, CA: RAND, February. Retrieved from https://www.rand.org/ pubs/research_reports/RR1577.html.

36. Clint, Reach, Edward, Geist, Abby, Doll, & Joe, Cheravitch. (2021). Competing with Russia Militarily: Implications of Conventional and Nuclear Conflicts. Santa Monica, CA: RAND. *RAND*. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE330.html.

37. Bowen, J. (2024). Hard choices as Ukraine faces worst crisis since war began. www.bbc.com. Retrieved from https://www.bbc.com/news/videos/cg33nzygez5o.

38. Boston, S. & Massicot, D. (2017). The Russian Way of Warfare. *RAND*. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE231/RAND_PE231.pdf.

39. Fridman, Ofer. (2019). Russian 'Hybrid Warfare': Resurgence and Politicisa- tion. London: Hurst and Co.

40. Renz, Bettina. (2018). Russia's Military Revival. Cambridge : Polity.

41. Jonsson, Oscar. (2019). The Russian Understanding of War: Blurring the Lines between War and Peace. Washington, D.C. : Georgetown University Press.

42. Renz, Bettina. (2024). Western Estimates of Russian Military Capabilities and the Invasion of Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 71, (3), 219–31. DOI: https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2253359.

43. Secretary Marco Rubio with Megyn Kelly of The Megyn Kelly Show. January 30, 2025. *www.state.gov.* Retrieved from https://www.state.gov/secretary-marco-rubio-with-megyn-kelly-of-the-megyn-kelly-show/.

44. Lieven, A. Ending the Threat of War in Ukraine: A Negotiated Solution to the Donbas Conflict and the Crimean Dispute. *quincyinst.org*. Retrieved from https://quincyinst.org/research/ending-the-threat-of-war-in-ukraine/.

45. Dr Jack Watling & Nick Reynolds. (2022). The Plot to Destroy Ukraine. *RUSI (*Royal United Services Institute*)*. Retrieved from https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/special-resources/plot-destroy-ukraine

46. Charap, Samuel & Troitskiy, Mikhail. (2011). U.S.-Russia Relations in Post-Soviet Eurasia: Transcending the Zero-Sum Game, Working Group Paper 1. Cambridge, MA: Working Group on the Future of U.S.-Russia Relations, September. *futureofusrussiarelations.wordpress.com*. Retrieved from https://futureofusrussiarelations.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/us-russiafuture_working_group_paper_1.pdf

47. Rumer, E. & Weiss, Andrew S. (2021). Ukraine: Putin's Unfinished Business. Carnegie Endowment for International Peace, November 12. *www.techtarget.com.* Retrieved from https://www.techtarget.com/searchcio/definition/transactional-leadership.

48. Dara Massicot on Battlefield Developments in Ukraine and the Threat of Escalation. *podcasts. apple.com.* Retrieved from https://podcasts.apple.com/ru/podcast/dara-massicot-on-battlefield-developments-in-ukraine/id1112258664?i=1000679516094&l=uk.

49. Kuzio, T. How Western Experts Got the Ukraine War So Wrong. *www.geopoliticalmonitor.com*. Retrieved from https://www.geopoliticalmonitor.com/how-western-experts-got-the-ukraine-war-so-wrong/.

50. Charap, Samuel & Boston, Scott. (2022). The West's Weapons Won't Make Any Difference to Ukraine,» *Foreign Policy*. January, 21. *foreignpolicy.com.* Retrieved from https://foreignpolicy.com/2022/01/21/weapons-ukraine-russia-invasion-military/.

51. Cohen, A. Eliot & O`Brien P. (2024). How Defense Experts Got Ukraine Wrong. 27 September. *www.theatlantic.com*. Retrieved from https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/09/how-defense-experts-got-ukraine-wrong/680045/.

Assessment of current American analytical studies on the potential of strategic partnership between Ukraine and the USA

Lipkan Volodymyr Anatoliyovych

Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics
Academy of Labour, Social Relations and Tourism
Kiltseva Doroha str., 3A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7411-2086

The article evaluates contemporary American analytical research on the potential of the strategic partnership between Ukraine and the United States. It highlights key issues in American analytical studies, including incompetence, an inability to engage with Ukrainian-language research, bias, and preconceived perspectives. The study identifies that some analyses are manipulative, suggestive, and even anti-Ukrainian in nature. The authors of the latter category have been specifically named and disclosed. The research concludes that the American school of analysis lacks consensus-based and scientifically developed foundations for conducting analytical studies on Ukraine.

From the perspective of public diplomacy as an element of strategic communications, the article examines Russia's actions against the U.S. that impact the Ukraine-U.S. strategic partnership, categorizing them into: (1) open diplomacy, (2) propaganda and lobbying, (3) public diplomacy, and (4) cultural diplomacy. Each category is analyzed in detail.

The study assesses five types of variables articulated in American analytical research regarding the military power of Ukraine and Russia in the event of an escalation of armed conflict into full-scale war. It finds that numerous American publications have engaged in uncritical replication, promotion, and amplification of Russian-preferred narratives without proper scientific scrutiny. Moreover, an overestimation of Russian military thought – contrasted with an underestimation of Ukrainian military strategy and doctrine – prevented American researchers from correctly defining the format of war, thereby influencing the intensity and potential development of the Ukraine-U.S. strategic partnership in the military sphere.

An analysis of American research reveals superficial scientific approaches, a tendency to fit facts into pre-existing conclusions, and excessive reliance on the case study method, which is often incorrectly extrapolated to other theaters of war and geostrategic actors. Prior to 2022, there were very few scholarly sources advocating for a more cautious and precise assessment of Russia's military capabilities and the effectiveness of its military reforms.

The study highlights overt bias and condescension among American authors toward Ukrainian military and geostrategic expertise. A group of pseudo-experts who deliberately distorted information about Ukraine's actual military power and provided unfounded conclusions is identified. These distortions significantly affected the level of military assistance provided to Ukraine in its defense against Russian aggression. The scientifically unsubstantiated activities of certain Ukrainian pseudo-experts in the U.S. negatively influenced pessimistic forecasts regarding Ukraine's chances in the war against Russia.

Due to a substantial lack of intelligence operations and, consequently, the absence of primary intelligence data, as well as a failure to conduct proactive measures, the Office of the Director of National Intelligence (ODNI) remained largely inactive in preventing the war against Ukraine. As a result, distorted negative assessments were sustained at the level of the U.S. State Department, the Pentagon, and certain European politicians and think tanks. These actors predominantly viewed Ukraine's foreign policy through the lens of Russia's foreign policy, effectively disregarding Ukraine's international subjectivity in realpolitik.

Furthermore, influential journals such as Foreign Affairs, Foreign Policy, Politico, and RUSI Journal have served as hubs for shaping an anti-Ukrainian doctrine at the scholarly level, with subsequent extrapolation into real-world foreign policy.

Key words: *analytical research, analytical narrative, strategic partnership, strategic policy, failure of American analytical studies, strategic course of the state, foreign policy, international security, geostrategy of the Ukrainian State, Ukrainian civilizational identity, Russia's war against Ukraine.*

Марусинець Маріанна Михайлівна

Регулювання сфери інформаційно-комунікаційних технологій у контексті забезпечення захисту інформації та персональних даних у Республіці Ірландія

УДК 377.7:35(417)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.30

Марусинець Маріанна Михайлівна
кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
старший дослідник
Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
пл. Кошута, 6, Берегове, Закарпатська область, Україна
ORCID: 0000-0001-7366-9328

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сьогодні спостерігається тенденція до зниження ефективності традиційних методів захисту даних. Це робить необхідним пошук та впровадження нових, сучасних підходів. В умовах активного розвитку та повсюдного застосування автоматизованих систем обробки даних питання забезпечення захисту персональних даних стають особливо важливими. Протягом останніх десятиліть Республіка Ірландія домоглася значних успіхів і посіла лідируючі позиції у сфері технологій в світі. Для досягнення цих результатів було вжито стратегічних заходів, що включають залучення прямих іноземних інвестицій у технологічні проекти, зниження корпоративних податків, а також використання соціально-культурних аспектів. Було реалізовано триступінчастий підхід, спрямований на зміцнення позицій Республіки Ірландія у світовому технологічному просторі. Однак для забезпечення стабільності та стійкості досягнутих результатів необхідна наявність надійного законодавства та політики, що регулюють кіберпростір.

Головною метою статті є аналіз системи забезпечення захисту інформації в Республіці Ірландія. Ключові завдання полягають у визначенні особливостей регулювання сфери інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а також встановленні проблем і перспектив захисту персональних даних Республіки Ірландія як члена Європейського союзу в умовах стрімкого розвитку ІКТ і глобалізації.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження містить загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також системний метод, метод структурно-функціонального аналізу та правові методи в кібербезпеці. При дослідженні розвитку системи забезпечення кібербезпеки в контексті захисту персональних даних та конфіденційної інформації в Республіці Ірландія було застосовано історичний підхід. системний підхід було застосовано для того щоб зрозуміти суть інформаційної безпеки Республіки Ірландія, а також визначити перспективи та виклики, з якими стикається сучасна національна безпека ірландської держави. Дослідження значної правової бази в рамках регулювання системи захисту персональних даних та інформації зумовило використання міждисциплінарного підходу.

Доведено, що Республіка Ірландія продовжує роботу з удосконалення та адаптації своєї нормативно-правової бази, щоб забезпечити обізнаність та вжиття заходів на національному, індивідуальному та корпоративному рівнях. В умовах постійного розвитку кіберпростору необхідно вживати превентивних заходів для забезпечення захисту від кіберзагроз. Нормативно-правове регулювання має адаптуватися до ризиків, що виникають, тим самим спонукаючи державні структури, навчальні заклади, корпорації та підприємства постійно підвищувати рівень своєї безпеки. У міру розвитку нормативно-правового середовища в Республіці Ірландія воно відображає ширшу глобальну тенденцію до пріоритизації кібербезпеки, що призводить до створення безпечнішої цифрової екосистеми для всіх зацікавлених сторін.

Ключові слова: *Республіка Ірландія, кібербезпека, інформаційна безпека, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), ЄС, регулювання, «Загальний регламент щодо захисту даних», «Закон про захист даних».*

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сьогодні спостерігається тенденція до зниження ефективності традиційних методів захисту даних. Це робить необхідним пошук та впровадження нових, сучасних підходів. В умовах розвитку та масового впровадження програм і методів автоматизованої обробки даних питання захисту персональних даних набувають особливої актуальності. У зв'язку з використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) постає необхідність переосмислення права на захист даних та розробки нових міжнародних стандартів захисту від можливих зловживань. Як приклад для інших держав можна розглянути досвід Республіки Ірландія – країни-члена Європейського союзу (ЄС). Республіка Ірландія досягла значних успіхів у розвитку ІКТ і забезпеченні захисту інформації, включно з персональними даними. Цей досвід може бути корисним під час розроблення національних стратегій кібербезпеки та систем захисту інформації, зокрема в Україні.

Протягом останніх десятиліть Республіка Ірландія посіла лідируючі позиції у сфері технологій в світі. Для досягнення цих результатів було вжито стратегічних заходів, що включають залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у технологічні проекти, зниження корпоративних податків, а також використання соціально-культурних аспек-

тів. Було реалізовано тристоронній підхід, спрямований на зміцнення позицій Республіки Ірландія у світовому технологічному просторі. Однак для забезпечення стабільності та стійкості досягнутих результатів необхідна наявність надійного законодавства і політики, що регулюють кіберпростір.

Згідно з дослідженнями ірландської компанії «Gartner Ireland Ltd», що займається комерційними фізичними та біологічними дослідженнями і розробками, на 2024 р. 75% населення світу має доступ до своєї особистої інформації відповідно до правил конфіденційності. Величезні обсяги даних, що обробляються сьогодні, і зростаюча залежність від технологій підкреслюють гостру необхідність у забезпеченні безпеки даних. Правила роботи з даними допомагають встановити стандарти захисту конфіденційної інформації та сприяють прозорості, довірі та підзвітності. У більшості організацій та установ відсутній спеціалізований відділ, що займається питаннями конфіденційності. У зв'язку з цим відповідальність за дотримання відповідних вимог покладається на технології і, зокрема, на забезпечення безпеки. У зв'язку з розширенням сфери регулювання конфіденційності в десятках юрисдикцій у найближчі два роки багато організацій усвідомлюють необхідність впровадження програм забезпечення конфіденційності вже зараз. За оцінками «Gartner», у 2024 р. середній річний бюджет великих організацій на забезпечення конфіденційності перевищив 2,5 млн. доларів [1].

Мета та завдання. Головною метою статті є аналіз системи забезпечення захисту інформації у Республіці Ірландія. Ключові **завдання** полягають у визначенні особливостей регулювання сфери інформаційно-комунікаційних технологій, а також встановлені проблем та перспектив захисту персональних даних Республіки Ірландія як члена Європейського союзу в умовах стрімкого розвитку ІКТ технологій та глобалізації.

Методи дослідження. Під час дослідження та систематизації офіційних документів державних органів влади Республіки Ірландія, а також аналізу актуальних фактографічних даних було визначено ключові напрями формування системи кібербезпеки Республіки Ірландія, а також оцінено її потенціал і перспективи подальшого розвитку в контексті системи захисту інформації та персональних даних. У рамках дослідження було застосовано методи сучасної політології, історії та права. Динамічний характер змін у досліджуваній царині зумовив необхідність використання принципів всебічності, об'єктивності та цілісності як методологічної основи. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження містить загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також системний метод, метод структурно-функціонального аналізу та правові методи в кібербезпеці.

Під час дослідження розвитку системи забезпечення кібербезпеки в контексті захисту персональних даних і конфіденційної інформації в Республіці Ірландія було застосовано історичний підхід. Це дало змогу розглянути еволюцію кібербезпеки як напряму наукових досліджень, основною метою якого є розробка та впровадження заходів, що забезпечують захист персональних даних, конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Для того щоб зрозуміти сутність інформаційної безпеки Республіки Ірландія, а також визначити перспективи та виклики, з якими стикається сучасна національна безпека ірландської держави, було застосовано системний підхід. Він дозволяє розглядати систему кібербезпеку як цілісну складну систему, що складається з підсистем та елементів, які знаходяться в постійній взаємодії.

Дослідження значної правової бази в межах регулювання системи захисту персональних даних та інформації обумовило використання міждисциплінарного підходу. У межах використання міждисциплінарного підходу було застосовано правові методи в кібербезпеці, які включають розроблення нормативно-правової бази, що регламентує відносини, пов'язані зі створенням, зберіганням, обміном і доступністю інформації, а також створення методичних рекомендацій, дотримання яких забезпечить збереження персональних даних та конфіденційної інформації.

Результати. Розвиток цифрових технологій у суспільстві відкриває широкі перспективи та надає безліч переваг. Завдяки Інтернету та мобільним мережам люди отримують можливість спілкуватися та обмінюватися інформацією, медіафайлами та даними в глобальному масштабі. Концепції електронного уряду можуть допомогти громадянам отримати доступ до величезної кількості інформації державного сектора, залишаючись при цьому на зв'язку з державними органами. Громадяни дедалі частіше отримують доступ до інформації та формують думку щодо політичних питань, які їх цікавлять, за допомогою цифрових джерел новин і соціальних мереж. Винахід і розвиток «Інтернету речей» (англ. Internet of things, IoT) сприяють створенню «розумних» міст і сервісів, що спрощують повсякденне життя. Триваючий перехід від готівки до електронних платіжних рішень сприяє подальшому прогресу та зручності.

Однак, в умовах стрімкого зростання та додаткових переваг кіберпростору існують різноманітні критичні ризики та шкідливий потенціал. Розширення можливостей підключення як у цифровому, так і у фізичному просторі, а також розробка нових пристроїв, таких як «Інтернет речей» сприяють збору додаткових цифрових даних. Цифрові досьє вже створюються сьогодні за допомогою вбудо-

ваних налаштувань за замовчуванням і сервісів та додатків, що порушують конфіденційність.

З розвитком безлічі взаємопов'язаних цифрових сервісів, платформ і просторів такі цифрові досьє набуватимуть дедалі більшого значення. Вони слугують або інструментом для вчинення кіберзлочинів, зокрема цифрового шахрайства з використанням крадіжки особистих даних або інформації про відсутність удома, небажаного розголосу або вразливостей у системі безпеки для вчинення шахрайських дій, або об'єктом таких злочинів. У всьому світі визнано, що ключовим елементом кібербезпеки є захист усіх цифрових пристроїв. Однак наслідки незаконного опрацювання або розкриття даних також потребують уваги. Конфіденційність та захист даних, а також інформаційна безпека не обмежуються сферою інтересів будь-якої групи або конкретної мережі – вони є обов'язком кожного [2].

У міжнародному співтоваристві Республіка Ірландія часто сприймається як країна, яка жертвує захистом приватного життя на користь національних економічних переваг. Прагнення Республіки Ірландія залучити прямі іноземні інвестиції (ПІІ) для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій призвело до лібералізації законодавчо-правової бази. У результаті такого підходу було сформовано недостатньо вимогливу правову основу, яка раніше сприяла залученню інвестицій до Республіки Ірландії та забезпечувала країні конкурентну перевагу на міжнародній арені. Згодом це почало створювати ризики для майбутніх інвестицій. Проте з 2014 р. ситуація змінилася. Республіка Ірландія має один із найкращих у Європі наглядових органів за показником фінансування на душу населення. Це не означає, що всі проблеми розв'язано, оскільки ірландський регулятор має екстериторіальне охоплення і має розглядати фінансування на користувача, а не обмежуватися населенням Республіки Ірландія [3].

У цьому контексті важливим етапом на шляху до захисту персональних даних та інформації стало ухвалення 25 травня 2018 р. постанови ЄС, що посилює та уніфікує захист персональних даних усіх осіб у ЄС – «Загальне положення про захист даних ЄС» (англ. General Data Protection Regulation, GDPR). Основна мета цього положення полягає в тому, щоб дати громадянам контроль над власними персональними даними та спростити нормативну базу для міжнародних економічних відносин через уніфікацію регулювання в рамках ЄС. У законі розширено поняття персональних даних, запроваджено поняття транскордонної передачі даних, встановлено низку прав суб'єктів персональних даних, визначено роль посадової особи із захисту даних. «Загальний регламент щодо захисту даних ЄС» може бути застосовано не лише до країн-учасниць ЄС, а й до будь-якої юридичної особи, яка обробляє персональні дані осіб ЄС [4].

Кібербезпека в Республіці Ірландія регулюється законодавством, спрямованим на захист персональних даних і підвищення загальної безпеки цифрових інфраструктур. Основоположним елементом цієї системи є «Закон про захист даних» 2018 р. (англ. Data Protection Act). «Закон про захист даних» ґрунтується на «Загальних положеннях про захист даних ЄС», який, як зазначалося вище, встановлює правові стандарти для обробки, опрацювання та зберігання особистої інформації. Відтак, «Закон про захист даних» є нормативним актом, що регулює питання захисту даних і конфіденційності в Республіці Ірландія [5].

Загалом «Закон про захист даних» встановлює правові стандарти для обробки, зберігання та передачі персональних даних. Цей закон лежить в основі дотримання Республікою Ірландія «Загального регламенту щодо захисту даних» – всеосяжного регламенту, що діє на території ЄС. «Загальний регламент щодо захисту даних» встановлює суворі вимоги до організацій щодо згоди, прав доступу до даних і протоколів повідомлення про порушення, тим самим істотно впливаючи на те, як підприємства управляють персональними даними в контексті кібербезпеки Таким чином, «Закон про захист даних» дає подальшу дію «Загальному положенню про захист даних ЄС» в Республіці Ірландія та адаптує його положення під національний контекст [5].

На додаток до «Закону про захист даних» і «Загального регламенту щодо захисту даних», «Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем» (англ. Security of Network and Information Systems, NIS) відіграє вагому роль у формуванні політики кібербезпеки в Республіці Ірландія. Ця директива спрямована на забезпечення того, щоб постачальники основних послуг і цифрових послуг вживали належних заходів безпеки для управління ризиками та реагування на інциденти. «Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем» зобов'язує операторів повідомляти про значні інциденти національній владі, тим самим сприяючи формуванню культури прозорості та попереджувального управління ризиками. Директива охоплює такі сектори, як енергетика, транспорт і охорона здоров'я, накладаючи зобов'язання, які роблять внесок у загальний стан безпеки організацій, що працюють у цих галузях [6].

Також у сфері інформаційної безпеки в Республіці Ірландія діє «Закон про кримінальне правосуддя (злочини, пов'язані з інформаційними системами) 2017 р.» (англ. Criminal Justice (Offences Relating to Information Systems) Act 2017). Він визначає конкретні кримінальні злочини, пов'язані з кіберзлочинами, такими як хакерство, фішинг, електронна крадіжка та інші. Основна мета цього

закону – привести в дію положення «Директиви ЄС 2013/40/ЄС» про атаки на інформаційні системи. Закон вводить нові злочини, пов'язані з: несанкціонованим доступом до систем даних; втручанням в інформаційні системи або в дані на них; перехопленням передання даних з інформаційної системи; використанням інструментів для вчинення таких злочинів [7].

Ухвалення «Закону про кримінальне правосуддя (про злочини, пов'язані з інформаційними системами) 2017 р.» («Закон 2017 р.») може видатися своєчасним і доречним з огляду на великомасштабні хакерські атаки та кіберзлочини, від яких останніми роками страждає весь світ. Однак насправді «Закон 2017 р». уже давно перебуває в законодавчому порядку денному Республіки Ірландія. «Закон 2017 р»., врешті-решт, приводить у дію низку зобов'язань, які Республіка Ірландія взяла на себе на рівні ЄС та міжнародному рівні (наприклад, відповідно до «Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність» та «Директиви ЄС про кіберзлочинність»), що вимагають від Республіки Ірландія запровадити у національному законодавстві конкретні злочини, пов'язані зі зломом та іншими шкідливими видами кібердіяльності [8].

Незважаючи на те, що в законодавстві Республіки Ірландія протягом багатьох років існували злочини, пов'язані з комп'ютерними технологіями, ці злочини були створені в рамках законодавства, спрямованого на боротьбу з іншими видами злочинів (такими як заподіяння шкоди, крадіжка і шахрайство). У результаті вони не дуже добре підходять для переслідування за кіберзлочини і, мабуть, недостатньо гнучкі, щоб відповідати поточним змінам у цій галузі. Закон усуває ці недоліки національного законодавства, створюючи в Республіці Ірландія спеціальні і більш технологічно орієнтовані склади злочинів, пов'язаних з кіберзлочинами. З міжнародної точки зору цей закон також приведе Республіку Ірландія у відповідність до міжнародних зобов'язань і зобов'язань на рівні ЄС у цій галузі [8].

Важливість перерахованих законодавчих заходів виходить за рамки дотримання вимог і передбачає комплексний підхід до оцінки ризиків, реагування на інциденти та захисту даних. Організації зобов'язані постійно контролювати й удосконалювати свої методи забезпечення кібербезпеки, включно з навчанням співробітників і впровадженням надійних технологій. Дотримання цих правил не тільки знижує ризик кіберінцидентів, а й підвищує довіру між зацікавленими сторонами та клієнтами, що в кінцевому підсумку забезпечує конкурентну перевагу на цифровому ринку [9].

У зв'язку із залежністю від цифрових технологій, що зростає і збільшенням кількості кіберзагроз, законодавство Республіки Ірландія зобов'язує організації вживати конкретних заходів для забезпечення безпеки конфіденційних даних і дотримання правил кібербезпеки. Ці заходи охоплюють як технічні, так і організаційні аспекти, які в сукупності формують комплексну стратегію кібербезпеки – «Національну стратегію кібербезпеки Республіки Ірландія на 2019–2024 рр.» [10].

Одним із найважливіших технічних заходів, передбачених законодавством Республіки Ірландія, є шифрування. Організаціям рекомендується використовувати протоколи шифрування для зберігання і передачі даних, щоб конфіденційна інформація залишалася в безпеці навіть у разі витоку даних. Крім того, брандмауери відіграють ключову роль у захисті внутрішніх мереж від зовнішніх атак. Ретельно налаштовуючи брандмауери, організації можуть створити захищений периметр, що обмежує несанкціонований доступ і пропускає легітимний трафік [11].

Контроль доступу є ще одним важливим елементом системи безпеки. Впровадження суворих політик контролю доступу забезпечує доступ до систем і даних тільки авторизованому персоналу, що знижує ризик внутрішніх загроз і випадкового розкриття інформації. Це часто включає в себе багатофакторну аутентифікацію, яка підвищує безпеку облікових записів користувачів, вимагаючи додаткових кроків перевірки, крім пароля [11].

Крім технічних заходів, навчання співробітників основам інформаційної безпеки відіграє ключову роль у формуванні культури кібербезпеки в організації. Співробітники мають бути обізнані про потенційні загрози, як-от фішинг і соціальна інженерія, щоб мати можливість розпізнавати підозрілі дії та реагувати на них відповідним чином. Регулярні тренінги допоможуть забезпечити всіх членів команди необхідними знаннями для захисту від кіберзагроз. Впровадження таких заходів, як шифрування, використання брандмауерів, контроль доступу та навчання персоналу, дає змогу організаціям створити надійну систему кібербезпеки, яка не тільки відповідає вимогам законодавства, а й захищає активи компанії, а також зміцнює довіру клієнтів і партнерів. Такий комплексний підхід вкрай важливий у сучасному цифровому світі, де кіберзагрози постійно розвиваються і стають дедалі витонченішими [12].

У Республіці Ірландія діють зобов'язання щодо повідомлення про порушення кібербезпеки. В ірландській державі зобов'язання щодо інформування про порушення кібербезпеки регулюються насамперед згадуваними вище – «Загальним регламентом щодо захисту даних» і «Законом про захист даних» 2018 р. [12]. На основі «Загального регламенту щодо захисту даних ЄС» в Республіці Ірландія засновано нову організацію – «Комісію із захисту даних» (англ. Data Protection Commission). Це незалежний національний орган, який забезпечує конфіденційність персональних даних грома-

дян і регулює обробку персональних даних відповідно до встановлених вимог і положень [13].

Організації, що зіткнулися з витоком даних, зобов'язані повідомити «Комісію із захисту даних» Республіки Ірландія без невиправданих затримок і, за можливості, протягом 72 годин після того, як їм стало відомо про витік. Таке обов'язкове інформування спрямоване на забезпечення своєчасного реагування на інциденти, що вкрай важливо для мінімізації потенційного збитку для постраждалих осіб [12].

У разі виникнення витоку даних організації повинні оцінити характер і масштаби інциденту. Це охоплює визначення персональних даних, категорій і кількості порушених осіб, а також наслідків витоку. Якщо витік даних становить загрозу для прав і свобод фізичних осіб, організації також зобов'язані без зволікання інформувати постраждалих. Це повідомлення має містити детальну інформацію про характер витоку, його можливі наслідки та вжиті або запропоновані заходи щодо усунення витоку.

Документація відіграє найважливішу роль у процесі реагування на порушення. Організації зобов'язані вести докладні записи про всі порушення, незалежно від того, чи були вони повідомлені в «Комісію із захисту даних». Така документація повинна включати факти, пов'язані з порушенням, його наслідки та вжиті заходи щодо виправлення ситуації. Ці записи можуть слугувати не лише важливим інструментом для дотримання законодавства, а й джерелом інформації для поліпшення заходів кібербезпеки в майбутньому. Аналіз попередніх інцидентів допоможе вдосконалити стратегію кібербезпеки організації і тим самим підвищити її захист від потенційних порушень у майбутньому [11].

Таким чином, дотримання зобов'язань щодо інформування про порушення кібербезпеки вкрай важливе для організацій в Республіці Ірландія. Ці вимоги не тільки сприяють дотриманню нормативних вимог, а й формують культуру відповідальності та постійного вдосконалення методів забезпечення кібербезпеки.

«Комісія із захисту даних» Республіки контролює застосування «Загальних положень про захист даних» ЄС, а також має функції та повноваження, пов'язані з іншими важливими нормативними системами. До них відносяться «Правила електронної конфіденційності» Республіки Ірландія 2011 р. і «Директива ЄС щодо правоохоронної діяльності». «Комісія із захисту даних» Республіки Ірландія також сприяє підвищенню обізнаності громадськості щодо правил і прав, пов'язаних з обробкою даних. Вона надає інформацію про права на захист даних, веде список операцій з обробки, які потребують оцінки впливу на захист, обробляє скарги і проводить розслідування, пов'язані з дотриманням закону про захист даних [13].

Отже, «Комісія із захисту даних» Республіки Ірландія відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання законодавства та правил кібербезпеки. «Комісія із захисту Даних» створена для забезпечення дотримання законів про захист даних і стежить за тим, як організації поводяться з персональними даними, а також захищає конфіденційність громадян країни. Її роль особливо значуща в контексті «Загального регламенту щодо захисту даних» і «Закону про захист даних» Республіки Ірландія від 2018 р., які визначають стандарти обробки даних і протоколи безпеки, яких повинні дотримуватися організації.

Для забезпечення ефективного правозастосування «Комісія із Захисту Даних» проводить ретельні розслідування витоків даних і заяв про недотримання вимог. Коли стає відомо про потенційне порушення, Комісія ініціює розслідування, які можуть включати в себе вивчення документації, опитування співробітників і оцінку загальної практики захисту даних в організації, що розглядається. Ці розслідування мають вирішальне значення для виявлення областей, в яких організації можуть не відповідати необхідним стандартам кібербезпеки. «Комісія із захисту даних» має право вимагати вжиття заходів щодо виправлення ситуації, тим самим гарантуючи, що організації приведуть свою діяльність у відповідність до чинних правил [14].

Крім того, «Комісія із захисту даних» активно стежить за дотриманням вимог за допомогою регулярних перевірок та оцінок. Такий постійний нагляд дає змогу Комісії притягати організації до відповідальності за методи оброблення даних, тим самим формуючи культуру дотримання вимог і забезпечення безпеки. Якщо буде встановлено, що організація не дотримується вимог, у розпорядженні Комісії є різноманітні заходи, включно з накладенням штрафів, приписами змінити методи обробки даних і навіть порушенням судового розгляду в разі потреби. Можливість накладати значні штрафи підкреслює важливість дотримання правил кібербезпеки. Завдяки цим правозастосовним заходам Комісія відіграє важливу роль у просуванні передових методів захисту даних, тим самим покращуючи загальну ситуацію з кібербезпекою в Республіці Ірландія [14].

Необхідно зазначити, що в деяких випадках, залежно від характеру та обставин обробки персональних даних «Загальний регламент щодо захисту даних» ЄС може не застосовуватися. Замість цього можуть застосовуватися інші правові рамки, що регулюють обробку персональних даних. Конституція Республіки Ірландія не прямо передбачає право на конфіденційність, але суди визнали це право як одне з особистих прав у Конституції.

Відповідно до правил кібербезпеки, встановлених в Республіці Ірландія, недотримання вимог може призвести до серйозних і різноманітних наслідків. Організації, які не дотримуються цих правил, зокрема «Загального регламенту щодо захисту даних», можуть бути піддані значним фінансовим санкціям. Відповідно до «Загального регламенту щодо захисту даних», максимальний штраф може сягати 20 млн. євро або 4% від річного світового обороту, залежно від того, яка сума більша. Цей суворий механізм правозастосування відображає серйозне ставлення до захисту даних і кібербезпеки в Республіці Ірландія [15].

Крім фінансових наслідків, організації можуть зіткнутися з судовими позовами через недотримання встановлених правил. Постраждалі особи можуть подати до суду на відшкодування шкоди, заподіяної витоком персональних даних, що може призвести до дуже коштовних судових розглядів. Також, регулюючі органи, такі як «Комісія із захисту даних» Республіки Ірландія, мають право розслідувати витоки та накладати санкції, що підвищує ймовірність судових розглядів.

Наслідки недотримання вимог виходять за рамки юридичної та фінансової сфер і тягнуть за собою серйозну репутаційну шкоду. Організації, що порушують правила кібербезпеки, ризикують втратити довіру клієнтів і зацікавлених сторін. Такий підрив довіри громадськості може перешкоджати утриманню та залученню клієнтів, тим самим чинячи довгостроковий негативний вплив на становище організації на ринку та її доходи. Крім того, негативний розголос, пов'язаний із витоком даних або штрафними санкціями, може негативно позначитися на партнерських відносинах і майбутніх можливостях для бізнесу. У сучасну цифрову епоху, коли споживачі дедалі більше обізнані про свої права на дані, дотримання нормативних вимог має вирішальне значення для підтримання авторитету організації.

У якості ілюстрації вищезазначених штрафів можна навести рішення «Комісії із захисту даних» Республіки Ірландія, яка наклала значний штраф у розмірі 310 млн. євро на компанію «LinkedIn» – платформу соціальних мереж для професіоналів – за порушення європейських правил конфіденційності даних. Розслідування було зосереджене на тому, як «LinkedIn» обробляє персональні дані користувачів для таргетованої реклами та поведінкового аналізу, зокрема, на законності, прозорості та справедливості цих методів відповідно до «Загального регламенту щодо захисту даних» ЄС [16].

Цей значний штраф демонструє прихильність ЄС суворим стандартам захисту даних і свідчить про постійний контроль за цифровими платформами, що обробляють великі обсяги користувацьких даних. Рішення, ухвалене за результатами всебічного розслідування, включає додаткові вимоги до «LinkedIn» щодо коригування методів обробки даних відповідно до вимог «Загального регламенту щодо захисту даних» ЄС. «Комісія із захисту даних» Республіки Ірландія, що виступає в якості головного наглядового органу «LinkedIn» в ЄС, почала розслідування після отримання скарги від «Управління із захисту даних» Франції. Під час розслідування було вивчено використання «LinkedIn» персональних даних для двох основних цілей: поведінкового аналізу і таргетованої реклами. Ці методи передбачають використання даних користувачів, які створили профілі в «LinkedIn». У зв'язку з цим виникли питання про прозорість і згоду на обробку даних у «LinkedIn» [16].

Іншою резонансною справою, розглянутою «Комісією із захисту даних» Республіки Ірландія у 2023 р., стали штрафні санкції щодо компанії «Meta» у розмірі 390 млн. євро за рекламу на основі користувацьких даних у соціальних мережах «Facebook» та «Instagram». У результаті «Meta» більше не може показувати рекламу з використанням персональних даних користувачів без їхньої явної згоди. Це рішення було ухвалено тільки після масових протестів з боку решти 26 уповноважених із захисту даних з інших європейських країн. Своєю чергою «Європейська рада із захисту даних» (англ. European Data Protection Board, EDPB) заборонила «Meta» «обходити» згоду «Загального регламенту щодо захисту даних» за допомогою пункту у своїх положеннях і умовах. У підсумку компанія «Meta» повинна отримувати «активну» згоду на персоналізовану рекламу і пропонувати користувачам можливість «так/ні» для персоналізованої реклами. Інакше кажучи, «Meta» («Facebook», «Instagram», «WhatsApp») не зможе в майбутньому використовувати персональні дані для реклами в ЄС так, як раніше. Це серйозний удар по бізнес-моделі «Meta» в Європі, який у довгостроковій перспективі може вплинути на основний бізнес групи [17].

Таким чином, штрафи і наслідки за недотримання правил кібербезпеки в Республіці Ірландія значні і включають фінансові зобов'язання, юридичні ризики та репутаційний збиток. Розуміння серйозності цих правил вкрай важливе для організацій, що працюють у цій юрисдикції. У контексті діяльності «Комісії із захисту даних» важливо відзначити, що співпраця Республіки Ірландія як країни-члена ЄС з державами, які не є членами ЄС, у сфері захисту персональних даних ґрунтується на праві ЄС, що регламентує захист персональних даних, та угодах, які укладаються спеціально в цій сфері. Найдинамічніше таке співробітництво розвивається зі США. Від самого початку співробітництво будувалася на відповідній угоді, укладеній з урахуванням норм «Директиви 95/46/ЄС»

Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо захисту приватних осіб під час обробки персональних даних та вільного переміщення таких даних від 24 жовтня 1995 р. Відповідно до неї до кінця 2015 р. США входили до обмеженого переліку країн, у яких Європейською комісією було визнано наявність достатнього рівня захисту персональних даних і винесено «рішення про адекватність» (англ. adequacy decision). Поряд зі США до цього переліку входять Андорра, Аргентина, о-ви Гернсі, Джерсі та Мен, Ізраїль, Канада, Нова Зеландія [18].

Щодо США таке рішення вперше було прийнято у 2000 р. З огляду на це між ЄС і США було укладено угоду про «Безпечну гавань», відповідно до якої з ЄС до США допускалося передання персональних даних громадян ЄС операторам, що сертифікувалися при Міністерстві торгівлі США, оскільки сертифіковані організації забезпечують належний рівень конфіденційності та безпеки персональних даних, які передаються, а також відповідні до стандартів ЄС умови їхнього збереження. Однак використання механізму «Безпечної гавані» було поставлене під сумнів і фактично анульоване Рішенням Суду ЄС у справі – «Максиміліан Шремс проти Уповноваженого з питань захисту даних» (англ. Maximillian Schrems v Data Protection Commissioner) від 6 жовтня 2015 р., що стало важливою віхою у визначенні нових підходів до вибудовування співробітництва ЄС із третіми країнами в питаннях захисту персональних даних, зокрема й зі США [19].

Приводом для розгляду став позов австрійського студента М. Шремса до Верховного суду Республіки Ірландія проти «Комісії із захисту даних» Республіки Ірландія. Уомісія відхилила вимогу австрійця призупинити передачу його персональних даних з ірландської філії американської компанії «Facebook» до її головного офісу на території США. З посиланням на викриття Е. Сноудена, М. Шремс вказував на недостатній, на його думку, рівень захисту персональних даних на американській території, зокрема через необмежений доступ спецслужб США до облікових записів користувачів соцмережі. Суддям належало визначити, чи може ухвалене у 2000 р. Рішення Європейської комісії про адекватність рівня захисту персональних даних у США перешкоджати національному наглядовому органу Республіки Ірландія в розгляді скарги фізичної особи на правопорушення у сфері захисту персональних даних під час передання її даних до третьої країни, і, в разі необхідності, призупинення такого передання даних [20].

Суд підтвердив повноваження національних регуляторів держав-членів розглядати такого роду скарги, навіть якщо рівень захисту персональних даних у цій третій країні було визнано таким, що відповідає стандартам ЄС. Більше того, Суд визнав нелегітимним саме «рішення Європейської комісії про адекватність» щодо США в рамках так званої домовленості про «Безпечну гавань» 2000 р., оскільки воно не накладало жодних обмежень на доступ держорганів США до персональних даних громадян ЄС (хоча згідно з нормами права ЄС таке обмеження для компетентних органів держав-членів існувало). Та обставина, що американські спецслужби мали необмежений доступ до змісту електронного листування користувачів з ЄС, на думку суддів, має розглядатися як підрив фундаментального права на недоторканність приватного життя. А відсутність у громадян ЄС можливості відстоювати свої інтереси на американській території в разі правопорушень у сфері захисту персональних даних порушує їхнє право на ефективний судовий захист.

Рішення Суду ЄС від 6 жовтня 2015 р. стало значущим моментом у відносинах ЄС–США у сфері захисту персональних даних. З урахуванням рішення Європейської комісії була змушена піти на заходи, на які доти не наважувалася – анулювати угоду про «Безпечну гавань». Позиція Суду ЄС стала важливим аргументом у переговорах між ЄС і США з питань захисту персональних даних. Вона стала основою для розробки нового регулювання системи персональних даних за межами ЄС. Відповідно до цього рішення, до системи включено норми про захист громадян ЄС в разі порушень у сфері захисту персональних даних. Крім того, посилено вимоги до американських компаній, представлених на ринку ЄС, в частині дотримання норм права ЄС про захист персональних даних. Також запроваджено обов'язковий щорічний огляд результатів моніторингу системи передавання даних з ЄС до США. Крім того, Європейська комісія як одну з обов'язкових умов укладення міжнародних угод із третіми країнами про співробітництво в галузі передання та захисту персональних даних взяла до уваги вказане Рішення Суду та висунула вимогу забезпечення гарантій незалежного статусу іноземного наглядового органу у сфері захисту персональних даних [3].

У контексті вищезазначеного цікавим є те, що одним із найбільш спірних аспектів розслідування, проведеного «Facebook», став спосіб розгляду скарг. Два аудиторські звіти не були офіційними рішеннями за скаргами, поданими М. Шремсом. Замість цього «Комісія із захисту даних» охарактеризувала їх як форму співпраці з «Facebook», результатом якої стали рекомендації, а не вимоги. Це відображає загальне прагнення «Комісії із захисту даних» уникати «змагальних процесів правозастосування, надаючи перевагу дотриманню вимог за допомогою м'яких інструментів правозастосування» [21].

У цьому підході немає нічого поганого, і в розглянутій ситуації він призвів до низки позитивних змін у практиці забезпечення конфіденційності

даних у «Facebook». Дійсно, європейська модель захисту даних передбачає, що наглядові органи виконують низку дублюючих функцій. Британські вчені К. Беннетт і Ч. Рааб описують та порівнюють ці функції як «різні ролі омбудсмена, аудитора, консультанта, педагога, парламентера, радника з питань політики та правозастосовника» [22]. Своєю чергою американський дослідник ірландського походження У. МакГеверан стверджує, що розслідування діяльності «Facebook» слід розглядати як успішний приклад оперативного регулювання. Це стосується не лише самих перевірок, а й встановлення постійних відносин співпраці з регулюючим органом [21].

Однак, незважаючи на це, перевірки виявляють проблеми, пов'язані з неформальними процесами. У 2014 р. М. Шремс відкликав 22 з 23 скарг, висловивши розчарування підходом «Комісії із захисту даних» Республіки Ірландія, який, на його думку, не забезпечував формальних рішень, не надавав процедурної справедливості, відмовляв йому в доступі до матеріалів, наданих «Facebook» із порушених питань, змішував «кращу практику» з вимогами закону та ухвалював інтерпретації закону, які суперечили консенсусному розумінню «Директиви про захист даних», ухваленій іншими органами ЄС із захисту даних [20]. Основною критикою було те, що до 2014 р., через майже три роки після подання багатьох скарг, М. Шремс так і не отримав офіційного рішення. Крім того, він підкреслив, що завдання центру обробки даних – знайти мирне розв'язання проблеми, що сприяє індивідуальному підходу до вирішення системних питань. Як зазначив М. Шремс, «нашої метою є перевірка «Facebook Ireland Ltd.» на предмет дотримання прав усіх користувачів відповідно до законодавства ЄС» [9].

Отже, у сфері регулювання даних в Республіці Ірландія спостерігається тенденція до надання переваги співпраці та неформальним заходам впливу замість формального судового розгляду. Цей підхід характерний не тільки для «Комісії із захисту даних», а й для інших ірландських регулюючих органів. Така практика зумовлена низкою чинників, включно зі встановленим законом зобов'язанням домагатися мирової угоди, обмеженими ресурсами відомства і високою вартістю судових розглядів в Республіці Ірландія. Однак, як показує випадок із М. Шремсом, неформальна взаємодія може поставити під загрозу роль регулюючого органу в розгляді скарг про порушення основних прав.

Скарга М. Шремса містить інформацію про недоліки в роботі «Комісії із захисту даних» Республіки Ірландія, зокрема, про тенденцію до надмірно вузького та ухильного тлумачення законодавства. Скарга була подана після викриттів Е. Сноудена і містила прохання до «Комісії із захисту даних» вжити заходів щодо заборони передання персональних даних із «Facebook Ireland Ltd.» до «Facebook Inc.» на підставі того, що законодавство США не забезпечує належного захисту цих даних, особливо від програм масового стеження. Однак «Комісія із захисту даних» вважала, що не має права проводити розслідування на підставі рішення Комісії «Безпечної гавані» від 2000 р., яке дозволяло передачу даних до США за певних обставин, і відхилила скаргу як «легковажну і прикру». Після судового перегляду і попереднього посилання Європейський суд не погодився з цим рішенням і постановив, що «національний наглядовий орган зобов'язаний розглянути скаргу з усією ретельністю» і, якщо необхідно, має «порушити судовий розгляд для захисту прав людини» [3].

Ірландська дослідницька та консалтингова компанія «Gartner Ireland Ltd», що спеціалізується на ринку інформаційних технологій, виявила п'ять тенденцій у сфері конфіденційності, які є актуальними на 2024 р. Ці тенденції не лише підтримують практику конфіденційності, а й допомагають керівникам компаній зробити їх привабливішими, більш значущими та такими, що швидко приносять прибуток [1].

1. Локалізація даних. В умовах цифровізації та глобалізації прагнення контролювати країну, на території якої знаходяться дані, може здатися нелогічним. Однак такий контроль може бути або обов'язковою вимогою, або побічним ефектом багатьох нових законів про захист персональних даних. Ризики, пов'язані з міжнародною бізнес-стратегією, вимагають нового підходу до вибору і придбання хмарних сервісів у всіх моделях обслуговування. Керівники служб безпеки та управління ризиками стикаються з нерівномірним нормативно-правовим регулюванням у різних регіонах, що вимагає розробки різних стратегій локалізації. У результаті планування локалізації даних стає ключовим аспектом при виборі та придбанні хмарних сервісів.

2. Методи обчислень, що підвищують конфіденційність. Обробка даних у ненадійних середовищах, таких як загальнодоступна хмарне сховище, а також багатосторонній обмін даними та аналітика стали основою успіху організації. Складність механізмів і архітектур аналітики, що зростають вимагає від постачальників впровадження вбудованих функцій забезпечення конфіденційності. Розвиток технологій штучного інтелекту та необхідність їх навчання є лише додатковим аспектом проблеми забезпечення конфіденційності. На відміну від звичайних засобів захисту даних, що зберігаються в резервних копіях, «обчислення, що підвищують конфіденційність» (англ. privacy-enhancing computation, PEC), захищають дані в процесі використання.

У результаті організації можуть впроваджувати обробку даних і аналітику, які раніше були неможливі через проблеми з конфіденційністю або безпекою. За прогнозами «Gartner», у 2025 р. 60% великих організацій використовуватимуть хоча б одну технологію «обчислень, що підвищують конфіденційність» в аналітиці, бізнес-аналітиці та хмарних обчисленнях.

3. Управління штучним інтелектом. Опитування, проведене компанією «Gartne»r, показало, що 40% організацій стикалися з порушенням конфіденційності під час використання штучного інтелекту (ШІ), і що тільки одне з чотирьох таких порушень було навмисним. Незалежно від того, чи використовують організації модуль на основі ШІ, інтегрований у пропозицію постачальника, чи окрему платформу, керовану внутрішньою командою спеціалістів з опрацювання даних, існують ризики, пов'язані з конфіденційністю та потенційним неправомірним використанням персональних даних. В даний час значна частина ШІ, що використовується в організаціях, інтегрована у більші системи. Це ускладнює оцінку його впливу на конфіденційність даних. Вбудовані можливості ШІ використовуються для відстеження поведінки співробітників, оцінки настроїв споживачів і створення «розумних» продуктів, які швидко навчаються. Більше того, дані, які сьогодні надходять у ці моделі навчання, впливатимуть на рішення, які ухвалюватимуть через роки. У разі відсутності належного регулювання у сфері ШІ існує ризик безконтрольного поширення шкідливих даних, отриманих без використання відповідних інструментів управління ШІ. Це може призвести до необхідності масової заміни систем в IT-відділах, що спричинить значні фінансові втрати для компаній і негативно позначиться на їхній репутації.

4. Централізований потік конфіденційності. Попит споживачів, що зростає на права суб'єктів і підвищені очікування щодо прозорості призведуть до необхідності «централізованого користувацького досвіду в галузі конфіденційності» (англ. centralized privacy user experience, UX). Прогресивні організації розуміють, що об'єднання всіх аспектів користувацького інтерфейсу для забезпечення конфіденційності – сповіщень, файлів «cookie», управління згодою та опрацювання запитів на надання прав суб'єктів (англ. Subject rights requests, SRR) – в одному порталі самообслуговування – є перевагою. Такий підхід зручний для ключових учасників, клієнтів і співробітників і дає змогу значно заощадити час і кошти.

5. Управління на відстані стає більш різноманітним. В умовах, коли моделі взаємодії на роботі та в повсякденному житті стають гібридними, зростає потреба в ретельнішому відстеженні, моніторингу та обробці персональних даних. Це, своєю чергою, підвищує ризик порушення конфіденційності. Завдяки впливу гібридних моделей взаємодії на конфіденційність, продуктивність і задоволеність балансом між роботою та особистим життям підвищилися в різних галузях і дисциплінах. Організації повинні застосовувати підхід, орієнтований на людину, до питань конфіденційності. Дані моніторингу слід використовувати мінімально і тільки з чіткими цілями, як-от поліпшення умов праці співробітників за рахунок усунення непотрібних перешкод або зниження ризику вигорання за рахунок виявлення потенційних ризиків для благополуччя [1].

На підставі вищевикладеного можна зробити попередній висновок про те, що організаціям в Республіці Ірландія необхідно впроваджувати передові методи для забезпечення дотримання правил кібербезпеки, що діють у країні. Одним з основних методів є проведення регулярних перевірок безпеки. Ці перевірки дають змогу виявляти вразливості в системах і процесах організації та своєчасно усувати їх. Постійний моніторинг та оцінювання не тільки забезпечують дотримання вимог, а й сприяють формуванню культури кібербезпеки в організації. Навчання співробітників – ще одна важлива сфера, якій організаціям слід приділяти першочергову увагу. Комплексні програми навчання дають співробітникам навички та знання, необхідні для розпізнавання потенційних загроз безпеці, як-от фішингові атаки та шкідливе програмне забезпечення. Регулярні семінари, що стосуються нових загроз, можуть знизити ризик людської помилки, яка є поширеним чинником багатьох порушень безпеки. Крім того, організаціям слід забезпечити, щоб політика кібербезпеки була добре задокументованою та легкодоступною для всіх співробітників.

Для організацій, що працюють із персональними даними, вкрай важливо призначити «відповідального за захист даних» (англ. data protection officer). Відповідальна особа здійснюватиме контроль за дотриманням правил захисту даних відповідно до «Загального регламенту щодо захисту даних». Також вона буде контактною особою для власників даних і регулюючих органів. Ця роль вкрай важлива для забезпечення прозорості обробки даних та ефективного реагування на будь-які витоки даних. Планування реагування на інциденти – ще одна ключова практика. Організації слід розробити надійний план реагування на інциденти, в якому будуть викладені чіткі протоколи дій під час інциденту, пов'язаного з кібербезпекою. Цей план має включати конкретні ролі та обов'язки співробітників, а також стратегії комунікації, спрямовані як на внутрішні зацікавлені сторони, так і на зовнішні, наприклад, на клієнтів і регулюючі органи. Необхідно регулярно проводити навчання, щоб переконатися, що організація готова швидко й ефективно реагувати на потенційні інциденти [11].

Останніми роками нормативно-правова база у сфері кібербезпеки в Республіці Ірландія та ЄС загалом стрімко змінюється. Організації все частіше усвідомлюють необхідність адаптуватися до різних нових тенденцій, які змінюють нормативно-правову базу у сфері кібербезпеки. Однією з найбільш значущих тенденцій є використання штучного інтелекту (ШІ) у сфері кібербезпеки. У міру того, як технології ШІ стають дедалі більш інтегрованими в бізнес-операції, їх також використовують для посилення заходів безпеки, оцінювання ризиків і виявлення потенційних загроз. Таким чином, регулюючі органи зосередилися на розробленні керівних принципів, що регулюють етичне використання ШІ у сфері кібербезпеки, щоб організації дотримувалися вимог під час використання цих передових технологій [11].

Ще одна примітна тенденція – посилення правил, безпосередньо пов'язаних із кібербезпекою. ЄС активно розробляє такі нормативно-правові акти, як «Загальний регламент щодо захисту даних» і «Закон про цифрові послуги» (англ. Digital Services Act, DSA), які підкреслюють важливість захисту персональних даних і встановлюють чіткі зобов'язання для компаній. У Республіці Ірландія організації зобов'язані дотримуватися встановлених правил, оскільки їх недотримання може спричинити значні фінансові втрати та шкоду репутації. Нормативно-правове середовище, що змінюється вимагає від компаній не тільки розуміння наявних правил, а й прогнозування майбутніх нормативних вимог, які можуть з'явитися у відповідь на загрози кібербезпеки, що розвиваються [11].

Крім того, характер загроз кібербезпеці постійно змінюється у зв'язку з розвитком технологій та методів, які використовуються кіберзлочинцями. Поява складних кібератак і загроз, таких як програми-здирники та фішингові схеми, змушує організації регулярно переглядати свої стратегії кібербезпеки. Організації можуть підготуватися до майбутніх змін у законодавстві, формуючи культуру поінформованості про кібербезпеку, інвестуючи в надійні інфраструктури безпеки та впроваджуючи комплексні програми навчання для своїх співробітників. Адаптуючись до цих нових тенденцій, організації можуть не тільки дотримуватися нормативних вимог, але й ефективно захищатися від кіберзагроз, що розвиваються [11].

Сьогодні, в умовах активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, питання забезпечення безпеки персональних даних набувають особливої значущості. У зв'язку з цим особливого значення набувають етичні аспекти і тенденції, пов'язані з даною проблематикою. Правові режими у сфері часто спираються на етичні принципи, які допомагають визначити найкращі варіанти поведінки. Крім того, наявність складного поєднання правових, етичних і, можливо, більш суворих механізмів контролю в даній галузі означає, що поведінка, яка не регулюється правовими нормами, також має регулюватися етичними нормами.

Навіть за строгого дотримання законодавства про захист даних, громадяни змушені ухвалювати виважені рішення, пов'язані з етичними аспектами використання технологій обробки великих даних і методів їхнього застосування організаціями. У процесі впровадження існуючих політик захисту даних виникають проблеми, що робить деякі аспекти регулювання даних етично неоднозначними. У зв'язку з цим, основні дискусії в галузі етики великих даних стосуються наслідків використання даних, обмежень на їх використання, управління на основі принципів, якості даних, свободи дій і згоди. Ці питання спрямовані на те, щоб надати громадянам можливість контролювати систему захисту даних і забезпечити відповідність її інтересам [23].

У перспективі очікується, що тенденція до збільшення обсягів даних і зниження потреби в довірі буде посилюватися. Це зумовлено тим, що постачальниками великих даних дедалі частіше стають машини, а не люди. У результаті постійного розвитку методів збору та обробки даних цей процес може стати закономірним. Ці тенденції не залежать від того, хто є ініціатором – держава, компанія чи організація громадянського суспільства. Зі зростанням довіри до великих даних зростатиме і потреба в захисті особистої інформації. Ця вимога має бути сформульована як повага до конфіденційності в тій чи іншій формі [23].

У сучасних політичних концепціях, які вивчають майбутнє, немає чіткого і рівномірного домінування. Навіть якщо визнати, що етико-правові норми повинні встановлювати відносну перевагу у певних аспектах, вони не завжди узгоджуються між собою. Однак, незважаючи на відмінності у сприйнятті принципів, конкретні практичні умови залишаються незмінними. Ці умови повинні бути в центрі уваги при розгляді системної проблеми, яка може бути прийнятною для держав, компаній та громадян, стурбованих питаннями безпеки даних.

Висновки. Сьогодні людство перебуває на порозі нового етапу свого розвитку, пов'язаного з активним впровадженням цифрових технологій. Унаслідок технологічного прогресу людство вступило в нову еру, у якій держави, транснаціональні корпорації, національні економіки, підприємства й окремі індивіди тісно пов'язані між собою. У цей період держави, які прагнуть стати світовими технологічними лідерами, активно розвивають кіберпростір і розширюють його можливості. Республіка Ірландія є однією з таких держав, що відіграють ключову роль у розвитку технологій і розширенні кіберпростору, який потребує регулювання.

Правила кібербезпеки в Республіці Ірландія зазнали значних змін, щоб протистояти зростаю-

чим загрозам, пов'язаним з кібератаками та витоком даних. Нормативи кібербезпеки в Республіці Ірландія розроблені для вирішення різних аспектів захисту даних, включаючи управління інформаційною безпекою, повідомлення про порушення у сфері захисту даних та обов'язки організацій щодо безпеки персональних даних. До важливих нормативно-правових актів належать «Загальний регламент щодо захисту даних», «Закон про захист даних», «Директива про мережеві та інформаційні системи», «Правила електронної конфіденційності» та «Стратеія кібербезпеки Республіки Ірландія». Вони накладають зобов'язання на організації, які збирають, зберігають та обробляють персональні дані.

Всі вищезазначені законодавчі акти в сукупності встановлюють строгі вимоги до організацій щодо захисту даних та мережевої безпеки. Нормативно-правова база наголошує на необхідності впровадження організаціями комплексних заходів кібербезпеки та забезпечення захисту конфіденційної інформації. Постійна вимога дотримання нормативних вимог наголошує на важливості суворих заходів безпеки. Ці нормативні акти спрямовані не лише на захист прав особистості на недоторканність приватного життя, а й на забезпечення підзвітності організацій, гарантуючи, що вони приділяють першорядну увагу кібербезпеці у своїй операційній діяльності.

Нові повноваження, надані «Загальним регламентом щодо захисту даних», дають «Комісії із захисту даних» Республіки Ірландія можливість більш ефективно виконувати свої функції. Однак питання про те, чи буде цей потенціал реалізовано, залишається відкритим. Однак очевидно, що після ухвалення «Загального положення про захист даних ЄС» динаміка регулювання змінилася. Набрання чинності новими правилами, що регламентують діяльність наглядового органу, має велике значення. Органи захисту даних, які раніше висловлювали критику на адресу «Загального регламенту щодо захисту даних» ЄС, тепер отримали можливість заперечувати будь-які відхилення від цього документа. Можна припустити, що це стане підставою для більш глибокого аналізу методів роботи компаній, зареєстрованих в Республіці Ірландія, таких як «Meta», хоч і не обов'язково в контексті конкуренції. Нові положення «Загального регламенту щодо захисту даних» про співробітництво та спільні операції можуть сприяти більш ефективній взаємодії між національними органами, що здійснюють регулювання у цій сфері.

Однак, незважаючи на ці нові повноваження і ресурси регулятора, в Республіці Ірландія залишаються невирішеними ширші питання захисту даних. Національне законодавство і практика в багатьох сферах не встигають за розвитком інформаційного суспільства, особливо в тому, що стосується боротьби з кіберзлочинністю. Нездатність законодавчо закріпити доступ правоохоронних органів до даних, що зберігаються в Республіці Ірландія, викликає невдоволення інших країн-членів ЄС. Роль Республіки Ірландія як глобального центру обробки даних також зробила її об'єктом триваючих трансатлантичних дискусій про державне спостереження. Незважаючи на це, громадськість практично не брала участі в обговоренні цих питань. Цілком імовірно, що знадобиться ще не один резонансний випадок, подібний до скарги М. Шремса, щоб спонукати до вжиття заходів у цих галузях.

Республіка Ірландія має надійну систему захисту в галузі кібербезпеки. Однак технологічний прогрес не стоїть на місці, і разом з ним зростає рівень кіберзагроз. У зв'язку з цим Республіка Ірландія повинна продовжувати розробляти і реалізовувати стратегії, спрямовані на запобігання і мінімізацію ризиків у сфері кібербезпеки. З огляду на те, що Республіка Ірландія є одним із ключових регіонів, які обробляють глобальні дані, необхідно вживати активних заходів щодо захисту інформаційних систем від кібератак. Ірландська держава має надійну систему захисту у сфері кібербезпеки. Однак технологічний прогрес не стоїть на місці, і загрози в галузі кібербезпеки стають дедалі актуальнішими. У зв'язку з цим Республіка Ірландія повинна продовжувати стратегічно мислити і бути готовою до можливих атак. З огляду на те, що Республіка Ірландія є одним із ключових регіонів, які обробляють глобальні дані, необхідно вживати заходів щодо запобігання і стримування можливих загроз.

Республіка Ірландія продовжує роботу з удосконалення та адаптації своєї правової та нормативної бази, щоб забезпечити обізнаність і вжиття заходів на національному, індивідуальному та корпоративному рівнях. В умовах постійного розвитку кіберпростору необхідно вживати превентивних заходів для забезпечення захисту від кіберзагроз, а нормативно-правове регулювання повинно адаптуватися до ризиків, що виникають, тим самим спонукаючи державні структури, навчальні заклади, організації та підприємства постійно підвищувати рівень своєї безпеки. У міру розвитку нормативно-правового середовища в Республіці Ірландія воно відображає ширшу глобальну тенденцію до пріоритизації кібербезпеки, що призводить до створення більш безпечної цифрової екосистеми для всіх зацікавлених сторін.

Співпраця між урядом Республіки Ірландія, наглядовими органами та компаніями набуває все більшого значення. Зацікавлені сторони повинні спільно працювати над розробкою і впровадженням передових методів, обмінюватися інформацією про загрози і підвищувати стійкість організацій до кіберзагроз. Прогресивний під-

хід, заснований на постійному вдосконаленні, не тільки допоможе забезпечити дотримання нормативних вимог, а й сприятиме формуванню культури безпеки в ірландському бізнесі. Таким чином, майбутнє законодавства в галузі кібербезпеки в Республіці Ірландія залежить від його здатності адаптуватися до нових технологічних досягнень і кіберзагроз. Акцент на превентивних заходах і співпраці підвищить ефективність нормативно-правової бази та забезпечить безпечне цифрове середовище.

У перспективі необхідно забезпечити адаптацію і розвиток правил кібербезпеки в Республіці Ірландія з урахуванням нових технологій і загроз, що виникають. В умовах зростаючої залежності від цифрової інфраструктури організації повинні проявляти пильність і оперативно реагувати на динамічно мінливі ризики у сфері кібербезпеки. Розвиток «Інтернету речей», хмарних обчислень і штучного інтелекту призводить до появи нових проблем у сфері захисту даних, які потребують оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази. Необхідно приділити особливу увагу розробленню та впровадженню методів активного захисту від кіберзагроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gartner Identifies Top Five Trends in Privacy Through 2024. *Gartner*. May 31, 2022. URL: https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-05-31-gartner-identifies-top-five-trends-in-privacy-through-2024

2. Chheda J. Cybersecurity laws of Ireland : an analysis. *Pleaders*.

September 21, 2021. URL: https://blog.ipleaders.in/cybersecurity-laws-of-ireland-an-analysis/

3. McIntyre T. Regulating the Information Society: Data Protection and Ireland's Internet Industry / In Farrell and Hardiman (eds), *The Oxford Handbook of Irish Politics.* Oxford University Press, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3590302

4. General data protection regulation. *Access to European Union law*. 2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:310401_2&from=EN

5. Data Protection Act (DPA) Ireland 2018. *IT-governance*. 2018. URL: https://www.itgovernance.eu/en-ie/data-protection-ie

6. Baker A. NIS Directive – The EU's Directive on security of network and information systems. *IT-governence*. November 18, 2019. URL: https://www.itgovernance.eu/blog/en/nis-directive-the-eus-directive-on-security-of-network-and-information-systems

7. Criminal Justice (Offences Relating to Information Systems) Act 2017. *Electronic Irish Statute Book (eISB).* May 24, 2017. URL: https://www.gov.ie/en/publication/0735b-criminal-justice-offences-relating-to-information-systems-act-2017/?

8. McCann F. New Hacking and Cybercrime Offences. *Lexology*. May 24, 2017. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=cfff4793-1ff7-437e-81d2-41b10c9b1744

9. Bu-Pasha S. Cross-border issues under EU data protection law with regards to personal data protection. Information & Communications Technology Law. 2017. Vol. 26(3). P. 213–228. URL: https://doi.org/10.1080/13600834.2017.1330740

10. National Cyber Security Strategy 2019–2024. *The National Cyber Security Centre of Ireland (NCSC).* 2019. URL: https://www.ncsc.gov.ie/strategy/

11. Overview of Cybersecurity Regulations in Ireland. *Generis Global Legal Servicees.* November 19, 2024. URL: https://generisonline.com/overview-of-cybersecurity-regulations-in-ireland/

12. Notification of personal data breach to Commission in Data Protection Act 2018. *Irish Statute Book. 2018*. URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/2018/act/7/section/86/enacted/en/html

13. The Data Protection Commission of Ireland. 2025. URL: https://www.dataprotection.ie/en

14. Li S., Newman A. L. Over the shoulder enforcement in European regulatory networks:the role of arbitrage mitigation mechanisms in the General Data Protection Regulation. *Journal of European Public Policy*. 2022. Vol. 29(10). P. 1698–1720. URL: https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2069845

15. GDPR penalties. *IT-governance of Europe.* 2025. URL: https://www.itgovernance.eu/sv-se/dpa-and-gdpr-penalties-se

16. LinkedIn fined €310 million by Ireland's data watchdog for privacy violations. *TIMESOFINDIA.* November 7, 2024. URL: https://timesofindia.indiatimes.com/technology/tech-news/linkedin-fined-310-million-by-irelands-data-watchdog-for-privacy-violations/articleshow/115061307.cms

17. Irish data protection authority fines Meta 390 million euros and appeals it's own decision. *Borncity*. May 1, 2023. URL: https://borncity.com/win/2023/01/05/irish-data-protection-authority-fines-meta-390-million-euros-and-appeals-its-own-decision/

18. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Counci. *Access to European Union law.* October 24, 1995. URL: l https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1995/46/oj/eng

19. Case note on C-362/14 Maximilian Schrems v Data Protection Commissioner. *Operating Eurovision and Eurobradio*. October 29, 2015. URL: https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/News/2015/10/Case%20note%20Schrems.pdf

20. Schrems M. Legal Procedure against "Facebook Ireland Limited". *Europe v. Facebook*. 2014. URL: http://europe-v-facebook.org/EN/Complaints/complaints.html.

21. McGeveran W. Friending the Privacy Regulators. *Arizona Law Review.* 2016. *Vol.* 58 (4). P. 959–1025. URL: https://journals.librarypublishing.arizona.edu/arizlrev/article/id/6942/

22. Bennett C., Raab Ch. The Governance of Privacy: Policy Instruments in Global Perspective. 2nd ed. London: Routledge, 2006.

23. Brodowicz M. Measures Ensuring Data Privacy and Security in the Digital Age. *Aithor*. June 9, 2024. URL: https://aithor.com/essay-examples/measures-ensuring-data-privacy-and-security-in-the-digital-age

REFERENCES:

1. Gartner Identifies Top Five Trends in Privacy Through 2024 (2022). *Gartner*. May 31. URL: https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-05-31-gartner-identifies-top-five-trends-in-privacy-through-2024 [in English].

2. Chheda, J. (2021). Cybersecurity laws of Ireland : an analysis. *Pleaders*.

September 21. URL: https://blog.ipleaders.in/cybersecurity-laws-of-ireland-an-analysis/ [in English].

3. McIntyre, T. (2020). Regulating the Information Society: Data Protection and Ireland's Internet Industry / In Farrell and Hardiman (eds), *The Oxford Handbook of Irish Politics.* Oxford University Press. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3590302 [in English].

4. General data protection regulation (2022). *Access to European Union law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:310401_2&from=EN [in English].

5. Data Protection Act (DPA) Ireland 2018 (2018). *IT-governance*. URL: https://www.itgovernance.eu/en-ie/data-protection-ie [in English].

6. Baker, A. NIS Directive – The EU's Directive on security of network and information systems. *IT-governence.* November 18, 2019. URL: https://www.itgovernance.eu/blog/en/nis-directive-the-eus-directive-on-security-of-network-and-information-systems [in English].

7. Criminal Justice (Offences Relating to Information Systems) Act 2017 (2017). *Electronic Irish Statute Book (eISB).* May 24. URL: https://www.gov.ie/en/publication/0735b-criminal-justice-offences-relating-to-information-systems-act-2017/? [in English].

8. McCann, F. New Hacking and Cybercrime Offences (2017). *Lexology*. May 24. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=cfff4793-1ff7-437e-81d2-41b10c9b1744 [in English].

9. Bu-Pasha, S. (2017). Cross-border issues under EU data protection law with regards to personal data protection. Information & Communications Technology Law, 26(3), 213–228. URL: https://doi.org/10.1080/13600834.2017.1330740 [in English].

10. National Cyber Security Strategy 2019-2024 (2019). *The National Cyber Security Centre of Ireland (NCSC).* URL: https://www.ncsc.gov.ie/strategy/

11. Overview of Cybersecurity Regulations in Ireland (2024). *Generis Global Legal Servicees.* November 19. URL: https://generisonline.com/overview-of-cybersecurity-regulations-in-ireland/ [in English].

12. Notification of personal data breach to Commission in Data Protection Act 2018 (2018). *Irish Statute Book.* URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/2018/act/7/section/86/enacted/en/html [in English].

13. The Data Protection Commission of Ireland (2025). URL: https://www.dataprotection.ie/en [in English].

14. Li, S., & Newman, A. L. (2022). Over the shoulder enforcement in European regulatory networks:the role of arbitrage mitigation mechanisms in the General Data Protection Regulation. *Journal of European Public Policy*, 29(10), 1698–1720. https://doi.org/10.1080/1350176 3.2022.2069845 [in English].

15. GDPR penalties. *IT-governance of Europe* (2025). URL: https://www.itgovernance.eu/sv-se/dpa-and-gdpr-penalties-se [in English].

16. LinkedIn fined €310 million by Ireland's data watchdog for privacy violations (2019). *TIMESOFINDIA.* November 7, 2024. URL: https://timesofindia.indiatimes.com/technology/tech-news/linkedin-fined-310-million-by-irelands-data-watchdog-for-privacy-violations/articleshow/115061307.cms [in English].

17. Irish data protection authority fines Meta 390 million euros and appeals it's own decision (2023). *Borncity*. May 1. URL: https://borncity.com/win/2023/01/05/irish-data-protection-authority-fines-meta-390-million-euros-and-appeals-its-own-decision/ [in English].

18. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council (1995). *Access to European Union law.* October 24. URL: l https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1995/46/oj/eng [in English].

19. Case note on C-362/14 Maximilian Schrems v Data Protection Commissioner (2015). *Operating Eurovision and Eurobradio*. October 29. URL: https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/News/2015/10/Case%20note%20Schrems.pdf [in English].

20. Schrems, M. (2014). Legal Procedure against "Facebook Ireland Limited". *Europe v. Facebook*. URL: http://europe-v-facebook.org/EN/Complaints/complaints.html [in English].

21. McGeveran, W. (2016). Friending the Privacy Regulators. *Arizona Law Review, Vol.* 58 (4), 959:1025. URL: https://journals.librarypublishing.arizona.edu/arizlrev/article/id/6942/ [in English].

22. Bennett, C., Raab, Ch. (2006). The Governance of Privacy: Policy Instruments in Global Perspective. 2nd ed. London: Routledge. [in English].

23. Brodowicz, M. (2024). Measures Ensuring Data Privacy and Security in the Digital Age. *Aithor*. June 9. URL: https://aithor.com/essay-examples/measures-ensuring-data-privacy-and-security-in-the-digital-age [in English].

Regulation of information and communication technologies in the context of information and personal data protection in the Republic of Ireland

Marusynets Marianna Mykhaylivna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Senior Research Fellow, Senior Researcher
Tivodor Legotsky Research Center
of the F. Rakotsi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Koshuta Square, 6, Berehove,
Transcarpathian region, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7366-9328

The relevance of the study is due to the fact that today there is a tendency to reduce the effectiveness of traditional data protection methods. This makes it necessary to search for and implement new, contemporary approaches. With the active development and widespread use of automated data processing systems, the issues of personal data protection become particularly important. Over the past decades, the Republic of Ireland has made significant progress and taken a leading position in the world's technology sector. To achieve these results, strategic measures have been taken, including attracting foreign direct investment in technology projects, reducing corporate taxes, and using social and cultural aspects. A tripartite approach was implemented to strengthen the Republic of Ireland's position in the global technology space. However, to ensure the stability and sustainability of the results achieved, it is necessary to have reliable legislation and policies governing cyberspace.

The main purpose of the article is to analyse the information security system in the Republic of Ireland. The key tasks are to determine the specifics of regulation of the information and communication technologies (ICT) sector, and also to identify the problems and prospects of personal data protection in the Republic of Ireland as a member of the European Union in the context of rapid development of ICT and globalisation.

The theoretical and methodological basis of the study includes general scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction, as well as the systemic method, the method of structural and functional analysis and legal methods in cybersecurity. The historical approach was used to study the development of the cybersecurity system in the context of protection of personal data and confidential information in the Republic of Ireland. The systematic approach was applied to understand the essence of the information security of the Republic of Ireland, as well as to identify the prospects and challenges faced by the contemporary national security of the Irish state. The study of the extensive legal framework for regulating the system of personal data and information protection has led to the use of an interdisciplinary approach.

It is proved that the Republic of Ireland continues to work on improving and adapting its regulatory framework to ensure awareness and action at the national, individual and corporate levels. In the context of the constant evolution of cyberspace, preventive measures must be taken to ensure protection against cyber threats. Regulations should adapt to the emerging risks, thereby encouraging government agencies, educational institutions, corporations and businesses to continuously improve their security. As the regulatory environment in the Republic of Ireland evolves, it reflects a broader global trend towards prioritising cybersecurity, leading to a safer digital ecosystem for all stakeholders.

Key words: *Republic of Ireland, cybersecurity, information security, information and communications technology (ICT), EU, regulation, General Data Protection Regulation, Data Protection Act.*

Пастовенський Антон Сергійович

Політика санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації: інструмент захисту міжнародного правопорядку

УДК 327.56
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.31

Пастовенський Антон Сергійович
аспірант кафедри політичних наук
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-7905-6871

У статті здійснено глибокий аналіз санкційної політики Європейського Союзу щодо Російської Федерації як механізму впливу на міжнародні відносини та забезпечення міжнародного правопорядку. Розглянуто історичні передумови запровадження санкцій, їх еволюцію, основні напрями та ефективність у контексті стримування російської агресії. Значна увага приділяється економічним наслідкам санкцій як для Росії, так і для самого Європейського Союзу, включаючи вплив на фінансовий сектор, енергетичний ринок та міжнародну торгівлю.

Досліджено шляхи обходу санкцій, що використовуються Росією, зокрема через співпрацю з третіми країнами, тіньові фінансові механізми та альтернативні маршрути експорту енергоносіїв. Окремо аналізується вплив санкцій на внутрішню політику РФ та потенційні зміни у стратегіях Кремля під тиском економічних обмежень.

У статті також розглядаються альтернативні підходи до санкційної політики, включаючи її поєднання з дипломатичними та військовими інструментами стримування. Автор аналізує перспективи подальшого посилення санкційного тиску, зокрема через розширення міжнародної коаліції, посилення фінансових обмежень та введення точкових санкцій щодо критично важливих секторів економіки Росії.

Особливу увагу приділено питанню довгострокової ефективності санкційної політики ЄС та її впливу на майбутнє європейської безпеки. Висновки дослідження можуть бути корисними для розробки нових стратегій міжнародного реагування на порушення норм міжнародного права та запобігання майбутнім конфліктам.

Ключові слова: *санкції, Європейський Союз, Російська Федерація, міжнародні відносини, економічний вплив, енергетична безпека, дипломатія, міжнародне право, обхід санкцій, фінансова ізоляція.*

Вступ. Санкції як інструмент міжнародних відносин відіграють ключову роль у сучасному світі, дозволяючи державам і міжнародним організаціям реагувати на порушення норм міжнародного права без застосування військової сили. Вони є важливим механізмом впливу для захисту суверенітету країн, стримування агресії та демонстрації солідарності демократичного світу з постраждалими від зовнішньої агресії державами.

У випадку російської агресії проти України санкційна політика Європейського Союзу стала одним із центральних елементів відповіді міжнародної спільноти. Після анексії Криму у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році санкції не лише значно посилилися, але й набули безпрецедентного масштабу, охоплюючи економічну, фінансову, енергетичну та політичну сфери. Вони мають широкий вплив як на Російську Федерацію, так і на сам ЄС, створюючи нові виклики та можливості для формування майбутньої архітектури міжнародних відносин.

Актуальність дослідження санкцій обумовлена кількома аспектами. По-перше, санкції стають ключовим інструментом підтримки міжнародного правопорядку в умовах дедалі частіших порушень суверенітету держав та загроз безпеці. Вони виступають не лише засобом економічного тиску, але й важливим символічним сигналом глобальної ізоляції для агресора. По-друге, санкції виявилися важливим механізмом у боротьбі за стратегічну автономію ЄС, особливо в контексті енергетичної залежності від Росії. Пошук альтернативних постачальників, зміна економічних і торговельних пріоритетів стали ключовими викликами для Європейського Союзу в сучасному контексті.

Крім того, важливим залишається питання ефективності санкцій. Хоча вони завдають значних економічних втрат Росії, питання їхньої здатності змінити політичну поведінку держави-агресора залишається відкритим. Це вимагає глибокого аналізу результатів та наслідків санкційної політики, включаючи оцінку її впливу на глобальну стабільність, міжнародну торгівлю та енергетичну безпеку.

Таким чином, вивчення санкційної політики ЄС щодо Росії є не лише важливим для розуміння поточних міжнародних процесів, але й необхідним для оцінки можливостей міжнародного співтовариства в протидії сучасним загрозам. Це питання стоїть на перетині міжнародного права, геополітики, економіки та безпеки, що робить його надзвичайно актуальним для подальших досліджень і формування нових підходів до забезпечення миру та стабільності у світі.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз політики санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації як інструменту міжнародних відносин, спрямованого на захист суверенітету України, підтримку міжнародного правопорядку та стримування агресивних дій Росії.

Методи дослідження. У статті для аналізу санкційної політики Європейського Союзу щодо Росії використовуються кілька методів. Зокрема, історичний метод допомагає зрозуміти розвиток санкцій у відповідь на важливі геополітичні події, такі як анексія Криму. Аналізуються офіційні документи та економічні звіти для оцінки ефективності санкцій. Для порівняння результатів різних санкційних режимів застосовується компаративний метод, а також досліджується можливість обходу санкцій через треті країни. Прогнозування допомагає оцінити майбутні напрямки розвитку санкційної політики в умовах глобальних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Політика санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації є предметом численних наукових досліджень, які охоплюють її економічні, політичні, безпекові та соціальні аспекти. Вивчення цієї теми дозволяє краще зрозуміти місце санкцій у сучасних міжнародних відносинах та оцінити їхній вплив як на Росію, так і на сам Європейський Союз.

Річард Неф'ю (2017) у своїй роботі «The Art of Sanctions» розглядає санкції як потужний, але складний інструмент впливу. Він детально описує механізми їхньої розробки, реалізації та адаптації до обставин, підкреслюючи, що їхня ефективність залежить від стратегічного підходу та міжнародної координації. Його теоретичні висновки мають практичне застосування у контексті санкційної політики ЄС щодо Росії [8].

Українські науковці, зокрема Ганна Шелест (2018) О. Шморгун та В. Панченко, акцентують увагу на санкціях як інструменті підтримки України. У своїх роботах вони підкреслюють значення санкцій для стримування російської агресії, забезпечення міжнародної підтримки України та посилення європейської безпеки [18], [19], [20].

Одним із ключових джерел для аналізу ролі санкцій є праця Тімоті Снайдера (2018) «The Road to Unfreedom», де автор детально досліджує авторитарну природу режиму Володимира Путіна та його зовнішньополітичну стратегію, яка стала основною причиною міжнародного тиску та запровадження санкцій. Снайдер акцентує увагу на важливості міжнародної солідарності у протидії російській агресії та підкреслює, що санкції є ефективним інструментом, хоча й не без викликів. [10]

Український історик Степан Віднянський (2020) у своїх дослідженнях зосереджується на історичному та геополітичному контексті відносин між Європою та Росією. Він наголошує, що санкції ЄС мають не лише економічний вплив, але й важливу роль у переосмисленні європейської політики безпеки та перегляді залежності від російських енергетичних ресурсів. Його праці особливо корисні для розуміння довгострокових наслідків санкційної політики на регіональну стабільність. [14]

У наукових дискусіях також піднімається питання ефективності санкцій. Одні автори стверджують, що санкції мають обмежений вплив на зміну політичної поведінки Росії, проте інші наголошують на їхній важливості як символу міжнародної солідарності та підтримки [17].

Аналіз останніх досліджень свідчить про багатовимірність теми санкційної політики ЄС щодо РФ. Вона охоплює економічні втрати, політичні виклики, безпекові аспекти та моральні цінності, що робить її актуальною для подальших досліджень та розробки нових підходів до міжнародного співробітництва.

Результати та дискусії. Санкції як інструмент міжнародних відносин. Санкції – це обмеження, які накладаються однією чи кількома державами або міжнародними організаціями, щоб змусити країну, компанію чи окремих осіб змінити свою політику чи поведінку. Вони застосовуються як відповідь на порушення міжнародного права, агресію, порушення прав людини чи інші дії, що загрожують міжнародному миру та безпеці. Фактично, санкції є способом тиску без застосування військової сили, і хоча вони не завжди приносять миттєвий ефект, у довгостроковій перспективі можуть значно вплинути на економіку та політику держави, проти якої їх запроваджують [1], [12].

Санкції бувають різними. Наприклад, економічні – це коли країні забороняють імпортувати або експортувати певні товари, обмежують доступ до фінансових ринків чи відключають від міжнародних платіжних систем (як це сталося з Росією після її повномасштабного вторгнення в Україну). Бувають політичні санкції, коли країна позбавляється членства в міжнародних організаціях або її представників не запрошують на важливі міжнародні зустрічі. Ще є персональні санкції – коли конкретним особам забороняють в'їзд у країни, заморожують їхні активи або відмовляють у співпраці. Такі обмеження часто застосовують до політиків, бізнесменів чи пропагандистів, які підтримують агресивні режими [4].

Окремо виділяють санкції, спрямовані на окремі галузі економіки, наприклад, енергетику чи оборону. Так, санкції проти російського нафтового сектору суттєво скоротили її прибутки від експорту енергоносіїв, що вплинуло на можливості фінансування війни. Дослідники, зокрема Річард Неф'ю (2017) у своїй книзі The Art of Sanctions, зазначають, що ефективність санкцій залежить не лише від їхнього масштабу, а й від того, наскільки вони добре продумані та як вони впроваджуються.

Останнім часом санкції стали одним із ключових інструментів міжнародної політики, особливо після агресії Росії проти України. Вони не лише мають на меті послабити агресора, але й сигналізують про міжнародну підтримку постраждалої країни. Водночас тривають дискусії щодо того, як

зробити санкції ще більш дієвими, адже авторитарні режими часто знаходять способи їх обходити або перекладають тягар економічних втрат на власне населення.

Історичний контекст санкцій ЄС проти Росії. Анексія Криму Росією у 2014 році стала переломним моментом у відносинах між РФ та Заходом, зокрема Європейським Союзом. До цього санкційна політика ЄС щодо Росії була майже відсутня, оскільки Брюссель і Москва намагалися будувати стратегічне партнерство. Однак після подій лютого–березня 2014 року, коли російські війська фактично окупували український півострів, а згодом Кремль оголосив про його «приєднання» до РФ, ЄС разом із США та іншими міжнародними партнерами ухвалив рішення про запровадження санкцій проти Росії.

Перший пакет санкцій ЄС був ухвалений ще у березні 2014 року, одразу після так званого «референдуму» в Криму, який не визнав жоден демократичний уряд світу. Ці санкції передбачали обмежувальні заходи проти окремих осіб, які були причетні до анексії – російських чиновників, військових, пропагандистів. Їм забороняли в'їзд до країн ЄС, а їхні активи в європейських банках заморожувалися [2].

Улітку 2014 року санкції стали жорсткішими. ЄС запровадив секторальні обмеження, що зачепили ключові галузі російської економіки – фінансовий, оборонний та енергетичний сектори.

Важливим чинником у посиленні санкцій стало збиття літака рейсу MH17 у липні 2014 року, відповідальність за яке покладено на підтримуваних Росією бойовиків. Саме після цього багато європейських держав, які раніше займали помірковану позицію (зокрема Німеччина, Франція, Італія), почали активніше підтримувати санкційну політику [3].

Ринкова економіка в умовах капіталістичного світу робить Росію тісно інтегрованою з іншими країнами через взаємну торгівлю, інвестиції, банківську співпрацю та інші економічні зв'язки. Економічні та дипломатичні санкції ЄС проти Росії мають на меті змусити її припинити порушення суверенітету України.

Перш за все, санкції вдарили по фінансовому сектору – російським державним банкам просто перекрили доступ до європейських ринків капіталу. Фактично це означало, що вони не могли більше отримувати кредити та фінансування від європейських структур, що сильно ускладнило роботу фінансової системи Росії. Потім взялися за енергетику – російським компаніям заборонили купувати європейські технології для видобутку нафти та газу, що особливо критично для арктичних і глибоководних проєктів. Це був удар не стільки по поточній ситуації, скільки по майбутньому розвитку галузі.

Санкції щодо Криму стали окремим напрямом санкційної політики ЄС. Брюссель повністю заборонив торгівлю з півостровом, обмежив інвестиції, заборонив європейським компаніям працювати в Криму, а також постачати туди товари та технології.

В тому числі, введено заборону на імпорт товарів із Криму, інвестиції в нерухомість Криму, а також ембарго на певні технології, які використовуються в секторах, пов'язаних з нафтою, газом, телекомунікаціями та транспортом. Також заборонено вхід кораблів до портів Криму та Севастополя. Крім того, введено обмеження на в'їзд до ЄС для осіб, що сприяли окупації Криму та дестабілізації ситуації на Сході України, а також прийнято рішення про замороження їхніх рахунків [7].

Після анексії Криму здавалося, що Росія досягла своєї головної мети, і багато хто сподівався, що на цьому її агресія зупиниться. Але вже в квітні 2014 року на сході України почали з'являтися так звані «зелені чоловічки» – озброєні люди без розпізнавальних знаків, які захоплювали адмінбудівлі, блокували українських військових та підтримували створення псевдореспублік «ДНР» і «ЛНР». Кремль, як і у випадку з Кримом, офіційно заперечував будь-яку причетність, хоча всі факти вказували на пряму військову і фінансову підтримку сепаратистів.

Розвиток подій на Донбасі змусив ЄС переглянути свою санкційну політику, адже стало очевидно: Росія не просто «захищає» Крим, а веде гібридну війну проти України. Відповідно, влітку 2014 року було ухвалено новий пакет санкцій, який суттєво розширив попередні обмеження. Насамперед ЄС додав до списку персональних санкцій більше російських чиновників, військових, бізнесменів та пропагандистів, які брали участь у фінансуванні чи організації бойових дій. Їм заборонили в'їзд до Європи, а їхні рахунки та активи в європейських банках заморозили [5].

Попри всі ці обмеження, Росія продовжувала гібридну війну на Донбасі, а бойові дії лише загострювалися. У відповідь ЄС і далі розширював санкції – нові списки осіб і компаній додавалися ледь не щомісяця. Але водночас у Брюсселі ще зберігалися ілюзії про можливість «перезавантаження» відносин, тому санкційний тиск хоч і був серйозним, але не тотальним. І тільки після 2022 року Європа нарешті почала розглядати Росію не як проблемного партнера, а як реальну загрозу безпеці всього континенту.

24 лютого 2022 року стало точкою неповернення у відносинах між Росією та Заходом. Якщо раніше ЄС намагався балансувати між санкційним тиском і можливістю діалогу, то після початку повномасштабного вторгнення всі ілюзії про «відновлення нормальних відносин» зникли. Реакція була миттєвою: вже в перші дні Брюссель почав ухвалювати

безпрецедентні санкційні пакети, масштаби яких були значно жорсткішими, ніж у 2014 році.

Перший і найвідчутніший удар прийшовся по фінансовій системі Росії. Найбільші російські банки, зокрема «Сбербанк» і «ВТБ», були відключені від SWIFT, що фактично паралізувало їхні міжнародні розрахунки. Замороження активів Центрального банку Росії стало ще одним критичним кроком – це означало, що Москва втратила доступ до своїх валютних резервів, які зберігалися за кордоном. У результаті рубль різко впав, а фінансовий ринок країни опинився на межі паніки.

Другий важливий аспект – енергетика. Хоча Європа десятиліттями залежала від російських енергоносіїв, у 2022 році Брюссель ухвалив безпрецедентне рішення про поетапну відмову від російської нафти, газу та вугілля. Санкції передбачали заборону на морські поставки нафти, обмеження цін на російські енергоносії та скорочення імпорту газу через альтернативні постачання. Кремль намагався використати газ як зброю, штучно обмежуючи постачання до Європи, але зрештою сам опинився в складній ситуації – втратити такий ринок збуту було катастрофічно для російського бюджету.

Окремим напрямом санкцій став оборонний сектор. Росія була майже повністю відрізана від західних технологій, необхідних для виробництва сучасної зброї, мікроелектроніки, програмного забезпечення та промислового обладнання. Це вплинуло на військово-промисловий комплекс – стало складніше ремонтувати техніку, виробляти ракети, безпілотники та інші високотехнологічні види озброєння [16].

Крім цього, ЄС запровадив безпрецедентні персональні санкції: під обмеження потрапили тисячі російських чиновників, олігархів, пропагандистів і військових злочинців. Було заморожено активи російських бізнесменів у Європі, конфісковані яхти, вілли, елітна нерухомість.

Ще однією важливою зміною стало поступове закриття європейського ринку для російського бізнесу. Багато компаній із РФ втратили доступ до європейських ринків, обмеження стосувалися як торгівлі, так і логістики, авіації та транспорту.

Таким чином, повномасштабне вторгнення РФ призвело до найбільш жорстких санкцій в історії ЄС. Брюссель більше не розглядав Москву як «складного партнера», а сприймав її як загрозу безпеці Європи. Якщо у 2014 році санкції мали вибірковий характер, то в 2022-му їхня мета стала очевидною – послабити Росію настільки, щоб вона не могла більше вести агресивну війну.

Ефективність санкцій ЄС щодо РФ: міжнародний вимір. Після запровадження жорстких санкцій у 2022 році економіка Росії опинилася під колосальним тиском. Хоча спочатку Кремль демонстрував показову «стійкість», реальні економічні показники швидко вказали на серйозні проблеми.

Одним із головних ударів стало скорочення експорту. Росія традиційно заробляла на продажу енергоносіїв, і саме цей сектор став основною мішенню санкційної політики ЄС. Обмеження на постачання російської нафти, встановлення граничної ціни та поступова відмова від газу призвели до того, що дохід від експорту енергоресурсів значно скоротився. Хоча Росія намагалася переорієнтувати постачання на Китай, Індію та інші країни, нові ринки не могли компенсувати втрату європейських клієнтів. Крім того, продаж нафти зі знижками означав суттєве зменшення прибутків у державний бюджет.

Іншим важливим фактором стало падіння курсу рубля та зростання інфляції. Відключення російських банків від SWIFT, замороження активів Центрального банку та втеча іноземних інвесторів спричинили фінансову кризу. У перші місяці війни рубль різко обвалився, а інфляція сягнула двозначних показників. Ціни на імпортні товари злетіли, що боляче вдарило по купівельній спроможності населення [9].

Промисловість також постраждала, особливо через заборону на імпорт високотехнологічного обладнання та електроніки. Багато підприємств, які залежали від європейських і американських комплектуючих, стикнулися з дефіцитом матеріалів, що загальмувало виробництво. Автомобільна, авіаційна, машинобудівна галузі зазнали серйозних втрат – деякі заводи були змушені зупинитися або переходити на ручне складання.

Щодо ВВП, то після початку вторгнення економіка РФ увійшла в рецесію. За різними оцінками, у 2022 році падіння ВВП склало від 2,1% до 3,5%, хоча Кремль намагався применшити масштаби проблеми. Удар був ще сильнішим через масовий вихід іноземних компаній – сотні західних брендів припинили діяльність у Росії, що призвело до втрати робочих місць і подальшого скорочення економічної активності [11].

Попри спроби Кремля адаптуватися до нових умов, санкції продовжують підривати російську економіку. Дефіцит технологій, обмежений доступ до фінансових ресурсів і поступова втрата ключових ринків створюють довгострокові проблеми, які навіть за умов війни стають дедалі очевиднішими.

Після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році Росія опинилася в дедалі глибшій міжнародній ізоляції. Якщо після 2014 року Кремль ще намагався зберігати бодай якусь видимість дипломатичних зв'язків із Заходом, то після лютого 2022-го відносини з ЄС і США фактично розірвалися. Санкції стали не лише економічним, а й політичним інструментом тиску, що дедалі більше віддаляло Росію від міжнародної спільноти.

Перший сигнал про дипломатичну ізоляцію з'явився майже одразу після початку війни: Росію виключили з Ради Європи, а низка міжнародних організацій припинила співпрацювати з РФ. У Генеральній Асамблеї ООН більшість країн засудила агресію, а Росія опинилася серед небагатьох держав, що голосували проти резолюцій щодо суверенітету України. Більш того, у квітні 2022 року її виключили з Ради ООН з прав людини – це стало ще одним сигналом про втрату Кремлем міжнародного авторитету.

Санкції також суттєво вплинули на російську дипломатію. Західні держави масово висилали російських дипломатів, звинувачуючи їх у шпигунстві та підривній діяльності. Водночас РФ, опинившись у міжнародній ізоляції, намагалася шукати нових партнерів, проте навіть традиційні союзники, як-от Китай чи Індія, обережно дистанціювалися, не бажаючи відкрито підтримувати агресію.

Усередині Європи ставлення до Росії змінилося докорінно. Якщо раніше деякі країни ЄС, зокрема Угорщина, Франція чи Німеччина, ще шукали шляхи для діалогу, то після початку війни навіть найобережніші лідери почали розглядати Москву виключно як загрозу. НАТО значно посилило свою присутність на східних кордонах, а Фінляндія та Швеція подали заявки на вступ до Альянсу – це був серйозний стратегічний провал Кремля, який багато років намагався стримати розширення НАТО [15].

Ізоляція також вплинула на російську еліту. Під санкції потрапили сотні чиновників, олігархів та пропагандистів, що значно ускладнило їхню можливість вести бізнес і жити за кордоном. Було заморожено активи, конфісковано елітну нерухомість і банківські рахунки, що викликало невдоволення навіть серед найближчого оточення Путіна.

У результаті санкційного тиску Росія поступово перетворилася на державу-вигнанця, подібну до Ірану чи Північної Кореї. Формально Кремль намагався демонструвати, що санкції його не турбують, але фактична ізоляція позбавила Москву важелів впливу на міжнародній арені. Захід чітко дав зрозуміти: доти, доки триває агресія проти України, жодного повернення до «нормальних відносин» бути не може.

Санкційна політика Європейського Союзу проти Росії, безумовно, мала серйозний вплив і на сам ЄС. Найвідчутнішим викликом стала енергетична криза, адже Росія довгі роки була головним постачальником газу, нафти та вугілля для європейських країн. Відмова від російських енергоносіїв потребувала не лише політичної рішучості, а й величезних зусиль для перебудови всієї енергетичної системи.

У 2022 році, коли ЄС почав поступово відмовлятися від російського газу, Москва відповіла шантажем, скорочуючи постачання через «Північний потік-1», а згодом і зовсім припинивши його. Це спричинило паніку на енергетичних ринках, адже європейські держави ще не були готові повністю компенсувати втрату такого обсягу енергоносіїв. Ціни на газ у 2022 році досягли рекордних показників, а європейські уряди змушені були вживати екстрених заходів – від обмеження споживання електроенергії до екстрених субсидій для населення та бізнесу.

Криза змусила ЄС прискорити диверсифікацію енергопостачання. Урядові делегації терміново укладали угоди з Норвегією, США, Катаром, Алжиром та іншими країнами, щоб компенсувати дефіцит газу. Зростання імпорту скрапленого природного газу (LNG), запуск нових терміналів та поступовий перехід на альтернативні джерела енергії дозволили стабілізувати ситуацію вже до зими 2023 року.

Ще одним викликом стала перебудова ланцюгів постачання. Війна та санкції порушили звичні торговельні маршрути, адже Росія була не лише постачальником енергоносіїв, а й важливим експортером металів, сільськогосподарської продукції, добрив. Деякі європейські виробництва, залежні від російської сировини, змушені були шукати нових постачальників, що спровокувало тимчасове подорожчання продукції та збої в роботі промислових підприємств. Особливо постраждали автомобільна та хімічна промисловості, які залежали від специфічних матеріалів з Росії.

Проте санкції мали і позитивний ефект: вони змусили ЄС швидше переходити до більш незалежної енергетичної політики та скорочувати залежність від автократій. Значні інвестиції в зелений перехід, розвиток відновлюваної енергетики та зміцнення енергетичної безпеки стали стратегічною відповіддю на виклики, які спричинила агресія Росії. Європа, хоч і дорогою ціною, але змогла адаптуватися, зробивши свій економічний простір менш вразливим до енергетичного шантажу в майбутньому.

Санкції, запроваджені Європейським Союзом проти Росії після її вторгнення в Україну, мали значний вплив на економіки країн ЄС. Зростання цін на енергоносії стало одним із найпомітніших наслідків, оскільки обмеження на імпорт російської нафти та газу призвели до дефіциту та підвищення вартості енергії для споживачів і підприємств. Це, у свою чергу, спричинило інфляційний тиск, особливо в країнах, залежних від російських енергоресурсів [6].

Деякі експерти ставлять під сумнів ефективність санкцій. Зазначають, що хаотичний та незосереджений підхід до санкцій лише погіршує ситуацію. Пропонуються більш цілеспрямовані заходи, такі як обмеження доступу Росії до сучасних технологій та іноземної валюти, водночас критикуються санкції, які перешкоджають відтоку капіталу з Росії, оскільки вони можуть бути особливо шкідливими.

Він також підкреслює, що санкції можуть сприяти консолідації російського населення навколо уряду, що зменшує внутрішній тиск на зміну політики.

Інші критики вказують на те, що Росія знаходить способи обходити санкції, використовуючи мережі компаній та «тіньовий флот» для експорту нафти, що підриває ефективність обмежувальних заходів. Розслідування показали, що мережа компаній, пов'язаних з Coral Energy, трейдинговою фірмою, допомагає Росії незаконно експортувати значну частину своєї нафти, використовуючи офшорні компанії та фіктивні флотилії суден. Це дозволяє Росії отримувати значні доходи, незважаючи на санкції.

Деякі фахівці вважають, що замість санкцій слід зосередитися на посиленні обороноздатності та стримуванні. Вони стверджують, що санкції не досягають бажаного ефекту і що зміцнення військових можливостей та оборонних альянсів може бути більш ефективним у протидії агресії. Цей підхід передбачає інвестування в оборонні технології та розширення співпраці між союзниками для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні.

Таким чином, хоча санкції спрямовані на послаблення російської економіки та обмеження її здатності вести війну, вони також мають негативні наслідки для економік країн ЄС та викликають дискусії щодо їхньої ефективності та доцільності.

Хоча Європейський Союз і США намагаються створити жорстку блокаду, спрямовану на зменшення економічних можливостей Кремля, існують країни, які намагаються маневрувати між санкціями, використовуючи їхні прогалини або обираючи лояльніші позиції. Китай і Туреччина – два ключові гравці, які стали важливими партнерами для Росії, допомагаючи їй обходити санкції, попри дипломатичні заклики Заходу.

Китай відіграє одну з найважливіших ролей у допомозі Росії обійти економічні обмеження. Він став основним імпортером російських енергоносіїв після того, як ЄС почав відмовлятися від російського газу та нафти. Китай активно скуповує енергоносії за значно знижені ціни, що дозволяє Кремлю компенсувати частину втрат від припинення постачання в Європу. Це, в свою чергу, створює значний тиск на міжнародні ринки, тому що ці країни, зокрема Китай, працюють на принципах «не політизувати економічні відносини». Китай не запроваджує санкції проти Росії, що дозволяє зберігати стабільність у двосторонніх економічних відносинах. Однак важливою проблемою є те, що Китай діє обережно, намагаючись уникати будь-яких кроків, які можуть привести до санкцій з боку Заходу, і тому багато китайських компаній також обмежили свою активність на російському ринку, хоч і не припинили торгівлю.

Туреччина, з іншого боку, має двозначну позицію. Хоча Туреччина є членом НАТО і співпрацює з ЄС у багатьох напрямках, вона має стратегічні інтереси в відносинах з Росією, зокрема в енергетичній сфері, обороні та торгівлі. Туреччина не підтримала санкції проти Росії і навіть стала важливим транзитним пунктом для обхідних маршрутів, через які російські компанії можуть здійснювати поставки в обхід обмежень. Наприклад, турецькі компанії активно купують російську нафту, навіть якщо це йде врозріз з санкціями, і пропонують послуги з транспортування і логістики. Туреччина також стала місцем для численних бізнес-операцій, у яких російські підприємства намагаються зберегти свою діяльність без прямого порушення санкцій. Водночас Туреччина отримує вигоду від цієї співпраці, бо знижені ціни на російські енергоносії та зростання обсягів двосторонньої торгівлі допомагають їй зміцнити свою економіку.

Проте роль третіх країн не обмежується лише Китаєм і Туреччиною. Існують й інші держави, як Індія, ОАЕ та деякі африканські країни, які або намагаються співпрацювати з Росією в рамках своїх національних інтересів, або ж використовують певні лазівки в міжнародних санкціях для отримання вигоди від знижок на російські товари. Певні країни Африки активно імпортують російське зерно, добрива та інші сировинні товари, що стали доступними через санкції, оскільки це дозволяє їм знижувати витрати на харчові продукти та енергоресурси [13].

Таким чином, обхід санкцій – це реальна проблема для західних держав, адже певні країни намагаються зберегти свої економічні зв'язки з Росією, що може мінімізувати ефективність санкцій у довгостроковій перспективі.

Перспективи санкційної політики ЄС стають дедалі актуальнішими в умовах постійної ескалації агресії з боку Росії і росту глобальних політичних та економічних викликів. Санкції, безсумнівно, стали основним інструментом Європи в боротьбі з порушенням міжнародного права, але їх ефективність все частіше ставиться під питання. Зокрема, пошук альтернатив та нових механізмів тиску є важливим напрямком в подальшому розвитку санкційної політики.

Санкції залишатимуться важливим інструментом зовнішньої політики ЄС на найближчі роки, проте вони, ймовірно, будуть еволюціонувати. Очікується, що ЄС поступово зміщуватиме акцент із класичних економічних санкцій до більш спеціалізованих заходів, які б мали менший вплив на цивільне населення, але могли б суттєво завдати шкоди державним структурами та військовому потенціалу агресора. Водночас важливим буде розширення санкцій не тільки на урядових осіб і бізнесменів, а й на сфери технологій, військових товарів і стратегічних інвестицій. Ці санкції, можливо, стануть більш інтелектуальними, точковими та спрямованими на стратегічні сектори еконо-

міки, які є важливими для розвитку держави-агресора.

З іншого боку, ЄС має також враховувати негативні наслідки санкцій для власної економіки, зокрема в контексті енергетичних і економічних викликів, що можуть загрожувати стабільності самого ЄС. Тому у довгостроковій перспективі Євросоюз намагатиметься врівноважити застосування санкцій з іншими формами дипломатії та військових механізмів, щоб не дати санкціям стати занадто односторонніми і не призвести до економічної самодеструкції.

У зв'язку з обмеженими можливостями санкцій, розвиваються альтернативні механізми тиску, які могли б стати доповненням до традиційних заходів.

Окрім економічних санкцій, ЄС активно використовує дипломатичний тиск на Росію через міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ та інші. Проте, зважаючи на постійну протидію Росії в ООН, дипломатія має обмежену ефективність. Однак координація з країнами, які не беруть участь у санкціях, може допомогти ізолювати Кремль на глобальній арені. Тут ЄС міг би працювати більш активно з новими союзниками в Азії, Африці та Латинській Америці, пояснюючи загрози, які несе агресія Росії для стабільності в усьому світі.

Для деяких ситуацій, особливо коли санкції не дають бажаних результатів, ЄС може використати військові механізми тиску. Це може включати посилення присутності НАТО на східних кордонах Європи, проведення військових навчань, а також підтримку оборонних сил тих країн, які постраждали від російської агресії, таких як Україна. Проте можливість застосування військових засобів завжди залишається обмеженою через потенційні наслідки ескалації конфлікту.

Загалом, майбутня санкційна політика ЄС має бути більш адаптивною та цілеспрямованою, вважаючи на те, що сучасні санкції мають все більше не лише економічний, але й політичний характер. У міру еволюції міжнародної ситуації важливо, щоб ЄС застосовував більш складні механізми санкцій, які можуть мати миттєвий ефект, не зачіпаючи занадто глибоко економічні інтереси цивільного населення в країнах-учасниках.

Також санкції не повинні бути єдиним інструментом у взаємодії з агресором. Європейські держави мають активно працювати над створенням нових дипломатичних ініціатив і механізмів взаємодії з країнами, що можуть допомогти зменшити негативний вплив санкцій на економіку ЄС. Зокрема, це включає в себе розширену взаємодію з країнами, які постраждали від російської агресії, і допомогу їм у забезпеченні стабільності.

Загалом, санкції залишатимуться основним інструментом тиску, але з часом їхнє застосування має стати більш різноманітним, комплексним та стратегічним, щоб ефективно відповідати на нові виклики, що виникають у глобальних міжнародних відносинах.

Перспективи подальших дій ЄС у рамках санкційної стратегії в умовах постійно змінюваного міжнародного контексту є дуже складним і багатогранним питанням. Безсумнівно, санкції стали основним інструментом Європейського Союзу для впливу на Росію, однак їх ефективність та можливість подальшого застосування залежать від багатьох факторів.

По-перше, можна очікувати, що ЄС продовжуватиме посилювати санкції, особливо в тих секторах, які найбільше важливі для економіки Росії – енергетичному, фінансовому та технологічному. Це може включати нові обмеження, які ще більше обмежать доступ Росії до міжнародних фінансових ринків, стратегічних товарів та технологій. Однак із часом виникає небезпека, що ці санкції можуть мати обмежену ефективність, якщо Росія знайде альтернативні шляхи для обходу обмежень. Саме тому ЄС може почати фокусуватися на більш точкових санкціях, спрямованих безпосередньо на російську еліту, політичні та військові кола, що значно впливають на агресивну політику Кремля.

Однією з важливих перспектив є те, що ЄС може зробити більший акцент на підтримку міжнародної коаліції для розширення санкцій на інші країни, які ще не приєдналися до санкційного пакету, наприклад, Китай або Туреччина. Проте потрібно розуміти, що на глобальній арені Росія не є єдиною країною, яка має важливі економічні або політичні зв'язки з іншими державами, і тому їх повна підтримка санкцій може бути проблематичною.

Висновки. Однак санкції не є єдиним інструментом впливу, і ЄС, ймовірно, шукатиме альтернативні методи тиску на Росію. Це може бути активніше застосування дипломатії, зокрема через міжнародні організації, як-от ООН чи ОБСЄ. Можливо, в майбутньому більше уваги буде приділятися і розвитку нових глобальних стандартів щодо прав людини та безпеки, які допомогли б створити додатковий тиск на країни, що підтримують агресію.

Не менш важливим питанням є внутрішня єдність ЄС. Проблеми з енергетичною залежністю від Росії, економічними втратами і навіть зростанням популізму в окремих країнах можуть серйозно ускладнити реалізацію санкційної стратегії. Якщо країни-члени ЄС не будуть здатні зберегти солідарність і діяти спільно, санкції можуть втратити свою ефективність. Тому важливо, щоб у Європі була збережена внутрішня єдність, і всі країни працювали разом над впровадженням санкцій та іншими механізмами тиску.

Загалом, подальша санкційна політика ЄС залежатиме від багатьох факторів, і хоча санкції, ймовірно, залишатимуться важливим інструмен-

том, не менш важливою буде здатність Європи комбінувати їх з іншими дипломатичними і навіть військовими механізмами. У довгостроковій перспективі успіх цієї стратегії залежатиме від того, наскільки ЄС зможе адаптуватися до нових викликів, зберігаючи єдність всередині союзу і підтримуючи глобальну коаліцію для досягнення своїх цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Consolidated version of the Treaty on European Union – Protocols – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon. 13.01.2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on european_union_en.pdf. Назва з екрана.

2. Council broadens EU sanctions regarding the situation in Ukraine – Brussels, 12 May 2014; 9687/14 (OR. en) // An official website of the European Council. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/media/28338/142559.pdf.

3. Council condemns the illegal referendum in Crimea, Foreign Affairs Council – Brussels, 17 March 2014 // An official website of the European Council. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/.

4. Different types of sanctions // An official website of the European Council. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/different-types/.

5. EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region: Brussels, 23 February 2022 // An official website of the European Council. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/.

6. Giumelli F. Who pays for the sanctions on Russia? // European Council on Foreign Relations [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ecfr.eu/article/commentary_who_pays_for_the_sanctions_on_russia372. – Назва з екрана.

7. How and when the EU adopts sanctions // An official website of the European Council. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/.

8. Nephew R. Art of Sanctions: A View from the Field. Columbia University Press, 2017.

9. Sanctions after Crimea: Have they worked? [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.html.

10. Snyder T. Road to Unfreedom the Exp. Penguin Random House USA Ex, 2018.

11. The Impact of Economic Sanctions. Our Economic Scenario. Update 9/2014 // Think Act. Roland Berger – Вересень 2014. 23 с.

12. Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), Consolidated version, C 326/4. Official Journal of the European Union, 26.10.2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT. Назва з екрана.

13. Western sanctions on Russian oil have too many loopholes. Le Monde [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/10/31/western-sanctions-on-russian-oil-have-too-many-loopholes_6731133_23.html. Назва з екрана.

14. Віднянський С. В. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: динаміка геополітичних змін: За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 29 травня 2024 року / С. В. Віднянський // *Вісник* Національної академії наук України. 2024. № 7. С. 69–76. Режим доступу: https://doi.org/10.15407/visn2024.07.069.

15. Мануїлова К. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики / К. Мануїлова // Actual problems of international relations. 2014. Вип. 122 (part II). С. 38–44. Режим доступу: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/283706/1301226UK.pdf.

16. Міністерство закордонних справ України. Санкції проти РФ. 2023. Режим доступу: https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-rf.

17. Моцик О. Міжнародні санкції проти Російської Федерації як інструмент тиску та покарання за агресію проти України й інші міжнародні злочини / О. Моцик // Україна дипломатична. 2020. Вип. 21. С. 744–754. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMF=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ukrdip_2020_21_662.

18. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів / В. Г. Панченко // Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 10–16. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5665&i=1 .

19. Шелест Г. Стратегічне партнерство без стратегії / Г. Шелест // Prism UA. 2021. Режим доступу: https://prismua.org/wp-content/uploads/2021/11/Strategic-Partners.pdf.

20. Шморгун О. О. Міжнародні санкції як інструмент впливу на агресора: історія і сьогодення / О. О. Шморгун // Суспільно-політичні процеси. 2019. С. 377–457. Режим доступу: https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/5045.

21. Щигельська Г. Економічні санкції проти Росії: масштаби та ефективність / Г. Щигельська, Р. Вальорний // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: II Міжнародна наукова конференція. 2022. Режим доступу: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37906/2/MCTD_2022_Shchyhelska_H-Economic_sanctions_101-104.pdf.

REFERENCES:

1. European Union. (2007, January 13). Consolidated version of the Treaty on European Union – Protocols – Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon. Retrieved from https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

2. European Council. (2014, May 12). Council broadens EU sanctions regarding the situation in Ukraine. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/media/28338/142559.pdf

3. European Council. (2014, March 17). Council condemns the illegal referendum in Crimea, Foreign Affairs Council. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/

4. European Council. (n.d.). Different types of sanctions. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/different-types/

5. European Council. (2022, February 23). EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/

6. Giumelli, F. (n.d.). Who pays for the sanctions on Russia?. European Council on Foreign Relations. Retrieved from http://www.ecfr.eu/article/commentary_who_pays_for_the_sanctions_on_russia372

7. European Council. (n.d.). How and when the EU adopts sanctions. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/

8. Nephew, R. (2017). Art of sanctions: A view from the field. Columbia University Press.

9. NATO. (2015). Sanctions after Crimea: Have they worked?. Retrieved from http://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/EN/index.html

10. Snyder, T. (2018). The road to unfreedom. Penguin Random House USA.

11. Roland Berger. (2014, September). The impact of economic sanctions. Our economic scenario. Update 9/2014. Retrieved from https://www.rolandberger.com/

12. European Union. (2012, October 26). Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), Consolidated version, C 326/4. Official Journal of the European Union. Retrieved from http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT

13. Le Monde. (2024, October 31). Western sanctions on Russian oil have too many loopholes. Retrieved from https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2024/10/31/western-sanctions-on-russian-oil-have-too-many-loopholes_6731133_23.html

14. Vidnianskyi, S. V. (2024). Rosiisko-ukrainska viina ta mizhnarodna spilnota: Dynamika heopolitychnykh zmin [The Russian-Ukrainian war and the international community: The dynamics of geopolitical changes]. Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine], (7), 69–76. Retrieved from https://doi.org/10.15407/visn2024.07.069

15. Manuylova, K. (2014). Ekonomichni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky [Economic sanctions as a tool of foreign policy]. Actual problems of international relations, 122(II), 38–44. Retrieved from https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/283706/1301226UK.pdf

16. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2023). Sanctions against Russia. Retrieved from https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-rf

17. Motsyk, O. (2020). Mizhnarodni sanktsii proty Rosiiskoi Federatsii yak instrument tisku ta pokarannia za ahresiiu proty Ukrainy ta inshi mizhnarodni zlochyny [International sanctions against the Russian Federation as a tool of pressure and punishment for aggression against Ukraine and other international crimes]. Ukraina dyplomatychna [Ukraine Diplomatic], 21, 744–754. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=UJRN&2_S21STR=ukrdip_2020_21_662

18. Panchenko, V. H. (2017). Ekonomichni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv [Economic sanctions as a tool of foreign policy in the context of national interests]. Ekonomichna nauka. Investytsii: praktyka ta dosvid, (1), 10–16. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5665&i=1

19. Shelest, H. (2021). Stratehichne partnerstvo bez stratehii [Strategic partnership without strategy]. Prism UA. Retrieved from https://prismua.org/wp-content/uploads/2021/11/Strategic-Partners.pdf

20. Shmorgun, O. O. (2019). Mizhnarodni sanktsii yak instrument vplyvu na ahresora [International sanctions as a tool of influence on the aggressor]. Suspilno-politychni protsesy, 377-457. Retrieved from https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/5045

21. Shchyhelska, H., & Valorniy, R. (2022). Ekonomichni sanktsii proty Rosii: Mashstaby ta efektyvnist [Economic sanctions against Russia: Scale and effectiveness]. Voienni konflikty ta tekhnohenni katastrofy: Istorychni ta psykholohichni naslidky: II Mizhnarodna naukova konferentsiia [Military Conflicts and Technogenic Catastrophes: Historical and Psychological Consequences: II International Scientific Conference]. Retrieved from https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37906/2/MCTD_2022_Shchyhelska_H-Economic_sanctions_101-104.pdf

The European Union's sanctions policy towards the Russian Federation: a tool for protecting international legal order

Pastovenskyi Anton Serhiiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Dragomanov Ukrainian State University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-7905-6871

The article provides a detailed analysis of the European Union's sanctions policy towards the Russian Federation as a mechanism of influence on international relations and a means of maintaining international legal order. It examines the historical background of sanctions, their evolution, main directions, and effectiveness in deterring Russian aggression. Significant attention is given to the economic consequences of sanctions for both Russia and the European Union, including their impact on the financial sector, energy markets, and international trade.
The study explores the ways in which Russia circumvents sanctions, including cooperation with third countries, shadow financial mechanisms, and alternative energy export routes. A separate section analyzes the impact of sanctions on Russia's domestic policies and potential changes in Kremlin strategies under economic constraints.
The article also considers alternative approaches to sanctions policy, including their combination with diplomatic and military deterrence tools. The author examines prospects for strengthening sanctions pressure, particularly through expanding international coalitions, tightening financial restrictions, and imposing targeted sanctions on critical sectors of the Russian economy.
Special attention is paid to the long-term effectiveness of the EU's sanctions policy and its implications for the future of European security. The findings of this study may be valuable for developing new strategies for international responses to violations of international law and preventing future conflicts.
Key words: *sanctions, European Union, Russian Federation, international relations, economic impact, energy security, diplomacy, international law.*

Пашков Віктор Олександрович

Революція Гідності та позиція США

УДК 327(73+477) (045)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.32

Пашков Віктор Олександрович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи 6, Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4273-2181

У статті висвітлено та проаналізовано роль і позиція США під час перебігу доленосних для України подій Революції Гідності. Метою статті є аналіз і розкриття ролі та стратегії Сполучених Штатів щодо революційних подій в Україні восени 2013 – лютому 2014 рр. Визначені політичний контекст початку та розгортання масових протестів восени 2013 р. в Києві та ставлення адміністрації Б. Обами до подій в Україні на початковому етапі Євромайдану. Основними методами дослідження є історичний метод і ситуаційний аналіз.

Встановлено, що пасивність Вашингтона на пострадянському просторі та демократичний регрес в Україні в 2011-2013 рр. призвели до того, що на момент початку масових протестів на Майдані Україна знаходилася поза увагою зовнішньої політики США. Тому в перші тижні Євромайдану позиція США була розмитою та стриманою. У подальшому американські дипломати окреслили потенційну рамку для виходу з політичного протистояння в Україні – створення уряду національної єдності, однак уникали прямого тиску на адміністрацію В. Януковича та тісного залучення до врегулювання політичної кризи. З огляду на можливу агресивну реакцію Москви, дипломатичні зусилля Вашингтона до середини січня 2014 р. були спрямовані на стримування протистояння між українською владою та протестувальниками на вулицях і їх підштовхування до політичного діалогу.

Лише після загострення ситуації із середині січня 2014 р. Сполучені Штати перейшли від обережної до наступальної тактики, почавши запроваджувати санкції проти функціонерів режиму В. Януковича, причетних до спроб силового розгону протестів. Санкційний тиск США був спрямований на розкол правлячої верхівки та послаблення позицій прихильників силового придушення протестів. В цілому ця тактика була доволі дієвою, оскільки змушувала президента В. Януковича йти на поступові поступки, однак у критичний момент паралельний жорсткий тиск Росії переважив, що призвело до кривавих подій на вулицях Києва та краху режиму В. Януковича.

Ключові слова: *Революція Гідності, політична криза, американська дипломатія, масові протести, українсько-американські відносини, санкційний тиск.*

Вступ. Волею географії та історії Україна опинилася на перетині геополітичних інтересів Європи, США та Росії, що справляє сильний вплив як на її зовнішню політику, так і внутрішньополітичні процеси. Дві українські революції в XXI ст., «Помаранчева революція» 2004 р. і Революція Гідності 2013-2014 рр., значною мірою були прямо пов'язані з визначенням геополітичного вектору країни, а тому в їх перебігу приймали участь впливові держави. У цьому контексті слід відзначити провідну роль Сполучених Штатів, з якими Україна з середини 1990-х рр. підтримує стратегічну дружбу та для яких наша країна має вагоме значення з огляду на американську геостратегію в Європі. Враховуючи це, вивчення ролі США в подіях Революції Гідності є актуальним для формування більш чіткого розуміння меж і можливостей американської політики щодо України.

Також у більш широкому контексті вивчення цієї тематики сприятиме кращому розумінню траєкторії розвитку українсько-американських відносин, особливо після 2014 р., та ролі чиннику демократичності та стабільності політичної системи України у двосторонніх відносинах країн.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз і розкриття ролі та стратегії Сполучених Штатів щодо революційних подій в Україні восени 2013 – лютому 2014 рр. Для реалізації поставленої мети слід розв'язати декілька завдань:

1) визначити ступінь уваги США до України, їх ставлення та позицію на початку масових протестів в Києві;

2) проаналізувати еволюцію цілей і тактики американської дипломатії щодо революційних подій в Україні, а також основні чинники, які впливали на дії США в умовах загострення політичної кризи.

Методи дослідження. Методологічна основа статті базується на таких принципах, як об'єктивність, контекстуальність, історизм і багатофакторність, що дозволяє проаналізувати політичну роль, тактику та дії США в перебігу подій Революції Гідності в динаміці та взаємозв'язках. Основними методами дослідження є історичний метод і ситуаційний аналіз.

Результати. За своїм значенням революційні події Євромайдану стали визначальним моментом у новітній історії України, становленні її незалежності та політичної нації. Дев'яносто днів масових протестів у Києві та інших великих містах взимку 2013–2014-х рр., які призвели до повалення авторитарного режиму В. Януковича, визначили не лише вектор подальших суспільно-політичних трансформацій у країні, а її геостратегічний вибір на користь інтеграції на Захід.

У 2012–2013 рр. якісний стан українсько-американських відносин погіршився. Власне ускладнення двостороннього діалогу розпочалося ще з середини 2011 р., коли у Києві намітилось

згортання демократичних процесів. Каталізатором погіршення двосторонніх відносин Києва та Вашингтону стало ув'язнення колишнього прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, що було сприйнято на Заході як розправа над політичним опонентом. 11 жовтня 2011 р. Печерський районний суд м. Києва засудив колишнього прем'єр-міністра до 7 років тюремного ув'язнення за перевищення повноважень при підписанні газових домовленостей у Москві у 2009 р. [5, с. 145].

Розчарування США у внутрішньополітичному курсі В. Януковича мало вагомі наслідки для двосторонніх відносин. На фоні посилення у політичному житті України авторитарних тенденцій (концентрації влади в руках президента та його оточення, тиску на ЗМІ, репресій проти опозиційних діячів) адміністрація Б. Обами прийняла рішення різко скоротити контакти з Києвом на високому рівні. Після вироку Ю. Тимошенко МВФ призупинив переговори з Україною щодо відновлення програми співпраці. Влітку 2012 р. в Конгресі та ЗМІ почали активно обговорювати можливість запровадження санкцій проти українських високопосадовців, причетних до переслідування опозиції та порушення демократії.

Адміністрація Б. Обами на фоні ігнорування Києвом закликів Заходу в 2012-2013 рр. поставила на паузу відносини з Україною, які втратили навіть видимість стратегічного партнерства. Також США усунулися від процесу переговорів України та ЄС щодо Угоди про асоціацію.

Хоча формальною причиною початку масових протестів у листопаді 2013 р. стала відмова тодішнього президента В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС, фундаментальні причини протестного вибуху були пов'язані з глибокими соціально-економічними та політичними проблемами. Масовий виступ громадян восени 2013 р. був зумовлений різко негативною реакцію суспільства на дії влади, які створили психологічний ефект «вкрадених очікувань». У 2004 р. мова йшла про фальсифікацію результатів виборів, у 2013 р. – про відмову від курсу європейської інтеграції на користь приєднання до Митного союзу з РФ. Водночас політичні умови розгортання двох українських революцій були різними. У 2013 р. правляча верхівка була відносно згуртованою, а влада організаційно сильною, що зумовило жорстке протистояння протестувальників і урядових сил.

Захід також виявився неготовим до революційного розвитку подій в Україні. ЄС не мав чіткої стратегії на випадок можливого зриву підписання угоди про асоціацію з Україною. У свою чергу для адміністрації Б. Обами Україна та питання її європейської інтеграції були «ледь помітні на американському радарі» [15, с. 263]. Така пасивність Заходу наперед визначила зайняття ЄС і США вичікувальної позиції щодо протестів і несильний тиск на українську владу на початку.

Революція Гідності стала наслідком переплетіння внутрішніх проблем і зовнішніх впливів. По-перше, в цей період економіка України знаходилася в стані стагнації: в 2012 р. зростання ВВП країни становило лише 0,2%, а в 2013 р. був зафіксований нульовий ріст. Соціально-економічна ситуація ускладнювалася структурними проблемами в економці, несприятливою зовнішньою кон'юнктурою, підвищенням урядом соціальних стандартів, що викликало інфляцію, та високим рівнем корупції. Через небажання влади проводити реформи й відхід від демократії співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями була заморожена.

У цьому контексті 2013 р. виявився особливо несприятливим, оскільки українська економіка отримала подвійний удар: економічний спад у країнах – основних торговельних партнерах і жорсткий економічний тиск Росії призвели до суттєвого падіння обсягів експорту і доходів державного бюджету. Значна частина населення пов'язувала з укладанням Угоди про асоціацію з ЄС сподівання на покращення економічної ситуації та запровадження безвізового режиму.

Іншим внутрішнім чинником зростання соціальної напруги стали процеси згортання демократії в Україні. Прагнення президента Януковича та його оточення сконцентрувати та зберегти владу в своїх руках зумовлювали дії з підпорядкування силових відомств і судів, обмеження діяльності опозиції. Так згідно з досліджень британської компанії «The Economist Intelligence Unit», Україна в 2006-2008 рр. з індексом 6,94 балів (за 10-ти бальною шкалою) займала 52-ге місце із 167 країн у світовому рейтингу демократії, входячи до групи держав з неповною демократією. Після приходу до влади адміністрації В. Януковича позиції України в рейтингу різко погіршилися: 67-ме місце – в 2010 р., а 79-те – в 2011 р., 80-те – в 2012 р. У 2013 р. Україна в рейтингу демократизації країн посіла вже 85-ме місце з індексом 5,84 бали [13] і входила до групи країн з гібридним політичним режимом.

Монополізація влади в країні однією політичною силою та засилля олігархів в економіці стимулювали зростання рівня корупції. Так в 2013 р. згідно досліджень міжнародної організації «Transparency International» Україна посіла 144-те місце із 177 країн за рівнем сприйняття корупції, а сама корупція була охарактеризована західними експертами як системна практика, що існує на всіх рівнях державного управління в країні [9, с. 31]. Так за деякими даними лише родина поваленого президента присвоїла активи та збагатилася за рахунок держави на суму 40 млрд. дол. США [10, с. 84].

Слід також відзначити наявність певних проблем режиму В. Януковича з суспільною легітимністю. Показники електоральної підтримки правлячої Партії регіонів і президента в 2010-2013 рр. не перевищували 30%, а в західних областях країни були вкрай низькими. У політичному сенсі Україна була розколотою: значна частини населення не сприймала Януковича як гідного президента.

Таким чином, незадоволення економічною ситуацією, розквітом корупції та згортанням демократичних процесів сформували в суспільстві високий протестний потенціал, особливо в центрі, на заході країни та в Києві.

Окрім внутрішніх чинників, для масового виступу громадян проти рішень і курсу влади існував і відповідний міжнародний контекст. Прагнучи скористатись вразливістю становища України, в січні 2013 р. Росія розпочала політичний тиск, зажадавши від Києва сплатити 7 млрд. дол. США за недобір у 2012 р. природного газу за правилами контракту [1, с. 246]. З іншого боку, російські урядовці давали зрозуміти, що приєднання України до Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії допоможе вирішити наявні проблеми у двосторонніх відносинах і надасть суттєві економічні вигоди, зокрема зниження цін на енергоносії. Також у президентській фракції та уряді активізувалося проросійське крило, яке виступало за економічне зближення з Росією. Навесні 2013 р. президент В. Янукович двічі їздив до РФ на переговори з В. Путіним щодо торговельних відносин і можливої участі України в Митному союзі. Однак намір України підписати восени Угоду про асоціацію з ЄС залишався головним джерелом погіршення українсько-російських відносин. Плани Москви передбачали примушення української влади до інтеграції в Митний союз з метою повернення України до орбіти свого впливу, посилення свого впливу у ній.

Попри поширені уявлення про проросійськість політичних поглядів і позиції В. Януковича, він остерігався надмірного зближення з Москвою, оскільки це могло призвести до потрапляння у васальну залежність до Кремля та загрожувати його особистій владі. Натомість він намагався знайти формат, який дозволив би Україні одночасно мати зону вільної торгівлі з ЄС і брати участь в Митному союзі.

Разом із тим, зіштовхнувшись з жорстким тиском РФ, В. Янукович змушений демонструвати певні поступки. Так у лютому 2013 р. прем'єр-міністр М. Азаров під час зустрічі зі спеціальним представником Державного департаменту США з питань енергетичної політики К. Паскуалем повідомив про те, що український уряд планує повернутися до ідеї створення спільного із Росією консорціуму з управління та розвитку ГТС України [3, с. 314].

Текст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС був парафований сторонами у березні 2012 р., але її підписання ставилося ЄС в залежність від виконання Україною низки попередніх умов, які стосувалися фіскальної політики, виборчого законодавства, лібералізації візового режиму, судової реформи, питань вибіркового правосуддя («19 пунктів Фюле»). У першій половині 2013 р. Київ демонстрував повільний рух назустріч ЄС.

15 травня, незважаючи на слабкий прогрес Києва за більшістю вимог, Європейська Комісія схвалила рішення про підписання Угоди про асоціацію з Україною. Її підписання планувалося 28 листопада 2013 р. на саміті Східного партнерства у Вільнюсі. Позиція США полягала в підтримці угоди, однак як і у випадку проблеми вибіркового правосуддя, Вашингтон не здійснював жодних практичних дій.

Паралельно Росія в липні-жовтні 2013 р. почала здійснювати відкритий тиск на Київ, блокуючи український експорт і схиляючи Київ до вступу до Митного союзу. Зрештою, найбільш складним для української влади виявилося питання звільнення Ю. Тимошенко. У якості поступок В. Янукович 7 квітня 2013 р. помилував і звільнив від відбування покарань колишніх міністрів внутрішніх справ Ю. Луценко та охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчука [4, с. 442]. Але у питанні щодо звільнення свого головного опонента не був готовий до поступок.

У серпні 2013 р. російська митна служба внесла 49 українських підприємств-експортерів до списку «ризикованих», тим самим запровадивши повномасштабну торгову блокаду, яка тривала тиждень. У наступні місяці російська влада періодично посилювала процедури митного контролю для різних груп українських товарів. Таким чином, восени 2013 р. за допомогою економічного шантажу Росії вдалося поставити В. Януковича перед складним і фундаментальним вибором між європейським та євразійським проєктами, який позбавляв Київ можливостей геополітичного балансування та якого він намагався уникнути, починаючи з моменту приходу до влади в 2010 р.

4 листопада Київ з візитом відвідала заступник Державного секретаря США з питань Європи та Євразії В. Нуланд. Головними питаннями на переговорах з президентом В. Януковичем стали підписання Угоди про асоціацію з ЄС та співпраця України з МВФ. За їх результатами В. Янукович підтвердив свою прихильність курсу на європейську інтеграцію, а В. Нуланд закликала його підписати на саміті у Вільнюсі Угоду про асоціацію з ЄС. Окрім того, вона намагалася переконати українського лідера вирішити «проблему Ю. Тимошенко», що б усунуло політичні бар'єри у відносинах з США, МВФ і ЄС.

18 листопада Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію із закликом до влади України звільнити колишнього прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, щоб

наблизитися до Європи. Однак 21 листопада уряд України своїм розпорядженням зупинив процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Як реакція, в ніч на 22 листопада на Майдані Незалежності почалися протести проти згортання європейської інтеграції. Саміт у Вільнюсі завершився для України безрезультатно, а чергова пропозиція Януковича провести тристоронні переговори за участю Росії була відкинута. У підсумку це у сукупності з жорстким розгоном студентів на Майдані 30 листопада лише сприяло розгортанню масових протестів у Києві.

У цих умовах В. Янукович намагався використовувати для пом'якшення реакції адміністрації Б. Обами укладання угод щодо видобутку газу в Україні з американськими компаніями. 5 листопада 2013 р. «Chevron» і українська компанія «Надра Олеська» в Києві підписали угоду про розподіл продукції від видобутку сланцевого газу. Згідно з УРП, «Chevron» зобов'язалася інвестувати в розвідку Олеської площі $350 млн. [14, с. 83]. При цьому угода містила чимало економічних преференцій американській компанії з боку держави. На 24 листопада планувалося підписання аналогічної угоди з «ExxonMobil» щодо видобутку природного газу на шельфі Чорного моря, але через початок масових протестів у Києві церемонія підписання була скасована. Вигідні для американських компаній контракти, на думку української влади, мали змусити адміністрацію Обами зайняти в цій ситуації більш м'яку позицію, однак ця ставка не спрацювала.

Реакція офіційного Вашингтона на призупинення Києвом укладання Угоди про асоціацію хоч і була прогнозовано негативною, але не жорсткою. Реагуючи на рішення уряду М. Азарова, вже вечорі 21 листопада речник Державного департаменту США Дж. Сакі заявила, що адміністрація Б. Обами звернула увагу на повідомлення про рішення влади у Києві. За її словами, «якщо інформація вірна, і якщо це остаточне рішення українського уряду напередодні саміту у Вільнюсі, ми будемо розчаровані. Ми віримо, що ще є час зняти усі перепони, що залишились на шляху до підписання Угоди у Вільнюсі, якщо докласти відповідні зусилля» [8, с. 45].

На наступний день Державний секретар США Дж. Керрі скасував свій візит до Києва, який планувався на 5–6 грудня у рамках участі у засіданні Ради міністрів країн-членів ОБСЄ. Замість нього Сполучені Штати відправили на зустріч його заступницю В. Нуланд. Також 23 листопада відбулася телефона розмова між віце-президентом США Дж. Байдена та президентом України В. Януковичем, під час якої американський урядовець висловив розчарування рішенням українського уряду щодо призупинення роботи над Угодою про асоціацію з ЄС.

Значною мірою початок Євромайдану застав американську дипломатію зненацька, що зумовило стратегічну невизначеність Вашингтона на початку революційних подій. США закликали владу та протестувальників утримуватися від застосування сили та виступали за вирішення конфлікту через діалог сторін, а на початку грудня 2013 р. запропонували загальну рамку мирного виходу з ситуації – створення уряду національного примирення, звільнення затриманих демонстрантів і розблокування урядових будівель.

США в листопаді-грудні 2013 р. воліли не заглиблюватися в урегулювання політичної кризи в Україні, тримаючи рівновіддалену позицію від сторін конфлікту. США не мали чіткої стратегії щодо політичної кризи в Україні, діючи до середини січня 2014 р. у режимі реагування на події в Києві. У цей період адміністрація Обами уникала тісного залучення у внутрішньополітичний конфлікт. У перші місяці кризи американські представники були вкрай обережними у висловлюваннях щодо ситуації в Україні. З одного боку, вони підтримували право громадян на протест, а з іншого, – наголошували на необхідності звільнити захоплені будівлі та діалогу із владою. Непублічно українським урядовцям у разі мирного розв'язання конфлікту США обіцяли сприяння на переговорах із МВФ, поліпшення двосторонніх відносин і були навіть не проти зняття з порядку денного Угоду про асоціацію з ЄС, аргументуючи це можливістю її пізнішого підписання. У своєму листі до В. Януковича Держсекретар Дж. Керрі обіцяв всебічну підтримку та перезавантаження двостороннього діалогу [6, с. 458].

Сполучені Штати не вводили санкції проти українських урядовців і утримувалися від взяття на себе ролі модератора переговорів, вважаючи, що м'якого підштовхування сторін до діалогу буде достатнім для врегулювання ситуації. Таким чином, характер дипломатичних зусиль (відсутність наступальних дій та цілісності) Вашингтона у цей період свідчить про те, що це була реакція на внутрішньополітичну кризу, яка стрімко розвивалася, а не стратегічний задум.

Небажання Вашингтона активно втручатися в конфлікт було зумовлено декількома причинами. По-перше, Україна на момент початку масових протестів на Майдані знаходилася на периферії зовнішньополітичних інтересів Америки. Адміністрація Б. Обами не бачила в цей період важливих американських інтересів у регіоні ЦСЄ. Також демократизація політичного режиму в Україні не входила до планів Вашингтона. В цілому США в якості партнера влаштовував і авторитарний режим В. Януковича, головне, щоб він не потрапив у васальну залежність Росії та зберігав прийнятні рамки поведінки у відносинах із громадянами. Під час візитів до Києва заступник держсекретаря

США В. Нуланд, а також сенатори Дж. Маккейн і К. Мерфі чітко окреслили межі, які влада не може перетнути. Певний час В. Янукович їх дотримувався, щоб мати простір для діалогу із Заходом.

По-друге, стримуючим чинником для Вашингтона були побоювання щодо можливої гострої реакції Москви на занадто сильне американське залучення до перебігу політичних процесів в Україні. На фоні розростання масових протестів в Києві Кремль зробив ставку на підтримку президента В. Януковича, а саму політичну кризу в Україні сприймав як гру з нульовою сумою. На практиці США намагалися не порушити, з одного боку, геополітичну рівновагу з РФ в регіоні, де Україні, незалежно від укладання угоди про асоціацію з ЄС, відводилася роль буфера, а з іншого, – крихкий статус-кво між українською владою та опозицією. Запровадження американських санкцій проти українських урядовців на ранньому етапі політичної кризи послабило б позиції правлячого режиму та стимулювало б протестувальників до висунення більш жорстких умов владі, відкриваючи шлях до ескалації ситуації. Загроза втрати В. Януковичем влади могла б спонукати Росію до радикальних дій, зокрема силового втручання. Такого сценарію Вашингтон хотів уникнути, а тому віддавав перевагу еволюційному розвитку подій.

По-третє, можливості посередництва у кризі нівелювалися як відсутністю бажання влади вести політичний діалог, так і наявністю протиріч між лідерами опозиції, а також радикальних активістів на Майдані. Всі троє лідерів опозиційних партій, А. Яценюк, В. Кличко та О. Тягнибок, мали президентські амбіції та власні парламентські фракції, а тому опосередковано конкурували за вплив на громадську думку. Розбіжності між ними ускладнювали вироблення спільних домовленостей із західними дипломатами. Окрім того, відсутність у Євромайдана єдиного лідера ставило питання ступеня контролю партійних вождів над протестами з огляду на присутність праворадикальних груп.

США і ЄС в цій ситуації дотримувалися політики залучення, що передбачала підтримку діалогу з українською владою та обіцянки надати фінансову допомогу, нормалізації двосторонніх відносин у разі мирного врегулювання політичної кризи та підписання Угоди про асоціацію. Щодо протестувальників, то західні дипломати використовували демократичну риторику, підтримуючи їх право на протест і курс України на європейську інтеграцію, однак уникали будь-яких обіцянок. При цьому американський і європейські підходи до взаємодії з адміністрацією В. Януковича дещо відрізнялися. Тональність американської дипломатії була більш рішучою, а обіцянки – більш вагомими, зокрема розблокування кредитів МВФ. Своєю чергою представники ЄС висловлювались більш обтічно та м'яко, обіцяючи Києву політичну підтримку на невелику макрофінансову допомогу (610 млн. євро). Відсутність сильного тиску з боку Заходу дозволяла В. Януковичу на початкових етапах зберігати простір для маневру та уникати початку справжніх переговорів із протестувальниками щодо політичних поступок, торгуючись з ЄС, США та РФ.

Лише з середини січня 2014 р., коли стало зрозуміло, що В. Янукович затягує час, імітує готовність до діалогу і за політичної підтримки Росії налаштований на придушення протестів, Сполучені Штати почали посилювати дипломатичний тиск на українську владу. Наприкінці січня Державний департамент США скасував візи для майже 20 українських посадовців і інших осіб, яких вважали відповідальними за застосування сили проти протестувальників. Серед них були заступник голови адміністрації президента А. Портнов, міністр внутрішніх справ В. Захарченко, міністр юстиції О. Лукаш, функціонери МВС і Генеральної прокуратури, а також депутати Партії регіонів В. Колісніченко, О. Бондаренко, В. Олійник.

Іншим високопосадовцям у Києві, зокрема голові адміністрації президента С. Льовочкіну та секретарю РНБО А. Клюєву, посольство США повідомило, що вони знаходяться у зоні ризику введення персональних санкцій. У цьому зв'язку В. Нуланд декілька разів наголошувала: «якщо ситуація буде врегульована – введені санкції мають зворотну силу. Якщо ж все буде погано, є інші кроки, які ми можемо зробити в наступні дні в тісній координації з ЄС» [11, с. 23].

Паралельно В. Янукович знаходився під сильним тиском Кремля, який обіцяв йому значні фінансові вигоди в разі інтеграції до Митного союзу. Зокрема після переговорів 5 грудня в Києві з заступницею державного секретаря США В. Нуланд, український президент наступного дня полетів до м. Сочі, де провів переговори з В. Путіним.

15 грудня В. Янукович провів зустріч із американськими сенаторами Дж. Маккейном і К. Мерфі, які сигналізували йому про можливість застосування персональних санкцій проти урядовців у разі продовження насильства. Натомість 17 грудня В. Янукович здійснив робочий візит до Москви, де разом з В. Путіним підписав спільний план дій між Україною та РФ для врегулювання торговельно-економічних обмежень. Згідно із ним, Росія мала надати Україні суттєву знижку на газ (до 30%) і кредит в 15 млрд. дол. США [12, с. 323]. Фактично це була ціна відмови Києва від європейської інтеграції.

Вашингтон не був зацікавлений ані в придушенні протестів на Майдані владою, ані в повалені режиму В. Януковича. У разі силового розгону мирного протесту курс Києва на європейську інтеграцію на невизначений період призупинився б, а ізоляція на Заході штовхнула б українського

президента в обійми Кремля. Натомість, варіант повалення центральної влади загрожував посиленням хаосу і громадянського протистояння у країні, можливістю втручання Росії.

Американські дипломати в цій ситуації діяла вибірково та диференційовано – вводили візові санкції проти прихильників силового придушення протестів в оточенні В. Януковича («яструбів») і паралельно підвішували під загрозу санкцій помірковане крило, щоб схилити владу до мирного врегулювання кризи. У якості «пряника» США використовували обіцянку розблокувати нові кредити від МВФ. Окрім того, робота велась з провладними олігархами – Р. Ахметовим, В. Пінчуком і Д. Фірташем, яким американці погрожували арештом рахунків і активів на території США і ЄС.

Щодо діалогу з опозиційними силами, то найбільшою небезпекою, на думку американських дипломатів, було захоплення контролю над протестним Майданом радикальними активістами. Тому американці проводили спільні зустрічі з трьома керівниками опозиційних партій А. Яценюком, В. Кличком і О. Тягнибоком, підтверджуючи їх статус лідерів протестного руху. Разом із тим, американці зробили головну ставку на зрозумілого їм А. Яценюка. Лідер «УДАРу» В. Кличко сприймався як конструктивний і прогнозований політик, але певною мірою залежний від інтересів олігарха Д. Фірташа. Натомість лідер націоналістичної партії ВО «Свобода» О. Тягнибок викликав у американців прохолодне ставлення.

США доклали чимало дипломатичних зусиль для врегулювання кризи мирними засобами, прагнучи спрямовувати події в конструктивне русло. Позиція США була більш жорсткою, ніж представників ЄС. Під час революційних подій заступник Держсекретаря В. Нуланд тричі відвідала Україну для переговорів з владою та опозицією, а віце-президент США Дж. Байден протягом трьох місяців провів дев'ять телефонних розмов з президентом В. Януковичем, з яких сім в останні тридцять днів політичної кризи (23 січня – 22 лютого). Логіка Вашингтону полягала в тому, щоб перенести політичний процес і протистояння із вулиці до державних інституцій, де легше було досягти взаємоприйнятних домовленостей.

Стратегія американців ґрунтувалася на розрахунку, що ослаблений внаслідок масових протестів президент В. Янукович буде більш схильним до поступок, а участь у формуванні нового уряду опозиційних партій сприятиме відновленню курсу Києва на європейську інтеграцію. Конституційна реформа і формування уряду національної єдності, які просувала опозиція, дозволили б розпорошити владні ресурси між більш широким колом акторів, припинивши скочування України до авторитаризму.

За умов мирного вирішення кризи Київ у найближчій перспективі, навіть ще до завершення каденції В. Януковича, міг повернутися до питання укладання Угоди про Асоціацію з ЄС, або ж її підписав би новий український очільник, обраний на президентських виборах, які мали відбутися на початку 2015 р. [7, с. 44].

Не можна сказати, що дипломатичний тиск США був безрезультатним. Після розмови з Дж. Байденом 23 січня президент В. Янукович на наступний день погодився переформатувати склад уряду, внести зміни до антидемократичних законів 16 січня і звільнити всіх затриманих активістів, а 25 січня – запропонував А. Яценюку очолити уряд, а В. Кличко посаду віце-прем'єр-міністра. Після розмови з Дж. Байденом вранці 28 січня у той же день Верховна Рада відправила у відставку прем'єр-міністра М. Азарова та скасувала закони 16 січня, відкривши шлях до формування уряду національної єдності.

Дзвінки Дж. Байдена відбувалися у моменти, коли спіраль напруги та насильства на вулицях Києва зростала до вибухових розмірів, а після них відбувався спад напруженості. Однак паралельно В. Янукович знаходився від жорстким тиском Кремля, чий вплив і переважив у підсумку.

Висновки. Реакція адміністрації Б. Обами у листопаді 2013 р. на відмову української влади підписати угоду про асоціацію з ЄС і початок масових протестів у Києві була стриманою. Тому американські дипломати та урядовці висловлювали занепокоєння та розчарування, а також закликала владу та опозиційні сили вирішити протиріччя мирним шляхом. США в листопаді-грудні 2013 р. воліли не заглиблюватися в урегулювання політичної кризи в Україні, тримаючи рівновіддалену позицію від сторін конфлікту. Лише з середини січня 2014 р. у міру загострення протистояння між протестувальниками та владою адміністрація Обами почала запроваджувати персональні санкції проти функціонерів режиму В. Януковича.

Зростаючий дипломатичний тиск США був спрямований на розкол правлячої верхівки, деескалацію ситуації та схиляння президента В. Януковича до створення уряду національного примирення. Оптимальним варіантом вирішення кризи, на думку Вашингтону, було проведення нової конституційної реформи, яка б сприяла перерозподілу владних повноважень на користь парламенту та уряду та створила збалансовану конфігурацію влади. При цьому президент В. Янукович залишався б на посаді до завершення своїх конституційних повноважень. Зрештою, масові розстріли силовиками протестувальників на вулицях Києва 20 лютого 2014 р. привели до падіння авторитарного режиму В. Януковича та відновлення шляху європейської та євроатлантичної інтеграції України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.
2. Денисенко В. І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014): монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 878 с.
3. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008–2013) / Автор. колектив: С. В. Віднянський, О. М. Горенко, А. Ю. Мартинов, В. В. Піскіжова. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
4. Леванчук І. В. Еволюція українсько-американських відносин до анексії Криму. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 130. С. 438–443.
5. Лимар М. Основні тенденції україно-американських відносин на початку XXI століття. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. Вип. 3. С. 143–147.
6. Моцик О. Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-американських відносин. *Україна дипломатична*. 2014. Вип. XV. С. 451–463.
7. Ржевська Н. Геополітичні перспективи України в дискурсі експертів «мозкових центрів» США. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121 (Ч. І). С. 40–48.
8. Чумак К. О. Зовнішньополітичні пріоритети США у період другої адміністрації Барака Обами. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: політичні науки*. 2017. Вип. 16. С. 30–56.
9. Aslund A. Ukraine: What Went Wrong and How to Fix it. Peterson institute for international economics. Washington, 2015. 274 p.
10. Averre D. Wolczuk K. The Ukraine Conflict: Security, Identity and Politics in the Wider Europe. London: Routledge, 2017. 252 p.
11. Cocor S. T. A partnership in time of crisis: U.S. – Ukraine relations during the Obama administration. *Euro-Atlantic Studies*. 2023. №6. P. 7–44.
12. Delcour L. Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects. *Problems of Post-Communism*. 2015. Vol. 62. Issue 6. P. 316–327.
13. Democracy index 2013. Democracy in limbo. A report from The Economist Intelligence Unit. URL: https://siyosat.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf
14. Ditrych O. Bracing for Cold Peace. US-Russia Relations after Ukraine. *The International Spectator*. 2014. Vol. 49. Issue. 4. P. 76–96.
15. Pifer S. The Eagle and the Trident: U.S. – Ukraine Relations in Turbulent Times. Washington, Brookings Institution Press, 2017. 366 p.

REFERENCES:

1. Hai-Nyzhnyk P.P. (2017) Rosiia proty Ukrainy (1990-2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viiny na pohlynannia ta sproby znyshchennia [Russia vs. Ukraine (1990-2016): from a policy of blackmail and coercion to a war of absorption and attempted destruction]. «MP Lesia», K., 332 p. [in Ukrainian]
2. Denysenko V.I. (2021) Formuvannia ta funktsionuvannia v Ukraini politychnoho rezhymu Viktora Yanukovycha (2010-2014): monohrafiia [Formation and functioning of the political regime of Viktor Yanukovych in Ukraine]. Vydavnychyi dim «Helvetyka», Zaporizhzhia, 878 p. [in Ukrainian]
3. Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2008-2013) (2015) [Ukraine's Foreign Policy in the Context of Globalisation. An annotated historical chronicle of international relations]. Avtor. kolektyv: Vidnianskyi S.V., Horenko O.M., Martynov A.Yu., Piskizhova V.V. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, K., 378 p. [in Ukrainian]
4. Levanchuk I.V. (2018) Evoliutsiia ukrainsko-amerykanskykh vidnosyn do aneksii Krymu [The evolution of Ukrainian-US relations before the annexation of Crimea]. Hileia: naukovyi visnyk. No. 130, pp. 438–443 [in Ukrainian].
5. Lymar M. (2013) Osnovni tendentsii ukraino-amerykanskykh vidnosyn na pochatku KhKhI stolittia [Major Trends in Ukrainian-US Relations at the Beginning of the 21st Century]. Mizhnarodni vidnosyny i turyzm: suchasnist ta retrospektyva. No 3, pp. 143–147 [in Ukrainian].
6. Motsyk. O. (2014) Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku ukrainsko-amerykanskykh vidnosyn [Current state and prospects for the development of Ukrainian-US relations]. Ukraina dyplomatychna. Issue XV, pp. 451–463 [in Ukrainian].
7. Rzhevska N. F. (2014) Heopolitychni perspektyvy Ukrainy v dyskursi ekspertiv «mozkovykh tsentriv» SShA [Geopolitical Prospects of Ukraine in the Discourse of US Think Tank Experts]. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. No. 121, pp. 40–48 [in Ukrainian].
8. Chumak K. O. (2017) Zovnishnopolitychni priorytety SShA u period druhoi administratsii Baraka Obamy [US Foreign Policy Priorities in the Second Barack Obama Administration]. Visnyk KNU im. T. Shevchenka. Seriia: politychni nauky, No 16, pp. 30–56 [in Ukrainian].
9. Aslund A. (2015) Ukraine: What Went Wrong and How to Fix it. Peterson institute for international economics. Washington [in English].
10. Averre D., Wolczuk K. (2017). The Ukraine Conflict: Security, Identity and Politics in the Wider Europe, Routledge, London [in English].
11. Cocor S. T. (2023) A partnership in time of crisis: U.S. – Ukraine relations during the Obama administration. Euro-Atlantic Studies. No 6, pp. 7–44 [in English].
12. Delcour L. (2015) Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects. Problems of Post-Communism. Vol. 62, pp. 316–327 [in English].
13. Democracy index 2013. Democracy in limbo. A report from The Economist Intelligence Unit. Retrieved from: https://siyosat.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf [in English].
14. Ditrych O. (2014) Bracing for Cold Peace. US-Russia Relations after Ukraine. The International Spectator. Vol. 49 (4), pp. 76–96 [in English].
15. Pifer S. (2017) The Eagle and the Trident: U.S. – Ukraine Relations in Turbulent Times. Washington, Brookings Institution Press [in English]

The Revolution of Dignity and the US position

Pashkov Viktor Olexandrovich

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
V. N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Square, 6, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4273-2181

The article analyses the role and political tactics of the USA during the fateful events of the Revolution of Dignity in Ukraine. The political context of the beginning and unfolding of mass protests in autumn 2013 in Kyiv and the attitude of the Obama administration to the events at the initial stage of the Euromaidan are determined. Obama's administration to the events in Ukraine at the initial stage of Euromaidan. Washington's passivity in the post-Soviet space and the democratic regression in Ukraine in 2011-2013 led to the fact that at the time of the beginning of the mass protests on the Maidan, Ukraine was out of the focus of US foreign policy. Therefore, in the first weeks of Euromaidan, the US position was vague and restrained. Later, US diplomats outlined a potential framework for resolving the political confrontation in Ukraine – the establishment of a government of national unity – but avoided direct pressure on the Yanukovych administration. Yanukovych's administration and close involvement in resolving the political crisis. Given the possible aggressive reaction of Moscow, Washington's diplomatic efforts until mid-January 2014 were aimed at containing the confrontation between the Ukrainian authorities and protesters on the streets and pushing them to a political dialogue.

Since mid-January 2014, under the influence of growing violence on the streets of Kyiv, the United States has shifted from cautious to offensive tactics, beginning to impose sanctions on Yanukovych regime officials involved in attempts to forcefully disperse the protests. The US sanctions pressure was aimed at splitting the ruling elite and weakening the position of those who supported the violent suppression of the protests. In general, this tactic was quite effective as it forced President Yanukovych to make gradual concessions. However, at a critical moment, Russia's parallel harsh pressure led to the shooting of protesters in Kyiv and the collapse of the Yanukovych regime.

Key words: *Revolution of Dignity; political crisis; US diplomacy; mass protests; Ukrainian-US relations; sanctions pressure.*

Ростецька Світлана Іванівна
Наумкіна Світлана Михайлівна

Регіональна ідентичність як ключовий елемент конструювання соціально-політичної та інституційної систем регіону

УДК 323.1:316.344.8(4)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.33

Ростецька Світлана Іванівна
доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-3836-8922

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

У статті аналізується регіональна ідентичність як умова структурування територіальних спільнот, що відзнаає найважливішим фактор відтворення соціальної солідарності на рівні соціальних груп та впливу на розвиток регіону, беручи до увги його мобілізаційний потенціал.
Метою статті є визначення поняття «регіональна ідентичніст» в контексті структурування соціально-політичної та інстиуціональної системи регіону. Дослідницькими завданнями зазначено: обгрунтувати, що одним із наслідків трансформації суспільства стає регіоналізація простору, що супроводжується різким зростанням регіональної самосвідомості; розкрити мобілізаційний потенціал відтворення соціальної солідарності на рівні соціальних груп та впливу на розвиток регіону,
Методологічною основою статті були обрані підходи, що пояснюють принципи регіоналізації, фактори її впливу на соціально-політичні процеси в цілому. Це, насамперед, системні та міждисциплінарні підходи. Методи дослідження базуються на принципах науковості, об'єктивності, порівняння, синтезу та загального аналізу. У процесі дослідження регіональної ідентичності як умови структурування територіальних спільнот, зверталась увага на теорі політичної модернізації, теорії публічної політики та урядування. У межах цих теорій застосовувались системний, компаративний та інституційний методи. Усіх цих провісників регіогалізації об'єднує певний конструктивізм (можливість та здатність людей конструювати власне життя, політику, економіку тощо) та, головне, відмова від розуміння регіоналізації як поєднання випадковості та спонтанності.
Значна увага приділяється аналізу регіональної ідентичності як сучасного феномену, який актуалізується в умовах, коли одним із наслідків трансформації суспільства стає регіоналізація простору, що супроводжується різким зростанням регіональної самосвідомості.
Ключові слова: *регіон, регіональна ідентичність, принципи регіоналізації, соціально-політичний процес, територіальні спільноти, держава, влада, трансформация суспільства, мобілізційний потенціал, особистість.*

Регіональна ідентичність як умова структурування територіальних спільнот, є найважливішим фактором відтворення соціальної солідарності на рівні соціальних груп і, тим самим. впливає на розвиток регіону, обгрунтовуючи його мобілізаційний потенціал, регіональна свамосвідомість..

Необхідність аналізу регіональної ідентичності як сучасного феномену актуалізується в умовах, коли одним із наслідків трансформації суспільства стає регіоналізація простору, що супроводжується різким зростанням регіональної самосвідомості.

У своєму класичному варіанті теорія ідентичності була створена в середині XX ст. в рамках психоаналітичної традиції Еріком Еріксоном. Створюючи теорію ідентичності, Е. Еріксон спирався на сформульований Зигмундом Фрейдом динамічний підхід в психології. З. Фрейд виходив з того, що «его» є похідним від конфлікту протиборчих психічних сил. Трму будь-які психічні процеси слід розглядати динамічно. амец е динамічний процес Е. Еріксон поклав в основу своєї теорії ідентичності. Опираючись на позицію З. Фрейда щодо початкової включеності людини в соціальність, Е. Еріксон стверджує, що становлення соціальної ідентичності стартує з факту початкової включеності людини в групові практики та досвід. Ідентичність, таким чином, – це «способи організації досвіду», і вона може бути груповою або індивідуальною. Групова ідентич ність, або «ідентичність груп ґрунтується на географічних та істо ричних відмінностях (колективне просторово-тимчасове «его») і на суттєвих відмінностях соціальних цілей і засобів (колективний план життя)» [1, p. 20]. Разом з тим, Е. Еріксон підкреслює, що його ідентичність – це не проста репліка групової ідентичності, вона є динамічним процесом, пов'язуючи воєдино соціальне та індивідуальне.

Виходячи з цього. Е. Еріксон опирається на дві фундаментальні обставини. По-перше, на процес історичної трансформації соціальної реальності, а по-друге, на те, що набуття его-ідентичності є процесом індивідуального конструювання.

Збіг почуття зростаючих індивідуальних можливостей з почуттям відповідності культурним груповим сенсам і призводить дооформлення того, що Е. Еріксон називає его-ідентичністю (ego identity). Мова при цьому йде про розвиток «певного «его» в рамках соціальної реальності», де Е. Еріксон прагне прояснити цей процес як динамічний факт з'єднання суб'єктивного досвіду і феномену групової психології.

Процес формування ідентичності починається на основі вибіркового відкидання або засвоєння «множинних ідентифікацій, пов'язаних з дитинством». Це здійснюється за допомогою їх занурення в нову конфігурацію, що, в свою чергу, залежить від процесу, за допомогою якого суспільство ідентифікує молодого індивіда, визнаючи його тим, ким він став. Суспільство «відчуває», що його визнано індивідом, для якого, в свою чергу, також дуже важливо отримати визнання з боку суспільства.

Ідентичність «его» в своєму суб'єктивному аспекті представляє собою усвідомлення того суб'єктивного факту, що методи синтезування досвіду, використовувані «его», мають забезпечити спадкоємність індивіда для інших.

Як відомо, Е. Еріксон виділяє чотири аспекти «ідентичності»:

1. Ідентичність – це свідоме почуття «індивідуальної ідентичності».

2. Несвідоме прагнення до збереження наступності характеру власної особистості.

3. Це критерій визначення успіху «мовчазних звершень по синтезуванню «его».

4. Збереження і підтримка внутрішньої «солідарності» з ідеалами і ідентичністю групи [2].

Аналізуючи психологічний напрям у дослідження ідентичності, варто звернутися і до наукового доробку К. Юнга, який запропонував інший підхід у тлумаченні феномена ідентичності. На його думку, замкненість індивіда на собі не може слугувати джерелом становлення людини [Цит. за : 3]. Однак, у його роботах проглядається інтерес до суб'єктивного індивідуального досвіду. Головною залишається теза про те, що людина адаптується до теперішнього часу, не беручи до уваги вплив минулого і майбутнього.

Поняття «ідентичність» стало ключовим для соціально-філософської концепції Е. Фрома, який розглядає в якості предмета дослідження сучасні особливості взаємин індивіда та соціуму. Вчений визначає ідентичність як результат індивідуалізації людини. На його думку, остання є результатом відокремлення людини від сил природи і від інших людей, що вперше стає можливим лише на певному етапі людської історії, а саме – у Новий час. Важливою проблемою для Е. Фрома була прірва між свободою і безпекою. «Перша вимагає для особистості право вибору та необхідність мати владу над своїм життям, друга – необхідність відчувати себе зв'язаним і об'єднаним із іншими людьми. Інтенсивність цього протиріччя та способи його вирішення безпосередньо залежать від економічної і політичної систем суспільства. Стратегії вирішення конфлікту (способи «втечі від свободи») – авторитаризм, у постіндустріальному суспільстві, розуміє самобутність саме в цьому ключі» [Цит. за : 4]. На відміну від своїх попередників, Е. Фром робить акцент на внутрішньому потенціалі людини, що дозволяє їй знайти себе в сучасному світі. Він демонструє важливість буття «для іншого», а не «для себе», як З. Фройд [Див.: 5].

В сучасній соціально-психологічній та соціологічній літературі існує декілька теорій, які пояснюють феномен ідентичності. Дві, найбільш відомі та обґрунтовані – як в концептуальному, так і в емпіричному плані, можуть бути релевантними для пояснення процесів взаємодії та взаємовпливу між особистістю та місцем. Одна з них – теорія соціальної ідентичності – з'явилась та отримала розповсюдження переважно серед соціальних психологів, в той час як інша – теорія ідентичності, знаходить прибічників в колі соціологів. Зупинимось коротко на головних положень кожної із них, роблячи особливий наголос на тих концептуально важливих постулатах, які можуть виступити відправними точками для вивчення феномену територіальної ідентичності.

Теорія ідентичності – є однією із найбільш впливових в сучасній соціології та політології, обґрунтування якої пов'язане з класичними концептуалізаціями символічного інтеракціонізму. Витоки теорії можна виявити в працях американських класиків Чарльза Кулі, Джорджа Міда та Герберта Блумера. Сучасні теоретики, послідовники інтеракціонізму – Пітер Бурке, Ральф Тернер, Джордж МакКол, Джері Сіменс, Шелдон Страйкер та ін., розглядають індивідуальну ідентичність як продукт тих ролей, які людина виконує в суспільстві. «Я» трактується як неоднорідна та динамічна сутність, диференційована в результаті різносторонніх соціальних впливів. Дана теорія аналізує механізми формування ідентичності на мікросо ціальному рівні, пов'язуючи її з процесами взаємодії, прийняття, індивідуального розуміння та виконання соціальних ролей, ставленням до тих чи інших ролевих репертуарів.

Одним із розробників теорії ідентичності є Ш. Страйкер. Останнім ч сом вона отримала подальший розвиток і ширшу аналітичну перспективу впрацях його прихильників. У теорії ідентичності залишається недоторканною ідея про формування «Я» або самості в процесі соціальної взаємодії, завдяки якому люди пізнають себе, спостерігаючи за реакціями інших. Ключовим соціально-психологічним механізмом становлення самості виступає прийняття ролі іншого. У теорії Ш. Страйкера варіації ідентичностей пов'язані з різноманітністю соціальних ролей, виконуваних індивідом. По суті, мова йде про те, що «Я» являє собою сукупність окремих рольових ідентичностей, кожна з яких, в свою чергу, відповідає рольової позиції в суспільстві [6, p. 1089]. Таким чином, ролі служать тим фундаментом, на якому зводиться конструкт ідентичності.

Д. Мід в своїй праці «Дух, самість і суспільство», розмірковує над двома невід'ємними сторонами самості – індивідуальним, спонтанним «Я» (в англійському оригіналі I) та соціальним, узагальненим «я» (ме). За словами самого класика інтеракціонізму, «Я» є реакцією організму на настановлення інших; «я» є організованою множиною настановлень інших, котрі індивід сам приймає» [7, с. 159].

Визначаючи ідентичність як здатність людини сприймати свою поведінку і життя в якості зв'язаного і єдиного цілого, вчений розрізняє два типи ідентичності: усвідомлювана та несвідома. Перший тип – усвідомлювана, коли людина розмірковує про свою поведінку, тобто вона не автономна, проте здатна осмислювати свою поведінку. Другий тип ідентичності – несвідома, коли людина приймає норми поведінки, звички, ритуали, не намагаючись їх змінити.

Передумовою формування ідентичності, за Дж. Мідом, є невідповідність індивіда вимогам суспільства, а найбільш важливим засобом інтеріоризації «узагальненого іншого» виступає мова. «Мова у своєму значимому сенсі є такий голосовий жест, який має тенденцію пробуджувати в індивіда (який говорить) ту установку, яку він пробуджує в інших; амец е вдосконалення самості таким жестом, опосередковує соціальні дії, і дає початок процесу прийняття ролі іншого» [8, с. 231].

Послідовники наукової школи Дж. Г. Міда систематизували його ідеї і по-новому інтерпретували різні ситуації міжіндивідуальної комунікації в мікросоціології. Зокрема, І. Гофман звернув увагу на той факт, що при набутті ідентичності («загрозі» ідентичності) людина змушена вирішувати складне питання про те, як можна балансувати між двома ілюзіями – між нормальністю (звичайної) та унікальністю власної особистості [Цит. за : 9].

Соціальна природа ідентичності аналізується в межах теорії соціального конструювання, зокрема в роботах П. Бергера і Т. Лукмана. П. Бергер розглядає поняття соціокультурної іден тичності в синонімічному ряду поряд із такими поняттями, як «образ Я», Я-концепція, самоопис. Під соціокультурною ідентичністю дослідник розуміє певний цілісний образ, який індивід складає про самого себе, незмінний у всіх життєвих ситуаціях, у яких індивід усвідомлює себе. «Ідентичність, безумовно, є ключовим елементом суб'єктивної реальності. Подібно будь-якій суб'єктивній реальності, вона перебуває у діалектичному взаємозв'язку із суспільством. Ідентичність формується соціальним процесом. Викристалізовуючись водночасся, вона підтримується, видозмінюється і навіть переформується соціальними відносинами» [Цит.за : 10]. Іншими словами, соціокультурна ідентичність є самовизначенням через самотипізацію. Мова у цьому випадку йде не про деякі об'єктивні особливості тієї чи іншої групи людей, а про властиві цій групі моделі рольової поведінки. Інакше кажучи, самоідентифікація відбувається не із конкретними людьми, що володіють унікальними властивостями, а із роллю, стереотипом поведінки, який є певною абстракцією, схемою діяльності та способом типізації досвіду в певних умовах.

Досліджуючи соціокультурну ідентичність, П. Бергер робить нпголос на роі соціальних інститутів при формуванні особистісної ідентичності: «Набуття ідентичності завжди проходить в контексті специфічної соціальної структури. Не тільки її зміст, а й заходи її «успіху» мають соціально-структурні умови і наслідки» [Цит. за : 11]. Інститут, за П. Бергером, є особливий тип об'єктивованої типізації, в якому діяч, діяльність та умови діяльності взаємно типізуються. Результатом такої взаємної типізації є роль – схема діяльності індивіда, який вступив до інституту. За допомогою ролей інститути втілюються в індивідуальному досвіді. Роль передбачає певний спосіб типізації досвіду і знакового опосередкування світу, відповідний внутрішній логіці, закладеній в інституті. Конструктивізм як базова позиція в розумінні генезису і природи соціальної ідентичності зазвичай постає, по-перше, як історичне обґрунтування того факту, що соціальна ідентичність оформляється і набуває свою специфіку тільки в умовах європейських суспільств епохи модерну. У зв'язку з цим її не можна вважати фундаментальним і універсальним властивістю індивіда в тому плані, що індивід має соціальною ідентичністю в усіх формах соціально-історичного життя. Ідентичність конструюється, тобто свідомим чином оформлюється тільки у індивіда епохи модерну. По-друге, в рамках конструктивістського підходу обґрунтовується і аналізується процес оформлення реалізації соціальної ідентичності, властивої модерну і сучасності. В якості базового механізму функціонування такої ідентичності зазвичай вказується на її рефлексивний характер. Рефлексивність поширюється на всі аспекти формування модернової і сучасної ідентичності індивідів. Особливою мірою це видно на прикладі все більш рефлексивного, відповідно, конструктивістських відносини сучасного індивіда до формування свого «Я». Конструктивізм як соціальна теорія звертається до зовнішньополітичних проявів соціокультурної ідентичності, розглядаючи їх як обґрунтування і реалізацію глибинних аспектів політики самоіден тифікації актора.

Найбільш часто згадуваними вченими, що працюють у цьому напрямку, є Б. Андерсон, який досліджував роль держави в процесі модернізації і появі етнічного націоналізму як політизованої форми соціокультурної ідентичності.

Роботи Б.Андерсона присвячені в основному аналізу макросоціальних передумов формування

націоналізму за часів раннього модерну. Всю свою увагу дослідник Андерсон фокусує на нації, визначаючи її як уявну політичну спільність – причому уявну як генетично обмежену і суверенну. Вона уявна тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості своїх співвітчиз ників, які не будуть зустрічати і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх причетності. Однак, якщо Андерсон бачив нації як закриті системи, регіони, навпаки, повинні розглядатися як відкриті. Регіональна ідентичність може розглядатися як ключовий елемент конструювання регіону як соціально-політичного простору та інституційної системи.

Серед постмодерністських теорій ідентичності, найбільш репрезентативними та інформативними автори вважають теорії Джонатана Фрідмана і Зигмунда Баумана. Нинішня епоха постає у Дж. Фрідмана як епоха «посилюється безладу», який має глобальну природу, але разом з тим володіє систематичним, тобто специфічним і передбачуваним харак тером [Див. детал. 12]. Цей безлад пов'язаний з розкладанням універсалізму, що ґрунтується на розумі структур модерну і ідентичностей, в результаті чого посилюється інтеграція об'єднань нижчого порядку, виникають нові структури і політичні союзи і, відпо відно, – нові конфлікти та ідентичності.

Відцентрові тенденції сучасного соціального світу пов'язуються Фрідманом з кризою ідеалу загального прогресу, має глобальний і необхідний характер, відходом від відповідної політики. Ця криза висловився в розпаді єдності панівної соціальної форми та ієрархії ідентичностей. Стався поворот від політики, спрямованої на формування національно-державної ідентичності, до політики культурної ідентичності, пов'язаної з процесом розмноження «нових» ідентичностей, процесом мультикультуралізації. Центральним моментом зазначеного процесу, на думку Фрідмана, «етніфікація ідентичності». Йдеться про виникнення соціальної ідентичності, яка ґрунтується на специфічній зміни свідомості, що базується на історії, мові, раси.

Відтак, сучасні політичні процеси в Європі, популізм та націоналізм, на додаток до регіонально-етнічних викликів у вигляді демографічних зрушень, створили ситуацію, в якій національні та регіональні ідентичності розвивалися одночасно з виникаючими конкурентними історичними спогадами. Пам'ять, ідентичність та націоналізм у європейських регіонах є важливим науковим ресурсом, який досліджує взаємодію між політикою та керованою історичною пам'яттю та дискурс етнічної та національної приналежності в європейських регіонах.

Процес мультикультуризації, розповсюдженій наприкінці XX – початку XXI ст. обгрунтував поворот від політики, спрямованої на формування національно-державної ідентичності, до політики культурної ідентичності, що є ключовими елементами конструювання регіону та формування регіональнрої ідентичності як сучасного соціально-політичного феномену.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Erikson E. Identity and life cycle. N.Y., L., 1992. 192 p.
2. Erikson, E. 1992. Specified work
3. Cherrier E., Guérard S. (dir.) La régionalisation en Europe. Regards croisés, Bruxelles, Bruylant. 2014. 728 p.
4. Cherrier E., Guérard S. (dir.). 2014. Specified work
5. Фройд, З. Невпокій в культурі. Київ : Апріорі, 2021. 120 с.
6. Stryker, S. Identity theory and personality theory: mutual relevance. *Journal of Personality*. 2007. 75(6). P. 1084–1101.
7. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство з точки зору соціального біхевіориста. Київ : Український Центр духовної культури, 2000. 416 с.
8. Мід Дж. Г. 2000. Вказ. робота.
9. Енциклопедія політичної думки. URL: http://www.ukrop.com/ua/ encyclopaedia/politics/6452.html.
10. Коч С.В. Транскордонні простори та спільноти в політичному процесі: кліважі локальності : дис. … док. політ. наук : 23.00.02. Одеса. 2019. 456 с.
11. Коч С. В. 2019. Вказ. робота.
12. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf.

REFERENCES:

1. Erikson E. (1992) Identity and life cycle. N.Y., L., 192 p.
2. Erikson, E. (1992) Specified work
3. Cherrier E., Guérard S. (dir.) (2014) La régionalisation en Europe. Regards croisés. Bruxelles, Bruylant. 728 r.
4. Cherrier E., Guérard S. (dir.) (2014) Specified work
5. Froid, Z. (2021) Nevpokii v kul'turi. Kyiv : Apriori, 120 s.
6. Stryker, S. (2007) Identity theory and personality theory: mutual relevance. Journal of Personality. 75(6). P. 1084–1101.
7. Mid Dzh. G. (2000) Dukh, samist' i suspil'stvo z tochki zoru sotsial'nogo bikheviorista. Kiïv : Ukraïns'kii Tsentr dukhovnoï kul'turi, 416 s. [Ukrainian].
8. Mid Dzh. G. (2000) Vkaz. robota.
9. Entsiklopediya politichnoï dumki. URL: http://www.ukrop.com/ua/ encyclopaedia/politics/6452.html. [Ukrainian].
10. Koch S.V. (2019) Transkordonni prostori ta spil'noti v politichnomu protsesi: klivazhi lokal'nosti : dis. … dok. polit. nauk : 23.00.02. Odesa. 456 s. [Ukrainian].
11. Koch S. V. (2019) Vkaz. robota.
12. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL:http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf.

Regional identity as a key element in structuring the socio-political and institutional systems of the region

Rostetska Svitlana Ivanivna

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Sciences and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3836-8922

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political Sciences and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X8

The article analyzes regional identity as a condition for structuring territorial communities, recognizing it as the most important factor in reproducing social solidarity at the level of social groups and influencing the development of the region, taking into account its mobilization potential.

The purpose of the article is to define the concept of «regional identity» in the context of structuring the socio-political and institutional system of the region. The research tasks are: to substantiate that one of the consequences of the transformation of society is the regionalization of space, which is accompanied by a sharp increase in regional self-awareness; to reveal the mobilization potential of reproducing social solidarity at the level of social groups and influencing the development of the region,

The methodological basis of the article was chosen approaches that explain the principles of regionalization, factors of its influence on socio-political processes in general. These are, first of all, systemic and interdisciplinary approaches. The research methods are based on the principles of scientificity, objectivity, comparison, synthesis and general analysis. In the process of studying regional identity as a condition for structuring territorial communities, attention was paid to the theory of political modernization, the theory of public policy and governance. Within the framework of these theories, systemic, comparative and institutional methods were used. All these predictors of regionalization are united by a certain constructivism (the possibility and ability of people to construct their own lives, politics, economics, etc.) and, most importantly, the rejection of the understanding of regionalization as a combination of chance and spontaneity.

Considerable attention is paid to the analysis of regional identity as a modern phenomenon, which is actualized in conditions when one of the consequences of the transformation of society is the regionalization of space, which is accompanied by a sharp increase in regional self-consciousness.

Key words: *region, regional identity, principles of regionalization, socio-political process, territorial communities, state, government, transformation of society, mobilization potential, personality.*

Санін Олександр Миколайович

Трансформація політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни: порівняльний аналіз

УДК 327:351.746.1](480+485)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.34

Санін Олександр Миколайович
викладач кафедри соціології
та політології
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв,
Україна
ORCID: 0009-0007-8738-7314

У статті розглядаються особливості трансформації політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни. Обидві країни тривалий період зберігали політику нейтралітету та не вступали у військово-політичні організації. Уточнено, що причиною збереження політики нейтралітету Швеції був свідомий суспільний вибір, а Фінляндії – зовнішній тиск зі сторони СРСР. Метою статті є здійснення порівняльного аналізу трансформації політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни, а також визначення впливу політики цих країн на безпекову ситуацію в Україні та євроатлантичному регіоні. Для дослідження використані загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія, порівняння, абстрагування та узагальнення) та спеціальні (системний, структурно-функціональний та компаративістський) методи.

Визначено, що повномасштабна російсько-українська війна достатньо сильно вплинула на безпекову ситуацію в євроатлантичному регіоні, внаслідок чого Швеція та Фінляндія прийняли позитивне рішення щодо вступу в НАТО. Особливостями цих країн була відповідність стандартам Альянсу – високий рівень розвитку сфери безпеки та оборони, потужна армія, досвід участі в цивільних та військових місіях, співпраця з НАТО. Саме це дозволило обом країнам отримати членство в організації в короткі строки. При цьому Туреччина стала на перешкоді вступу обох країн до організації через проблему курдського тероризму. Спільні зусилля НАТО, уряду Швеції, Фінляндії та Туреччини дозволили вирішити це питання. На перешкоді вступу Швеції до Альянсу стала також Угорщина, яка блокувала надання членства, висунувши звинувачення щодо підтримки фінансових санкцій ЄС та розповсюдженні брехні щодо угорської демократії. Ця проблема була також вирішена, внаслідок чого Швеція стала членом НАТО 7 березня 2024 року, а Фінляндія – 4 квітня 2023 року.

Таким чином, отримання членства в НАТО Швецією та Фінляндією дозволило збільшити кордон з росією майже вдвічі, посилити контроль в Балтійському та Арктичному регіонах. Вступ Швеції та Фінляндії до Альянсу є позитивним для України, адже організація розширилась та зміцнилась, а ці обидві країни висловлюють підтримку українському уряду в протистоянні росії та лобіюють українські інтереси на міжнародному рівні.

Ключові слова: *національна безпека, обороноздатність, НАТО, політика, нейтралітет, російсько-українська війна, Україна.*

Вступ. Впродовж тривалого часу Фінляндія та Швеція дотримувались політики нейтралітету та неприєднання до різноманітних політичних організацій міжнародного рівня. Причини підтримки такої політики мали відмінності в цих країнах. Так, Швеція притримувалась нейтралітету під час світових війн, позиціонуючи це як свідомий суспільний вибір. Зовнішня політика цієї країни базувалась на міждержавних договорах, при цьому Швеція не брала участі в альянсах. Основною причиною нейтралітету Фінляндії був зовнішній фактор – геополітична ситуація, спричинена тиском СРСР на фінську державу. Тобто, Швеція обрала політику нейтралітету через внутрішній фактор (вибір суспільства), натомість Фінляндія була змушена притримуватись такої політики через зовнішній тиск.

Повномасштабна війна в Україні, розпочата росією 24 лютого 2022 року, вплинула на безпекову ситуацію в євроатлантичному регіоні та спричинила багато геополітичних змін. Зокрема, відчутний вплив російсько-української війни на трансформацію безпекової та оборонної сфер Швеції та Фінляндії. Саме після повномасштабного вторгнення російської армії в Україну Швеція та Фінляндія змінили вектор розвитку політики національною безпеки з нейтральної позиції на євроатлантичну інтеграцію.

Саме тому, **метою статті** є здійснення порівняльного аналізу трансформації політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни, а також визначення впливу політики цих країн на безпекову ситуацію в Україні та євроатлантичному регіоні.

Методи дослідження. Для дослідження трансформації політики національної безпеки Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни використані загальнонаукові та спеціальні методи. Серед загальнонаукових методів використовуються аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія, порівняння, абстрагування та узагальнення. Були використані системний, структурно-функціональний та компаративістський метод, які дозволили розкрити поставлену мету наукової статті.

Результати. Початок процесу зміни політики національної безпеки у Швеції та Фінляндія роз-

почався ще у 2014 році, коли росія розпочала військову агресію на Сході України. У цей період у зазначених країнах активно обговорювалося питання доцільності збереження нейтралітету та неприєднання до військово-політичних союзів. Це було зумовлено зростанням загроз і погіршенням безпекової ситуації в регіоні Північної Європи та Балтійського моря. Вступ до НАТО став передусім підтвердженням відданості демократичним цінностям, які ефективніше захищати, перебуваючи під надійним прикриттям 5-ї статті Альянсу.

Варто відзначити, що частина фінського та шведського суспільств ще раніше схилялася до ідеї вступу в НАТО, проте більшість громадян віддавала перевагу нейтралітету. Повномасштабна війна в Україні стала вирішальним фактором, що змінив громадську думку в Швеції та Фінляндії, спонукавши до ухвалення стратегічного рішення – приєднання до Альянсу за прискореною процедурою.

У травні 2022 року Швеція та Фінляндія подали офіційні заявки на вступ до НАТО. Це рішення є доволі позитивним для української держави, адже може призвести до зміцнення Альянсу та посилення допомоги Україні у протистоянні з агресором. Так І. Воротілова, посилаючись на оцінку Норвезькою розвідувальною службою актуальних викликів і загроз національній безпеці, зазначає, що «вступ Фінляндії та Швеції до НАТО призвів до втрати росією географічного й політичного буфера проти Альянсу та обмежень (з військової точки зору) свободи дій у регіоні» [2, с. 33].

Не дивлячись на тривалий період нейтралітету, Фінляндія та Швеція брали активну участь в різноманітних миротворчих місіях ООН (в Конго), операціях Альянсу (в Афганістані), проводили спільні навчання з НАТО, а також приєдналися до Північноєвропейського оборонного співробітництва (Nordic Defence Cooperation; NORDEFCO). Широка співпраця цих країн з Альянсом, високий рівень розвитку оборонної та безпекової сфер сприяли взаємосумісності Швеції та Фінляндії з державами-учасницями НАТО, тому можливим було швидке отримання членства.

Цю тезу підтверджує позиція Р. Кирпичника, який зазначає, що обидві країни являються «надійними постачальники безпекових цінностей, та на яких можна покластися, щоб зробити військовий внесок у разі небезпеки. Власне Швецію та Фінляндію часто вважають ближчою до НАТО в багатьох аспектах ніж деяких членів, через їх суттєві внески та тісну співпрацю в підтримані безпеки в балтійському регіоні» [5, с. 23].

Одним із факторів зміни поглядів обох країн щодо політики нейтралітету було бажання посилити сферу обороноздатності. Фінляндія та Швеція тривалий час працювали над модернізацією військ та збільшенням бюджету в оборонній сфері, але при цьому існували певні проблеми та загрози їх безпеці. Приєднання до НАТО дозволило цим країнам посилити свої спроможності в разі виникнення можливої небезпеки.

Слід зазначити, що вступ шведської та фінської держав був вигідний і для Альянсу, адже «унаслідок розширення Північноатлантичного альянсу 99% берегової лінії Балтійського моря опиниться під його контролем, а це істотно послабить позиції росії в регіоні» [3, с. 25].

Однак на шляху до отримання членства в НАТО Швеція та Фінляндія зіткнулися з певними труднощами. Зокрема, Туреччина заблокувала процес ухвалення їхнього вступу через проблему курдського тероризму, наполягаючи, «аби Швеція й Фінляндія забезпечили спільність принципів протидії курдському тероризму» [8, с. 74].

Це питання було вирішено шляхом компромісу, унаслідок чого Туреччина розблокувала Фінляндії та Швеції вступ до Альянсу 28 червня 2022 року під час саміту в Мадриді. У жовтні 2022 року, ще до вступу цих країн до НАТО, міністри оборони Фінляндії та Швеції брали участь у зустрічі з іншими державами-учасницями, що є свідченням інтенсифікації взаємовідносин та виходу на новий рівень взаємодії з Північноатлантичним Альянсом.

Втім, Туреччина продовжувала свій тиск на Фінляндію та Швецію. Під час переговорів в Туреччині 3-5 листопада 2022 року, генеральний секретар НАТО закликав останню підтримати вступ Фінляндії та Швеції до НАТО, але президент Р. Ердоган «продовжив торги, маючи на руках таку козирну карту, розіграш якої обіцяв преференції до чергових виборів, що мали відбутися в Туреччині 2023 року» [8, с. 75]. Після терактів у Стамбулі 14 листопада, в яких звинуватили курдів, Туреччина продовжила тиск на Фінляндію та Швецію щодо протидії курдському тероризму. У результаті чого обидві держави дали згоду видавати підозрюваних у тероризмі. Таке рішення сприяло вирішенню суперечок із Туреччиною щодо вступу Фінляндії та Швеції до НАТО. 4 квітня 2023 року Фінляндія отримала членство в НАТО, що дозволило зміцнити її безпеку та обороноздатність.

Процес отримання членства в НАТО Швецією затягнувся через керівництво Угорщини, яке «затягувало цей процес, звинувачуючи Швецію у підтримці фінансових санкцій ЄС щодо офіційного Будапешта та поширенні неправди щодо рівня демократії в країні» [1, с. 118]. Зрештою, політичний тиск на уряд Угорщини зростав, і в результаті в лютому 2024 року було ратифіковано заявку Швеції на вступ до Альянсу. Швеція отримала офіційне членство в НАТО 7 березня 2024 року [10]. Після приєднання до НАТО Швеція та Фінляндія внесли зміни в свою політику національної безпеки та посилили співпрацю з НАТО і державами-учасницями.

Так, у Фінляндії в червні 2023 року прем'єр міністром став П. Орпо, який почав впроваджувати урядову програму «Сильна та віддана Фінляндія», в якій особливе місце відводилось безпековій сфері (8 розділ програми «Зовнішня політика та політика безпеки в нову еру» [9].

У програмі наголошується на особливому значенні вступу Фінляндії до НАТО та важливість співпраці з ЄС і Альянсом, адже «членство Фінляндії в НАТО зміцнює безпеку у Фінляндії та стабільність у Північній Європі. Воно міцніше позиціонує Фінляндію в європейському та трансатлантичному співтоваристві безпеки. Як член НАТО, Фінляндія зберігатиме надійну обороноздатність за будь-яких обставин і буде готова підтримувати своїх союзників по НАТО відповідно до своїх зобов'язань. Фінляндія хоче бачити сильніший Європейський Союз і сильнішу європейську оборону в рамках НАТО» [6, с. 47].

Важливим аспектом нової безпекової політики у Фінляндії після вступу в НАТО стала допомога Україні у протистоянні російській агресії. Зокрема, йдеться про військову допомогу, постачання озброєнь для української армії, а також міжнародну співпрацю з метою притягнення Росії до відповідальності за скоєні військові злочини. Також Фінляндія планує брати участь в цивільних і військових місіях щодо врегулювання криз та співпрацювати з такими організаціями, як ЄС, ОБСЄ та ООН, з метою забезпечення стабільності в регіоні.

Важливим етапом для розвитку політики національної безпеки Фінляндії стало підписання «Угоди про оборонне співробітництво» (DCA) з США у грудні 2023 року. Ця угода була схвалена фінським урядом 1 липня 2024 року, а вступила в силу – 1 вересня 2024 року.

Швеція, ставши частиною НАТО, значно зміцнила позиції Альянсу в Арктичному регіоні, що дозволило покращити взаємодію та координацію між державами-членами в сфері безпеки, а також посилити стратегічну присутність і здатність реагувати на можливі загрози в цьому географічно важливому регіоні. Вступ Швеції до Альянсу «означає більшу участь НАТО у забезпеченні безпеки морських шляхів та розвитку військових технологій, адаптованих до арктичних умов. Ну й звичайно самий по собі вступ це ще й сильне забезпечення безпеки для самої Швеції, яка є сусідом держави-агресора Росії» [4, с. 35].

Тобто, процес зміни політики національної безпеки в Швеції та Фінляндії під впливом російсько-української війни характеризується наявністю спільних та відмінних рис.

Спільними рисами трансформації безпекової політики Швеції та Фінляндії є:

1. Нейтральний статус до початку повномасштабного вторгнення російської окупаційної армії в Україну.

2. Перешкоди зі сторони Туреччини під час процесу отримання членства в НАТО через проблему курдського тероризму.

3. Активна підтримка української держави: військова допомога, участь в цивільних та військових місіях.

4. Інтенсивна співпраця з міжнародними організаціями, зокрема з НАТО, ще до отримання членства.

5. Приділення великої уваги розвитку оборонної й безпекової сфер ще до вступу в НАТО.

Серед відмінних рис трансформації безпекової політики Швеції та Фінляндії слід виділити:

1. Причини збереження нейтралітету: у Швеції – внутрішній фактор; у Фінляндії – зовнішній тиск рф.

2. Наявність перешкод з боку Угорщини для вступу Швеції до НАТО.

Слід зазначити, що шлях цих країн до НАТО та подальша трансформація політики безпеки після отримання членства є дуже подібними. Ці дві країни є впливовими гравцями на міжнародній арені. Вступ Фінляндії та Швеції до Альянсу кардинально змінив наявну безпекову ситуацію в євроатлантичному регіоні, не тільки зміцнивши обороноздатність союзу загалом, а й посилив НАТО в Балтійському та Арктичному регіонах.

Після вступу обох країн, кордон НАТО з росією збільшився на 1340 км – майже вдвічі [11]. Сухопутний кордон Фінляндії з росією дозволить НАТО контролювати можливу агресію з боку останньої, а Швеція посилить північний фланг Альянсу, ставши надійним тилом для Фінляндії. Важливим є і контроль Балтійського моря, яке «фактично перетворилося на внутрішню водойму блоку, де російський військовий флот може бути замкнений у будь-який момент та знищений через невідповідність потенціалів» [1, с. 118]. Перелічені фактори суттєво покращують логістику НАТО та співпрацю військових у країнах Балтії й Скандинавії, одночасно зменшуючи ймовірність російської агресії та її вплив на ці регіони.

Ще одним важливим чинником щодо посилення Альянсу після вступу Швеції та Фінляндії є збільшення підготовленої та міцної армії: «Фінляндія, котра ніколи не скасовувала обов'язкову військову службу для чоловіків, має одну з найбільш чисельних і дієздатних у Європі армій: 24 тис. контрактників і 900 тис. підготовлених резервістів, наявність 64 винищувачів F-35. У разі необхідності армія, флот і військово-повітряні сили можуть збільшитися до 280 тис. осіб» [7, с. 66].

Особливе значення вступ Швеції та Фінляндії до НАТО має для України, оскільки ці країни висловлюють підтримку українському уряду у протистоянні росії та лобіюють українські інтереси на міжнародному рівні. Військова допомога обох країн відіграє провідну роль в наданні підтримки Україні, а після отримання членства в Альянсі ці

країни можуть розширити обсяги цієї допомоги. Як слушно зазначають українські науковці М. Булик та В. Смотрицький, «не слід забувати й про необхідність росії відповідним чином реагувати на нові військово-політичні реалії, змушуючи її хоча б мінімально прикривати північні регіони, збільшуючи видатки на утримання армії, що здійснює додатковий тиск на послаблену економіку» [1, с. 119].

Висновки. Швеція та Фінляндія – це дві європейські країни, які довгий час дотримувалися політики нейтралітету, не приєднуючись до жодних міжнародних військово-політичних альянсів. Однак у лютому 2022 року, після початку повномасштабної російсько-української війни, обидві країни вирішили змінити свою політику національної безпеки. Вони заявили про намір вступити до НАТО, що стало відповіддю на загрози, які виникли через агресивні дії росії. Головною мотивацією для євроатлантичної інтеграції стало бажання Швеції та Фінляндії зміцнити свою обороноздатність, а також забезпечити високий рівень безпеки на випадок можливих загроз з боку російського агресора.

Процес їх вступу в Альянс мав чимало спільних рис. Обидві країни тривалий час утримували нейтралітет, але паралельно активно брали участь у цивільних і військових місіях, співпрацюючи з НАТО та іншими міжнародними організаціями. Вони також значно зміцнили свої армії та удосконалили оборонні структури, що дозволило їм відповідати високим вимогам і стандартам Альянсу. Це зробило можливим їх швидке приєднання до НАТО за прискореною процедурою.

Однак шлях до членства не був безперешкодним. Зовнішній тиск з боку деяких країн, зокрема Угорщини та Туреччини, призвів до блокування вступу Швеції в НАТО, а для Фінляндії на шляху євроатлантичної інтеграції виникли складнощі, пов'язані з вимогами Туреччини. Вирішення цих питань завдяки спільним зусиллям НАТО та урядів Швеції й Фінляндії дозволило обом країнам стати повноправними членами Альянсу.

Вступ Швеції та Фінляндії до НАТО мав велике стратегічне значення для самого Альянсу. Він суттєво посилив його позиції в Балтійському та Арктичному регіонах, що має важливе значення для стабільності цих територій. Крім того, розширення НАТО сприяло посиленню підтримки України, а також зміцнило колективну безпеку в Європі.

Перспективи для подальших наукових досліджень можуть зосереджуватися на вивченні того, як розширення НАТО впливає на стратегічну ситуацію в регіоні, зокрема, на зміцнення позицій України та можливості ослаблення військової спроможності Росії. Це дослідження може дати нові важливі інсайти в контексті російсько-української війни та сприяти розумінню того, як розширення НАТО може вплинути на досягнення перемоги України у конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булик М., Смотрицький В. Трансформація оборонної політики Швеції в умовах російської агресії проти України. Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти. 2024. С. 116–120. URL: https://surl.li/ylaale.

2. Воротілова І. Трансформація стратегії національної безпеки Скандинавських країн: досвід для України. Політичне життя. 2024. № 2. С. 31–40. URL: https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16088/15983.

3. Гуменюк Б. Війна росії проти України: її вплив на регіональні та глобальні процеси. *Науковий* щорічник «Україна дипломатична». Вип. 23. 2022. С. 18–30. URL: https://surl.li/ysuplq.

4. Іванькіна Є. Арктичний вектор у зовнішній політиці Канади. кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»: «Міжнародні відносини». Маріупольський державний університет. 2024. 49 с. URL: https://surl.li/dwtnwj.

5. Кирпичник Р. Вступ Швеції та Фінляндії в НАТО: новий етап в історії формування політичної культури Скандинавії. Регіональні студії. Ужгородський національний університет, 2023. № 33. С. 20–24. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/33/33_2023.pdf#page=20.

6. Магола О. Трансформація оборонної політики Фінляндії під впливом російсько-української війни: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»: «Міжнародні відносини». Маріупольський державний університет. 2024. 76 с. URL: https://surl.li/leegsi.

7. Малиновський В. Путінізм і трампізм – каталізатори військово-політичної консолідації ЄС і НАТО. Актуальні дослідження суспільних наук: матеріали X Всеукр. наук. конф. (м. Умань, 28 берез. 2024 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. Умань: Візаві, 2024.С. 65–69. URL: https://surl.li/wfefma.

8. Мартинов А. Вступ Швеції і Фінляндії до НАТО як чинник зміни європейської системи безпеки. The International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings. 2023. №. 32. С. 66–80. URL: https://bibliotekanauki.pl/articles/22676789.pdf.

9. A strong and committed Finland. Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government. 20.06.2023. URL: https://valtioneuvosto.fi/en/governments/government-programme#/8/0.

10. Finnland offiziell als 31. NATO-Mitglied aufgenommen. URL: https://www.deutschlandfunk.de.

11. Nato's border with Russia doubles Finland joins. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-65173043.

REFERENCES:

1. Bulyk M., Smotrytskyi V. (2024). Transformatsiia oboronnoi polityky Shvetsii v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Transformation of Sweden's defense policy in the context of Russian aggression against Ukraine]. *Suspilno-politychni transformatsii u KhKhI stolitti: lokalni, natsionalni ta hlobalni konteksty*. S. 116–120. [in Ukrainian].

2. Vorotilova I. (2024). Transformatsiia stratehii natsionalnoi bezpeky Skandynavskykh krain: dosvid dlia

Ukrainy [Transformation of the national security strategy of the Scandinavian countries: experience for Ukraine]. *Politychne zhyttia*. № 2. S. 31–40. [in Ukrainian].

3. Humeniuk B. (2022). Viina rosii proty Ukrainy: yii vplyv na rehionalni ta hlobalni protsesy [Russia's war against Ukraine: its impact on regional and global processes]. *Naukovyi shchorichnyk «Ukraina dyplomatychna»*. Vyp. 23. S. 18–30. [in Ukrainian].

4. Ivankina Ye. (2024). Arktychnyi vektor u zovnishnii polityts Kanady [The Arctic vector in Canada's foreign policy]. kvalifikatsiina robota na zdobuttia osvitnoho stupenia «mahistr»: «Mizhnarodni vidnosyny». Mariupolskyi derzhavnyi universytet. 49 s. [in Ukrainian].

5. Kyrpychnyk R. (2023). Vstup Shvetsii ta Finliandii v NATO: novyi etap v istorii formuvannia politychnoi kultury Skandynavii [Sweden and Finland's entry into NATO: a new stage in the history of the formation of the political culture of Scandinavia]. *Rehionalni studii. Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet*. № 33. S. 20–24. [in Ukrainian].

6. Mahola O. (2024). Transformatsiia oboronnoi polityky Finliandii pid vplyvom rosiisko-ukrainskoi viiny [Transformation of Finland's defense policy under the influence of the Russian-Ukrainian war]: kvalifikatsiina robota na zdobuttia osvitnoho stupenia «mahistr»: «Mizhnarodni vidnosyny». Mariupolskyi derzhavnyi universytet. 76 s. [in Ukrainian].

7. Malynovskyi V. (2024). Putinizm i trampizm – katalizatory viiskovo-politychnoi konsolidatsii YeS i NATO [Putinism and Trumpism – catalysts of the military-political consolidation of the EU and NATO]. *Aktualni doslidzhennia suspilnykh nauk: materialy X Vseukr. nauk. konf. (m. Uman, 28 berez. 2024 r.) / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny, Cherkaskyi nats. un-t imeni Bohdana Khmelnytskoho. Uman: Vizavi*. S. 65–69. [in Ukrainian].

8. Martynov A. (2023). Vstup Shvetsii i Finliandii do NATO yak chynnyk zminy yevropeiskoi systemy bezpeky [The Entry of Sweden and Finland into NATO as a Factor in Changing the European Security System*]. The International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings.* №. 32. S. 66–80. [in Ukrainian].

9. A strong and committed Finland. Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government. 20.06.2023.

10. Finnland offiziell als 31. NATO-Mitglied aufgenommen.

11. Nato's border with Russia doubles Finland joins.

Transformation of national security policy of Sweden and Finland under the influence of the Russian-Ukrainian war: a comparative analysis

Sanin Oleksandr Mykolaiovych

Lecturer at the Department of Sociology and Political Science
Petro Mohyla Black Sea National University
68 Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8738-7314

The article examines the features of the transformation of the national security policy of Sweden and Finland under the influence of the Russian-Ukrainian war. Both countries maintained a policy of neutrality for a long period and did not join military-political organizations. It is specified that the reason for maintaining the policy of neutrality in Sweden was a conscious social choice, and in Finland – external pressure from the USSR. The purpose of the article is to carry out a comparative analysis of the transformation of the national security policy of Sweden and Finland under the influence of the Russian-Ukrainian war, as well as to determine the impact of the policies of these countries on the security situation in Ukraine and the Euro-Atlantic region. The study used general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, analogy, comparison, abstraction and generalization) and special (systemic, structural-functional and comparative) methods.

It was determined that the full-scale Russian-Ukrainian war had a rather strong impact on the security situation in the Euro-Atlantic region, as a result of which Sweden and Finland decided to join NATO. The peculiarities of these countries were compliance with the Alliance standards – a high level of development of the security and defense sector, a powerful army, experience in participating in civil and military missions, cooperation with NATO. This is what allowed both countries to gain membership in the organization in a short time. At the same time, Turkey stood in the way of both countries' accession to the organization due to the problem of Kurdish terrorism. The joint efforts of NATO, the governments of Sweden, Finland and Turkey made it possible to resolve this issue. Hungary also stood in the way of Sweden's accession to the Alliance, blocking membership, accusing it of supporting EU financial sanctions and spreading lies about Hungarian democracy. This problem was also resolved, as a result of which Sweden became a member of NATO on March 7, 2024, and Finland on April 4, 2023.

Thus, the accession of Sweden and Finland to NATO made it possible to almost double the border with Russia, strengthen control in the Baltic and Arctic regions. The accession of Sweden and Finland to the Alliance is positive for Ukraine, as the organization has expanded and strengthened, and both countries express support for the Ukrainian side in its confrontation with Russia and lobby for Ukrainian interests at the international level.

Key words: *national security, defense capability, NATO, politics, neutrality, Russian-Ukrainian war, Ukraine.*

Khalilova Fidan Zahir

The factors that influence the foreign policy of Armenia

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.35

Khalilova Fidan Zahir
Postgraduate Student
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0000-0002-5874-119X

Purpose. The purpose of this article is to examine some factors that influence the foreign policy of Armenia. These factors include geopolitical and regional factors, economic structural factor, diaspora and Armenians living in other countries, population, political system and government structure, leaders, the concept of 'external dependence' and ideology (Armenian nationalism). Moreover, to analyze the role of these factors that have significant role on foreign policy strategy of Armenia.
Method. While working on the article, the author made an effort to provide a comprehensive view of the subject using statistical data from official institutions. The article employs theoretical methods such as content analysis and deduction and research methods such as comparative analysis to offer a detailed explanation of the topic.
Scientific innovation. The article analyzes the factors that play a significant role in determining the foreign policy of states and explains them using the example of Armenia.
Practical Importance. This article holds both scientific and practical significance as it thoroughly examines all aspects of factors that influence the foreign policy of states. It extensively illustrates these factors, particularly in the case of Armenia.
Conclusion. The article underlines the influence of some factors that have on the significant role on foreign policy of states. It also highlights some of these factors that have huge impacts of foreign policy of Armenia. In the article, these factors are analysed through the case of Armenia. The role of the above-mentioned factors in determining Armenia's foreign policy was analysed. Armenia's geographical location, population, political regime and economic potential were analysed. At the same time, the role of leaders, Armenian diaspora, ideology and external dependency factor in the formation of the foreign policy of the state was emphasised.
Key words: *foreign policy, main factors, Armenia, the foreign policy of Armenia.*

Introduction. Foreign policy is a type of activity carried out by a state to ensure its national interests in the international arena on a regional or global scale. This activity is aimed at the realisation of strategic interests covering political, economic, cultural, humanitarian, military, security and other areas.

There are a number of factors that influence the formation and implementation of a state's foreign policy and it is important to pay attention to these criteria in analysing the foreign policy of each state. Thus, in many cases, these factors determine the basic orientations and objectives of foreign policy and even the mechanisms of its implementation. Therefore, a number of factors of strategic importance are taken into account in analysing the foreign policy trajectory of states. These factors include the nature of the international system, the current situation in the world, quantitative and qualitative indicators of the state's national power (geopolitical position, military power, economic potential, government structure, quality of diplomatic activity, national characteristics, etc.), bilateral and multilateral relations of states, etc.). It is also important to note the domestic factors influencing foreign policy. These include public opinion, the activities of media organisations, the nature of the political regime, national ideologies, political parties, the role of civil society, etc. [1]. As one of the most influential factors guiding the foreign policies of states, it is necessary to pay special attention to the ideological factor.

The article aims to analyze the role of some factors that influence to the foreign policy and their impact on determine foreign policy strategy on the example of Armenia.

Method. The article adopts a comprehensive approach, utilizing statistical data from official institutions and employing theoretical methods such as analysis and deduction, as well as research methods like comparative analysis, to provide a detailed explanation of the topic.

Main text. The end of the post-Cold War order brought back the phenomenon of great power rivalry and accelerated the reshaping of both global and regional actors. The South Caucasus, like the Middle East, has become a region where the interests of not only Russia but also the US, the EU and even China and India intersect. [2] In this case, the nature of the new world order for the small states that regained their independence in the region has had a serious impact on foreign policy. Therefore, it is possible to feel the role of these factors in Armenia's foreign policy [3].

Armenian officials state that Armenia's foreign policy strategy is based on the principles of diplomacy, collective security, co-operation, status quo policy and peaceful coexistence.

– Diplomacy: Armenia endeavours to solve its foreign policy problems through diplomatic relations and negotiations.

– Collective security: Armenia is a member of the Russia-led Collective Security Treaty Organisation (CSTO) and adheres to a collective defence policy.

– Co-operation: Armenia cooperates with various international organisations, notably Russia. It is also

seeking to improve its relations with the European Union.

– Status quo policy: Armenia attaches importance to status quo issues within the framework of the Karabakh conflict and endeavours to maintain its position on the settlement of the conflict.

– Peaceful coexistence: Armenia also attaches importance to peaceful coexistence and emphasises this principle in the UN and other international organisations. [4]

Other strategies such as imperialism, neo-colonialism, revisionism, aggressive policies and nationalist universalism can be seen to some extent in Armenia's foreign policy, but the main approach is diplomatic and co-operative. Despite Armenia's strong strategic alliance with Russia and numerous partnerships in the international arena, the principles of neutrality and loyalty are sometimes manifested in the context of mutual independence. [5]

The foreign policy of Armenia, which declared its independence in the early 1990s, was dominated by an idealistic approach. Armenia's foreign policy objectives in the first years of its independence were to prevent new military conflicts, to eliminate communication and logistical isolation, to increase economic development and to ensure the country's energy supply [6]. While analysing the different orientations and strategies chosen by Armenia from time to time, the factors affecting its foreign policy should be taken into consideration. If we list the factors that determine a country's foreign policy in general terms; among them are the country's geographical location, economic potential, decision-making mechanism, political structure, regional characteristics, etc. can be attributed [7].

Firstly, let us consider **geopolitical and regional factors.** First of all, Armenia is a geographically closed country with no access to the sea. Therefore, its connections with the seas and important trade centres are not strong. On the other hand, the fact that the USSR-era 'unification of regions' project bypassed Armenia (for example, a significant part of the railways and motorways connecting other countries of the USSR to Iran passed through other countries, especially Azerbaijan) is considered by Armenian researchers to have had a negative impact on Armenia's geopolitical position. For this reason, Armenia has been experiencing serious problems in its access to other countries for a long time [8].

Another issue to be considered is Armenia's neighbouring countries and its relations with these countries. As a matter of fact, the conflict with Azerbaijan, which has a wide border line in the east, due to the occupation of Karabakh and the surrounding territories, and the closure of its borders with both Azerbaijan and Turkey, another neighbouring state, for the same reason have led to its isolation in the region. Iran is not seen as a reliable enough friend for Armenians who do not have warm relations with their northern neighbour Georgia. In fact, this unpleasant situation that Armenia is experiencing with its neighbouring countries is directly related to Armenia's own racist, aggressive and destructive foreign policy. This is just one of the indicators of how seriously its irrational foreign policy strategy is influenced by the ideology of nationalism [8].

In fact, Georgia can be considered as a way out for Armenia, but there are problems here too. Indeed, many Armenian writers emphasise Georgia's rapid withdrawal from Russia's sphere of influence, the political instability prevailing in the country, the existence of ethnic conflicts within the country, and especially the large number of Azerbaijanis living in Georgia as negative factors for Armenia's security. Therefore, Armenian authors argue that Armenia's geographical position is not sufficiently secure due to the presence of so many 'enemies' and that the lack of natural protective borders separating Armenia from other countries makes Armenia feel 'encircled and defenceless' [8].

Another factor that is considered to have a serious impact on foreign policy is the **economic structural factor.** The foreign and defence policy to be pursued by a country is closely related to its economic structure and wealth, and whether it has a strong foreign policy or not. It is a well-known fact that countries with a high volume of foreign trade and a diversity of trade products try to create a belt of stability around themselves and carefully avoid armed conflicts at least in their own regions. Moreover, deep economies usually generate more foreign policy actors, which makes foreign policy more controlled and pragmatic. Small economies, based on very few products, often lead to a foreign policy dependent on external factors and a less secure foreign policy-making process. As mentioned above, the most important reason for Armenia's relatively weak economy is its geographical location.

Unlike its neighbours, Armenia, which is located in a mountainous region and has poor transport routes, cannot be considered a country rich in natural resources. Especially the insufficiency of energy resources and the inability to compensate this insufficiency with other resources is an almost impossible problem to solve. The small population is another negative factor for the economy. It is obvious that a small and constantly migrating population cannot create a serious market. Migration also makes it impossible to create a quality labour market. Another factor weakening the economy is external migration, especially the migration of skilled labour to Russia, Europe and the USA [8].

Bribery and deterioration of moral values resulting from political instability are also important factors hindering economic development. As corruption and poverty increase, a spiral is formed and these two

elements constantly repeat themselves. In addition to all these, the political environment of the Caucasus region, which is structurally favourable to conflicts, negatively affects Armenia and all countries in the region. The conflicts in Karabakh, Chechnya, Abkhazia, Ossetia, etc. and the possibility of conflicts breaking out in other regions at any time 'frighten' foreign investors and reduce their business opportunities. For these reasons, even relatively wealthy Armenians living in other countries have not shown the expected willingness to do business with Armenia [8].

As Armenia is currently geographically distant from strong competitive markets, it has been forced to rely on more 'risky' sources, especially in the energy sector due to the conflict situation with Azerbaijan, and to purchase low-quality imported goods at higher prices due to poor relations with Turkey. Due to the problems in imports and the inability to develop foreign trade with the countries of the region, the desired expansion of the domestic market cannot be achieved.

Thus, the weak economy showed its first effect on the concept of 'power', which is the most important element of foreign policy. From this point of view, we can say that the economy, which is considered to be one of the most important elements of a country's power, has narrowed the room for manoeuvre of Armenia's foreign policy and significantly reduced the power of cooperation. As a natural consequence of this situation, Armenia was expected to pursue a more passive, perhaps more compromising foreign policy. However, with the contribution of the after-effects, the result was in the opposite direction, which can be considered as another indicator of how far Armenia's foreign policy is from rationality [9].

When analysing Armenia's economic external dependence, the first group to be considered is undoubtedly the **diaspora and Armenians living in other countries**. During the Kocharyan administration, an organised group from the diaspora started to use their economic power more openly as a tool to achieve their political goals. Diaspora organisations also had the opportunity to influence political decision-making mechanisms and increase their supporters within the country by taking advantage of the economic weakness and vacuum [10].

Decisions began to be taken in favour of companies in the Diaspora. Thus, under the name of 'aid' and 'privatisation', the Armenian economy started to be isolated and taken over by the Diaspora. This process worried some segments in Armenia. For example, the Armenian newspaper 'Iravunk' published an article about 'the danger of the economy being completely taken over by diaspora businessmen through legal regulations'. The Armenian newspaper Orran also drew attention to a similar threat.[10] According to 'Orran', diaspora Armenians have only two problems: 'Firstly, how can I protect my investments in Armenia and secondly, how can I continue to love Armenia from afar» [10].

Another Armenian newspaper, Hayastani Komunist, wrote that Armenia-diaspora relations are nothing but an attempt by a few businessmen in the diaspora to increase their profits in the homeland. In particular, Armenians living in Western Europe and North America have been able to participate more in Armenia's internal affairs and foreign policy thanks to their financial means. If we remember that these groups are much more rigid and uncompromising on foreign policy issues compared to the Armenians in Armenia, it becomes easier to understand how much this group radicalised Armenia's foreign policy. The Armenian diaspora has been one of the most important obstacles especially in relations with Turkey and Azerbaijan. Diaspora Armenians, far from understanding the conditions of the region they live in, have always advocated a more 'idealistic' and less 'realistic' foreign policy [10].

Although briefly touched upon within the framework of economic development, the issue of **'population'** has a special place among the factors determining foreign policy, especially when it comes to a unique country like Armenia in terms of population size. As is well known, population is an important part of the state and is important not only in terms of quality but also in terms of quantity. For example, China, with a population of over one billion, or India and Pakistan, which are considered as actors to be taken into account in their regions due to their populations, no matter how weak their economies are, can be cited as examples in this regard. On the other hand, Saudi Arabia, with all its wealth and a relatively small population, is unable to play the role expected of it in the Arab world. Turning to Armenia, it is easy to understand that we are facing a very special situation. According to the latest data, Armenia, together with Japan, has the lowest natural population growth rate. Negative migration also plays a major role in the population decline. Thus, among the new immigrants to Western Europe, Armenia ranks behind Russia with more than one million immigrants. Considering that it is not correct to compare Russia and Armenia in terms of population, it is easy to understand how great an impact this immigration has had on Armenia [11].

As we have already mentioned, in addition to the small size of the population, perhaps more importantly, the decline in **'quality'** has caused serious damage to Armenia. The fact that a significant part of the groups emigrating abroad are skilled people, and that a large number of skilled people, mainly Russians and Azerbaijani Turks, have emigrated from Armenia, or more precisely, that Azerbaijanis have been forced to leave their ancestral lands, has had a devastating impact on many sectors of Armenia. The service sector and public administration have borne the brunt of this. The impact of this change

on foreign policy decision-making, which is in great need of highly qualified and educated personnel, has been much greater than expected. Although efforts were made to fill this gap with Diaspora Armenians, experienced diplomats and experts who speak the language and are familiar with diplomacy could not be found, leading to serious losses in international meetings [11].

Another factor affecting Armenia's foreign policy is the violence and extremism stemming from the weakness of the **political system and structure.** As mentioned before, Armenia has not been a stable country since its independence. In addition to the economic and social problems, the Karabakh war and the increasing influence of radical movements on the administration have made the independence process even more difficult. Especially the lack of democracy and a stable structure in Armenia has led to the strengthening of extremists. Recent surveys show that 85 per cent of people in Armenia do not see their country as democratic, and 80 per cent of them do not turn to official institutions to solve the problems they face. Another result of the study is that there is no clear idea of who is dominant in the country [12].

All this shows that the ruling administration has radicalised Armenia's foreign policy and that the interests and views of individuals or groups, rather than national interests, have become the main criterion. In normal political systems, radical poles are relatively marginal and have very little ability to influence the government. In cases where radicals occupy a central position in the Armenian political regime, pragmatism in foreign policy, especially in relations with neighbouring states, diminishes and is replaced by emotion and reactionary relations. In an environment of increasing extremist activities, the policies of the centre parties also harden and this leads to a deterioration in the mental health of the society as a whole.

It is a well-known fact that **leaders** play a certain role in determining a country's foreign policy, although some scholars disagree. For example, 'adventurous' leaders tend to be less pragmatic in foreign policy and less inclined to compromise with other countries, even if it is in the interests of their own country. The same is true for the staff who work with the manager (who are advisors in the decision-making process). A well-trained and experienced foreign policy staff can help a radical leader to stay within certain limits and pursue a more balanced foreign policy. Armenia has not been so lucky in this respect. First of all, as mentioned in other paragraphs, Armenians have long been a 'stateless people'. Therefore, it is difficult to talk about trained Armenian personnel in areas such as foreign policy, where state tradition is most needed. For this reason, in the first years of independence, both Ter-Petrosyan and Kocharyan had to rely on some assistance from the diaspora in foreign policy matters. The need for personnel became so urgent that it was even impossible to send representatives to some diplomatic missions [13].

As for the personality of the leader, Robert Kocharian, for example, was not a very 'promising' leader, especially in the first years of his rule. Unlike Ter-Petrosyan, who made statements that 'unnecessarily' worried Turkey, its biggest neighbour, Kocharyan, in his first days in power, wanted to reflect the tension in the Karabakh conflict on Armenia's foreign policy with almost the same harshness.

Before the elections, Kocharyan had said, 'If I win the election, there will be new directions and new emphasis in our relations with Turkey.' While saying this, he was still speaking as if he was the 'people's hero of Karabakh'. However, any cooler and more realistic leader can easily realise that the foreign policy of a country the size of Armenia cannot be based on threats from a country with a population 20 times larger than its own [14].

Another factor affecting Armenia's foreign policy is the concept of **'external dependence'.** In addition to external dependence, another characteristic of Armenian nationalism is its dependence on Russia and the Russians. Armenian nationalists, who see the Russians as a permanent element in the region, have received the greatest support from the Russians in achieving their goals compared to Britain, France and the USA. For more than 200 years, Russia has been trying to build a 'Christian and pro-Russian' barrier against the Turks and Iranians in the Caucasus, seeing Armenians as its 'natural allies', and this situation continues today.

After gaining its independence in 1991, Armenia remained within Russia's 'sphere of influence.' Although some feeble attempts were made to reduce Russian influence, dependence on Russia in almost every field increased in the following years. With Georgia seeking its main ally outside Russia and turning towards the West, Armenia has become the only country in the Caucasus close to Russia [15].

Another important feature of Armenia's foreign policy in terms of relations with Turkey and Azerbaijan is **'Turkophobia'**. In the international system, there are foreign policy objectives such as interests based on the use of force and the pursuit of interests. As a result of all these, the ideology of nationalism has become the main ideological basis and symbol of the struggle of the Armenian people. The establishment of independent Armenia did not diminish the effects of this ideology; on the contrary, nationalism became the ideology of the state and the main driving force of domestic and foreign policy [16].

The most obvious example of this in the case of Armenia is the close relationship between religion and nationalism. The Church saw Armenian nationalism as an extension of its own existence

and religious elements were more prominent in Armenian nationalism than in other examples. This was also due to the fact that the Armenian Church was quite different from other Christian churches and had been outside the Christian world for a long time. Thus, Armenian Gregorian chants became almost exclusively Armenian, which made religion specific to a 'nation'. In other words, the disappearance of the Armenian nation would be a development that would spell the end of the 'Armenian religion'. This has also played an important role in the church's mythologisation of the 'events of 1915' and its construction of its institutional identity and Armenian identity on the pain of the past [16].

Recently, the influence of **ideologies** on foreign policy has become more evident. Ideas directly influence or determine people's perceptions of enemies and friends, as well as their foreign policy objectives. Three groups are most prominent in this category: nationalism, religion and other ideologies. These categories, which sometimes overlap, can expand or narrow their scope depending on the country.

In the case of Armenia, the most obvious example of this is the close relationship between religion and nationalism. The Church saw Armenian nationalism as an extension of its own existence and religious elements were more prominent in Armenian nationalism than in other examples. This was also due to the fact that the Armenian Church was quite different from other Christian churches and had been outside the Christian world for a long time. Thus, Armenian Gregorian chants became almost exclusively Armenian, making religion specific to a 'nation'. In other words, the disappearance of the Armenian nation would be a development that would spell the end of the 'Armenian religion'. This has also played an important role in the church's mythologisation of the 'events of 1915' and its construction of its institutional identity and Armenian identity on the pain of the past [16].

Conclusion. As it can be seen some factors play a significant role in influencing the foreign policy. These factors include geopolitical, economic, population size and quality, political system and structure of the state, leaders, external influences, international and regional situation, etc. In the article, these factors are analysed through the case of Armenia. The role of the above-mentioned factors in determining Armenia's foreign policy was analysed. Armenia's geographical location, population, political regime and economic potential were analysed. At the same time, the role of leaders, diaspora, ideology and external dependency factor in the formation of the foreign policy of the state was emphasised. As a result, among the factors influencing Armenia's foreign policy, the role of the diaspora and Armenian nationalism in particular, as well as general factors, is noteworthy.

BIBLIOGRAPHY:

1. Alan Cassels, Ideology & International Relations in the Modern World, (Londra ve New York: Routledge, 1996);
2. Antonyan, Davit. (2024). Armenia's Foreign Policy Diversification Amid New Geopolitical Realities. Applied Policy Research Institute of Armenia.
3. "Armenia Takes Second Place After Russia On The Number Of People Who Want To receive Accomodation In western Europe Countries", ARKA Haber Ajansı (Ermenistan), 30 May 2002.
4. Assist.Prof.Dr. Sedat Lachiner "Armenian Foreign Policy and Basic Determining Factors 1991–2002" Armenian studies journal.
5. Babaoglu Hikmet, "Foreign Politics", Baku – "Science" 2019;
6. Gayane Novikova, "Armenia and the Middle East", MERIA, Middle East Review of International Affairs, Vol. 4, No. 4, December 2000.
7. George Modelski, A Theory of Foreign Policy, (Princeton: 1962);
8. Gul Nazmi "'Dancing with the Devil': Armenia and Nuclear Energy", Strategic Analysis, Volume: 2, No.: 17, September 2001, pp. 33–39; Hatem Cabbarlı, "Energy Policy of Armenia After Independence", Strategic Analysis, Volume: 2, No.: 25, May 2002.
9. "Innovations in Armenia's Foreign Policy". (2023). Diplomacy and Foreign Policy in Azerbaijan, 1(3): 89–102.
10. Mikaelian Hrant "Armenian Foreign Policy: Between Pragmatism And Idealism" Caucasus Institute, Yerevan.
11. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia. Foreign Policy and Diplomacy. Official website of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia.
12. "Only 15 Per Cent Armenians Describe Country As Democratic", Arminfo News Agency , 24 May 2002.
13. Peter Magdashian, "Armenia: Economic Division Widens", IWPR, Institute for War & Peace Reporting, CRS No. 106, 20 November 2001.
14. "The Development of Armenia's Foreign Policy and Power Dynamics in the Region". (2023). Journal of International Relations and Security, 22(4): 45–67.
15. Vache Sarkisian, RFE / RL Armenia Report, 21 May 2002.
16. Yeshilmen Sibel, "A New Beginning in Secret Flirt", Diplomatic Writings, No. 1, June 1998, p. 28.

Фактори, що впливають на зовнішню політику Вірменії

Халілова Фідан Захір

аспірант
Академії державного управління
при Президентові Азербайджанської
Республіки
вул. Лермонтова, 74, Баку,
Азербайджан
ORCID: 0000-0002-5874-119X

Мета. Метою цієї статті є розгляд деяких факторів, що впливають на зовнішню політику Вірменії. Ці фактори включають геополітичні та регіональні фактори, економічний структурний фактор, діаспору та вірмен, які проживають в інших країнах, населення, політичну систему та структуру уряду, лідерів, концепцію «зовнішньої залежності» та ідеологію (вірменський націоналізм). Крім того, проаналізувати роль цих факторів, які мають значний вплив на зовнішньополітичну стратегію Вірменії.
Метод. Під час роботи над статтею автор намагався надати комплексний погляд на предмет, використовуючи статистичні дані офіційних установ. У статті використовуються теоретичні методи, такі як контент-аналіз і дедукція, а також методи дослідження, такі як порівняльний аналіз, щоб запропонувати детальне пояснення теми.
Наукова новизна. У статті проаналізовано фактори, які відіграють значну роль у визначенні зовнішньої політики держав, та пояснено їх на прикладі Вірменії.
Практична значущість. Ця стаття має як наукове, так і практичне значення, оскільки в ній ґрунтовно розглядаються всі аспекти чинників, що впливають на зовнішню політику держав. Вона широко ілюструє ці фактори, зокрема, на прикладі Вірменії.
Висновки. У статті підкреслено вплив деяких факторів, які мають значну роль на зовнішню політику держав. Вона також висвітлює деякі з цих факторів, які мають величезний вплив на зовнішню політику Вірменії. У статті ці фактори аналізуються на прикладі Вірменії. Проаналізовано роль вищезгаданих факторів у визначенні зовнішньої політики Вірменії. Проаналізовано географічне розташування, населення, політичний режим та економічний потенціал Вірменії. Водночас підкреслено роль лідерів, вірменської діаспори, ідеології та фактору зовнішньої залежності у формуванні зовнішньої політики держави.
Ключові слова: *зовнішня політика, основні фактори, Вірменія, зовнішня політика Вірменії.*

Хорішко Лілія Сергіївна

Стратегічні комунікації ЄС у контексті сучасних демографічних викликів

УДК 316.77:061.1(EU):314
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.36

Хорішко Лілія Сергіївна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного
університету
вул. Університетська, 66, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0002-0618-976X

В умовах сучасної політичної дійсності ЄС стикається з серйозними демографічними викликами, серед яких − скорочення народжуваності, старіння населення, дефіцит трудових ресурсів і міграційні процеси. Вони актуалізують потребу довгострокового стратегування розвитку людського капіталу та синхронізації різних видів політики як на національному, так і наднаціональному рівнях. Забезпечення демографічної стійкості є важливою складовою підвищення лідерського потенціалу та конкурентоспроможності ЄС у глобальному масштабі. Мета наукової розвідки – аналіз стратегічних комунікацій ЄС у контексті сучасних демографічних викликів. У ході дослідження були використані системний підхід, а також методи аналізу та узагальнення. Підтримка суспільного та соціального розвитку європейської спільноти є одним із ключових пріоритетів порядку денного Єврокомісії (2024-2029). Акцентовано увагу на оптимізації механізмів адаптації до демографічних змін, цифровізації процесів, спрямованих на підвищення якості людського капіталу. Єврокомісією розроблено інструментарій реалізації демографічної політики − Demography Toolbox. Його мета – всебічна підтримка батьківства, сприяння засвоєнню цифрових компетенцій серед молоді, забезпечення соціальної активності людей старшого покоління, ефективне управління міграційними процесами. Єврокомісією акцентовано увагу на використанні ресурсного потенціалу стратегічних комунікацій задля синхронізації зусиль держав-членів та інших стейкхолдерів у розробці нових інструментів реагування на демографічні виклики. По-перше, держава-членам ЄС рекомендовано посилити політичний діалог та співробітництво щодо оптимізації управління демографічною ситуацією на національному та регіональному рівнях, використовуючи інструментарій Demography Toolbox. По-друге, інформаційні технології визнано провідним інструментом упровадження інновацій у реагуванні на демографічні виклики, формуванні нових компетентностей громадян та підвищення рівня їх ініціативності. По-третє, ЄС активно підтримує стратегічні комунікації зі стейкхолдерами задля посилення глобального політичного діалогу та синхронізації спільних зусиль у сприянні розвитку людського капіталу та оптимізації міграційних процесів.

Ключові слова: *держава, демографічні виклики, ЄС, інформаційні технології, людський капітал, міграційний процес, регіональний розвиток, стратегічні комунікації, цифровізація.*

Вступ. Сучасні демографічні виклики, ключовими з яких є скорочення народжуваності, старіння населення, дефіцит трудових ресурсів, міграційні процеси, значною мірою впливають на рівень сталого економічного розвитку держав-членів ЄС. Це вимагає комплексного підходу до стратегування розвитку людського капіталу та синхронізації різних видів політики задля упровадження нових інструментів адаптації до демографічних викликів та подолання їх ймовірних наслідків. Забезпечення демографічної стійкості є одним із ключових факторів підвищення рівня конкурентоспроможності ЄС у світовій політиці. Відтак актуалізується потреба використання стратегічних комунікацій задля синхронізації зусиль і залучення ресурсного потенціалу стейкхолдерів до пошуку дієвих механізмів реагування на демографічні виклики у контексті сприяння сталому розвитку європейської спільноти.

Мета, завдання, методи дослідження. Мета наукової розвідки – проаналізувати стратегічні комунікації ЄС у контексті сучасних демографічних викликів. Її досягнення передбачає виконання таких завдань: конкретизацію демографічних аспектів порядку денного ЄС, аналіз особливостей використання ресурсного потенціалу стратегічних комунікацій у реагуванні на демографічні виклики. У ході дослідження був використаний системний підхід, а також методи аналізу та узагальнення.

Результати дослідження. Одним із пріоритетів порядку денного Єврокомісії (2024–2029) визначено підтримку суспільного та соціального розвитку європейської спільноти [2]. У цьому контексті акцентовано увагу на таких демографічних аспектах: 1) удосконаленні механізмів адаптації до сучасних демографічних змін; 2) розширенні економічних, політичних, цифрових, культурно-освітніх можливостей розвитку молоді та залучення її ініціативи до прийняття суспільно значущих рішень; 3) розробці Стратегії подолання бідності;4) зменшенні регіональних розбіжностей демографічного розвитку; 5) залученні інвестицій для реалізації Плану доступного житла; 6) сприянні гендерній рівності.

Президентка Єврокомісії У. фон дер Ляєн у своєму виступі перед Європарламентом, присвяченому визначенню пріоритетів діяльності на 2024–2029 роки, акцентувала увагу на важливості підвищення якості людського капіталу як основи сприяння високому рівню конкурентоспроможності

ЄС в умовах глобальних викликів сьогодення [9]. У цьому контексті наголошено на потребі: 1) розширення можливостей засвоєння нових, передусім, цифрових навичок, необхідних для підвищення рівня продуктивності праці та отримання гідної оплати; 2) збалансування робочого часу та особистого життя на засадах врахування інтересів представників різних поколінь; 3) оновлення основних засад соціальної, демографічної та міграційної політик.

У складі Єврокомісії повноваження щодо розв'язання актуальних проблем демографічного розвитку розподілені між двома єврокомісарами. Оновлення основних засад міграційної політики та оптимізація механізмів управління міграційними процесам входить до повноважень єврокомісара М. Бруннера. Питаннями демографічного розвитку й упровадження Demography Toolbox на рівні держав-членів ЄС буде займатися єврокомісарка Д. Шуіца. В одній із перших промов вона окреслила ключові тенденції демографічного розвитку ЄС [8]. По-перше, підвищення тривалості життя населення з одного боку є свідченням ефективності соціально-економічної політики ЄС, а з іншого – формує нові виклики у функціонуванні ринку праці, вимагає оновлення механізмів захисту інтересів людей старшого покоління. По-друге, динаміка скорочення населення працездатного віку потенційно може впливати на зниження рівня стійкості та конкурентоспроможності ЄС, оскільки йдеться про структурні зміни у функціонуванні національних економік, ринків праці, систем соціального захисту. Акцентовано увагу на значущості Demography Toolbox як основного інструменту упровадження демографічної політики ЄС та надання підтримки державам-членам в управлінні демографічними змінами.

Єврокомісія використовує комплексний підхід в реагуванні на демографічні виклики, чому сприяє використання Demography Toolbox. Вказаний інструментарій орієнтований на упровадження таких засад демографічної політики: 1) надання всебічної підтримки батьківству; 2) розширення можливостей молоді в отриманні нових знань і засвоєнні компетенцій, що відповідають запитам сучасного ринку праці; 3) забезпечення гідних умов життя та самореалізації людей старшого покоління; 4) управління міграційними процесами [5]. Використання Demography Toolbox передбачає врахування регіональних і національних факторів впливу на демографічну ситуацію, а саме – скорочення чисельності населення, різний рівень доступу до отримання соціальних, медичних, освітніх послуг, особливості зовнішньої та внутрішньої мобільності молоді, динаміку переміщення населення.

Наразі Єврокомісія акцентує увагу держав-членів ЄС на потребі стратегічної комунікації задля синхронізації зусиль в реагуванні на демографічні виклики сьогодення. У цьому контексті запропоновано до упровадження низку механізмів, спрямованих на управління демографічною ситуацією на національному та регіональному рівнях [3]. Йдеться про багатоцільове використання бази статистичних даних інтерактивного Атласу демографії для активізації інформаційно-аналітичної та науково-дослідницької діяльності, здійснення прогнозування тенденцій демографічного розвитку, їх впливу на рівень національної стійкості держав-членів і конкурентоспроможності ЄС у цілому.

Наголошено на потребі залучення ресурсного потенціалу Інструменту технічної підтримки (TSI), що розширює організаційні та фінансові можливості національних урядів у здійсненні структурних реформ саме тих сфер життєдіяльності, що зазнають впливу демографічних факторів. Зокрема, у 2025 році буде реалізовуватися програма «Подолання демографічних змін через реформи», спрямована на: 1) формування нових навичок трудових ресурсів на національному та регіональному рівнях; 2) підвищення рівня соціального захисту населення працездатного віку; 3) розширення можливостей професійної самореалізації молоді; 4) підтримку соціальної активності та благополуччя людей старшого покоління [10].

Акцентовано увагу на важливості розширення політичного діалогу та співпраці держав-членів ЄС у межах Механізму стимулювання талантів, що передбачає надання всебічної підтримки розвитку регіонам, які зазнають найбільшого впливу від наслідків демографічного переходу [11]. По-перше, йдеться про експертний супровід та залучення ресурсного потенціалу стейкхолдерів до розробки дорожніх карт дій в реагуванні на демографічні виклики на національному та регіональному рівнях. До участі в проєкті залучено 11 регіонів держав-членів ЄС. По-друге, за сприяння Центру підприємництва, малих і середніх підприємств, регіонів і міст ОЕСР реалізується ініціатива щодо надання підтримки в адаптації до демографічних викликів іншим 10 обраним регіонам держав-членів ЄС. У межах співпраці передбачено низку навчальних візитів експертів ОЕСР, спрямованих на координацію зусиль регіональних органів влади та громадськості у розробці ефективних механізмів адаптації до демографічних викликів. Для активізації співпраці між регіонами ЄС утворено онлайн платформу Harnessing Talent Platform [6]. Серед її ключових завдань: 1) надання інформаційно-аналітичної та технічної підтримки регіонам у реалізації демографічних ініціатив; 2) обмін досвідом і передовими практиками; 3) цифровізація процесу упровадження регіональної демографічної політики.

Згідно рекомендацій Єврокомісії державичлени мають упроваджувати інтегровану політику

реагування на демографічні зміни, враховуючи потребу забезпечення прав і свобод громадян, гендерної рівності, солідарності та справедливості між віковими поколіннями. Національним урядам слід звернути увагу на ресурсний потенціал цифрових технологій. По-перше, вони є інструментом упровадження інноваційних змін, підвищення рівня конкурентоспроможності ЄС, а тому потенційно сприятимуть подоланню наслідків демографічних змін. По-друге, інформаційні технології формують сучасні компетентності громадян різних вікових поколінь, що відповідають вимогам ринку праці та сприяють подальшій професійній самореалізації. По-третє, процеси цифровізації розширюють можливості залучення ініціативи громадян та стейкхолдерів до розв'язання актуальних проблем у контексті упровадження інновацій та забезпечення сталого розвитку.

Сучасні демографічні виклики впливають не лише на сталий розвиток і рівень конкурентоспроможності ЄС, але й інших стейкхолдерів. Відтак очільники ЄС активно використовують ресурсний потенціал стратегічних комунікацій задля синхронізації зусиль світової спільноти в реагуванні на вказані виклики. Йдеться про актуалізацію демографічних проблем на зовнішньополітичному рівні, організацію спеціальних подій, поглиблення політичного діалогу та співробітництва.

На глобальному рівні ЄС активно співпрацює з ООН, сприяючи координації зусиль у пошуку адекватних механізмів реагування на демографічні виклики [4]. У вересні 2024 року за ініціативи ГА ООН було проведено низку заходів у межах Днів дій та Саміту майбутнього, спрямованих на активізацію політичного діалогу та розширення багатостороннього співробітництва щодо питань сталого розвитку світової спільноти. Серед ключових питань, на яких зосередили увагу у своїх виступах очільники ЄС, розширення можливостей залучення молоді до суспільно-політичних процесів, забезпечення рівності та справедливості у взаємовідносинах між людськими поколіннями, реалізація ініціативи Spotlight Initiative, спрямованої на припинення насильства проти жінок і дівчат. ЄС також став співорганізатором низки тематичних заходів у межах таких ініціатив: 1) ЄС-АС-ЮНІСЕФ «Перевірені рішення для дітей: прискорення прогресу для досягнення ЦСР», що акцентує увагу на розв'язанні актуальних проблем африканської молоді; 2) ЄС-УВКБ ООН «Шлях уперед: управління міграцією в глобальному масштабі», спрямована на поглиблення експертного діалогу щодо пошуку нових механізмів управління міграційними процесами.

За ініціативи Єврокомісії підписано низку документів з іншими країнами, в яких акцентовано увагу на поглибленні політичного діалогу та координації зусиль у питаннях підвищення якості людського капіталу та оптимізації управління міграційними процесами. У спільній Декларації про стратегічне партнерство між ЄС та Єгиптом актуалізовано такі напрямки двостороннього співробітництва у сфері розвитку людського капіталу: 1) визначення спільних цілей та пріоритетів у розвитку професійно-технічної освіти задля формування навичок, яких потребує сучасний ринок праці; 2) надання фінансової підтримки Єгипту на реалізацію національних програм з підтримки соціально-економічної реінтеграції репатріантів; 3) розширення можливостей наукової співпраці та залученість єгипетських університетів до участі у програмах Creative Europe, Horizon Europe і Digital Europe Programme. У документі актуалізовано також потребу координації зусиль в управлінні міграційними процесами. Йдеться про надання фінансової підтримки Єгипту за такими напрямками співпраці: 1) удосконалення процедури прийому біженців та забезпечення захисту їх прав; 2) сприяння розробці національних програм підвищення професійних компетентностей та рівня соціальної мобільності населення; 3) удосконалення механізмів управління безпекою кордонів задля розширення можливостей у протидії нелегальній міграції [7].

Серед ключових принципів стратегічного партнерства між ЄС та Йорданією на 2022-2027 роки визначено сприяння розвитку людського капіталу та координацію спільних зусиль в управлінні міграційними процесами [1]. По-перше, сучасні тенденції цифровізації економічного розвитку вимагають нових підходів до формування професійних навичок та підвищення рівня соціально-економічної активності громадян. У цьому контексті ЄС буде надана фінансова підтримка, спрямована на забезпечення стійкості функціонування освітніх інституцій в Йорданії та проведення реформи системи професійної освіти. Вказана реформа має сприяти підвищенню рівня доступності отримання освітніх послуг та розширити можливості громадян у тому числі жінок і молоді в набутті нових професійних компетентностей, необхідних для самореалізації на сучасному ринку праці.

По-друге, глобальність міграційних процесів активізує двосторонню співпрацю між ЄС та Йорданією щодо пошуку адекватних механізмів реагування на їх наслідки. Йдеться про спільні зусилля у: 1) наданні підтримки функціонування Агентству ООН з надання допомоги палестинським біженцям та організації робіт на Близькому Сході (UNRWA); 2) забезпеченні захисту прав сирійських біженців та розширенні можливостей їх самореалізації.

Висновки. Глобальні демографічні виклики значною мірою впливають на рівень стійкості ЄС, що актуалізує потребу використання стратегічних комунікацій задля синхронізації зусиль і ресурсного потенціалу стейкхолдерів у пошуку механізмів адекватного реагування. По-перше,

демографічні виклики враховані при визначені пріоритетів порядку денного Єврокомісії (2024–2029), що передбачає застосування комплексного підходу до реалізації демографічної та міграційної політики на основі інструментарію Demography Toolbox, а також синхронізацію зусиль держав-членів ЄС. По-друге, ЄС активно розвиває стратегічні комунікації зі стейкхолдерами задля активізації політичного діалогу та співробітництва, упровадження ефективних інструментів реагування на демографічні тенденції глобального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Annex to decision of the EU-Jordan Association Council on the EU-Jordan Partnership Priorities 2021–2027. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc /document/ST-3304-2022-ADD-1/en/pdf (last accessed: 15.02.2025).

2. Commission's priorities. URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029_en (last accessed: 10.02.2025).

3. Commission sets out tools to manage demographic change in the EU. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4807 (last accessed: 10.02.2025).

4. EU at UN General Assembly to boost international cooperation on key global challenges. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24 _4728 (last accessed: 15.02.2025).

5. Harnessing Talent in Europe: Commission launches the demography toolbox. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/27-10-2023-harnessing-talent-in-europe-commission-launches-the-demography-toolbox_en (last accessed: 15.02.2025).

6. Harnessing Talent Platform. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy /communities-and-networks/harnessing-talent-platform_en (last accessed: 14.02.2025).

7. Joint Declaration on the Strategic and Comprehensive Partnership between The Arab Republic Of Egypt and the European Union. URL: https://enlargement.ec. europa.eu/news/joint-declaration-strategic-and-comprehensive-partnership-between-arab-republic-egypt-and-european-2024-03-17_en (last accessed: 15.02.2025).

8. Speech by Commissioner Šuica on EU demographic challenges: towards the implementation of the 2023 Demography Toolbox. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_25_369 (last accessed: 17.02.2025).

9. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the new College of Commissioners and its programme. URL: (last accessed: 18.02.2025).

10. Support on the Ground. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy /communities-and-networks/harnessing-talent-platform/support-on-the-ground_en#inline-nav-1 (last accessed: 19.02.2025).

11. Talent Booster Mechanism. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy /communities-and-networks/harnessing-talent-platform/talent-booster-mechanism_en (last accessed: 20.02.2025).

REFERENCES:

12. Annex to decision of the EU-Jordan Association Council on the EU-Jordan Partnership Priorities 2021-2027 (2021). URL: https://data.consilium.europa.eu /doc/document/ST-3304-2022-ADD-1/en/pdf (last accessed: 15.02.2025).

13. Commission's priorities (2024). URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029_en (last accessed: 10.02.2025).

14. Commission sets out tools to manage demographic change in the EU (2023). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4807 (last accessed: 10.02.2025).

15. EU at UN General Assembly to boost international cooperation on key global challenges (2024). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_ 24_4728 (last accessed: 15.02.2025).

16. Harnessing Talent in Europe: Commission launches the demography toolbox (2023). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/27-10-2023-harnessing-talent-in-europe-commission-launches-the-demography-toolbox_en (last accessed: 15.02.2025).

17. Harnessing Talent Platform (2023). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy /policy/communities-and-networks/harnessing-talent-platform_en (last accessed: 14.02.2025).

18. Joint Declaration on the Strategic and Comprehensive Partnership between The Arab Republic Of Egypt and the European Union (2024). URL: https://enlargement. ec.europa.eu/news/joint-declaration-strategic-and-comprehensive-partnership-between-arab-republic-egypt-and-european-2024-03-17_en (last accessed: 15.02.2025).

19. Speech by Commissioner Šuica on EU demographic challenges: towards the implementation of the 2023 Demography Toolbox (2023). URL: (last accessed: 17.02.2025).

20. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the new College of Commissioners and its programme (2024). URL: (last accessed: 18.02.2025).

21. Support on the Ground (2023). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy /policy/communities-and-networks/harnessing-talent-platform/support-on-the-ground_en#inline-nav-1 (last accessed: 19.02.2025).

22. Talent Booster Mechanism (2023). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy /policy/communities-and-networks/harnessing-talent-platform/talent-booster-mechanism_en (last accessed: 20.02.2025).

EU strategic communications in the context of modern demographic challenges

Khorishko Liliia Serhiivna

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political Science
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0618-976X

In the context of modern political realities, the European Union faces serious demographic challenges, including declining birth rates, population aging, labor shortages, and migration processes. These challenges highlight the need for long-term strategic planning for human capital development and the synchronization of various policies at both national and supranational levels. Ensuring demographic resilience is a crucial component of enhancing the EU's leadership potential and global competitiveness. The purpose of scientific intelligence is to analyze the EU's strategic communications in the context of contemporary demographic challenges. In the course of the study, a systematic approach was used, as well as methods of analysis and generalization. Supporting the social and societal development of the European community is one of the key priorities of the European Commission's agenda (2024–2029). Particular attention is given to optimizing adaptation mechanisms to demographic changes and digitalizing processes aimed at improving human capital quality. The European Commission has developed a toolkit for implementing demographic policy – the Demography Toolbox. Its goal is to provide comprehensive support for parenthood, facilitate the acquisition of digital competencies among young people, promote social engagement among the elderly, and ensure the effective management of migration processes. The European Commission also emphasizes the use of strategic communication resources to synchronize the efforts of member states and other stakeholders in developing new tools to address demographic challenges. Firstly, EU member states are advised to strengthen political dialogue and cooperation to optimize demographic management at national and regional levels by utilizing the Demography Toolbox. Secondly, information technologies are recognized as a leading tool for introducing innovations in responding to demographic challenges, developing new citizen competencies, and enhancing their initiative. Thirdly, the EU actively supports strategic communication with stakeholders to strengthen global political dialogue and synchronize joint efforts in fostering human capital development and optimizing migration processes.

Key words: *state, demographic challenges, EU, information technologies, human capital, migration process, regional development, strategic communications, digitalization.*

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Кобець Юлія Василівна

Права кримських татар як корінного народу України: політологічний аналіз

УДК 34.037:325.454]341
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.37

Кобець Юлія Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Актуальність проблеми: Незважаючи на те, що українці становлять переважну більшість, Україна має різноманітне етнічне населення. Кримські татари як корінні народи є важливою частиною української громадянської нації. Незаконна російська анексія Криму, яка сягає ще 1783 року, започаткувала трагічний каскад подій і заходів, що характеризуються серйозними та неодноразовими порушеннями прав людини кримських татар. Значно ускладнилася ситуація у зв'язку з подіями 2014 року. Мета: аналіз стану дотримання прав кримських татар як корінної нації України. Методи: у ході дослідження було використано низку методів наукового дослідження аналізу та систематизації, історизму, описовий метод, метод узагальнення. Результати дослідження: Окупація Криму 2014 року була передбачала поселення в Криму московської армії та сотень тисяч нових поселенців з росії. Російський режим запровадив систему поселенського колоніалізму через расизм, культурну асиміляцію та «систематичне гноблення корінного населення». До сьогодні окупаційна влада російської федерації в Криму послідовно продовжує пригнічувати свободу вираження поглядів, у тому числі представників культур і ідентичностей меншин, і серйозно обмежувати свободу віросповідання груп меншин, особливо тих, які виступають проти офіційних наративів, особливо Меджлісу. Простір для діяльності, критики чи захисту громадянського суспільства значно скоротився. ЗМІ були закриті, що непропорційно вплинуло на кримськотатарську громаду, їхні права на свободу вираження думок та доступ до інформації, а також на використання та збереження власної культури та ідентичності. Разом з тим, повномасштабна війна призвела до посилення громадянської ідентичності населення України та ролі української мови та культури як факторів стійкість до агресії. Відбулася консолідація населення, спрямована на захист незалежності України, незалежно від етнічного походження, місця проживання, релігійних поглядів, політичних уподобань. Ми можемо лише висловлювати сподівання, що кримськотатарський народ якомога швидше зможе повернути своє законне місце в соціальній структурі мультикультурного суспільства Криму після десятиліть досвіду вимушеного вигнання.

Ключові слова: *політична участь, корінні народи України, корінні народи, кримські татари, російсько-українська війна, етнополітика, анексія Криму, права людини.*

Вступ. Етнонаціональне питання є найважливішою складовою державної політики. Україна має різноманітне етнічне населення. Незважаючи на те, що українці становлять переважну більшість, національні меншини, корінні народи є важливою частиною української громадянської нації. Невід'ємною частиною української спільноти є кримські татари.

Незаконна російська анексія Криму, яка сягає ще 1783 року, започаткувала трагічний каскад подій і заходів, що характеризуються серйозними та неодноразовими порушеннями прав людини кримських татар. Ці заходи загалом сприяють створенню середовища, яке стигматизує кримських татар і сіє етнічний розкол, викликаючи ворожнечу серед населення Криму проти них. Значно ускладнилася ситуація у зв'язку з подіями 2014 року. Серйозні порушення прав людини, нав'язування російського громадянства, законодавства та інституцій у всіх сферах життя, переслідування, дискримінація та стигматизація, спрямовані проти значної частини кримськотатарського народу в Криму, особливо тих, хто виступає проти незаконної анексії або висловлює незгоду.

Мета та завдання. Метою даної статті є аналіз стану дотримання прав кримських татар як корінної нації України. Особлива увага приділяється вивченню різних видів порушень прав людини кримських татар російською федерацією з часів анексії АР Крим та повномасштабного вторгнення на території України.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано низку методів наукового дослідження. Так, в підході до висвітлення подій на основі комплексного вивчення джерел і наукової літератури віднайшли своє застосування методи аналізу та систематизації. Метод історизму надав змогу розглянути стану дотримання прав кримських татар як корінної нації України на різних історичних етапах. Описовий метод дозволив скласти загальне уявлення щодо стану дотримання прав кримських татар як корінної нації України. У ході підбиття підсумків було використано метод узагальнення.

Результати. Україна – одна з найбільших держав Європи зі складною, часом драматичною історією формування, що є зоною етногенезу українців, кримських татар, кримчаків, караїмів та батьківщиною для низки етносів і етнічних груп; держава, на території якої проживає багато різних етносів. Території Української держави зазнавали різних цивілізаційних впливів впродовж тривалого часу [11, с. 195].

Депортація кримських татар, корінного народу Криму, почалася з російською анексією Криму в 1783 році. Решта кримських татар, які проживали в Кримській АРСР (Кримська АРСР), були депортовані Сталіним до Середньої Азії та Сибіру. ставши повністю діаспорним народом. Однак найбільш визначальною подією в історії кримських татар стала депортація всього населення Криму 18 травня 1944 року до Середньої Азії та Сибіру. Ця депортація була навмисним актом геноциду, спланованим радянською владою, що призвело до загибелі 40% населення або безпосередньо від рук радянських солдатів, або через суворі умови під час процесу переміщення та поселення. З Криму були стерті кримськотатарські топоніми, пам'ятники, а з радянських книжок і енциклопедій вилучено будь-які згадки про кримських татар. Наклеп про те, що кримські татари співпрацювали з нацистами, був увічнений державою. Згодом Крим був повторно колонізований новою хвилею слов'янських емігрантів з різних частин Радянського Союзу. У 1954 році Крим був адміністративно приєднаний до Української РСР, перед якою постало складне завдання економічного відновлення регіону, спустошеного після виселення корінного населення. Подія депортації повністю детериторіалізувала кримськотатарський народ [8]. До того ж, у пострадянський період економіка новостворених країн, які нещодавно були частиною Радянського Союзу, занепадала, і це надзвичайно вплинуло на людей, які там проживали. Сім'ям кримських татар іноді було важко отримати достатню кількість їжі в цей час, оскільки в деяких випадках їм навіть доводилося красти їжу або їсти корм для тварин, щоб вижити. Їм також було важко знайти роботу, яка б відповідала їхнім справжнім професіям [10].

Та попри всі труднощі, кримські татари у вигнанні продовжували вимагати свого колективного повернення до Криму, щоб повернутися на батьківщину на початку 1990-х років. Приблизно в 1993 році кримські татари почали переосмислювати свій статус «корінного народу», узгоджуючи його з новою сферою міжнародного права. Визнання їх корінним народом дало б їм право на самовизначення в межах територіальної цілісності України та забезпечило б умови для їхнього виживання як самостійної нації. Вони закликали до правосуддя перехідного періоду та висунули декілька вимог, у тому числі репатріації всіх кримських татар, які залишилися в Центральній Азії, які бажають повернутися, земельної компенсації за їхні втрати та викрадене майно, символічного відшкодування за геноцид, відновлення їхнього колишнього соціально-політичного становища. До окупації Криму кримські татари вимагали від України статусу корінного населення. Однак ці вимоги суперечили існуючій політичній владі російської еліти на півострові, яка все ще дотримувалася радянського наративу щодо кримських татар. Тому тогочасна українська центральна влада побоювалася, що поступка їхнім вимогам може розпалити російський сепаратизм на півострові. Разом з тим, у той час як Україна відмовила щоб заспокоїти гучні етнічні російські еліти на Кримському півострові, які періодично погрожували відокремитися від України. З окупацією Криму Росією попередній конфліктний трикутник між кримськими татарами, українцями та етнічними росіянами в Криму, підтримуваний московськими політиками, зазнав трансформації [8].

Окупація Криму 2014 року була передбачала поселення в Криму московської армії та сотень тисяч нових поселенців з росії. Російський режим запровадив систему поселенського колоніалізму через расизм, культурну асиміляцію та «систематичне гноблення корінного населення». Крім того, ресурси кримських татар були привласнені для військових і зовнішньополітичних інтересів метрополії без урахування економічної, екологічної, культурної чи туристичної цінності чи інтересів півострова. Цей колоніальний режим також нав'язав репресивну неосталінську ідеологію. Ця політика призвела до «гібридної депортації» (примушування людей виїхати шляхом залякування). Незважаючи на цю нову спробу колонізації на додаток до попередньої, кримські татари не покинули свою батьківщину, куди вони повернулися після тривалої боротьби, за винятком 30 000 осіб, які були політичними емігрантами або пов'язані з релігійними організаціями чи українцями і побоювалися переслідувань [8].

Після 2014 року кримськотатарські вимушені переселенці (ВПО) в основному оселилися в Києві, Львові, Вінниці та Харкові [17]. Разом із попередніми громадами, які оселилися у 1970-х роках у Генічеську, Херсоні, Чернівцях, Запоріжжі [12] вони утворили активну діаспорну спільноту, яка виступала за визволення батьківщини та права корінного населення в Україні. Деякі кримські татари також оселилися в Польщі та Туреччині в наступних хвилях у 2014 (з Криму) та 2022 (з материкової України та Криму). Останнім часом багато хто переїхав до країн Європи та Північної Америки. Важливо також відзначити, що під час Революції Гідності та анексії Криму в 2014 році кримські татари переважно висловили

свою лояльність та ідентифікацію з Українською державою [14].

Через два тижні після незаконної анексії Криму президент України Порошенко відповів на ключові вимоги кримських татар і визнав кримських татар корінним народом – статус, в якому Україна відмовляла їм понад 20 років. Після цього відбувся процес створення правової бази для внутрішнього самовизначення кримських татар і відновлення їхньої національної автономії в Криму, яка була скасована після їх депортації з батьківщини в 1944 році. Каталізатором розв'язання конфлікту було переважно захистом кримськими татарами територіальної цілісності України в Криму. Також було визнано, що обіцяна кримськотатарській автономія залишається теоретичною до тих пір, поки Крим залишається під окупацією [8].

Проте окупаційна влада російської федерації в Криму послідовно продовжує пригнічувати свободу вираження поглядів, у тому числі представників культур і ідентичностей меншин, і серйозно обмежувати свободу віросповідання груп меншин, особливо тих, які виступають проти офіційних наративів, особливо Меджлісу. Простір для діяльності, критики чи захисту громадянського суспільства значно скоротився. ЗМІ були закриті, що непропорційно вплинуло на кримськотатарську громаду, їхні права на свободу вираження думок та доступ до інформації, а також на використання та збереження власної культури та ідентичності [15].

Разом з тим, повномасштабна війна призвела до посилення громадянської ідентичності населення України та ролі української мови та культури як факторів стійкість до агресії. Відбулася консолідація населення, спрямована на захист незалежності України, незалежно від етнічного походження, місця проживання, релігійних поглядів, політичних уподобань. Діяльність Союзу вірмен України, Кримськотатарського ресурсного центру, Асоціації євреїв України та інших громадських об'єднань національних меншин в умовах повномасштабної російської агресії була спрямована на допомогу військовим, іммігранти, робота в інформаційному просторі, співпраця з міжнародними організаціями тощо. Захист країни став вирішальним фактором інтеграції українського суспільства, який зруйнував численні стереотипи та поширені міфи про відсутність єдності в Україні [11, с. 195].

Як показує практика, російські окупанти кожні півроку проводять масові обшуки в помешканнях кримських татар лише за статтею АТО. За 10 років окупації Криму відомо про 17 масових хвиль таких обшуків. Крім того, лише за останні півроку російські окупанти провели дві хвилі обшуків у будинках членів незалежних мусульманських релігійних громад, а в лютому 2024 року затримали адвоката Еміля Курбедінова та правозахисницю Лютфіє Зудієву. 5 березня 2024 року російські силовики провели чергову хвилю обшуків в окупованому Криму. Обшуки відбулися в будинках 10 кримських татар у Бахчисараї, Джанкой та Джанкойському районі, після чого їх затримали за звинуваченням у нібито причетності до панісламської політичної партії, яка визнана терористичною організацією за законодавство російської федерації, але законно діє на території України та більшості країн світу. Ці обшуки підтверджують незмінність репресивних традицій російської окупаційної адміністрації в Криму. Ба більше, російські силовики вилучають заборонену літературу, яку вони самі і підкидають [15].

Російська федерація використовує своє антитерористичне та антиекстремістське законодавство для переслідування кримськотатарських активістів, правозахисників, журналістів і релігійних діячів у Криму. Російська пропаганда періодично заявляє вітчизняній та іноземній аудиторії, що росія нібито бореться з ісламським тероризмом у Криму. Однак такі дії не мають нічого спільного з боротьбою з тероризмом, а є способом терору проти мирного населення окупованих територій України. Підтвердженням цього є все більш жорстока системна практика викрадень, тортур, ув'язнень та інших звірств расистського режиму щодо жителів АР Крим. Така практика з'явилася в Криму задовго до 24 лютого 2022 року, незважаючи на те, що міжнародна спільнота з незрозумілих причин воліла не звертати уваги на такі звірства. Зазначимо, що сьогоднішні обшуки та затримання матимуть довгостроковий вплив на жінок і дітей, які фактично залишаться без годувальника через арешт їхніх чоловіків і батьків. Крім того, самовільне вторгнення посеред ночі до зубів озброєних до зубів російських силовиків створює ризик психологічної травми для дітей [15].

Важливе значення у контексті вказаного має рішення ЄСПЛ, в якому визнав росію відповідальною за численні порушення прав людини, що стосуються майже всіх статей Європейської конвенції, винесене 25 червня 2024 року. Зокрема, і відповідальною за масові та систематичні порушення прав людини в Криму. ЄСПЛ визнав винним владу Російської Федерації за адміністративну практику порушення прав людини на тимчасово окупованій території АР Крим та міста Севастополь. Про це йдеться в рішенні ЄСПЛ щодо прийнятності та суті міждержавної справи «Україна проти Росії (щодо Криму)» [5]. У своєму рішенні Європейський суд з прав людини зазначив, що українська влада надала вичерпні докази систематичних порушень прав і свобод людини представниками Російської Федерації та підконтрольними їм структурами. Ці порушення включають незаконні затримання та обшуки, жорстоке поводження, переслідування релігійних громад і кримських татар, припинення діяльності українських і кримськотатарських ЗМІ,

заборону української мови в школах. ЄСПЛ також заявив, що Російська Федерація несе відповідальність за порушення прав українських політв'язнів – осіб, яких Росія переслідує за свою проукраїнську позицію. Зокрема, Уряд України та ЄСПЛ використали як докази у цій справі 6 доповідей, підготовлених Регіональним центром прав людини. Наприклад, знайдену та задокументовану нами інформацію про кількість засуджених, депортованих з Криму (понад 12,5 тис. осіб), Суд врахував у своєму рішенні для підтвердження порушення Конвенції. ЄСПЛ розцінив дії російських чиновників щодо депортації українських полонених з Криму на територію РФ як серйозне порушення міжнародного права, тобто військовий злочин. У контексті цього порушення Суд зобов'язав російську федерацію негайно повернути кримських депортованих ув'язнених із віддалених регіонів російської федерації, що є єдиним таким заходом у всьому рішенні. Звіти РЦПЛ також стали одним із аргументів для встановлення Судом обставин переслідування журналістів, кримських мусульман і Православної Церкви України за їхню незгоду з окупаційним режимом. Суд також визнав порушення права на приватне життя в контексті нав'язування російського громадянства в окупованому Криму [16]. Уряд України також взяв до уваги підхід РЦПЛ щодо того, що політика Російської Федерації в Криму спрямована на кінцевий вплив на демографічний склад населення, що суттєво ускладнить деокупацію та реінтеграцію півострова. Зі свого боку РЦПЛ підготував звіт [13] із переліком десятків подібних практик. Росія створила на півострові атмосферу українофобії та нетерпимості до української ідентичності. Суд також встановив, що Російська Федерація не має права виконувати своє законодавство в Криму, але зобов'язана дотримуватися міжнародного права та законодавства України під час окупації. Таким чином, Суд фактично підтвердив, що Крим є Україною. Це рішення є першим, у якому міжнародний судовий орган визнав Російську Федерацію відповідальною за політику масштабних і систематичних порушень різних прав і свобод людини на тимчасово окупованій території Кримського півострова.

Усі кримські татари повинні мати можливість повною мірою користуватися своєю свободою зібрань, не побоюючись репресій чи кримінального переслідування. Кримські татари, включно з журналістами та працівниками ЗМІ, також повинні користуватися безпечними умовами, що дозволяють їм здійснювати свою свободу слова без страху та залякування. Усі кримські татари повинні мати можливість сповідувати свою релігію публічно чи приватно та отримувати освіту кримськотатарською мовою. Кримськотатарським адвокатам і адвокатам, які представляють кримських татар, слід дозволити здійснювати свою діяльність без будь-якого залякування, переслідування чи перешкод. Їм має бути надано безперешкодний доступ до їхніх кримськотатарських клієнтів, у тому числі до затриманих, яких передали до Росії або на окуповані Росією території України. 53. Примусовий призов і мобілізація кримських татар у Криму до російських збройних сил має бути припинена. Кримські татари, які стали жертвами порушень прав людини, повинні отримати належне відшкодування та підтримку. У свою чергу, особи, які утримуються під вартою в Криму, а також із затримані кримчани, згідно з міжнародним правом мають право на їжу та засоби гігієни, яких буде достатньо, щоб підтримувати їхнє здоров'я та отримувати медичну допомогу, яку вимагає стан їхнього здоров'я. Міжнародні механізми моніторингу прав людини та гуманітарні організації повинні мати безпечний і безперешкодний доступ до всіх затриманих, у тому числі кримських татар. Однак, на жаль, на практиці жодних норм міжнародного права росія не дотримується [13].

Не можна оминути увагою і мовне питання. Як нам відомо, міжнародна організація ЮНЕСКО констатувала критичну загрозу для кримськотатарської мови. Це стало однією з підстав того, що Кабінетом Міністрів України у квітні 2021 р. затверджено концепцію розвитку кримськотатарської мови впродовж наступних 10 років, а саме створення умов для ревіталізації мови. У вересні того ж року було затверджено абетку кримськотатарської мови на основі латиниці. У серпні 2022 р. в Мінреінтеграції анонсовано створення Національного корпусу кримськотатарської мови. У січні 2023 р. Кабміном України затверджено Нацкомісію з питань кримськотатарської мови. У листопаді 2023 р. в Мінреінтеграції прийнято рішення про повернення історичних кримськотатарських топонімів [6, с. 175]. А 29 червня 2024 р. Міністерство закордонних справ України повідомило, що в Coogle перекладачі з'явилась кримськотатарська мова, і подякувало Coogle за те, що «багата мовна та культурна спадщина корінних народів України є цінною для світової спільноти» [7].

Насамкінець, зауважимо, що українська воєнна перемога, повоєнне відновлення й оновлення країни, її успішна інтеграція в європейський та євроатлантичний простори потребують посилення соціальної згуртованості громадян усіх національностей. Системна робота державних інституцій на реалізацію цього імперативу могла б бути ефективнішою, якби ґрунтувалася на відповідно орієнтованих цілісних концептуальних засадах. Багаторічні спроби розроблення й затвердження необхідного документа досі не дали результату. Натомість парламент ухвалює акти, які суперечать один одному й засвідчують відсутність стратегічного бачення, якою має бути українська нація, а відповідно, і політика націєбудівництва [3, с. 62]. Як слушно з цього

приводу зауважує В. О. Котигоренко, завдання держави та її політики – зберегти й посилити етнополітичну згуртованість (національно-громадянську єдність) перед ви кликами, що їх формує російсько-українська війна, та які постануть після неї. Аналіз правових засад цієї політики, оновлених незадовго до повномасштабного російського вторгнення, показує, що вони далеко не достатньою мірою орієнтовані на розв'язання означених завдань, а подекуди можуть перешкоджати такому розв'язанню [2].

Висновки. Дотримання прав кримських татар як корінної нації України упродовж тривалого часу історії було і дотепер залишається доволі проблемним питанням. Щодо питання про більш помітні загрози для кримських татар до анексії під правлінням України, здається, головним чином можна віднести ті, що пов'язані з продовольчою та економічною безпекою, які є загрозами, тісно пов'язаними з бідністю.

Разом з тим, суттєве загострення ситуації спостерігається з часів анексії АР Крим росією у 2014 році. За десять років на півострові ігнорування російською федерацією своїх зобов'язань, які випливають із міжнародного права, завдало серйозної та тривалої шкоди жителям Криму. Загрози, які виникали після 2014 року під російським правлінням, здається, більше пов'язані з політичною та особистою безпекою, оскільки саме у цей період величезних утисків почали зазнавати політична свобода, з точки зору свободи слова, та права власності кримських татар.

На даний час ми можемо лише висловлювати сподівання, що кримськотатарський народ якомога швидше зможе повернути своє законне місце в соціальній структурі мультикультурного суспільства Криму після десятиліть досвіду вимушеного вигнання. Їм має бути надана вся необхідна підтримка, щоб допомогти їм зберегти та зберегти свою унікальну ідентичність і забезпечити повну реалізацію їхніх прав людини, яку давно очікували.

При цьому, перелік проблем із правами людини, що стосуються кримських татар, розглянутих у цій доповіді, не можна вважати вичерпним. Тому обрана тематика потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заява правозахисних організацій щодо чергової хвилі обшуків і затримань кримських татар. Центр прав людини ZMINA. 6.05.2024 р. URL: https://zmina.ua/en/statements-en/statement-by-human-rights-organizations-regarding-another-wave-of-searches-and-detentions-of-crimean-tatars/

2. Котигоренко В. О. Етнополітична соціальна згуртованість як умова й чинник спроможності соціального капіталу забезпечувати стійкість розвитку економіки та суспільства. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2023. Вип. 10–11 (189–190). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotyhorenko_ Viktor/Etnopolitychna_sotsialna_zhurtovanist_iak_umova_i_chynnyk_spromozhnosti_sotsialnoho_kapitalu.pdf?PHPSESSID=pkb3nps33iunhjbhbr2vd77ar6

3. Котигоренко В. О. Сучасна українська нація як діалектична єдність національно-громадянського і етнічного: за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 27 грудня 2023 року. *Вісник* Національної академії наук України. 2024. №3. С. 52–67.

4. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.:дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю: 07.00.01/ Інститут історії України НАН України, Київ, 2020. 556 с.

5. Справа «Україна проти Росії (щодо Криму)». Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234982

6. Супрун Л. В. Вітчизняна медіаполітика щодо нацменшин та корінних народів України: концепція міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Том 35 (74). № 4. Частина 2. С. 172–177.

7. У Google перекладачі з'явилась кримськотатарська мова. URL: https://life.nv.ua/ukr/socium/u-googletranslate-z-yavilas-krimskotatarska-mova-perekladu-50431018.html

8. Aydın F. T. Diaspora's War and Peace: Crimean Tatar Anti-Colonial Struggle against Russia During the Russian-Ukrainian War. Nordic Journal of Migration Research. 2025. №15(1). P. 6.

9. Crimean Tatars' struggle for human rights. By the Council of Europe Commissioner for Human Rights. 18 April 2023. URL: https://rm.coe.int/report-on-crimean-tatars-by-dunja-mijatoviccommissioner-for-human-rig/1680aaeb4b

10. Human Security and the case of Crimean Tatars. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1442302/FULLTEXT01.pdf

11. Novorodovskyi V., Kulesha N. National Minorities Participation in Public Life of Ukraine Under the Conditions of the Russo-Ukrainian War (2014–2024). East European Historical Bulletin. 2024. №31. P. 186–202.

12. OSCE in Europe Special Monitoring Mission to Ukraine. 2016. Conflict-related displacement in Ukraine: Increased vulnerabilities of affected populations and triggers of tension within communities. Thematic Report. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/a/261176.pdf

13. Report_Crimea-2023.pdf. URL: https://krymbezpravil.org.ua/en/thematic-reviews/report-on-the-results-of-the-study-of-the-policy-of-the-russian-federation-on-forcible-change-of-demographic-composition-of-the-occupied-crimean-peninsula/

14. Shynkarenko M. Loyalty and patriotism: the role of Crimean Tatars in Ukraine's nation-building project. Canadian Slavonic Papers. 2023. № 65(3–4). P. 406–431.

15. Ten Years of Occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol, Ukraine. 28 February 2024. URL: https://ukraine.un.org/

16. The ECHR finds Russia responsible for human rights violations in occupied Crimea. URL: https://rchr.org.ua/en/publications/the-echr-finds-russia-responsible-for-human-rights-violations-in-occupied-crimea/

17. UNHCR Ukraine. 29 March 2021. Denys Savhenko, CrimeaSOS: Form three volunteers to a network working with 73 IDP initiatives. URL: https://www.unhcr.org/ua/en/news/denys-savchenko-crimeasos-three-volunteers-network-working-73-idp-initiatives

REFERENCES:

1. Zaiava pravozakhysnykh orhanizatsii shchodo cherhovoi khvyli obshukiv i zatryman krymskykh tatar [Statement by human rights organizations regarding another wave of searches and detentions of Crimean Tatars]. Tsentr prav liudyny ZMINA. 6.05.2024 r. URL: https://zmina.ua/en/statements-en/statement-by-human-rights-organizations-regarding-another-wave-of-searches-and-detentions-of-crimean-tatars/ [in Ukrainian]

2. Kotyhorenko, V. O. (2023). Etnopolitychna sotsialna zghurtovanist yak umova y chynnyk spromozhnosti sotsialnoho kapitalu zabezpechuvaty stiikist rozvytku ekonomiky ta suspilstva [Ethnopolitical Social Cohesion as a Condition and Factor in the Capacity of Social Capital to Ensure Sustainable Economic and Societal Development.]. Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. 10–11 (189–190). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotyhorenko_Viktor/Etnopolitychna_sotsialna_zhurtovanist_iak_umova_i_chynnyk_spromozhnosti_sotsialnoho_kapitalu.pdf?PHPSESSID=pkb3nps33iunhjbhbr2vd77ar6 [in Ukrainian]

3. Kotyhorenko, V. O. (2024). Suchasna ukrainska natsiia yak dialektychna yednist natsionalno-hromadianskoho i etnichnoho: za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 27 hrudnia 2023 roku [The Modern Ukrainian Nation as a Dialectical Unity of National-Civic and Ethnic Identities: Based on the Report Presented at the Presidium Meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine on December 27, 2023.]. Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 3, 52–67 [in Ukrainian].

4. Kotsur, V. V. (2020). Natsionalni menshyny Ukrainy v konteksti suspilno-politychnykh transformatsii 90-kh rr. XX st. – poch. XXI st. [National Minorities of Ukraine in the Context of Socio-Political Transformations of the 1990s – Early 21st Century.]:dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora istorychnykh nauk za spetsialnistiu: 07.00.01/ Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv. [in Ukrainian].

5. Sprava «Ukraina proty Rosii (shchodo Krymu)». [Ukraine v. Russia (re Crimea)]. Ofitsiinyi sait Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-14347%22]}

6. Suprun, L. V. (2024). Vitchyzniana mediapolityka shchodo natsmenshyn ta korinnykh narodiv Ukrainy: kontseptsiia mizhkulturnoho ta mizhkomunikatsiinoho dialohu [Domestic Media Policy on National Minorities and Indigenous Peoples of Ukraine: The Concept of Intercultural and Intercommunication Dialogue.]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka, 35 (74), 172–177. [in Ukrainian].

7. U Google perekladachi ziavylas krymskotatarska mova [The Crimean Tatar language has been added to Google Translate]. URL: https://life.nv.ua/ukr/socium/u-googletranslate-z-yavilas-krimskotatarska-mova-perekladu-50431018.html [in Ukrainian].

8. Aydın, F. T. (2025). Diaspora's War and Peace: Crimean Tatar Anti-Colonial Struggle against Russia During the Russian-Ukrainian War. Nordic Journal of Migration Research, №15(1), 6.

9. Crimean Tatars' struggle for human rights. By the Council of Europe Commissioner for Human Rights. 18 April 2023. URL: https://rm.coe.int/report-on-crimean-tatars-by-dunja-mijatoviccommissioner-for-human-rig/1680aaeb4b

10. Human Security and the case of Crimean Tatars. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1442302/FULLTEXT01.pdf

11. Novorodovskyi, V., Kulesha, N. (2024). National Minorities Participation in Public Life of Ukraine Under the Conditions of the Russo-Ukrainian War (2014 – 2024). East European Historical Bulletin, 31, 186–202.

12. OSCE in Europe Special Monitoring Mission to Ukraine. 2016. Conflict-related displacement in Ukraine: Increased vulnerabilities of affected populations and triggers of tension within communities. Thematic Report. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/d/a/261176.pdf

13. Report_Crimea-2023.pdf. URL: https://krymbezpravil.org.ua/en/thematic-reviews/report-on-the-results-of-the-study-of-the-policy-of-the-russian-federation-on-forcible-change-of-demographic-composition-of-the-occupied-crimean-peninsula/

14. Shynkarenko, M. (2023). Loyalty and patriotism: the role of Crimean Tatars in Ukraine's nation-building project. Canadian Slavonic Papers, 65(3-4), 406–431.

15. Ten Years of Occupation by the Russian Federation: Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol, Ukraine. 28 February 2024. URL: https://ukraine.un.org/

16. The ECHR finds Russia responsible for human rights violations in occupied Crimea. URL: https://rchr.org.ua/en/publications/the-echr-finds-russia-responsible-for-human-rights-violations-in-occupied-crimea/

17. UNHCR Ukraine. 29 March 2021. Denys Savhenko, CrimeaSOS: Form three volunteers to a network working with 73 IDP initiatives. URL: https://www.unhcr.org/ua/en/news/denys-savchenko-crimeasos-three-volunteers-network-working-73-idp-initiatives

The rights of the Crimet Tartars as indigenous people of Ukraine: a political analysis

Kobets Yuliia Vasylivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Relevance of the problem: Despite the fact that Ukrainians constitute the vast majority, Ukraine has a diverse ethnic population. Crimean Tatars as indigenous peoples are an important part of the Ukrainian civil nation. The illegal Russian annexation of Crimea, which dates back to 1783, initiated a tragic cascade of events and measures characterized by serious and repeated violations of the human rights of Crimean Tatars. The situation has become significantly more complicated due to the events of 2014. Purpose: to analyze the state of observance of the rights of Crimean Tatars as an indigenous nation of Ukraine. Methods: the study used a number of scientific research methods of analysis and systematization, historicism, descriptive method, generalization method. Research results: The occupation of Crimea in 2014 provided for the settlement of the Moscow army and hundreds of thousands of new settlers from Russia in Crimea. The Russian regime has implemented a system of settler colonialism through racism, cultural assimilation, and "systematic oppression of the indigenous population." To this day, the occupying authorities of the Russian Federation in Crimea have consistently continued to suppress freedom of expression, including that of representatives of minority cultures and identities, and to severely restrict the freedom of religion of minority groups, especially those who oppose official narratives, especially the Mejlis. The space for civil society to act, criticize, or advocate has been significantly reduced. The media has been closed, which has disproportionately affected the Crimean Tatar community, their rights to freedom of expression and access to information, as well as the use and preservation of their own culture and identity. At the same time, the full-scale war has led to a strengthening of the civic identity of the population of Ukraine and the role of the Ukrainian language and culture as factors of resilience to aggression. There has been a consolidation of the population aimed at protecting the independence of Ukraine, regardless of ethnic origin, place of residence, religious views, political preferences. We can only express the hope that the Crimean Tatar people will be able to regain their rightful place in the social structure of the multicultural society of Crimea as soon as possible after decades of forced exile.

Key words: *political participation, indigenous peoples of Ukraine, indigenous peoples, Crimean Tatars, Russian-Ukrainian war, ethnopolitics, annexation of Crimea, human rights.*

Орлянський Володимир Семенович

Волинська трагедія: політичний аспект

УДК 323.1 (477.42)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.38

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія
та загальноправові дисципліни»
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64, Запоріжжя,
Україна
ORCID: 0000-0001-6356-2252

Антиукраїнський наратив у подіях на Волині був дуже вплетений радянською ідеологією не лише у радянську наукову історичну історіографію, а й у польську ще за часів існування Радянського Союзу.
Причому, цілком свідомо, поляки виставлялися як жертви. Тривалий період впровадження у суспільну свідомість двох країн подібного наративу спричинив формування досить стійких та безапеляційних антиукраїнських поглядів, у тому числі й на події на Волині.
Падіння радянської системи, відкриття різноманітних джерел інформації, зняття грифів таємності з великої кількості тем виявилося недостатнім, щоб разом із системою пішли в небуття і її підступи. Проте сталося жахливе, для великої кількості людей антиукраїнський наратив став частиною їхнього світогляду, причому як українського, так і польського населення. Знову ж таки, трапилося те, що не очікувалося, подібні погляди підхопило молодше покоління. Чимало політиків уже пострадянського періоду увійшли до політичного життя своїх країн, маючи подібні погляди.
Коли в суспільстві є великий прошарок людей, які цілком усвідомлено є носіями певних поглядів, немає нічого дивного, що це буде використано з політичною метою. Саме це і сталося щодо трагічних подій українського та польського народів на території Волині у 1943–1944 роках.
Радянська спадщина позначилася на діях керівників Польщі, Росії та України. Росія всебічно стала на позицію підтримки радянського трактування даних подій, Польща всебічно підтримує «кресові середовища» та розглядає ці події як державну трагедію, назвавши ці події «Волинською різаниною». Тривалий час українські політики різних політичних сил або взагалі не звертали уваги на подібні питання, або не ставили ці події у розряд державних. «Волинська трагедія» як би виявилася проблемою Галичини та Волині, тобто мала ознаки регіонального значення.
Визнання своєї частини відповідальності, відмова від претензій та умов, припинення всіляких політичних маніпуляцій, відкриття доступу до самостійної роботи істориків обох країн можуть бути єдиною умовою розв'язання трагічної сторінки міждержавних відносин.
Ключові слова: *конфлікт, пропаганда, маніпуляція, історична пам'ять.*

Вступ. Волинська трагедія є одним із найскладніших і суперечливіших епізодів в історії українсько-польських відносин. Посилений інтерес до цієї теми спостерігався під час відзначення 60-ї річниці трагедії, коли представники Волинського походження та так звані «кресові товариства» висунули вимоги до української сторони щодо вибачень перед польським народом за масові вбивства на Волині в середині 1940-х років. Це спонукало українських дослідників до глибшого вивчення причин цього конфлікту та відповіді на звинувачення з боку Польщі.

Метою статті є аналіз та висвітлення значення і ролі політичного впливу на намагання розібратися в причинах Волинської трагедії. Зробити спробу відповісти на питання, яке давно існує на всіх щаблях польсько-українських відносин: «Чому польські та українські історики не можуть дійти згоди майже за всіма проблемами, що існували на Волині в роки Другої Світової війни»?

Розглядаючи цю тему, необхідно пам'ятати, що вона обговорюється у наукових колах, велике місце займає різноманітна публіцистика, журналістська діяльність, спогади. Досить широко тема представлена у міждержавних відносинах. Вище сказане робить складним визначення рівня розробки теми.

Серед вітчизняних авторитетних дослідників можна виділити Володимира Сергійчука, Володимира В'ятровича, Богдана Гудь, серед непрофесійних істориків величезний інтерес становлять результати роботи Ярослава Царука.

У нашій роботі були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, такі як історичний, порівняльний, системний, аналіз та синтез.

Результати. Спочатку варто звернутися до історії. Волинська трагедія або Волинська різанина – це серія етнічних конфліктів і масових убивств, що відбулися в 1943–1944 роках на території Волині та Східної Галичини під час Другої світової війни. Основними учасниками цих подій були українські та польські націоналістичні угруповання, зокрема Українська повстанська армія (УПА) та Армія Крайова (АК), а також місцеве цивільне населення. Історичні суперечності між українцями та поляками мали глибоке коріння, зокрема через політику полонізації українських земель у складі Другої Речі Посполитої. Під час німецької окупації в роки Другої світової війни ситуація загострилася, що призвело до зростання напруженості між етнічними групами [1].

Причини виникнення Волинської трагедії варто розглядати в контексті довоєнних відносин між

українцями та поляками. Історична пам'ять обох народів містить довгий перелік конфліктів, що нагадують про вороже ставлення між двома народами. Історично складалася ситуація, де польська влада на території західної України не визнавала українців рівними партнерами, а часто притискала їх, що спричиняло напругу.

В умовах Другої світової війни українські націоналісти побачили у польських збройних силах – зокрема в Армії Крайовій – загрозу своїм національним інтересам. Плани польської влади щодо майбутнього Західної України, а також їхня співпраця з німецькими окупантами та радянськими партизанами, сприяли зростанню напруженості.

Також не можна не згадати, що Волинь мала значний етнічний розподіл: більшість населення були українці, але поляки складали важливу меншість. Ця етнічна різноманітність призвела до протиріч і розколу між громадами, особливо коли питання політичного майбутнього регіону стало центральним.

11–13 липня 1943 року українська повстанська армія (УПА) здійснила масовані напади на польські поселення, що призвело до численних жертв серед мирного населення. Водночас, на Волині розгортається контрнаступ поляків у вигляді створення польських баз самооборони, що приводить до ще більших втрат. Як наслідок, конфлікт набуває характеру етнічної різанини, з жертвами з обох сторін. Оцінки кількості жертв з обох сторін різняться. За польськими даними, під час Волинської трагедії загинуло щонайменше 35 тисяч поляків, переважно селян, з яких 18 тисяч мають встановлені прізвища. З українського боку загинуло до кількох тисяч осіб. В Україні подібні підрахунки робилися лише на рівні окремих сіл, і, за цими даними, втрати з українського боку були втричі меншими [1].

Важливо відзначити, що у післявоєнний період Польща і Україна неодноразово зверталися до питання примирення, однак це було вкрай важко реалізувати через глибокі історичні рани. Відповідальність за трагедію лежить на обох народах: і польські, і українські збройні сили були причетні до насильства. Однак, на думку деяких сучасних істориків, Україна має взяти на себе частину відповідальності, засудивши насильство, яке сталося з боку своїх націоналістичних угруповань.

Зокрема, Мирослав Попович [1], український філософ і історик, вважає, що українське суспільство повинно визнати свої вчинки і провести оцінку тих кривавих подій, які стали частиною історії українського народу. Своїм ставленням до цього злочину повинна висловитись також Верховна Рада та Президент України, як інститути, які мають відповідальність перед своїм народом.

Одні з перших систематичних спроб дослідження українсько-польських відносин, зосереджених на Волинській трагедії, були здійснені українськими вченими О. Марущенком і О. Лисенком [2]. Їхня праця стала підґрунтям для подальшого історіографічного дискурсу, який збагатився численними новими дослідженнями. Однак розвиток історіографії з цього питання в Україні та Польщі пішов різними шляхами, що призвело до відмінностей у методологічних підходах та інтерпретаціях.

Польські історики піднесли вивчення Волинської трагедії на новий міждисциплінарний рівень, створивши міцну основу для подальших досліджень. Водночас, українські історики часто обмежували свої аналізи історичними факторами, іноді нехтуючи ширшими аспектами меморіальних студій. Типологія, запропонована польським істориком Гжегожем Мотикою [2], залишається впливовою як серед польських, так і українських дослідників. Ця типологія класифікує істориків на «традиціоналістів», «ревізіоністів», польських істориків українського походження та «неакадемічні» роботи.

Традиціоналісти, часто пов'язані із радянською історіографією, представляють Волинську трагедію як злочин українських націоналістів. До цієї групи належать дослідники з «кресових товариств», які вимагають засудження Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) як злочинних організацій, відповідальних за геноцид польського населення Волині. Видатними представниками цієї групи є Владислав і Ева Сємашко, Владислав Філар, Гжегож Мазур та Юзеф Туровський [2].

Так, більшість польської літератури на цю тему є традиціоналістичною: Малек Копровський у своїй книзі «Забута Волинь» пише: «Історія поляків на Волині – це не тільки історія українських масових вбивств, а й тривала боротьба за національну ідентичність та віру, від репресій радянської влади до сучасності» [3]. Цей погляд належить традиціоналістам, які акцентують увагу на стражданнях і героїзмі польської громади на Волині, підкреслюючи необхідність збереження національної пам'яті та ідентичності.

Ревізіоністи, навпаки, прагнуть до більш збалансованої та виваженої оцінки Волинської трагедії. Вони використовують нещодавно розсекречені архівні матеріали, збагачуючи наратив новими фактичними даними. Ключовими представниками цієї групи є Гжегож Мотика, Ришард Торжецький і Тадеуш Олшанський.

Ярослав Грицак відзначає виникнення ревізіоністської течії в посткомуністичній історіографії, яка прагне більш об'єктивно аналізувати спільне минуле українців і поляків, а здатність критичного перегляду історичного спадку та визнання «національних гріхів» є проявом моральної сили та способом відновлення довіри до української історіографії [6]. Ревізіоністи прагнуть подолати міфи,

створені радянською історіографією, і розкрити раніше не досліджені аспекти Волинської трагедії. Це дозволяє зосередитися не лише на злочинах українських націоналістів, але й на ширшому контексті взаємодії між українцями та поляками, враховуючи репресії з боку радянської влади та інші історичні фактори.

Типовою в цьому контексті є точка зору Ярослава Чорногора [6], що зосереджується на Волинській трагедії 1943 року в політичному аспекті. Він аналізує ухвалення польським Сеймом 22 липня 2016 року резолюції щодо геноциду, вчиненого українськими націоналістами щодо громадян Другої Речі Посполитої в 1943–45 роках. Чорногор наголошує, що історія співіснування українців і поляків була складною і кривавою, а Волинська трагедія є лише одним з епізодів цього протистояння. Професор Микола Кучерепа вказує на кілька причин конфлікту, серед яких історичні утиски українських земель Польщею, війна 1918–1919 років, політика Польщі щодо українців у міжвоєнний період та підбурювання конфлікту з боку німецьких окупантів і радянських партизанів.

Чорногор підкреслює, що в Польщі Волинська трагедія часто розглядається без історичного контексту, що призводить до однобоких оцінок, де ОУН-УПА асоціюються виключно з вбивствами поляків. Водночас українці сприймають бійців УПА як борців проти комунізму. Низький рівень обізнаності населення обох країн щодо цих подій створює простір для популізму та спекуляцій на національних почуттях. Чорногор також зазначає, що спроби спільної українсько-польської оцінки трагедії наштовхуються на «асиметрію пам'яті», коли кожна сторона пам'ятає лише про кривди, заподіяні іншою стороною, і не визнає власних злочинів.

На думку українського історика Ігоря Ілюшина [2], основна різниця між традиціоналістами та ревізіоністами полягає в їхньому тлумаченні Волинської трагедії – чи була вона цілеспрямованим актом геноциду проти поляків, чи етнічним очищенням з метою усунення польської присутності з українських територій.

Історики українського походження в Польщі підкреслюють дискримінаційну політику Другої Польської Республіки як каталізатор трагедії. Дослідники, такі як Роман Дрозд і Микола Сивицький, стверджують, що Волинська різанина була відповіддю на репресивну політику міжвоєнної Польщі щодо українців. Проте такі фігури, як Віктор Поліщук, незважаючи на українське походження, більше схиляються до традиціоналістської точки зору, представляючи українських націоналістів як ініціаторів навмисного етнічного очищення [2].

У сфері публічного дискурсу польські публіцисти, такі як Едвард Прус, продовжують популяризувати суперечливі інтерпретації, часто відлунюючи радянську історіографію, представляючи Волинську трагедію як навмисне українське винищення поляків. Прус та інші стверджують, що український націоналістичний рух прагнув очистити не лише Волинь, а й Східну Галичину від польської присутності як прелюдію до ширших антирадянських дій [2].

Серед українських істориків Володимир Сергійчук виділяється тим, що ставить під сумнів наратив про те, що відплатні дії в Холмі в 1943 році були прямим наслідком етнічних чисток, проведених українцями у Волині. Він стверджує, що польські провокації проти українців, часто у співпраці з німецькою владою, відіграли значну роль в ескалації конфлікту. Аналогічно львівський історик Леонід Зашкільняк приписує ескалацію українсько-польських напружень під час Другої світової війни взаємним звинуваченням у співпраці з окупаційними силами. Він вважає, що рішення ОУН очистити українські території від поляків було критичною точкою в спіралі насильства [2].

Ярослав Дашкевич, ще один видатний український історик, стверджує, що конфлікт у Волині був зумовлений небажанням польського уряду йти на компроміс з українським населенням та відмовитися від бачення Великої Польщі. Він розглядає насильство як спонтанне повстання українського народу проти численних окупантів, а не як заплановану кампанію з боку керівництва ОУН та УПА [2].

Монографія Володимира В'ятровича «Друга польсько-українська війна, 1942–1947 роки» пропонує ширшу хронологічну перспективу, розглядаючи напруження середини 1940-х років як частину ширшого польсько-українського конфлікту. Однак ця інтерпретація зустріла опір з боку польських науковців, які вважають її спробою зменшити значення конкретних звірств Волинської трагедії [2].

Варто зазначити, що політичний аспект Волинської трагедії не обмежується лише описом подій 1943 року. Він тісно пов'язаний із сучасними політичними маніпуляціями, які мають на меті використання цієї історичної події в інтересах політичних сил. В Україні та Польщі часто можна спостерігати спроби політиків експлуатувати цю трагедію для досягнення політичних цілей, таких як мобілізація національних почуттів чи зміцнення національної ідентичності.

Василь Гулай [5] акцентує увагу на складному характері українсько-польських відносин у контексті Волинської трагедії, аналізуючи проблему через призму історичної та політичної взаємодії двох народів. Він підкреслює, що польська сторона має консолідовану позицію щодо оцінки подій як геноциду, що закріплено в польському законодавстві, тоді як українська сторона демонструє неоднорідність підходів до історичної пам'яті. Зокрема, він вказує на відсутність єдиної позиції в українському суспільстві, що створює умови для маніпуляцій і конфронтації.

На думку професора, ключовим викликом є непаритетність позицій двох сторін, що значно ускладнює можливість діалогу. Українська політика історичної пам'яті, яка набула виразних форм у 2015 році з визнанням ОУН та УПА героїчними формаціями, створює значний розрив у розумінні історії між двома народами. Це, за словами Гулая, унеможливлює досягнення компромісу, адже у Польщі ці організації вважаються злочинними.

Крім того, професор звертає увагу на роль російської пропаганди, яка інструменталізує історичні конфлікти для поглиблення розбіжностей між Україною та Польщею. Він наголошує, що кожне зближення між країнами супроводжується новими маніпуляціями, що загострюють протистояння.

Особливу увагу Гулай приділяє питанню ексгумацій і перепоховань жертв, яке, на його думку, може стати ареною порозуміння. Він зазначає, що вирішення цього питання має відбуватися в морально-етичній площині, а не політичній. Це дозволить зменшити напругу та створити основу для подальшого діалогу.

Професор також вказує на необхідність вибору сфер для співпраці, які можуть сприяти діалогу, навіть за умов збереження різних позицій щодо історичних подій. Він наголошує, що такі ініціативи, як молодіжні та наукові обміни, можуть допомогти зменшити історичну напругу та сприяти порозумінню між поколіннями.

Загалом Гулай підкреслює, що сусідство України та Польщі, незважаючи на складне історичне минуле, є об'єктивною реальністю, яка вимагає раціонального підходу та прагматизму в розбудові взаємин.

З точки зору Портного А. [4] на історіографічному рівні українські дослідження часто зводяться до суперечок навколо окремих джерел, таких як протоколи допитів чи свідчення радянських партизанів, без належного аналізу контексту та методологічної глибини. Ця ситуація вимагає змін, які мають розпочатися з глибшого вивчення польської історіографії. Наприклад, переклад українською ключових праць Ґжеґожа Мотики, таких як Ukraińska partyzantka 1942–1960 та Od rzezi wołyńskiej do akcji "Wisła", міг би стати важливим кроком до ширшого порозуміння між науковими спільнотами.

Для розв'язання проблеми потрібно залучити всі доступні джерела, включаючи офіційні документи, усні свідчення та археологічні дослідження. Україна могла б ініціювати створення міжнародної комісії істориків для дослідження масових поховань, що стало б символом її зрілості як європейської держави та відповіддю на маніпуляції довкола цього питання.

У методологічному аспекті слід відійти від пропагандистських схем, які спрощують складність подій. Замість цього необхідно зосередитися на глибокому аналізі індивідуальних людських історій, вивчаючи трагедію через призму історично-психологічних досліджень ролі виконавців та жертв насильства. У цьому контексті варто звернути увагу на свідчення, такі як мемуари Данила Шумука, що містять важливі спостереження про реакції селян на дії підпільних структур.

Одним із ключових викликів є протистояння історичним маніпуляціям, включаючи переписування джерел, що практикувалася окремими політичними силами. Це, зокрема, стосується фальсифікацій, які мали на меті перекласти відповідальність за антиєврейські погроми на інші сторони конфлікту. Протидія таким маніпуляціям вимагає прозорості, критичного підходу та міждисциплінарних досліджень.

В українському суспільстві тема Волині часто стає заручником політичної поляризації, де критика націоналістичних наративів сприймається як зрада, а засудження радянської ідеології пов'язується виключно з націоналістичними позиціями. В умовах сучасних викликів, таких як авторитарні тенденції в уряді та загроза втрати культурної ідентичності, суспільство поділяється на дві групи: одну, яка шукає безпеки в радянських міфах, і другу, яка звертається до міжвоєнного націоналізму з його культом насильства.

Однак вибір між цими двома крайнощами не є вирішенням проблеми. Україна потребує альтернативного підходу, що поєднував би наукову об'єктивність, політичну зрілість і суспільний діалог. Це не лише інтелектуальний виклик, а й умова виживання як незалежної держави та зрілого громадянського суспільства.

Аналіз поглядів сучасників на Волинську трагедію в контексті політичного аспекту конфлікту між Україною та Польщею, описаний у книзі «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна, Як ми жили разом. Співіснування (повага, дружба та конфлікти) в історії України» [1], виявляє складність і багатогранність цієї проблеми. Усі наведені точки зору підкреслюють важливість об'єктивного підходу до історії та необхідність конструктивного діалогу для примирення двох народів.

Тарас Возняк, головний редактор культурологічного часопису «Ї», зазначає, що для врегулювання відносин між Україною та Польщею недостатньо лише політичних жестів, таких як взаємні вибачення президентів. Він вважає, що важливою є ревізія поглядів на цю трагедію в обох країнах. Зокрема, у Польщі вже давно сформувався стереотип, що поляки були виключно жертвами, а українці – винні в акті насильства. Це вимагає перегляду, оскільки історія не є чорною чи білою, вона часто є змішаною, що вимагає більш глибокого аналізу з обох боків. Для Возняка питання Волинської трагедії – це не просто історичний факт, а складна політична ситуація, що потребує розуміння і пере-

гляду як у Польщі, так і в Україні. Він підкреслює, що для обох народів необхідно дійти до розуміння того, що історичні події не мають однозначних оцінок, а отже, потрібно відмовитися від односторонніх трактувань і розглядати цю подію як частину спільної історії.

Мирослав Попович, український історик і філософ, наголошує на тому, що Україна повинна взяти на себе відповідальність за Волинську трагедію. Він підкреслює, що держава має засудити ці події як геноцид польського народу і висловити жаль. Попович вважає, що українська влада повинна визнати вчинене насильство як частину національної історії та процесу національного самопізнання. Його позиція свідчить про необхідність морального і політичного очищення через публічне засудження подій. Попович підкреслює важливість моральної відповідальності за вчинене, навіть якщо це сталося в контексті війни та національної боротьби. Визначення відповідальності може стати важливим кроком до примирення, хоча й не є єдиним елементом вирішення конфлікту.

Леон Попек, польський історик, згадує досвід, коли в 1990 році він відвідав Волинь і став свідком емоційного спалаху з боку як польських, так і українських учасників. Попек розповідає про ситуацію, коли українці вибачились за скоєне, незважаючи на те, що це не вони особисто вбивали поляків. Він підкреслює важливість цього кроку для полегшення болю і початку процесу примирення, хоча зазначає, що цей процес потребує часу і постійних контактів між народами. Попек наголошує на важливості реальних, а не одноразових жестів примирення. Його метафора «рана має шанс загоїтися, і тільки шрам залишиться назавжди» відображає необхідність не лише політичного вирішення конфлікту, але й глибшої внутрішньої роботи з пам'яттю, яка може загоїти історичні рани, залишивши по собі лише шрам – знак пам'яті, але не болю.

Ми схиляємося до позиції, що поєднує елементи всіх описаних підходів. Потрібно провести об'єктивну ревізію подій, визнати історичні помилки, вибачитися за скоєне насильство і дати шанс на примирення через реальний діалог і спільну працю над відновленням історичної правди. Цей процес має бути гнучким і поступовим, і лише після цього можна намагатися зцілювати історичні рани. Вислів про «рану, яка має шанс загоїтися» справедливо вказує на те, що лише через чесний і відкритий діалог можна зменшити болючі наслідки історичних конфліктів. Водночас, шрам залишатиметься, як свідчення того, що історія не може бути забута, але може стати основою для майбутнього примирення.

Отже, можна зробити висновок, що Волинська трагедія залишається політичним викликом, що вимагає від України критичного осмислення власного минулого, перегляду методів історичного аналізу та подолання ідеологічних крайнощів. Цей конфлікт, спричинений багатьма факторами, зокрема історичними суперечностями між українцями та поляками, політикою полонізації українських земель в складі Польщі, а також ситуацією, що склалася в умовах Другої світової війни, призвів до серії масових вбивств та етнічних чисток. Історичні оцінки Волинської трагедії різняться в залежності від точки зору, а також залежно від того, чи є в контексті окремих національних наративів.

Причини трагедії лежать в історичному контексті українсько-польських відносин, де на тлі політичних та соціальних утисків з боку польської влади до 1939 року та напруженості через етнічний склад населення Волині виникало розколене суспільство. В умовах Другої світової війни, коли Українська повстанська армія (УПА) та Армія Крайова (АК) стали основними учасниками конфлікту, трагедія набула глибокого політичного, етнічного і морального виміру. Власне, жертви цього конфлікту з обох сторін демонструють масштаби насильства та трагедії для цивільних громад.

Висновки. Польські та українські історики розрізняють свої підходи до оцінки Волинської трагедії. Традиціоналісти в основному фокусуються на злочинах українських націоналістів, звинувачуючи їх у геноциді польського населення, в той час як ревізіоністи намагаються дати більш збалансовану оцінку, зважаючи на ширший контекст подій. Ревізіоністська історіографія намагається подолати міфи, створені радянською історіографією, і розкрити різні аспекти трагедії, що дозволяє поглянути на неї з різних сторін і дослідити причини, що призвели до її виникнення. Оцінка Волинської трагедії залишається суперечливою і понині, що спостерігається через політичну позицію та історичну пам'ять обох народів.

Незважаючи на те, що обидві сторони конфлікту мають свої версії подій, важливим кроком для подолання історичних травм і створення здорових українсько-польських відносин є визнання своєї частини відповідальності за події, що сталися на Волині. Тільки через визнання цього складного етапу історії можна побудувати взаєморозуміння, яке допоможе рухатися вперед і уникнути повторення таких трагедій у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Волинська трагедія: дві правди». Разом на одній землі. Історія України багатокультурна, Як ми жили разом. Співіснування (повага, дружба та конфлікти) в історії України. Нова Доба. С. 177–189. https://old.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odniy_zemli/3.3.pdf

2. Іващенко, О. Волинська трагедія в українській та польській національних історіографіях. Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми

та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 11. С. 171–178.

3. Копровський, М. А. Забута Волинь. Варшава: «Репліка». 2022. 552 с.

4. Портнов А. Українські інтерпретації Волинської різанини. Число. 2013. № 74. Режим доступу: https://www.ji.lviv.ua/n74texts/Portnov_Ukrainski_interpretacii.htm

5. Расевич В. Волинська трагедія як елемент політичної боротьби. LVIV. MEDIA. 2024. 2 жовтня. Режим доступу: https://lviv.media/istoriya-rekontekst/93340-volinska-tragediya-yak-element-politichnoyi-borotbi/.

6. Чорногор Я. Волинська трагедія: вплив на двосторонні українсько-польські відносини. Українська призма. Рада зовнішньої політики. 2016. Режим доступу: https://prismua.org/massacres-poles-volhynia-current-ukrainian-polish-relations/.

REFERENCES:

1. Serghijchuk V.[2003] Poljaka na Volyni u roky Drughoji svitovoji vijny. Dokumenty z ukrajinsjkykh i poljsjkykh publikaciji. [Poles in Volyn during the Second World War. Documents from Ukrainian and Polish publications.]- K.: Ukrajinsjka vydavnycha spilka, S.121-123. [in Ukrainian].

2. Ivashchenko, O. [2015] Volynska trahediia v ukrainskii ta polskii natsionalnykh istoriohrafiiakh. Materialy KhI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Vitchyzniana nauka na zlami epokh: problemy ta perspektyvy rozvytku»[The Volyn tragedy in Ukrainian and Polish national historiographies. Materials of the 11th All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference «Native Science at the Turn of the Ages: Problems and Development Prospects]: Zb. nauk. prats. Pereiaslav-Khmelnytskyi, Vyp. 11. S. 171–178. [in Ukrainian].

3. Koprovskyi, M.[2022] A. Zabuta Volyn. [Forgotten Volyn] Varshava: «Replika». 552 s. [in Ukrainian].

4. Portnov A. [2013] Ukrainski interpretatsii Volynskoi rizanyny. Chyslo. [Ukrainian interpretations of the Volyn massacre] # 74. Rezhym dostupu: https://www.ji.lviv.ua/n74texts/Portnov_Ukrainski_interpretacii.htm. [in Ukrainian].

5. Rasevych V. [2024] Volynska trahediia yak element politychnoi borotby. LVIV. [The Volyn tragedy as an element of political struggle] MEDIA. 2 zhovtnia. Rezhym dostupu: https://lviv.media/istoriya-rekontekst/93340-volinska-tragediya-yak-element-politichnoyi-borotbi/. [in Ukrainian].

6. Chornohor Ya. [2016] Volynska trahediia: vplyv na dvostoronni ukrainsko-polski vidnosyny. Ukrainska pryzma. Rada zovnishnoi polityky. [The Volyn tragedy: impact on bilateral Ukrainian-Polish relations. Ukrainian prism. Foreign Policy Council.] Rezhym dostupu: https://prismua.org/massacres-poles-volhynia-current-ukrainian-polish-relations/. [in Ukrainian].

Volyn tragedy: political aspect

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of Political Science and General Legal Disciplines National University “Zaporizhzhia Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The anti-Ukrainian narrative in the events in Volyn was deeply woven by Soviet ideology not only into Soviet scientific historical historiography, but also into Polish historiography during the existence of the Soviet Union.

Moreover, quite consciously, the Poles were presented as victims. The long period of introduction of such a narrative into the public consciousness of the two countries led to the formation of quite stable and unappealable anti-Ukrainian views, including on the events in Volyn.

The fall of the Soviet system, the opening of various sources of information, the declassification of a large number of topics turned out to be insufficient for its machinations to disappear with the system. However, a terrible thing happened, for a large number of people, the anti-Ukrainian narrative became part of their worldview, and both among the Ukrainian and the Polish populations. Again, something unexpected happened, similar views were picked up by the younger generation. Many politicians of the post-Soviet period entered the political life of their countries with similar views.

When there is a large stratum of people in society who are fully aware of Certain views, it is not surprising that this will be used for political purposes.

This is exactly what happened with regard to the tragic events of the Ukrainian and Polish peoples on the territory of Volyn in 1943-1944.

The Soviet legacy affected the actions of the leaders of Poland, Russia and Ukraine. Russia comprehensively took a position of supporting the Soviet interpretation of these events, Poland comprehensively supports the «cross-border environment» and considers these events as a state tragedy, calling these events the «Volyn Massacre.». For a long time, Ukrainian politicians of various political forces either did not pay attention to such issues at all, or did not classify these events as state. The «Volyn tragedy» turned out to be a problem of Galicia and Volyn, that is, it had signs of regional significance.

Recognition of one’s share of responsibility, rejection of claims and conditions, stopping all kinds of political manipulations, opening access to the independent work of historians of both countries can be the only condition for solving the tragic page of interstate relations.

Key words: *conflict, propaganda, manipulation, historical memory.*

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 33,17. Ум. друк. арк. 30,92.
Підписано до друку 28.03.2025. Наклад 150 прим. Замовлення № 0425/290

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.